UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris
CZU 903(478+498+477)"637"(043.3)

SÎRBU MARIANA

HABITATUL COMUNITĂȚILOR DIN PERIOADA TARDIVĂ A EPOCII BRONZULUI ÎN SPAȚIUL CARPATO-NIPREAN (COMPLEXUL CULTURAL NOUA-SABATINOVKA-COSLOGENI)

SPECIALITATEA 613.01 – ARHEOLOGIE

Teză de doctor în istorie

Conducător ştiinţific: Dr. hab. conf. univ. **SAVA Eugen**

Autoare: **SÎRBU Mariana**

CHIȘINĂU 2023

© Sîrbu Mariana, 2023

CUPRINS

ADNOTARE **4**

ANNOTATION **5**

АННОТАЦИЯ **6**

LISTA TABELELOR ŞI FIGURILOR **7**

LISTA ABREVIERILOR **11**

INTRODUCERE **13**

1. ISTORICUL CERCETĂRII ŞI ISTORIOGRAFIA **20**

1.1. Istoricul cercetărilor de teren 20
1.2. Reflectarea vestigiilor arheologice în istoriografie 27
1.3. Concluzii la capitolul 1 46

2. AŞEZĂRILE, LOCUINŢELE ŞI CONSTRUCŢIILE GOSPODĂREŞTI **48**

2.1. Mediul natural 48
2.2. Amplasare și trăsături generale 50
2.3. Tipuri de aşezări 54
2.4. Locuinţe 56
2.5. Anexe gospodăreşti 59
2.6. Vetre şi cuptoare 60
2.7. Gropi 62
2.8. Concluzii la capitolul 2 64

3. CULTURA MATERIALĂ A COMUNITĂŢILOR NOUA-SABATINOVKA-COSLOGENI **66**

3.1. Ceramica 66
3.2. Obiecte de os şi corn 67
3.3. Obiecte de piatră 81
3.4. Obiecte de lut 91
3.5. Obiecte de bronz 98
3.6. Concluzii la capitolul 3 117

4. ECONOMIA, ÎNDELETNICIRI ŞI MEŞTEŞUGURI **119**

4.1. Creşterea animalelor 119
4.2. Cultivarea plantelor 123
4.3. Meşteşugurile 124
4.4. Vânătoarea şi pescuitul 142
4.5. Schimbul 144
4.6. Concluzii la capitolul 4 146

CONCLUZII ŞI RECOMANDĂRI **149**

BIBLIOGRAFIE **155**

ANEXE **202**

DECLARAŢIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII **499**

CV-UL CANDIDATULUI **500**

ADNOTARE

Sîrbu Mariana „Habitatul comunităților din perioada tardivă a epocii bronzului în spațiul Carpato-Niprean (complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni), teză de doctor în istorie, Chișinău 2023

Structura tezei: introducere; patru capitole; concluzii și recomandări; bibliografie din 729 de titluri; anexe din 169 p. text, 128 figuri, 30 tabele; 143 text de bază.

Cuvinte-cheie: perioada târzie a epocii bronzului; complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni (N-S-C); așezări; ocupații de bază; meșteșuguri; catalogul artefactelor; tipologia ceramicii; date absolute.

Scopul lucrării constă în elaborarea unui studiu complex privind habitatul comunităților N-S-C din întregul lor areal de răspândire, pornind de la sistematizarea și analiza multilaterală a datelor arheologice, obținute în urma cercetărilor de teren, începând cu anii ’50 ai sec. XX și până în prezent.

Obiectivele cercetării: 1. Evaluarea contribuțiilor istoriografice cu privire la habitatul comunităților N-S-C și a semnificației surselor arheologice cunoscute le etapa actuală; 2. Analiza detaliată a așezărilor comunităților N-S-C, identificarea elementelor de habitat și evaluarea acestora din perspectiva stabilirii unei viziuni de ansamblu asupra fenomenului habitual de la sfârșitul epocii bronzului; 3. Examinarea punctuală a culturii materiale a comunităților N-S-C și stabilirea locului, în cadrul habitatului, a diverselor categorii de obiecte prelucrate din lut, os/corn, piatră și bronz; 4. Studierea ocupațiilor comunităților N-S-C și a caracterului economiei, determinarea rolului lor în cadrul habitatului și estimarea impactului acestora asupra modului de viață al populației în perioada târzie a epocii bronzului; 5. Stabilirea tipului de habitat și a interconexiunii acestuia cu ocupațiile și modul de viață al conumităților N-S-C.

Noutatea şi originalitatea științifică a lucrării. În lucrarea de față pentru prima dată este realizat un studiu pluridisciplinar, de ansamblu, privind habitatul comunităților N-S-C din arealul lor de răspândire, acesta fiind tratat din perspectiva unui complex multicultural de proporții, depășind, astfel, abordările mai vechi strict monoculturale. De asemenea, în lucrare este întreprinsă o primă încercare de elaborare a unui catalog al artefactelor complexului cultural N-S-C, fiind realizată, la fel pentru prima dată, o tipologie de ansamblu a ceramicii caracteristice complexului cultural N-S-C, componența chimică a pieselor de bronz, precum și modelarea Bayesiană a datelor radiocarbon.

Rezultatul obținut care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante constă în elaborarea unei viziuni de ansamblu a evoluției habitatului comunităților complexului cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni pe întreg arealul său de răspândire.

Semnificația teoretică constă în elaborarea unui *model de cercetare a siturilor arheologice pe un areal vast*, axat pe identificarea și analiza habitatului.

Valorificarea aplicativă. Rezultatele obținute vor fi utilizate, în primul rând, în proiectul 20.80009.0807.43 din cadrul Programului de Stat (2020-2023). Totodată, acestea vor folosi ca bază în elaborărea a noi proiecte de cercetare științifică din țară și de peste hotare. La fel, rezultatele obținute vor reprezenta o bază de date importantă pentru cercetătorii din țară și de peste hotare, interesați de perioada târzie a epocii bronzului, în special de culturile arheologice Noua, Sabatinovka și Coslogeni.

Implementarea rezultatelor. Rezultatele obținute în timpul elaborării tezei de doctorat au constituit subiectul unei lucrări monografice și a 20 de articole publicate în reviste și culegeri din țară și străinătate.

ANNOTATION

Sîrbu Mariana "The habitat of communities from the late Bronze Age in the Carpathian-Dnieper space (the Noua-Sabatinovka-Coslogeni cultural assemblage)", PhD thesis in History, Chișinău 2023

Structure of the thesis: introduction; four chapters; conclusions and recommendations; bibliography of 729 titles; annexes of 169 pages of text, 128 figures, 30 tables, 143 pages of the main text.

Keywords: Late Bronze Age; the Noua-Sabatinovka-Coslogeni cultural assemblage (N-S-C); settlements; basic occupations; crafts; catalog of artifacts; ceramic typology; absolute data.

The paper aims to develop a complex study on the habitat of the N-S-C communities in their entire distribution area, starting from the systematization and multilateral analysis of archaeological data, obtained as a result of field research, starting from the 1950s and until now.

Research objectives: 1. Evaluation of the historiographical contributions regarding the habitat of the N-S-C communities and the significance of the archaeological sources known to the current stage; 2. Detailed analysis of the settlements of the N-S-C communities, the identification of habitat elements and their evaluation from the perspective of establishing an overview of the usual phenomenon at the end of the Bronze Age; 3. A point-by-point examination of the material culture of the N-S-C communities and the establishment of the place, within the habitat, of the various categories of objects processed from clay, bone or horn, stone and bronze; 4. Studying the occupations of the N-S-C communities and the character of the economy, determining their role within the habitat and estimating their impact on the population's way of life during the late Bronze Age; 5. Establishing the type of habitat and its interconnection with the occupations and way of life of the N-S-C communities.

The novelty and scientific originality of the work. In the present paper, for the first time, a multidisciplinary, comprehensive study is carried out regarding the habitat of the N-S-C communities in their distribution area; it is being treated from the perspective of a multicultural complex of proportions, thus overcoming the older strictly mono-cultural approaches. Also, in the paper, a first attempt is made to develop a catalogue of the artifacts of the N-S-C cultural complex. For the first time, an overall typology of the pottery characteristic of the N-S-C cultural complex, the chemical composition of the bronze artifacts, as well as the Bayesian modeling of the radiocarbon data, was also carried out.

The obtained result that contributes to the solution of an important scientific issue consists in an overview of the evolution of the habitat of the communities of the Noua-Sabatinovka-Coslogeni cultural complex over its entire distribution area.

The theoretical value consists in the development of a research model of archaeological sites on a vast area, focused on the identification and analysis of the habitat.

The practical significance. The results obtained will be used, first of all, in project 20.80009.0807.43 within the State Program (2020-2023). At the same time, they will serve as a basis for the development of new scientific research projects in Moldova and abroad. In the same way, the obtained results will represent an important database for researchers from Moldova and abroad interested in the late period of the Bronze Age, especially the Noua, Sabatinovka and Coslogeni archaeological cultures.

Implementation of the results. The results obtained during the elaboration of the doctoral thesis became the subject of a monograph and 20 articles published in journals and collections in the country and abroad.

АННОТАЦИЯ

Сырбу Мариана «Хабитат сообществ эпохи поздней бронзы в Карпато-Днепровском пространстве (культурный комплекс Ноуа-Сабатиновка-Кослоджень)», диссертация доктора истории, Кишинев 2023

Структура диссертации: введение; четыре главы; выводы и рекомендации; библиография из 729 наименований; приложения объемом 169 стр. текста, 128 рисунков, 30 таблиц, 143 стр. основного текста.

Ключевые слова: поздний бронзовый век; культурный комплекс Ноуа-Сабатиновка-Кослоджень (Н-С-К); поселения; хозяйственная деятельность; ремесла; каталог артефактов; типология керамики; абсолютные датировки.

Целью работы является разработка комплексного изучения ареала сообществ Н-С-К на всем ареале их распространения, начиная с систематизации и многостороннего анализа археологических данных, полученных в результате полевых исследований, начиная с 1950-х гг.

Задачи исследования: 1. Оценка историографического вклада в изучение сообществ Н-С-К и значение археологических источников, известных на современном этапе; 2. Детальный анализ поселений сообществ Н-С-К, выявление элементов поселенческой активности и их оценка с точки зрения общих представлений о финале эпохи бронзы; 3. Пошаговое изучение материальной культуры сообществ Н-С-К и установление места в среде обитания различных категорий предметов, обработанных из глины, кости или рога, камня и бронзы; 4. Изучение занятий сообществ Н-С-К и характера хозяйства, определение их роли в среде обитания и оценка их влияния на образ жизни населения в эпоху поздней бронзы; 5. Установление типа хабитата и его взаимосвязи с занятиями и бытом сообществ Н-С-К.

Новизна и научная оригинальность работы. В настоящей работе впервые проводится междисциплинарное комплексное исследование среды обитания сообществ Н-С-К в ареале их распространения, трактуемое с точки зрения поликультурности, преодолевающее, таким образом, прежнее строго монокультурные подходы. Также в работе сделана первая попытка разработать каталог артефактов культурного комплекса Н-С-К. Также впервые проведена общая типология керамики, характерной для культурного комплекса Н-С-К, химический состав бронзовых изделий, а также байесовское моделирование радиоуглеродных данных.

Полученный результат, способствующий решению важной научной задачи, состоит в разработке общего видения эволюции хабитата сообществ Н-С-К на всем ареале его распространения.

Теоретическая значимость состоит в разработке исследовательской *модели археологических памятников на обширной территории*, ориентированной на выявление и анализ хабитата.

Практическая значимость работы. Полученные результаты будут использованы, в первую очередь, в проекте 20.80009.0807.43 в рамках Госпрограммы (2020-2023 гг.). В то же время они послужат основой для разработки новых научно-исследовательских проектов в стране и за рубежом. Таким же образом полученные результаты будут представлять собой важную базу данных для отечественных и зарубежных исследователей, интересующихся поздним периодом бронзового века, особенно археологическими культурами Ноуа, Сабатиновка и Кослоджень.

Применение научных результатов. Результаты, полученные при разработке докторской диссертации, стали предметом монографии и 20 статей, опубликованных в журналах и сборниках в стране и за рубежом.

LISTA TABELELOR ŞI FIGURILOR

Tab. 4.1. Ponderea speciilor domestice ca număr minim de indivizi în aşezările N-S-C
Tab. 4.3. Componenţa chimică a artefactelor de bronz descoperite în aşezările Noua-Sabatinovka de pe teritoriul Republicii Moldova.
Tab. 4.4. Ponderea speciilor sălbatice ca număr minim de indivizi în aşezările N-S-C
Tab. A1.1. Cultura Noua. Statistica artefactelor din bronz.
Tab. A1.2. Cultura Noua. Statistica artefactelor din os
Tab. A1.3. Cultura Noua. Statistica artefactelor din materii dure animale.
Tab. A1.4. Cultura Noua. Statistica artefactelor din lut
Tab. A1.5. Cultura Noua. Statistica artefactelor din piatră
Tab. A1.6. Cultura Noua. Statistica artefactelor din silex
Tab. A1.7. Cultura Sabatinovka. Statistica artefactelor din bronz
Tab. A1.8. Cultura Sabatinovka. Statistica artefactelor din os
Tab. A1.9. Cultura Sabatinovka. Statistica artefactelor din materii dure animale
Tab. A1.10. Cultura Sabatinovka. Statistica artefactelor din lut
Tab. A1.11. Cultura Sabatinovka. Statistica artefactelor din piatră
Tab. A1.12. Cultura Sabatinovka. Statistica artefactelor din silex
Tab. A1.13. Cultura Coslogeni. Statistica artefactelor din bronz
Tab. A1.14. Cultura Coslogeni. Statistica artefactelor din os
Tab. A1.15. Cultura Coslogeni. Statistica artefactelor din materii dure animale
Tab. A1.16. Cultura Coslogeni. Statistica artefactelor din lut
Tab. A1.17. Cultura Coslogeni. Statistica artefactelor din piatră
Tab. A1.18. Cultura Coslogeni. Statistica artefactelor din silex
Tab. A1.19. Complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni. Statistica artefactelor din bronz
Tab. A1.20. Complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni. Statistica artefactelor din os
Tab. A1.21. Complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni. Statistica artefactelor din materii dure animale
Tab. A1.22. Complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni. Statistica artefactelor din lut
Tab. A1.23. Complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni. Statistica artefactelor din piatră
Tab. A1.24. Complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni. Statistica artefactelor din silex
Tab. A2.1. Analiza combinatorie dintre tipul ceramic şi ornament aplicat
Tab. A2.2. Analiza combinatorie dintre tipul ceramic şi ornament aplicat
Tab. A3.3. Analiza combinatorie dintre tipul ceramic şi ornament incizat
Tab. A2.4. Analiza combinatorie dintre tipul ceramic şi ornament imprimat
Tab. A2.5. Analiza combinatorie dintre tipul ceramic şi ornament canelat
Tab. A2.6. Tipologia generală a ceramicii complexului cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni

Fig. 1. Arealul complexului cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni
Fig. 2. Triangularea Delaunay a siturilor culturii Noua de pe teritoriul Republicii Moldova
Fig. 3. Harta termică a distribuției siturilor culturii Noua pe teritoriul Republicii Moldova
Fig. 4. Aşezări de dimensiuni mari
Fig. 5. Aşezări cu cenuşare amplasate în rânduri paralele uşor curbate
Fig. 6. Aşezări cu „cenuşar" central.
Fig. 7. Aşezări cu „cenuşare" amplasate în grupuri mici (1) şi haotic (2-8)
Fig. 8. Etapele formării „cenuşarelor"
Fig. 9. Lipitură cu amprente de structuri lemnoase. Foto
Fig. 10. Construcţii din piatră
Fig. 11. Construcţii din piatră
Fig. 12. Planul şi profilul locuinţelor nr. 17 (1) şi 43 (2), descoperite în aşezarea culturii Sabatinovka de la Mereni II

Fig. 13. Ocoluri ordinare (2) şi duble (1,3), depistate în rezultatul scanării geomagnetice în aşezări de tip Sabatinovka de pe teritoriul Crimeii

Fig. 14. Cuptoare descoperite în aşezarea culturii Noua de la Gârbovăţ

Fig. 15. Cuptor descoperit în aşezarea culturii Noua de la Cândeşti

Fig. 16. Cuptor descoperit în aşezarea culturii Noua de la Bolduţ

Fig. 17. 1- Cuptor descoperit în aşezarea culturii Sabatinovka de la Panagia I; 2-3 - reconstituiri grafice ale cuptoarleor descoperite în aşezarea Pilipciatino

Fig. 18. Gropi menajere (nr. 14, 2, 27,) descoperite în aşezarea culturii Sabatinovka de la Taraclia-Gaidabul (inedit). Plan şi secţiune

Fig. 19. Groapă de cult (nr. 24), descoperită în aşezarea culturii Sabatinovka de la Taraclia-Gaidabul (inedit)

Fig. 20. Amprentă de pânză pe fund de vas. Cultura Sabatinovka, aşezarea Panağiya I. (peninsula Taman, Rusia)

Fig. 21. Harta generală a aşezărilor complexului cultural N-S-C în care au fost descoperite artefacte din bronz, lut, os şi piatră

Fig. 22. Harta aşezărilor complexului cultural N-S-C în care au fost descoperite artefacte din os și corn

Fig. 23. Harta aşezărilor complexului cultural N-S-C în care au fost descoperite artefacte din piatră și silex

Fig. 24. Harta aşezărilor complexului cultural N-S-C în care au fost descoperite artefacte din lut

Fig. 25. Harta aşezărilor complexului cultural N-S-C în care au fost descoperite artefacte din bronz

Fig. 26. Omoplaţi crestaţi.

Fig. 27. Omoplaţi crestaţi

Fig. 28. „Patine” din os

Fig. 29. „Patine” din os

Fig. 30. Seceri „tupik”

Fig. 31. Piese din os. Seceri-tupik (1-6), dălţi (7-11)

Fig. 32. Dălţi din os

Fig. 33. Răzuitoare din os

Fig. 34. Răzuitoare din os

Fig. 35. Răzuitoare din os (1-4) şi copită de cal (5-13)

Fig. 36. Pieptene-răzuitoare din os

Fig. 37. Şlefuitoare din os

Fig. 38. Piese din os. Fusaiole (1-21), semifabricate (22-23), spatulă (24)

Fig. 39. Ace de cusut (1-18, 20), ace de păr (19, 21-28), semifabricat (29) din os

Fig. 40. Străpungătoare din os

Fig. 41. Piese din os (1-4, 6-9, 11-16, 18-20) şi corn (5, 10, 17). Suporturi pentru ace (1-5), mânere (6-18), suveici (19-20)

Fig. 42. Piese din os (1-5, 7) şi corn (6). Harpoane (1-3, 5), săpăligi (4, 6), brăzdar (7)

Fig. 43. Vârfuri de săgeţi din os (1-15, 17-25, 27-30, 33, 37) şi corn (16, 26, 31-32, 34-36)

Fig. 44. Piese de podoabă din os (1-3, 5, 9-17, 23-24), scoică (4, 6-8) şi dinte de animal (18-22)

Fig. 45. Psalii din os

Fig. 46. Psalii din corn

Fig. 47. Butoane din os

Fig. 48. Figurine zoomorfe (4, 8-10) şi antropomorfe (1-3, 5-7) din os (2-9) şi corn (1, 10)

Fig. 49. Piese din corn. Străpungătoare (1-3), ciocane (4-8)

Fig. 50. Piese cu utilitate incertă din corn (1-4), os (5-12, 14) şi mandibulă umană (13)

Fig. 51. Râşniţe din piatră. 1-2 - Taraclia-Gaidabul [115] (inedit)

Fig. 52. Râşniţe din piatră

Fig. 53. Frecătoare din piatră
Fig. 54. Abrazive din piatră
Fig. 55. Şlefuitoare din piatră
Fig. 56. Percutoare din piatră (2-3, 9, 12-13) şi silex (1, 4-8, 10-11)
Fig. 57. Piese din piatră. Polizoare (1-11), cútii (12-13)
Fig. 58. Cosoare (Krummesser) din piatră (1-6) şi silex (7-20), daltă din silex (21)
Fig. 59. Pisăloage (1-3) şi mojare (4-8) din piatră
Fig. 60. Sceptre-pisălog din piatră
Fig. 61. Sceptre (măciuci) din piatră
Fig. 62. Forme de turnare din piatră
Fig. 63. Forme de turnare din piatră
Fig. 64. Forme de turnare din piatră
Fig. 65. Topoare din piatră
Fig. 66. Topoare din piatră
Fig. 67. Piese din silex. Vârfuri de săgeţi (1-12*);* lame (13-25) şi gratoare (26-29)
Fig. 68. Piese din piatră. Sculpturi în formă de ou (1-12), piese incerte (13-14); mărgele din calcar (15); pandantiv (16); fusaiolă (17); rondelă (18) şi figurine zoomorfe (13-14)
Fig. 69. Discuri din piatră
Fig. 70. Fusaiole din lut ars (1-24), fusaiole din perete de vas ceramic (25-26) şi semifabricat de fusaiolă (27)
Fig. 71. Piese din lut ars. Buton (1), mosoare (2-3), greutăţi (4-5), creuzete (6-12)
Fig. 72. Piese din lut ars. Tipare de turnare (1-9), duză (10)
Fig. 73. Figurine antropomorfe din lut ars
Fig. 74. Figurine zoomorfe din lut ars
Fig. 75. Piese din ceramică (1-9) şi lut ars (10-21). Rondele (1-13) şi rotiţe (14-23)
Fig. 76. „Pâinici" (hlebcy) din lut ars
Fig. 77. Piese din lut. Mărgele (1-4), elemente de plastică (5-9), vase miniaturale (10-14)
Fig. 78. Seceri din bronz
Fig. 79. Seceri din bronz
Fig. 80. Topoare-celt din bronz
Fig. 81. Topoare-celt din bronz
Fig. 82. Piese din bronz. Dălţi (1-8), cuţite (9-14) şi lamă de ferestrău (15)
Fig. 83. Piese din bronz. Împungătoare (1-24), cu mâner de os (25-27)
Fig. 84. Ace din bronz
Fig. 85. Arme din bronz. Vârfuri de săgeţi (1-10); vârfuri de lance (11-16)
Fig. 86. Arme din bronz. Pumnale (1-12); topor (13)
Fig. 87. Ace de păr, bronz
Fig. 88. Ace din bronz
Fig. 89. Piese de podoabă din bronz. Pandantive (1-12), atribute de podoabă (13-15), brăţări (16-25)
Fig. 90. Piese de podoabă (1-12) şi harnaşament (13) din bronz. Cercei de tâmplă (1-3); verigi (4-6); aplice (7-11); fibulă (12), psalie (13)
Fig. 91. Tipologia ceramicii. A – tipul I (vase cu două toarte); B – tipul II (cești)
Fig. 92. Tipologia ceramicii. A – tipul III (vase mici cu toarte); B – tipul IV (vase mari cu corp profilat și toarte); C – tipul V (vase mari cu corp profilat, „base borcan")
Fig. 93. Tipologia ceramicii. A – tipul VI (vase adânci cu deschidere mare, străchini, castroane); B – tipul VII (vase medii cu corp ușor profilat, oale)
Fig. 94. Tipologia ceramicii. A – tipul VIII (vase de provizii); B – tipul IX (vase miniaturale); C – tipul X (tigăi); D – tipul XI (capace); E – tipul XII (vase cu perforații, strecurătoare)
Fig. 95. Elemente decorative. A – ornament aplicat; B – ornament canelat; C – ornament imprimat; D – ornament incizat

Fig. 96. Vase de Tipul I
Fig. 97. Vase de Tipul I
Fig. 98. Vase de Tipul I, foto, 1-3 (torți), 4-13 (vase)
Fig. 99. Vase de Tipul II
Fig. 100. Vase de Tipul II, foto
Fig. 101. Vase de Tipul III
Fig. 102. Vase de Tipul IV
Fig. 103. Vase de Tipul V
Fig. 104. Vase de Tipul V
Fig. 105. Vase de Tipul VI
Fig. 106. Vase de Tipul VII
Fig. 107. Vase de Tipul VII
Fig. 108. Vase de Tipurile III-VII, foto
Fig. 110. Vase de tipul VIII, foto
Fig. 111. Vase de tipul IX
Fig. 112. Vase de tipul X (1-6), XI (7-12) și XII (13-23)
Fig. 113. Formă particulară de vas ceramic, descoperit în aşezarea culturii Sabatinovka de la Taraclia-Gaidabul
Fig. 114. Ceramică cu aplicații plastice
Fig. 115. Ceramică cu aplicații plastice
Fig. 116. Ceramică cu aplicații plastice
Fig. 117. Ceramică cu aplicații plastice
Fig. 118. Ceramică cu aplicații plastice
Fig. 119. Ceramică cu decoruri incizate
Fig. 120. Ceramică cu decoruri imprimate (1-6, 17), canelate (7-19) și pictate (20)
Fig. 121. Cultura Noua. Distribuția pe verticală a probelor ^{14}C calibrate, cu dispunere de la cele mai timpurii spre cele mai târzii
Fig. 122. Cultura Sabatinovka. Distribuția pe verticală a probelor ^{14}C calibrate, cu dispunere de la cele mai timpurii spre cele mai târzii
Fig. 123. Proiectarea datelor ^{14}C pe curba de calibrare. A – pentru cultura Noua; B – pentru cultura Sabatinovka
Fig. 124. Modelarea Bayesiană a probelor ^{14}C și delimitarea fazelor de evoluție pentru cultura Noua
Fig. 125. Modelarea Bayesiană a probelor ^{14}C și delimitarea fazelor de evoluție pentru cultura Sabatinovka
Fig. 126. Cultura Coslogeni. A – distribuția pe verticală a probelor ^{14}C calibrate, cu dispunere de la cele mai timpurii spre cele mai târzii; B – proiectarea datelor ^{14}C pe curba de calibrare
Fig. 127. Așezarea Odaia-Miciurin. A – distribuția pe verticală a probelor ^{14}C calibrate, cu dispunere de la cele mai timpurii spre cele mai târzii; B – suma (prin algoritmul S-Boundary) datelor ^{14}C cu delimitarea intervalului în limita de probabilitate 68.3%; C – proiectarea pe curba de calibrare
Fig. 128. Așezarea Taraclia-Gaidabul. A – distribuția pe verticală a probelor ^{14}C calibrate, cu dispunere de la cele mai timpurii spre cele mai târzii; B – suma (prin algoritmul S-Boundary) datelor ^{14}C cu delimitarea intervalului în limita de probabilitate 68.3%; C – proiectarea pe curba de calibrare.

LISTA ABREVIERILOR

AAMNIM	Arhiva Arheologică a Muzeului Național de Istorie a Moldovei, Chișinău
AGSP	Annales Societatis Geologorum Poloniae, Kraków
AMM	Acta Moldaviae Meridionalis, Muzeul Județean „Ștefan cel Mare”, Vaslui
AMN	Acta Musei Napocensis, Muzeul Național al transilvaniei, Cluj-Napoca
AMT	Acta Musei Tutovensis, Muzeul „Vasile Pârvan”, Bârlad
Analele Banatului	Muzeul Banatului, Timișoara
Angustia	Muzeul național al carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe
Apulum	Acta Musei Apulensis. Arheologie, Istorie, Etnografie
ArhMold	Arheologia Moldovei, Institutul de Arheologie, Iași
AȘUI	Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” , Iași
AUCDC	Analele Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”, București
BCȘS	Buletinul Cercurilor Științifice Studențești, Alba Iulia
Ber. RGK	Bericht de Römischßgermanischen Kommision. Des Deutschen Archäologichen Instituts. Frankfurt am Main
BHAB	Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica, Timișoara
BMA	Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamț
BPS	Baltic-Pontic Studies, Poznán
BTHR	Bibliotheca Thracologica, Institutul Român de Tracologie, București
CA	Cercetări Arheologice, Muzeul Național de Istorie a României, București
CCAR	Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
CCDJ	Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
Carpica	Carpica, Complexul muzeal „Iulian Antonescu”, Bacău
Dacia (N.S.)	Dacia. Rescherches et décuvertes archéologiques en Roumanie. Nouvelle Série: Revue d'archéologie et d'histoiare ancienne (din 1957), Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
EA	Eurasia Antiqua. Zeitrschrift für Archäologie Eurasiens, Mein am Rhein
EJA	European journal of Archaeology. European Association of Archaeologists, Sage Publication
Hierasus	Hierasus. Acta Moldaviae Septentrionalis, Botoșani
Istros	Istros, Buletinul Muzeului Brăilei, Brăila
Marisia	Marisia. Studii și Materiale de arheologie, Istorie și Etnografie, Muzeul Județean Mureș, Târgu Mureș
MCA	Materiale și Cercetări Arheologice, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București

MSȘIA	Memoriile Secției de Științe Istorice a Academiei Române, București
PAS	Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Rahden
PBF	Prähistorische Bronzefunde, Münster, Frankfurt am Main, München, Stuttgart
PZ	Prähistorische Zeitrschrift, Berlin
RA	Revista Arheologică, Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău
SAA	Studia Antiqua et Archaeologica. Universitatea „A.I. Cuza", Iași
SCIV/SCIVA	Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", București
TD	Thraco-Dacica, Institutul de Thracologie, București
Tyragetia	Tyragetia. Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău
UPA	Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Bonn
ULIM	Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

АИМ	Археологические Исследования в Молдове, Кишинев
АКМ	Археологическая Карта Молдавской ССР, Кишинев
Археология	Археология, София
Археологія	Інститут Археології НАН України, Київ
АО	Археологические Открытия, Москва
АП УРСР	Археологічні Пам'ятки УРСР, Академія Наук Українськоі СРС
АСГЭ	Археологический Сборник Государственного Эрмитажа, Санкт Петербург
ВОКК	Вісник Одеської Комисії Краєзнавства
КСИА	Краткие Сообщения Института Археологии АН СССР, Москва
КСИИМК	Краткие Сообщения Института Истории Материальной Культуры, Москва- Ленинград
КСОГАМ	Краткие Сообщения Одесского Археологического Музея, Одесса
МИА	Материалы и Исследования по Археологии СССР, Москва- Ленинград
РА	Российская Археология, Институт Археологии РАН, Москва
СА	Советская Археология, Институт Археологии АН СССР, Москва

INTRODUCERE

Actualitatea şi importanţa temei investigate. În perioada târzie a epocii bronzului, spaţiul carpato-danubiano-niprean a fost supus unui şir de transformări ample, soldate cu apariția mai multor medii culturale având la bază un factor genetic comun şi forme de manifestare asemănătoare. Acest proces s-a petrecut, cel mai probabil, în urma schimbării radicale a situaţiei istorice pe întreg teritoriul Europei de Est şi Sud-Est la mijlocul mileniului II a. Chr. (Sava 2014, 6). În literatura de specialitate, fenomenele culturale menționate au fost încadrate într-un ansamblu cunoscut sub denumirea de *complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni* (în continuare N-S-C). Acesta din urmă a combinat elemente vestice (specifice culturilor Monteoru, Komarow-Costişa și Wietennberg) şi estice (specifice culturii Srubnaja şi culturii ceramicii cu multe brâie/Mnogovalikovaja).

Primele vestigii atribuite culturii Noua au fost descoperite încă la sfârşitul secolului XIX pe teritoriul României, în Transilvania, reprezentând, în mare parte, descoperiri fortuite, cu caracter funerar (Teutsch 1903, 395; Orosz 1908, 179; Téglas 1920, 354; Kovács 1913, 271-273). Tot de la sfârşitul secolului XIX datează şi primele descoperiri de tip Sabatinovka în zona Bugului de sud, incluse într-o cultură aparte abia în anii '50 ai secolului XX (Кривцова-Гракова 1955). Abia la începutul anilor '70 ai secolului XX, atât ca urmare a cercetărilor de teren efectuate pe teritoriul Dobrogei, cât și a utilizării metodei comparative, a fost evidențiată cultura Coslogeni (Morintz, Anghelescu 1970, 413).

În momentul de față, sunt cartate, în total, cca 2700 așezări, din care cca 1600 aparțin culturii Noua, cca 1100 - culturii Sabatinovka și alte cca 100 - mediului Coslogeni. Cu toate acestea, rămâne accentuat nivelul diferit de cercetare de la o zonă la alta pentru fiecare din cele trei culturi. Rezultatul investigațiilor (periegeze, sondaje, săpături arheologice) realizate până la momentul de față, constă într-o bază documentară impresionantă privind habitatul și cultura materială a comunităților N-S-C. Totuși multe aspecte componente ale habitatului și modului de viață continuă a fi neclare sau chiar necunoscute. În continuare se constată numeroase lacune în cunoaşterea atât a duratei de existenţă a aşezărilor, a mişcărilor sezoniere, a elementelor demografice, cât și a prezenței anumitor centre meșteșugărești, a funcționalității mai multor tipuri de obiecte, a identificării culturilor agricole cultivate dar și a altor teme de cercetare. Arealul vast de răspândire, multitudinea aşezărilor, numărul mic de investigaţii sistematice și lipsa accesului la multe dinre colecţiile arheologice complică procesul de cunoaştere mai detaliată a acestui complex cultural.

Perioada târzie a epocii bronzului a fost marcată de avântul metalurgiei bronzului, de diversificarea obiectelor turnate din acest aliaj și apariția lor în serie. Cu toate acestea, cea mai mare parte a inventarului casnic și gospodăresc continua să fie prelucrată din os, piatră și lut, însă

aceste categorii de artefacte nu au fost valorificate suficient în literatura de specialitate. Se observă un vădit accent pus pe artefactele reprezentative, pentru unele din ele fiind elaborate tipologii, iar altele fiind determinate ca repere cronologice (secere, celturi, pumnale și alte obiecte din bronz, psalii din os/corn, sceptre din piatră ș.a.).

Nu în ultimul rând, trebuie amintit faptul că în literatura de specialitate nu este cunoscută o sinteză în care să fie prezentate elementele de habitat, modul de viață și cultura materială a întregului complex cultural, un studiu în care analiza aspectelor enumerate mai sus, prin asemănările și deosebirile dintre cele trei culturi arheologice componente, ar crea o imagine explicită privind fenomenul și particularitățile acestor comunități. Lipsa sau insuficiența analizelor interdisciplinare (arheozoologică, pedologică, palinologică, paleobotanică, traseologică ș.a.) complică și mai mult modul de cercetare și abordare a tuturor aspectelor menționate mai sus.

În consecință, importanța unui studiu de sinteză privind habitatul și economia comunităților N-S-C constă și din posibilitățile actuale ce ar include o nouă abordare prin sistematizarea și analiza vestigiilor arheologice, inclusiv prin utilizarea metodelor interdisciplinare.

Cadrul cronologic. Limita cronologică inferioară (secolul XVI a. Chr.) este determinată de mișcarea comunităților răsăritene la periferia estică și sud-estică a spațiului carpato-dunărean, soldată cu formarea complexului cultural N-S-C.

Limita superioară (sec. XII/XI a. Chr.) este marcată de impunerea curentului vestic (hallstattian) în această regiune, care se reflectă arheologic prin părăsirea siturilor de habitat ale comunităților N-S-C.

Cadrul geografic. Spațiul propus inițial pentru cercetare cuprindea teritoriul dintre zona râului Nipru și Carpații Orientali. În procesul analizei complexe a vestigiilor arheologice de tip N-S-C, a devenit însă oportună o lărgire a spațiului de cercetare, fiind astfel abordat întregul areal de răspândire a acestui complex cultural. Acesta cuprinzând în momentul de față un vast teritoriu – de la est de râul Nipru[1], în est, până în regiunea intracarpatică a României, la vest, şi de la cursul superior al Nistrului, la nord, până în nord-estul Bulgariei și peninsula Crimeea, la sud (fig. 1).

Scopul lucrării constă în elaborarea unui studiu complex privind habitatul comunităților N-S-C din întregul lor areal de răspândire, pornind de la sistematizarea și analiza multilaterală a datelor arheologice, obținute în urma cercetărilor de teren, începând cu anii ’20 ai sec. XX și până în prezent.

[1] Cercetările arheologice efectuate în ultima perioadă în spațiul de la est de Nipru și peninsula Taman au demonstrat prezența așezărilor culturii Sabatinovka și în aceste zone (Стадник 2008, с. 6-8; Горошников 2018, с. 17-19; Сударев 2020, с. 68-79; Горбузов 2020, с. 80-89; Кияшко 2020a, с. 89-97; Кияшко 2020b, с. 207-222; Кияшко 2021, с. 51-55; Горошников, Горошникова 2020, с. 106-115; Горошников, Горошникова 2021, с. 103-106; Горошников и др. 2021, с. 107-110; Сергеева, Кияшко 2021, с. 82-90 ș.a.), situație ce presupune extinderea arealului acestei culturi mai departe spre est.

Obiectivele cercetării:

1. Evaluarea contribuțiilor istoriografice cu privire la habitatul comunităților N-S-C și a semnificației surselor arheologice cunoscute le etapa actuală;

2. Analiza detaliată a așezărilor comunităților N-S-C, identificarea elementelor de habitat și evaluarea acestora din perspectiva stabilirii unei viziuni de ansamblu asupra fenomenului habitatului de la sfârșitul epocii bronzului;

3. Examinarea detaliată a culturii materiale a comunităților N-S-C și stabilirea, în cadrul habitatului, a locului ocupat de diversele categorii de obiecte prelucrate din lut, os/corn, piatră și bronz;

4. Studierea ocupațiilor comunităților N-S-C și a caracterului economiei, determinarea rolului lor în cadrul habitatului și estimarea impactului acestora asupra modului de viață al populației în perioada târzie a epocii bronzului;

5. Stabilirea tipului de habitat și a interconexiunii acestuia cu ocupațiile și modul de viață ale conumităților N-S-C.

Ipoteza de cercetare. În contextul acumulării, în ultimele decenii, a unui volum impresionant de artefacte noi, atribuite complexului cultural N-S-C, și al studierii lor pe baza metodologiilor moderne, lucrarea de față își propune o cercetare, evaluare și sistematizare a vestigiilor arheologice caracteristice acestor comunități. Studierea complexă și pluridisciplinară va permite realizarea unei sinteze despre habitatul comunităților umane din perioada târzie a epocii bronzului din spațiul cercetat și va oferi rezultate calitative noi cu privire la modul de viață, caracterul habitatului și al economiei acestor populații.

Baza documentară. Lucrarea a fost elaborată pe baza rezultatelor investigațiilor arheologice obținute din așezările de tip N-S-C, cercetate în ultimele șapte decenii pe întreg arealul de răspândire al acestui complex cultural. Pentru așezările de pe teritoriul actual al României, Ucrainei și Bulgariei, cercetarea a fost efectuată prioritar pe baza surselor bibliografice, iar pentru spațiul Republicii Moldova, de rând cu materialele publicate, au fost utilizate mai multe colecții arheologice, păstrate în fondurile Muzeului Național de Istorie a Moldovei. În procesul acumulării de date s-a apelat la mai mulți colegi, specialiști din România și Ucraina, privind accesul la unele colecții arheologice, păstrate în fondurile instituțiilor de profil din afara țării, publicații sau informații inedite, parvenite în urma unor cercetări relativ recente.

La fel, au fost consultate un șir de rapoarte științifice și repertorii arheologice, păstrate în Arhiva Arheologică a Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Autoarea a participat, ca membru al echipei de cercetare, la investigațiile arheologice efecuate în așezarea culturii Sabatinovka de la Taraclia-Gaidabul în cadrul unui proiect moldo-german, condus de E. Sava și E. Kaiser. Aceasta

a permis utilizarea materialelor și informațiilor inedite de la Taraclia-Gaidabul în procesul de elaborare al lucrării de față.

Sinteza metodologiei de cercetare. În procesul de cercetare au fost utilizate diverse metode practicate în arheologie: tipologică, comparativă, statistică, geofizică de prospectare, *metoda datării cu radicarbon*. Acestea s-au dovedit a fi utile la identificarea, sistematizarea, analiza, prezentarea şi interpretarea datelor arheologice.

Metoda tipologică a fost aplicată la elaborarea clasificării unor categorii de piese şi recipiente ceramice, iar îmbinată cu *metoda comparativă,* a permis identificărea de tipuri și variante ale anumitor vestigii, dar și încadrarea unor obiecte noi în tipologii deja existente. Metoda tipologică, alături de cea *statistică,* a oferit posibilitatea elaborării unei baze de date complexe privind artefactele din os, lut, piatră și bronz, descoperite în așezări de pe întreg arealul de răspândire a complexului cultural N-S-C.

Metoda comparativă a fost aplicată pentru analiza comparativă a vestigiilor arheologice, descoperite în cadrul diferitor așezări de tip N-S-C. Eficiența acestei metode s-a manifestat și la determinarea reperelor cronologice oferite pentru anumite categorii de descoperiri. Tot datorită acestei metode a fost posibilă identificarea influențelor interculturale, dar și a artefactelor antrenate în relațiile de schimb dintre comunități.

Metoda statistică a fost utilizată pentru analiza cantitativă a așezărilor, dar și a categoriilor de artefacte, ultimele fiind analizate și comparativ prin calcularea frecvenței procentuale, iar rezultatele – prezentate sub formă de tabele. Acestea sunt utile atât pentru observarea ratei de prezență a aceluiași tip de artefact pentru fiecare cultură în parte, cât și pentru întreg complexul cultural. Aici merită menționate și *metodele geostatistice,* eficiente pentru crearea hărților de distribuție.

Metoda geofizică de prospectare. Pe baza hărților magnetometrice, au fost identificate anomalii rezultate din activitățile antropice (gropi, locuințe cu temelie din piatră, ocoale pentru animale).

Metoda datării cu radiocarbon a fost utilizată în vederea modelării Bayesiene a bazelor ^{14}C cunoscute pentru așezările complexului cultural N-S-C, rezultatele fiind prezentate sub formă de histograme și tabele.

În afară de metodele menționate mai sus, în procesul de cercetare au fost antrenate și *metoda imagisticii satelitare, arheozoologică, paleobotanică, traseologică, experimentală* ș.a.

Noutatea şi originalitatea ştiinţifică a lucrării. În lucrarea de față pentru prima dată este realizat un studiu pluridisciplinar, de ansamblu, privind habitatul comunităților N-S-C din arealul lor de răspândire, acesta fiind tratat din perspectiva unui complex multicultural de proporții, depășind, astfel, abordările mai vechi strict monoculturale. De asemenea, în lucrare este întreprinsă

o primă încercare de elaborare a unui catalog al artefactelor complexului cultural N-S-C, fiind realizată, la fel pentru prima dată, o tipologie de ansamblu a ceramicii caracteristice complexului cultural N-S-C, comonența chimică a pieselor din bronz, precum și modelarea Bayesiană a datelor radiocarbon.

Importanţa teoretică a lucrării. Lucrarea contribuie la înlăturarea mai multor lacune ce ţin de formarea și evoluția habitatului comunităţilor N-S-C şi reprezintă un studiu de referinţă pentru cercetătorii interesaţi de perioada târzie a epocii bronzului din spaţiul carpato-danubiano-niprean, atât din ţară, cât şi de peste hotare. Totodată, ea poate servi drept model de analiză și interpertare a vestigiilor arheologice din alte perioade istorice.

Problema ştiinţifică soluţionată. Având la bază analiza atât a complexelor şi a tuturor categoriilor de inventar descoperite în aşezări, cât şi a diverselor date interdisciplinare, lucrarea de faţă reprezintă o încercare de a demonstra importanţa şi eficacitatea acestei analize la reconstituirea habitatului și vieții economice a comunităţilor N-S-C.

Sumarul capitolelor tezei. Structura lucrării conține următoarele compartimente: *Adnotare* în limbile română, rusă și engleză; *Introducere*; capitolul 1, *Istoricul cercetărilor și istoriografia*; capitolul 2, *Aşezările*; capitolul 3, *Cultura materială;* capitolul 4, *Economia*; *Concluzii și recomandări*; *Bibliografie* și *Anexe.*

În capitolul 1, *Istoricul cercetării și istoriografia*, sunt trecute în revistă şi prezentate în ordine cronologică descoperirile de tip N-S-C de pe întreg arealul de răspândire, precum și studiile existente în circuitul ştiinţific, în care sunt abordate diverse aspecte şi probleme referitoare la tema lucrării de faţă. Acestea din urmă au fost supuse unei analize succinte, în vederea determinării nivelului de cercetare, a gradului de abordare şi soluționare a problemelor, a prezentării ipotezelor și concluziilor. Dat fiind faptul că lucrarea vizează un areal vast, capitolul în cauză este foarte important pentru identificarea surselor bibliografice, colectarea datelor, analiza şi compararea nivelului de cercetare ştiinţifică – atât de teren, cât şi de laborator –, determinarea lacunelor existente în stadiul actual de cercetare a diverselor aspecte ce ţin de tema lucrării.

Capitolul 2, *Aşezările, locuințele și construcțiile gospodăreşti*, divizat în șapte subcapitole, este dedicat elementelor de habitat, analizate aici pe baza mai multor criterii.

În una din definițiile sale, habitatul este prezentat ca fiind rezultatul interacțiunii factorilor climatici, biotici și antropogeni. Pentru o mai bună înțelegere a influenței elementelor de habitat asupra existenței și modului de viață a comunităților N-S-C, am considerat potrivită extinderea acestui termen cu încă două componente – activitatea și rezultatul activității antropice. Astfel, în lucrarea de față, habitatul complexului cultural N-S-C este analizat și prezentat într-o formulă mai largă, care ajută la creionarea unui tablou deslușit privind atât interacțiunea constantă dintre

elementele de habitat și modul de viață a acestor populații, cât și gradul de dependență a activităților umane față de condițiile mediului natural.

Făcând referință la datele existente pentru întreg arealul de răspândire a acestui complex cultural, observăm mai multe trăsături comune în ce privește amplasarea topografică, tipologia și structura așezărilor. Astfel, în subcapitolul dedicat așezărilor, am elaborat o tipologie a acestora pe baza mai multor criterii (amplasare topografică, raportul dintre suprafața așezării și condițiile topografice, raportul dintre amplasare, elementele de habitat și gradul de locuire). În completarea datelor privind dinamica așezărilor a fost efectuată analiza dinamico-teritorială a siturilor Noua de pe teritoriul Republicii Moldova. O atenţie specială a fost acordată semnificaţiei aşa-numitelor „cenușare", fiind elaborată o tipologie a amplasării lor în cadrul așezărilor.

În vederea prezentării unei imagini cât mai complexe privind modul de viaţă şi infrastructura specifică aşezărilor, în subcapitole aparte au fost prezentate și analizate complexele descoperite în cadrul acestora (locuinţele, anexele gospodăreşti, gropile şi instalaţiile de foc). Astfel, au fost determinate tipurile de locuințe și anexe gospodărești, demonstrate arheologic sau deduse în rezultatul unor date indirecte, oferite de anumite categorii de inventar descoperit în așezări.

Capitolul 3, *Cultura materială a comunităților Noua-Sabatinovka-Coslogeni,* divizat în cinci subcapitole, cuprinde prezentarea, sistematizare şi tipologia artefactelor descoperite în așezările complexului cultural N-S-C. Un rol important în elaborarea acestui capitol l-a avut baza de date inclusă în *Anexa 1* a lucrării. Astfel, categoriile de piese din os, piatră, lut și bronz au fost supuse unei analize complexe, fiind prezentate tipurile, funcționalitatea, datele statistice și analogiile acestora. Primul subcapitol este dedicat ceramicii, descrise succint, cu o abordare detaliată ce include tipologia formelor şi a ornamentelor prezentate în *Anexa 2* a lucrării. Analiza detaliată a artefactelor descoperite în aşezări reprezintă o primă etapă în reconstituirea activităţilor economice. Aceste date au fost corelate cu rezultatele analizelor experimentale şi traseologice, în vederea obținerii unor date indirecte privind existența anumitor practici gospodăreşti şi meşteşugăreşti. De exemplu, una dintre piesele de os caracteristice complexului N-S-C este aşa-numitul *omoplat crestat*. Traseologic, s-a demonstrat că această unealtă era utilizată în procesul de prelucrare a pieilor de animale. În lipsa unor complexe arheologice cu caracter cert, numărul impresionant al acestor artefacte în unele aşezări cercetate ne permite să presupunem existenţa unor ateliere de prelucrare a pieilor.

Capitolul 4, *Economia, îndeletniciri și meșteșuguri,* este divizat în cinci subcapitole, dedicate aspectelor ce țin de viața economică a comunităților N-S-C. Acestea au fost prezentate şi analizate din perspectiva modului de viaţă, a categoriilor de vestigii, a complexelor arheologice atribuite unor activităţi, a datelor statistice ale pieselor cu funcţionalitate certă şi, mai puţin, pe

baza datelor arheozoologice, paleobotanice şi traseologice, ultimele fiind cunoscute într-un număr destul de mic, raportat la cel al aşezărilor cercetate. La fel, în acest capitol a fost abordat caracterul şi importanţa îndeletnicirilor de bază – creşterea animalelor şi cultivarea plantelor –, inclusiv prin analiza datelor arheozoologice şi paleobotanice, cunoscute la momentul de faţă pentru aşezările de tip N-S-C cercetate. Totodată, a fost analizat gradul de dezvoltare a agriculturii şi caracterul acestei ocupații – atât pe baza mărturiilor arheologice, cât și a analizelor paleobotanice, cunoscute la momentul de față. Nu a fost omisă nici analiza altor îndeletniciri secundare (vânătoarea, pescuitul, ţesutul, schimbul), pentru fiecare din acestea fiind prezentat și analizat inventarul arheologic care atestă direct sau indirect prezența acestor ocupații, datele arheozoologice, caracterul și gradul de practicare. De asemenea, au fost analizate aici materialele privind prelucrarea diferitor materii prime (os/corn, piele, piatră, lut), mineritul și extragerea sării, din perspectiva unui număr mic al centrelor meșteșugărești cunoscute și prioritar pe baza datelor indirecte, oferite de funcționarea clară a anumitor obiecte, dar și de rezultatele unor analize traseologice cunoscute la nivelul actual de cercetare. Un alt aspect important analizat în acest capitol este schimbul, aici fiind evidențiate și analizate atât tipurile, caracterul și nivelul acestei îndeletniciri, cât și produsele antrenate în respectivul proces, importanța articolelor din bronz în dezvoltarea acestei activităţi, aportul extinderii arealului de răspândire a mai multor categorii de piese și dezvoltarea relațiilor sociale.

În compartimentul *Concluzii şi recomandări* sunt enumerate principalele rezultate ale cercetării prin descrierea succintă a acestora, dificultăţile întâlnite în procesul de studiu şi documentare, problemele propuse spre discuţie, care din varii motive nu au putut fi soluţionate integral. În urma observaţiilor punctate, a fost elaborat şi un set de recomandări menite să faciliteze cercetarea ulterioară a acestei teme de un real interes ştiinţific – atât la nivel regional, cât şi european.

Partea textuală a lucrării se încheie cu *Bibliografie,* care conține 729 de titluri. În încheiere, teza de doctorat conține trei *Anexe,* constituite din 169 pagini de text, 128 de figuri și 30 tabele, care vin să completeze rezultatele cercetării.

1. ISTORICUL CERCETĂRII ȘI ISTORIOGRAFIA

1.1. Istoricul cercetărilor de teren

În acest capitol ne propunem prezentarea succintă a principalelor investigații arheologice, efectuate de-a lungul timpului în aşezările complexului cultural N-S-C. Informația va fi prezentată în ordine cronologică, pe culturi și etape de cercetare.

Cercetări arheologice în aşezările culturii Noua. Primele vestigii ale culturii Noua au fost descoperite încă la sfârşitul secolului XIX în Transilvania, acestea reprezentând în exclusivitate monumente funerare (Teutsch 1903, 395; Orosz 1908, 179; Téglas 1920, 354; Kovács 1913, 271-273). Abia către *mijlocul secolului XX* sunt inițiate cercetări nu doar ale monumentelor funerare, dar şi în aşezările acestei culturi. Perioada dată s-a remarcat printr-o activitate arheologică intensă, ce s-a manifestat atât prin numeroase cercetări de suprafaţă, cât şi prin deschiderea unor şantiere mari, concentrate cu precădere în zona de nord-est a României (Nestor 1951; Nestor 1952; Alexăndrescu ș.a. 1952; Petrescu-Dîmboviţa 1953; Florescu 1957; Florescu 1959a; Florescu 1959b; Dragomir 1959). La această etapă, au fost identificate şi cartate 39 de aşezări (Petrescu-Dîmboviţa 1953, p. 445-448, fig. 1), pe baza cărora a fost realizat un studiu cu referire la trăsăturile culturii materiale și un compartiment dedicat pieselor din bronz (Petrescu-Dîmboviţa 1953). În Valea Jijiei au fost cercetate – prin sondaje sau sistematic – câteva aşezări, rezultatele acestor investigații au constituit o bază atât pentru cunoaşterea structurii lor, cât şi a inventarului arheologic descoperit în incinta acestora. Considerăm importantă menționarea săpăturilor de la Corlăteni (Nestor et al. 1950; Nestor 1951; Nestor 1952; Florescu 1964; Florescu 1991), Truşeşti (Petrescu-Dîmboviţa 1953; Petrescu-Dîmboviţa 1999; Florescu 1964; Florescu 1991; Florescu 1999; Florescu, Florescu 1961), Gârbovăţ (Florescu et al. 1967; Florescu 1991) şi a sondajelor de la Larga Jijia (Alexandrescu et al. 1952; Florescu 1964; Florescu 1991), Andrieşeni (Florescu 1959a; Florescu 1959b; Florescu 1964; Florescu 1991), Bârlad (Florescu 1991), Valea Lupului (Dinu 1957; Florescu 1964; Florescu 1991), Nicoleni (Szekely 1960), Peteni (Szekely 1965) ş.a. S-a remarcat munca de teren a lui N. Zaharia în zona Câmpiei Moldovei (Zaharia 1955a; Zaharia 1955b) şi a lui M. Petrescu-Dâmboviţa, M. Dinu, E. Bold în Podişul Bârladului (Petrescu-Dîmboviţa et al. 1955; Petrescu-Dîmboviţa 1958). În rezultatul acestor investigaţii, au fost întocmite primele repertorii, în care au fost înregistrate punctele cu descoperiri tipice culturii Noua, cunoscute până atunci (Zaharia et al. 1970; Păunescu ş.a 1976). Un rol deosebit privind semnificaţia aşa-numitelor „cenuşare” l-au jucat cercetările integrale şi parţiale în cadrul aşezărilor Cavadineşti, Truşeşti-Movila din Şesul Jijiei; Gârbovăţ, Lichitişeni, Bărboasa, Dealul Morii ş.a. (Dragomir 1959; Dragomir 1981; Florescu 1964; Florescu, Căpitanu 1968; Florescu 1991).

Pe teritoriul Republicii Moldova, primele descoperiri de tip Noua au fost făcute la mijlocul secolului trecut, în anii 1956-1957, când, în urma cercetărilor arheologice, efectuate în aşezările Ghindeşti VI și Roşieticii Vechi (Мелюкова 1961a, p. 5-52), se stabileşte prezenţa culturii Noua şi la est de Prut. La începutul anilor ’60, pe teritoriul actual al Republicii Moldova erau cartate doar 22 de monumente de tip Noua (Мелюкова 1961a, p. 7).

În arealul culturii Noua de pe teritoriul actual al Ucrainei, primele vestigii de tip Noua au fost decoperite încă în anii '30 ai secolului XX, fiind interpretate de către T. Sulimirski drept traco-cimeriene (Sava 2014, p. 15-16). În perioada postbelică, A. Meliukova descoperă vestigii ale culturii Noua la Kelmenc şi Oselivka (Мелюкова 1958, p. 8-12) şi stabileşte similitudinea acestora cu materialele găsite în aşezările culturii Noua, cercetate pe teritoriul României de est şi pe teritoriul actual al Republicii Moldova. Primele săpături sistematice au început, în anul 1955, în aşezarea culturii Noua de la Mahala, sub conducerea cercetătoarei G. Smirnova, ale căror rezultate au fost publicate mai târziu (Смирнова 1969, p. 7-34). Aici au fost descoperite mai multe locuinţe semiadâncite în sol şi de suprafaţă, gropi menajere şi instalaţii de foc, la care se adaugă o variată colecţie de inventar arheologic (Смирнова 1969, p. 7-34; Крушельницька 2006, p. 8). În 1958, în cadrul aşezării Ostrivec au fost cercetate două „cenuşare” din cele 10 observate pe suprafaţa aşezării. Aici au fost descoperite locuinţe de suprafaţă şi un atelier metalurgic (Балагурі 1968, p. 135-146).

Perioada anilor '60-'70 s-a remarcat prin mai multe cercetări sistematice, de sondaj și de suprafață în așezări ale culturii Noua. Pe teritoriul actual al României, investigațiile de suprafaţă au condus la identificarea a noi situri de tip Noua, astfel fiind îmbogățită baza documentară a acestui mediu cultural. Aici pot fi menționate cercetările efectuate în așezările Mihoveni (Ignat 2000, p. 53, 57), Davideni (Mitrea 2001, p. 30), Dodești (Florescu 1991, 60) ș.a. În spaţiul intercarpatic, au fost efectuate cercetări arheologice în aşezările Alba-Iulia (Berciu, Popa 1965, p. 547-550), Iernut (Vlassa 1965, p. 19-38), Bratei (Florescu 1991, p. 42), Vinţu de Jos (Andriţoiu 1986, p. 32-36), Zoltan (Cavruc 2003, p. 99-109), Rotbav (Dietrich, Dietrich 2009, p. 187-188) ș.a. În nord-estul Transilvaniei, investigaţiile de teren şi de suprafaţă, efectuate de G. Marinescu, Şt. Dănilă şi G. Gaiu, au demonstrat o intensă locuire a culturii Noua în această regiune (Marinescu 1995, p. 49-125). Toate aceste cercetări au reprezentat un impuls deosebit pentru relevarea caracteristicilor de bază ale culturii Noua, fiind sintetizate în studiile lui A.C. Florescu (Florescu 1964; Florescu 1967; Florescu 1991). Descoperirile de tip Noua, cunoscute în sud-vestul Transilvaniei, reprezintă un număr destul de mic şi, cel mai probabil, conturează limita vestică a arealului acestei culturi (Andriţoiu 1986, p. 31-32).

Pe teritoriul Republicii Moldova, în această perioadă au fost organizate investigaţii arheologice în aşezarea Slobozia-Șirăuți III (Дергачев 1969, с. 110-122) şi Costeşti VIII

(Дергачев 1982a, c. 64-76). În aşezarea de la Slobozia-Șirăuți III au fost cercetate două locuinţe semiadâncite, amenajate cu gropi de pari şi vetre, în una din ele fiind descoperite şi resturile unui cuptor cu boltă (Дергачев 1969, c. 110-122; Sava 2014, p. 39-49). Alte trei locuinţe adâncite au fost cercetate şi în aşezarea Costeşti VIII (Дергачев 1982a, c. 64-76; Sava 2014, p. 70-74). Rezultatele acestor cercetări au fost publicate şi în unele studii monografice (Дергачев 1986; Sava 2014, p. 39-49, p. 70-74). Se observă un interes vădit faţă de artefactele din bronz, provenite, de cele mai multe ori, din depozite (Дергачев 1972, c. 65-88; Дергачев 1975).

În arealul culturii Noua de pe teritoriul Ucrainei, în 1961-1962 sunt efectuate cercetări arheologice în aşezările Bovšiv I şi Bovšiv II, unde, pe lângă locuinţe şi gropi, au fost descoperite două morminte, situaţie mai rar întâlnită în aşezările acestei culturi (Крушельницька 2006, c. 15-32).

Perioada anilor '80-'90, comparativ cu etapa anterioară, a fost mai săracă în cercetări sistematice în așezări din mediul culturii Noua de la vest de Prut. Au fost efectuate mai multe investigații de suprafață, care și-au adus contribuția la îmbogățirea bazei de date privind dinamica monumentelor de acest tip pe teritoriul României. Aici pot fi menționate cercetările arheologice în așezările de la Crasnaleuca, Mihălășeni (Dascălu 2007, p. 181-182, 208-209), Mitoc (Popovici 1986, p. 18), Davideni (Mitrea 2001, p. 30), Corni, Săvești (Dumitroaia 1992, p. 87-89), Belcești (Dascălu 2007, p. 167) ș.a.

Pe teritoriul actual al Republicii Moldova, această perioadă s-a remarcat prin activitatea mai multor şantiere arheologice, care și-au desfășurat lucrările în aşezările de la Cobîlea (Cobîlnea) „Stația” (Демченко, Левицкий 1992, c. 120-135; Sava 2014, p. 221-241), Petruşeni III (Levitsckii, Sava 1993, p. 125–157; Sava 2014, p. 77-105), Feteşti I, Feteşti II (Larina, Sîrbu 2014, p. 189-199; Sava 2014, p. 56-62) ş.a. Aceste cercetări au contribuit esenţial la conturarea situaţiei arheologice privind cultura Noua în arealul pruto-nistrean.

După o perioadă de întrerupere, pe teritoriul Ucrainei, au fost reluate cercetările în aşezările culturii Noua. În 1981, în cadrul investigației unui centru de brichetare a sării din localitatea Loeva, printre vestigiile mai multor culturi au fost identificate materiale arheologice tipice culturii Noua (Крушельницька 2006, c. 13). În 1984-1985, sub conducerea L. Krusel'nic'ka, au loc cercetări arheologice în aşezările Stecivka I şi Stecivka II, iar în anul 1986 – în situl de la Certivec (Крушельницька 2006). În aceeaşi perioadă, în rezultatul investigațiilor de suprafaţă, au fost descoperite alte câteva noi monumente ale acestei culturi, printre care cele de la Kozliv şi Ohrimivci, investigate arheologic la sfârşitul anilor '80 (Крушельницька 2006, c. 13). La începutul anilor '90 ai secolului trecut, O. Sitnic organizează săpături în aşezarea Volja (Ситник 1994, Крушельницька 2006, c. 75-86), după care începe o pauză îndelungată în cercetarea monumentelor culturii Noua, care durează până în prezent.

În primele decenii ale secolului XXI, situația privind nivelul de studiere a așezărilor culturii Noua de pe teritoriul României a rămas același ca și la sfârșitul secolului precedent, cercetarea fiind făcută în mare parte prin simple investigaţii de suprafaţă şi mai puţin prin lucrări de teren. La categoria cercetărilor prin sondaje sau sistematice pot fi menţionate așezările de la Zoltan (Cavruc 2003), Rotbav (Szekely 2000; Dietrich, Dietrich 2008; Dietrich 2010a; Dietrich 2010b), Negrileşti (Adamescu, Ilie 2011), Căbeşti-Mileşti (Vasiliu 2013), Ernei (Berecki, Németh 2014) ş.a.

În Republica Moldova, după o pauză de aproape un deceniu, cercetarea monumentelor de tip Noua a fost reluată în 2003 în cadrul aşezării Odaia-Miciurin, unde, timp de cinci campanii (2003-2008), au fost cercetate patru „cenușare". Aici, pentru prima dată, a fost efectuată scanarea geomagnetică a unei aşezări de acest tip (Sava 2003; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011; Sava 2014). Rezultatele acestor cercetări au fost publicate într-un studiu monografic, în care, pe lângă analiza materialelor arheologice, au fost prezentate datele cercetărilor interdisciplinare – arheozoologice, arheobotanice, pedologice, mineralogice, antropologice, radiocarbonice şi geochimice (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011). În ultimii 12 ani, vestigii ale culturii Noua au fost descoperite doar în contextul cercetării în așezări din alte perioade istorice[2].

Cercetări arheologice în așezările culturii Sabatinovka. Ca şi în cazul culturii Noua, primele monumente de tip Sabatinovka pe teritoriul Ucrainei au fost descoperite încă la sfârşitul sec. XIX, însă primele cercetări ale vestigiilor acestei culturi au loc abia începând cu anii '20 ai secolului trecut. În zona Inguleculuı şi pe malul drept al Niprului, A.V. Dobrovolskiy a identificat mai multe aşezări cu material tipic pentru cultura Sabatinovka (Добровольский 1925, с. 77-78). El a evidențiat caracterul agrar al acestor aşezări şi asemănările ornamentului ceramic cu cel cunoscut pentru culturile vestice din zona Dunării (Добровольский 1925, с. 78-79).

În perioada postbelică apar publicaţii mult mai complete despre aşezările din epoca bronzului, descoperite în anii '30 în zona Bugului şi Niprului. Tot atunci au fost descoperite necropole plane, datate cu etapa târzie a epocii bronzului (Добровольский 1949; Бодянский 1952). Mai multe descoperiri răzleţe, caracteristice culturii Sabatinovka, au fost publicate de I.V. Fabricius (Фабрициус 1951, с. 194, с. 360). La această etapă ,sunt efectuate cercetări arheologice în aşezările de la Zmievka şi Berislav (Ǧerškovič 1999, s. 10-20). A.V. Dobrovolskiy publică situl eponim de la Sabatinovka, comparându-l cu cel de la Vološkoe de pe Nipru şi considerând că, de fapt, cultura populaţiei locale de păstori-agricultori, deja bine cunoscută pe malul drept al Niprului Inferior, nu este tipică doar acestui teritoriu, ci se răspândeşte mai departe – spre est şi spre nord – şi reprezintă o cultură ce a populat tot teritoriul de stepă a fostei URSS (Добровольский 1952a,

[2] În anul 2019, în cadrul campaniei de cercetare a aşezării eneolitice Stolniceni I, în procesul investigării unei porţiuni de drum, care a suprapus parţial unul din „cenuşarele" aşezării culturii Noua, Stolniceni II, aflată în imediata apropiere, au fost descoperite mai multe vestigii tipice culturii Noua. Material inedit.

c. 87). A.V. Bodjanskij, la rândul său, atribuia aşezarea de la Vološkoe „culturii locale cimeriene”, încercând, pentru prima dată, să demonstreze legătura între formele de turnare din piatră, descoperite în aşezarea sus-menţionată, cu alte materiale atestate în siturile din perioada târzie a epocii bronzului (Бодянский 1952). Concluziile acestora au fost preluate de O.A. Krivcova-Grakova, potrivit căreia, din regiunea de stepă a Volgăi şi până în zona cursului inferior al Niprului şi Marea Neagră s-a dezvoltat o singură cultură – Srubnaja (Кривцова-Гракова 1955).

În anii '50 ai sec. XX, periegezele intensive, organizate pe malul drept al Niprului cu ocazia construcţiei lacului de acumulare Kahovsk, au condus la descoperirea mai multor aşezări din perioada tardivă a epocii bronzului (Добровольский 1952b; Ďerškovič 1999, s. 21-29). O scurtă caracteristică a acestor aşezări a fost făcută de I.N. Šarafutdinova (Шарафутдінова 1962, c. 14-19). Săpăturile arheologice efectuate la Uškalka i-au pemis lui D. Ja. Teleğin să determine orizontul de tip Sabatinovka ca fiind mai timpuriu celui de tip Belozerka. Aici, pentru prima dată, straturile celor două culturi erau separate printr-un strat steril, cel de jos aparţinând orizontului Sabatinovka (Телегин 1961, c. 4). Argumentarea acestei periodizări a fost elaborată de A. I Terenoškin printr-o schemă a cronologiei absolute, în care cultura Sabatinovka se data în secolele XIV-XII a. Chr, iar cultura Belozerka – în secolele XI-IX a. Chr. (Тереножкин 1965, c. 69). În 1958, A.I. Meljukova identifică primele vestigii de tip Sabatinovka pe teritoriul actual al Republicii Moldova, în așezarea de la Tudora (Мелюкова 1961b).

În anii '60-'70 ai sec. XX, în arealul culturii Sabatinovka de pe teritoriul Ucrainei, au loc săpături arheologice în mai multe aşezări, precum Zlatopol' (Бодянский 1961, c. 28), Čikalivka (Шарафутдинова 1964), Novorozanivka I (Шарафутдинова 1968, c. 8-16). Cartografierea siturilor Sabatinovka, efectuată în acea perioadă, prezenta o dominare a lor în nord-vestul mării Negre şi în zona Niprului inferior, practic, lipsind în zona de stepă din stânga Niprului (Шарафутдинова 1968, c. 16-18). În regiunea Niprului inferior, cercetările arheologice s-au concentrat prioritar pe investigarea tumulilor. Mormintele culturii Sabatinovka, descoperite în tumuli, au fost plasate de V.V. Otrošenko în etapa Sabatinovka, incluzând aici şi pe cele atribuite anterior de A.M. Leskov fazei târzii a culturii Srubnaja (Отрощенко 1978, c. 84-85). În spaţiul nord-pontic, au fost avut loc investigații în aşezările Derijivka (Шарафутдинова 1974), Mikolaivka (Прибалова 1974), Novorozanivka II (Шапошникова, Неприна 1977), Josipivka (Беляев 1977), Stepove (Шарафутдинова 1979), precum şi în aşezarea Kirovo de pe teritoriul peninsulei Crimeea (Лесков 1970).

În Republica Moldova, această perioadă s-a remarcat prin mai multe cercetări în aşezări de tip Sabatinovka, printre care menţionăm pe cele de la Calfa (Чеботаренко 1964), Ulmu (Романовская 1964), Nisporeni, Gura-Galbenei, (Дергачев 1973), Comrat I, Delacău (Рикман 1975).

În anii '80-'90 ai secolului trecut, s-a stabilit că monumentele de tip Sabatinovka, identificate pe malul stâng al Niprului, sunt mult mai puţine comparativ cu numărul acestora cunoscut în dreapta Niprului, situaţie explicată de I.N. Šarafutdinova prin nivelul slab de cercetare la etapa respectivă (Шарафутдинова 1982, с. 13, рис. 1). De la limanul Utliuj spre est, pe bazinele râurilor Domuzlov, Korsak, Lozovatka, Obitočnoe, Kil'tič'ja şi Berda, numărul aşezărilor din perioada tardivă a epocii bronzului începe să crească, unele din ele fiind cunoscute şi cercetate încă din anii '40-'50 (Кривцова-Гракова 1955, с. 151; Ǧerškovič 1999, s. 38-39). Cercetări arheologice au fost efectuate în aşezările Novoselica (Тощев, Черняков 1986), Burun Ali (Колотухин 1990), Dremajlivka (Самар 1998). În câteva aşezări de tip Srubnaja au fost descoperite şi materiale tipice culturii Sabatinovka (Прибалова, Прибалов 1987, с. 104-105; Ǧerškovič 1999, s. 38).

Pe teritoriul actual al Republicii Moldova, în această perioadă au fost efectuate investigații arheologice în așezările Bălăbăneşti (Никулицэ, Каврук 1986) și Căuşeni (Агульников, Левинский 1990).

Începutul secolului XXI nu s-a remarcat prin cercetarea unui număr mare de monumente de tip Sabatinovka, investigaţiile limitându-se, în cele mai multe cazuri, la periegeze și sondaje. Printre cercetările arheologice efectuate menţionăm pe cele de la Baj Kijat (Колотухин 2000; Колотухин 2003), Kazan-Kulak II (Суботин 2002), Dikij Sad (Горбенко, Гошко 2010), Rozanivka I (Філатов, Смирнов 2014), pe teritoriul Ucrainei, și de la Cealâc (Агульников 2006), pe teritoriul actual al Republicii Moldova. O repertoriere a așezărilor și depozitelor atribuite perioadei târzii a epocii bronzului din regiunea de stepă a bazinului Bugului a fost elaborată de către V. Grebennikov (Гребенников 2018, с. 155-185). Același autor publică repertoriul așezărilor din perioada bronzului târziu din bazinul râurilor Visun și Ingulecul Inferior (Гребенников 2020, с. 103-115). Repertorierea aşezărilor de tip Sabatinovka, atestate pe teritoriul Republicii Moldova, a fost făcută abia în 2014 (Sava 2014). După o pauză de peste două decenii, cercetările au fost reluate în 2016, când s-a dat start unui proiect de verificare şi cercetare a aşezărilor de tip Sabatinovka, localizate în văile râului Ialpug. În rezultatul verificării, a fost selectată pentru cercetare aşezarea Taraclia-Gaidabul, unde, timp de patru campanii, s-au efectuat lucrări arheologice sistematice, inclusiv prin utilizarea metodelor interdisciplinare (Сава и др. 2017; Kaiser et al. 2020). În cadrul acestei aşezări au fost descoperite resturi de construcţii din piatră, printre care se evidenţiază o porţiune de perete de formă arcuită, prima de acest fel pentru așezările culturii Sabatinovka de pe teritoriul Republicii Moldova.

Cercetări arheologice în aşezările culturii Coslogeni. Până în perioada postbelică, regiunea sud-estică a României, precum şi nord-estul Bulgariei, nu au prezentat o zonă de interes cu privire la cercetarea monumentelor epocii bronzului târziu şi nici nu au cunoscut descoperiri

care să provoace acest interes. Primele vestigii specifice culturii Coslogeni au fost descoperite la Căscioarele, în judeţul Ilfov (Ştefan 1925, p. 138-197).

În perioada anilor '50-'70 ai sec. XX au loc mai multe cercetări de sondaj sau sistematice în aşezări de tip Coslogeni pe teritoriul Dobrogei şi al judeţelor Călăraşi şi Ialomiţa, printre care menţionăm aşezarea eponimă Coslogeni-Grădiştea, Dorobanţu, Lupşanu, Andolina, Ulmu (Morintz, Anghelescu 1970, p. 375-379, p. 381-385, p. 385-388, p. 388-394, p. 398), Stelnica-Grădiştea Stoicii (Renţa 2008, p. 35-36) ş.a. Ca rezultat al acestor investigaţii, S. Morintz, N. Anghelescu şi D. Şerbănescu au reuşit să identifice şi să definească cultura Coslogeni (Morintz, Anghelescu 1970, p. 373-415; Morintz 1974, p. 145-151; Morintz 1977, p. 23-29; Morintz, Şerbănescu 1974; p. 47-69). Multe din trăsăturile de bază ale acestui fenomen cultural s-au dovedit a avea elemente comune cu cele de tip Noua şi Sabatinovka. În aceeaşi perioadă, în arealul Coslogeni de pe teritoriul României sunt descoperite mai multe obiecte metalice aparţinând aceluiaşi orizont cronologic (Aricescu 1965, p. 17-42; Irimia 1968, p. 89-195).

În anii '80 ai sec. XX, au fost reluate cercetările în situl eponim, fiind obținute primele rezultate privind analizele multiple (Neagu, Nanu 1986, p. 99-128; Neagu, Nanu 1988-1989, p. 13-26; Neagu, Nanu 1990, p. 124). În perioada *anilor '80-'90,* au loc investigaţii arheologice și în alte așezări ale culturii Coslogeni, printre care menționăm pe cele de la Stelnica-Grădiştea Mare (Renţa 2008, p. 34-35), Axintele, Bucu „Pochină" (Renţa 2008, p. 24, 26-27), Ciulniţa (Renţa 2008, p. 27-28), Radovanu (Morintz, Şerbănescu 1985, p. 5-30), Ştefan cel Mare (Cavruc, Cavruc 1995, 90-91) ş.a.

La începutul secolului XXI continuă cercetările în unele aşezări ale culturii Coslogeni, printre care menţionăm situl eponim (Dobrinescu, Haită 2005, p. 423) şi Stelnica-Grădiştea Mare (Renţa 2008, p. 34-35) și doar sporadic sunt efectuate cercetări în situri noi (Renţa 2008, p. 30-32). Relativ recent a apărut un volum dedicat bronzului târziu de la Dunărea de jos, elaborat de N. Bolohan, în care autorul include și un repertoriu al monumentelor de tip Coslogeni de pe teritoriul României şi din nord-estul Bulgariei (Bolohan 2016). Lucrarea prezintă o bază de date coerente, rezultate dintr-o amplă documentare, cu un accent vădit asupra zonelor de contact ale arealului grupului Coslogeni-Yagnilo și asupra importanței acestor zone în asigurarea supraveţuirii comunităților locului.

În Bulgaria s-a manifestat un interes şi mai scăzut pentru fenomenul Coslogeni-Yagnilo, comparativ cu cel manifestat în România. În anul 1973, în localitatea Yagnilo au fost descoperite vestigii asemănătoare celor de tip Coslogeni și Sabatinovka (Tončeva 1977, 147-164, Pl. IV-X). Pentru *anii '70 ai sec. XX* menţionăm și complexul votiv, descoperit la Sava-Zonevo (Tonceva 1991, p. 29-42). Săpături mai ample în aşezări de tip Coslogeni-Yagnilo în această regiune au fost efectuate abia *în anii '90 ai secolului XX* la Tutrakan (Aleksandrov et al. 1998, s. 7-31) şi

Durankulak (Атанасов и др. 2012, с. 48-67), analizele ^{14}C din cea din urmă atestând limita superioară a aşezării în secolul XI a.Chr. (Görsdorf, Bojadžiev 1996, p. 150-151).

1.2. Reflectarea vestigiilor arheologice în istoriografie

Deşi interesul specialiştilor pentru habitat şi caracterul economiei comunităţilor de tip N-S-C s-a remarcat încă de la cercetarea primelor aşezări de acest tip, până la momentul de faţă multe din aceste aspecte nu s-au bucurat de o analiză complexă nici chiar pentru fiecare din cele trei culturi în parte, nemaivorbind de analiza lor în ansamblu, pe complex cultural.

Primele publicaţii dedicate descoperirilor de tip N-S-C reprezintă studii de sinteză. Pentru cultura Noua, prima lucrare de acest fel a fost elaborată încă în anii '30 ai secolului trecut de către I. Nestor. Acesta descrie unele elemente caracteristice culturii Noua, definind-o ca o cultură specifică epocii bronzului, pe care o datează în perioada prescitică (Nestor 1933, p. 116-117, note 480-481). În anii '60 ai secolului trecut, în literatura de specialitate încep să fie puse în discuţie originea şi cronologia acestei culturi (Florescu 1964; Florescu 1967). În lucrarea sa din 1964, A.C. Florescu a analizat într-un context comparativ fenomenele Noua şi Sabatinovka, stabilind nu doar asemănările, dar şi rolul important jucat de elementele „Srubno-Chvalynsk" în formarea complexului cultural N-S-C (Florescu 1964, p. 176-179). Tot aici abordează mai multe aspecte ce ţin de aşezările culturii Noua – cronologie, economie, inventar material – şi raportul cu alte entităţi cultural-istorice contemporane acestei culturi (Florescu 1964, p. 143-193). În aceeași publicație, A.C. Florescu efectuează o primă periodizare internă a culturii Noua (Noua I şi Noua II), ulterior completând-o într-o altă lucrare (Florescu 1967, p. 54-59). Deși acceptată de majoritatea specialiștilor în domeniu, periodizarea propusă nu poate fi confirmată pe baza ritului funerar (Sava 2002b, 240). Pe lângă aceasta, și în publicația din 1964, și în cea din 1991, semnate de A.C. Florescu, se găsesc mai multe contradicțiii prin atribuirea diferitor etape – Noua I și Noua II – unora și acelorași forme ceramice (Florescu 1964, fig. 6/2,7; Florescu 1991, fig. 24/11,16, 36/7,9, 74/10,12,17, 75/20-24, 76/28-29). Pe baza datelor cunoscute pentru Europa Centrală şi spaţiul nord-pontic, A.C. Florescu propune ca datare pentru începutul culturii Noua a II-a jumătate sau chiar sfârşitul secolului XIV a. Chr., iar sfârşitul – către secolele XII-XI a. Chr. (Florescu 1964, p. 187-189). Cronologia a suscitat constant interesul mai multor cercetători, preocupaţi de perioada în cauză. Într-o primă fază se considera că această cultură este caracteristică sfârşitului epocii bronzului – începutului epocii fierului (Petrescu-Dîmboviţa 1953, p. 449-450), fiind datată în secolele XI-IX a. Chr (Петреску Дымбовица 1960, с. 151-152). Ulterior, a urmat elaborarea unui prim repertoriu, în care figurau numeroase descoperiri atribuite perioadei târzii a epocii bronzului (Zaharia et al. 1970), fiind abordată şi analiza răspândirii teritoriale a aşezărilor culturii Noua, cu observarea frecvenţei mai intense a acestora în zonele de stepă şi silvostepă comparativ cu zona

submontană (Zaharia et.al. 1970, p. 41-45). O altă lucrare în care s-au pus în discuţie asemănările existente între culturile complexului N-S-C, originea şi cronologia acestora a fost elaborată de S. Mortintz (Morintz 1978). Autorul abordează pe larg legăturile existente între culturile Noua, Sabatinovka şi Coslogeni, originea şi cronologia acestora (Morintz 1978, p. 155-159). Interesul faţă de cultura Noua l-au manifestat şi cercetătorii germani B. Hänsel şi A. Hochstetter, care au adus în discuție în lucrările lor aspecte cronologice şi social-economice ale culturii Noua (Hänsel 1976, p. 67-68; Hochstetter 1981, p. 255-256). B. Hänsel, în monografia sa dedicată manifestărilor hallstattiene timpurii de la Dunărea de Jos, face o prezentare succintă, însă foarte bine documentată, a culturii Noua, caracterizând aşezările şi inventarul specific, originea şi evoluţia acesteia (Hänsel 1976, p. 66-73). El a stabilit caracterul eterogen al culturii Noua în spaţiul carpato-danubian şi a criticat periodizarea făcută de A. Florescu, pe motivul lipsei criteriilor certe în sublinierea etapelor Noua I-II (Hänsel 1976, p. 67). B. Hänsel a înaintat ideea care definește comunităţile culturii Noua ca fiind păstori seminomazi, ce au conlocuit cu comunitățile „autohtone", în rezultat, preluând elemente locale, printre care cel de ornamentare a ceramicii (Hänsel 1976, p. 67-68). Pe baza analizei acelor cu protuberanţe, A. Hochestter a relevat sincronismul mediului cultural Noua cu culturile balcanice, considerând răspândirea acestor ace drept rezultat al caracterului nomad al comunităţilor de tip Noua (Hochestter 1981, p. 255-256). Față de originea culturii Noua, un interes aparte l-a manifestat V. Cavruc, care a pus în discuţie acest aspect în mai multe lucrări (Cavruc 1990, p. 83-99, p. 125-126; Cavruc 1993, 83-99; Cavruc 1996, p. 67-78; Cavruc 1998, p. 93-111). El este de părerea că mediul cultural Noua s-a format în contextul unor transformări economice, demografice și culturale complexe, desfășurate în etapa de tranziție de la bronzul mijlociu la cel târziu, pe un teritoriu ce încadrează Transilvania, Moldova românească, jumătatea nordică a Republicii Moldova și Ucraina Subcarpatică (Cavruc 1996, 67). V. Cavruc neagă influențele culturii Srubnaja asupra procesului de formare a culturii Noua, întrucât „nu concordă cu imaginea actuală a contextului etno-cultural est-european și nu este susținută cronologic" (Cavruc 1990, 125; Cavruc 1996, 68). În ce privește uniformizarea culturală a teritoriului dintre marea Azov și Carpații Apuseni, V. Cavruc presupune un factor comun ce a stat la baza acestui proces, dat fiind faptul că elementele nou apărute la începutul perioadei târzii a epocii bronzului sunt comune pentru ambele culturi – Noua și Sabatinovka (Cavruc 1996, 69).

Mai mulți cercetători sunt de părerea că cultura Noua s-a răspândit în Transilvania în formă clară, evoluţia ei fiind parţial sincronă culturii Wietenberg C-D (Rusu 1964, p. 246; Horedt 1967, Horedt 1967b; Soroceanu 1973, Andriţoiu 1986, Popa, Boroffka 1996 ş.a.). Cercetările arheologice efectuate aici au demonstrat că acest teritoriu a fost penetrat dinspre răsărit de purtători ai culturii Noua, însă s-a manifestat mai activ doar în spaţiul intracarpatic de est. Afectarea parţială a evoluţiei culturii Wietenberg de către mediul cultural Noua este argumentată prin decăderea

culturală a celei dintâi în ultima sa fază (Soroceanu, Istrate 1975, p. 24-26). Apariţia unor studii şi articole dedicate culturii Wietenberg au adus elemente noi şi în ce priveşte cunoaşterea culturii Noua, mai exact privind legăturile cronologice dintre cele două culturi (Soroceanu, 1973, p. 493-517; Soroceanu, Istrate, 1975, p. 21-27; Horedt, 1960, s. 107-137). Unii cercetători consideră că geneza culturii Noua are legătură cu fenomenul Wietenberg (Székely 2000, p. 179), ipoteză exagerată, întrucât aceasta nu este demonstrată în context arheologic. O altă problemă pusă în discuţie în literatura de specialitate este rolul comunităţilor Noua în schimbarea radicală a evoluţiei mediilor culturale Monteoru şi Tei. După opiniile cercetătorilor A. Oancea şi V. Leahu, această schimbare s-a datorat incursiunii masive a populaţiilor estice în zona de curbură a Carpaţilor de Est, fapt ce a dus la dislocarea populaţiei locale, aceasta din urmă fiind nevoită să-şi întemeieze noi aşezări (Oancea 1976; Oancea 1981; Leahu 1983; Leahu 1988). La cunoaşterea situaţiei arheologice din Transilvania de nord şi nord-est un aport deosebit l-a avut G. Marinescu prin publicarea mai multor articole privind unele descoperiri din epoca bronzului, inclusiv de tip Noua (Marinescu 1975; Marinescu 1979; Marinescu 1985; Marinescu 1993; Marinescu 1995 ş.a.). I. Andriţoiu stabileşte cronologia absolută pentru cultura Noua pe teritoriul Transilvaniei, pe care o încadrează între anii 1300 şi 1100 a. Chr (Andriţoiu 1992, 88, Pl. 76). În vederea încadrării cronologice a descoperirilor de tip Noua din Transilvania, o importanţă aparte au avut-o analizele radiocarbon efectuate (László 1993, p. 24-43; Palincaş 1996, p. 239-295; Popa, Boroffka, 1996, p. 55-61; Wollmann, Ciugudean, 2005, p. 100-101; Puskás 2020, 134, fig. 11). Datele ^{14}C obţinute pentru un complex din faza finală a culturii Wietenberg cu elemente Noua de la Sighişoara „Cartierul Viilor", încadrat între aa.1685-1524 B.C., prezintă o dată absolută, ce coboară radical debutul culturii Noua în Transilvania către sec. XVI a. Chr. (Popa, Boroffka 1996, p. 56). Descoperirea în aşezarea de la Gligoreşti a materialului arheologic de factură Noua, alături de cel de tip Wietenberg (Gogâltan, Popa 2016, 35-82), precum şi datele absolute de aici, dar şi din alte situri, ca Pălatca (Palincaş et al. 2019, tab.1, fig. 6) şi Luduş (Berecki 2016, tab. 27), asigură incursiunea comunităţilor Noua în Transilvania între 1600-1400 BC (Cogâltan 2019, 51, fig. 4, tab.1).

O contribuţie importantă la observaţiile dinamicii populaţiilor culturii Noua în unele zone ale Moldovei de dincolo de Prut au adus-o repertoriile judeţene (Păunescu et al. 1976; Coman 1980; Chirica, Tanasachi 1984; Chirica, Tanasachi 1985). La capitolul repertorii, studiul cu cel mai mare impact privind răspândirea monumentelor de tip Noua şi Coslogeni pe teritoriul României este, indiscutabil, cel elaborat de A.C. Florescu (Florescu 1991). Pe lângă lucrările menţionate mai sus, au fost efectuate numeroase repertorii microzonale, întocmite pe criterii teritorial-administrative (Dumitroaia 1992; Iacobescu 2000; Ilie, Nicu 2002) sau geografice (Ignat 1981; Rotaru 1983; Ştefănescu 1993-1998; Ştefănescu 1999). Pentru aşezările Noua de pe

teritoriul Transilvaniei se remarcă lucrările lui I. Andriţoiu şi V. Vasiliev (Andriţoiu 1992, p. 553-561; Andriţoiu, Vasiliev 1993a, p. 101-102, p. 121-146), N. Boroffka (Boroffka, 1994; Popa, Boroffka, 1996, p. 51-61), H. Ciugudean (Ciugudean, 1997, p. 70-73; Ciugudean, 2004, p. 179-185), G. Marinescu (Marinescu, 1993, p. 5-29; Marinescu, 1995, p. 49-125), V. Cavruc (Cavruc, 1990, p. 125-126; Cavruc 1993, p. 83-99; Cavruc, 1996, p. 67-78) ş.a.

La sfârșitul secolului XX - începutul secolului XXI apar mai multe studii cu caracter zonal sau administrativ-teritorial, în care sunt prezentate descoperiri de tip Noua (Iacobescu 2000; Florescu, Florescu 2000; Cavruc 2000; Petrescu-Dâmboviţa 2001a; Cavruc 2003). O nouă schiţă a periodizării interne a culturii Noua determină pentru aceasta trei faze evolutive I-III (Florescu, Florescu 2000, p. 201). În *Istoria Românilor*, M. Petrescu-Dâmboviţa atribuie formarea culturii Noua contactului dintre factorul local şi cel de tip Sabatinovka, ca rezultat al răspândirii celui din urmă spre vest (Petrescu-Dîmboviţa 2001a, p. 283). Pe baza datelor ^{14}C au fost creionate limitele cronologice ale culturii Noua şi raportarea acesteia la mediile culturale contemporane ei (László 2006, p. 132; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 392-395, таб. 25-26). Merită menționată aici prelevarea a 20 de probe ^{14}C din așezarea culturii Noua de la Odaia-Miciurin (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 392-395, таб. 25-26). Acestea au stabilit un cadru cronologic larg pentru un singur „cenușar”, care cuprinde întreaga perioadă de existență a culturii Noua, ceea ce poate reprezenta un argument în favoarea ipotezei privind apariția treptată a așezărilor, în faze succesive de dezvoltare (Sava 2014, p. 520). În ultimii douăzeci de ani s-au înregistrat mai multe contribuţii ştiinţifice cu caracter zonal (Dascălu 2007; Diaconu 2010; Diaconu 2016; Niculică 2015), nefiind însă elaborat un repertoriu complet, actualizat, care ar încadra toate descoperirile de tip Noua şi care ar permite o analiză mai amplă a acestei culturi. În lucrarea Lidiei Dascălu, dedicată bronzului mijlociu şi târziu din Câmpia Moldovei, s-a încercat întocmirea unei tipologii a aşezărilor culturii Noua (Dascălu 2007, p. 78-80). O analiză mai detaliată a așezărilor Noua din Podișul Sucevei (inclusiv repartizarea lor în funcție de altitudinea relativă, cursul de apă sau expunerea terenului) a fost efctuată de către B.P. Niculică (Niculică, p. 366-372, Tab. IV-VII). Tot aici merită menționată activitatea lui V. Diaconu, care include elaborarea mai multor lucrări – atât de repertoriere zonală (Diaconu 2010; Diaconu 2012; Diaconu 2016), cât şi de analiză a mai multor categorii de inventar arheologic, descoperit în aşezările de tip Noua (Diaconu, Sîrbu 2014, p. 125-136; Diaconu, Alecsa 2016, p. 198-212; Diaconu, Sîrbu 2018, p. 141-148; Sîrbu, Diaconu 2018, p. 19-24 ş.a.; Diaconu, Sîrbu 2022, p. 71-80). În ultima perioadă, cercetătorul demonstrează un interes aparte în implementarea metodelor interdisciplinare în arheologie, întreprinzând mai multe lucrări de arheologie experimentală în cadrul instituţiei ştiinţifice în care activează (Diaconu 2018a, p. 17; Diaconu 2018b, p. 92-93; Diaconu 2019, p. 151-157).

Pe teritoriul Republicii Moldova, cercetarea aşezărilor culturii Noua a avut drept rezultat apariția unui șir de publicaţii (Мелюкова 1960; Мелюкова 1961a; Мелюкова 1961b), unele din ele – monografice (Дергачев 1986; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011). Prezentarea și discutarea mai multor aspecte legate de etnogeneza, cronologia absolută și habitatul comunităților Noua-Sabatinovka, cu o referire aparte la așezările din spațiul pruto-nistrean, a fost efectuată de E. Sava în mai multe studii, articole și monografii (Сава 1986; Sava 1992; Sava 1994a; Sava 1995; Сава 1997; Sava 1998; Sava 1999; Sava 2000; Sava 2002a; Савва 2003; Kaiser, Sava 2004; Sava 2004a; Sava 2004b; Сава 2006; Sava 2007; Sava 2009; Сава 2011; Kaiser, Sava 2009; Kaiser, Sava 2012; Kaiser, Sava 2014; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011; Sava 2014 ș.a.). E. Sava presupune apariția inițială a elementelor estice în zona estică a arealului și răspândirea lor ulterioară spre vest, inclusiv până în Transilvania (Sava 2014, 523). Cercetătorul consideră incorectă atribuirea influențelor vestice doar pe baza unui singur element – ceștile și kantharos-urile cu decor canelat – și menționează că, dacă în partea nord-estică a arealului elementele vestice sunt puțin relevante, atunci cele estice sunt prezente pe întreg arealul, inclusiv în Transilvania (Sava 2002b, 234). O primă repertoriere zonală a aşezărilor de tip Noua de pe teritoriul ţării noastre este cea elaborată de Eugen Sava în colaborare cu subsemnata şi se referă la bazinul râului Răut (Sava, Sîrbu 2009, p. 169-192). În cadrul monografiei semnate de E. Sava şi E. Kaiser (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011), V. Bicbaev prezintă repertoriul aşezărilor Noua din stepa Bălţilor, efectuat pe baza fotografiilor aeriene şi a cercetărilor de suprafaţă (Бикбаев 2011, с. 37-78). În ultimii ani au apărut un şir de articole axate pe prezentarea, analiza şi interpretarea inventarului arheologic, descoperit în aşezările de tip Noua-Sabatinovka (Sîrbu 2011, p. 199-223; Sîrbu 2012, p. 91-109; Sîrbu 2013a, p. 163-188; Sîrbu 2014, p. 185-202; Sîrbu, Sava 2014a-d, p. 433-481; Sîrbu 2015, p. 91-122; Sîrbu et al. 2020, p. 77-101), în diferite complexe arheologice (Sîrbu 2015, p. 91-122; Sîrbu, Bicbaev 2016, p. 195-200) şi depozite de bronzuri (Sîrbu 2013b, p. 205-218; Topal, Sîrbu 2016, p. 251-267; Sîrbu et.al. 2019, p. 229-241). Fără îndoială, studiul cu cel mai mare impact în problema privind răspândirea aşezărilor culturii Noua în spaţiul cuprins între râurile Prut şi Nistru este cel semnat de E. Sava (Sava, 2014). Acesta conţine catalogul aşezărilor Noua-Sabatinovka, cunoscute până la acel moment în spaţiul menţionat mai sus, fiind prezentată și bine documentată fiecare aşezare (descrierea poziţiei topo-geografice; coordonatele GPS; prezenţa straturilor culturale din alte perioade cronologice; anul şi autorul săpăturii; descrierea succintă a săpăturilor, cu prezentarea textuală şi grafică a materialelor descoperite; actele şi rapoartele de săpătură sau alte surse de informaţii, literatura problemei). Pe lângă catalogul menţionat, în lucrare sunt prezentate şi analizate toate aspectele ce ţin de habitat şi cultura materială a comunităţilor Noua-Sabatinovka. O atenție aparte a fost acordată şi inventarului arheologic, acesta fiind prezentat în cadrul capitolului III din lucrare (Sîrbu, Sava 2014, p. 433-500).

Pentru cercetarea culturii Noua de pe teritoriul Ucrainei, un rol important l-au avut investigaţiile arheologice efectuate în aşezarea Mahala. Probele ^{14}C, preluate în anii '60 din locuinţa nr. 3, au oferit câteva date diferite, G. Smirnova a considerat-o ca fiind mai aproape de adevăr pe cea care referea aşezarea de la Mahala la anul 1310 a.Chr., cu o marjă de eroare de ± 100 de ani (Крушельницька 2006, с. 8), ceea ce permite presupunerea că răspândirea culturii Noua în zona cursului mijlociu şi superior al râului Nistru s-a petrecut mai devreme, către sfârşitul sec. XIV a. Chr. (Смирнова 1976, с. 126). În susţinerea acestei ipoteze se adaugă şi suprapunerea stratigrafică a vestigiilor culturii Noua peste stratul culturii Komarow târzii (Крушельницька 2006, с. 8). Comparând materialele arheologice din aşezarea de la Mahala cu cele descoperite în aşezări de tip Noua de pe teritoriul României, după cronologia elaborată de A. Florescu, G. Smirnova a atribuit cronologic aşezarea etapelor Noua IIa-IIb (Smirnova 1993, p. 57-62). Publicațiile autoarei săpăturii de la Mahala conțin mai multe momente contradictorii privind atribuirea materialului arheologic celor două etape (Смирнова 1969, с. 14; Смирнова 1972, с. 19-21). Majoritatea cercetătorilor susţin ipoteza conform căreia cultura Noua s-a răspândit în zona mijlocie şi superioară a Nistrului într-o formă definitivată, penetrând arealul sud-estic al culturii Komarow şi provocând mişcarea comunităţilor acesteia până în zonele subcarpatice (Крушельницька 1985, с. 23-25; Крушельницька 2006, с. 12; Sava 2014, p. 16). Interferenţele culturale cu formaţiunile de tip Komarow au determinat apariţia unui aspect cultural deosebit, numit de unii cercetători „varianta culturii Noua de pe cursul mijlociu al Nistrului" (Sava 2014, p. 16). Aici merită menţionat că acest sincretism cultural este cunoscut şi în aşezările cercetate în zona nordică a Republicii Moldova (Дергачев, Сава 1985; Sava 1994b; Sava 2002b; Sava 2014, p. 27, p. 33, p. 49), iar E. Sava îl consideră mai apropiat mediului cultural Noua din zonele subcarpatice ale României, urmând a fi „încadrat în varianta subcarpatică evidenţiată pe baza ritului funerar" (Sava 2014, p. 16).

Un prim aport la cunoaşterea culturii Sabatinovka îi aparţine cercetătoarei O.A. Krivcova-Grakova. După părerea acesteia, vestigiile de tip Sabatinovka reprezentau una din etapele târzii ale culturii Srubnaja, formată în zona Volgăi inferioare, de unde s-a mişcat pe alte teritorii, inclusiv departe spre vest (Кривцова-Гракова 1955, с. 5-7). Ea susţinea că, în rezultatul acestor mişcări, în regiunea Mării Azov şi în spaţiul nord-pontic au apărut aşezări Belozerka şi Sabatinovka, considerate a fi, după cum am menționat și mai sus, etape finale ale culturii Srubnaja. Limita nord-vestică a aşezărilor Sabatinovka a fost trasată pe cursul inferior al Nistrului şi în apropierea Odesei, spre nord-est, până în regiunea Harkov, „care era populată de triburile unei culturi originale, însă destul de apropiate" tipului Sabatinovka, şi spre est, până în zona mării Azov şi a cursului inferior al Donului (Кривцова-Гракова 1955, с. 131-132). Analizând poziţia cronologică şi periodizarea monumentelor de tip Sabatinovka, precum şi a celor din fazele târzii ale epocii bronzului din

stepele nord-pontice, nord-caspice şi nord-caucaziene, V.S. Bočkarev şi A.M. Leskov susţineau ipoteza conform căreia Sabatinovka şi Belozerka erau două etape succesive ale culturii Srubnaja. Aceştia au stabilit pentru evoluţia culturii Srubnaja câteva etape: Presabatinovka (sec. XV-XIV a Chr); Sabatinovka, cu două subetape - timpurie (sec. XIII a.Chr.) şi târzie (sec. XII a. Chr.); Belozerka, la fel cu două subetape – timpurie (sec. XI-X a. Chr.) şi târzie (sec. IX-înc. sec. VIII a. Chr) (Бочкарев, Лесков 1978, с. 24-26). În istoriografia ucraineană, opinia cercetătoarei O.A. Krivcova-Grakova este susţinută de mai mulţi arheologi preocupaţi de perioada târzie a epocii bronzului (Лесков 1970; Чередніченко 1977; Бочкарев, Лесков 1978; Отрощенко 1978 ş.a.). În anul 1960, I.N. Pogrebova, analizând materialul descoperit în aşezarea Peresadovka din zona râului Ingulec, utilizează pentru prima dată termenul „cultura Sabatinovka” (Погребова 1960, с. 88-90), la scurt timp fiind prezentată ca o cultură de sine stătătoare şi de V. D. Rybalova (Рыбалова 1961). Aceasta din urmă considera partea dreaptă a stepei ucrainene ca fiind limita de vest a culturii Sabatinovka, ulterior I.N. Šarafutdinova extinzând hotarul până în zona Niprului inferior şi estul peninsulei Crimeea (Шарафутдинова 1964, с. 153-169). Cele mai multe argumente împotriva caracterului individual al culturii Sabatinovka au fost aduse de A. M. Leskov. Acesta considera incorectă compararea siturilor contemporane din zona Volgăi cu cele din spaţiul nord-pontic şi nega aspectele asemănătoare dintre cultura ceramicii cu multe brâie şi cea de tip Sabatinovka, explicându-le ca fiind legături intertribale (Лесков 1970, с. 57). Concluzia principală, înaintată de A. M. Leskov, privind caracterul fenomenului cultural Sabatinovka era că, având la bază legăturile strânse între triburile Srubnaja târzii din nordul mării Negre şi comunităţile culturii Noua, monumentele Sabatinovka reprezintă nu doar o etapă cronologică a culturii Srubnaja, dar şi varianta locală a acesteia (Лесков 1970, с. 58). L. A. Novikova, recunoscând legătura metalului de la Krasno-Majack cu cultura Noua, explica apariţia acestuia în spaţiul nord-pontic în rezultatul mişcării spre est a triburilor culturii Noua (Новикова 1976, с. 51-54). O altă părere asupra acestei probleme era cea susţinută de E. N. Černyh, care explica situaţia descrisă mai sus ca fiind consecinţa incursiunilor unor „familii de meşteri din vest, de unde provenea şi materia primă de înaltă calitate (Черных 1976, с. 180-185, Черных 1978а, с. 76). Analiza metalurgiei din perioada târzie a epocii bronzului din spaţiul nord-pontic aducea argumente în detrimentul ipotezei înaintate de O. A. Krivcova-Grakova. Descoperirile formelor de turnare din lut în aşezările Srubnaja din regiunea Donului Mijlociu şi de Nord au demostrat mari diferenţe între tradiţiile metalurgice Srubnaja şi cele de tip Krasno-Majack, cu atât mai mult că în zona Donului Mijlociu aufost descoperit inventar arheologic de tip Sabatinovka net diferit de cel al culturii Srubnaja (Шаповалов 1976, с. 169; Березанская 1990, с. 102-103). S. S. Berezanskaja definește culturile Sabatinovka şi Srubnaja ca fiind de sine stătătoare şi existând în paralel pe teritorii diferite (Березанская 1987, с. 38-40). Necesitatea reconsiderării schemei cultural-cronologice a perioadei

târzii a epocii bronzului din spaţiul nord-pontic a fost demonstrată şi de analiza materialului arheologic, descoperit în aşezarea de la Novokievka, care încă o dată a arătat legătura centrului metalurgic Krasno-Majack cu complexul ceramic al culturii Sabatinovka (Ğerškovič 1999, s. 13). Astfel, Ja. Ğerškovič a înaintat o nouă ipoteză cu privire la originea culturii Sabatinovka, presupunând pentru aceasta legături directe în culturile carpato-danubiene, cu accent pe prezenţa ceştilor ornamentate şi a vaselor de tip kantharos în aşezările culturii Sabatinovka (Ğerškovič 1999). Luând în considerare că formele ceramice menţionate de Ja. Ğerškovič, precum şi elementele de origine vestică, în aşezările Sabatinovka sunt minime cantitativ şi se cunosc numai în faza finală a acestei culturi, această ipoteză este una nefondată. La sfârșitul sec. XX – începutul sec. XXI, au fost preluate un lot de analize ^{14}C din complexe ale mai multor culturi din zona de stepă și cea uralică (Аванесова 1991, с. 84-85; Трифонов 1996, с. 48; Трифонов 2001, с. 82). Privitor la faza târzie a culturii Srubnaja s-au stabilit intervalele anilor 1800-1600 a. Chr. (Трифонов 2001, с. 74-75, таб. 3), ceea ce presupune formarea culturii Sabatinovka în arealul său estic nu mai târziu de sec. XVI a. Chr. Aceleași date au fost stabilite și de cele mai recente probe ^{14}C din așezarea eponimă (Кіосак, Секерьска 2021, с. 73, табл.1).

Pentru mediul cultural Sabatinovka de pe teritoriul Republicii Moldova, publicaţiile se rezumă la câteva studii de sinteză (Дергачев 1986; Романовская 1964; Sava 2002a; Sava, Agulnikov 2003). Primele și unicele datări ^{14}C pentru un sit de tip Sabatinovka de pe teritoriul Republicii Moldova au fost efectuate relativ recent în așezările Taraclia-Gaidabul și Cazaclia II (vezi anexa, fig. 122, 128). Repertorierea siturilor de tip Sabatinovka din spaţiul sus-menţionat a fost elaborată, abia în 2014, în cadrul unei lucrări monografice, semnate de E. Sava (Sava 2014). Tot aici, autorul pune în discuție formarea complexului N-S-C și limitele cronologice ale acestuia. El consideră că rolul de bază în procesul formării acestui complex cultural l-a avut interacțiunea comunităților de tip Srubnaja cu cele ale ceramicii cu multe brâie, care s-a petrecut în zona râului Nipru. După contopire, aceste comunități de format nou s-au răspândit spre vest, nord-vest și sud-vest, populând atât stepa, cât și silvostepa nord-pontică, de la cursul superior al Nistrului până la gurile Dunării. Drept consecință a contactelor cu mediile culturale de tip Monteoru, Wietenberg, Komarow și Tei, s-au evidențiat și consolidat aspectele culturale, inclusiv variantele locale specifice întregului complex N-S-C (Sava 2014, p. 519). În ce privește sincronizarea cu alte medii culturale, se susține contemporaneitatea blocului N-S-C cu fazele târzii ale culturilor Wietenberg, Monteoru, Tei, Verbicioara, Komarow, Srubnaja și Andronovo (Sava 2014, p. 522). După E. Sava, cronologia absolută a complexului N-S-C poate fi încadrată în sec. XVI-XIII a. Chr (Sava 2002b, s. 213-220; Sava 2014, p. 522).

Spaţiul sud-estic al României nu a reprezentat, până după cel de-al Doilea Război Mondial, o zonă de interes şi nici nu s-a remarcat prin descoperiri ce ţin de perioada târzie a epocii bronzului.

Primele eforturi de sistematizare a datelor arheologice privind aşezările culturii Coslogeni au început în anii '50 ai secolului trecut. Descoperirile din situl eponim de la Coslogeni au determinat includerea zonei inferioare a Dunării de Jos în spectrul epocii bronzului. În urma numeroaselor cercetări de suprafaţă, sondaje sau investigaţii sistematice, S. Morintz, N. Anghelescu şi D. Şerbănescu au reuşit să identifice şi să definească cultura Coslogeni (Morinz, Anghelescu 1974, p. 47-69; Morinzt 1974, p. 145-151; Morintz 1977, p. 23-29). Cercetările din aşezările Radovanu şi Chitila-Fermă au ridicat mai multe semne de întrebare privind cultura Coslogeni şi începutul epocii fierului în limita vestică a arealului acesteia (Morintz, Şerbănescu 1985, p. 5-30). Aici au fost descoperite elemente ceramice ce reprezintă stiluri diferite (Coslogeni, Zimnicea Plovdiv, Tei – faza târzie), fapt ce permite presupunerea existenţei unor zone de contact care au facilitat această situaţie (Bolohan 2016, p. 82). Pentru perioada în cauză merită menţionată contribuţia adusă de V. Dumitrescu, care a elaborat o sinteză a cunoştinţelor ce se referă la perioada târzie a epocii bronzului la Dunărea de Jos şi care considera că mediile culturale Noua şi Coslogeni ţin de complexul cultural Sabatinovka-Noua-Coslogeni (Dumitrescu 2006, p. 61-62). O posibilitate aparte de abordare şi discutare a mai multor probleme cu privire la complexul cultural menţionat mai sus a prezentat-o reuniunea mai multor specialişti din România, Bulgaria, Ucraina şi Rusia în 1991 la Călăraşi, unde a fost organizat Colocviul Internaţional „Cercetări arheologice privind populaţiile bronzului târziu – Complexul Cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni”[3]. Tocmai cu ocazia acestui simpozion a fost lansat volumul lui A.C. Florescu „Repertoriul Culturii Noua-Coslogeni din România”, apărut postum. Anii 1990 s-au remarcat printr-o primă încercare de explicare şi cercetare multidisciplinară a aşezării eponime (Lebedeva 1995, p. 95-102; Spiridonova 1995, p. 81-94; Udrescu 1995, p. 103-108). În ce priveşte limitele cronologice admise, acestea se încadrează între jumătatea secolului XVI şi secolul XI a. Chr (Lázslo 1993, p. 24-43). La baza acestei cronologii a stat un lot de date ^{14}C provenite din aşezarea Durankulak de pe teritoriul Bulgariei (Görsdorf, Bojadžev 1996, p. 121). Sfârşitul secolului XX nu s-a remarcat prin mari schimbări în ceea ce priveşte investigaţiile arheologice în aşezări de tip Coslogeni, însă au fost elaborate mai multe lucrări de sinteză, în care era propusă revederea cadrului cronologic general, dar şi a unor aspecte de periodizare internă (Vulpe 1995, p. 17-23). O publicaţie relativ recentă, semnată de N. Bolohan, oferă o primă prezentare eficientă a datelor ce ţin de cultura Coslogeni, inclusiv de pe teritoriul Bulgariei, prin întocmirea unui catalog al descoperirilor specifice acestui mediu cultural (Bolohan 2016, p. 36-57). Tot relativ recent au fost analizate cinci probe ^{14}C,

[3] Lucrările Colocviului au fost publicate într-un volum colectiv intitulat *Archaeological Researches Regarding the Populations of the Late Bronze Age – Noua-Sabatinovka-Coslogeni Cultural Complex,* 15th-19th Ocrober 199, CCDJ, X, Călărași 1993.

prelevate din așezarea culturii Coslogeni de la Cernavodă, conform acestora așezarea fiind datată cu 1450-1111 BC (Сорочяну и др. 2019, с. 209, таб. 2, рис. 15).

Cercetarea perioadei târzii a epocii bronzului pe teritoriul Bulgariei a cunoscut două etape – interbelică şi postbelică. Prima perioadă s-a remarcat prin identificarea monumentelor arheologice, determinarea culturală şi cronologică a acestora (Panajotov 1995, p. 243-252). Ca urmare a intensificării cercetărilor de teren şi a apariţiei mai multor publicaţii, au fost stabilite caracteristicile generale ale perioadei târzii a epocii bronzului, s-a încercat încadrarea cronologică, definirea culturală şi evidenţierea elementelor comune, specifice spaţiului balcano-danubian (Panajotov 1995, p. 243-245). Un rol important, în acest sens, l-au avut cercetările de la Plovdiv, unde în cadrul unui depozit se afla un lot ceramic cu analogii în zona danubiană şi nord-egeeană (Детев 1964, p. 66-70; Morintz 1978, p. 55-61, Pl. 34).

Cu toate acestea, perioada următoare nu s-a remarcat printr-un interes sporit al specialiştilor faţă de cercetarea perioadei târzii a epocii bronzului. Aici merită a fi menţionate cercetările efectuate în necropola şi aşezarea de la Yagnilo, unde materialul arheologic prezenta remarcabile asemănări cu manifestările culturale de tip Coslogeni şi Sabatinovka (Tončeva 1977, p. 147-182). Abia la sfârşitul secolului XX, pentru regiunea nord-estică a Bulgariei documentarea arheologică cunoaşte câteva descoperiri, care au adus lămuriri în ceea ce privește reconstituirea perioadei târzii a epocii bronzului în acest spaţiu. Cercetările de la Durankulak au prezentat atât date noi despre arhitectura aşezărilor cu structuri din piatră (Тодорова 2011, с. 120-125), cât şi o primă încercare de datare absolută a vestigiilor din perioada târzie a epocii bronzului (Görsdorf, Bojadžev 1996, p. 121).

Trecând nemijlocit la analiza literaturii de specialitate, pentru o mai bună înţelegere a nivelului de investigare, vom analiza sursele bibliografice în ansamblu – pe complex cultural.

În procesul cercetării modului de viață și a culturii materiale, un rol important îl joacă reconstituirea paleomediului şi importanţa acestuia în procesul natural-antropogenetic. De cele mai multe ori, această problemă sau nu este abordată deloc, sau face referinţă la surse învechite. Deseori, abordarea greşită are ca efect apariţia unor informaţii denaturate sau contradictorii, de exemplu, datele despre paleofaună şi paleoflră fiind raportate la calculul geoclimatic contemporan. Informaţii despre schimbările climaterice, despre peisajul din perioada târzie a epocii bronzului şi rolul acestora în popularea zonei de stepă nord-pontice de către comunităţile Sabatinovka sunt prezentate în câteva lucrări (Кременmицкий 1991; Ğerškovič 1999; Gershkovich 2003; Бруяко, Секерская 2016). În a doua jumătate a mileniului II a. Chr., faza climatică moderată subboreală-II a continuat cu faza subborială III, care s-a caracterizat printr-o climă uscată şi rece şi care s-a prelungit până la mijlocul mileniului I a. Chr, astfel formându-se un ritm climatic negativ, ce a atins apogeul la răscrucea mileniilor II-I a. Chr (Бруяко, Секерская 2016, с. 43).

Aşezările staţionare se reduc numeric, populaţia devine mai mobilă, iar construcţiile din piatră sunt înlocuite cu carcasă din împletituri bătute cu lut. Toate acestea s-au întâmplat pe fonul schimbărilor climaterice negative destul de rapide, care s-au perindat pe parcursul fazei răcirii subboreale târzii (Бруяко, Секерская 2016, с. 43, Ďerškovič 1999, s. 8-9, Gershkovich 2003, p. 315). La baza acestor schimbări a stat una din cele mai profunde regresii ale bazinului Mării Negre din întreaga perioadă holocen-fanagorică, când nivelul mării a scăzut până la indicii -12 – - 13 m (Бруяко, Секерская 2016, с. 43, рис. 3). Perioada târzie a epocii bronzului revine subborealului climatic optim, când, după faza termoxerotică de la sfârşitul mileniului III - începutul mileniului II a. Chr, clima devine umedă (Бруяко, Секерская 2016, с. 43, рис. 4; Спиридонова 1991, с. 55; Кременцкий 1991, с. 43, с. 55, с. 65, с. 126; Герасименко 1997, с. 6-54). Teritoriile de formare şi dezvoltare a culturilor Noua, Sabatinovka și Coslogeni sunt bine drenate de mai multe cursuri de apă, printre care cele mai importante sunt Siretul, Prutul şi Nistrul – pentru cultura Noua, Ialomiţa şi Dunărea – pentru cultura Coslogeni, Bugul şi Niprul – pentru cultura Sabatinovka. Pe lângă apă, zonele adiacente râurilor ofereau locuri pentru întemeierea aşezărilor (terase şi platouri), precum şi soluri cu fertilitate înaltă. Spaţiul geografic variat, ocupat de comunităţile N-S-C, putea influenţa sau afecta nivelul de răspândire a aşezărilor, caracterul acestora, infrastructura, relaţiile interumane şi intercomunitare etc. Structura gospodărească suficient dezvoltată, prezenţa atelierelor de turnare a bronzului, a meşteşugurilor specializate caracteristice complexului N-S-C corespund condiţiilor climatice favorabile pe parcursul existenţei acestor culturi (Бруяко, Секерская 2016, с. 45). În literatura de specialitate sunt cunoscute puţine lucrări în care să fie puse în discuţie schimbările climatice care au avut loc în perioada târzie a epocii bronzului şi aportul acestora la formarea şi organizarea modului de viaţă al comunităţilor N-S-C. Conform informaţiilor prezentate într-o lucrare relativ recentă, semnată de I. Brujako şi E. Secherskaja[4], în perioada existenţei culturii Sabatinovka, fondul natural-climatic general era apropiat celui contemporan, însă cu un nivel mai ridicat al apei în reţeaua hidrografică din zona de stepă. Anume în această perioadă zona de stepă s-a remarcat printr-o populare densă (Бруяко, Секерская 2016, с. 43). În ceea ce ține de cultura Noua, se cunoaște un număr mic de determinări palinologice (Янушевич 1976; Tomescu 2000; Niculică 2015), situație similară și pentru cultura Coslogeni (Spiridonova 1995; Dobrinescu, Haită 2005; Marinova, Atanasova 2006). Astfel, în literatura de specialitate se observă lipsa unui lot complex de referinţă, care ar include determinări de resturi vegetale şi polinice, ceea ce nu permite, cel puţin la momentul de faţă, creionarea unui tablou clar al acestui aspect al problemei.

[4] Datele ce țin de perioada bronzului târziu sunt prezentate tangenţial şi succint, lucrarea fiind dedicată perioadei antice.

Locul amplasării aşezărilor, structura şi organizarea lor, tipul (de bază sau sezonieră), distanţa dintre acestea jucau un rol crucial în asigurarea unui mod de viaţă care să ofere posibilităţi de practicare a ocupaţiilor de bază şi secundare, caracteritice acestor populaţii. În literatura de specialitate, aşezările complexului cultural N-S-C nu au beneficiat de o analiză complexă, care ar avea la bază răspândirea zonală şi microzonală, parametrii geomorfologici. O încercare în acest sens a fost făcută relativ recent, pentru aşezările culturii Noua de pe teritoriul Republicii Moldova, de autoare, în colaborare cu mult regretatul Stanislav Ţerna (Sîrbu, Ţerna 2017, p. 96-101, fig. 9-11). Algoritmii geospaţiali aplicaţi la procesarea distribuţiei aşezărilor de tip Noua au arătat circa 20 de aglomerări formate din 5 – 9 situri, suprafaţa totală a acestor concentraţii fiind de 25-70 km^2 (Sîrbu, Ţerna 2017, p. 99, fig. 11). Au fost făcute şi unele observaţii privind relaţia dintre grupurile de aşezări şi formele de relief. S-a remarcat amplasarea lor în apropierea cursurilor de apă, fiind concentrate preponderent în avalul afluenţilor râurilor Prut şi Răut. O altă observaţie se referă la zona nord-estică şi estică a Republicii Moldova, unde aşezările Noua sunt foarte puţine, cel mai probabil, din cauza predominării formelor înalte de relief, cu valori absolute de peste 200 m (Sîrbu, Ţerna 2017, p. 101, fig. 9-11). În literatura de specialitate lipsesc studiile în care ar fi prezentată o tipologie a aşezărilor, raportul cu anumite elemente de habitat, interpretarea diferitor complexe de locuire. O încercare de tipologie a aşezărilor a fost făcută de L. Dascălu și B. Niculică pentru siturile culturii Noua (Dascălu 2007, p. 78-80; Niculică 2015, p. 366-372) şi de N. Bolohan – pentru aşezările de tip Coslogeni (Bolohan 2016, p. 108-109). Datorită faptului că la momentul de faţă avem date pentru unele aşezări privind dimensiunile locuinţelor şi numărul acestora într-un anumit perimetru, putem presupune unele cifre de ordin demografic, valabile, desigur, pentru o anumită aşezare, şi nu pentru întreg arealul de răspândire. Pe baza datelor etnoarheologice şi a calculelor propuse de A. Chamberlain privind comunităţile de păstori (Chamberlain 2006, p. 126-127), V. Diaconu a estimat numărul de indivizi pentru trei locuinţe, cercetate în cadrul unui „cenuşar” din aşezarea Cândeşti. Conform calculelor, rezultă că în acestea locuiau între 8 şi 20 de persoane. Presupunând contemporaneitatea celor 11 „cenuşare” care formează aşezarea de la Cândeşti, acesta a estimat numărul aproximativ al indivizilor din comunitatea respectivă la 100 - 200 de persoane (Diaconu 2014a, p. 63).

De o atenţie aparte a cercetătorilor s-au bucurat aşa-numitele „cenuşare” sau „zolniki”. Caracteristica acestora a fost prezentată, practic, în toate studiile dedicate cercetărilor în aşezări cu „cenuşare”, însă la un nivel diferit (Florescu 1957, p. 203-204; Мелюкова 1961a, с. 6; Florescu 1964, p. 146; Балагурі 1968, 135; Тощев, Черняков 1986, с. 121, рис. 3; Florescu 1991, p. 69, fig. 1; Bicbaev, Sava 2004, p. 338; Sava 2005a, p. 69; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, рис. 4; Dietrich 2011, p. 135, fig. 3-4; Dietrich 2012, fig. 3; Sava 2014, p. 407; Bolohan 2016, p. 42, p. 53) ş.a. Sunt cunoscute diverse interpretări ale semnificației „cenuşarelor” - fie ca resturi de

construcţii, având în paralel şi caracter votiv de sacralizare a focului (Мелюкова 1961a, с. 13-15), fie ca niște complexe formate în rezultatul depozitării pe unul şi acelaşi loc a cenuşii din vetre şi a obiectelor deteriorate (Смирнова 1969, с. 14). Alţii susţineau că „cenuşarele" sunt vestigii de locuinţe cu pereţii din nuiele sau trestie, pe care se aplica o lipitură de lut (Petrescu-Dîmboviţa 1953, p. 449-450; Florescu 1964, p. 146; Florescu, Căpitanu 1968, p. 36; Florescu, Florescu 1990, p. 54-55), aglomerări ce corespund unei sau câtorva locuinţe (Morintz 1978, p. 152; Дергачев 1986, с. 156-158), sau rezultat al acumulării gunoaielor şi bălegarului în apropierea locuinţelor sezoniere, care erau supuse periodic procesului de ardere (Dragomir 1961, p. 152, p. 157). Există și păreri că „cenuşarele" s-au format în urma arderii construcţiilor din nuiele şi crengi, fapt demonstrat prin prezenţa, în unele cazuri, a lentilelor de cărbune de lemn (Cavruc, Neagu 1995, p. 73; Haimovici 1997, p. 697). La începutul secolului XXI, datorită introducerii metodelor interdisciplinare în procesul de cercetare a „cenuşarelor", s-a reuşit determinarea clară a caracterului acestor structuri. Investigațiile efectuate în aşezarea culturii Noua de la Odaia-Miciurin au jucat un rol important în determinarea modului de formare a aşa-numitelor „cenuşare". Cercetările interdisciplinare au completat suficient de clar şi argumentat datele oferite de materialele arheologice. Investigaţiile pedologice şi mineralogice au demonstrat că, în procesul de formare a „cenuşarelor", reziduurile arderii nu au jucat, practic, niciun rol, iar culoarea cenuşie a solului se datorează conţinutului mare de calciu, ceea ce indică prezenţa calcarului (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 459). Originea antropogenă a „cenuşarelor" este indicată şi de prezenţa carbohidraţilor (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 460, таб. 2). Pentru prezentarea acestor analize a fost rezervat spaţiu editorial în cadrul *Anexei 3* a lucrării, semnate de V. Demkin (Демкин 2011, с. 526-532). Toate aceste date permit afirmarea că „substratul care formează „cenuşarele" nu conţine cenuşă de la arderea în masă a anumitor materiale" (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 460). Analizele biochimice ale solului din „cenuşare", efectuate în câteva din aşezările de tip Noua-Sabatinovka cercetate, au demonstrat aceleaşi rezultate, şi anume că „cenuşarele" nu sunt consecința distrugerii prin incendiere a unor construcţii şi reprezintă, de fapt, resturi de locuire, care s-au mineralizat în amestec cu cantităţi mari de materii organice (Гершкович 2004, с. 107-108, рис. 2; Гершкович 2009, с. 327-331, рис. 102; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 372, с. 460; Dietrich 2011, p. 135, fig. 3-4; Dietrich 2012, fig. 3; Sava 2014, p. 414; Смекалова и др. 2020, p. 43-44; Lisitskii et.al. 2021, p. 1-15; Lisitskii, Stolba 2022, 15).

Un studiu recent dedicat analizei „cenușarelor" scitice (priotirar de pe teritoriul peninsulei Crimeea), cu referire și la complexele de acest tip din epoca bronzului, este semnat de F.N. Lisetskii și V. F. Stolba (Lisetskii, Stolba 2022, s. 14-23). Analizele interdisciplinare și experimentale efectuate de autori vin să completeze date importante privind compoziția acestor

structuri și diferența dintre „cenușarele” din perioade diferite. Referitor la „cenușarele” din perioada bronzului târziu, autorii omit prezența acestora în cultura Coslogeni, fiind menționate doar pentru culturile Noua și Sabatinovka (Lisetskii, Stolba 2022, s. 14). Investigațiile au fost efectuate în trei regiuni diferite ca climă și nivel de acoperire forestieră: 1) silvostepă tipică, 2) piemont, silvostepă cu insule forestiere și 3) stepă aproape fără păduri (Lisetskii, Stolba 2022, tab. 1). Pe baza analizelor spectrometrice și cu raze X, au fost investigate atât compoziția chimică a cenușii antice și a celei produse experimental, cu folosirea diferitor tipuri de combustibil, cât și geochimia solurilor formate în „cenușare” (Lisetskii, Stolba 2022, tab. 2). Pentru ultimele, au fost selectate 25 de mostre de plante, care puteau fi folosite ca sursă de combustibil, precum și bălegar de bovină și cabalină. Folosind valorile medii geometrice ale concentrațiilor elementelor de diagnostic, autorii propun o formulă de evaluare a transformării pedogenetice a cenușii, care se bazează pe raportul elementelor de acumulare (Cu, As, SiO2, Al2O3 și Pb) și a elementelor de dispersie (Sr, Ca, Co, Mg și Na2O) (Lisetskii, Stolba 2022, s. 18). Aceasta face posibilă datarea cenușii transformate pedogenetic prin asociațiile stabile ale elementelor chimice diagnostice ale acumulării geochimice și ale dispersiei din solurile cenușoase. La fel, au fost stabilite criterii geochimice pentru identificarea cenușii rezultate în urma arderii bălegarului, lemnului sau a unei combinații din combustibili diferiți (Lisetskii, Stolba 2022, s. 20-21, tab. 6).

În publicaţii găsim mai multe abordări privind modul de viaţă al comunităţilor N-S-C, fie cu atribuirea unui caracter sedentar evaluat, având la bază agricultura şi creşterea animalelor (Черняков 1985, с. 151; Савва 1991, с. 133-134; Кушнир 1991, с. 24-25; Черниенко 1992, с. 23-26; Черниенко 2014, с. 15-112; Sava 1998, p. 271 ș.a.), fie determinând ca ramură de bază păstoritul (Dragomir 1959, p. 462; Dragomir 1961, p. 152-157; Leahu 1966, p. 51; Dragomir 1981, p. 36-37). O altă ipoteză este cea înaintată de B. Hänsel, care atribuia comunităţilor N-S-C un stil de viaţă nomad, coexistent alături de populaţiile sedentare autohtone (Hänsel 1976, p. 67-68). Indiferent de zona geografică în care erau situate aşezările (stepă, silvostepă sau zona premontană), datele arheozoologice atestă păstoritul ca ramură predominantă a economiei N-S-C (Florescu 1964, p. 147, p. 162, p. 165; Dragomir 1981, p. 35; Sava 2005b, p. 143-159; Sava 2014, p. 501) şi caracterul seminomad al acestuia, dat fiind faptul că bovinele nu sunt adaptate deplasării pe distanţe mari (Sava 2014, p. 502). Determinarea agriculturii ca ocupaţie de bază rămâne la nivelul ipotezei de lucru, atâta timp cât nu este argumentată arheologic sau prin analizele paleobotanice suficiente, care ar demonstra acest fapt. Metoda flotării nu a fost practicată decât în câteva din așezările cercetate (Lebedeva 1995, p. 95-102; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 355-368; Dobrinescu, Haită 2005, p. 425; Пашкевич 1991; Пашкевич 1997). Cu toate acestea, datele cunoscute la momentul de față permit atribuirea comunităţilor N-S-C unui sistem economic mixt pastoral - agrar (Шарафутдинова 1968, с. 30; Янукевич 1986, с. 8; Шарафутдинова 1989, с.

168-179), cu ponderea păstoritului (Sava 2005b, p. 148; Sava 2014, p. 504). Aportul păstoritului era unul esențial. Pe lângă lapte şi carne, creşterea animalelor asigura comunităţile N-S-C şi cu materii prime (oase, piele), necesare pentru prelucrarea diferitor categorii de unelte, piese de port, harnaşament, podoabe ş.a. Prezenţa din abundenţă a materiei dure animale a generat dezvoltarea unei adevărate industrii de prelucrare a osului pentru acea perioadă. Deşi reprezintă categoria cea mai numerică cantitativ şi tipologic, în literatura de specialitate este prezentată, de cele mai multe ori, sumar, în contextul descrierii în ansamblu a rezultatelor cercetărilor arheologice, doar în puţine cazuri, unele piese (psalii, omoplaţi crestaţi, discuri, vârfuri de săgeată) bucurându-se de o analiză mai detaliată sau de tipologii (Смирнова 1970, с. 106-110; Boroffka 1998, s. 133; Ляшко 1994, с. 154-166; Beldiman 2001; Beldiman 2002; Beldiman 2018; Dascălu 2007, p. 120; Bălăşescu, Dietrich 2009, p. 33-46; Diaconu, Sîrbu 2014, p. 125-136, fig. 2; Sîrbu, Sava 2014b, p. 433-453 ş.a). O lucrare amplă, dedicată pieselor de podoabă din perioada tardivă a epocii bronzului din regiunea nord-pontică, apărută relativ recent, prezintă tipologic mai multe categorii de acest tip, lucrate din diverse materii prime (Лысенко 2021). O încercare de sinteză şi catalogare a pieselor din materie dură animală, descoperite în aşezările de tip Noua-Sabatinovka de pe teritoriul Republicii Moldova a fost efectuată acum câţiva ani de autoare (Sîrbu 2011, p. 199-225). Din toate categoriile de piese, cele prelucrate din os au fost expuse celor mai multe analize traseologice. Anume datorită acestor analize a fost posibilă determinarea funcţională a unor unelte folosite la diferite etape de prelucrare a pieilor (omoplaţii crestaţi, secerile tupik, „patinele") şi pentru fixare şi găurire (împungătoare) (Семенов 1957, с. 225-226; Семенов 1968, с. 161-162; Шрамко 1984, с. 150; Килейников 1989, с. 122-125; Панковский, Усачук 1996, с. 33-37; El Susi 2002, p. 26; Панковский 2003, с. 134-144; Панковский 2005, с. 121-122; Панковский 2006, рис. 2; Панковский 2007, с. 238; Morgenstern 2011, p. 165-172; Лысенко и др. 2011, с. 133-147; Усачук, Файзулин 2016, с. 137-138; Панковский, Антипина 2017, с. 225-226; Ilie et al. 2017, p. 791-799). În lipsa unor complexe arheologice cu context clar, toate aceste date atestă indirect practicarea meşteşugului de prelucrare a pieilor de către comunităţile N-S-C. Nu putem decât presupune că în aşezările în care numărul acestor unelte este mai ridicat au activat ateliere de prelucrare a pieilor. Această ipoteză este analizată într-un studiu dedicat unui lot de 23 de omoplaţi crestaţi, descoperiţi în „cenuşarul" cercetat la Rotbav (Bălăşescu, Dietrich 2009, p. 33-46). Unicul artefact de piele, cunoscut pentru complexul N-S-C, este un scut de lemn, îmbrăcat cu piele, descoperit într-un mormânt atribuit culturii Sabatinovka și cercetat în regiunea Odessa, localitatea Borisovka (Черняков 1985, с. 140, рис. 71/3). Proprietăţile pieilor şi procesul de prelucrare a acestei materii prime în perioada târzie a epocii bronzului au fost analizate în unul din compartimentele lucrării dedicate meşteşugurilor (Березанская и др. 1994), precum şi în alte câteva publicaţii (Ляшко 1990, с. 52; Семёнов, Коробкова 1983, с. 180). O lucrare recent

apărută, dedicată prelucrării pieilor de animale în perioada târzie a epocii bronzului a fost elaborată de autoare, în colaborare cu V. Diaconu (Diaconu, Sîrbu 2022, p. 71-92). Articolul conține și rezultatele unor experimente arheologice (Diaconu, Sîrbu 2022, p. 74-75, fig. 2,5-6).

Multitudinea fragmentelor ceramice, descoperite în aşezări, atestă practicarea olăritului ca ocupaţie meşteşugărească. Deşi reprezintă materialul arheologic cel mai numeros, ceramica nu s-a bucurat de o abordare tipologică riguroasă în literatura de specialitate. De regulă, în publicaţii sunt preluate clasificări vechi, fără a fi discutată analiza formelor, decorurilor, a funcţionalităţii recipientelor etc. Se cunosc propuneri de clasificare a ceramicii culturii Noua (Florescu 1964, p. 150-157, p. 167-168), care au stabilit câteva tipuri de bază, preluate în publicaţii ulterioare, fără a suferi schimbări esenţiale (Florescu, Florescu 1990, p. 63-67). Au fost evidenţiate trei forme ceramice principale: vasul-sac, strachina şi ceaşca, fiecare din ele având numeroase variante. În ultima perioadă, apariţia unor studii de sinteză a favorizat conturarea unor noi tipologii, bazate pe criterii morfologice (Andriţoiu 1992, Pl. 57; Sava 1998, p. 279-292; p. 427-433; Гершкович 1997, с. 125-144, рис. 1,4,6,8-9; Гершкович 1999, с. 50-60; Sava, Agulnicov 2003, p. 124-128, fig. 5, 7, 8; Кравченко 2004, с. 56-61; Крушельницька 2006, с. 103-120, рис. 46-48; Dascălu 2007, p. 107-116; Bolohan 2016, p. 124-131), dar care, în mare parte, îşi găsesc aplicare pentru anumite complexe sau zone geografice, şi nu la nivel de cultură arheologică. O tipologie a formelor şi decorurilor ceramicii din complexe funerare ale culturii Noua a fost propusă de E. Sava (Sava 2002b, p. 25-42), folosită ulterior ca bază şi reper în tipologia elaborată de V. Diaconu (Diaconu 2014a, p. 117-136) pentru ceramica culturii Noua din regiunea vestică a Moldovei. Clasificarea efectuată de Ja. Gerškovič a fost făcută după schema tipologică propusă de V.A. Gorodcov încă în 1927, cu câteva schimbări ce ţin nemijlocit de funcţionalitatea vaselor, dar şi a mai multor idei taxonomice, elaborate pe baza specificului obiectului concret de studiu (Гершкович 1997, с. 129). La originea clasificării a stat, în mare parte, colecţia ceramică din aşezarea culturii Sabatinovka de la Novokievka, aceasta fiind – spre deosebire de alte colecţii – mai completă (Гершкович 1997, с. 129). Cât privește clasificarea ceramicii culturii Coslogeni, efectuată de N. Bolohan, aceasta respectă criteriul funcţional, foarte apropiat celui din tipologia propusă de Ja. Gerškovič, completat cu unele observaţii privind raportul dintre dimensiunile extreme. Din cauza nivelului redus de cercetare a acestei culturi, mai ales pe teritoriul Bulgariei, la momentul de faţă nu este posibilă o tipologie mai detaliată, decât cea efectuată de N. Bolohan (Bolohan 2016, p. 124-131). Însă toate aceste tipologii au caracter regional şi conţin criterii stricte de clasificare, ceea ce a favorizat identificarea unui număr mare de tipuri, subtipuri şi variante, care nu se regăsesc întotdeauna într-o zonă sau alta, situaţie care este în detrimentul elaborării unei tipologii generale. Aceste analize însă, unanim, prezintă accentul pus de către olari pe utilitatea vaselor şi mai puţin pe aspectul estetic, limitându-se la un decor relativ minimal şi uniformizat. O altă latură importantă o

reprezintă probele ceramice, analiza fizico-chimică oferind informaţii despre compoziţia mineralogică, structura şi textura acestei categorii de artefacte. Totodată, utilizarea acestor date pot completa şi latura clasificării tipologice şi stilistice a materialului ceramic. Analiza materialului ceramic de tip N-S-C prin metoda fizicochimică este foarte rar practicată, la momentul de faţă fiind cunoscute doar câteva date pentru fragmente ceramice de tip Noua (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, p. 409-414; Niculică 2015, p. 391-394; Benea et al. 2015, p. 89-98; Bolohan, Drob 2020, p. 20-24). Sunt cazuri când fragmentele ceramice sau de lipitură păstrează amprente de boabe, seminţe sau paie, utilizate în procesul de netezire (Sava 2014, p. 503; Ďerškovič 1999, s. 87-88; Пашкевич 1991, с. 41).

Abordând, în acest context, şi restul categoriilor de piese modelate din pastă lutoasă, ţinem să menţionăm nivelul slab de analiză şi valorificare a lor în literatura de specialitate. Din inventarul arheologic descoperit în aşezări, piesele modelate din pastă de lut sunt cele mai reduse numeric şi, de regulă, sunt descoperite fragmentar. Posibil, din acest motiv, nu s-a reuşit elaborarea unor tipologii ale acestei categorii de artefacte. Plastica zoomorfă şi antropomorfă, reprezentată destul de stilizat, păstrată fragmentar şi sporadic, nu a trezit interesul specialiştilor în vederea elaborării unor studii de analiză a acestui tip de inventar arheologic, care este prezentat la general. O catalogare şi o prezentare a pieselor din lut, descoperite în aşezările Noua-Sabatinovka de pe teritoriul Republicii Moldova, a fost efectuată de autoare (Sîrbu 2012, p. 91-109, fig. 2-8).

Spre deosebire de piesele modelate din pastă lutoasă, inventarul litic a fost abordat într-un şir de studii – de la simple prezentări la etape de prelucrare şi tipologie (Шарафутдинова 1960; Балагури 1964; Черняков 1967; Bočkarev, Leskov 1980; Neagu-Nanu 1986; Березанская 1994; Черняков, Элісеев 2003; Крушельницька 2006; Гершкович 2009; Sava 2011; Sîrbu 2013a; Sîrbu, Sava 2014a; Gafincu 2017; Diaconu, Sîrbu 2018 ş.a). Categoriile mai reprezentative, precum sceptrele, mojarele, topoarele, şlefuitoarele de tip „utiujok”, s-au bucurat de o analiză aparte şi chiar de tipologii (Шарафутдінова 1972, с. 68-71, рис. 2; Сава 1987, с. 62-71; Boroffka, Sava 1998, p. 19-46; Irimia 2008; Diaconu 2010, p. 8-11; Sîrbu, Diaconu 2018, p. 19-33). Un studiu dedicat tehnicii de prelucrare a formelor de turnare a fost elaborat de către I. Černjakov (Черняков 1967, с. 179-185). O sinteză şi catalogare a artefactelor litice, descoperite în aşezările de tip Noua-Sabatinovka de pe teritoriul Republicii Moldova, a fost efectuată de autoare (Sîrbu 2013a, 163-188, fig. 1-11). Analizele RAMAN şi petrografică microscopică, coroborată cu cea macroscopică, pot stabili cu exactitate tipul rocii din care a fost confecţionat artefactul, compoziţia mineralogică, structura, textura şi, nu în ultimul rând, aria-sursă a materialelor litice. Doar că pentru inventarul litic descoperit în aşezările N-S-C sunt cunoscute puţine analize de acest fel (Петрунь 1967, с. 185-194; Петрунь 1996, с. 37-41, Niculică 2015, p. 302, p. 313; Buzgar et al. 2013, p. 5-22; Mihai, Ilie 2020, p. 35-66).

Cea mai intens abordată categorie de artefacte este cea a inventarului metalic. Această situaţie a avut la bază atât aspectul, diversitatea morfologică, funcţională și fenomenul depozitării acestor obiecte, cât şi stabilirea pe baza lor a unor legături şi repere cronologice cu medii culturale contemporane. Îmbogăţirea bazei de date a facilitat întocmirea de tipologii şi stabilirea unor analogii (Andrieşescu 1925, p. 360-384; Nestor 1933, p. 131; Roska 1938, p. 153-166; Petrescu-Dîmboviţa 1953, p. 460-478; Petrescu-Dîmboviţa 1960a; Petrescu-Dîmboviţa 1960b; Petrescu-Dîmboviţa 1964; Petrescu-Dîmboviţa 1977; Petrescu-Dîmboviţa 1978; Petrescu-Dîmboviţa 1998; Шарафутдинова 1960; Шарафутдинова 1971; Шарафутдинова 1982; Шарафутдинова 1987; Черняков 1965; Черняков 1967; Черняков 1975; Rusu 1966; Лесков 1967; Черных 1976; Leskov 1981; Bočkarev, Leskov 1981; Клочко 1986; Laszlo 1992; Dergačev 1997; Ignat 2000; Kločko 2001; Dergačev 2002 ş.a.). Au fost elaborate tipologii simple, care prezintă categorii de piese răspândite pe larg, precum secerile (Roșca 1938, p. 153-166; Petrescu-Dâmboviţa 1978; Дергачев, Бочкарев 2002; Дергачев 2011, с. 177-205; Dergačev, Bočkarev 2006) şi topoarele celtice (Andrieşescu 1925; Uşurelu 2010; Дергачев 2010; Дергачев 2011). Un merit deosebit în prezentarea şi analiza pieselor de metal îl are V. Dergačev, care a publicat un şir de lucrări dedicate diverselor categorii de bronzuri, descoperite în cadrul depozitelor, în aşezări sau fortuit (Дергачев 1982b, с. 129-137; Дергачев 1997; Dergačev 2002; Дергачев, Бочкарев 2002; Дергачев 2010, с. 121-129; Дергачев 2011; Дергачев 2012a; Дергачев 2012b). O lucrare importantă, în care sunt supuse analizei centrele metalurgice carpato-dunărean şi volgo-uralic, este cea semnată de V. Bočkarev (Бочкарев 2010). V. Dergacev şi V. Bočkarev disting cinci subperioade de dezvoltare a metalurgiei bronzului (Дергачев, Бочкарев 2002, с. 13). Conform lor, primele două subperioade s-au caracterizat prin dominarea centrelor carpato-dunărean şi volgo-uralic, interferenţele dintre acestea determinând, în subperioadele III-IV, apariţia unei zone largi de contact, care includea teritoriul est-carpatic, spaţiul nord-pontic şi Dunărea de Jos (Dobrogea). În acest spaţiu se formează complexul cultural N-S-C, care a manifestat atât trăsături ale tradiţiilor locale, carpato-dunărene, cât şi volgo-uralice (Дергачев, Бочкарев 2002, с. 14; (Бочкарев 2010, с. 57). În jurul sec. XIII a. Chr., în arealul complexului cultural N-S-C s-a format o zonă metalurgică nouă – Râşeşti-Krasnji Majak, care a ocupat toată Moldova şi nordul Mării Negre şi era formată din două centre metalurgice – Râşeşti şi Krasnji Majak. Acestea sunt atât de apropiate între ele, încât E.N. Černyh le-a atribuit unuia şi aceluiaşi centru, denumit Ingul-Krasnji Majak (Черных 1976, с. 178-185). Conform datelor tipologice, bronzurile de factură carpatică s-au răspândit pe larg în Europa Centrală şi de Sud-Est, ajungând la nord până în peninsula Scandinavă, metalul uralic fiind la fel de larg răspândit în Europa de Est (Бочкарев 2010, с. 53-54). O monografie dedicată analizei depozitelor datate în sec. XIII-XII a. Chr. dintre Dunărea Mijlocie şi Nistru, în care se fac mai multe precizări cu privire la dinamica, componenţa şi cronologia acestor

depuneri, este semnată de O. Bratu, (Bratu, 2009). Cu toate acestea, publicaţiile menţionate mai sus vizează doar un segment al producţiei de bronzuri, tipice acestui complex cultural (depuse), alte categorii de inventar metalic (cel descoperit în aşezări) fiind abordate superficial în diferite lucrări. Remarcăm aici şi lipsa unor studii profunde privind activitatea metalurgică în toată complexitatea ei. Pentru spaţiul vizat în lucrare, se cunosc foarte puţine indicii directe, care ar atesta valorificarea unor zăcăminte cuprifere (Gogâltan 1999, p. 117-118; Ignat 2000, p. 15; Черных 1976, с. 26-27). O altă lacună evidentă în procesul de cercetare este numărul mic de analize metalografice pentru un inventar metalic atât de bogat şi un spaţiu atât de vast (Черных 1967, с. 195-213; Ďerškovič 1999, s. 63, Tab. 1; Dergačev 2002; Vasilache et al. 2015, fig. 4-9; Lazanu 2020, Tab. 1-2, fig. 3-4; Sîrbu ș.a. 2020, p. 77-101, tab. 1; Sîrbu ș.a 2021, p. 18-42, tab.1). Un aport deosebit în cercetarea artefactelor metalice l-a avut E. Černyh, care a realizat analiza spectrală a mai multor piese din bronz (Черных 1967, с. 195-213). O realizare, în acest sens, îl reprezintă un studiu recent, semnat de autoare în colaborare cu D. Topal, E. Sava şi L. Dermenji, dedicat inventarului metalic descoperit în aşezările Noua-Sabatinovka, cercetate pe teritoriul Republicii Moldova (Sîrbu et al. 2020, p. 77-101). Pe lângă catalogarea pieselor din bronz, autorii prezintă, pentru fiecare din ele, analiza metalografică (Sîrbu et al. 2020, Tab. 1). Datele furnizate de aceste analize pot elucida mai multe aspecte ce ţin atât de înţelegerea paleotehnologiilor utilizate, de aria-sursă a minereurilor, cât şi de circulaţia articolelor metalice.

Pentru reconstituirea sistemului economic, un rol de vază este atribuit analizei traseologice a inventarului şi cercetarea experimentală a inventarului. Practicată în cercetarea arheologică deja mai mult de jumătate de secol, analiza traseologică a artefactelor reprezintă, în multe cazuri, unica metodă de determinare a utilităţii anumitor obiecte, prin compararea uzurii de pe artefact cu cea de pe obiectul experimental (Vornicu 2015, p. 201). La moment, pentru complexul cultural N-S-C, studii de acest fel sunt foarte puţine şi ele abordează, de regulă, doar câteva din categoriile de artefacte descoperite în aşezările acestor culturi. De cele mai multe ori, de analize trasologice s-au bucurat anumite obiecte din os (Beldiman 2001; Beldiman 2002; Beldiman 2018) şi mai puţin – din piatră (Петрунь 1967, с. 185-194; Петрунь 1996, с. 37-41; Niculică 2015, p. 302, p. 313; Buzgar et al. 2013, p. 5-22; Mihai, Ilie 2020, p. 35-66). Din categoria artefactelor prelucrate din os şi corn au fost expuse analizelor omoplaţii crestaţi, „patinele”, psaliile, secerile-tupik şi unele tipuri de răzuitoare. Menţionăm aici contribuţia importantă a cercetătorului ucrainean V. Pankovskiy, care a elaborat mai multe studii de analiză traseologică şi cercetare experimentală a unor piese din os, atribuite culturilor din perioada târzie a epocii bronzului de pe teritoriul Ucrainei (Панковский, Усачук 1996; Панковский 2003; Панковский 2006; Панковский 2007; Панковский, Філатов 2011; Панковский 2012; Панковский, Філотов 2013; Панковский, Антипина 2017; Pankovskiy 2016). Marea majoritate a pieselor supuse analizelor traseologice

provin din aşezări de tip Sabatinovka de pe teritoriul Ucrainei, pentru siturile Noua fiind cunoscute foarte puţine (Morgenstern 2011, p. 165-173) și lipsind cele pentru cultura Coslogeni.

Un alt domeniu care necesită a fi discutat aici ţine de determinările faunistice şi datele paleobotanice, care reprezintă surse importante în reconstituirea paleoeconomiei comunităţilor preistorice. Doar în puţine cazuri materialul osteologic, descoperit în aşezările de tip N-S-C, a fost supus analizei arheozoologice. Deși puține pentru un areal atât de vast, aceste date ne prezintă pentru aşezările N-S-C aproximativ aceeaşi faună, la un procentaj cu mici oscilări, în dependenţă de zona geografică şi cultură (Погребова 1960, с. 84; Мелюкова 1961a, с. 32; Дергачев 1986, с. 165, таб. 4; Haimovici 1963, p. 117; Florescu 1964, p. 147, p. 165; Haimovici 1964, 222, tab. 3; Шарафутдинова 1968, с. 30; Florescu 1969, p. 85; Бибикова 1970, таб. 1; Haimovici 1991, p. 154; Levitskii, Sava 1993; Haimovici 1995, p. 238; Haimovici 1997, p. 691-698; Udrescu 1995, tab. 1; Секерская 1991, с. 67, таб. 1; Секерская 1999, с. 256-264; Ǧerškovič 1999, s. 88, Tab. 6-7; Гершкович, Журавлев1999, с. 137-138; El Susi 2002, p. 159; Журавлев2002, таб. 2-7; Gershkovich 2003; Sava 2005b, s. 154-155, Abb. 2; Dobrinescu, Haită 2005, p. 425; Дергачев 2006, с. 56-77; Haimovici 2006; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 335-351; Sava 2014, p. 501; Beldiman 2018, p. 95-98 ş.a.). Sedentarismul şi practicarea agriculturii sunt demonstrate pe baza datelor paleobotanice, desigur, alături de alte artefacte și diverse complexe arheologice. Însă în stadiul actual de cercetare dispunem de puţine date paleobotanice, metoda flotaţiei fiind una folosită rar în investigaţiile efectuate în aşezări de tip N-S-C (Янукевич 1986, с. 79-85; Lebedeva 1995, p. 95-102; Пашкевич 1997, с. 59, таб. 1; Dobrinescu, Haită 2005, p. 425; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, 355-368; Сава и др. 2017, с. 162, рис. 8/6). O lucrare care merită a fi menţionată aici o reprezintă monografia dedicată investigaţiilor arheologice efectuate în aşezarea culturii Noua de la Odaia-Miciurin (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011). Cartea conţine un capitol consacrat studiilor interdisciplinare, efectuate în combinație cu investigaţiile arheologice în cadrul aşezării sus-menţionate, ceea ce permite prezentarea rezultatelor cercetărilor într-o formă amplă şi detaliată, astfel oferind mai multă claritate interpretării complexelor şi artefactelor descoperite. Apariţia a cât mai multor lucrări de acest fel ar rezolva treptat problema lipsei analizelor necesare identificării cronologice, funcţionale, originii diverselor tipuri de artefacte, ceea ce ar uşura considerabil interpretarea datelor şi înţelegerea mai multor aspecte legate de economia şi modul de viaţă al comunităţilor N-S-C.

1.3. Concluzii la capitolul 1

Începând cu anii '20 ai secolului trecut și până în prezent, investigațiile arheologice sistematice și descoperirile fortuite în așezările de tip N-S-C au facilitat acumularea unui lot imens de material arheologic, care a definit manifestarea fenomenului acestui complex cultural. La

momentul de față, sunt cartate în total cca 2700 așezări, din care cca 1600 aparțin culturii Noua, cca 1100 - culturii Sabatinovka și alte cca 100 - mediului Coslogeni. Totuși rămâne accentuat nivelul diferit de cercetare – de la o zonă la alta – pentru fiecare din cele trei culturi. Studiate într-un număr mai mare, așezările culturii Noua au beneficiat de determinarea mai multor detalii ce țin de amplasarea geografică și topografică a acestora, de dimensiunile, caracterul și structura „cenușarelor". Analiza dinamico-teritorială prezintă o distribuire inegală a așezărilor, având la bază mai mulți factori, printre care condițiile de mediu și nivelul diferit de investigare.

Investigațiile arheologice, efectuate în așezările complexului cultural N-S-C de pe întreg arealul de răspândire, au permis determinarea mai multor categorii de obiecte prelucrate din materii prime diverse (os, piatră, lut, bronz, corn, silex, scoică ș.a.). Aceste artefacte au fost valorificate în diferite publicații, fiind elaborate tipologii, identificate analogii, analize traseologice și experimente arheologice. Cu toate acestea, în majoritatea lucrărilor au fost prezentate priotitar și analizate obiectele reprezentative, în special bronzurile. Deşi din punct de vedere cantitativ şi tipologic piesele prelucrate din os şi piatră dețin întâietatea, în literatura de profil, doar în rare cazuri acestea s-au bucurat de o abordare detaliată.

Un alt aspect puțin dezvoltat în literatura de specialitate este cel legat de existența și activitatea atelierelor meșteșugărești. Faptul s-ar explica prin descoperirea sporadică a complexelor de acest fel, dar și prin nevalorificarea categoriilor de obiecte care pot furniza date indirecte despre practicarea anumitor îndeletniciri și meșteșuguri. Bineînțeles, nu putem trece cu vederea nici lipsa analizelor interdisciplinare (paleobotanice, pedologice, palinologice, arheozoologice, petrografice, metalografice ș.a.) pentru o mare parte din așezările cercetate.

Cu toate acestea, istoriografia de profil, cunoscută la momentul de față, reprezintă un lot colosal de informații, care, utilizat prin diverse metode de cercetare (statistică, comparativă, deductivă, cartografică, tipologică ș.a.), poate oferi date importante.

2. AŞEZĂRILE, LOCUINȚELE ȘI CONSTRUCȚIILE GOSPODĂREȘTI

2.1. Mediul natural

Evoluția culturii, dinamica populației și, nu în ultimul rând, aspectele economice în timpurile străvechi aveau conexiune directă cu mediul natural și depindeau de caracteristicile lui. Complexul cultural N-S-C a cuprins un cadru geografic foarte vast, format din trei elemente majore: spațiul nord-pontic, lanțul Carpatic și cursul inferior al Dunării. Aceste elemente implică și prezența unor influențe vegetale și climatice deosebite (Tufescu 2001, p. 4-5). Arealul vast de răspândire se remarcă printr-o varietate de zone geografice, ceea ce a determinat, în mare parte, densitatea și dinamica comunităților N-S-C, dar a condiționat și modul lor de viață.

Din punct de vedere administrativ contemporan, arealul N-S-C include sud-estul Ucrainei, inclusiv peninsula Crimeea, și jumătatea sudică a Republicii Moldova (pentru cultura Sabatinovka), Ucraina subcarpatică, jumătatea de nord a Republicii Moldova, teritoriul estic al României, cuprins între Carpații Apuseni și râul Prut (pentru cultura Noua) și sud-estul României și nord-estul Bulgariei (pentru cultura Coslogeni). Ultimele cercetări atestă prezența așezărilor cu „cenușare" de tip N-S-C mai departe spre est, până pe teritoriul Kazahstanului (Sava 2014, p. 419-421).

Spaţiul geografic variat, ocupat de comunităţile N-S-C, putea influenţa sau afecta nivelul de răspândire a aşezărilor, dimensiunile acestora, infrastructura. Elementele caracteristice reliefului din spațiul respectiv, în cea mai mare parte, nu au suferit modificări majore din perioada târzie a epocii bronzului și până la momentul de față. Anumite transformări s-au produs în legătură cu erodarea formelor joase de relief de către cursurile arterelor hidrografice, cu secarea/schimbarea cursurilor de apă sau cu alunecările de teren.

Dintre elementele de habitat, o importanță aparte a avut-o rețeaua hidrografică. Teritoriile de formare şi dezvoltare a culturilor Noua, Sabatinovka și Coslogeni sunt bine drenate de mai multe cursuri de apă, printre care cele mai importante sunt Siretul, Prutul şi Nistrul – pentru cultura Noua, Ialomiţa şi Dunărea – pentru cultura Coslogeni, Bugul şi Niprul – pentru cultura Sabatinovka. Astfel, observăm că așezările de tip N-S-C, de cele mai multe ori, sunt amplasate anume în bazinele hidrografice, iar formele de relief preferate pentru formarea așezărilor erau cele ce însoțesc cursurile de apă - terase, pante line, grinduri și maluri de limanuri. Un alt element era prezența în vecinătatea cursurilor de apă a solului fertil, ceea ce facilita dezvoltarea păstoritului și, parțial, cultivarea plantelor. La nivelul actual de cercetare, nu dispunem de informații suficiente privind cantitatea de precipitații sau debitul cursurilor de apă în perioada târzie a rpocii bronzului. Cu toate acestea, dacă admitem condițiile unei clime relativ uscate (Chiriloaiei et al. 2012, fig. 3),

se poate presupune că pericolul de inundații era destul de mic, fapt demonstrat și de amplasarea mai multor așezări pe terasele inferioare ale arterelor hidrografice.

Reconstituirea paleomediului joacă un rol important în determinarea elementelor și condițiilor de habitat, în care și-au desfășurat existența și activitatea comunitățile complexului cultural N-S-C. Caracteristicile mediului climatic au avut un efect direct asupra mediului natural, populat de comunitățile umane din perioada târzie a epocii bronzului, inclusiv asupra modului lor de viață. Informaţii despre schimbările climaterice, peisajul din perioada târzie a epocii bronzului şi rolul acestora la popularea zonei de stepă nord-pontice de către comunităţile Sabatinovka sunt prezentate în câteva lucrări (Кременτицкий 1991; Спиридонова 1991; Герасименко 1997; Ďerškovič 1999; Gershkovich 2003; Бруяко, Секерская 2016). Perioada cronologică vizată în lucrare se încadrează, în linii mari, în a doua jumătate a mileniului II a. Chr, ceea ce corespunde Subborealului – anii 3700-500 BC[4] (Daróczi 2012, 36, fig. 1). În perioada târzie a epocii bronzului, într-o primă fază, clima a fost caldă și destul de uscată, cu veri calde, uscate și lungi, culminând, în fază finală, cu un optim climatic postglaciar, cu veri reci, scurte și multe precipitații (Cârciumaru 1996, p. 18; Tomescu 2000, p. 264; Daróczi 2012, p. 36, fig. 2; Бруяко, Секерская 2016, c. 43). Aşezările staţionare se reduc numeric, populaţia devine mai mobilă, iar construcţiile din piatră sunt înlocuite cu carcasă din împletituri bătute cu lut. Toate acestea s-au desfășurat pe fonul schimbărilor climaterice negative destul de rapide, care s-au perindat pe parcursul fazei răcirii subboreale târzii (Бруяко, Секерская 2016, c. 43, Ďerškovič 1999, s. 8-9, Gershkovich 2003, p. 315).

Cu toate acestea, dacă facem referință la arealul vast al complexului cultural N-S-C, se poate admite existența diferențelor climatice de la o zonă la alta, ceea ce ar explica, într-o măsură oarecare, gradul diferit de frecvență al așezărilor. Cu certitudine, zonele depresionare și submontane aveau un climat mai răcoros, respectiv și mai umed în comparație cu zonele de stepă și silvostepă, preferate de comunitățile vizate în lucrare.

Pe baza celor expuse, se poate constata că reconstituirea mediului pentru perioada târzie a epocii bronzului întâmpină încă numeroase dificultăți. În perspectivă, acestea vor putea fi soluționate prin sporirea analizelor palinologice, paleobotanice și pedologice, care pot aduce mai multă claritate în caracterizarea peisajului habitual, în care s-au format și dezvoltat aceste comunități. În contextul creat, generalizarea datelor arheologice cunoscute este capabilă să aducă o lumină calitativ nouă în problema habitatului populațiilor din epoca bronzului târziu, acest fapt urmând a fi desfășurat și analizat în continuare în această lucrare.

2.2. Amplasare și trăsături generale

Aşezările au reprezentat subiectul mai multor discuţii în literatura de specialitate. Încă din faza incipientă a cercetării culturilor N-S-C, infrastructura și caracterul așezărilor au constituit un obiectiv deosebit pentru cei interesaţi de această perioadă istorică. O preocupare aparte s-a remarcat și față de ceea ce ar reprezenta semnificația și structura de formare a așa-numitelor „cenușare" (Гершкович 1997, с. 11-15; Гершкович 2004, с. 104-113; Sava 2005, s. 68-75; Гершкович 2009, с. 327-331; Kaiser, Sava 2006, S. 168-202; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 422-433; Sava 2014, p. 407-421; Kaiser, Sava 2014, S. 133-145). Identificarea așezărilor pe baza „cenușarelor" (pete de culoare cenușie clar evidențiate pe terenul proaspăt arat) au sporit treptat numărul acestor situri până la o cifră impresionantă. Cu toate acestea, atât nivelul diferit de cercetare de la o zonă la alta, cât și abordarea superficială a diferitor aspecte ale așezărilor fac loc mai multor necunoscute în literatura de specialitate.

La momentul de faţă, sunt cunoscute peste 2700 de situri de tip N-S-C pe întreg arealul de răspândire. În spaţiul pruto-nistrean, sunt cartate cca 800 de aşezări de tip Noua-Sabatinovka (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, рис. 1; Sava 2014, 405), alte cca 836 de aşezări de tip Noua-Coslogeni – pe teritoriul României (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011 рис. 1; Diaconu 2014a, p. 37; Bolohan 2016, Pl. 3), iar de la cursul mijlociu al Nistrului până în zona subcarpatică a Ucrainei – cca 30 de situri Noua (Сава, Кайзер, рис. 1; Крушельницька 2006, рис.1). În partea de est, în zona stepei nord-pontice, de la Nipru până la Dunăre, sunt cartate cca 1000 de situri de tip Sabatinovka, iar între Nipru, Marea Azov şi Crimeea – cca 60 (Ǧerškovič 1999, Taf. 1; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, рис. 1).

Arealul complexului cultural N-S-C cuprinde diverse zone climaterice – stepă, silvostepă, podiş, iar în cazuri mai rare - zone submontane, însă, indiferent de zonele geografice, amplasarea topografică a aşezărilor relevă anumite trăsături comune. De cele mai multe ori, acestea sunt situate pe terenuri deschise, prioritar pe terasele inferioare ale cursurilor de apă sau pe pantele line, adiacente cu văile râurilor, pâraielor sau râpelor (Florescu 1964, p. 146; Dragomir 1981, p. 32-33; Балагури 1980, с. 101-102; Шарафутдинова 1982, с. 13-14; Черняков 1985, с. 26, рис. 3; Sava 2005a, p. 67-69, Abb. 2-4; Ванчугов 2013, с. 294; Sava 2014, p. 406; Niculică 2015, p. 368). În cazuri rare, aşezările se extind pe diferiţi martori de eroziune, platouri sau terase medii şi superioare ale râurilor (Florescu 1964, p. 146; Florescu, Florescu 1990, p. 54, fig. 1; Dascălu 2007, p. 78; Sava 2005a, Abb. 2/2; Sava 2014, p. 406). Pentru culturile Sabatinovka și Coslogeni mai sunt cunoscute așezări situate pe grinduri inundabile, promontorii, margini de platou, pe coastele joase ale limanelor din jurul Mării Negre sau pe terase adiacente cu malurile acesteia (Клюшинцев 1997, с. 49-50; Сапожников и др., 2002, с. 120; Колотухин 2003, с. 27; Ванчугов 2013, с. 294; Bolohan 2016, p. 108; Гребенников 2018; с. 155 Смекалова 2020, с. 179). O condiție obligatorie

era amplasarea așezărilor în apropierea surselor de apă, atât de-a lungul marilor cursuri, cât și a afluenților inferiori. Doar în rare cazuri sunt cunoscute așezări situate departe de sursa de apă, cum este, de exemplu, situl Balabanovka VII (Клюшинцев 1976, с. 15). Aşezările sunt orientate diferit - spre est, sud, sud-vest, est-sud-est, nord-vest şi vest-sud-vest (Sava 2005a, s. 68-69), însă cu o preferință vădită pentru văile protejate natural de vântul rece dinspre nord (Гребенников 2018, с. 155-156). O analiză detaliată a așezărilor culturii Noua din Podișul Sucevei atestă expunerea lor preponderentă sau totală spre sectoarele sudice și doar în rare cazuri – spre est sau nord (Niculică 2015, p. 370, Tab. VII). Dacă alegerea locurilor însorite pentru formarea așezărilor este de la sine înțeleasă, preferința pentru terenurile în pantă se explică, cel mai probabil, prin favorizarea scurgerii superficiale ca o necesitate importantă în desfășurarea activității de bază - creșterea animalelor. Pentru cultura Noua, zonele geografice, precum Câmpia Moldovei, platoul Moldovei de Nord şi Câmpia Bălţului, s-au remarcat printr-o locuire intensă (Sava, Sîrbu 2009, p. 169-170, fig. 1; Diaconu 2014a, p. 39; Sava 2014, fig. 2). Densitatea populării spațiului nord-vest-pontic în perioada târzie a epocii bronzului aproape că nu cunoaște analogii pentru alte perioade ale istoriei sale (Ванчугов 2013, с. 294). Cartografierea așezărilor culturii Sabatinovka din spațiul nord-pontic prezintă concentrații ale acestora în grupe din 50-80 de situri, în unele cazuri, în interiorul acestor conglomerații fiind observate microgrupe din 3-5 așezări, amplasate la o distanță de 500-800 m una de alta (Ванчугов 2013, с. 296; Гребенников 2018, с. 156). A fost efectuată analiza dinamico-teritorială a aşezărilor culturii Noua de pe teritoriul Republicii Moldova (fig. 2-3) pe baza a doi algoritmi geospaţiali – triangularea Delaunay şi crearea hărţii termice. Rezultatele au arătat prezenţa a circa 20 de aglomerări, fiecare formată din cca 5-9 situri, cu o suprafaţă totală cuprinsă între 27 şi 70 km^2, acestea, probabil, marcând teritorii bine delimitate, în care avea loc circulaţia continuă a păstorilor cu păşunile aferente (Sîrbu, Ţerna 2017, p. 97-101, fig. 10-11). Această situație este specifică și pentru așezările culturii Noua de pe teritoriul României (Niculică 2015, p. 371). Remarcăm că dispunerea în teritoriu a așezărilor N-S-C a avut la bază mai mulți factori, printre care menționăm în mod deosebit relieful, clima, sursa de apă și, nu în ultimul rând, vegetația care juca un rol important în ocupația de bază a acestor comunități - creșterea animalelor.

Referitor la mărimea așezărilor, datele obținute în urma cercetărilor de suprafaţă, estimează dimensiunile acestora în medie între 2,0 şi 3,5 ha pentru cultura Noua (Балагури 1980, с. 102; Sava 1998, p. 271; Diaconu 2012a, p. 100; Sava 2014, p. 406; Niculică 2015, p. 371) și între 0,5 și 18,0 ha pentru cultura Sabatinovka (Ванчугов 2013, с. 296). În mediul culturii Sabatinovka sunt cunoscute şi aşezări cu suprafaţa de cca 20 ha (Ванчугов 2013, с. 296; Гребенников 2018, с. 156).

„Cenuşarele” reprezintă o trăsătură distinctă pentru majoritatea aşezărilor de tip N-S-C. Pot avea formă ovală, circulară sau semiovală în plan şi doar în rare cazuri dreptunghiulară sau pătrată

(Bicbaev, Sava 2004, p. 338). Acestea sunt, de fapt, niște movile aplatizate, în cadrul cărora sunt concentrate amenajări de habitat şi un lot variat de materiale arheologice. În primele publicații în care au fost prezentate rezultate ale cercetării „cenuşarelor”, se menționează o înălţime a acestora de 1,5-2,0 m de la suprafaţa actuală de călcare (Мелюкова 1961a, с. 6; Florescu 1964, p. 146; Балагурі 1968, с. 135). În prezent însă, din cauza lucrărilor agricole, acestea nu depăşesc 0,5 m (Sava 2014, p. 407). Petele cenușii se evidenţiază foarte bine primăvara şi toamna, după ararea câmpurilor. Diametrul „cenuşarelor” variază între 15 şi 30 m, dar pot ajunge şi la 50 m (Sava 2005a, S. 69). Distanţa dintre ele constituie 30-80 m, iar în unele cazuri – 90-120 m (Florescu 1991, p. 69, fig. 1; Sava 2014, p. 407) și doar rareori sunt plasate unul lângă altul (Diaconu 2014a, p. 46). Într-o aşezare pot fi observate vizual între 4 şi 18 „cenuşare” (Florescu 1957, p. 203-204; Sava 2005a, s. 69; Sava 2014, p. 407), însă se cunosc şi aşezări în care numărul lor ajunge la 25-30 (Bicbaev, Sava 2004, p. 335-353, Сава, Кайзер, рис. 4; Sava 2014, p. 407). De regulă, numărul „cenuşarelor” variază în dependenţă de trăsăturile topografice ale zonei. Pot fi diferențiate patru forme principale de amplasare a cenuşarelor:

1. „cenușare” aranjate în rânduri paralele, uşor curbate (Fig. 5), această situaţie fiind observată, de cele mai multe ori, în aşezările de pe pantele promontoriilor joase;
2. „cenușare” aranjate în 2-3 grupuri mici (Fig. 5/1), separate de râpă, iaz sau pârâu;
3. „cenușare” aranjate circular, cu un cenuşar central (Fig. 6);
4. „cenușare” amplasate haotic (Fig. 7/2-8).

Ţinem să menţionăm că „cenuşarele” din aşezările de tip Sabatinovka sunt prezentate, de regulă, în toate cazurile, ca fiind plasate în apropierea locuinţelor (Добровольский 1952a; Погребова 1960; Телегин 1961; Лесков 1970; Шарафутдинова 1982; Тощев, Черняков 1986ş.a.), însă informații detaliate privind legătura stratigrafică dintre „cenușare” și locuințe, practic, lipsesc în literatura de specialitate (Ванчугов и др. 1991). Cu toate acestea, pentru arealul culturii Sabatinovka V. Vančiugov diferențiază trei tipuri de amplasare a „cenușarelor”, conform raportului dintre așezare și „cenușare” (Ванчугов 2013, с. 300):

1. „Cenușare” situate în așezări, în imediata apropiere a locuințelor, având, de regulă, diametrul de 5-12 m (Sabatinovka I, Nisporeni, Bolgrad ș.a.);
2. „Cenușare” situate pe teritoriul așezării, însă fără a avea legătură cu locuințele, de obicei, având diametrul cuprins între 17 și 20 m (Anatolievka IV, Voronovka II);
3. „Cenușare” situate în afara așezărilor (Novoselica).

Pentru reconstituirea elementelor habituale, dar și a sistemului economic al comunităţilor N-S-C, este importantă studierea structurii şi semnificaţiei acestor „cenușare”. Cercetările arheologice efectuate în diferite aşezări ale complexului cultural N-S-C au demonstrat că formarea „cenuşarelor” s-a efectuat treptat, prin construcţii succesive ridicate peste ruinele edificiilor vechi

(Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, S. 422-433, рис./Abb. 103). De obicei, stratul cultural al acestora are o grosime ce variază de la 0,3 la 0,7 m (Ванчугов 2013, с. 296) Atât stratigrafia, cât şi probele pedologice preluate din „cenușare”, au fixat în unele situaţii adâncirea uşoară a locului pe care se formau ulterior acestea (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 372, с. 460; Sava 2014, p. 414; Dietrich 2011, p. 135, fig. 3-4; Dietrich 2012, fig. 3) (fig. 8/3). Datele stratigrafice prezintă, în cazul mai multor „cenușare” din aşezări Noua, două sau chiar trei niveluri de locuire (Florescu, Căpitanu 1969a, p. 52; Buzdugan 1979, p. 59, fig. 1; Florescu, Florescu 1990, p. 53-54; Dascălu 2007, p. 81 ş.a.).

Cu privire la semnificația „cenuşarelor” se cunosc mai multe opinii. A. I. Meliukova atribuia aceste complexe resturilor de construcţii (de tip colibă sau sălaş), totodată, considerându-le a fi şi locuri votive de sacralizare a focului (Мелюкова 1961a, с. 13-15). G. I. Smirnova era de părerea că „cenuşarele” reprezintă complexe formate într-o perioadă îndelungată de timp, în rezultatul depozitării pe unul şi acelaşi loc a cenuşii din vetre şi a obiectelor deteriorate (Смирнова 1969, с. 14). Unii arheologi români presupuneau că „cenuşarele” sunt vestigii de locuinţe de suprafaţă sau de tip bordei, cu pereţii construiţi din nuiele sau trestie, pe care se aplica o lipitură de lut (Petrescu-Dîmboviţa 1953, p. 449-450; Florescu 1964, p. 146; Florescu, Căpitanu 1968, p. 36; Florescu, Florescu 1990, p. 54-55). S. Morintz şi V. Dergacev susţineau că aceste aglomerări corespund uneia sau câtorva locuinţe, denumindu-le „aşezări-sălaşe” (Morintz 1978, p. 152; Дергачев 1986, с. 156-158). I. T. Dragomir opina că „cenuşarele” s-au format ca urmare a acumulării gunoaielor şi bălegarului în apropierea locuinţelor sezoniere, care, periodic, erau supuse procesului de ardere (Dragomir 1961, p. 152, p. 157). Alţi cercetători explicau formarea „cenuşarelor” drept consecință a arderii construcţiilor din nuiele şi crengi, argumentându-şi ipoteza prin prezenţa, în unele cazuri, a lentilelor de cărbune de lemn (Cavruc, Neagu 1995, p. 73; Haimovici 1997, p. 697).

Cercetările arheologice şi pluridisciplinare, efectuate în aşezarea culturii Noua de la Odaia-Miciurin, au identificat noi elemente importante pentru elucidarea atât a procesului de formare a „cenuşarelor”, cât şi a semnificaţiei acestora. S-a demonstrat că „cenuşarele” sunt, de fapt, resturi de locuire, care s-au mineralizat în amestec cu cantităţi mari de elemente organice. Încă o dovadă a acestei ipoteze este conţinutul mare de calciu, care demonstrează prezenţa calcarului în cadrul „cenuşarelor” (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 459-460; Sava 2014, p. 413-414). Probele pedologice, preluate din aşezarea eponimă a culturii Coslogeni, de asemenea, au demonstrat că proveniența nuanței cenușii a solului nu este consecința unei arderi termice (Dobrinescu, Haită 2005, 424). Datele relativ recente ale analizelor chimice ale solului, efectuate în câteva aşezări Sabatinovka de pe teritoriul Ucrainei şi peninsulei Crimeea, au prezentat aceleaşi rezultate (Смекалова и др. 2020, с. 43-44; Lisitskii et al. 2021, p. 1-15). Probele analizate de A.V. Borisov

au confirmat încă o dată că nuanța cenușie a solului constituie rezultatul mineralizării microbiologice a materialului organic (paie, iarbă, stuf și bălegar) şi al încălzirii lui ca urmare a reacţiei exotermice, petrecute în procesul de putrefacţie (Смекалова и др. 2020, с. 43-44). Unul din primii susţinători ai acestei ipoteze a fost cercetătorul ucrainean Ja. Ğerškovič, care a propus şi o schemă-model de formare a „cenuşarelor" (Гершкович 2004, с. 107-108, рис. 2; Гершкович 2009, с. 327-331, рис. 102; Ğerškovič 1999, с. 43-45) (fig. 8/1), ajustată ulterior în urma cercetărilor efectuate în așezările de la Odaia-Miciurin (fig. 8/2) (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser, 2011, с. 426-428, рис. 103; Sava 2014, p. 414-417) și Rotbav (Dietrich 2011a) (fig. 8/3). Conform etapelor conţinute în schemă, formarea „cenuşarelor" s-a făcut într-un anumit interval de timp (durata căruia este dificil a fi stabilită arheologic), în urma distrugerii şi refacerii periodice a locuinţelor şi anexelor necesare activităţilor gospodăreşti (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 426-428). În urma cercetărilor arheologice, efectuate în mai multe aşezări ale culturii Sabatinovka din interspaţiul Nipru-Marea Azov (litoralul vestic), Ja. Ğerškovič a adus dovezi ale activităţii umane în interiorul unor „module" (aglomerări de locuinţe) şi al construcţiilor-anexe, însă fără a exclude prezenţa unor activităţi rituale în cadrul acestora (Ğerškovič 1999, s. 43-45). Majoritatea cercetătorilor ucraineni atribuie „cenușarelor" un caracter votiv, considerându-le locuri în care erau aduse ofrande animaliere şi umane, având semnificaţia de vetre ale neamului, spații unde erau venerate cultul focului şi cel al fertilităţii (Шарафутдинова 1986, с. 92-93; Тощев, Черняков 1986, с. 115-138; Ванчугов 2013, с. 300; Neagu 1993, p. 171). Aspectul votiv al unor „cenuşare" se argumentează și prin descoperirea mormintelor de înhumare sau incinerare în cadrul acestora (Florescu 1991, p. 136; Dascălu 2007, p. 234; Ğerškovič 1999, s. 66; Мелюкова 1961a, с. 9, рис. 2; Тощев, Черняков 1986, с. 123, с. 125, рис. 3/2; Renţa 2008, p. 36).

Merită menționat faptul că în mediul complexului cultural N-S-C sunt cunoscute și așezări fără „cenușare" (Dascălu 2007, 80; Сава и др. 2017, с. 156). Precizăm că datele respective sunt furnizate exclusiv pe baza cercetărilor de suprafață. În afară de aceasta, lipsa „cenușarelor" poate fi cauza unei locuiri de scurtă durată, rezultată cu acumularea unui strat cultural subțire, distrus în timp de mai mulți factori, printre care lucrările agricole. Această situație este întâlnită mai des în mediul culturii Sabatinovka și se datorează, probabil, atât nivelului de cercetare, cât și tradițiilor locale de construcție a locuințelor și anexelor gospodărești cu baza de jos a pereților din pietre (Сава и др. 2017, с. 156).

2.3. Tipuri de aşezări

Investigațiile de teren efectuate până la momentul de față ne oferă date suficiente atât pentu determinarea elementelor comune, cât și pentru crearea unor clasificări. În literatura de specialitate sunt cunoscute tipologii ale așezărilor, doar că acestea fac referire la una din culturile acestui

complex, cu abordări superficiale ale asemănărilor între cele trei medii culturale (Dascălu 2007, p. 79-80; Diaconu 2014a, p. 43-44; Niculică 2015, p. 367-372, tab. V-VI; Bolohan 2016, p. 108-109). Cu unele ajustări și completări la tipologiile menționate mai sus, propunem o clasificare bazată pe mai multe criterii:

a. Clasificare conform amplasării topografice a așezărilor N-S-C:

1. așezări pe terenuri deschise, prioritar pe terasele inferioare ale cursurilor de apă sau pe pantele line, adiacente cu văile râurilor, pâraielor sau râpelor (cunoscute pentru toate cele trei medii culturale);
2. așezări pe platouri sau terase medii şi superioare ale râurilor (amplasări mai rare, cunoscute în toate cele trei culturi);
3. așezări pe grinduri inundabile, promontorii, margini de platou, pe coastele joase ale limanelor din jurul Mării Negre sau terase adiacente malurilor acesteia (cunoscute doar pentru culturile Sabatinovka și Coslogeni);
4. așezări delimitate de un șanț, situate pe grinduri inundabile (cunoscute pentru cultura Coslogeni);
5. așezări formate dintr-un grup de „cenușare" înconjurate de un șanț, situate pe un promontoriu (cunoscute pentru cultura Coslogeni).

b. Clasificarea conform raportului dintre suprafața așezării și condițiile topografice:

1. așezări formate dintr-un singur „cenușar" de dimensiuni mari, situate în locuri deschise, în apropierea surselor de apă (cunoscute în arealul culturilor Sabatinovka și Coslogeni);
2. așezări mici, formate din 1-4 „cenușare", amplasate pe promontorii, terase și grinduri (cunoscute pentru toate cele trei culturi);
3. așezări medii, formate din 5-10 „cenușare", amplasate pe locuri deschise, platouri, terase (cunoscute pentru toate cele trei culturi);
4. așezări mari formate din 10-30 „cenușare", amplasate pe locuri deschise (cunoscute pentru toate cele trei culturi).

c. Clasificarea conform raportului dintre amplasarea așezărilor și elementele de habitat:

1. așezări simple, situate în apropierea surselor de apă;
2. așezări specializate, situate în apropierea izvoarelor sărate (Cavruc, Cavruc 1997, p. 157-176; Колотухин 2003, с. 27; Крушельницька 2006, 68-75; Diaconu 2012a, p. 101).

d. Clasificarea conform gradului de locuire a așezării:

1. așezări permanente ce se caracterizează prin material arheologic consistent şi variat, construcţii, instalaţii de foc, gropi menajere;

2. așezări sezoniere, cel mai probabil, folosite temporar în exploatarea anumitor resurse (sare, lemn, piatră) sau în practicarea unor îndeletniciri precum păstoritul. Se caracterizează prin material arheologic sporadic.

După cum se poate observa, deși, în mare parte, așezările complexului cultural N-S-C prezintă, de cele mai multe ori, caracteristici asemănătoare pentru toate cele trei culturi, există și diferențe impuse de zonele și condițiile geografice în care au fost construite, dar, cel mai probabil, și de unele practici și tradiții zonale.

2.4. Locuinţe

În aşezările complexului N-S-C sunt cunoscute două tipuri de locuinţe: *adâncite în sol* și *de suprafață:*

1. Locuinţele adâncite în sol (Fig. 12). Acestea au formă ovală, circulară sau dreptunghiulară, cu suprafaţa variind între 10-16 m^2 şi adâncimea între 0,5 şi 2,0 m. În aşezări de tip Sabatinovka de pe teritoriul Ucrainei sunt cunoscute şi construcţii similare cu o suprafaţă de 30-50 m^2 și cu mai multe încăperi (Телегин 1961, с. 4-6, рис. 1-2; Шарафутдинова 1964, с. 154, рис. 4; Шарафутдинова 1982, с. 34-35; Ванчугов 2013, с. 297). Astfel de locuințe au fost descoperite în aşezările culturii Noua de la Piatra Neamţ (Florescu 1969, fig. 3), Negrileşti (Adamescu, Ilie 2011, p. 24), Nicoleni (Székely 1983, p. 143), Costeşti (Дергачев 1982a; Sava 2014, p. 70), Odaia-Miciurin (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 93-94, 105-106, рис. 19/1, 23, Фото 10/а-б), Mahala (Smirnova 1993, fig. 2), Čiornokinči (Крушельницька 2006, рис. 30), Hansca (Каврук 1985, с. 88, рис. 3/7; Sava 2014, p. 286, fig. 167/1,7) și în cele de tip Sabatinovka de la Tomai (Sava 2014, p. 336, fig. 194), Căuşeni (Агульников, Левинский 1990, с. 76), Mereni (Sava 2002a, p. 73-76, fig. 4-6; Sava 2014, p. 298, fig. 175/1), Sabatinivka (Доброволский 1952a, с. 78-88), Zlatopol, Uškalka, Novokiivka (Ďerškovič 1999, s. 21-39). De regulă în perimetrul acestor construcții sunt descoperite gropi menajere, mai rar vetre şi gropi de par (Телегин 1961, с. 4, рис. 1-2; Шарафутдинова 1964, с. 154-155; Sava 2014, p. 299, p. 308, p. 336; Ванчугов 2013, с. 298).

2. Locuinţele de suprafaţă înregistrează diferenţe de la o zonă la alta în ce priveşte detaliile de construcţie. De regulă, sunt identificate după resturile de podină de lut, crud sau ars, atestate lângă sau în limita „cenuşarelor”, descoperiri de acest fel fiind cunoscute în aşezările de la Truşeşti (Florescu 1957, p. 209), Lichitişeni (Florescu, Căpitanu 1968, p. 37-38; Cândeşti (Florescu, Florescu 1990, p. 55), Slobozia-Șirăuți (Дергачев 1969, с. 110-122; Sava 2014, p. 39), Ostrivec (Балагурі 1968, p. 136-140), Grădiştea-Coslogeni (Dobrinescu, Haită 2005, p. 423), Sabatinovka (Доброволский 1952a, с. 78-88; Ванчугов 2013, с. 297), Uškalka (Телегін 1961, с. 4-6) ş.a. Conform datelor disponibile la nivelul actual de cercetare, acestea aveau formă dreptunghiulară

sau cvasirectangulară, cu colţurile rotunjite şi o suprafaţă de cca 14-17 m^2 (Florescu, Căpitanu 1968, p. 37). Podina era formată din lut crud, amestecat cu nisip, prundiş sau pleavă (Florescu, Căpitanu 1968, p. 37-38; Florescu 1991, p. 70, Florescu, Florescu 1990, p. 55), iar pereţii construiţi din nuiele pe care se aplica un strat subţire de lipitură de lut, în amestec cu paie sau pleavă (Fig. 9) (Florescu, Florescu 1990, p. 55; Крушельницька 1991, с. 23), nefiind exclusă varianta din crengi, stuf sau alte materiale uşoare (Sava 2014, p. 423).

3. Locuinţele cu partea inferioară a pereţilor construită din câteva rânduri de piatră (Fig. 10-11). Acestea pot fi divizate în două variante: *adâncite în sol* și *de suprafață* și sunt cunoscute cu precădere în interspaţiul bugo-niprean şi Crimeea (Телегін 1961, с. 4-6; Лесков 1970, с. 12-14; Шарафутдинова 1982, с. 21-36; Черняков 1985, с. 36-37; Pieniążek 2007, p. 416-448, fig. 17/1, 17/4,17/6; 17/7; Ванчугов 2013, с. 297-298), dar şi în arealul culturii Coslogeni de la sud de Dunăre (Фол, Димитров 1984, с. 68-69; Todorova 1982, s. 422, Abb. 8-10). Printre aşezările în care au fost descoperite astfel de locuinţe menţionăm pe cele de la Sabatinivka (Добровольский 1949, с. 192, рис. 1), Kirovo (Лесков 1970, с. 12-13), Vološskoe (Бодьянский 1952, с. 169-173), Peresadivka (Погребова 1961, рис. 3-5), Bolgrad (Черняков 1985, с. 36, рис. 9), Tašlyk I, Voronovka II (fig. 9), Bay Kijat (fig. 8/1), Novorozanivka (fig. 8/2) (Pieniążek 2007, fig. 17/4, 17/6, 17/7; Pieniążek 2010, Abb. 3-9). O prezentare detaliată a locuințelor cu temelie din piatră descoperite în arealul culturii Sabatinovka a fost efectuată de V. Vančiugov (Ванчугов 2013, с. 296-300). Pe teritoriul Republicii Moldova, resturile unei posibile astfel de temelii au fost descoperite relativ recent în așezarea Taraclia-Gaidabul (Sava ș.a. 2020, 44, fig. 1/4-5).

Locuinţele de acest tip au formă patrulateră, cu colţurile rotunjite sau oval-alungite, cu suprafaţa de 20-70 m^2 (Телегін 1961, с. 4-6; Лесков 1970, с. 12-14; Шарафутдинова 1982, с. 21-36; Черниенко 2000, с. 483-504; Черниенко, Елисеев 2009, с. 73-78; Pieniążek 2007, fig. 17/6, 17/7, Ванчугов 2013, с. 297), însă se cunosc şi locuinţe cu suprafaţa de peste 100 m^2 (Погребова 1961, рис. 43; Лесков 1970, с. 15; Шарафутдинова 1982, с. 21-36, с. 6-13; Pieniążek 2007, fig. 17/4). O locuință de acest fel, bine păstrată, a fost descoperită în așezarea culturii Sabatinovka de la Anatolivka. Aceasta avea o suprafață totală de 230 m^2 și era compusă din trei încăperi, fiecare din acestea având intrări separate (Ванчугов 2013, с. 297). Înălţimea pereţilor din piatră s-a păstrat la nivelul de 40-60 cm, iar suprafaţa pereţilor deterioraţi, descoperiţi în timpul cercetărilor, are lăţimea de până la 1,0 m (Sava 2014, p. 423-424). Cu toate acestea, reconstituirile atestă o înălțime inițială a pereților de 1, 55-1,7 m în așezarea Voronovka II și cca 2,0 m pentru așezarea Bolgrad (Ванчугов 2013, с. 297. Nu este exclus ca temelia de piatră să fi fost o soluție rezonabilă pentru locuințele construite într-o zonă deseori inundabilă, astfel piatra fiind mai rezistentă șuvoaielor de apă, decât simpla împletitură bătătorită cu lut, și nu ținea obligatoriu de o tradiție locală de construcție. Aceleași explicații pot fi posibile și pentru ocoalele

din piatră, cunoscute tot în mediul aceleiași culturi. Platforme de piatră se cunosc și în arealul culturii Noua - la Tăvădăreşti (Florescu 1991, p. 128, fig. 6), Ghindeşti VI (Мелюкова 1961a, с. 12, рис. 3) şi Ostrivec (Балагурі 1968, с. 140). Însă contextul descoperirii și indicii morfologici ai acestora nu permit atribuirea lor unor locuinţe.

Un alt element important ce ține de structura internă a aşezărilor îl reprezintă amplasarea locuinţelor. Pe baza datelor cunoscute, semnalăm două situații distincte:

1. *Locuinţele amplasate în „cenuşare”* sunt cele mai cunoscute. De regulă, ocupă zona centrală a „cenușarului” și sunt localizate la o distanţă de 2,5-5,0 m una de alta, oscilând ca număr de la 3 la 5 unităţi (Florescu, Căpitanu 1968, p. 37; Florescu, Florescu 1990, p. 55). Astfel de locuinţe au fost descoperite în aşezările Cândeşti (Florescu, Florescu 1990, p. 54-55), Lichitişeni, Bărboasa (Florescu, Căpitanu 1968, p. 37-38; Florescu, Căpitanu 1969a, p. 58-63), Slobozia-Șirăuți, Costeşti, Odaia-Miciurin (Sava 2014, p. 39, p. 70, p. 299, p. 308, p. 336), Sabatinovka (Доброволский 1952a, с. 78-88), Zlatopol (Бодьянский 1961, с. 28), Uškalka, Novokiivka (Ďerškovič 1999, S. 22-39) ş.a.
2. *Locuinţe amplasate în afara „cenuşarelor”,* cunoscute într-un număr mai redus comparativ cu cele menţionate mai sus, acestea fiind descoperite în aşezările de la Cavadineşti (Dragomir 1959, p. 152), Ostrivec (Балагурі 1968, p.136-140, рис. 1,6), Rotbav (Dietrich 2012, p. 207-212, fig. 4), Petruşeni (Levitsckii, Sava 1993, p. 136, Note 47), Bakal II, Tarhankut N1, Tarhankut N2, Tarhankut N6, Tarhankut N9 ş.a (Смекалова и др. 2020, с. 43-47).

Numărul redus al locuinţelor amplasate în afara „cenuşarelor” se datorează, cel mai probabil, cercetării doar în limita acestora şi foarte rar în spaţiul dintre ele. Posibil, locuinţele erau construite atât în limita așa-numitului „cenuşar”, cât şi în afara acestuia. Aici merită menţionată situaţia surprinsă în aşezarea culturii Noua de la Tăvădăreşti, unde au fost identificate două niveluri de locuire. În primul nivel, locuinţele erau amplasate în cadrul „cenuşarului”, pe când în nivelul al doilea au fost identificate doar locuinţe, fără „cenuşare” (Florescu, Căpitanu 1968, p. 44-45). Nu putem exclude nici faptul că, inițial construite în afara „cenușarului”, odată cu trecerea timpului și creșterea în dimensiune a acestuia, locuințele se încadrau în limitele lui. Iar dacă admitem locuirea ciclică a unei și aceleiași așezări, astfel s-ar putea explica prezența locuințelor în afara „cenușarului”.

Cât privește planigrafia locuințelor din cadrul așezărilor, aici nu dispunem decât de unele informații referitoare la arealul culturilor Sabatinovka și Coslogeni. Pentru așezările de tip Sabatinovka, V. Vančiugov evidențiază două tipuri de planigrafie a locuințelor:

1. amplasarea locuințelor în rânduri: unul sau două rânduri (Sabatinovka), mai rar – în două-trei rânduri (Voronovka II, Bolgrad) sau chiar în șase rânduri (Stepovoe) (Ванчугов 2013, с. 296);
2. amplasarea locuințelor în conexiune. Acest tip este format din câteva locuințe lipite între ele, care, la rândul lor, au câteva încăperi, astfel formând construcții masive. Acestea pot fi de suprafață sau ușor adâncite. În așezarea Voronovka II este cunoscut un asemenea complex, format din 26 de încăperi și având o suprafață totală de cca 2,5 mii m^2 (Ванчугов 2013, с. 296-297б рис. 69). Complexe asemănătoare sunt cunoscute și în arealul culturii Coslogeni de pe teritoriul Bulgariei (Фол, Димитров 1984, с. 68-69; Todorova 1982, s. 422, Abb. 8-10).

2.5. Anexe gospodăreşti

La acest compartiment putem menționa câteva descoperiri, care ne permit, cu anumite rezerve, atribuirea lor unor anexe construite cu scopul practicării unor activități sau păstrării diferitor materii prime.

Cel mai elocvent tip de anexă gospodărească este complexul „meşteşugăresc", descoperit în așezarea culturii Noua de la Ostrivec. Gropile păstrate de la pilonii construcției presupun un acoperiș sub care erau adăpostite șase cuptoare, folosite pentru topirea metalului (Балагурі 1964, рис. 1). Un complex asemănător este cunoscut în aşezarea de la Pilipčatine II, unde au fost descoperite 6 cuptoare de topire a metalelor, construite atât la suprafaţa antică de călcare, cât şi în gropi (Татаринов 1983, с. 33-38, рис. 4/1-2).

Tot aici merită a fi menţionate şi ocoalele pentru animale (Fig. 13), cunoscute cu precădere pentru aşezările culturii Sabatinovka din zonele bogate în piatră de pe teritoriul Ucrainei. Relativ recent, în urma scanării geomagnetice a mai multor aşezări din perioada târzie a epocii bronzului din nord-vestul peninsulei Crimeea, în 22 (2/3) din 31 de situri analizate au fost depistate ocoale ordinare sau duble, construite din piatră (Смекалова и др. 2020, с. 45-53, рис. IV.2.4, IV.2.9-10, IV.2.16, IV.2.17, IV.2.18,1-2, IV.2.19.1-2 ş.a). Acestea reprezintă, de regulă, construcţii din piatră de formă ovală, constituite din două compartimente, ambele prevăzute cu spaţii de acces. Ele ocupă întotdeauna promontoriile dintre două ravene sau marginile acestora, iar diametrul lor variază între 48-50 m, partea mai mică având în medie 25 m (Смекалова 2020, с. 179, с. 181). Cel mai probabil, ocolul servea la distribuirea practică a cirezii sau turmei. În ocolul mare erau închise animalele pe timp de noapte, ocolul mic fiind destinat unei separări pe timp mai îndelungat a animalelor (tinere, mulgătoare, slăbite sau bolnave) (Смекалова 2020, с. 178). Această ipoteză este susţinută și de rezultatele analizelor geochimice şi microbiologice, preluate din ocolul dublu, descoperit în aşezarea Natašino I (Crimeea), unde în partea mică s-a observat o presare antropologică mai

evidenţiată a solului, care s-a remarcat atât printr-o concentraţie de microelemente biologice, cum ar fi mangan şi fosfor, cât şi prin creşterea indicilor diferitor forme de fosfaţi – atât minerali, cât şi organici, ceea ce presupune pătrunderea considerabilă în sol a organicii prin bălegar şi blana animalelor (Смекалова 2020, с. 178). Acumularea bălegarului în aceste locuri este demonstrată şi de numărul crescut de termofiliţi şi bacterii saprotrofe, dar şi de abundenţa ciupercilor cheratinolitice (Смекалова 2020, с. 178-179, Соломонова 2020, с. 188-196). Nu este exclus, mai ales în perioada rece a anului, ca animalele să fi fost adăpostite pe timpul nopţii în ocolul mic, datorită poziţiei compacte, animalele încălzindu-se și, astfel, rezistând mai bine frigului.

Pentru spaţiul dintre Prut şi Nistru, construcţii din piatră, asemănătoare celor depistate în aşezările din nord-vestul Crimeei, au fost descoperite în aşezarea Taraclia-Gaidabul. Însă suprafaţa cercetată nu permite interpretarea clară a caracterului acestor construcţii, pentru aceasta fiind necesare noi investigaţii, inclusiv scanarea geomagnetică integrală a sitului.

Cel mai probabil, platformele de piatră, descoperite în unele aşezări (Sava 2014, p. 78, p. 200, fig. 141/1-7; Тощев, Черняков 1986, p. 125, рис. 5/1), de asemenea reprezintă ruine ale anexelor gospodărești, a căror suprafaţă putea fi utilizată în diverse activităţi practicate în perioada caldă a anului, cum ar fi tranşarea cărnii, prelucrarea pieilor sau păstrarea anumitor materiale, ca, de exemplu, lemnele de foc. Acoperişul, posibil, reprezenta o construcţie simplă, ca cea utilizată în cazul colibelor, fiind format dintr-o carcasă de nuiele și acoperit cu stuf, paie sau crengi.

2.6. Vetre şi cuptoare

Instalaţiile de foc reprezintă descoperiri destul de sporadice în aşezările de tip N-S-C. Cu toate acestea, cele cunoscute la momentul de faţă permit, într-o oarecare măsură, precizarea funcţionalităţii lor. După modul de construcţie pot fi diferenţiate două categorii de instalaţii de foc: vetre şi cuptoare.

Vetre au fost descoperite atât în interiorul, cât şi în afara locuinţelor. Mai rar, acestea au fost identificate în gropi (de regulă, cu tentă cultică). În mare parte, vetrele sunt amplasate pe platforma locuinţei, central sau spre una din margini (Diaconu 2014a, p. 59). Au formă circulară sau ovală şi, doar în rare cazuri, rectangulară, sunt construite, de regulă, pe un pat de pietre de dimensiuni mici sau mari, pe care era aplicat un strat de lipitură, gros de 5-15 cm (Sava 2014, p. 427; Diaconu 2014a, p. 59). O vatră cu baza din trei straturi (inferior și superior – din argilă, și mijlociu – din lespezi de piatră) a fost descoperită în așezarea culturii Noua de la Crasnaleuca (Dascălu 2007, p. 181). De regulă, nu aveau gardină și doar în rare cazuri marginile lor erau uşor ridicate şi întărite (Buzdugan 1979, p. 59, fig. 1; Florescu, Căpitanu 1969a, p. 62). Vetre au fost descoperite în aşezările de la Slobozia-Șirăuți (Дергачев 1969, с. 111), Costeşti (Дергачев 1982a, с. 67-69, рис. 19), Ghindeşti VI (Мелюкова 1961a, с. 8-12, рис. 2-3), Petruşeni (Levitskii, Sava

1993, p. 126, des. 2), Odaia-Miciurin (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, рис. 32/2, фото 21), Mahala (Смирнова 1969, с. 15, рис. 2), Ostrivec (Балагурі 1980, с. 103), Cândeşti (Florescu, Florescu 1990, p. 55), Tăvădăreşti (Florescu, Căpitanu 1969a, p. 62), Rateşu Cuzei (Buzdugan 1979, p. 59, fig. 1), Balabanu (Sava 2014, p. 342, fig. 343, 198/1), Mereni (Sava 2002a, p. 74-77, fig. 6/8; Sava 2014, fig. 175-176), Tomai (Sava 2014, p. 336, fig. 194), Novokiivka (Ďerškovič 1999, s. 30-37), Čikalivka (Шарафутдинова 1964, с. 165) ş.a.

Mai rar sunt descoperite vetre construite exclusiv din piatră, fără stratul de lut, localizate în afara locuinţelor (Агульников 2006, с. 221-223, рис. 1/2-3, 3/4,7; Sava 2014, p. 299; Sîrbu 2015, p. 106, fig. 9). În calitate de vatră a fost utilizată, cel mai probabil, şi lespedea de piatră de formă trapezoidală, spartă în mai multe fragmente în urma arderii, descoperită în aşezarea culturii Sabatinovka de la Taraclia-Gaidabul (Sava ş.a 2019, fig. 5/5). În unele cazuri, vetrele amplasate în afara locuinţelor erau prevăzute cu acoperiş, după cum demonstrează gropile de pari, depistate în apropierea acestora (Levitskii, Sava 1993, fig. 2; Агульников 2006, с. 223; Sîrbu 2015, fig. 9).

Funcţional, vetrele erau utilizate în activităţi casnice şi meşteşugăreşti, cele interioare, pe lângă prepararea hranei, asigurând şi încălzirea locuinţei. În apropierea vetrelor au fost descoperite diverse obiecte de uz casnic (fragmente ceramice, râşniţe, piese din os ş.a.), dar şi piese cu caracter votiv (bile şi „pâinici” din lut ars, figurine zoomorfe (Дергачев 1982a, с. 68-69; Смирнова 1972, с. 17; Ďerškovič 1999, s. 30-37; Шарафутдинова 1964, с. 155; Телегін 1961, с. 4; Sîrbu 2015, p. 106, p. 110-111). Depunerea ofrandelor sub sau lângă vatră, probabil, avea ca scop asigurarea bunăvoinţei divinităţilor faţă de căminul în care se afla acea vatră (Florescu 1979, p. 107). În locuinţele unde erau mai multe vetre, obiectele de cult erau concentrate sub sau lângă o singură vatră, probabil, aceasta fiind prima construită şi în care s-a aprins pentru prima dată focul (Шарафутдинова 1982, с. 40).

Cuptoarele (fig. 14-17). Modul de construcţie al acestora era asemănător celui folosit în cazul vetrelor, fiind utilizate aceleaşi materiale – pietre şi lut. După dimensiune, cuptoarele pot fi mici (0,5x0,4 m), medii (0,75x0,55 m) şi mari (1,4x1,0 m) (Florescu 1991, p. 70-71). Cel mai probabil, dimensiunile cuptoarelor aveau legătură cu scopul şi gradul de utilizare. Vatra cuptoarelor era construită dintr-un pat de pietre, pe care era aplicat un strat de lipitură cu grosimea de 2-6 cm (Florescu, Florescu 1990, p. 55). Bolţile erau ridicate din lut în amestec cu nisip, cu o grosime de 0,2-0,4 m, iar suprafaţa exterioară era din lut crud, cu două straturi de calcinare pe partea interioară (Florescu 1991, p. 70). Sunt cazuri în care au fost observate urme de reparaţie a cuptoarelor prin aplicarea repetată a lipiturii (Florescu, Florescu 1990, p. 55). Pe baza datelor de care dispunem la momentul de faţă, după formă, putem diferenţia mai multe tipuri de cuptoare:

1. *cuptoare circulare*, atestate în aşezările de la Cândeşti (fig. 15) (Florescu, Florescu 1990, fig. 5), Ostrivec (Балагурі 1964, с. 30-31, рис. 1), Čikalivka (Шарафутдинова 1964, с. 154). În

aşezarea culturii Noua de la Ostrivec au fost descoperite 7 cuptoare. În apropierea acestora au fost găsite piese de bronz, creuzete şi forme de turnare, ceea ce presupune pentru aceste complexe o funcţionalitate metalurgică (Балагурі 1964, с. 30-31, рис. 1; Балагурі 1968, с. 136; Балагури 1980, с. 103). Un atelier asemănător este cunoscut în aşezarea de la Pilipčatine II, unde au fost descoperite 6 cuptoare de topire a metalelor (Татаринов 1983, с. 33-38, рис. 4/1-2). Un cuptor construit în groapă este cunoscut şi în cadrul locuinţei cercetate în aşezarea culturii Sabatinovka de la Cealîc (Sava 2014, fig. 200/1-2);

2. *cuptoare ovoidale*, descoperite în aşezările Gârbovăţ (fig. 14) (Florescu 1991, fig. 9/1-2) şi Čikalivka (Шарафутдинова 1964, с. 155);

3. *cuptoare dreptunghiulare cu colţurile rotunjite* sunt cunoscute în aşezarea culturii Noua de la Bolduţ (fig. 16) (Wietenberger 2010, fig. 12-14) şi în aşezarea eponimă a culturii Coslogeni (Dobrinescu, Haită 2005, p. 422). În aşezarea culturii Sabatinovka de la Čikalivka, în două din cele cinci locuinţe cercetate au fost descoperite cuptoare. Concentraţia de lut rămasă de la ele ocupa o suprafaţă de 2,8x1,0 m şi 2,2x1,3 m (Шарафутдинова 1964, с. 154-156, рис. 2-3).;

4. *cuptoare în formă de potcoavă*. Un astfel de cuptor a fost descoperit în aşezarea Noua de la Gârbovăţ (Florescu 1991, fig. 8/1). Relativ recent, în aşezarea cu mai multe orizonturi culturale de la Panağia I (Fig. 17) (peninsula Tamani, Rusia), în stratul cu material atribuit culturii Sabatinovka a fost atestat un astfel de cuptor (Горошников 2018, с. 7), având dimensiunea de 0,85x0,55 m, prevăzut în interior, pe vatră, cu un perete construit de forma literei T.[5]

Funcțional, cuptoarele construite în interiorul locuinţelor, asemenea vetrelor, serveau pentru activităţi casnice şi ca sursă de încălzire. Cuptoarele descoperite în afara locuinţelor, cel mai probabil, erau utilizate pentru arderea ceramicii şi a altor obiecte din lut sau pentru topirea metalelor, acestea fiind cunoscute în așezările de la Bolduţ (Wietenberger 2010, fig. 12-14), Ostrivec (Балагурі 1964, с. 30-31, рис. 1), Pilipčatine II (Татаринов 1983, с. 33-38, рис. 4/1-2) şi Coslogeni (Dobrinescu, Haită 2005, p. 422).

2.7. Gropi

Gropi au fost descoperite, practic. în toate aşezările de tip N-S-C cercetate. Acestea aveau funcţionalitate diversă strâns legată de nevoile gospodărești şi, probabil, cele spirituale. După funcționalitatea acestora, putem distinge trei tipuri de gropi:

1. *Gropi menajere* (fig. 18), săpate iniţial cu alt scop, cel de extracţie a lutului pentru construcţia locuinţelor, a vetrelor, cuptoarelor etc. Marea majoritate a gropilor, descoperite în aşezările de tip N-S-C, reprezintă anume acest tip. Au forme şi dimensiuni diferite, iar numărul lor

[5] Aducem pe această cale sincere mulţumiri domnului A.L Gorošnikov pentru informaţia inedită privind forma, dimensiunea cuptorului şi pentru reconstrucţia grafică a acestuia.

variază de la un „cenuşar” la altul. Spre exemplu, în aşezarea culturii Noua de la Odaia-Miciurin au fost cercetate 4 „cenuşare” în care au fost descoperite, în total, 55 de gropi menajere. Dacă în trei din „cenuşare” numărul gropilor a variat între 2 şi 8, în cel de-al patrulea (nr. 21) numărul acestora s-a ridicat la 38 (Sava 2014, p. 425). Predomină gropile de formă cilindrică sau ovală cu pereţii verticali şi baza orizontală. Însă destul de des întâlnite sunt şi gropile cu pereţi neuniformi, în trepte, şi cu baza bombată și gropile cu profilul în formă de clopot. Mai rar sunt descoperite gropi de formă patrulateră (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 90, рис. 17/3, 115, рис. 25/2). Adâncimea variază de la simple alveolări de 30 cm până la peste 2,0 m. G. Smirnova considera aceste gropi ca fiind locuri de acumulare a cenuşii din vetre (Смирнова 1969, с. 13), iar Ja. Ğerškovič – drept locuri în care se depozitau grânele sau care erau folosite în scopuri votive (Gerchkovich 2003, s. 311), deşi arheologic a fost demonstrată doar ultima din ipoteze. O situație aparte a fost observată în așezarea culturii Sabatinovka - Taraclia-Gaidabul, unde majoritatea gropilor cercetate erau acoperite cu o concentrație de pietre de diferite dimensiuni (Sava ș.a. 2018, 37).

2. *Gropi de păstrare a produselor.* Acestui tip îi pot fi atribuite unele gropi săpate în cadrul locuinţelor, în care, probabil, erau depozitate, pentru păstrarea la rece, unele produse alimentare uşor alterabile. În calitate de „frigidere”, posibil, erau utilizate și unele gropi mai adânci, săpate în afara locuințelor. În așezarea culturii Sabatinovka – Taraclia-Gaidabul, la baza unei gropi cu adâncimea de 1,38 m au fost descoperite oasele de la un membru posterior de cabalină, păstrat în ordine anatomică (Sava ș.a. 2019, fig. 30/6), ceea ce presupune utilizarea acestei gropi, la o primă etapă, ca loc de păstrare. Însă, cu certitudine, în umplutura lor nimereau întâmplător diferite obiecte, oase și fragmente ceramice, care pot fi interpretate ca resturi menajere special depozitate. Nu este exclus nici faptul că, la o etapă finală, gropile erau folosite pentru depozitarea gunoiului.

3. *Gropi de ardere a ceramicii.* Unicul complex de acest fel a fost descoperit în Transilvania, în satul Stupini, comuna Sânmihaiul de Câmpie, județul Bistrița-Năsăud. Groapa avea formă circulară, cu diamatrul de 1,4 m și o adâncime de 1,3 m de la nivelul actual de călcare (Gaiu 2009, p. 30). Pereții erau drepți și prezentau urme de lutuire, fiind pietrificați pe o grosime de 2,0-2,5 cm, iar pe baza ușor albiată a fost descoperit un strat de cenușă (Gaiu 2009, p. 30). Groapa conținea o cantitate impresionantă de ceramică pietrificată, formată din 40 de vase așezate compact unele peste altele (Gaiu 2009, p. 30-33, pl. 1-13). Materialul ceramic reprezintă forme și ornamente caracteristice culturii Noua, cu influențe Wietenberg (Gaiu 2009, p. 34).

4. *Gropi de cult* (fig. 19). Acestea reprezintă complexe închise, cu inventar ce presupune activităţi ritualice. Astfel de gropi sunt cunoscute în mai multe aşezări de tip N-S-C și conțin, de regulă, mai multe obiiecte, elementelor cărora li se atribuie semnificație cultică (figurine zoomorfe şi antropomorfe, bile şi „pâinici” din lut ars, concentraţii de cenuşă, oase calcinate de animal,

schelete de câini ş.a). Din cauză că nu abordăm în prezenta lucrare viaţa spirituală a comunităţilor N-S-C decât prin scurte referiri, ne vom rezuma în descrierea acestor complexe doar la menţionarea celor mai impresionante descoperiri de acest tip, cunoscute în aşezările de la Cândeşti (Florescu, Florescu 1990, p. 56-57), Fântânile (Marinescu 1985, p. 23, fig. 1/1-3, Pl. II/1-3), Mologa (Агульников, Малюкевич 2010, с. 152, Sîrbu 2015, p. 108, fig. 11), Novokiivka (Ґерškovič 1999, Taf. 36/1-7, 9-13; 37/1-12; Sîrbu 2015, p. 111, p. 114, fig. 13/2-11, 16/1-7,9-12,13), Platoneşti (Renţa 2008, p. 32, fig. 13-17; Sîrbu 2015, p. 110), Taraclia-Gaidabul (Sîrbu 2018, 20).

2.8. Concluzii la capitolul 2

Cele prezentate mai sus ne permit să formulăm câteva concluzii privind aşezările de tip N-S-C. Făcând referință la datele existente pentru întreg arealul de răspândire a acestui complex cultural, observăm mai multe trăsături comune în ce privește amplasarea topografică, tipologia și structura așezărilor. Cu toate acestea, identificăm și unele deosebiri la fiecare din compartimentele enumerate mai sus, provocate de zonele geografice în care erau construite așezările, și aici ne referim la siturile de tip Sabatinovka și Coslogeni, amplasate pe grinduri inundabile, promontorii, margini de platou, pe coastele joase ale limanelor din jurul Mării Negre. Aceleași două medii culturale se deosebesc și în privința *locuințelor,* atestând prezența construcțiilor cu temelie din piatră. Un alt aspect ce prezintă deosebiri între cele trei culturi ține de așa-numitele „cenușare”. Dacă pentru culturile Noua și Coslogeni acestea constituie, practic, cartea de vizită, fiind prezente în marea majoritate a așezărilor, atunci pentru mediul Sabatinovka multe din așezările cunoscute nu conțin „cenușare”. Cu toate acestea, deosebirile menționate mai sus pot fi explicate prin influența mai multor factori de ordin zonal, geografic și natural, trăsăturile de bază per ansamblu fiind comune pentru cele trei medii culturale.

În completarea datelor privind dinamica așezărilor, o contribuție esențială a avut-o analiza dinamico-teritorială a acestora, efectuată, la moment, doar pentru așezările Noua de pe teritoriul Republicii Moldova. A fost localizată prezența a circa 20 de aglomerări, cel mai probabil, acestea marcând teritorii bine delimitate, în care avea loc circulaţia continuă a păstorilor cu păşunile aferente.

Deși neînsemnate ca număr, urmele anexelor gospodărești și datele indirecte ce presupun existența acestora ne permit schițarea unei imagini cât de cât clare cu privire la structura gospodăriilor. Fiecare locuință avea, cel mai probabil, propriile anexe menite diferitor activități sau servind ca locuri de depozitare a diferitor materiale. Nu este exclus ca anexele să fi fost comune pentru două sau mai multe locuințe. Din cauza modului simplu de construcție, bazat prioritar pe materiale vegetale (colibe), aceste complexe nu s-au păstrat până în zilele noastre. Însă, pe baza

datelor cunoscute privind modul de viață, inventarul casnic și gospodăresc, putem presupune, cu anumite rezerve, prezența în apropierea locuințelor a unor anexe simple și doar în rare cazuri construcții mai complicate cu acoperiș pe pari, cum este cazul de la Ostrivec. Pentru cultura Sabatinovka sunt cunoscute așa-numitele ocoale simple sau duble, pe care nu le regăsim în așezările culturilor Noua și Coslogeni, cel puțin, la nivelul actual de cercetare.

Instalațiile de foc, reprezentate de vetre și cuptoare, sunt descoperite sporadic și constituie forme simple de construcție, unele cu urme de reparare. Cu siguranță, acestea erau utilizate ca sursă de căldură, lumină și ca mijloc necesar pregătirii hranei. Cuptoarele din afara locuințelor aveau o altă menire - de topire a metalelor sau de ardere a ceramicii.

Gropile reprezintă un element nelipsit în așezările complexului cultural N-S-C, unele din ele evidențiindu-se print-un număr destul de mare. Lutul din acestea era utilizat, la o primă etapă, pentru construcția locuințelor și anexelor, ulterior, gropile servind ca depozite de materii prime, produse ușor alterabile sau, la o etapă finală, pentru deșeuri menajere. Inventarul din unele gropi atribuie complexele respective unor depuneri ritualice, care conțin, de regulă, urme de rug, cenușă, figurine zoomorfe și antropomorfe, iar în unele cazuri – schelete de câini.

Și, nu în ultimul rând, atât numărul mare de așezări cartate, cât și densitatea lor în unele zone, cel mai probabil, nu reprezintă o explozie demografică pentru această perioadă, ci, mai degrabă, un mod de viață bazat pe mișcări ciclice între așezările de bază și cele sezoniere.

3. CULTURA MATERIALĂ A COMUNITĂȚILOR NOUA-SABATINOVKA-COSLOGENI

Perioada târzie a epocii bronzului a fost marcată de avântul metalurgiei bronzului, de diversificarea obiectelor turnate din acest aliaj și apariția lor în serie. Cu toate acestea, cea mai mare parte a inventarului casnic și gospodăresc continua să fie prelucrat din os, piatră și lut. Ocupația de bază a comunităților N-S-C – creșterea animalelor – furniza, pe lângă carne, lapte și piele, o cantitate suficientă de oase, a căror prelucrare a fost transformată de către purtătorii acestor culturi într-o adevărată industrie. Cultura materială a acestui complex cultural se evidențiază prin diversitatea unui inventar prelucrat din diferită materie primă, antrenat, la rândul său, în mai multe activități și meșteșuguri, care au contribuit esențial la dezvoltarea economiei comunităților respective.

3.1. Ceramica

Olăritul era practicat pe larg, fapt demonstrat de multitudinea fragmentelor ceramice descoperite în toate aşezările N-S-C cunoscute. Inventarul ceramic poate fi divizat convenţional în două categorii de bază: *fină* şi *grosieră*, deşi se cunoaşte un lot numeros de ceramică, ce poate constitui o categorie intermediară – *semifină*.[6]

Ceramica fină se caracterizează prin pereţi relativ subţiri, în unele cazuri acoperiți cu angobă, şi suprafaţa exterioară lustruită. Este lucrată din pastă consistentă în amestec cu ceramică pisată sau, mai rar, microprundișuri. Culoarea poate varia de la galben-roșiatic la cenușiu și negru, fiind cenușie sau neagră în secțiune. Cele mai răspândite forme din această categorie le constituie vasele cu o toartă (ceştile) şi cele cu două toarte (kantharosurile). Toartele, la rândul lor, se împart în câteva tipuri de bază: fără proeminenţă; cu proeminenţă în formă de buton; cu proeminenţă în formă de creastă; cu proeminenţă de formă cilindrică. În secţiune, de regulă, toartele au formă elipsoidală, în unele cazuri fiind prevăzute cu o şănţuire longitudinală (Sava 2014, p. 429). Pentru această categorie sunt cunoscute şi alte forme de recipiente: vase-cupe cu corp sferic, prevăzute, în unele cazuri, cu proeminenţe orizontale aplicate pe umăr; vase cu profilul în formă de S și corp aplatizat; vase cu profil bitronconic și buza evazată; văscioare și străchini, ultimele descoperite foarte sporadic. Ceramica fină constituie cca 15% în aşezările de tip N-S-C cercetate (Sava 2014, p. 429, p. 432).

Ceramica grosieră se diferenţiază de cea fină prin pastă neomogenă, în amestec cu nisip, cioburi pisate şi, mai rar, calcar, scoică şi silex mărunţit. De regulă, erau arse neuniform și

[6] Fragmentele ceramice din categoria grosieră care au suprafaţa bine netezită şi chiar lustruită ar putea fi incluse într-o categorie aparte, intermediară, care ar încadra ceramica semi fină, adică ceramică modelată din pastă grosolană neomogenă, dar cu suprafaţa exterioară bine finisată prin şlefuire sau lustruire.

incomplet, culoarea vaselor variind de la galbenă-deschisă şi galbenă-cărămizie cu pete negre la brună, brună-roşcată, uneori cenuşie-neagră. Miezul, de cele mai multe ori, este de culoare neagră, mai rar – galbenă sau portocalie. Destul de frecvent sunt descoperite fragmente bicrome şi policrome în secţiune (Sava 2014, p. 428, p. 431). Suprafaţa exterioară a vaselor variază de la zgrunţuros la neted sau uşor lustruit. Forma de vas predominantă o reprezintă vasul-borcan cu pereţii drepţi şi buza slab evidenţiată, prezent într-un procentaj înalt în aşezările cercetate (Sava 2014, p. 428). Oalele constituie o formă de vas mai puţin numeroasă, caracterizate prin gât şi buză bine evidenţiate. Alte două forme specifice acestei categorii sunt castroanele şi străchinile, descoperite mai rar. Tot aici merită a fi menţionate şi fragmentele de tigăi, capace şi aşa-numitele strecurători. O formă aparte de vas este reprezentată de așa-numitele pythosuri, sau vase de provizii, tipice culturilor Sabatinovka (Тощев, Черняков 1986, с. 130, рис. 7/37; Прибалова, Прибалов, 1987, с. 100, рис. 2/2; Gerškovič 1993, s. 76, Abb. 13/1-2) și Coslogeni (Morintz 1978, fig. 63, 69/1-2, 75/7,10; Florescu 1991, fig. 84). Majoritatea ceramicii grosiere este ornamentată cu brâu aplicat: continuu, alveolat, crestat sau incizat, amplasat sub buză sau pe umărul vasului. În unele cazuri, brâul este însoţit de împunsături sau perforaţii succesive, amplasate sub buză, și doar în cazuri rare ornamentul se rezumă la un rând de împunsături sau orificii. Și mai sporadic sunt prezente ornamente realizate din mai multe brâuri aplicate, din brâu crestat în combinaţie cu proeminenţe mici sau brâu în combinaţie cu festoane, în unele cazuri, brâul fiind prevăzut cu proeminenţe mici, unele din ele perforate vertical (Sava 2014, 428). În aşezările culturii Sabatinovka mai sunt cunoscute vase cu amprente alveolate, aplicate pe muchia buzei, ornament cu măturicea sau brâu întrerupt cu unul sau ambele capete lăsate (Кривцова-Гракова 1955, с. 42-44, рис. 9/1,3,7; Шарафутдинова 1982, с. 144, рис. 58; Черняков 1985, с. 57-61, рис. 23/2-3,5). Astfel de vase sunt descoperite uneori şi în aşezările culturii Noua şi Coslogeni (Мелюкова 1961a, с. 18, рис. 4/8, 6/8; Смирнова 1972, с. 17, рис. 3/10; Florescu 1991, fig. 84/A, 85/A; Morintz 1978, fig. 63/2, 69/1-2, 75/7,10). Ceramica grosieră reprezintă categoria predominantă în aşezările de tip N-S-C cercetate (Шарафутдинова 1982, с. 86-106; Черняков 1985, с. 50-73; Sava 1994b, p. 147; Gerškovič 1999, s. 47-59; Sava 2014, p. 428).

3.2. Obiecte de os şi corn

Diversitatea artefactelor din os şi corn, descoperite în aşezările culturilor Noua, Sabatinovka şi Coslogeni, pot fi împărţite în câteva categorii tipologice: unelte, elemente receptoare, arme, piese de harnaşament, podoabe/piese de port, reprezentări zoomorfe şi antropomorfe, alte obiecte cu utilitate incertă.

Cea mai reprezentativă grupă de artefacte este cea a uneltelor, cu o gamă tipologică variată, descoperite, practic, în fiecare din aşezările complexului cultural N-S-C cercetate. În mare parte,

uneltele din os erau folosite în procesul de prelucrare a pieilor de animale, funcţia principală a lor fiind cea de răzuire, şlefuire şi perforare.

Omoplaţii crestaţi (vezi anexa, Fig. 26-27) reprezintă unelte confecţionate din omoplaţi de bovine şi, mai rar, de ovi-caprine, cu marginea cavităţii glenoide bilateral zimţată, prevăzută cu crestături perpendiculare și profilul în formă de V, asimetric sau trapezoidal (Ляшко 1994, с. 154; Bălășescu, Dietrich 2009, p. 34; Lazăr 2012, p. 214-219; Sîrbu 2011, p. 202-203, Sîrbu, Sava 2014b, p. 439; Ilie ş.a. 2017, p. 793). Probabil, dinţii aveau, iniţial, formă dreptunghiulară, devenind trapezoidali în urma utilizării îndelungate (Bălășescu, Dietrich 2009, Pl. 3/a-d, 4/3). Omoplaţii crestaţi reprezintă unul din elementele caracteristice complexului cultural N-S-C şi sunt cunoscuţi în majoritatea aşezărilor cercetate până la momentul de faţă. În cadrul aşezărilor culturii Noua, acest tip de unealtă constituie cel mai numeros lot de piese prelucrate din os (cca 500 exemplare), remarcându-se printr-o prezență considerabilă în mai multe așezări cercetate (Ostrivec, Stecivka, Bernove, Mahala, Ghindeşti VI, Slobozia-Șirăuți, Costeşti, Cobîlea, Petruşeni, Odaia-Miciurin, Crasnaleuca, Truşeşti, Poşta Elan, Bărboasa; Cândeşti, Cavadineşti, Rotbav ş.a.). În arealul culturii Sabatinovka, omoplații crestați sunt descoperiți mai rar, comparativ cu așezările de tip Noua (Bezimmenne II, Sabatinovka, Kirovo, Novorozanivka I, Novogrigorivka, Stepovoe, Dremajlivka, Novoselica, Nisporeni, Balabanu I ș.a). În mediul culturii Coslogeni, omoplați crestați au fost descoperiți în așezările de la Bucu „Pochină”, Platoneşti „Platoul Hagieni”, Lupşanu ș.a. În total, sunt cunoscute în jur de 600 de descoperiri de acest fel. Funcţionalitatea acestor obiecte din os a fost interpretată divers de-a lungul timpului în literatura de specialitate. Inițial, erau considerați a fi bătătoare pentru războiul de ţesut (Petrescu-Dâmboviţa 1953, p. 445; Florescu 1964, p. 159), răbojuri (Dragomir 1959, p. 467; Haimovici 2006, p. 228-229) sau unelte utilizate în procesul de finisare a vaselor ceramice (Мелюкова 1961а, с. 22; Székely 1960, p. 187; Florescu 1964, p. 159; Andriţoiu 1992, p. 39). Studiile şi analizele efectuate în ultima perioadă relevă utilizarea acestui tip de artefact în procesul de prelucrare a pieilor de animale (El Susi 2002, p. 26; Панковський 2003, с. 134-144; Bălăşescu, Dietrich 2009, p. 36-37, Pl. 5; Morgenstern 2011, s. 165-172). Un experiment arheologic, care a demonstrat eficiența utilizării omoplaților crestați în procesul de curățare a pielii de animale, a fost făcut de V. Diaconu (Diaconu, Sîrbu 2022, p. 75, fig. 5-6). Utilizarea uneltelor de os, metal sau lemn, prevăzute cu crestături, în procesul de prelucrare a pieilor este cunoscută încă din neolitic, tradiţia păstrându-se până în Evul Mediu (Bălăşescu, Dietrich 2009, p. 36-37; Lazăr 2012, p. 218).

„Patinele” (vezi anexa, Fig. 28-29) sunt confecţionate din oase metacarpiene de bovină sau cabalină, prevăzute, la un capăt, cu două perforaţii laterale sau cu una transversală și la celălalt capăt – cu un orificiu perpendicular pe axul lung al osului. Pe partea inferioară, acestea prezintă urme de uzură puternică şi aplatizarea osului. Majoritatea exemplarelor cunoscute provin din

aşezări de tip Noua (Ostrivec, Bovšiv, Mahala, Slobozia-Șirăuți, Feteşti I, Odaia-Miciurin, Costeşti VIII, Petruşeni III, Ghindeşti VI, Cobîlea, Sarata Basarab, Truşeşti, Negrileşti, Valea Lupului, Bărboasa, Zoltan ş.a.), fiind descoperite în număr mai redus în aşezări de tip Sabatinovka (Mikolaivka, Sabatinovka, Rozanivka I, Novokiivka, Novogrigorivka, Kirovo, Lugovoe, Suhoy Liman, Cucoara I, Balabanu I) şi Coslogeni (Dorobanţu, Ulmu). La momentul de față, din așezările cercetate provin peste o sută de astfel de descoperiri. Caracteristicile morfologice atribuie piesa respectivă unui mijloc de transport rudimentar, de unde a apărut şi denumirea acestora, ipoteză susţinută de mai mulţi autori (Rotaru, Gheorghe 1996, p. 129; Dascălu 2007, p. 120; Küchelman, Zidarov 2005, p. 425-445). Totuşi cercetările traseologice, efectuate începând cu anii '50 ai secolului trecut, au relevat utilizarea lor în calitate de şlefuitoare, urmele de uzură fiind consecința folosirii lor pe suprafețe de piele sau pânză (Семенов 1957; с. 225-226; Шрамко 1984, с. 150; Ляшко 1994, с. 156; Панковский, Усачук 1996, с. 33-37; Панковський 2005, с. 121-122). La aceeaşi concluzie au ajuns şi alţi cercetători, preocupaţi de perioada respectivă (Florescu, Florescu 1990, p. 69; Sava 1998, p. 274; Сава, Кайзер 2011, с. 283, Фото 44а). Cel mai probabil, orificiile de la capete erau prevăzute pentru fixarea piesei de picior cu ajutorul unei sfori de origine vegetală sau animală, astfel forţa piciorului fiind mai mare şi mai efectivă decât cea a mâinii în procesul de şlefuire a pieilor de animale. Într-un studiu dedicat acestui tip de artefact, V. Pankovskii împarte „patinele” în trei grupe, fiecare având câteva variante (Панковський 2006, рис. 2). Analogii sunt cunoscute în cadrul culturilor Srubnaja, Tšinezk, Belozerca, Chişinău-Corlăteni (Панковський, Усачук 1996, p. 33-37, рис. 2-3; Панковський 2005, рис. 1-4; Панковський 2006, с. 76), Andronovo (Варфоломеев 2003, с. 89), Otomani (Chidioşan 1984, Pl.10/1) şi Wietenberg (Horedt, Seraphim 1971, p. 41, Pl. 10/8,10-11; Rişcuţa 1995, p. 54).

Secerile-„tupik” (vezi anexa, Fig. 30, 31/1-6) sunt confecţionate din oase late sau din maxilarul animalelor de talie mare. De regulă, sunt prelucrate din maxilare de bovină, mai rar fiind cunoscute exemplare prelucrate din maxilar de cabalină. Acestea au o prezenţă medie în aşezările de tip Noua (Stecivka, Mahala, Slobozia-Șirăuți, Costeşti VIII, Petruşeni III, Ghindeşti VI, Crasnaleuca, Andrieşeni, Valea Lupului, Giurcani SV, Lăţeşti, Lichitişeni ş.a), Sabatinovka (Mikolaivka, Pilipčatine, Komišuvate, Kremenčiuk, Zlatopol, Sabatinivka, Rozanivka I, Novogrigorivka, Uškalka, Dremajlivka, Novokiivka, Burun-Ali, Kirovo ş.a) şi, mai puţin, în arealul culturii Coslogeni (Lupşanu, Gârliţa, Rasovo-Malul Roşu). În total, sunt cunoscute cca 100 de astfel de descoperiri. S-a observat utilizarea frecventă a jumătăţii stângi a maxilarului comparativ cu cea dreaptă (Усачук, Файзуллин 2016, с. 128, рис. 1). Ca suprfață de lucru servea marginea liniei de îndoire interioară, care, de obicei, era ascuţită special. Funcţia de mâner era suplinită de capătul opus, mai îngust (Усачук, Файзуллин 2016, с. 128). Însă sunt cunoscute seceri cu mai multe perforaţii, care, cel mai probabil, fixau piesa într-un mâner de lemn

(Мелюкова 1961, рис. 11/7; Rotaru 2009a, fig. 1/1; Sîrbu 2011, p. 203, fig. 6; Sîrbu, Sava 2014b, fig. 209/5-7). În literatura de specialitate este cunoscută ipoteza conform căreia secerile-„tupik" ar reprezenta o imitaţie a celor din bronz (Florescu 1964, p. 161). Rezultatele analizelor traseologice atestă utilizarea acestora în procesul de degresare a pieilor de animale (Семенов 1968, с. 161-162; Килейников 1989, с. 122-125; Лысенко и др. 2011, с. 133-147; Панковський 2005, с. 122; Панковський 2007, с. 238; Усачук, Файзуллин 2016, с. 137-138; Рафикова и др. 2019, с. 93) şi nu prezintă vestigii rezultate de pe urma recoltării cerealelor şi a altor tipuri de plante. Analogii ale acestui tip de unealtă sunt cunoscute şi în culturile Babino (Лысенко и др. 2011, с. 133-147, рис. 8-9), Tšinezk (Панковський 2005, рис. 10/2-3, 11-13), Srubnaja (Березанская 1990, рис. 8/7), Andronovo (Варфоломеев 2003, p. 89), ea fiind considerată a fi cartea de vizită a aşezărilor bronzului târziu din spațiul euroasiatic (Вальков и др. 2020, 22).

Dălţile (vezi anexa, Fig. 31/7-11, 32) sunt prelucrate din cubitus și vertebre de animale sau suport osos aşchial. Acestea au dimensiuni variabile, formă trapezoidală sau dreptunghiulară, zona activă şi părţile laterale fiind bine şlefuite. Din numărul total de dălți, cunoscute până la momentul de faţă (peste o sută de exemplare), doar două provin din arealul culturii Sabatinovka (Novokiivka, Kirovo), dar lipsesc în așezările de tip Coslogeni și sunt bine cunoscute în cele ale culturii Noua (Mahala, Cuconeştii Vechi V, Odaia-Miciurin, Ghindeşti VI, Cobîlea, Fălticeni, Ulmi-Liteni, Valea Lupului, Săveşti „Izvoare", Halta-Dodeşti, Popeni „Cerchez", Poşta Elan, Simioneşti ş.a). Aceste date ne permit să apreciem tipul respectiv de artefact ca fiind tipic culturii Noua. Cel mai probabil, erau utilizate la finisarea unor obiecte din lemn, la despicarea altor oase în procesul de prelucrare, cele de dimensiuni mai mari puteau servi, probabil, în calitate de răzuitoare.

Răzuitoarele (vezi anexa, Fig. 33-36) sunt confecţionate din vertebre de animale, aşchii de os şi de corn sau din copite de cal. Printre acestea predomină răzuitoarele prelucrate pe segment de os costal, cu partea laterală activă. Sunt cunoscute şi exemplare, denumite pieptene-răzuitoare, cu unul, ambele capete sau una din laturi crestate şi răzuitoare cu capăt bidenticulat. Acest tip de artefact este descoperit cu preponderenţă în aşezările culturii Noua (Ostrivec, Stecivka II, Costeşti VIII, Cobâlea, Petruşeni, Odaia-Miciurin, Ghindeşti VI, Crasnaleuca, Truşeşti, Horga-Pod, Poşta Elan, Bărboasa, Tăvădăreşti, Gârbovăţ, Rotbav ș.a), fiind cunoscute într-un număr mai redus în cele de tip Sabatinovka (Novoselica, Mikolaivka, Obitočnoe 20, Novogrigorivka, Novokiivka, Kirovo, Căuşeni, Taraclia-Gaidabul) şi Coslogeni (Ulmu, Grădiştea-Coslogeni). Tot din această categorie fac parte şi copitele de cai, a căror margine abrazivă firească se potrivea pentru răzuire, unele din exemplare având marginea denticulată (vezi anexa, Fig. 35/5-13). În total, pentru această categorie sunt cunoscute în jur de 350 de exemplare. Probabil, aceste piese aveau o utilitate variată, prioritar fiind utilizate în procesele de prelucrare a pieilor de animale (Семёнов 1968, с. 60-61; Ляшко 1994, с. 156; Шарафутдинова 1964, с. 166; Sîrbu 2011, p. 203, Сава, Кайзер 2011, с.

274; Sîrbu, Sava 2014b, p. 443; Рафикова и др. 2019, с. 93). Fragmentelor costale prevăzute la unul sau ambele capete cu multiple urme de tăiere, în urma analizelor traseologică şi experimentală, li se atribuie o funcţionalitate în calitate de lamele, folosite ca suprafaţă dură în procesul de tundere a oilor cu ajutorul cuţitelor din bronz (Панковський, Антипина 2017, с. 225-226, рис. 19). Răzuitoare prelucrate din segment costal de animal sunt cunoscute şi în aşezările culturii Tšinezk, Srubnaja (Панковський 2005, рис.7/3-4, 8, 10 /1, 14/1-2; Усачук, Бахшиев 2019, с. 13-14).

Şlefuitoarele (vezi anexa, Fig. 37/11-13) sunt prelucrate din os sau corn, în cele mai frecvente cazuri, din oase tibiale sau astragale, mai rar – din falange de animale de talie mare. Acestea sunt prezente mai des în aşezările de tip Noua (Mahala, Volja IV, Stecivka II, Ghindeşti VI, Slobozia-Șirăuți, Odaia-Miciurin, Cobâlea, Poşta Elan ş.a) şi Sabatinovka (Mikolaivka, Mihajlovka, Čikalivka, Dikij Sad, Stepovoe, Burun-Ali, Kirovo, Taraclia-Gaidabul ş.a), practic, lipsind în arealul Coslogeni (Surlari). În total, se cunosc cca 50 de exemplare de acest fel. Caracteristicile morfologice admit utilizarea lor la finisarea vaselor ceramice, însă nu este exclusă nici folosirea lor în procesul de finisare a articolelor din piele sau în cadrul altor activităţi casnice.

Astragalele (vezi anexa, Fig. 37/1-10). Cu excepţia unei concentraţii din 24 de astragale, descoperite în aşezarea culturii Sabatinovka de la Čikalivka (Шарафутдинова 1964, с. 155), în aşezările N-S-C, astragalele sunt descoperite răzleţ şi, în rare cazuri, prezintă urme de prelucrare sau sunt perforate central. În total, sunt cunoscute cca 100 de astfel de piese. Contextul descoperirii nu le atribuie acestora un caracter clar, din care cauză exemplarele cu laturile şlefuite sunt considerate a fi şlefuitoare (fig. 17/1-10), iar cele perforate – pandantive. În literatura de specialitate au fost înaintate mai multe ipoteze privitor la semnificaţia acestui tip de descoperiri, astragalele fiind prezentate fie ca atribute folosite de clarvăzători în procese magice (Ковалева 1990, с. 67, с. 69; Усачук 2019, с. 13-14), fie ca elemente de joc (Усачук, Бахшиев 2019, с. 13-14), simbol al bunăstării (Марков 2002, 43), talisman protector (Грищук 2013, с. 31) sau element de răscumpărare a învierii celui decedat (Ворошилова 2008, с. 159). Într-o publicaţie apărută relativ recent, V. Tsimidanov presupune astragalelor atât rolul de simbol de jertfă pentru zeităţi sau strămoşi, cât şi cel de o „cerere codificată” de sporire a turmelor, adresată forţelor supranaturale (Цимиданов 2015, с. 65). Menţionăm aici că astragale cu urme de prelucrare sunt cunoscute şi în culturile Tšinezk (Панковський 2005, рис. 6/1) şi Srubnaja (Цимиданов 2004, рис. 54/3, 55/1-2; Усачук, Бахшиев 2019, с. 10-38), în aceasta fiind un element destul de răspândit în cadrul inventarului funerar. Astragale cu laturile aplatizate sunt descoperite şi în aşezările antice din nordul Mării Negre (Секерская 1993, p. 92). Examinarea microscopică a acestora a depistat în structura poroasă particule mici de nisip, ceea ce presupune că puteau fi

utilizate şi ca abrazive portabile, efective, prin presurarea lor cu nisip, pentru ascuţirea şi îndreptarea uneltelor metalice (Бруяко, Секерская 2016, с. 174).

Fusaiolele (vezi anexa, Fig. 38/1-23) sunt confecţionate din capete femurale de animal, au bazele faţetate şi sunt prevăzute cu perforaţie centrală. Numeric, fusaiolele prevalează în arealul culturii Noua (Ostrivec, Odaia-Miciurin, Petruşeni, Cobâlea, Crasnaleuca, Giurcani SV, Gârboveţ, Cândeşti ş.a), în cel al culturii Sabatinovka fiind descoperite mai rar (Sabatinivka, Uškalka, Zmiivka, Novokiivka, Kirovo) şi lipsind în aşezările Coslogeni, cel puţin, conform datelor cunoscute la momentul de faţă. O fusaiolă ornamentată cu linii razante a fost descoperită în aşezarea culturii Noua de Giurcani-SV (Rotaru 2009b, fig. 5/13). În total, sunt cunoscute cca 60 de astfel de obiecte. Asemenea pieselor similare prelucrate din lut, acestea erau utilizate, cel mai probabil, în procesul de toarcere a fibrelor naturale. Analizele traseologice atestă urme de tijă de lemn în interiorul orificiului central, ceea ce presupune utilizarea lor atât ca centru de greutate a fusului, cât și ca element rotativ de joc/ritual (Рафикова и др. 2019, с. 96). Piese similare sunt cunoscute şi în aşezările culturii Srubnaja (Березанская 1990, рис. 10/5-6).

Spatulele (vezi anexa, Fig. 38/24), prelucrate, de regulă, din vertebre sau os plat de animale, acestea au una sau ambele capete uşor arcuite şi suprafaţa şlefuită, ca urmare a utilizării. O spatulă ce are forma unei lopăţele a fost descoperită în aşezarea culturii Noua de la Ţigăneşti „Pe Lac" (Florescu 1991, fig. 147/2). La momentul de faţă, marea majoritate a descoperirilor de acest fel sunt cunoscute în așezări de tip Noua (Volja IV, Odaia-Miciurin, Ghindeşti VI, Valea Lupului, Giurcani N, Giurcani SV, Murgeni „Oiţa", Ţigăneşti „Pe Lac"), din arealul culturii Coslogeni provenind doar două exemplare (Bucu „Pochina", Dorobanţu) şi lipsind în aşezările culturii Sabatinovka. În total, sunt cunoscute în jur de 20 de descoperiri de acest fel. Cel mai probabil, la fel ca și în perioadele anterioare, acestea serveau ca instrument în etapa de finisare a vaselor ceramice (netezire, corectarea formei torţii, fundului sau buzei vasului).

Acele (vezi anexa, Fig. 39). Acestea necesită anumite precizări în ceea ce priveşte utilitatea lor. Unele din ele erau folosite în cadrul ocupaţiilor casnice (cusutul, împletitul, străpungerea articolelor de piele), iar exemplarele cu capăt lăţit sau protuberanţe, mai degrabă, reprezentau piese de podoabă, unele din ele imitând obiecte similare, turnate din bronz (acul cu patru protuberanţe, acul cu capăt semisferic şi proeminenţă laterală). Acele sunt cunoscute într-o varietate de tipuri. Folosind ca reper de bază tipologia efectuată de Lidia Dascălu (Dascălu 2007, p. 120), venim cu câteva completări tipologice pentru întreg arealul de răspândire a culturilor Noua și Sabatinovka (cel puțin, la moment nefiind cunoscute pentru mediul Coslogeni).

1) ace de dimensiuni mici, prelucrate din aşchie de os, cu un capăt ascuţit şi altul uşor lăţit, prevăzut cu orificiu transversal. Astfel de ace provin din aşezările culturii Noua de la Rai-Gura Hulubăţ (Rotaru 2009a, fig. 8/1-3) şi Poşta Elan (Rotaru 2009b, fig. 3/5, 11/8);

2) ace de dimensiune mică, cu un capăt ascuţit şi altul oval, aplatizat, prevăzut cu orificiu transversal. Un astfel de ac provine din aşezarea culturii Sabatinivka de la Čujunči (Колотухин 1996, рис. 12/8);

3) ace de dimensiune mică, cu un capăt ascuţit şi altul dreptunghiular, cu colţurile rotunjite, aplatizat, prevăzut cu orificiu transversal. Descoperiri de acest tip sunt cunoscute în aşezările culturii Noua de la Čortivec (Крушельницька 2006, рис. 17/1) şi Ostrivec (Балагури 1968, рис. 2/15);

4) ace de dimensiuni medii şi mici, cu un capăt ascuţit şi altul aplatizat, prevăzut cu orificiu transversal. Astfel de ace provin din aşezările culturii Noua de la Odaia-Miciurin (Sava 2014, fig. 76/29); Mahala (Смирнова 1972, рис. 8/10-11), Cobâlea (Sava 2014, fig. 159/4), Zoltan (Cavruc 2003, foto 208);

5) ace de dimensiuni medii, cu un capăt ascuţit şi altul îngroşat, faţetat, prevăzut cu orificiu longitudinal. Astfel de ac provine din aşezarea culturii Sabatinovka de la Kirovo (Лесков 1970, рис. 36/11);

6) ace de dimensiuni medii, neperforate, cu un capăt ascuţit şi celălalt delimitat prin două şănţuiri. Acest tip de ac a fost descoperit în aşezarea de tip Noua de la Gârbovăţ (Florescu 1991, fig. 137/2,7,12) şi cea de tip Sabatinovka de la Kirovo (Лесков 1970, рис. 36/1,2,4,8-9);

7) ace de dimensiuni medii, cu un capăt ascuţit, altul lăţit şi perforat transversal. Descoperiri de acest tip au fost făcute în aşezările Noua de la Gârbovăţ, Lichitişeni, Truşeşti (Florescu 1991, fig. 137/3-4,6,8-9, 138/3-4), Mamaivci (Пивоваров, Ильков 2012, рис. 1/11), Odaia-Miciurin (Sava 2014, fig. 76/28), Zoltan (Cavruc 2003, foto 209-210). Un ac similar a fost găsit şi în aşezarea eponimă a culturii Sabatinovka (Добровольский 1952а, таб. III/6). Pentru acest tip de ac mai este cunoscută şi varianta cu două perforaţii transversale, un exemplar de acest fel fiind descoperit în aşezarea de tip Noua de la Gârbovăţ (Florescu 1991, 138/2);

8) ace de dimensiuni medii, cu un capăt ascuţit şi altul finisat printr-un buton mic, perforat longitudinal. O astfel de piesă provine din aşezarea culturii Noua de la Truşeşti (Florescu 1991, fig. 139/10);

9) ace de dimensiuni medii şi mari, bine lustruite, cu un capăt ascuţit și altul prevăzut cu o perforaţie longitudinală. Descoperiri de acest tip se cunosc în aşezările culturii Noua de la Corlăteni, Gârbovăţ (Florescu 1991, fig. 138/10, 12-13, 15, 139/1,3) şi Mahala (Смирнова 1972, рис. 8/6);

10) ace de dimensiuni mari, cu un capăt ascuţit şi celălalt rotunjit, perforat transversal. Astfel de descoperiri sunt cunoscute în aşezările Noua de la Crasnaleuca (Dascălu 2007, pl. 57/94.7), Gârbovăţ (Florescu 1991, fig. 137/3, 138/8), Ostrivec (Балагури 1968, рис. 2/9), Cobîlea (Sava 2014, fig. 159/2);

11) ace de dimensiuni mari, bine şlefuite, cu un capăt ascuţit şi altul îngroşat, faţetat, prevăzut cu orificiu longitudinal. Acest tip de ac a fost descoperit în aşezarea culturii Noua de la Slobozia-Șirăuți (Sava 2014, fig. 12/5) şi în cea a culturii Sabatinovka de la Kirovo (Лесков 1970, рис. 36/12);

12) ace de dimensiuni mari, cu profilul curbat, un capăt ascuţit și altul îngroşat asimetric, prevăzut cu perforaţie longitudinală sau transversală. Astfel de artefacte au fost descoperite în aşezările culturii Noua de la Crasnaleuca (Dascălu 2007, p. 120) și Gârbovăţ (Florescu 1991, fig. 138/7, 139/9,11);

13) ace masive, cu capăt faţetat şi perforat transversal. O descoperire de acest tip este cunoscută în aşezarea culturii Noua de la Săveni (Florescu 1991, fig. 139/8);

14) ace cu profilul drept sau curbat, cu partea superioară îngroşată şi prevăzută cu patru protuberanţe dispuse simetric, perforate longitudinal. De fapt, acestea reprezintă replica în os a acelor similare turnate din bronz. Astfel de ace sunt cunoscute în aşezările culturii Noua de la Gârbovăţ, Truşeşti (Florescu 1991, fig. 139/5-6), Crasnaleuca (Dascălu 2007, Pl. 57/94.1), Ostrivec (Балагури 1968, рис. 2/8), Mahala (Смирнова 1972, рис. 8/4), Ghindeşti VI (Sava 2014, fig. 132/9). Un exemplar de ac cu patru protuberanţe, cu suprafaţa superioară ornamentată, a fost descoperit în aşezarea culturii Noua de la Zoltan (Cavruc 2003, p. 102, foto 207).

15) ac cu profilul curb, finisat cu un buton semisferic şi prevăzut în partea superioară cu o proeminenţă laterală. Reprezintă, cel mai probabil, o replică a acelor similare turnate din bronz. Unicul exemplar de acest fel provine din aşezarea culturii Noua de la Ghindeşti (Sava 2014, fig. 140/16).

La momentul de față, pentru așezările de tip Noua-Sabatinovka sunt cunoscute cca 120 de ace prelucrate din os.

Străpungătoarele (vezi anexa, Fig. 40) se poziționează numeric pe locul doi în categoria uneltelor de os, după omoplaţii crestaţi. Acestea au fost descoperite, practic, în fiecare din aşezările de tip N-S-C cercetate. Sunt confecţionate din oase tubulare, aşchii ale acestora sau apofize spinoase şi au unul sau ambele capete ascuţite (Sîrbu, Sava 2014b, p. 434, fig. 205/15-23, 206/1-6). Mai rar însă sunt cunoscute şi străpungătoare prelucrate din corn de bovină, a căror formă anatomică era potrivită utilizării directe, fără prelucrare suplimentară (Sîrbu, Sava 2014b, fig. 213/2-4). Marea majoritate a stăpungătoarelor au fost descoperite în aşezări de tip Noua (Ostrivec, Stecivka II, Mahala, Slobozia-Șirăuți, Odaia-Miciurin, Petruşeni, Cobâlea, Corlăteni, Crasnaleuca, Davideni, Zoltan ş.m.a), mai puţin în cele de tip Sabatinovka (Sabatinivka, Sovorozanivka, Novogrigorivka, Balabanivka I, Burun-Ali, Kirovo, Căuşeni, Gura-Galbenei, Taraclia-Gaidabul ş.a) şi Coslogeni (Surlari, Grădiştea-Coslogeni, Lupşanu). În total, sunt cunoscute cca 500 de

descoperiri de acest fel. Cel mai probabil, erau utilizate în cadrul activităţilor casnice ce ţin de finisarea unor articole de îmbrăcăminte sau încălţăminte din materiale textile sau organice.

În câteva din aşezările cercetate au fost descoperite străpungătoare denticulate lateral, în partea superioară, pe una (Лесков 1970, рис. 36/1-10) sau ambele margini (Gerškovič 1999, Taf. 47/4-7; Rotaru 2009a, fig. 12/1), în total – 14 exemplare. Piese de acest tip sunt cunoscute ca inventar funerar în morminte Sabatinovka (Савва, Клочко 1990, с. 30, рис. 27) şi cele ale culturii Srubnaja (Цимиданов 2004, рис. 36/1), precum şi în aşezările antice din zona Nistrului inferior şi nordului Mării Negre (Бруяко, Секерская 2016, 169). Analiza traseologică a acestor piese a demonstrat că erau utilizate în calitate de cuie pentru fixarea pieilor (Семёнов, Коробкова 1983, 124, рис. 23).

Elemente receptoare sunt reprezentate de suporturile pentru ace, mânerele, suveicile.

Suporturile pentru ace (vezi anexa, Fig. 41/1-5) sunt prelucrate, de regulă, din corn, au formă conusoidală, perforate în interior. La o fază iniţială, acestea erau considerate a fi semifabricate de vârfuri de săgeată (Florescu 1991, fig. 142/2-10). Descoperirea din aşezarea Rotbav însă a adus unele lămuriri cu privire la funcţionalitatea acestor obiecte, demonstrându-se că sunt „opritoare" pentru ace de os şi de metal (Dietrich 2010b, fig. 1/2-3). Piese analogice au fost găsite şi în aşezările culturii Noua de la Mihoveni (Niculică, 2015, p. 349) şi Mahala (Смирнова 1972, рис. 8/20). Suporturile pentru ace, confecţionate din corn, provin exclusiv din aşezări de tip Noua (Mahala, Mihoveni, Lichitişeni, Rotbav). În total, sunt cunoscute trei exemplare prelucrate din os și alte opt - din corn. O piesă similară, prezentată ca vârf de săgeată, este cunoscută în cultura Tšineck (Панковский 2012, с. 320, рис. 1/3).

Mânerele (vezi anexa, Fig. 41/6-18***)*** sunt prelucrate din oase tubulare sau din corn. Cele prelucrate din oase tubulare mai sunt denumite mânere/tub, au formă cilindrică, cu una sau ambele margini şlefuite. Mânerele prelucrate din corn prezintă o perforaţie longitudinală la unul din capete pentru o fixare mai sigură. Reprezintă o categorie de piese destul de întâlnită în aşezările Noua (Mahala, Slobozia-Șirăuți, Petruşeni, Ghindeşti VI, Crasnaleuca, Giurcani N, Giurcani SV, Rai-Gura Hulubăţ, Rateşul Cuzei, Gârbovăţ, Dealul Morii, Cavadineşti, Tăvădăreşti, Zoltan ş. a) și mai puţin în cele de tip Sabatinovka (Zmiivka, Kirovo, Zlotopil, Obitočnoe 20, Uškalka, Dremajlivka) şi Coslogeni (Căscioarele, Grădiştea-Coslogeni, Radovanu, Satu Nou „Valea lui Voicu"). În total, sunt cunoscute peste 80 de astfel de descoperiri. Erau folosite ca mânere pentru străpungătoare sau dălţi din bronz, după cum o dovedesc unele din descoperirile în care acestea au rămas fixate pe piesă (Florescu 1991, fig. 104/13, 109/21; Florescu, Căpitanu 1968, fig. 6/3; Florescu, Căpitanu 1969, fig. 11/3; Самар 1998, рис. 3/9 ş. a).

Suveicile (vezi anexa, Fig. 41/19-20) reprezintă fragmente de os cu un capăt bidenticulat și altul tridenticulat. Sunt cunoscute trei piese de acest fel, toate descoperite recent în aşezarea

culturii Sabatinovka – Taraclia-Gaidabul. Piese asemănătoare, cu un capăt bidenticulat, sunt cunoscute în așezări ale culturii Noua de pe teritoriul României (Florescu 1991, fig. 128A), prezentate de către autor ca fiind răzuitoare. O piesă asemănătoare exemplarelor găsite în așezarea de la Taraclia-Gaidabul se cunoaște în mediul culturii Coțofeni și este prezentată funcțional a fi mosor/suveică (Beldiman ș.a. 2017, fig. 18).

Ustensile pentru pescuit (vezi anexa, Fig. 42/1-3,5). Acestea reprezintă câteva ***harpune,*** descoperite în aşezări de tip Noua (Calfa, Truşeşti, Simincea, Bârlad „Dealul lui Ilie", Gârbovăţ) şi Sabatinovka (Uškalka, Vinogradnyi Sad, Taraclia-Gaidabul). Un cârlig prevăzut cu orificiu pentru prinderea firului a fost descoperit în aşezarea culturii Sabatinovka de la Novokiivka (Ďerškovič 1999, Taf. 33/20). În total, sunt cunoscute 10 exemplare - nouă prelucrate din os și unul din corn.

Uneltele pentru prelucrarea pământului, descoperite în aşezările complexului cultural N-S-C, sunt reprezentate de trei ***săpăligi*** (vezi anexa, Fig. 42/4,6): două prelucrate din corn (Gârbovăţ, Ulmu) şi una din os (Rai-Gura Hulubăţ). Două din exemplare, păstrate întregi, au formă trapezoidală, marginea de jos ascuţită şi arcuită, fiind prevăzute în partea superioară cu un orificiu pentru fixarea mânerului (Florescu 1991, fig. 146/2; Rotaru, Gheorghe 1996, fig. 13/1). Aici se adaugă şi un ***brăzdar*** (vezi anexa, Fig. 42/7***)*** din os, descoperit în aşezarea de la Gârbovăţ (Florescu 1991, fig. 146/3).

Armele reprezintă vârfuri de săgeţi şi vârfuri de lance.

Vârfurile de săgeată (vezi anexa, Fig. 43). Prelucrate din os sau corn, acestea pot fi diferenţiate din punct de vedere tehnologic în două tipuri: 1) ascuţite şi conturate, lucrate sumar, şi 2) realizate destul de grijuliu. Morfodimensional, pot fi încadrate în câteva tipuri:

a. Vârfuri de săgeată cu peduncul:

- Vârfuri de săgeată foliforme, aplatizate, cu penduncul conic sau plat. Descoperiri de acest tip sunt cunoscute în aşezările culturii Noua de la Odaia-Miciurin, Ghindeşti VI (Sava 2014, fig. 75/9, 132/3), Corlăteni (Florescu 1991, fig. 140/1), Poşta Elan (Rotaru, Gheorghe, 1996, fig. 5/10-11), Zoltan (Cavruc 2003, Foto 197-198);
- Vârfuri de săgeată cu partea superioară bine delimitată, cu două, trei sau patru muchii şi peduncul de formă cilindrică. Descoperiri de acest fel provin din aşezările culturii Noua de la Mahala (Смирнова 1972, рис. 8/8-9, 13-15,18-19), Petruşeni III, Odaia-Miciurin, Ghindeşti VI (Sava 2014, fig. 75/4,11, 132/4-6,8), Ţigăneşti, Truşeşti, Săveni (Florescu 1991, fig. 140/2,5,8-9, 141/2), Zoltan (Cavruc 2003, Foto 189-195) şi în aşezarea de tip Sabatinovka de la Kirovo (Лесков 1970, рис. 29/8-12);

- Vârfuri de săgeată cu partea superioară conică, baza dreaptă sau concavă şi peduncul scurt. Acest tip de artefact a fost descoperit în aşezările culturii Noua de la Truşeşti şi Gârbovăţ (Florescu 1991, fig. 141/3,7, 10-12);
- Vârfuri de săgeată cu partea superioară conică şi peduncul lung cilindric sau conic. Astfel de descoperiri provin din aşezările culturii Noua de la Mamaivci (Пивоваров, Ільков 2012, рис. 1/10), Volja IV (Крушельницка 2006, рис. 44/10), Costeşti VIII, Petruşeni III, Ghindeşti VI (Sava 2014, fig. 32/7, 49/11, 132/7) şi din cele de tip Sabatinovka de la Novogrigorivka (Панковский 2007, рис. 2/2) şi Uškalka (Ǧerškovič 1999, Taf. 10/10).

b. Vârfuri de săgeată fără peduncul:

- Vârfuri de săgeată foliforme sau triunghiulare în plan şi romboidale în secţiune, cu baza dreaptă sau concavă, fără peduncul. Sunt cunoscute vârfuri cu una sau mai multe perforaţii transversale pentru o fixare mai sigură în tija de lemn. Acest tip este cunoscut în aşezările culturii Noua de la Ostrivec (Балагури 1968, рис. 2/18), Gârbovăţ, Tăvădăreşti, Poeneşti-Măgura (Florescu 1991, fig 143/2-10) şi în cele de tip Sabatinovka de la Kirovo (Лесков 1970, рис. 1-3,5-7), Čujunči (Колотухин 1996, рис. 12/5) şi Caplani (Агульников и др. 2009, рис. 3/7);
- Vârfuri de săgeţi de formă conică alungită, fără peduncul. Descoperiri de acest tip sunt cunoscute în aşezarea culturii Noua de la Ostrivec (Балагури 1968, рис. 2/18) și în cea de tip Sabatonovka de la Perisadivka (Погребова 1960, рис. 6/13).

Acest tip de armă este descoperit preponderent în aşezările culturii Noua, în unele din ele având o prezenţă destul de ridicată (Gârbovăţ, Mahala, Ghindeşti VI, Zoltan, Odaia-Miciurin) şi lipsesc în aşezările de tip Coslogeni. În total, sunt cunoscute peste 120 de exemplare. Vârfurile de săgeţi erau utilizate alături de alte arme din piatră sau bronz la vânătoare şi în scopuri combative.

Vârfurile de lance. Sunt cunoscute două obiecte cărora li s-a atribuit funcţionalitatea respectivă. Ambele au fost descoperite în arealul culturii Sabatinovka de la est de Nistru, la Mikolaivka (Прибалова, Прибалов 1987, с. 105) şi Vinogradnij Sad (Балушкін и др. 1997, с. 9). În ambele cazuri, acestea au fost prelucrate din oase tubulare aşchiate, fragmentul găsit la Mikolaivka fiind prevăzut cu şănţuire pentru legarea mânerului din lemn. Din păcate, autorii publicaţiilor nu prezintă o descriere detaliată sau o prezentare grafică a acestor piese, din care cauză ne permitem o anumită rezervă în privinţa determinării corecte a funcţionalităţii pieselor respective.

Podoabele/piesele de port sunt reprezentate de pandantive, nasturi, aplici, catarame şi mărgele.

Pandantive (vezi anexa, Fig. 44/1-8,11-24). Confecţionate din os, corn, dinţi de animal, scoică sau cochilie de melc, acestea reprezintă cel mai cunoscut şi variat tip de podoabă, descoperit în aşezările de tip Noua (Čortovec, Slobozia-Şiureuţi, Odaia-Miciurin, Petruşeni III, Ghindeşti VI, Scheia, Giurcani N, Popeni „Cerchez", Şuletea „Şipote", Lichitişeni, Cavadineşti, Gârbovăţ, Cândeşti, Negrileşti, Zoltan) şi Sabatinovka (Mikolaïvka, Zlatopol, Rozanivka, Kirovo, Novoselica, Uškalka, Novokiivka, Burun-Ali, Čujunči, Novoozernoe I, Căuşeni), în arealul culturii Coslogeni fiind cunoscut doar exemplarul de la Rasa (Bolohan 2016, p. 50). În total, sunt documentate peste 20 de astfel de descoperiri. Cel mai frecvent sunt reprezentate de canini perforaţi de mistreţ sau cerb, probabil, acestea fiind părţi componente ale unor coliere (vezi anexa, Fig. 44/18-22). Cele prelucrate din os pot avea formă trapezoidală, triunghiulară sau ovală, cu capătul superior reliefat. Este posibil ca astragalele şi falangele prevăzute cu orificiu să fi fost utilizate, la fel, ca pandantive. Un pandantiv lucrat dintr-o cataramă tipică culturii Mnogovalikovaja a fost descoperit în aşezarea culturii Noua de la Slobozia-Șirăuți (Дергачев 1969, 120, таб. III/16; Sava 2014, fig. 12/2). Mai rar şi, preponderent, în aşezările culturii Sabatinovka de pe litoralul Mării Negre sunt cunoscute pandantive confecţionate din scoici (vezi anexa, Fig. 44/4,6-8) (Колотухин 1990, рис. 5/14; Колотухин 1996, рис. 12/10; Geršković 1999, Taf. 33/8; Крушельницька 2006, рис. 17/2; Копьева 2012, с. 56). Două pandantive din cochilie de melc au fost descoperite în aşezările culturii Noua de pe teritoriul României (Cavruc 2003, p. 106, Foto 229; Dascălu 2007, p. 167).

Nasturii (vezi anexa, Fig. 44/9-10) sunt prelucraţi, de regulă, din os, au formă discoidală sau conusoidală şi sunt descoperiţi foarte rar în aşezările de tip Noua şi Sabatinovka. La momentul de faţă, sunt cunoscute trei exemplare de nasture discoidal, dintre care două exemplare provin din aşezarea Kirovo (Лесков 1970, 38, рис. 31/15) şi altul, fragmentar, prevăzut pe centru cu două orificii mici, descoperit în aşezarea culturii Noua de la Feteşti (Larina, Sîrbu 2014, p. 190, fig. 5/1; Sava 2014, fig. 29/2). Un nasture de formă conică, prevăzut pe latura dorsală cu urechiuşă perforată, provine dintr-o groapă menajeră, descoperită la Căuşeni (Агульников, Левинский 1990, с. 76, рис.1/4). Un exemplar analogic celui descoperit la Căuşeni a fost găsit în aşezarea culturii Noua de la Odaia-Miciurin, atribuit de către autorii săpăturii primelor secole ale erei noastre (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 286, фото 46b). Un semifabricat de nasture conic a fost descoperit și în aşezarea culturii Sabatinovka de la Kirovo (Лесков 1970, 38, рис. 31/14). În total, sunt cunoscute cinci astfel de descoperiri. Funcţional, nu se deosebeau cu nimic de nasturii din zilele noastre, fiind utilizaţi la prinderea, fixarea sau redarea aspectului estetic al articolelor vestimentare.

Mărgelele. La momentul de faţă, din aşezările de tip Noua-Sabatinovka cercetate provin opt mărgele. Dintre acestea, două sunt prelucrate din os, au formă ovală, cu bazele aplatizate,

prevăzute cu orificiu vertical median și provin din aşezarea culturii Sabatinovka de la Kirovo (Лесков 1970, рис. 31/3), cea a culturii Noua de la Ghindeşti (Мелюкова 1961a, рис. 9/3). Alte şase exemplare au fost găsite tot în aşezarea Kirovo şi reprezintă fragmente de oase tubulare, cu capetele şlefuite, considerate a fi saltalioane (Лесков 1970, рис. 31/8-13). La momentul de față, astfel de descoperiri nu sunt cunoscute pentru aşezările de tip Coslogeni.

Piesele de harnaşament reprezintă psalii şi butoni prelucraţi din os şi corn.

Psaliile (vezi anexa, Fig. 45-46). Acestea sunt prelucrate din os sau corn şi doar în rare cazuri nu sunt ornamentate. Spre deosebire de alte tipuri de piese din materie dură animală, psaliile s-au bucurat de o atenţie mai mare în literatura de specialitate, fiind analizate într-un şir de studii (Niederlender et al. 1953; Смирнова 1970; Hüttel 1981; Borofka 1998; Pâslaru 2000, Панковский 2004; Pankovskiy 2016 ş.a). Pentru culturile din perioadele mijlocie şi târzie ale epocii bronzului, psaliile servesc, în multe cazuri, ca piese de datare. Complexului cultural N-S-C îi sunt caracteristice psaliile de tip Boriaş, care se diferenţiază prin amplasarea orificiilor pe cele două plăci perpendiculare (Смирнова 1970, с. 106). Psaliile de acest tip au decor asemănător, format din ornament văluros şi circular gravat (Смирнова 1970, с. 106-110, рис. 35). Culturii Sabatinovka îi sunt atribuite şi psaliile sub formă de tijă, curbate în partea superioară, cu decorare figurată a capătului de jos şi orificii de diametru diferit pe una din plăci (Ляшко 1994, 161). Psalii au fost descoperite în aşezările culturii Noua de la Mahala, Ostrivec, Bovšiv, Petruşeni III, Cobîlea, Grigoreuca, Truşeşti, Calafindeşti, Hârtoape, Floreni, Horoiata, Cavadineşti, Gârbovăţ, Poeneşti-Măgura, Lichitişeni. În arealul culturii Sabatinovka, descoperiri de acest gen sunt cunoscute în aşezările de la Derijivka, Stepovoe, Uškalka, Kirovo, Cujunci, Fontani, Drujnoe II şi Cucoara. În mediul Coslogeni, psalii au fost găsite la Grădiştea-Coslogeni şi Tutrakan. În total, sunt cunoscute cca 50 de asfel de descoperiri. Cu toate acestea, în aşezările complexului cultural N-S-C, psaliile reprezintă descoperiri destul de sporadice, posibil, din cauza utilizării lor în paralel cu exemplarele prelucrate din bronz.

Butonii (vezi anexa, Fig. 47). Confecţionaţi din os sau corn, aceştia au formă discoidală, cu profilul plan sau convex. Pentru fixare sunt prevăzuți cu un orificiu median sau, pe partea dorsală, cu o protuberanţă mică sau o urechiuşă perforată. Sunt decorate cu simple reprezentări solare, realizate prin motive meandrice, raze, cercuri sau vârtej spiralic. Un studiu dedicat butonilor a fost realizat de autoare în colaborare cu dr. V. Diaconu (Diaconu, Sîrbu 2014, p. 125-136, fig. 2). Implicaţiile cronologice ale butonilor sunt dificil de stabilit, niciunul din exemplarele cunoscute la moment nefiind descoperit în contexte pentru care să fie cunoscute datări absolute. Cu toate acestea, observaţiile făcute până în prezent atestă o prezenţă mai mare a acestor piese în faza incipientă a culturii Noua (Diaconu, Sîrbu 2014, p. 129), prototipurile pentru astfel de obiecte fiind din mediul culturii Monteoru (Florescu, Constantinescu 1967, fig. 11/1-2,4-5; Florescu ş.a

1971, fig. 7/7). Cu excepţia unui buton descoperit într-un mormânt Sabatinovka de la Crasnoe (Серова, Яровой 1987, рис. 17/4; Sîrbu 2011, fig. 9/8) şi a altui buton găsit în aşezarea de tip Coslogeni de la Lupşanu, celelalte exemplare, cunoscute la momentul de faţă, provin din aşezări ale culturii Noua (Slobozia-Șirăuți, Crasnaleuca, Gârbovăţ, Andrieşeni, Dumeşti, Bărboasa, Lichitişeni, Cavadineşti, Cândeşti, Târgu Secuiesc). În total, sunt cunoscute 14 descoperiri de acest fel. În literatura de specialitate, funcţional, butonii au fost consideraţi a fi elemente decorative pentru harnaşamentul cailor (Darókzi, Kelemen 2011, p. 28), sigilii (Vulpe 1997, p. 36) sau atât ca element de harnaşament, cât şi ca piesă de podoabă (Diaconu, Sîrbu 2014, p. 129). Relativ recent, în anul 2015, într-un tumul din epoca bronzului din localitatea Gusjatnik (reg. Ternopol, Ucraina), a fost descoperit un mormânt care conţinea două schelete de cal şi piese de harnaşament, printre care câţiva butoni (Ильчишин 2017, рис. 3/1-2, 4/1-4). Contextul descoperirii acestor piese stabilește cu exactitate funcţionalitatea butonilor, şi anume ca piesă de harnaşament. Analogii sunt cunoscute în culturile Srubnaja, Mnogovalikovaja (Ляшко 1994, с. 165, рис. 52/3-5) și Andronovo (Варфоломеев 2003, с. 89, рис. 5/1-6).

Reprezentări zoomorfe şi antropomorfe (vezi anexa, Fig. 48). Această categorie de artefacte reprezintă un repertoriu sărac, ce încadrează, la momentul de faţă, opt figurine prelucrate din os şi trei din corn, ale căror detalii figurative s-au realizat prin incizare sau şlefuire. Toate au fost descoperite în mediul culturii Noua, cu excepţia a două tibii cu capăt zoomorf, care provin din aşezările culturii Sabatinovka de la Zlatopol şi Novokiivka (Gerškovič 1999, Taf. 10/1, 34/4). Se cunosc şase reprezentări antropomorfe lucrate din os şi una din corn (Florescu 1991, fig. 154/1-2; Diaconu 2008, p. 113, fig. 2/1-4, 6; Rotaru 2009a, fig. 6/1; Sîrbu 2015, fig. 1/1-3). Figurinele zoomorfe sunt prelucrate în exclusivitate din corn (Florescu 1991, fig. 154/3; Dascălu 2007, p. 233). Funcţionalitatea acestor obiecte nu poate fi exact stabilită, cu toate acestea, putem presupune că, alături de figurinele similare lucrate din lut şi piatră, reprezentau atribute de cult. Referitor la exemplarele antropomorfe, prelucrate din os, sunt presupuneri că ar fi fost însemne ale puterii, posibile componente ale unor sceptre (Diaconu 2008, p. 115).

Piese din corn (vezi anexa, Fig. 49). Pe lângă străpungătoare, psalii sau piese cu utilitate incertă, în aşezările culturii Noua sunt cunoscute şi câteva ciocane, lucrate din corn de cerb. Acestea provin din aşezări ale culturii Noua (Cobâlea, Slobozia-Şureuţi, Odaia-Miciurin) şi Sabatinovka (Jushni Bug). Morfologic, aceste topoare sunt specifice perioadei eneolitice şi, cel mai probabil, au fost reutilizate de comunităţile Noua-Sabatinovka.

Alte obiecte (vezi anexa, Fig. 50). La această categorie menţionăm mai multe piese nedeterminate tipologic şi funcţional, de cele mai multe ori, din cauza fragmentării puternice (în total, peste 250 de exemplare). În mare parte, aceste descoperiri revin aşezărilor culturii Noua. Piesele cu utilitate incertă sunt reprezentate de la fragmente mici de os cu suprafaţa şlefuită până

la fragmente mai mari, prevăzute cu orificii sau frumos lucrate şi ornamentate (Florescu 1991, fig. 156/1-6,9-10, 157/1-7).

3.3. Obiecte de piatră

Artefactele prelucrate din piatră pot fi împărţite în câteva categorii: unelte, piese de prestigiu, arme, piese cu caracter votiv, alte obiecte.

Uneltele reprezintă cea mai numeroasă categorie, încadrând o gamă largă de piese, utilizate la recoltarea şi măcinarea grânelor, prelucrarea pământului, şlefuirea, tăierea, baterea materiilor prime de diferit tip, în procesul de prelucrare, menţinere funcţională sau reparaţie a unor obiecte.

Râşniţele (vezi anexa, Fig. 51-52) sunt, de cele mai multe ori, prelucrate din roci dure, cu granulaţie mare, şi au formă ovală alungită sau trapezoidală, cu colţurile rotunjite. Au o singură latură şlefuită, uşor sau puternic concavă, în dependență de durata utilizării, partea opusă păstrând forma naturală şi doar în rare cazuri fiind uşor şlefuită. Fragmente sau păstrate integral, râşniţele sunt cunoscute numeric mai multe în aşezări de tip Sabatinovka (Panskoe, Čikalivka, Pavlovka, Kapulivka VI, Vasilivka, Obitočnoe 20, Marinivka, Troian, Sabatinivka, Suha Balka, Stepove, Uškalka, Dremajlivka, Zmiivka, Novokiivka, Burun-Ali, Kirovo, Taraclia-Gaidabul ş.a), şi mai puţine – în aşezările culturilor Noua (Jukiv, Ostrivec, Mahala, Slobozia-Șirăuți, Petruşeni III, Ghindeşti VI, Cobâlea, Crasnaleuca, Rai-Gura Hulubăţ, Dealul Morii; Lichitişeni, Tăvădăreşti, Zoltan ş.a) şi Coslogeni (Crăsanii de Jos, Platoneşti „La Cimitir”, Stelnica/Grădiştea Stoicii, Ceacu, Grădiştea Coslogeni, Ştefan cel Mare, Ulmu). În total, sunt cunoscute în jur de 200 de exemplare. Erau folosite pentru măcinarea cerealelor și, probabil, a diverselor boabe și semințe. Nu este exclusă utilizarea lor şi pentru şlefuirea unor piese din os sau piatră, iar păstrarea fragmentară a unora din ele poate fi dovada folosirii finale a acestei piese în calitate de suprafaţă de batere, care se încheia, în timp, cu spargerea piesei.

Frecătoarele (vezi anexa, Fig. 53) reprezintă piesele aflate în strânsă conexiune cu râşniţele și sunt prelucrate din roci sedimentare, colectate din albia râurilor sau din roci dure cu granulație mare. Forma acestora poate fi oval-elipsoidală, sferică sau, uneori, cvasirectangulară. Ca şi în cazul râşniţelor, sunt descoperite mai frecvent în aşezările culturii Sabatinovka (Mikolaïvka, Čikalivka, Josipovka, Kapulivka VI, Obitočnoe 20, Sabatinivka, Novorozanivka I, Peresadivka I, Stepove, Uškalka, Dremajlivka, Kirovo, Novokiivka, Kazan-Kulak, Crocmaz IV, Balabanu I, Taraclia-Gaidabul, Tvardiţa I, Tvardiţa V ş.a), fiind mai puţine numeric în cele de tip Noua (Volja IV, Jukiv, Bovšiv, Stecivka II, Mahala, Stolniceni II, Ghindeşti VI, Cobîlea, Truşeşti, Topoliţa „La Ilioi”, Rai-Gura Hulubăţ, Dealul Morii, Lichitişeni ş.a) şi Coslogeni (Ostrov „Piatra Frecăţei”, Grădiştea-Coslogeni). În total, sunt cunoscute cca 200 de astfel de descoperiri. Erau utilizate împreună cu râşniţa la măcinarea cerealelor și, probabil, la zdrobirea diferitor semințe și boabe.

Analogii de râşniţe şi frecătoare sunt cunoscute în mai multe culturi, printre care Srubnaja, Belogrudovka, Belozerca (Отрощенко 1985, с. 470, с. 503, с. 524, рис. 127/20), Cozia-Saharna (Кашуба 2000, рис. XXVIII/16) ș.a.

Abrazivele (vezi anexa, Fig. 54). Prelucrate din gresie şi, mai rar, din roci dure, acestea au, de cele mai multe ori, formă trapezoidală neregulată în plan şi secţiune, posibil, forma în cauză fiind cea mai potrivită configuraţiei palmei, respectiv, fiind mai comodă în utilizare. De regulă, au doar una din laturi şlefuită, mai rar fiind prelucrate pe întreaga suprafaţă. Acest tip de piesă s-a remarcat în unele aşezări printr-o prezenţă abundentă (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, 290-292, рис. 85-86; Демченко, Левицкий 1992, с. 125; Sîrbu 2013a, p. 163; Сава и др. 2017, с. 166). Cu toate acestea, numărul lor prevalează statistic în zona pruto-nistreană, fiind pomenite rar în publicaţiile din Ucraina şi aproape deloc în cele de pe teritoriul României. În total, au fost descoperite peste 500 de astfel de piese. Cel mai probabil, această situaţie se poate explica prin nepreluarea de pe teren a acestor piese, din motiv că nu ar prezenta urme clare de utilizare sau că valorificarea lor se limitează la depozitarea piesei, fără a fi publicată. Posibil, acestea erau utilizate atât la răzuirea unor suprafeţe dure, cât şi în procesul de curăţare a pieilor (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 292). Şlefuirea uşoară, observată pe multe din ele, vorbeşte mai degrabă de un timp scurt de utilizare, până la epuizarea aşchierilor ce serveau în calitate de suprafață abrazivă. Analogii sunt cunoscute şi în aşezările culturilor Catacombelor (Синюк, Матвеев 2007, рис. 56/10, 83/7, 135/5) și Srubnaja (Бровендер 2010, рис. 7/4-6) ş.a.

Şlefuitoarele (vezi anexa, Fig. 55) reprezintă piese de dimensiuni mici şi au forme diferite, preponderent ovoidale şi sferice, cu suprafaţa minuţios şlefuită. Sunt prelucrate din gresie și, mai rar, din fragmente de piese din rocă dură, reutilizate în calitate de şlefuitor (Diaconu, Sîrbu 2018, p. 141, fig. 1/2, 2/1). Provin din mai multe aşezări ale culturilor Sabatinovka (Stepove, Uškalka, Novokiivka, Hutir Ševčenko, Baj-Kijat, Burun-Ali, Kazan-Kulak, Căuşeni, Nisporeni, Comrat I, Congaz-Carasu, Taraclia-Gaidabul) şi Noua (Mahala, Feteşti I, Stolniceni II, Iliciovka I, Odaia-Miciurin, Şurii Noi IV, Ghindeşti VI, Chetriş III, Oglinzi „Faţa Slatinei”), la moment nefiind cunoscute în aşezările de tip Coslogeni. Un tip aparte al acestei categorii de piese îl reprezintă aşa-numitul „utjujok” (Fig. 55/8-13) - şlefuitor cu o formă bine definită, prevăzută cu talpă de lucru şi mâner, întâlnit preponderent în cadrul culturii Sabatinovka (Mikolaïvka, Volos'ke, Kapulivka IV, Vasilivka, Zolota Balka, Dremajlivka, Zmiivka, Baj-Kijat, Crocmaz IV). Pentru mediul culturii Noua, la moment, sunt cunoscute două descoperiri de acest fel în aşezările Ghindeşti VI şi Odaia-Miciurin (Мелюкова 1961a, с. 28, рис. 11/13; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, рис. 87/15). Un studiu dedicat acestui tip de artefact litic a fost elaborat de I. Šarafutdinova (Шарафутдінова 1972, с. 68-71, рис. 2). Şlefuitoarele erau utilizate în procesul de finisare a diferitor artefacte din ceramică, os, bronz, lemn etc. În total, sunt cunoscute cca 120 de astfel de piese. Obiecte

asemănătoare au fost descoperite şi în aşezările culturilor Srubnaja (Бровендер 2010, рис. 28/1,3-5), Babadag (Jugănaru 2005, p. 68, fig. 46/8,9,21). Analogii de formă sferică sunt cunoscute în aşezări ale perioadei bronzului târziu de pe teritoriul Kazakstanului (cultura Begazy-Dandybayevskaya, sec. XIII-IX a.Chr.), fiind considerate a fi bile pentru praştie (Варфоломеев, Дмитриев 2015, с. 379-385, рис. 3/1-7,12).

Percutoarele (vezi anexa, Fig. 56) reprezintă piese de formă sferică sau ovoidală, confecţionate din silex (Fig. 56/1,4-8,10-11) sau piatră (Fig. 56/2-3,9,12-13), de cele mai multe ori prezentând urme de batere pe suprafaţă. Sunt descoperite destul de frecvent în aşezările culturilor Noua (Ostrivec, Slobozia-Șirăuți, Feteşti I, Odaia-Miciurin, Şurii-Noi IV, Costeşti VIII, Petruşeni III, Ghindeşti VI, Navîrneţ VII, Slobozia „Dealul Viei”, Săveşti „Izvoare”, Topoliţa „La Ilioi”, Zoltan), Sabatinovka (Panskoe, Mikolaïvka, Volos'ke, Čikalivka, Traian, Dremajlivka, Novokiivka, Baj-Kiat, Fontani, Petrovsaja Balka, Novoselica, Kazan-Kulak, Crocmaz IV, Gura-Galbenei, Taraclia-Gaidabul, Tvardiţa V) şi foarte rar în arealul culturii Coslogeni (Sultana, Chirnogeni „Izlaz). Confom datelor statistice, percutoarele prelucrate din silex provin, în mare parte, din aşezările culturii Noua din spaţiul pruto-nistrean. Acestea erau utilizate la cioplirea lamelor de silex şi, cel mai probabil, aveau caracter multifuncţional (spargere şi sfărâmare a diferitor materii prime). În unele aşezări cercetate, acest tip de piesă s-a remarcat printr-o prezență mai ridicată (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 299, рис. 89; Дергачев 1969, с. 118; Dumitroaia 1992, p. 87, fig. 27/3-4, 29/1, 30/4-5), ceea ce ne permite să presupunem existenţa unor miniateliere de prelucrare a semifabricatelor şi pieselor finite din silex sau os. În total, au fost descoperite peste 70 de astfel de obiecte. Analogii sunt cunoscute şi în cadrul culturilor Jamnaja (Иванов и др. 2005, с. 62, рис. 63/7) şi Srubnaja (Березанская и др. 1971, рис. 118/37-39).

Polizoarele (vezi anexa, Fig. 57/1-11) reprezintă piese asemănătoare după formă și dimensiuni abrazivelor și, la fel ca acestea, sunt prelucrate din gresie. Pe una sau ambele laturi, polizoarele conțin unul sau câteva şanţuri, sau adâncituri, circulare, rezultate în urma ascuţirii şi şlefuirii anumitor piese din os sau bronz, cum ar fi acele și străpungătoarele. Sunt descoperite destul de rar și provin, de cele mai multe ori, din aşezările culturii Noua (Čortovec, Stolniceni II, Odaia-Miciurin, Copălău „Pe Ţarină”, Corlăteni, Dealul Morii, Tăvădăreşti, Gârbovăţ) și mai puțin – din cele de tip Sabatinovka (Hansca „Limbari-Căprăria”, Gura-Galbenei). În total, sunt cunoscute peste 20 de astfel de decoperiri. Analogii sunt cunoscute în cadrul culturii Cozia-Saharna (Кашуба 2000, рис. LII/12).

Cutele (vezi anexa, Fig. 57/12-13) sunt prelucrate din gresie sau piatră de râu. De obicei, au formă dreptunghiulară sau trapezoidală în plan şi secţiune, suprafaţa lor fiind minuţios şlefuită. Ca şi polizoarele, acestea reprezintă descoperiri destul de sporadice în aşezările de tip Noua (Ostrivec, Stecivka II, Bulboaca, Feteşti I, Petruşeni III, Ghindeşti VI, Crăieşti, Zapodia,

Cavadineşti, Slobozia), Sabatinovka (Mikolaïvka, Volos'ke, Više Tarasovka I, Červone Ozero, Dremajlivka, Kirovo, Uč Baš) şi Coslogeni (Dorobanţu). În total, sunt cunoscute în jur de 50 de astfel de descoperiri. Erau utilizate pentru ascuţirea uneltelor şi armelor din bronz (lame de cuţit, seceri, topoare, celturi, dălţi ş.a), în procesul de finisare a pieselor sau a menţinerii funcţionalităţii. Analogii sunt cunoscute în cadrul culturilor Catacombelor (Синюк, Матвеев 2007, рис. 92/7), Belozerca (Отрощенко 1985, рис. 142/19), Babadag (Jugănaru 2005, fig. 46/20), Gava-Holigrady (Малеев 1976, рис. 2/10), Cozia-Saharna (Кашуба 2000, рис. LXXV/23-24).

Cuţitele curbe sau aşa-numitele Krummesser (vezi anexa, Fig. 58). Sunt prelucrate, de regulă, din silex (vezi anexa, Fig. 58/7-20), însă se cunosc şi exemplare din piatră (vezi anexa, Fig. 58/1-6). Au corpul uşor sau puternic curbat, exemplarele din silex fiind prelucrate cu microretuşări pe margini şi macroretuşări pe restul suprafeţei, iar cele din piatră fiind cu suprafața bine șlefuită și marginile subţiate. Este o categorie bine reprezentată în aşezările culturilor Noua (Jukiv, Ostrivec, Slobozia-Șirăuți, Petruşeni III, Baisa, Corlăteni, Crasnaleuca, Truşeşti, Suceava, Valea Lupului, Davideni, Poeneşti-Măgura, Rai-Gura Hulubăţ, Urdeşti, Bărboasa, Lichitişeni, Tăvădăreşti, Gârbovăţ ş.a) şi Sabatinovka (Mikolaïvka, Volos'ke, Hortica Molodjaga, Červone Ozero, Dremajlivka, Kirovo, Uškalka, Kahovka, Lugovoe, Fontani, Drujnoe II ş.a) şi foarte sporadică în cele de tip Coslogeni (Dorobanţu). În total, se cunosc în jur de 150 de astfel de descoperiri, prioritar prelucrate din silex. În unele aşezări, se remarcă printr-o prezență mai ridicată (Лесков 1970, с. 33, рис. 37-38; Păunescu ş.a 1976, 76; Lazarovici, Babeş 2015, p. 211, fig. III/58. 4-9 ş.a). Funcţionalitatea acestor piese nu este pe deplin stabilită, însă prezenţa urmelor de utilizare intensă până la lustru, mai ales pe cele lucrate din silex, dovedesc contactul acestor piese cu tulpinile plantelor bogate în siliciu (Păunescu 1970, p. 99), ceea ce presupune folosirea lor la recoltarea cerealelor şi plantelor. Spre deosebire de cuţitele curbe din silex, care se întâlnesc frecvent atât în aşezări Noua, cât şi Sabatinovka, cele prelucrate din piatră provin aproape în totalitate din aşezări de tip Noua. Acest tip de artefact apare încă în eneoliticul final (Roman 1976, Pl. 9/16-17), răspândindu-se pe larg pe parcursul epocii bronzului (Sava 1994b, fig. 3/30-35) şi continuându-şi evoluţia până în Hallstatt (Малеев 1976, рис. 2/7,9; László 1994, fig. 8/1,2).

Dălţile (vezi anexa, Fig. 58/21) au formă dreptunghiulară sau trapezoidală şi sunt prelucrate din piatră sau silex. Sunt cunoscute pe baza câtorva descoperiri efectuate în arealul culturilor Noua (Răuceşti „Vatra Satului”, Pătrăşcani-Selişte) şi Coslogeni (Ştefan cel Mare), în total 3 exemplare, dintre care unul prelucrat din silex. Erau utilizate, cel mai probabil, atât la finisarea unor obiecte de lemn, cât şi pentru spargerea oaselor mari.

Fusaiolele (vezi anexa, Fig. 68/17) au formă discoidală, prevăzută pe centru cu orificiu, şi sunt prelucrate din gresie sau calcar. Sunt cunoscute doar patru piese de acest tip şi provin din aşezări de tip Sabatinovka (Kirovo, Trihatki I, Balabanu I) şi Noua (Oglinzi „Faţa Slatinei”).

Dimensiunile mici exclud utilizarea lor în calitate de greutăţi, cel mai probabil, ca şi piesele similare prelucrate din lut ars, acestea fiind folosite în procesul de toarcere a lânii sau a fibrelor vegetale.

Greutăţi. Se cunosc doar trei descoperiri de acest fel, două provenind din aşezări ale culturii Sabatinovka (Kirovo, Uškalka) şi a treia – dintr-o aşezare de tip Noua (Ostrivec). În publicații, acestea sunt prezentate doar ca tip de artefact litic, fără a fi descrise sau prezentate grafic. Erau folosite, cel mai probabil, ca atribut pentru plasa de pescuit, nefiind exclusă utilizarea exemplarelor de dimensiuni mai mici pentru fixarea firelor la războiul de ţesut.

Pisăloagele (vezi anexa, Fig. 59/1-3) au formă cilindrică sau ovoidală şi sunt prelucrate, de obicei, din gresie, în unele cazuri, în calitate de pisălog fiind reutilizate după spargere aşa-numitele sceptre-coloană. Reprezintă o categorie de piese cu un repertoriu al descoperirilor mic, în majoritate provenind din aşezări de tip Sabatinovka (Josopivka, Hortica-Lipovaja, Hortica Molodnjaga, Zlatopil', Novorozanivka, Jushni Bug, Novokiivka, Burun Ali, Kirovo, Serğeevskij Zaliv) şi doar câteva din aşezări ale culturii Noua din spaţiul pruto-nistrean (Stecivka II, Odaia-Miciurin, Ghindeşti VI). În total, sunt cunoscute în jur de 20 de astfel de descoperiri. În arealul culturii Noua din dreapta Prutului şi al culturii Coslogeni nu au fost semnalate descoperiri de acest fel. Erau utilizate, cel mai probabil, la zdrobirea diferitor substanţe organice.

Mojarele (vezi anexa, Fig. 59/4-8) reprezintă recipiente prelucrate din gresie sau roci dure din piatră (granit, andezit, rocă vulcanică). Pe baza trăsăturilor morfologice, pot fi deosebite trei tipuri principale, cu mai multe variante: 1 - mojar bitronconic, cu baza bine individualizată, asemănător unei cupe cu picior; 2 - mojar tronconic şi mojar cvasicilindric (Sîrbu, Diaconu 2018, p. 23). Deosebirile tipologice vorbesc mai degrabă despre unele raţiuni practice. Cu toate acestea, se atestă prezenţa prioritară a exemplarelor bitronconice în arealul nord-pontic, iar a celor cvasicilindrice - în zona de vest a Mării Negre (Sîrbu, Diaconu 2018, p. 23). La momentul de faţă, toate mojarele descoperite în aşezări provin din mediul culturii Sabatinovka (Rozanivka I, Uškalka, Novokiivka, Burun-Ali, Kirovo, Kazan-Kulak II). În arealul culturii Noua se cunosc nouă exemplare, găsite întâmplător, dintre care opt provin de pe teritoriul Republicii Moldova (Harmaţca, Petreşti, Basarabeasca, Lipoveni II şi două cu locul descoperirii necunoscut) și unul – de pe teritoriul României, găsit în localitatea Hârtoape (judeţul Iaşi) (Sîrbu, Diaconu 2018, p. 19-24, fig. 2/2-3,5). În arealul culturii Coslogeni este cunoscut un singur mojar, descoperit întâmplător la Kalčevo (regiunea Yambol, Bulgaria). În total, sunt cunoscute 13 astfel de descoperiri. În literatura de specialitate, funcţionalitatea acestor piese este legată direct de sceptrele-coloană şi de activităţile metalurgice (Сава 1987, с. 68; Sîrbu 2013a, p. 175; Sava 2014, p. 468). Această ipoteză are la bază analizele de laborator, efectuate în câteva cazuri, unde în cavitatea mojarelor au fost descoperite urme de minereu (Сава 1987, с. 68; Sîrbu 2013a, p. 175). Din păcate, ca şi în cazul

sceptrelor, pentru multe dintre mojare nu se cunoaşte contextul descoperirii, fapt ce complică interpretarea funcţionalităţii lor. Aproape toate exemplarele cunoscute au dimensiuni mici, pentru a putea fi utilizate în activități metalurgice. Modul foarte îngrijit de realizare presupune, mai degrabă, utilizarea lor la zdrobirea diferitor rădăcini, plante medicinale, pentru prepararea unor mixturi sau ca simple obiecte de recuzită în cadrul unor practici ritualice (Sîrbu, Diaconu 2018, p. 23-24).

Piesele de prestigiu sunt reprezentate de două tipuri de sceptre: sceptrele-coloană şi sceptrele sferice perforate.

Sceptre-coloană (vezi anexa, Fig. 60) sau, cum mai sunt cunoscute în literatura de specialitate, *sceptrele-pisălog*, sunt prelucrate din roci dure – granit, marmură, serpentin şi alte specii rare de piatră. Au forma unei coloane conice, de cele mai multe ori, având capătul superior în formă de buton sau ciupercă. Unele din ele sunt prevăzute, în partea superioară, cu butoni mici, dispuşi simetric, sau au corpul ornamentat. Sceptrele-coloană au fost clasificate în cinci tipuri, fiecare cu câteva variante (Boroffka, Sava 1998, s. 19-46, Abb. 1-18; Sîrbu 2013a, p. 172-175, fig. 8). În arealul complexului cultural N-S-C sunt cunoscute sceptre de tipul I şi II şi foarte rar – de tipul III (Сава 1987, с. 68). Provin, de cele mai multe ori, din descoperiri izolate şi, mai rar, din aşezări sau depozite de bronzuri (Дергачев 2012, с. 154, илл. II/35). Sceptre au fost descoperite în mai multe aşezări de tip Noua (Ghindeşti VI, Scheia, Andrieşeni, Davideni, Giurcani SV, Murgeni-Oiţa, Rai-Gura Hulubăţ, Şuletea „Şipote", Valea lui Darie) şi Sabatinovka (Panskoe, Mikolaivka, Čikalivka, Volos'ke, Čapaevka LOZ-5, Uškalka, Radens'k, Mihajlovka, Fontani, Kazan-Kulak). În mediul culturii Coslogeni, două exemplare provin din aşezări (Dorobanţu, Satu Nou), celelalte fiind descoperiri întâmplătoare de pe teritoriul Bulgariei (Ruse, Popovo, Kalčevo, Malomirovo, Momina Čyrcka, Voden-Ludogortsi, Isperich).[7] În total, sunt cunoscute peste 35 de astfel de descoperiri. Funcţionalitatea acestor artefacte nu a fost pe deplin stabilită. În literatura de specialitate circulă ipoteza care susține utilizarea lor pentru mărunţirea minereurilor în procesul de turnare a bronzurilor, ipoteză ce se bazează pe descoperirea unora alături de forme de turnare în cadrul depozitelor de bronzuri (Сава 1987, с. 60). Sceptrelor ornamentate li se atribuie şi anumite funcţii ritualice sau statut de prestigiu (Сава 1987, с. 60; Irimia 2008, p. 82). Sunt răspândite pe un spaţiu larg, cuprins între Siberia de vest, la est, până la munţii Carpaţi, în vest, şi spre sud – până la marginea de vest a văii Indului (Boroffka, Sava 1998, s. 19-46, Abb. 1-18).

Sceptrele sferice perforate (măciucile) (vezi anexa, Fig. 61) au formă sferică sau sferică aplatizată, prevăzută la una din baze cu manşon scurt. Sunt prelucrate din roci dure de piatră şi, mai rar, din gresie. Au suprafaţa minuţios şlefuită până la lustru, în rare cazuri prevăzută cu

[7] Sceptrele descoperite întâmplător pe teritoriul Bulgariei au fost incluse în prezentul studiu pentru o delimitare aproximativă a arealului de răspândire spre sud a culturii Coslogeni.

ornament incizat (Sava 2014, fig. 14/7). Reprezintă descoperiri sporadice în aşezările culturilor Noua (Slobozia-Șirăuți, Stolniceni II, Ghindeşti VI, Rădeni, Târpeşti, Murgeni-Oiţa) şi Sabatinovka (Zlatopil', Mihajlovka, Kirovo, Balabanu I). În total, sunt cunoscute în jur de 15 astfel de obiecte. Acestora li se atribuie atât statut de armă (Comşa 1972, p. 260; Говедарица 2009, с. 419), cât şi valoare simbolică (Dumitroaia 2000, p. 124; Епимахов 2013, с. 29). Piese asemănătoare, prevăzute cu ornament format din patru butoane (mai rar şase), sunt cunoscute în epoca cuprului (Говедарица 2009, с. 419-437). Analogii găsim şi în cadrul culturilor Katakombnaja (Синюк, Матвеев 2007, рис. 62/12, 91/1, 119/10), Belogrudovka (Березанская 1994, рис. 12), Mnogovalikovaja (Kaiser 1997, s. 116-126), Belozerka (Черняков 1985, 95, рис. 44/11-13).

Formele de turnare (vezi anexa, Fig. 62-64). Acestea sunt prelucrate, în mare parte, din şist, calitatea fizico-chimică a acestei roci potrivindu-se cerinţelor tehnice de turnare a bronzurilor. De regulă, au formă dreptunghiulară (doar uneori trapezoidală sau cilindrică) şi dimensiuni diferite, în dependenţă de forma și dimensiunile obiectului care se turna. Această categorie de artefact litic s-a bucurat, practic, de cea mai mare popularitate în literatura de specialitate, alături de piesele de metal. Au fost abordate într-un şir de studii – de la simple prezentări până la descrierea procesului de confecţionare şi tipologie (Шарафутдинова 1960; Балагури 1964; Черняков 1967; Bočkarev; Leskov 1980; Neagu-Nanu 1986; Черняков, Элісеев 2003; Крушельницька 2006; Гершкович 2009; Sava 2011; Gafincu 2017; Старік, Куштан 2020 etc). Marea majoritate a formelor de turnare, descoperite în zona de stepă nord-pontică, au fost prelucrate din şist de Krivorojia (Черняков 1967, с. 179). Analiza petrografică a mai multor forme de turnare găsite pe teritoriul Ucrainei a fost făcută de V.F. Petruni (Петрунь 1967, с. 185-194; Петрунь 1996, с. 37-41).

Formele de turnare se împart în două tipuri: 1) *tipare monovalve*, destinate turnării pieselor simple (ace, împungătoare, pandantive, seceri etc.) şi 2) *tipare bivalve*, cu matrice prevăzută pentru turnarea pieselor mai complicate (celturi, pumnale, dălţi, topoare etc.). Piesele de dimensiuni mai mari (ca, de exemplu, spadele) erau turnate cu ajutorul mai multor tipare. Forme de turnare au fost descoperite preponderent în aşezări de tip Sabatinovka (Pilipčatine, Čikalivka, Volos'ke, Pavlovka, Više Tarasovka II, Kapulivka IV, Hortica-Prebrajensk, Marinivka, Sabatinivka, Buz'ke IV, Jushni Bug, Dikij Sad, Dudčani, Berislav, Novokiivka, Mihajlovka, Behteri, Baj-Kiat, Burun Ali, Kirov, Uč-Baš, Krasnye Okni, Taraclia-Gaidabul) şi Noua (Čornokinci, Ostrivec, Stecivka II, Mahala, Grinăuţi, Corjeuţi II, Coteala, Stolniceni II, Odia-Miciurin, Horodişte, Cobîlea, Şipca, Lunca, Sarata Basarab, Oglinzi, Idrici, Popeni „Cerchez", Rai-Gura Hulubăţ, Gârbovăţ, Nicoleni, Rotbav, Dobric), în arealul culturii Coslogeni fiind descoperite foarte rar (Axintele, Grădiştea-Coslogeni). În total, sunt cunoscute peste 120 de astfel de piese. Unele aşezări se diferenţiază printr-un număr

mare de asemenea descoperiri (Фабрициус 1951, с. 37-39, Таб. XX/1-6; Бодянский 1952, с. 169-175, Таб. III, IV/1,3-6; Шарафутдінова 1962, с. 17; Смирнова 1972, рис. 9/1-3; Gerškovič 1999, Taf. 39-43, 44/4-7 ş.a).

Armele prelucrate din piatră includ două categorii de piese: topoare şi vârfuri de săgeată.

Topoarele (vezi anexa, Fig. 65-66) sunt prelucrate din roci dure de piatră şi se împart în două tipuri principale: perforate şi neperforate, ultimele fiind descoperite foarte rar. La rândul lor, acestea cunosc câteva variante tipologice:

Topoare perforate:

1) topoare cu profil drept sau puţin curbat, cu muchia cilindrică finisată printr-un buton conic, cu tăişul arcuit şi perforaţia plasată central sau mai aproape de muchie. Fragmentul unui astfel de topor a fost descoperit în aşezarea culturii Noua de la Oglinzi (Diaconu 2016, fig. 37/3). Acest tip de topor este cunoscut şi în cadrul culturii Monteoru (Bobi, Apostu 1997, Pl. 6/9), având analogii, mai ales, în culturile epocii bronzului mijlociu din spaţiul nord-vest pontic (Kaiser 1997, 102-109, Taf. 26/9-11, 27/1-4,7);

2) topoare cu corp alungit, zvelt, cu profil drept sau uşor arcuit, cu perforaţia mai aproape de muchie. Acest tip de topor a fost descoperit în aşezarea culturii Noua de la Tăvădăreşti (Florescu 1991, fig. 158/5) şi în cele de tip Sabatinovka de la Uškalka (Телегін 1961, рис. 3/12) şi Obitočnoe 20 (Ğerškovič 1999, Taf. 47/10);

3) topoare cu corpul ovoidal alungit, având tăişul drept, muchia rotunjită şi perforaţia în partea superioară. Descoperiri de acest tip sunt cunoscute în aşezarea culturii Noua de la Oglinzi (Diaconu 2016, fig. 37/9) şi în cele de tip Sabatinovka de la Kirovo (Лесков 1970, рис. 25/13), Kazan-Kulak II (Субботин 2002, рис. 2/10) şi Serğeevskij Zaliv (Ğerškovič 1999, Taf. 45/9). Un exemplar similar provine din aşezarea eponimă a culturii Coslogeni (Bolohan 2016, Pl. 5/2);

4) topoare cu corpul bitronconic, cu profil drept sau arcuit, cu muchia scundă, finisată printr-o suprafaţă plană, cu perforaţie aproximativ centrală. Acestea sunt cunoscute în literatura de specialitate şi ca topoare-ciocan. Reprezintă cel mai cunoscut tip găsit în aşezări de tip Noua-Sabatinovka. Descoperiri de acest gen provin din aşezările culturii Noua de la Mahala (Смирнова 1972, рис. 6/11) Petruşeni, Odaia-Miciurin, Ghindeşti VI (Sava 2014, fig. 62/7, 89/1, 132/23), Andrieşeni (Florescu 1991, fig. 159/1,4), Podul Ilioaiei, Româneşti (Dascălu 2007, p. 215, p. 222), Rai-Gura Hulubăţ (Rotaru 2009, fig. 7/3), în cele de tip Sabatinovka de la Jušnii Bug (Kluschinzew 1993, Desin 1/2), Baj Kijat (Колотухин 2000, рис. 12/19), Kirovo (Лесков 1970, рис. 25/9,12) şi în aşezarea eponimă a culturii Coslogeni (Bolohan 2016, Pl. 5/1);

5) topoare cu corp drept sau uşor curbat, având muchia înaltă, cilindrică, finisată cu o suprafaţă plată şi perforaţie mai aproape de muchie. Acest tip de topor a fost găsit în aşezarea

culturii Noua de la Valea Lupului (Florescu 1991, fig. 158/2) şi în cele de tip Sabatinovka de la Baj-Kijat (Колотухин 2000, рис.10/12) şi Hansca „Limbară-Căprăria" (Sava 2014, fig. 167/8).

Topoare neperforate:

1) topoare duble, neperforate, cu secţiune rectangulară sau ovală şi capetele rotunjite, prevăzute cu una sau două şănţuiri orizontale în zona mediană. Astfel de exemplare au fost descoperite în aşezările culturii Noua de la Poşta Elan (Rotaru 2009, fig. 1-3), Ghindești VI (Sîrbu 2022, p. 155, fig. 7/5, 9/5), în cele ale culturii Sabatinovka de la Hortica Lipovaja (Козачок 1991, рис. 7/28), Čikalivka (Шарафутдінова 1962, Таб. II/5-6) şi în aşezarea culturii Coslogeni de la Pietroiu (Bolohan 2016, Pl. 5/11). Analogii sunt cunoscute în alte culturi din epoca bronzului (Kašuba, Kaiser 2009, Taf. 1-2, 5/1-5, 6/1-4);

2) topoare de formă trapezoidală, lucrate din piatră sau silex, neperforate. Exemplare prelucrate din piatră au fost găsite în aşezarea culturii Noua de la Slobozia-Șirăuți (Sîrbu 2013a, fig. 6/1)[8] şi în cea a culturii Sabatinovka de la Serğeevskij Zaliv (Ğerškovič 1999, Taf. 45/10). Topoare de acest tip, lucrate din silex, sunt cunoscute în aşezările culturii Noua de la Lichitişeni (Florescu 1991, fig. 164/9) şi Crasnaleuca (Dascălu 2007, p. 181, fig. 58/94).

În total, în așezările complexului cultural N-S-C s-au descoperit peste 100 de topoare. Funcţionalitatea topoarelor era, cel mai probabil, una diversă, fiind folosite ca unelte, arme şi simboluri sociale. Posibil, topoarele de tipul 1 şi 2 erau utilizate ca arme sau simboluri sociale, celelalte fiind folosite ca unelte în activităţile gospodăreşti şi meşteşugăreşti. Menţionăm că marea majoritate a topoarelor descoperite în aşezări s-au păstrat în stare fragmentară, iar în multe cazuri acest fapt nu a permis determinarea lor tipologică.

Vârfurile de săgeţi (vezi anexa, Fig. 67/1-12) sunt prelucrate din silex, pe suport aşchial. Au formă triunghiulară, cu suprafaţa retuşată direct sau uşor oblic și pot avea baza dreaptă sau concavă. Reprezintă o categorie de artefact rar descoperită în aşezările complexului cultural vizat în lucrarea de față. În mare parte, au fost descoperite în așezări de tip Noua (Feteşti II, Odaia-Miciurin, Cobâlea, Miorcani „Fânat I", Bosanci, Rai-Gura Hulubăţ) şi, mai puţin, în cele de tip Sabatinovka (Burun-Ali, Drujnoe II) şi Coslogeni (Stelnica-Grădiştea Mare, Stelnica-Grădiştea Stoicii). Un exemplar prelucrat din granit provine din aşezarea culturii Sabatinovka de la Hortica Lipovaja (Казачек 1991, с. 87). În total, sunt cunoscute peste 20 de astfel de obiecte. Funcţionalitatea acestora era legată de vânătoare şi de scopuri combative.

Piese din silex. Pe lângă vârfurile de săgeată, percutoarele şi cuţitele prezentate mai sus, inventarul pieselor mai conține lame (vezi anexa, Fig. 67/13-25) şi gratoare, prelucrate pe aşchii

[8] În publicaţie piesa a fost interpretată greşit ca săpăligă (Sîrbu 2013a, 170).

prin retuşare (vezi anexa, fig. 67/26-29). La moment, sunt cunoscute în jur de 50 de gratoare și peste 80 de lame.

Inventarul litic cu caracter votiv este reprezentat de piese în formă de ou, de figurine zoomorfe și antropomorfe, bile și discuri.

Piesele în formă de ou (vezi anexa, Fig. 68/1-12) au formă ovală alungită şi suprafaţa bine şlefuită, în unele cazuri, până la luciu. Sunt prelucrate din gresie, dar sunt cunoscute şi exemplare confecţionate din roci dure. Astfel de obiecte au fost descoperite în aşezări de tip Noua (Odaia-Miciurin, Ghindeşti VI, Giurcani SV, Murgeni-Oiţa) şi Sabatinovka (Čikalivka, Hortica Lipovaja, Zlatopol', Mihajlovka, Burun-Ali, Novoselica, Kazan-Kulak II), lipsind în cele din mediul culturii Coslogeni. În total, sunt cunoscute în jur de 20 de astfel de piese. Descoperirea a trei asemenea exemplare împreună cu un sceptru-coloană în aşezarea culturii Sabatinovka de la Čikalivka (Шарафутдінова 1964, рис.7/2-3,6) atribuie acestora un carcater votiv. Analogii sunt cunoscute în aşezări ale perioadei bronzului târziu de pe teritoriul Kazakstanului (cultura Begazy-Dandybayevskaya, sec. XIII-IX a.Chr.), considerate a fi bile pentru praştie (Варфоломеев, Дмитриев 2015, с. 379-385, рис. 1/1-7,9-15; 2/1-7,10,15) şi în Hallstatul timpuriu (Кашуба 2000, рис. XXVII/17).

Figurine (vezi anexa, Fig. 68/19-20). La momentul de faţă, sunt cunoscute trei reprezentări: două zoomorfe (Gerškovič 1999, Taf. 18/5, 36/13) şi una antropomorfă (Бураков 1961, таб. III/9) – toate descoperite în aşezări de tip Sabatinovka de pe teritoriul Ucrainei. Ca şi în cazul celor prelucrate din lut sau os, cel mai probabil, acestea erau utilizate în cadrul unor practici magico-religioase.

Bilele reprezintă piese de formă sferică sau ovoidală, cu suprafaţa bine şlefuită, prelucrate, de cele mai multe ori, din gresie. Sunt cunoscute în jur de șase exemplare, descoperite în aşezarea culturii Noua de la Crăieşti (Ştefănescu 1998, p. 208) şi în cea de tip Sabatinovka de la Kazan-Kulak II (Суботин 2002, рис. 2/14). Nu prezintă urme de utilizare sau batere pe suprafaţă, ceea ce face dificilă determinarea funcţionalităţii pieselor de acest tip. Analogii sunt cunoscute în aşezări ale perioadei bronzului târziu de pe teritoriul Kazakstanului (cultura Begazy-Dandybayevskaya, sec. XIII-IX a.Chr.) și sunt considerate a fi bile pentru praştie (Варфоломеев, Дмитриев 2015, с. 379-385, рис. 3/1-7, 5).

Discurile (vezi anexa, Fig. 69) au formă circulară în plan, marginile neglijent rotunjite, doar în rare cazuri având suprafța șlefuită. De regulă, sunt prelucrate din rocă moale de gresie. În rare cazuri, suprafaţa piesei este prelucrată pe una sau ambele laturi, de cele mai multe ori, superficial (Sîrbu 2013a, p. 166, fig. 4/1-8). Descoperiri de acest fel provin din mai multe aşezări de tip Noua (Ostrivec, Slobozia-Șirăuți, Cuconeştii Vechi V, Ghindeşti VI, Odaia-Miciurin, Feteşti I, Petruşeni III, Cobâlea) şi Sabatinovka (Čikalivka, Peresadivka I, Burun-Ali, Novoselica,

Nisporeni, Taraclia-Gaidabul), mai puţin din cele de tip Coslogeni (Rasovo-Malul Roşu). În unele aşezări, acestea au fost descoperite în număr relativ mare (Slobozia-Șirăuți -11, Taraclia-Gaidabul -12, Ghindeşti VI -32). Tot aici, merită menţionate trei discuri din marnă, perforate central, găsite în aşezarea de tip Sabatinovka de la Uč Baš (Кравченко 2004, с. 55). În total, sunt cunoscute peste 70 de astfel de descoperiri. Funcţionalitatea discurilor din piatră este incertă. Descoperirea, în unele cazuri, a discurilor în apropierea „pâinicilor" de lut sau a altor piese cu caracter votiv, permit, cu rezervă, atribuirea acestui caracter şi lor (Sîrbu 2015, p. 103). Până la plasarea acestor obiecte într-un context funcţional clar, această interpretare rămâne a fi o ipoteză de lucru. Obiecte asemănătoare sunt cunoscute şi în culturile Katakombnaja (Гребенников, Горбенко 2010, с. 157, с. 160) şi Srubnaja (Бровердер 2010, с. 207, рис. 7/7-8).

Pe lângă piesele prezentate mai sus, în aşezările de tip N-S-C au mai fost descoperite: un pandantiv (vezi anexa, Fig. 68/16), prelucrat din piatră (Gerškovič 1999, Taf. 47/8), 21 de mărgele (vezi anexa, Fig. 68/15) din calcar, în cadrul unui depozit de bronzuri atribuit culturii Noua (Florescu 1991, fig. 101/1), un fragment de capac (Прибалова, Прибалов 1987, 102), rondele (vezi anexa, Fig. 68/18) şi diverse fragmente de piese, care nu au putut fi determinate tipologic şi nici funcţional, dar care prezintă urme clare de prelucrare şi utilizare (vezi anexa, Fig. 68/13-14).

3.4. Obiecte de lut

Păstrate în mare parte fragmentar, acestea nu prezintă o mare diversitate tipologică şi sunt lucrate din pastă necalitativă, deseori fărâmicioasă. O parte din artefactele din lut țin de îndeletnicirile casnice (tors, ţesut) şi meşteşugăreşti (metalurgie), o altă parte - de viaţa spirituală. Pe lângă acestea, sunt cunoscute şi obiecte cu funcţionalitate incertă.

Ustensile. Cum am menţionat mai sus, această categorie ţine de îndeletnicirile casnice şi meşteşugăreşti – tors și ţesut (fusaiole, mosoare, greutăţi) și metalurgie (creuzete, forme de turnare).

Fusaiolele (vezi anexa, Fig. 70). Acestea pot avea formă tronconică, bitronconică, sferică, elipsoidală şi cilindrică. Sunt modelate din pastă de lut, în amestec cu ceramică pisată sau nisip, şi au, de regulă, suprafaţa neglijent lucrată, doar în rare cazuri fiind bine netezită. Ca urmare a arderii incomplete și neproporţionale, culoarea fusaiolelor variază de la gălbui-roşiatic la cenuşiu-închis şi negru. Foarte rar, prezintă decor realizat din linii incizate, caneluri sau împunsături (Cavadineşti, Taraclia-Gaidabul). Cele de formă elipsoidală sunt prelucrate, de obicei, din perete de vas ceramic, perforate median (Odaia-Miciurin, Stecivka, Cândeşti ș.a). Fusaiolele reprezintă categoria cea mai numerică (în total, peste 130 de exemplare) după aşa-numitele „pâinici" din lut ars. Cu toate acestea, prezența lor este cu mult mai redusă comparativ cu alte culturi ale epocii bronzului. Aceasta se poate explica prin existenţa pieselor similare, prelucrate din os, și, mai puțin, din piatră.

Fiind o ustensilă cunoscută încă din neolitic, fusaiolele se regăsesc şi în alte culturi ale epocii bronzului (Leahu 1966, fig. 9/2-3,6,8; Березанская 1982, рис. 22/17-20; Корочкова 2009, с. 28, рис. 2/12; Малеев 1976, с. 238, рис. 2/1,6,8, 3/5-9,11; Добровольский 1957, с. 44, рис. 2/13 ş.a).

Greutăţile (vezi anexa, Fig. 71/4-5). De regulă, au formă piramidală şi sunt prelucrate din pastă grosolană de lut, în amestec cu ceramică pisată. Culoarea acestora variază de la cenuşiu-închis la negru, ca urmare al arderii insuficiente și neuniforme. Descoperiri de acest fel au fost semnalate în mai multe aşezări de tip N-S-C (Cândeşti, Tecuci „La Plopi", Rotbav, Ciulniţa, Ormeniş, Cikalivka, Sozanivka). În total, sunt cunoscute în jur de 12 astfel de piese. Cu privire la funcţionalitatea greutăţilor, în literatura de specialitate circulă mai multe ipoteze, dintre care cele mai plauzibile rămân folosirea lor la războiul de ţesut vertical sau la plasele de pescuit (Bader 1978, p. 58). O altă interpretare admite folosirea greutăţilor pentru fixarea materialelor ce constituiau acoperişul locuinţelor (trestie, stuf) (Bader 1978, p. 58). Laura Dietrich, analizând greutăţile descoperite în aşezarea de la Rotbav, atribuie folosirea lor ca suport al recipientelor ceramice în procesul gătirii bucatelor („căţei de vatră") (Dietrich 2010a, p. 25-28). Funcţionalitatea exactă a acestor piese poate fi stabilită doar în urma unor cercetări experimentale şi analize minuţioase. Nu este exclusă funcţionalitatea dublă, întrucât greutatea şi trăsăturile morfologice permiteau acest lucru. Ca şi în cazul fusaiolelor, greutăţile sunt cunoscute încă din perioada neolitică și în aşezările altor culturi a epocii bronzului şi epocii fierului (Teodor, Şadurschi 1981, p. 18, fig. 9/1-12; Dietrich 2010a, p. 25-28 ş.a).

Mosoarele (vezi anexa, Fig. 71/2-3). Reprezintă o categorie de piese cu o frecvenţă foarte sporadică în aşezările de tip N-S, fiind cunoscute, la moment, cinci exemplare (Volja, Mahala, Drujnoe II, Čornokinci, Taraclia-Gaidabul). Au formă cilindrică, având capetele proeminente, morfologic asemănătoare mosoarelor utilizate în prezent. În total, sunt cunoscute în jur de cinci astfel de descoperiri. Utilitatea acestora este legată de faza finală a prelucrării fibrelor, pentru înfăşurarea firelor. La fel ca fusaiolele şi greutăţile, mosoarele sunt cunoscute din neolitic. Analogii apropiate sunt semnalate în aşezări ale altor culturi din epoca bronzului şi din perioada timpurie a epocii fierului (Ailincăi, Dobrinescu 2006, p. 137, fig. 12/5,7; Popa, Totoianu 2010, p. 43, Pl. 21/11; Кашуба 2000, рис. XXV/1-2, CXV/14 ş.a)

Creuzetele şi lingurile de lut (vezi anexa, Fig. 71/6-12) au fost descoperite prioritar în aşezările de tip Noua (Ostrivec, Mahala, Slobozia-Șirăuți, Odaia-Miciurin, Buhăveni, Simioneşti, Peteni, Petruşeni ş.a) şi sporadic – în cele de tip Sabatinovka (Kazan-Kulak, Voloske, Dikii Sad, Hansca, Comrat I, Taraclia-Gaidabul), lipsind, cel puţin la momentul de faţă, în aşezările de tip Coslogeni. În total, sunt cunoscute peste 30 de astfel de exemplare. Marea majoritate a acestora s-a păstrat în stare fragmentară. Au forma bine cunoscută de lingură, unele din ele prevăzute cu un

canal îngust de scurgere pe una din margini. Sunt modelate din pastă de calitate inferioară, în amestec cu ceramică pisată sau nisip, şi arse neuniform. Nu este exclus că exemplarele fără canal de scurgere puteau fi utilizate pentru servirea hranei, cele cu canal fiind utilizate, cel mai probabil, în procesul de turnare a lichidelor, inclusiv a metalului topit - ipoteză susţinută de creuzeta descoperită la Hansca, în cavitatea căreia au fost depistate urme de patină de bronz (Каврук 1985, с. 90, рис. 3/3). Însă doar analizele minuţioase ale acestor obiecte vor putea stabili cu precizie funcţionalitatea lor. Analogii ale acestor piese sunt cunoscute şi în aşezările hallstatiene (Ignat 2000, fig. 2/4; Leviţki, Sîrbu 2010, p. 334, fig. 1).

Formele de turnare (vezi anexa, Fig. 72/1-9). Pe lângă exemplarele prelucrate din piatră, care prevalează numeric, uneori sunt descoperite forme de turnare, modelate din pastă de lut. Păstrate în stare fragmentară, acestea provin, de obicei, de la exemplare bivalve, utilizate pentru turnarea pumnalelor, a centurilor, brăţărilor etc. Au fost descoperite în mai multe aşezări de tip Noua (Holboca, Gârbovăţ, Nicoleni) şi Sabatinovka (Congaz-Carasu, Jushni Bug, Berislav), în total fiind cunoscute în jur de 16 astfel de obiecte. Analogii sunt semnalate în cadrul culturii Srubnaja (Саврасов 1986, с. 95-104).

Duzele (vezi anexa, Fig. 72/10) reprezintă o altă categorie de piese legate de metalurgie. Pentru complexul N-S-C, la momentul de față, este cunoscută o singură descoperire de acest fel și provine din aşezarea culturii Noua de la Gârbovăţ (Diaconu, Alexa 2016, p. 199, Pl. III/1).

Plastica şi elemente cu tentă votivă. Acestei rubrici pot fi atribuite plastica zoomorfă şi antropomorfă, roţile şi vasele miniaturale, „pâinicile”, bilele, covrigii, turtiţele, rondelele. În literatura de specialitate pieselor enumerate mai sus li se atribuie tentă ritualică sau simbolică.

Figurinele antropomorfe (vezi anexa, Fig. 73) sunt modelate din pastă de lut, în amestec cu nisip şi ceramică pisată, lucrate stilizat, doar în rare cazuri având trăsături bine conturate, așa cum este cea descoperită în aşezarea culturii Noua de la Nicoleni (Florescu 1991, fig. 95/2; Sîrbu 2015, fig.1/11). O stilizare mai puternică se remarcă în cazul figurinelor descoperite în mediul Sabatinovka. În mare parte, acestea s-au păstrat fragmentar, cel mai probabil, din cauza pastei lutoase de slabă calitate, și reprezintă personajele în poziţie verticală. Fragmentarea lor nu exclude nici spargerea intenţionată în cadrul unor practici de natură cultică. Piesele de acest fel, cunoscute la momentul de faţă, prezintă atât personaje masculine (Nicoleni, Săbăoani „La Izlaz”), cât şi feminine (Sava-Zornevo). Prezenţa mai multor statuete masculine poate semnifica o schimbare pe plan spiritual prin generalizarea ipostazelor plastice ale Marelui Zeu şi înlocuirea definitivă a cultului Zeiţei Mame (Florescu, Florescu 1990, p. 71). Figurine antropomorfe au fost descoperite în mai multe aşezări de tip Noua (Truşeşti, Săbăoani, Bărboasa, Şigăneşti „Pe Lac”, Gârbovăţ, Cândeşti), Sabatinovka (Zmiivka, Kirovo, Mologa II, Novokievka) şi Coslogeni (Căscioarele „Valea Coşarului”, Sava-Zornevo). În total, sunt cunoscute peste 30 de astfel de descoperiri. O

reprezentare antropomorfă executată pe un fragment ceramic a fost descoperită în aşezarea culturii Noua de la Popeni-Cerchez (Coman, Rotaru 1981, p. 60-63, fig. 3/5). Tot aici, merită a fi menţionate reprezentările falice, descoperite în câteva din aşezările aceleiaşi culturi (Florescu 1991, fig. 95/6-7; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, рис. 91/2). Ipotetic, poate fi admisă utilizarea acestor reprezentări în cadrul unor practici magico-religioase, în scopul asigurării protecţiei şi prosperităţii indivizilor sau grupurilor umane (László 1995, p. 92-93; Diaconu 2014a, p. 268). Este dificilă stabilirea originii figurinelor antropomorfe, descoperite în mediul cultural N-S-C, cu atât mai mult, cu cât pentru mediile culturale anterioare din spaţiul vizat în lucrare astfel de reprezentări sunt foarte sporadice.

Figurinele zoomorfe (vezi anexa, Fig. 74) sunt modelate din pastă lutoasă similară celei utilizate pentru statuete şi reprezintă, în cele mai multe cazuri, ovine (Odaia-Miciurin, Čikalivka, Stepovoie, Kirova, Mereni II), mai rar – cabaline (Taraclia-Gaidabul, Novokiivka, Trihatki I), mistreţi (Ghindeşti VI, Novokiïvka) şi bovine (Hansca „Limbari Căprărie"). Din aşezarea culturii Noua de la Lichitişeni provine o figurină zoomorfă ce reprezintă o reptilă (Florescu 1991, fig. 95/1; Sîrbu 2012, fig. 5/5), iar din cea a culturii Sabatinovka de la Taraclia-Gaidabul – un urs (Sava et al. 2020, Catalog, p. 7, nr. inv. 541). Multe alte exemplare nu pot fi identificate din cauza fragmentării puternice, care împiedică determinarea animalului reprezentat (Dremajlivka, Lugovoe, Drujnoe II, Bucu Pochina, Platoneşti „La Paizan"). În total, sunt cunoscute peste 30 de astfel de descoperiri. Pentru o populaţie a cărei economie era bazată pe creşterea animalelor, repertoriul reprezentărilor zoomorfe este destul de modest. Cât privește funcţionalitatea, cel mai probabil, ca şi în cazul figurinelor antropomorfe, cele zoomorfe erau utilizate în cadrul unor manifestări votive, în scopul asigurării fertilităţii şi sporirii turmelor.

Rondelele (vezi anexa, Fig. 75/1-13) au formă circulară sau ovală şi sunt confecţionate din perete de vas ceramic. În cele mai multe cazuri, au suprafaţa bine şlefuită şi marginile rotunjite. Sunt cunoscute în mai multe aşezări ale culturilor Noua (Odaia-Miciurin, Cobâlea, Truşeşti, Peteni, Zoltan) şi Sabatinovka (Rozanivka I, Dremajlovka, Novoselica, Căuşeni, Taraclia-Gaidabul), în total fiind cunoscute în jur de 40 de exemplare. Funcţionalitatea acestor piese este incertă, iar în literatura de specialitate una dintre puţinele ipoteze presupune utilizarea lor ca simboluri solare în cadrul unor manifestări de cult (Diaconu 2014a, p. 173). Alţi cercetători le consideră a fi mosoare (Тощев, Черняков 1986, с. 129) sau răzuitoare, utilizate la prelucrarea pielii (Скакун 1977, с. 266). Cu aceeaşi probabilitate, acestea puteau fi utilizate în calitate de şlefuitoare sau jetoane de joc (Sîrbu 2015, p. 94). Analogii sunt cunoscute şi în mediul culturii Mnogovalikovaja (Добровольский 1957, с. 44) şi în Hallstatul timpuriu (Кашуба 2000, рис. XXVI/19,24).

Rotiţele (vezi anexa, Fig. 75/14-22) sunt modelate din pastă de lut, în amestec cu nisip sau ceramică pisată, similară celei din care erau confecţionate şi fusaiolele. Au formă circulară în plan şi bitronconică aplatizată sau discoidală în secţiune, și, de regulă, manșon proeminent prevăzut cu orificiu central. Astfel de obiecte au fost descoperite în mai multe aşezări ale culturilor Noua (Cândeşti, Costeşti, Poieneşti-Măgura, Simioneşti, Rotbav), Sabatinovka (Calfa II, Nisporeni, Suruceni, Uşcalka) şi Coslogeni (Ulmu), în total fiind cunoscute în jur de 20 de astfel de descoperiri. Rotițe sunt prezente și în diverse complexe arheologice din cadrul mai multor culturi din epoca bronzului (Leahu 1966, fig. 42/1-4; Cavruc, Dumitroaia 2001, Pl. 77/4; Florescu 1979, fig. 23/1-5; Березанская 1985, рис. 136/24; Березанская 1990, рис. 23/2; Тереножкин 1961, рис. 28/7) şi Hallstattului timpuriu (Mareş et al. 2008, p. 120-121; Кашуба 2000, рис. XXXII/6). Cu toate acestea, în mediul N-S-C, acest tip de artefact apare relativ rar. Pe baza unor analogii cu piese similare din alte culturi şi mai puţin a contextului descoperirii, acestea sunt considerate a fi părţi componente ale unor care miniaturale.

Bilele (vezi anexa, Fig. 76/1-6), cunoscute în literatura de specialitate şi ca „globuleţe”, „ouşoare” sau „bulgări”, sunt modelate din pastă lutoasă de calitate inferioară, în amestec cu ceramică pisată sau nisip. Au, de regulă, formă sferică, mai rar, ovală. Descoperiri de acest tip au fost făcute în mai multe aşezări ale culturilor Noua (Slobozia-Șirăuți, Petrușeni III, Giurcani S-V, Rotbav ș.a.), Sabatinovka (Novokievka, Balta, Gura-Galbenei, Balabanu I, Taraclia-Gaidabul ș.a.) şi Coslogeni (Ciulnița, Platonești „La Paizan”), în total fiind cunoscute în jur de peste 100 de astfel de descoperiri. Acestea se remarcă print-o prezență mai ridicată în aşezările de tip Noua. Se consideră că practicile ritualice, în care erau folosite aceste bile, asigurau bunăstarea locuinţei şi erau legate de cultul renaşterii şi al fertilităţii (Березанская 1982, с. 168, с. 180). Analogii sunt cunoscute și în aşezări din perioada târzie a epocii bronzului de pe teritoriul Kazakstanului (cultura Begazy-Dandybayevskaya, sec. XIII-IX a.Chr.), fiind considerate a fi bile pentru praştie (Andronovo (Варфоломеев 2003, с. 89; Варфоломеев, Дмитриев 2015, с. 379-385, рис. 3/8-11, 5), şi în Hallstattul timpuriu (Кашуба 2000, рис. XXVI/15, CXV/7).

„Pâinicile” (vezi anexa, Fig. 76/7-11,13,17-18) sunt modelate din pastă similară celei din care erau confecţionate *bilele*. Au formă circulară sau ovală în plan şi semisferică sau semiovală în secţiune, prevăzute cu o alveolă mediană. Astfel de obiecte au fost descoperite în mai multe așezări Noua (Mahala, Ghindeşti VI, Odaia-Miciurin, Giurcani SV ș.a.), Sabatinovka (Mikolaïvka, Čikalivka, Dremajlivka, Novokievka, Novoselica, Ulmu, Mologa II, Căuşeni ș.a.), și Coslogeni (Chirnogeni „Islaz” ş. a.), fiind mai frecvent prezente în aşezările de tip Sabatinovka. În total, se cunosc în jur de 150 de astfel de obiecte. Contextul descoperirii acestui tip de artefact, în multe cazuri, îi atribuie caracter votiv. Spre exemplu, în aşezarea culturii Sabatinovka de la Căuşeni, trei grupe formate din „pâinici” şi bile erau aşezate în formă de

triunghi (Левинский 1986, с. 20-21, рис. 10/I; Sîrbu 2015, p. 107). O altă descoperire a fost făcută într-o groapă din aşezarea Mologa II, care aparţine aceleiași culturi. În umplutura complexului respectiv, pe lângă materialul ceramic şi alte piese tipice culturii Sabatinovka, a fost găsită o concentraţie din 16 „pâinici", care acopereau o figurină antropomorfă (Агульников, Малюкевич 2010, с. 156; Sîrbu 2015, p. 108). Sunt cunoscute mai multe ipoteze cu privire la semnificația „pâinicilor". Unii susţin că acestea ar fi simbol al cultului agricol (Агульников, Левинский 1990, с. 79), alții – că ar reprezenta suporturi pentru vasele în care se gătea hrana (Dietrich 2011, p. 117) sau atribute utilizate în cultul focului (Шарафутдінова 1964, с. 166). Posibil, depunerea „pânicilor", în unele cazuri, împreună cu figurine zoomorfe, simboliza hrana de bază - carnea şi pâinea, reflectând, totodată, artistic ocupaţiile de bază ale comunităţilor N-S-C: creşterea animalelor şi agricultura (Sîrbu 2015, p. 96-97). Practici asemănătoare erau respectate şi de comunităţile hitite, care, în cadrul ritualului numit „marea adunare", aduceau drept jertfă pâini de diferite forme (zoomorfă, antropomorfă, teomorfă), majoritatea din ele fiind sparse intenţionat (Тощев, Черняков 1986, с. 135). Piese similare sunt cunoscute şi în Hallstattul timpuriu (Кашуба 2000, рис. XXXII/4-5,12).

În unele cazuri, fie împreună cu „pâinici" şi bile, fie separat, sunt descoperite și așa-numitele ***turtiţe*** (vezi anexa, Fig. 76/14-15), ***covrigi*** (vezi anexa, Fig. 76/12***)*** şi ***obiecte quasiovale*** (vezi anexa, Fig. 76/19-22), modelate din lut. *Turtiţele* au formă discoidală sau ovală în plan, unele au formă elipsoidală în secţiune şi sunt modelate din pastă lutoasă, în amestec cu nisip sau fără degresanţi, altele fiind modelate din pastă similară celei folosite la confecţionarea bilelor. Sunt cunoscute în mai multe aşezări ale complexului cultural N-S-C (Ostrivec, Odaia-Miciurin, Rai-Gura Hulubăţ, Novokiivka, Calfa, Taraclia-Gaidabul, Platoneşti „La Paizan", Stelniţa „Grădiştea Mare"), în total – în jur de 30 de exemplare. Sporadic, se cunosc şi turtiţe ornamentate cu împunsături, executate haotic sau circular pe una din laturi (Florescu 1991, fig. 96/11, 97/12-13; Ďerškovič 1999, Taf. 18/2). Astfel de piese, inclusiv ornamentate cu împunsături, sunt cunoscute şi în Hallstattul timpuriu (Кашуба 2000, рис. XXXII/4,12). *Covrigii* sau *colăceii*, cum mai sunt numiţi în literatura de specialitate, sunt, de regulă, modelaţi din pastă similară celei folosite la modelarea bilelor, „pâinicelor" și turtițelor. Reprezintă descoperiri destul de sporadice în mediul N-S-C (Ostrivec, Novokiivka, Platoneşti „La Paizan"), în total – 7 exemplare. În groapa de cult cercetată în cadrul aşezării culturii Coslogeni de la Platoneşti „La Paizan", au fost descoperite două concentraţii de piese din lut, în una din care, pe lângă bile şi o figurină zoomorfă, se regăseau şi patru covrigi din lut (Renţa 2008, p. 32, fig. 13-17; Sîrbu 2015, p. 110). *Obiectele quasiovale* (vezi anexa, Fig. 76/19-22) nu sunt atât de multe la număr (4 exemplare), comparativ cu tipurile prezentate mai sus, și provin din aşezări de tip Noua (Petruşeni, Odaia-Miciurin). Pentru modelarea

lor a fost folosită aceeași pastă lutoasă, descrisă mai sus, și ,ca și în cazurile precedente, funcțional pot fi atribuite unor elemente de cult.

Vasele miniaturale (vezi anexa, Fig. 77/10-14) au, de obicei, formă tronconică, mai rar – semiovală, şi sunt modelate neglijent. Compoziţia pastei şi arderea acestora este similară altor vase ceramice caracteristice complexului cultural N-S-C. Înălţimea văscioarelor variază, de regulă, între 3,0-3,7 cm (Шарафутдинова 1982, с. 103). Marea majoritate a descoperirilor de acest fel provin din aşezări de tip Noua (Cobâlea, Ghindeşti VI, Ostrivec, Cernat, Urdeşti, Rai-Gura Hulubăţ ș.a.) şi, mai puţine, din cele de tip Sabatinovka (Taraclia-Gaidabul, Dremajlovka, Lugavoe) şi Coslogeni (Andolina, Ulmu, Grădiştea Coslogeni), în total – în jur de 40 de exemplare. Contextul descoperirii unora din vasele miniaturale atribuie acestora tentă votivă. De exemplu, în aşezarea culturii Noua de la Mahala a fost descoperită o concentraţie formată din 12 văscioare, împreună cu două „pânici" din lut (Смирнова 1972, с. 16, рис. 1; Smirnova 1993, Abb.4; Sîrbu 2015, p. 96). Posibil, recipientele miniaturale erau utilizate în cadrul anumitor rituale, cu scopul asigurării hranei în locuinţă. Cu toate că nu putem exclude nici o funcţionalitate practică în calitate de recipient pentru anumite substanţe sau prafuri farmaceutice. Însă doar în urma unor analize minuţioase poate fi stabilit cu certitudine dacă se păstra şi ce anume se păstra în aceste văscioare. Analogii se cunosc în mai multe culturi, precum Belogrudovka (Тереножкин 1961, 52, рис. 28/1-4,6), Belozerka (Шарафутдинова 1982, с. 103); Trzciniec (Залізняк 2005, рис. 28/4), Gava-Holigrady (Mareş et al. 2008, p. 120-121) ş.a.

Elementele de podoabă (vezi anexa, Fig. 77/1-4), descoperite în mediul N-S-C, sunt reprezentate de trei mărgele modelate din pastă de lut, în amestec cu nisip, două din ele descoperite în mediul culturii Sabatinovka (Kirovo, Căuşeni) şi una – în cel al culturii Noua (Cavadineşti „Râpa Glodului"). Cea descoperită la Căuşeni are formă tronconică, celelalte două sunt sferice. Mărgica descoperită la Cavadineşti „Râpa Glodului" are suprafaţa ornamentată cu o linie incizată în zigzag şi împunsături (Florescu 1991, fig. 96/4).

Alte piese din lut ars. În această grupă includem obiecte din lut, cunoscute pe baza unei descoperiri singulare sau nedeterminate, fie din cauza fragmentării puternice, fie a funcţionalităţii incerte. Un ***şlefuitor*** prelucrat din buză de vas a fost găsit în aşezarea culturii Sabatinovka de la Mikolaïvka (Прибалова, Прибалов 1987, p. 102, рис. 4/18). La acestea se adaugă un ***buton*** (vezi anexa, Fig. 71/1) ce provine din aşezarea culturii Noua de la Gârbovăţ (Florescu 1991, fig. 96/1). Pe lângă obiectele prezentate mai sus, în aşezările Noua (Cobâlea, Odaia-Miciurin, Poieneşti Măgura, Ostrivec) şi Sabatinovka (Nisporeni, Comrat I) au fost descoperite ***elemente de plastică*** (vezi anexa, Fig. 77/6-9) şi artefacte modelate din lut, nedeterminate tipologic şi funcţional (vezi anexa, Fig. 77/5).

3.5. Obiecte de bronz

Repertoriul artefactelor din metal, descoperite în aşezări, este unul restrâns, comparativ cu cele aflate în depozite, și este reprezentat prioritar de unelte, după care urmează armele, piesele de podoabă şi cele de harnaşament (Sava 1998, S. 296-297; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, c. 244-248; Sîrbu 2014, p. 185-202; Sîrbu, Sava 2014, p. 481-500; Sîrbu ș.a. 2020, p. 77-101; Sîrbu ș.a. 2021, p. 18-42).

Categoria **uneltelor** include: seceri, topoare-celt, dălţi, cuţite, lame de ferestrău, împungătoare şi ace de cusut.

Secerile (vezi anexa, Fig. 78-79). Pe baza detaliilor morfologice şi a spaţiului de răspândire, aceste unelte au fost divizate în şase serii tipologice principale: 1) seria Volgo-Uralică; 2) seria Nord-Caucaziană; 3) seria Subcarpatică-Transilvăneană; 4) seria Dunărea de Jos; 5) seria Tisa superioară şi 6) Dunărea Mijlocie (Dergačev, Bočkarev 2006, s. 27-28). Cea mai însemnată parte a secerilor metalice cunoscute în spaţiul vizat în lucrare o reprezintă cele din seria Subcarpatică-Transilvăneană. Această grupă include mai multe tipuri cu variante distincte:

Tipul Ghermăneşti – seceri cu cârlig la mâner, evoluate, cu lamă arcuită şi mâner curbat sau drept. Erau turnate în tipare monovalve. Conform reperelor dimensionale, se diferenţiază trei variante ale acestui tip: Ghermăneşti, Ruginoasa şi Ilişeni. Cele mai multe seceri, descoperite în aşezări, aparţin anume acestui tip şi provin din mediul culturilor Noua (Mahala, Ţigăneşti, Mihăleşeni „Șesul Başeului”, Botoşana, Mihoveni) şi Sabatinoka (Grozeşti, Hansca, Kirovo). Un lot impresionant de exemplare de acest fel sunt cunoscute în componența depozitelor de bronzuri (Petrescu-Dîmboviţa 1977; Dergačev 1997, p. 147-148; Sîrbu 2013b, p. 208, fig. 4/8 ș.m.a.). Teritorial, acest tip de seceră s-a răspândit spre est până în zonele din stânga Niprului, iar spre sud – până pe malul drept al Dunării (Dergačev, Bočkarev 2006, s. 278). Secerile cu cârlig la mâner sunt caracteristice perioadei tardive a epocii bronzului, însă continuă să fie prezente în depozitele de bronzuri din perioada Ha A-Ha B (Dergačev 1997, p. 147; Petrescu-Dîmboviţa 1978, p. 61-64; Niculică 2015, Pl. XCV/6-11; XCVI1/5; XCVI2/2-4).

Tipul Heleşteni – reprezintă seceri cu corpul arcuit şi mâner simplu, prevăzut cu două orificii. Erau turnate în tipare monovalve. Spre deosebire de tipul anterior, acestea sunt descoperite mai rar în aşezări. Arealul de răspândire ocupă spaţiul carpato-niprean, fiind destul de frecvente în mediul culturii Noua şi mai puțin – în cel al culturii Sabatinovka (Dergačev, Bočkarev 2006, s. 307; Sîrbu 2014, p. 187). Sunt cunoscute doar trei exemplare de acest tip, descoperite în aşezări Noua (Grigoreuca, Băţaţi, Dodeşti), restul provenind din depozite de bronzuri sau fiind găsite fortuit (Petrescu-Dîmboviţa 1977, p. 48-49; Dergačev 1997, p. 146-147; Sîrbu 2013b, p. 205-208, fig. 4/1-7ș.a.). Conform reperelor morfo-dimensionale, se disting două variante: Heleşteni şi Čut (Dergacev 1997, p. 146). V. Dergacev susține că spațiul de formare și existență a acestui tip de

seceră a fost zona de silvostepă dintre Prut şi Nistru. Ulterior, în formă finisată, s-a răspândit în arealul culturii Sabatinovka, unde au căpătat o formă modificată (varianta Čut), fiind preluate de atelierele perioadei târzii a culturii Sabatinovka din regiunea Niprului Mijlociu şi Inferior (Dergačev 1997, p. 147). Cronologic, secerile cu orificii pe mâner apar în complexe datate în Br D, însă sunt semnalate şi în depozite metalice din Ha A1 (Dergačev 1997, p. 147; Dergačev, Bočkarev 2006, s. 309; Niculică 2015, Pl. XCV/1-5).

Pentru cultura Noua sunt atestate şi câteva seceri din seria Dunărea de Jos, care încadrează două tipuri principale: Safaalani şi Dičevo (Dergačev, Bočkarev 2006, s. 311).

Tipul Safaalani reprezintă seceri de dimensiuni mici, având corp uşor arcuit şi ciotul de turnare neînlăturat (Dergačev, Bočkarev 2006, 309). Erau turnate în tipare monovalve închise. O seceră de acest tip provine din depozitul aflat în aşezarea culturii Noua de la Cândeşti (Florescu, Florescu 1990, fig. 16/2; Dergačev, Bočkarev 2006, s. 313, fig. 87/1209A).

Tipul Dičevo, spre deosebire de cel descris anterior, are corpul de dimensiuni mai mari şi un grad mai accentuat de arcuire. Astfel de seceri provin din aşezările culturii Noua de la Ţigăneşti (Florescu 1991, fig. 110/3) şi Cândeşti (Dergačev, Bočkarev 2006, s. 322, Pl. 88/1224). Secerile din seria Dunărea de Jos se întâlnesc în spaţiul dintre Carpaţi şi Prut şi se încadrează cronologic în intervalul Br D-Ha A.

Tot din mediul culturii Noua provin câteva *seceri cu buton* pe mâner, incluse în tipul Koszider din seria Tisei Superioare (Dergačev, Bočkarev 2006, s. 333-334). Astfel de seceri provin din câteva aşezări de tip Noua (Scheia, Ilişeni, Iaşi, Dorobanţu, Rotbav). Acest tip este de proveniență central-europeană şi s-a răspândit în Transilvania în intervalul Br D până în Ha A – Ha B la est de Carpaţi, fiind caracteristic depozitelor din Ha A1 (Petrescu-Dîmboviţa 1978, p. 25). Prezenţa lor în aşezările culturii Noua de la est de Carpaţi demonstrează pentru Br D incursiuni ale acesteia în această zonă.

O seceră ce poate fi atribuită *variantei Gyermely* a seriei Dunărea Mijlocie provine din depozitul aflat în aşezarea culturii Noua de la Ilişeni (Petrescu-Dîmboviţa 1977, p. 119, Pl. 279/8). Această variantă de seceră se caracterizează prin prezenţa a două nervuri pe mâner (Дергачев, Бочкарев 2002, с. 289). Frecvent cunoscută în depozitele cu datare BrD din Transilvania şi în restul bazinului carpatic (Petrescu-Dâmboviţa 1978, s. 26-57, Taf. 95, 107-109, 169-181 ş.a; Mozsolics 1985, s. 44-45, Taf. 23/3-9, 28/1-6, 34, 37-38 ş.a), aceasta apare rar în depozitele din zona est-carpatică (Дергачев, Бочкарев 2002, с. 286, Таб. 97-98). Cronologic, îşi începe evoluţia în BrD, continuând-o până în Ha B (Дергачев, Бочкарев 2002, с. 290).

Din aşezările culturii Noua provin şi câteva exemplare de seceri a căror determinare tipologică a fost imposibilă, din cauza fragmentării (Stecivka II, Roşieticii Vechi V, Nichiteni, Chirnogeni „La Izlaz").

Secerile reprezintă categoria de piese metalice, care s-a bucurat de o documentare amplă în literatura de specialitate (Petrescu-Dâmboviţa 1977, p. 5-7; Dergačev 1997, p. 142-153; Dergačev 2002, s. 122-152; Дергачев, Бочкарев 2002; Dergačev, Bočkarev 2006 ş.a). Sunt cunoscute în jur de 120 de seceri, descoperite în aşezările de tip Noua-Sabatinovka. Circulă mai multe ipoteze cu privire la funcționalitatea secerilor, de cele mai multe ori, acestea fiind atribuite recoltării cerealelor și ierburilor folositoare. Unii cercetători atribuie variantelor de dimensiuni mai mari utilizarea în calitate de coasă, iar celor mai mici – pentru tăierea spicelor (Dergačev, Bočkarev 2006, s.105). Analogiile etnografice dovedesc întrebuințarea secerilor atât la recoltarea cerealelor, cât și a nutrețului pentru animale (Boroffka, Mantu-Lazarovici 2011, s. 148-165; Бороффка, Манту-Лазарович, с. 179, 185-188). Prezenţa lor scăzută în aşezări şi abundentă în cadrul depozitelor poate însemna și că, pe lângă destinația utilitară, ele aveau şi caracter votiv (Diaconu 2014a, p. 196) sau valoare premonetară (Бороффка, Манту-Лазарович, с. 178).

Toparele-celt (vezi anexa, Fig. 80-81). Similar secerilor, topoarele-celt s-au bucurat de o atenţie deosebită în literatura de specialitate de-a lungul timpului, fiind subiectul mai multor studii (Petrescu-Dîmboviţa 1953, p. 469; Rusu 1966; Черных 1976; Dergačev 1997, p. 138-152; Uşurelu 2010, p. 22-67; Dergačev 2002, p. 115-146; Дергачёв 2010; Дергачёв 2011). Și în acest caz ne vom axa pe tipurile de topoare-celt cunoscute în cadrul aşezărilor N-S-C.

Cea mai numeroasă categorie de topoare-celt, descoperite în aşezările de tip Noua-Sabatinovka, sunt exemplarele cu o urechiuşă şi faţete arcoidale. Pentru perioada tardivă a epocii bronzului, V. Dergacev a identificat trei grupe principale de topoare-celt: est-carpatică, transilvăneană şi grupa din Banat (Дергачёв 2010, с. 19-20). Cu mici excepţii, topoarele-celt descoperite în aşezările Noua-Sabatinovka aparţin *grupei est-carpatice*. Pe baza indicilor metrici şi a trăsăturilor morfologice, această grupă se împarte, la rândul ei, în trei tipuri principale: *Râşeşti*, *Negreşti* (Дергачёв 2010, с. 47-64) şi *Ruginoasa* (Dergačev 1997, p. 145; Dergačev 2002, s. 143-144).

Tipul Râşeşti reprezintă topoare-celt cu corpul masiv şi drept, prevăzut cu tortiţă laterală şi faţete arcuite, având sub arcade orificii ovale sau imitaţii ale acestora (Дергачёв 2010, с. 34). Descoperiri de acest fel sunt cunoscute în câteva aşezări ale culturii Noua (Tanacu, Vădeni, Tăvădăreşti) şi în aşezarea culturii Sabatinovka de la Pivdene (Дергачёв 2010, с. 35; Sîrbu 2014, p. 185, fig. 2/1). Marea majoritate a exemplarelor cunoscute provin din depozite de bronzuri (Дергачёв 2010, рис. 18, таб. 1-7). O formă de turnare cu negativul unui astfel de celt a fost descoperită la Majaki (Bočkarev, Leskov 1980, Taf. 6/48a). Teritorial, cea mai mare concentraţie acest tip de topor-celt se înregistrează în zona centrală a Moldovei din dreapta Prutului, de unde s-au răspândit în arealul culturii Sabatinovka, în Ha-A1 fiind prezent și pe teritoriul Transilvaniei (Dergačev 1997, p. 144).

Tipul Negreşti, spre deosebire de tipul Râşeşti, reprezintă topoare-celt de mărime mai mică şi fără orificiu oval sub arcade (Дергачёв 2010, с. 47). Un exemplar atribuit acestui tip provine din aşezarea culturii Noua de la Copăceanca (Udrescu 1974, p. 31; Дергачёв 2010, с. 48), restul fiind cunoscute în depozite de bronzuri (Дергачёв 2010, с. 40, таб. 8-15). Topoarele-celt de tip Negreşti sunt tipice culturilor Noua-Sabatinovka şi, zonal, culturii Belogrudovka, însă erau produse în mediul culturii Noua (Дергачёв 2010, с. 49). Teritorial, se întâlnesc în toată zona de est a României, fiind în cea mai mare parte concentrate în regiunea cursului mijlociu a Siretului şi în jumătatea de nord a Câmpiei Moldovei (Dergačev 2002, Abb. 109).

Tipul Ruginoasa are faţetele trapezoidale, cu laturile suplimentar reliefate în partea superioară și secţiunea hexagonală. Reprezintă unul din cele mai numeroase şi mai variate tipuri, fiind răspândite, la est, până în regiunea Doneck (Ucraina de Est) şi la vest – până la Rin (Germania Occidentală) (Dergačev 1997, p. 145). Erau produse în mediul culturii Noua, fapt despre care vorbeşte şi vădita concentrare în arealul acestei culturi. Topoare-celt de tip Ruginoasa provin din depozitul din aşezarea eponimă (Petrescu-Dâmboviţa 1977, Pl. 85/8-9; Dumitroaia 1992, p. 134-135) şi din multe alte complexe de acest fel (Dergačev 1997, p. 143). A avut o prezenţă preponderentă în arealul şi orizontul cronologic al culturii Noua, continuând să fie întâlnit în depozitele din Transilvania în perioada Ha A2-Ha B1 (Dergačev 1997, p. 145).

În aşezările culturii Noua sunt cunoscute şi câteva exemplare de topoare-celt, produse în regiunea Dunării de Jos și atribuite tipului Oinac.

Tipul Oinac reprezintă topoare-celt fără urechiuşe, având faţetele arcuite, cu sau fără orificii sub arcade, în unele cazuri prevăzute cu decor suplimentar (Dergačev 1997, p. 142; Uşurelu 2010, p. 40). Topoare-celt de tip Oinac au fost descoperite în aşezările culturii Noua de la Giurcani SV şi Vutcani (Rotaru 2009b, p. 169, fig. 1/3, 2/2), restul provenind din depozite (Dergačev 1997, p. 143). Un prototip al acestui tip de celt este cunoscut pe negativul de pe o formă de turnare, descoperită la Malje Kopani (Bočkarev, Leskov 1980, Taf. 4/39a). Producerea celturilor de tip Oinac este atribuită preponderent comunităţilor culturilor Coslogeni, Tei IV-V şi Zimnicea-Plovdiv, iar răspândirea lor în arealul culturilor Noua-Sabatinovka indică influenţa culturilor de la Dunărea de Jos în zonele est-carpatică şi nord-pontică (Dergačev 1997, p. 143).

În total, pentru aşezările de tip N-S-C, sunt cunoscute în jur de 50 de exemplare. Funcţional, topoarele-celt sunt considerate a fi unelte folosite la tăierea şi prelucrarea lemnului, fapt dovedit atât de analiza urmelor de utilizare, cât şi de experimentele arheologice (Roberts, Ottaway 2003, p. 127-133). Depunerea lor în cadrul depozitelor nu exclude nici semnificaţia votivă a lor.

Dălţile (vezi anexa, Fig. 82/1-8). Spre deosebire de seceri şi topoarele-celt, dălţile reprezintă o categorie de unealtă cu o prezenţă mult mai modestă atât în cadrul aşezărilor, cât şi al

depozitelor de bronzuri. Pe baza trăsăturilor morfologice, dălţile pot fi împărţite în două grupe principale, cu tipurile lor:

1. *Dălţile simple,* prelucrate din bară metalică:

Tipul 1. Dălţi cu bara alungită, rotundă în secţiune, ascuţită la ambele capete, încadrate de S. Dumitraşcu şi I. Crişan în tipul 5 (Dumitraşcu, Crişan 1989, p. 23). O astfel de daltă provine din depozitul descoperit în aşezarea culturii Noua de la Ulmi-Liteni (Petrescu-Dîmboviţa 1977, Pl. 88/6; Florescu 1991, fig. 101/9).

Tipul 2. Dălţi în formă de pană sau plate, încadrate de S. Dumitraşcu şi I. Crişan în tipul 3 (Dumitraşcu, Crişan 1989, p. 23). Acestea au formă trapezoidală şi secţiune rectangulară, tăişul lăţit şi uşor arcuit. Astfel de dălţi au fost descoperite în aşezările culturii Noua de la Ulmi-Liteni (Petrescu-Dîmboviţa 1977, Pl. 88/5; Florescu 1991, fig. 101/11), Mihălăşeni (Dascălu 2007, p. 208), Dealul Morii (Florescu, Căpitanu 1969a, p. 65), Rădeni (Diaconu 2014a, fig. 80/2), celelalte exemplare cunoscute provenind din depozite de bronzuri sau descoperiri întâmplătoare de pe un areal vast, cuprins între Dunărea Inferioară şi bazinul râului Don (Дергачёв 2011, рис. 131). V. Dergačev atribuie acest tip de daltă tipului Derevjannoe (Dergačev 2002, s. 122, Abb. 102). Sunt cunoscute mai multe forme de turnare cu negativul acestui tip de daltă (Bočkarev, Leskov 1980, Taf. 2/15a, 24b, 4/41a, 7/59a, 13/117a). Cronologic, are o evoluţie îndelungată, din eneolitic până în prima epocă a fierului (Dergačev 2002, s. 122). Două dălţi de acest tip, prevăzute cu mâner din os, au fost descoperite în aşezarea culturii Noua de la Dealul Morii (Florescu, Căpitanu 1969a, s. 65).

2. *Dălţile cu tub de înmănuşare,* turnate în tipare bivalve. Acestea sunt prevăzute cu manşon vertical pentru fixarea mânerului, au corpul zvelt, drept sau uşor evazat în zona tăişului şi secţiunea transversală, semicirculară sau rectangulară în partea inferioară (Черных 1976, с. 109-110). Un studiu în care au fost identificate mai multe tipuri şi subtipuri ale dălţilor cu tub de înmănuşare a fost elaborat de E. Uşurelu (Uşurelu 2010c, p. 8-17). V. Dergačev include dălţile de acest fel în tipul Malye Kopani (Dergačev 2002, S. 121). Dălţi cu tub de înmănuşare au fost descoperite în aşezările culturii Noua de la Mahala (Балагурі 1971, рис. 111/8; Sîrbu, Sava 2014d, fig. 229/2), Rădeni, Ruginoasa (Diaconu 2014a, fig. 80/5,9) şi în cea a culturii Sabatinovka de la Taraclia-Gaidabul (inedit). Celelalte exemplare cunoscute provin din depozite sau descoperiri întâmplătoare de pe un areal vast, cuprins între Dunărea Inferioară şi bazinul râului Don (Дергачёв 2011, рис. 137; Sîrbu 2013b, p. 208, fig. 4/9; Topal, Sîrbu, 2016, fig. 5/2). Sunt cunoscute mai multe forme de turnare cu negativul acestui tip de daltă (Bočkarev, Leskov 1980, Taf. 3/29, 36, 4/39d, 40, 11/87a-b). Din aşezările de tip N-S-C provin, în total, circa 20 de astfel de piese. Dălţile cu tub de înmănuşare apar în perioada mijlocie a bronzului şi se menţin până în HaB (Dergačev 2002, S. 122). În linii generale, dălţile din perioada târzie a epocii bronzului nu se diferenţiau

funcţional de cele din zilele noastre. Erau utilizate la prelucrarea lemnului, dar şi a altor materii prime, precum osul şi piatra.

Cuţitele (vezi anexa, Fig. 82/9-14) sunt reprezentate de un număr relativ redus în aşezări, în mare parte acestea fiind cunoscute în depozite (Черных 1976, с. 115; Petrescu-Dîmboviţa 1977, Pl. 73/6-17, 100/8-11; Lazanu, Ursache 2013, Pl. 9). Erau turnate în tipare monovalve. Dimensional, exemplarele întregi pot atinge lungimea de 20 cm, ceea ce permite presupunerea utilizării lor şi în calitate de armă (Diaconu 2014a, p. 203). Din aşezări provin, de cele mai multe ori, exemplare fragmentare. Pe baza trăsăturilor morfologice, pot fi distinse două tipuri principale cu variantele lor:

1. Cuţite fără peduncul:

a) Cuţite fără peduncul, cu un singur tăiş şi muchia îngroşată, incluse de E. Černych în tipul H-2 (Черных 1976, с. 113). Astfel de exemplare sunt cunoscute în aşezarea culturii Sabatinovka de la Vyše Tarasovka (Черных 1976, с. 113) şi în cele ale culturii Noua de la Botoşana şi Horoiata (Florescu 1991, fig. 99/9, 111/1);

b) Cuţite fără peduncul, cu tăişuri paralele şi nervură mediană pe lamă, incluse de E. Černych în tipul H-16 (Черных 1976, с. 116). Cuţite de acest tip au fost descoperite în aşezările culturii Sabatinovka de la Zmiivka (Черных 1976, с. 115) şi Taraclia-Gaidabul (Sava ș.a. 2018, 37).

2. Cuţite cu peduncul:

a) Cuţite cu peduncul şi un singur tăiş, incluse de E. Černych în tipul H-4 (Черных 1976, с. 113). Astfel de descoperiri provin din aşezarea culturii Sabatinovka de la Vyše Tarasovka (Черных 1976, с. 114), în depozitul de bronzuri descoperit în aşezarea culturii Noua de la Ulmi-Liteni (Florescu 1991, fig.101/15) şi în aşezările culturii Coslogeni de la Căscioarele şi Radovanu (Bolohan 2016, p. 39, p. 49);

b) Cuţite cu peduncul, tăişuri paralele şi nervură mediană, incluse de E. Černych în tipul H-20 (Черных 1976, с. 116). Astfel de cuțite provin din aşezările culturii Sabatinovka de la Zmiivka (Черных 1976, с. 117) şi Perisadivka I (Погребова 1960, рис. 7/4);

c) Cuţite cu peduncul şi lamă foliformă, prevăzută median cu nervură falsă, incluse de E. Černych în tipul H-12 (Черных 1976, с. 115). O descoperire de acest tip este cunoscută în depozitul de bronzuri din aşezarea culturii Noua de la Ulmi-Liteni (Petrescu-Dâmboviţa 1977, Pl. 88/7).

În total, din așezările de tip N-S-C provin în jur de 40 de astfel de piese. Cuţitele sunt specifice mediilor culturale central-europene (Derčacev 2002, s. 130), în special cele cu peduncul, şi au evoluat pe parcursul unei perioade îndelungate de timp, fiind cunoscute până în Ha B (Leviţkii 1994, p. 128; Caşuba 2003, рис. X/39-40; XXX/16-22; Ciugudean et al. 2006, p. 39). Pentru

regiunea nord-pontică, o concentraţie a cuţitelor este înregistrată în zona Niprului inferior şi mijlociu (Черных 1976, рис. 48). Funcţionalitatea acestora era, cu certitudine, legată de tăiere atât în bucătărie, cât şi în procese meşteşugăreşti, vânătoare. Cum am menţionat şi mai sus, posibil, unele exemplare erau utilizate şi în calitate de arme – îndeosebi, tipurile cu tăişuri paralele.

Lamele de fereastrău (vezi anexa, Fig. 82/15). Reprezintă o categorie de unealtă metalică, foarte rar descoperită în aşezări și depozite, fiind cunoscute doar câteva exemplare. Pentru arealul culturii Noua, o descoperire de acest tip provine din așezarea de la Mihălăşeni (Dascălu 2007, p. 125, Pl. 3/239), iar alta – din aşezarea culturii Sabatinovka de la Dikji Sad (Горбенко, Горшко 2010, с. 98, рис. 1/123). Alte două fragmente de ferestrău sunt cunoscute în depozitul de la Băleni (Petrescu-Dîmboviţa 1977, p. 77, Pl. 73/18-19). Acest tip de piesă și-a menținut prezența pe teritoriul Transilvaniei până în perioada Ha B (Derčacev 2002, S. 179; Ciugudean ş.a 2006, p. 39). Referitor la funcţionalitatea acestor obiecte, putem afirma că erau utilizate în procesul de tăiere a materialelor dure (os, corn, lemn, piatră şi posibil metal). În cadrul unui studiu dedicat prelucrării formelor de turnare, I. Černjakov indică ferestrăul ca instrument utilizat pentru secţionarea blocurilor de talc (Черняков 1967, с. 180). Tot aici, acesta face referire la două exemplare descoperite în aşezarea culturii Chişinău-Corlăteni (Мелюкова 1961а, с. 43, рис. 17/5-7).

Împungătoarele (vezi anexa, Fig. 83) sunt prelucrate din bară de bronz, cu unul sau ambele capete ascuțite. În mare parte, acestea provin din aşezările de tip Noua-Sabatinovka şi mai puţin – din cele de tip Coslogeni. Pe baza trăsăturilor morfologice, pot fi distinse două tipuri de împungătoare:

1) *împungătoare cu ambele capete ascuţite*. Acestea au secţiunea transversală rectangulară, în unele cazuri, circulară spre unul din capete, şi corpul îngroşat în zona mediană;

2) *împungătoare-dăltiţă*. Acestea au, la fel, secţiunea transversală rectangulară şi corpul îngroşat în zona mediană sau spre unul din capete, cu o extremitate ascuţită şi alta aplatizată. Exemplarele mai mari sunt, de cele mai multe ori, îndoite spre unul din capete, în rare cazuri – spre ambele. Aceste două tipuri de împungătoare sunt cunoscute pentru un număr mare de aşezări de tip Noua (Ostrivec, Mahala, Čortivec, Odaia-Miciurin, Petruşeni, Ghindeşti VI, Cobîâea, Săvei „Valea Boului”, Truşeşti, Vlădeni, Mihoveni, Davideni, Piatra-Neamţ, Poiana-Dulceşti, Dodeşti, Bărboasa, Gârbovăţ, Zoltan ş.a) şi Sabatinovka (Mikolaivka, Čikalivka, Volos'ke, Više Tarasovka I, Sabatinivka, Novozozanivka II, Rozanivka I, Dikij Sad, Suha Balka, Dremajlivka, Berislav, Kirovo, Taraclia-Gaidabul ş.a.). În aşezările de tip Coslogeni sunt cunoscute doar două exemplare, descoperite la Lupşanu (Florescu 1991, fig. 112/3-4). Împungătoare fixate în mânere de os şi corn au fost găsite în câteva aşezări ale culturilor Noua (Mahala, Gârbovăţ, Tăvădăreşti) şi Sabatinovka (Dremajlivka). În total, în aşezările de tip N-S-C au fost descoperite în jur de 120 de astfel de obiecte. Funcţionalitatea acestor piese era legată de perforarea materialelor organice,

exemplarele cu un capăt aplatizat fiind, cel mai probabil, utilizate şi la finisarea anumitor piese din lemn, os sau piatră. Împungătoarele sunt întâlnite pe un areal cronologic amplu, însă sunt numeric bine reprezentate anume în perioada BrD, în epoca fierului numărul lor fiind din ce în ce mai mic.

Acele de cusut (vezi anexa, Fig. 84/1-6) reprezintă ace simple din sârmă circulară în secţiune, cu un capăt ascuţit şi altul perforat. Spre deosebire de împungătoare, acestea se întâlnesc într-un număr mai redus în aşezările de tip Noua (Ostrivec, Mahala, Odaia-Miciurin, Ghindeşti VI, Crasnaleuca, Truşeşti, Dulceşti „Grădina", Poiana-Dulceşti, Traian „Dealul Fântânilor", Căbeşti-Mileşti, Dealul Morii, Lichitişeni, Gârbovăţ, Cândeşti ş.a), Sabatinovka (Uškalka, Zmiivka, Dikji Sad, Novokiivka, Petroskaja Balka ş.a) şi Coslogeni (Bucu-Pochină, Ciulniţa, Radovanu, Ştefan cel Mare, Bugeac), în total, peste 81 de exemplare. Ele nu se remarcă printr-o prezență numerică ridicată nici în cadrul depozitelor de bronzuri (Petrescu-Dîmboviţa 1977, Pl. 73/28). Erau folosite, cu certitudine, pentru cusut şi perforat pânză, piei de animale şi alte materii prime, necesare confecţionării vestimentaţiei şi încălţămintei.

Alte piese. La această categorie considerăm necesar a menţiona un ***mâner*** din bronz, descoperit în aşezarea culturii Noua de la Mamaivci (Ільков 2013, рис. 1/4) şi ***cârligul de pescuit*** ce provine din aşezarea culturii Sabatinovka de la Dikij Sad (Горбенко, Горшко 2010, с. 98).

Armele. Această categorie încadrează o varietate săracă, reprezentată de vârfuri de săgeată, vârfuri de lance şi pumnale.

Vârfurile de săgeată (vezi anexa, Fig. 85/1-10) nu se remarcă print-o prezență ridicată nici în cadrul aşezărilor şi nici în depozitele de bronzuri. Din exemplarele cunoscute în stadiul actual de cercetare pot fi identificate trei tipuri cu variantele lor:

Vârfuri de săgeată cu penduncul:

1. vârfuri de săgeţi de formă triunghiulară sau triunghiulară alungită, cu peduncul, prelucrate din placă de bronz. Astfel de piese sunt cunoscute în aşezarea culturii Sabatinovka de la Novoselica (Тощев, Черняков 1986, рис. 6/4; Sîrbu 2014, fig. 6/2) și în cea a culturii Noua de la Mahala (Смирнова 1969, рис. 7/I, 24; Sîrbu 2014, fig. 6/3);
2. vârfuri de săgeţi de formă romboidală cu peduncul, prelucrate din placă de bronz. Un exemplar de acest tip a fost descoperit în aşezarea culturii Sabatinovka de la Cucoara (Sava 1994b, fig. 6/30);
3. vârfuri de săgeţi cu două aripioare şi peduncul. Un exemplar atribuit acestui tip a fost descoperit în aşezarea culturii Noua de la Cândeşti (Florescu, Florescu 1990, fig. 6/6);
4. vârfuri de săgeţi cu trei aripioare şi peduncul, turnate în tipare bivalve. Un tipar de turnare ce conține negativul unui astfel vârf de săgeată a fost descoperit în aşezarea culturii Sabatinovka de la Kirovo (Klochko 2001, fig. 92/16).

Vârfuri de săgeată fără penduncul:

Vârfuri de săgeţi cu aripioare şi fără peduncul. Un astfel de exemplar a fost descoperit în aşezarea culturii Noua de la Cândeşti (Florescu 1991, fig. 32/8) şi Palatca „Togul lui Mândruşca"(Rotea ş.a. 2011, fig. 7/3) şi în aşezările culturii Coslogeni de la Valea Seacă şi Grădiştea-Coslogeni (Florescu 1991, p. 154, fig. 112/1-2).

Vârfuri de săgeată cu tub de înmănuşare:

Vârfuri de săgeţi foliforme cu tub de înmănuşare, turnate în tipare bivalve. Un artfel de exemplar este cunoscut în aşezarea culturii Noua de la Bereşti Maria (Florescu 1991, fig. 110/1).

Un posibil vârf de săgeată foliformă, cu marginile inferioare răsucite în interior, este cunoscut în aşezarea culturii Sabatinovka de la Comrat I (Рикман 1962, таб. I/4). În total, din aşezările de tip N-S-C provin în jur de 10 vârfuri de săgeată. Funcţionalitatea vârfurilor de săgeată este clară, acestea fiind arme utilizate atât în acțiunile combative, cât şi pentru vânătoare. Numărul mic al exemplarelor prelucrate din bronz poate fi explicat prin diversitatea pieselor similare prelucrate din silex, os şi corn.

Vârfurile de lance (vezi anexa, Fig. 85/11-16) reprezintă descoperiri sporadice în cadrul aşezărilor de tip N-S-C. Pe baza trăsăturilor morfologice ale exemplarelor cunoscute, se pot distinge patru tipuri de vârfuri de lance:

1. vârfuri de lance cu lamă foliformă şi manşon mediu sau lung, incluse de V. Dergacev în tipul Krasnyi Majak (Dergačev 2002, s. 132). Astfel de piese au fost descoperite în aşezările culturii Noua de la Stuhuleţ (Florescu 1991, fig. 110/1,4) şi Ilişeni (Dascălu 2007, p. 203). Un exemplar provine din aşezarea culturii Sabatinovka de la Volos'ke (Klochko 2001, fig. 80/2) şi altul – din aşezarea culturii Coslogeni de la Potcoava „La Peşteră" (Bolohan 2016, Pl. 46/11);
2. vârfuri de lance cu lama foliformă şi manşon prevăzut cu nervuri reliefate pe margine, incluse de V. Dergacev în tipul Odăile-Podari (Дергачев 2011, 234-235, рис. 149/1-4). Exemplare de acest tip provin din aşezările culturii Noua de la Mitocu Dragomirnei (Niculică 2015, p. 350) şi Ruginoasa (Vatamanu 1985, fig. 5; Дергачев 2011, с. 235, рис. 149/2). O formă de turnare cu negativul unui vârf de lance de acest tip a fost descoperit la Bălăneşti (Sava 2011, Abb. 6/1-2);
3. vârfuri de lance cu lamă foliformă, lăţită spre bază, şi manşon mediu sau scurt, incluse de E. Černych în tipul П 20 (Черных 1976, с. 103. таб. XXVIII/7-8). O formă de turnare cu negativul acestui tip de vârf de lance a fost descoperit în aşezarea culturii Noua de la Ostrivec (Bočkarev, Leskov 1980, Taf. 7/56);

4. vârfuri de lance cu lamă foliformă brusc îngustată în zona mediană şi manşon lăţit în partea inferioară, incluse de E. Černych în tipul П 22 (Черных 1976, с. 103. таб. XXVIII/10-13). Un vârf de lance de acest tip a fost descoperit la Novi Trajani (Черняков 1985, рис. 61/25).

Aici merită a fi menţionat şi vârful de lance cu lamă foliformă şi peduncul în formă de pană, descoperit în aşezarea culturii Noua de la Cociu (Udrescu 1974, p. 35), care, în lipsa unei imagini, nu poate fi atribuit tipologic. Cea mai mare parte a vârfurilor de lance cunoscute provine din depozite de bronzuri şi descoperiri întâmplătoare, încadrate într-un areal destul de vast (Дергачев 2011, рис. 150). În total, pentru aşezările de tip N-S-C sunt cunoscute în jur de 15 astfel de obiecte. Funcţional, fac parte din categoria armelor, deşi nu poate fi exclusă şi utilizarea unora în calitate de simbol social sau ca atribut în cazul unor ceremonii sau ritualuri.

Pumnalele (vezi anexa, Fig. 86/1-12). Ca şi în cazul vârfurilor de lance, acestea reprezintă descoperiri destul de sporadice în cadrul aşezărilor. Pentru perioada bronzului târziu din spaţiul nord şi nord-vest pontic, pe baza trăsăturilor morfologice şi metrice, au fost identificate mai multe tipuri şi variante de pumnale (Черных 1976, с. 115-125; Дергачев 2011, с. 222-231; Dergačev 2002, s. 123-131; Uşurelu 2010, p. 24-70). Exemplarele cunoscute pot fi atribuite tipurilor Krasnyi Majak şi Loboijkovo, ultimul având mai multe variante (Dergačev 2002, s. 124-131).

Pumnalele de tip Krasnyi Majak. Acest tip de pumnal are, de regulă, lama foliformă, cu lăţimea maximă în zona centrală, prevăzută, de cele mai multe ori, cu trei nervuri mediene. Garda este arcuită, cu capetele răsucite în formă de cerc sau având un inel la mâner. Sunt cunoscute şi pumnale de dimensiuni mai mici, cu lăţimea maximă mai jos de jumătatea lamei, prevăzut cu o singură nervură mediană. Acestea sunt caracteristice regiunii Bugo-Niprene şi sunt cunoscute doar pe baza tiparelor de turnare (Дергачев 2011, p. 228). În aşezări N-S-C nu sunt cunoscute exemplare turnate, ci doar forme de turnare cu negativul a unor astfel de pumnale, descoperite la Cobâlea (Cobâlnea), Mahala,Volos'ke; Krasnyi Majak (Bočkarev, Leskov 1981, Taf. 2/24a, 3/27-28, 5/42a-b, 12/112, 13/113). În mare parte, pumnalele de acest tip au fost găsite – în depozite sau întâmplător – în mediul culturii Noua (Дергачев 1975, рис. 4/1-7; Dergacev 1991, p. 42, 45; Dergačev 2002, s. 124-125, Abb. 44/C, G4, 69/A420, 421; Topal, Sîrbu 2016, fig. 6/2-3), spre est, în regiunea Niprului, acestea fiind descoperite foarte rar şi evidențiându-se prin dimensiuni mai mici (Дергачев 2011, с. 227). Se atestă prin-o prezenţă concentrată în trei zone diferite: în interfluviul Bugului inferior şi Nipru (arealul culturii Sabatinovka), în interfluviul Prutului Mijlociu şi Nistru (partea estică a culturii Noua) şi la Dunărea de Jos (în spaţiul ce corespunde arealului culturii Coslogeni) (Дергачев 2011, с. 223, рис. 140). Aceste pumnale au apărut la etapa iniţială de formare a culturilor Noua-Sabatinovka, iar după încheierea existenţei celor din urmă, au continuat să fie turnate şi în mediul culturii Belozerka (Дергачев 2011, с. 228).

Pumnalele de tip Lobojkovo sunt cu peduncul şi lama foliformă, prevăzută cu nervură mediană. Un pumnal de acest tip, atribuit de către E. Černych tipului H32 (Черных 1976, с. 119), a fost descoperit în aşezarea culturii Sabatinovka de la Mereni (Sava 2014, fig. 182/21). V. Dergacev identifică mai multe variante ale tipului Lobojkova (Dergačev 2002, s. 203):

Varianta Malye Kopani prezintă pumnale cu peduncul şi lama triunghiulară alungită, prevăzută cu nervură mediană. Un astfel de pumnal a fost descoperit în aşezarea eponimă a culturii Coslogeni (Neagu-Nanu 1986, 113, fig. 17). Tot acestui tip, posibil, îi aparţin şi exemplarele provenite din aşezările culturii Sabatinovka de la Volos'ke (Бодянський 1952, таб. V/16) şi Čikalivka (Шарафутдінова 1964, рис. 6/10).

Varianta Krasnyi Majak reprezintă pumnale cu peduncul, lamă foliformă şi nervură mediană. Astfel de pumnale provin din aşezările culturii Noua de la Rogojeni (Florescu 1991, fig. 111/11) şi Vânători-Neamț (Dumitroaia 1985, p. 469, fig. 6/b).

Varianta Băleni este atribuită pumnalelor cu peduncul alungit şi lama triunghiulară alungită, prevăzută cu nervură mediană. Pumnale de acest tip sunt cunoscute în aşezările culturii Noua de la Mahala (Смирнова 1969, рис. 7/I24), Copăceana (Coman 1980, fig. 15/3) şi Gârbovăţ (Florescu 1991, fig. 109/23). Probabil, acestui tip i se atribuie şi exemplarul fragmentar, descoperit în aşezarea culturii Sabatinovka de la Derijivka (Шарафутдінова 1974, рис. 3/1).

În total, pentru așezările de tip N-S-C sunt cunoscute în jur de 20 de astfel de obiecte. Funcţional, pumnalele fac parte din categoria armelor, deşi nu este exclus ca unele din ele să fi fost utilizate doar ca atribute ceremoniale sau piese de prestigiu.

La categoria *arme* ţinem să menționăm și ***toporul de luptă*** cu disc pe ceafă, descoperit în aşezarea culturii Noua de la Stecivka II (Крушельницька 2006, рис. 29/6). Caracteristice mai mult perioadei mijlocii a epocii bronzului (Petrescu-Dîmboviţa 1977, Pl. 3/5, 4/1,6, 7/9, 8/1-3 ş.a.), topoarele de acest tip sunt cunoscute şi în depozitele atribuite BrD din regiunea nord-pontică (Черняков 1985, рис. 59/2-3, 15; 64/1).

Piese de podoabă. Acestei categorii îi sunt atribuite aşa-numitele ace de păr, brăţări, pandantive, aplici, inele de tâmplă, cercei și fibule. Categoria acelor reprezintă cel mai numeros artefact metalic, descoperit în așezările complexului cultural N-S-C (peste 140 exemplare).

Acele de păr (vezi anexa, Fig. 84/9-37, 87-88). Pe baza trăsăturilor morfologice şi decorative pot fi identificate mai multe tipuri:

Acele cu cap rulat (de tip Rollenadel) au capătul superior aplatizat şi răsucit în spirală. Conform tipologiei elaborate de E. Černych, acestea se atribuie tipului У6/8 (Черных 1976, с. 126-127, таб. XL/3-15). Statistic, reprezintă tipul de ac cel mai frecvent, descoperit în aşezările de tip Noua (31 din 40 de exemplare cunoscute) (Ostrivec, Mahala, Odaia-Miciurin Ghindeşti VI, Copălău „Pe Ţarină”, Corlăteni, Crasnoleuca, Mihălăşeni „Şesul Başcului”, Truşeşti, Valea

Lupului, Piatra-Neamţ „Steagul Roşu”, Târpeşti „Râpa lui Bodai”, Văleni „La Moară”, Dodeşti, Căbeşti-Mileşti, Tăvădăreşti, Gârbovăţ, Cândeşti, Zoltan, Archiud, Rusu de Sus, Vermeş) şi Sabatinovka (Više Tarasovka II, Hortica Lipovaja, Derijivka, Berislav, Uškalka, Novokievka, Gura-Galbenei). Mai rar, acestea sunt atestate şi în depozite de bronzuri (Petrescu-Dîmboviţa 1977, Pl. 74/48; Sîrbu 2013b, fig. 3/10, 6/2). O variantă a acestui tip de ac pot fi considerate acele cu capătul rulat spre exterior. Un astfel de ac a fost descoperit în aşezarea culturii Noua de la Davideni (Mitrea 2001, fig. 11/2). Acele de tip Rollenadel sunt cunoscute pe un areal vast, fiind atestate în diverse medii culturale din epoca bronzului (Sava 2002b, 183-184; Черных 1976, 126-127; Шарафутдинова 1987, 72; Sîrbu, Sava 2014d, 482).

Acele de tip Cipriot (Schleifennadel) au capătul superior înfăşurat spiralic cu sârmă subţire de bronz. Acestea sunt incluse de către V. Dergacev în tipul Gârbovăţ (Dergačev 2002, s. 158, Abb. 116), iar după clasamentul lui E. Černych revine tipului У4 (Черных 1976, с. 125-126, таб. XXXIX). Deşi specifice Europei centrale şi cu originea în prima perioadă a epocii bronzului (Găvan 2013, p. 154), acestea sunt întâlnite în spaţiul carpato-nistrean şi în perioada tardivă în aşezări de tip Noua (Volja IV, Ostrivec, Valea Lupului, Davideni, Târpeşti, Văleni „La Moară”, Gârbovăţ, Rotbav). În arealul culturii Sabatinovka, un exemplar de acest fel a fost descoperit în aşezarea eponimă (Шарафутдинова 1987, рис. 2/12).

Acele cu placă romboidală se remarcă prin capătul superior finisat în formă de placă romboidală, de cele mai dese ori prevăzută cu decoruri bogate, realizate în tehnica *au reppouse*. În tipologia elaborată de E. Černych, acestea sunt incluse în tipul У9 (Черных 1976, с. 127). Sunt cunoscute în aşezări și depozite, dar și ca inventar funerar (Sava 2002b, s. 181-183). Limitându-ne la exemplarele descoperite în aşezări, menţionăm prezența lor în mediul culturii Noua (Truşeşti, Gârbovăţ, Simioneşti, Sebeş „Podul Pricopului”), Coslogeni (Sultana și Ulmu) și Sabatinovka (Više Tarasovka II). Ace cu placă romboidală se întâlnesc şi în alte medii culturale ale epocii bronzului din regiunea nord şi nord-vest pontică (Kaiser 1997, Taf. 1/3, 3/1-3; Dergačev 2002, s. 160, Abb. 117; Дергачёв 2011, рис. 147/1-4, 148). Forme de turnare cu negativul acestui tip de ac au fost descoperite în mediul culturii Coslogeni la Frăţeşti şi în cel al culturii Sabatinovka la Dnepro-Kamenka (Дергачёв 2011, рис. 147/5, 25).

Acele cu cadrul rombic reprezintă, cel mai probabil, o variantă a acelor cu placă rombică. Partea superioară se termină printr-o ramă din sârmă, de formă rombică, prevăzută pe trei din colţuri cu ineluşe, cel superior având diametrul mai mare decât cele plasate lateral. Reprezintă descoperiri foarte rare, unicul exemplar fragmentar descoperit în aşezare fiind atestat în mediul culturii Noua la Roşieticii Vechi (Мелюкова 1961, рис. 12/3; Sava 2014, fig. 140/4). Un ac de acest tip, păstrat aproape întreg, a fost descoperit întâmplător pe teritoriul localităţii Balinţ (raionul

Soroca) (Sîrbu, Sava 2014d, fig. 227/20). O piesă analogică provine din Italia de nord (Шарафутдинова 1987, рис. 5/7).

Acele cu protuberanţe* (*Warzennadel) reprezintă descoperiri relativ frecvente în aşezările culturii Noua, constituind unul din elementele de datare a acestei culturi. Se caracterizează prin cap semisferic îngroşat şi patru (foarte rar, trei) proeminenţe, dispuse relativ simetric în partea superioară. Capul este prevăzut cu o perforaţie oblică, ce continuă până în zona proeminenţelor. E. Černych include acele cu protuberanţe în tipul У4 (Черных 1976, с. 128, таб. XL/24-25). V. Dergacev le atribuie tipului Văleni şi le încadrează cronologic în intervalul BrD-HaA1, precizând că pentru regiunea nord-pontică acestea nu depăşesc limitele BrD (Dergačev 2002, s. 157-158). La moment, toate descoperirile de acest tip cunoscute provin din aşezări ale culturii Noua (Ostrivec, Mahala, Copălău „Pe Ţarină", Corlăteni, Truşeşti, Davideni, Piatra Neamţ „Steagul Roşu", Văleni „La Moară", Bărboasa, Dealul Morii, Ghinoaia, Tăvădăreşti, Gârbovăţ, Zoltan, Teaca „Grajdurile IAS", Apahida), în total – 21 de exemplare. Un ac cu trei protuberanţe provine din aşezarea Baisa „Dealul Baisa" (Dascălu 2007, p. 196). O formă de turnare cu negativul acestui tip de ac a fost descoperită relativ recent la Mihăieşti-Roşia (judeţul Suceava) (Gafincu 2017, Pl. III/1-2). Arealul de răspândire a acelor cu protuberanţe cuprinde spaţiul ocupat de cultura Noua, cu incursiuni excepţionale la vest şi est de acesta (Dergačev 2002, fig. 116). În unele aşezări ale culturii Noua sunt cunoscute replici din os ale acestui tip de ac (Ostrivec, Mahala, Ghindești, Gârbovăţ, Truşeşti, Crasnoleuca, Zoltan).

Acele cu cap îngroşat au un capăt finisat printr-o proeminenţă și cunosc câteva variante care se deosebesc prin forma acestei proeminențe:

Acele cu cap sferic, incluse de către E. Černych în tipul У14 (Черных 1976, с. 128), au un capăt finisat printr-o proeminenţă sferică, în unele cazuri prevăzută cu o perforaţie oblică. Descoperiri de acest tip sunt cunoscute în mai multe aşezări ale culturii Noua (Jukiv, Petruşeni III, Holercani Dancu, Chiriceni, Dealul Morii, Cândeşti, Pălatca-Togul lui Mândruşca, Sebeş „Podul Pricopului"). O formă de turnare cu negativele a şase ace de acest tip a fost descoperită în aşezarea culturii Sabatinovka de la Čikalivka (Bočkarev, Leskov 1980, Taf. 13/121). Un ac de acest fel este cunoscut în depozitul de la Băleni (Petrescu-Dâmboviţa 1977, Pl. 74/50). Sunt specifice perioadei BrD, însă sunt cunoscute şi în situri arheologice atribuite perioadei HaA1 (Dergačev 2002, S. 162).

Acele cu cap semisferic sunt descoperite destul de sporadic şi, asemenea celor cu cap sferic, sunt prevăzute, în unele cazuri, cu perforaţie oblică. Descoperiri de acest tip se cunosc atât în aşezări ale culturii Noua (Davideni, Cavadineşti), cât şi Sabatinovka (Bălăbăneşti, Hansca-Limbari Căprăria, Taraclia-Gaidabul), lipsind în cele de tip Coslogeni.

Acele cu cap semisferic şi urechiuşă laterală sunt specifice culturii Noua şi reprezintă descoperiri foarte rare, la moment fiind cunoscute doar două exemplare provenite din aşezările

de la Petruşeni (Sava 2014, fig. 49/12) şi Rotbav (Dietrich, Dietrich 2008, Pl. 2/2). Un al treilea exemplar a fost descoperit în aşezarea hallstatiană de la Saharna Mare (Niculiţă ş.a 2016, fig. 8/1-5).

Acele cu cap conic reprezintă descoperiri foarte sporadice, iar exemplarele cunoscute la momentul de faţă provin din aşezările de tip Noua de la Horga (Udrescu 1974, fig. 875), Rotbav (Székely 2000, fig. 2/6) şi Zoltan (Cavruc 2003, p. 107, foto 230), ultimul fiind prevăzut pe cap cu decor format din cercuri concentrice.

*Ace îngroşate progresiv spre capătul superior***.** La moment sunt cunoscute trei exemplare de acest fel, toate provenind din aşezări de tip Noua. Cele descoperite la Ostrivec (Балагурі 1968, рис. 3/5) şi Căşeşti-Mileşti (Vasiliu 2013, Pl. VIII/4) au suprafaţa simplă, fără ornament, pe când acul descoperit la Sebeş-Podul Pricopului are capul ornamentat cu linii incizate (Popa, Totoianu 2010, Pl. 57/2).

Acele cu capul discoidal sunt reprezentate prin câteva exemplare, descoperite în aşezări din mediul culturii Noua (Davideni, Văleni „La Moară", Nicoleni, Zoltan, Rotbav), în cele de tip Sabatinovka fiind cunoscut un singur exemplar, găsit la Trikraty (Шарафутдинова 1987, рис. 2/9). O formă de turnat cu negativul acestui tip de ac a fost depistată la Krasnyi Majak (Bočkarev, Leskov 1980, Taf. 6/48c).

***Acele cu partea superioară în formă de manşon*.** Acestea au partea superioară lăţită şi marginile rulate spre interior, paralel cu piciorul piesei. Se cunosc trei exemplare, două descoperite în aşezările culturii Noua de la Glăvăneştii Vechi (Florescu 1991, fig. 99/8) şi Zoltan (Cavruc 1998, fig. 37/9), cel de-al treilea provenind din aşezarea culturii Sabatinovka de la Strumok III (Бруяко и др. 2015, с. 32, рис. 2/3, 3/3). Acest tip de ac apare încă în perioada Br A2 în estul şi sudul Europei Centrale, pentru BrD în spaţiul carpatic fiind atestat în faza iniţială a culturii Noua (Бруяко и др. 2015, с. 30-31). În arealul culturii Noua sunt cunoscute câteva replici din os ale acestui tip de ac și provin din aşezările de la Cândeşti (Florescu, Florescu 1990, fig. 39/9), Gârbăvăţ (Florescu 1991, fig. 138/7, 139/9,11) şi Slobozia-Șirăuți (Sava 2014, fig. 12/5).

Acele cu cap inelar sunt reprezentate de mai multe descoperiri de acest fel, cunoscute într-un şir de aşezări de tip Noua (Mahala, Slobozia-Șirăuți, Odaia-Miciurin, Ghindeşti VI, Truşeşti, Văleni, Gârbovăţ, Cândeşti) și Sabatinovka (Više Tarasovka II, Novokievka, Kirovo, Taraclia-Gaidabul). Morfologic, acestea au fost incluse de către E. Černych în tipul У18 (Черных 1976, с. 128-129, таб. XL/21-23). Ace cu cap inelar sunt atestate şi în depozite datate în Br D-Ha A1 (Dergacev 1991, fig. 3/1-3; Dergačev 2002, Taf. 30/70-72; Sîrbu 2013b, fig. 3/11, 6/1; Сава, Борофка 2013, рис. 2/5 ş.a.). Acest tip de ac este cunoscut pe un teritoriu cuprins între nordul Moldovei, la vest, şi Niprul Inferior, la est (Черных 1976, с. 129, рис. 53). Sunt cunoscute şi în

mediile culturilor Belogrudovka (Березанская 1971, рис. 114/9), Černyj Les (Шарафутдинова 1987, с. 75) și Gava-Holigrady (Клочко 1994, рис. 37/12).

O variantă a acestui tip de ac o reprezintă *acele cu capul răsucit în formă de inel*. Astfel de ace provin din câteva aşezări de tip Noua (Odaia-Miciurin, Pătrăşcani-Selişte, Zoltan, Igeşti, Davideni) şi Sabatinovka (Zmiivka, Kirovo).

Alte tipuri de ace. Aici considerăm important a menţiona trei ace, cunoscute ca descoperiri unice, cel puţin, până la momentul de faţă. Primul reprezintă un ***ac cu proeminenţă în partea superioară a piciorului şi capul în formă de tub***, ornamentat cu linii spiralice incizate. Acesta a fost descoperit în aşezarea culturii Noua de la Mahala (Смирнова 1969, рис. 7/II23). Al doilea reprezintă un ***ac prelucrat din placă subţire de bronz*** şi a fost depistat în aşezarea culturii Noua de la Tăvădăreşti (Florescu 1991, fig. 105/2). Al treilea exemplar prezintă un ***ac cu capătul superior îndoit în formă de urechiuşă laterală*** semiovală în plan și a fost atestat în aşezarea culturii Noua de la Ostrivec (Балагурі 1968, рис. 3/13).

Cu privire la funcţionalitatea tipurilor de ace descrise mai sus, considerăm utilizarea lor ca accesoriu pentru fixarea părului în coc sau atribute de vestimentaţie pentru încheierea hainei. Posibil, orificiul oblic, prevăzut pe capul unor tipuri de ace, servea pentru agăţarea acului la gât, atunci când haina era descheiată, evitându-se, astfel, pierderea acestuia. Acele cu capăt inelar sau cele cu urechiuşă laterală, cel mai probabil, erau multifuncţionale, fiind, inclusiv, utilizate pentru cusut.

Pandantivele (vezi anexa, Fig. 89/1-12). Acestea reprezintă obiecte de podoabă, atestate, în mare parte, în cadrul depozitelor (Dragomir 1967, p. 89-105; Petrescu-Dîmboviţa 1977, Pl. 74/1,3-4,7-8; Ignat 2000, fig. 16; Zaharia et al. 1970, p. 169-170; Dascălu 2007, Pl. 62/26). Ele nu s-au bucurat de o analiză complexă în literatura de specialitate, cu toate acestea au fost formulate păreri privind originea şi tipologia lor (Черных 1976, с. 129; Chidioşan 1977, p. 63-64; Dergačev 2002, s. 155-156). Pe baza criteriilor morfologice, pentru perioada târzie a epocii bronzului din spaţiul vizat în lucrare, pot fi identificate câteva tipuri de pandantive din bronz:

Pandantivele cruciforme, cu placă triunghiulară şi braţe circulare (Diaconu 2012b, p. 24) sunt întâlnite în literatura de specialitate şi sub denumirea de pandantive cruciform-antropomorfe (Sîrbu 2014, p. 193), pandantive cu placă ajurată sau pandantive antropomorfe ajurate (Petrescu-Dîmboviţa 1977, p. 73, p. 77), pandantive cruciforme de tip Băleni (Dergačev 2002, S. 155) sau pandantive cu verigă de suspensie şi placă ajurată (Dascălu 2007, p. 128). Într-un studiu dedicat respectivelor piese, V. Diaconu identifică, pentru acest tip, două variante – A şi B (Diaconu 2012b, p. 24-25, Tab.1):

Varianta A reprezintă pandantivele cruciforme, cu placă triunghiulară şi braţe circulare, prevăzute cu decupaj romboidal central, având partea inferioară de formă aproximativ

triunghiulară şi baza îngustă sau lăţită. Astfel de pandantive sunt cunoscute în aşezarea culturii Noua de la Ulmi-Liteni (Florescu 1991, fig. 101/4,7) şi în cea eponimă a culturii Coslogeni (Diaconu 2012b, fig. 1/14). În arealul culturii Sabatinovka asemenea pandantive sunt semnalate în depozitele de la Ingul (Черняков 1985, рис. 63/3-4) şi Solonec (Bočkarev, Leskov 1980, Taf. 15/B2).

Varianta B se remarcă prin lipsa decupajului rombic central şi partea inferioară triunghiulară, baza arcuită şi braţele circulare sau ovoidale. Astfel de pandantive provin din aşezările culturii Noua de la Mahala (Балагурі 1968, рис. 3/8) şi Ostrivec (Смирнова 1969, рис. 7/I21). În mediul culturii Sabatinovka din aşezarea Vyše Tarasovka II este cunoscut un tipar de turnare cu negativul acestei variante de pandantiv (Шарафутдинова 1987, рис. 4/2).

Din punct de vedere tehnologic, menţionăm că turnarea acestor piese se făcea în tipare bivalve. Câteva din piesele cunoscute au fost supuse analizelor metalografice, acestea din urmă stabilind conţinutul ridicat al cuprului în bronzul utilizat, staniul având valori între 1,3 şi 11 %, iar celelalte metale fiind slab reprezentate (Diaconu 2012b, p. 26, Tab. 2). Fragmente de astfel de pandantive, reprezentând placa inferioară, au fost descoperite în aşezările culturii Noua de la Ghindeşti VI şi Odaia-Miciurin (Sava 2014, fig. 92/26, 140/3). Ele prezintă urme de prelucrare pe muchia inferioară, ceea ce presupune reutilizarea lor după rupere în calitate de dăltiţe. Cu privire la originea acestor pandantive, în literatura de specialitate se optează atât pentru varianta central-europeană (Diaconu 2012b, p. 27-28), cât şi pe cea estică (Новикова 1976, с. 30-43, рис. 1/29-32). O formă de turnare cu negativul unei asemenea piese a fost descoperită la Vyše Tarasovka II (Шарафутдинова 1987, рис. 4/2). Astfel, putem admite originea central-europeană, cu răspândire spre est, în mediile culturale ale BrD din zona nord şi nord-vest pontică, cu o uşoară schimbare morfologică (Diaconu 2012b, p. 28). În total, sunt cunoscute 16 astfel de pandantive. Funcţional, erau piese de podoabă, acestea fiind, cel mai probabil, prinse câte două de suporturi triunghiulare, fixate, la rândul lor, de îmbrăcăminte cu ajutorul unui ac (Diaconu 2012b, p. 31). Cu aceeaşi probabilitate, ele pot reprezenta piese decorative pentru harnaşament (Chidioşan 1977, p. 57) sau amulete (Sîrbu 2015, p. 98; Diaconu 2012b, p. 32). Aspectul lor poate fi interpretat şi ca siluetă antropomorfă feminină stilizată. Cronologic, sunt specifice perioadei BrD, cu o continuitate evolutivă în HaA1 (Dergačev 2002, s. 157; Дергачев 2012, с. 168).

Pandantivele-ochelari, sau, cum mai sunt numite, „în formă de S", sunt lucrate din sârmă subţire de bronz, răsucită concentric la ambele capete în direcţii opuse. Unicul exemplar întreg, descoperit în aşezare, provine din arealul culturii Sabatinovka, de la Novogrigorivka (Шарафутдинова 1987, с. 80, рис. 6/1). Posibile fragmente de pandativ-ochelari sunt cunoscute în câteva aşezări ale culturii Noua (Volja IV, Ostrivec, Slobozia-Șirăuți, Odaia-Miciurin, Dealul

Morii, Tăvădăreşti). Două exemplare de astfel de pandantiv, unul întreg şi altul fragmentar, se conţin în depozitul de la Băleni (Petrescu-Dâmboviţa 1977, Pl. 74/12,42).

Pandantive conice, lucrate din tablă subţire de bronz, cu orificiu de suspensie la capătul mai îngust. Un asemenea pandantiv, ornamentat cu decor incizat, a fost descoperit în aşezarea de la Şcheia (Ignat 2000, p. 55, fig. 18/19.2).

În depozitele de bronzuri din arealul culturilor Noua-Sabatinovka se cunosc şi alte tipuri de pandantive (Petrescu-Dâmboviţa 1977, Pl. 74/2,7, 87/9; Sîrbu 2013b, fig. 3/8-9, 6/3-4), pe care însă nu le vom prezenta aici, studiul de faţă abordând doar artefactele descoperite în aşezări. Ne vom limita doar la menţiunea că pandantivele trapezoidale, depistate în mormântul de la Solonec (Шарафутдинова 1982, рис. 52/8) şi în depozitul de la Antoneşti (Sîrbu 2013b, fig. 3/8, 6/4), cunosc mai multe replici din os, descoperite în aşezări de tip Noua (Ghindeşti VI, Petruşeni, Odaia-Miciurin) şi Sabatinovka (Novoselica).

Brăţările (vezi anexa, Fig. 89/16-25) reprezintă piese de podoabă cu o frecvenţă destul de ridicată în unele depozite de bronzuri (Aricescu 1970, fig. 24/1-12; Черных 1976, таб. 7/13, 41/19; Petrescu-Dâmboviţa 1977, Pl. 7573-13, 76, 77, 78/1-8; Черных, Кузьминых 1989, рис. 73/7-16; Dergačev 2002, Taf. 19/R, 46/E; 31/A; Sîrbu 2013b, fig. 3/14-16, 6/14-16; Bolohan 2016, pl. 47/A2 ş.a.) şi mai rar prezente în incinta aşezărilor. Pe baza trăsăturilor morfologice, pot fi distinse două tipuri principale de brăţări: *închise* (turnate integral) şi cu *capetele deschise*.

Brăţările închise sunt cunoscute, cel puţin, până la momentul de faţă, doar în depozite (Черных 1976, таб. 41/19; Petrescu-Dâmboviţa 1977, Pl. 96/5, 182/4-6, 334/1-2) şi se disting printr-un număr mult mai redus faţă de brăţările cu capetele deschise. O formă de turnare cu negativul unei brăţări de acest tip este cunoscută într-un depozit din arealul culturii Sabatinovka, descoperit la Novo-Alexandrovka (Bočkarev, Leskov 1980, Taf. 9/74a).

Brăţările cu capetele deschise reprezintă tipul cel mai frecvent, atestat în cadrul aşezărilor de tip N-S-C. Acestea pot avea formă ovală sau circulară şi secţiunea transversală lenticulară, planconvexă, circulară sau romboidală. În multe cazuri, ele sunt ornamentate cu registre de linii paralele, triunghiuri haşurate sau linii încrucişate, însă, de regulă, cele descoperite în aşezări nu prezintă vreun decor. Brăţări cu capetele deschise au fost descoperite într-un şir de aşezări ale culturii Noua (Ostrivec, Ghindeşti VI, Roşieticii Vechi, Hlăpeşti, Mihălăşeni, Tăvădăreşti, Ulmi-Liteni) şi mai puţine – în aşezările culturii Sabatinovka (Čikalivka, Baj Kijat) şi Coslogeni (Ulmu, Chirnogeni „Izlaz”, Satu Nou „Valea lui Voicu”). Prezenţa acestui tip de brăţară pe un interval cronologic amplu (Sava 2002b, S. 190) face dificilă fixarea unui cadru temporal exact pentru ele. Totuşi, la nivelul stadiului actual de cercetare, considerăm ca fiind mai corectă atribuirea lor perioadei BrD.

Pe lângă aceste două tipuri, în aşezările Noua mai sunt cunoscute *o brăţară cu capetele suprapuse,* descoperită în aşezarea culturii Noua de la Gârbovăţ (Florescu 1991, fig. 108/10), și alta realizată *din spirală de bronz,* descoperită în componenţa depozitului de la Ulmi-Liteni (Florescu 1991, fig. 101/2). Un fragment de spirală asemănătoare provine din aşezarea culturii Noua de la Zoltan, atribuită de către autorul săpăturii unui arc (de fibulă?) (Cavruc 2003, foto 247).

Inelele de buclă (vezi anexa, Fig. 90/1-3) reprezintă piese de podoabă, descoperite într-un număr destul de redus atât în cadrul aşezărilor, cât și în componenţa depozitelor (Petrescu-Dîmboviţa 1977, Pl. 78/7). Sunt confecționate, de regulă, din sârmă subţire de bronz, fiind cunoscute şi exemplare făcute din placă, foarte rar ornamentate punctat prin ciocănire (Taraclia-Gaidabul). Inele de buclă au fost descoperite în câteva din aşezările culturilor Noua (Ostrivec, Gârbovăţ, Cândeşti), Sabatinovka (Mikolaïvka, Volos'ke, Kirovo, Novoselica, Taraclia-Gaidabul) şi Coslogeni (Chirnogeni „La Islaz"), în total - în jur de 12 exemplare. Inelele de buclă, sau cerceii de tâmplă, cum mai sunt numiți în literatura de specialitate, se cunosc în diverse medii culturale şi în diferite perioade cronologice, astfel că este destul de dificilă atribuirea lor cronologică exactă. Însă este clar că aceste piese au fost utilizate pe toată perioada de evoluţie a complexului cultural N-S-C.

Verigile (vezi anexa, Fig. 90/4-6), ca şi inelele de buclă, reprezintă piese cu prezenţă numerică redusă şi sunt descoperite, în special, în componenţa depozitelor (Petrescu-Dîmboviţa 1977, Pl. 74/38-40). Exemplarele cunoscute în aşezări provin toate din mediul culturii Noua (Dealul Morii, Tăvădăreşti, Cândeşti, Mateeni), în mediul culturii Sabatinovka fiind cunoscute negative de verigă pe forme de turnare, descoperite la Krasnyj Majak (Bočkarev, Leskov 1980, Taf. 4/46b, 6/47b). Cel mai probabil, erau utilizate ca părţi componente ale unor obiecte de podoabă complexe, dar şi ca atribut de harnaşament.

Aplicele (vezi anexa, Fig. 90/7-11) reprezintă o altă categorie de piese, nu atât de bine reprezentată numeric, dar care permite, pe baza trăsăturilor morfologice, identificarea câtorva tipuri:

Aplicele calotiforme. Acestea sunt lucrate din tablă de bronz, au formă semisferică şi sunt prevăzute cu perforaţie centrală sau urechiuşă de prindere pe partea interioară. Aplici de acest fel au fost descoperite în aşezările culturii Noua (Ostrivec, Odaia-Miciurin, Ghindeşti VI, Cobîlea, Ulmi-Liteni, Viişoara, Zoltan) şi Sabatinovka (Dikji Sad). Ele au o prezenţă mai ridicată în cadrul depozitelor de bronzuri (Aricescu 1970, fig. 26/1-2, 27/2,4; Petrescu-Dîmboviţa 1977, Pl. 74/17-18, 176/3-8, 274/9-12; Шарафутдинова 1982, рис. 52/7; Dergacev 1991, fig. 3/12; Дергачев 2012a, илл. II/1; Sîrbu 2013, fig. 1-3, 6/6-8). V. Dergacev include aceste aplici în tipurile B şi C (Dergačev 2002, S. 163). Sunt prezente pe un teritoriu vast şi atribuite cronologic perioadelor BrD - HaA1.

Aplice în formă de rozetă cu patru petale, lucrate din tablă de bronz cruciformă, cu capetele drepte sau arcuite şi orificiu median. În unele cazuri, capetele sunt îndoite spre interior şi au suprafaţa ornamentată prin batere punctată (Шарафутдинова 1987, с. 81, рис. 5/16, 17-18). Astfel de aplici au fost atestate în aşezarea culturii Noua de la Tăvădăreşti (Florescu, Căpitanu 1968, fig. 6/5; Florescu 1991, fig. 105/6-7) şi în cea a culturii Sabatinovka de la Stepove (Шарафутдинова 1987, рис. 5/16). Descoperiri de acest fel sunt cunoscute şi în componenţa depozitelor (Petrescu-Dâmboviţa 1977, Pl. 74/29-31; Шарафутдинова 1987; рис. 5/21-22). În articolul dedicat pieselor de podoabă specifice culturii Sabatinovka, I. Šarafutdinova prezintă aceste piese ca pandantive (Шарафутдинова 1987, с. 80). Analogii sunt cunoscute şi în mediul culturii Belozerka (Шарафутдинова 1987, с. 81, рис. 5/19; Dergačev 2002, S. 162-163). V. Dergacev include aceste aplice în tipul A şi le încadrează cronologic în intervalul BrD-HaA1 (Dergačev 2002, S. 162-163).

O aplică fragmentară, iniţial *cu şase raze şi orificiu central*, a fost descoperită pe suprafaţa unei aşezări de tip Noua de la Sarata-Basarab (Diaconu 2014a, p. 219-220). Cel mai probabil, funcţional, aplicele reprezentau atribute decorative pentru îmbrăcăminte sau harnaşament.

Mărgelele reprezintă piese de podoabă, prelucrate din placă subţire de bronz, răsucită în formă de tub, întâlnite în literatura de specialitate şi sub denumirea de *saltalioane*. Mai rar, se atestă mărgele de formă sferică aplatizată sau romboidală. Mărgele au fost descoperite în aşezări de tip Noua (Ostrivec, Cândeşti) şi Sabatinovka (Kirovo, Hansca-Limbari Căprăria). La fel de rar, mărgelele apar şi în componenţa depozitelor atribuite complexului cultural vizat în lucrare (Petrescu-Dîmboviţa 1977, Pl. 74/40; Sîrbu 2013b, fig. 3/12-13, 6/11-12).

Cerceii reprezintă descoperiri foarte sporadice în cadrul depozitelor şi, în special, al aşezărilor atribuite complexului cultural N-S-C. De regulă, au formă circulară sau ovală şi sunt confecţionaţi din sârmă de bronz cu capetele subţiate. Astfel de piese sunt cunoscute în aşezările culturii Noua de la Zoltan (Cavruc 2003, Foto 244-245) şi Truşeşti „Movila din Şesul Jijiei" (Florescu 1991, fig. 100/6). O descoperire relativ recentă provine din aşezarea culturii Sabatinovka de la Taraclia-Gaidabul (Sava ș.a. 2020, 44). Artefacte de acest fel mai sunt cunoscute în depozitele de la Tăutu (Petrescu-Dâmboviţa 1978, p. 131, Taf. 159/A10) şi Haragâş (Sîrbu ș.a. 2019, p. 233, fig. 5/1).

Fibulele (vezi anexa, Fig. 90/12). Sunt cunoscute doar două exemplare – unul de tip Bogenfibel, păstrat integral, descoperit în aşezarea eponimă a culturii Coslogeni (Neagu, Nanu 1986, fig. 18), şi altul fragmentar, care provine din aşezarea de tip Noua de la Rateşu Cuzei (Buzdugan 1979, fig. 7/3).

Piese de harnașament. Aici menţionăm unica piesă - o ***psalie*** (vezi anexa, Fig. 90/13), descoperită în cadrul aşezării de tip Noua de la Gârbovăţ (Florescu 1991, fig. 109/29). Alte trei

exemplare cunoscute provin din depozite de bronzuri (Petrescu-Dîmboviţa 1977, pl. 65/5, 87/80; Hüttel 1981, Abb. 20/215).

Pe lângă artefactele metalice prezentate mai sus, în aşezările de tip N-S-C sunt descoperite şi fragmente de *sârmă/tijă* (vezi anexa, Fig. 89/9-14), lănţişoare (vezi anexa, Fig. 89/15), plăcuţe, turtiţe sau bucăţi de şlac şi fragmente ale unor piese, a căror utilitate nu poate fi stabilită, din cauza fragmentării puternice.

3.6. Concluzii la capitolul 3

Remarcăm pentru comunitățile blocului cultural N-S-C o cultură materială destul de complexă, dictată de modul de viață și îndeletnicirile de bază, practicate de purtătorii acestor culturi. Inventarului arheologic descoperit în așezări se evidențiază prin diversitatea articolelor prelucrate din os și bronz, a căror tehnică de prelucrare a cunoscut un avânt în această perioadă, unele din piese devenind elemente caracteristice culturilor respective și repere de datare cronologică. Dezvoltarea tehnicii turnării bronzului a crescut capacitatea de producție, care a jucat un rol important în economia comunităților N-S-C. Piesele din bronz au devenit una din principalele categorii de obiecte de schimb, care s-au răspândit pe un areal vast. Prelucrarea pietrei, deși practicată la o scară mai mică decât cea a osului, continua să dețină întâietatea la confecționarea uneltelor. Modelarea lutului, pe lângă producerea recipientelor necesare în bucătărie și gospodărie, mai era practicată pentru confecționarea unor ustensile (fusaiole, greutăți) și, în mare parte, a unui șir de elemente componente ale unor practici ritualice (figurine zoomorfe și antropomorfe, „pâinici", bile, vase miniaturale ș.a.). Cercetările efectuate în așezări demonstrează o tipologie variată a recipientelor modelate din pastă de lut. Cu toate acestea, este dificilă stabilirea cantităţii producţiei ceramice, mai ales, în contextul în care nu se practică cântărirea materialului ceramic descoperit. Cel mai probabil, fiecare comunitate îşi confecţiona cantitatea necesară de vase ceramice, schimbului revenind doar o mică parte. Cert este că olăritul reprezenta o îndeletnicire ce solicita un grad înalt de specializare, iar practicarea acestui meşteşug nu putea fi făcută decât de anumiţi membri ai comunităţii.

Pentru o imagine mai clară privind lotul inventarului descoperit în așezări, considerăm potrivit să menționăm aici numărul total și primele trei poziții pentru fiecare categorie: piese din os – în total 2592 (1) omoplați crestați – 564; 2) străpungătoare – 496, 3) răzuitoare - 329); piese din piatră - în total 1745[9] (1) râșnițe – 195, 2) frecătoare – 178, 3) forme de turnare - 117); piese din bronz – în total 754 (1) ace – 224, 2) împungătoare – 114, 3) seceri - 120); piese din lut – în

[9] Menționăm aici că, conform bazei de date, prima poziție o ocupă abrazivele – 535 de exemplare. Doar că, luând în considerare că acestea provin, în mare parte, din două așezări cercetate (Odaia-Miciurin și Taraclia-Gaidabul), pentru a evita eronarea datelor, am decis eliminarea lor din clasament.

total 683 (1) „pâinici” și bile – 254, 2) fusaiole – 138, 3) rondele - 39). Piesele din os ne prezintă pe primele poziții unelte utilizate la prelucrarea pieilor de animale, fapt demonstrat traseologic și experimental. Obiectele din piatră reprezentau uneltele pentru măcinat și inventarul pentru turnarea metalelor. Articolele din bronz prezintă pe primele locuri ustensile folosite la cusut și găurire, iar cele din lut - piese cu caracter votiv și atribute utilizate pentru țesut. Astfel, după cum putem observa, analiza lotului descoperirilor efectuate în așezări poate furniza date indirecte importante privind atât practicarea anumitor îndeletniciri și meșteșuguri, cât și gradul de practicare a acestora. În capitolul ce urmează vom dezvolta acest subiect prin prisma datelor și mărturiilor arheologice, cunoscute la nivelul actual de cercetare.

4. ECONOMIA, ÎNDELETNICIRI ŞI MEŞTEŞUGURI

În literatura de specialitate nu s-a insistat prea mult asupra analizei caracterului economiei în perioada târzie a epocii bronzului. Totuşi, pe baza informaţiilor cunoscute la nivelul actual de cercetare, este posibilă schiţarea unei imagini clare a vieţii economice a comunităţilor N-S-C. Aceasta ar întruni ca ocupaţii de bază creşterea animalelor şi cultivarea plantelor, asociate cu alte ocupaţii secundare ce ţin de alimentaţie, economia casnică, meşteşugărească şi de schimb. Unii autori consideră comunitățile N-S-C ca fiind crescători de animale, cu un grad de sedentarism evoluat, bazat pe cultivarea plantelor (Черняков 1985, с. 151; Савва 1991, с. 133-134; Кушнир 1991, с. 24-25; Sava 1998, p. 271), pe când alții le atribuie ca ramură de bază păstoritul (Dragomir 1959, p. 462; Dragomir 1961, p. 152-157; Leahu 1966, p. 51; Dragomir 1981, p. 36-37). O altă ipoteză cu privire la caracterul economiei comunităţii Noua este cea înaintată de B. Hänsel, care o consideră a fi una nomadă, coexistentă alături de populaţiile sedentare autohtone, de la care au fost preluate mai multe elemente locale (Hänsel 1976, p. 67-68).

Datele faunistice, indiferent de zona geografică în care erau situate aşezările (stepă, silvostepă sau zona premontană) atestă păstoritul ca ramură predominantă a economiei N-S-C. Precum vom prezenta puțin mai jos, bovinele dețin întâietatea în aceste clasamente, de aici necesită a fi menţionat caracterul seminomad al păstoritului, bovinele nefiind adaptate deplasării pe distanţe mari (Sava 2014, p. 502). Termenul „seminomad” este, de multe ori, considerat a fi stadiu de trecere de la nomadism la sedentarism, ceea ce este total greşit, deoarece seminomadismul a existat în paralel cu nomadismul de-a lungul practicării păstoritului (Марков 1981, с. 85). Modul de viață seminomad al comunităților N-S-C permitea evoluarea gradului de sedentarism al acestora. O dovadă, în acest sens, o constituie aşezările de dimensiuni mari, cu strat cultural consistent (Sava 2014, p. 502). Cât privește organizarea activităților de bază, cel mai probabil, acestea erau împărţite, o parte din comunitate practicând păstoritul sezonier, iar o altă parte fiind implicată în lucrările agricole şi gospodărești.

4.1. Creşterea animalelor

Abundenţa materialului osteologic domestic în aşezările de tip N-S-C atestă importanța creşterii animalelor pentru economia acestor comunităţi. În aşezările de tip Noua-Sabatinovka, clasamentul speciilor poziționează bovinele pe primul loc, cu 63-68%, după care urmează ovi-caprinele – cu 14-17%, cabalinele – cu 7,5-15,3% şi suinele – până la 10,9% (Мелюкова 1961а, с. 32; Дергачев 1969, с. 114; Дергачев 1986, с. 165; таб. 4; Levitsckii, Sava 1993, tab. 1; Sava 1998, p. 277; Haimovici, 1963, p. 171-179; Haimovici 1964, p. 222, tab. 3; Florescu 1964, p. 147, p. 165; Ionescu-Rusu, Brăileanu 1979, p. 77-86; Dragomir 1981, p. 34; Haimovici 1983, p. 97-103; Haimovici 1985, p. 161-167; Haimovici 1991, p. 153-166; Florescu 1991, p. 71; Bejenaru,

Stupu 2001, p. 103-109; Sava 2005b, Abb.4; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, c. 335-350; Sava 2014, p. 501; Diaconu 2014a, p. 247-248, tab. 37; Kelemen 2020, 135, tab. 1). În arealul transilvănean al culturii Noua se observă o diferenţă remarcabilă a ponderii – atât a bovinelor (28-35%), cât şi a ovi-caprinelor (32-33%) – faţă de spaţiul est-carpatic (El Susi 2002, tab.1). În aşezările culturii Sabatinovka de pe teritoriul Ucrainei şi peninsulei Crimeea, procentul de cabaline şi ovi-caprine este mai înalt, comparativ cu cel observat pentru aşezările culturii Noua (Погребова 1960, с. 84; Шарафутдинова 1968, с. 30; Бибикова 1970, таб.1; Секерская 1991, с. 67, таб. 1; Секерская 1999, с. 257, таб. 1; Ǧerškovič 1999, S. 88, Tab. 6-7; Гершкович, Журавлев 1999, с. 137-138; Журавлев 1991, 137-138; Журавлев 2002, таб. 2-7; Sava 2005b, s. 156-157, Abb. 3). Materialul arheozoologic din aşezarea culturii Sabatinovka de la Taraclia–Gaidabul a demonstrat o pondere a speciilor domestice apropiată celor cunoscute pentru aşezările acestei culturi din zona de la est de Nistru. Pentru mediul cultural Coslogeni, pe locul doi după bovine se situează suinele (Dobrinescu, Haită 2005, p. 425; Тодорова 2011, с. 123), ceea ce ar putea însemna un grad mai accentuat de sedentarizare a acestor comunități.

Bovinele. Repartiţia pe sexe atestă preponderenţa femelelor şi prezenţa unui număr net inferior al masculilor (Haimovici 1964, p. 224), ceea ce, de fapt, demonstrează o strategie logică a exploatării efective a turmelor de bovine, femelele, pe lângă carne și piele, producând lapte, din care rezultau mai multe produse lactate (laptele acru, brânza, caşul, posibil, untul), atât de importante pentru alimentația zilnică. Despre producerea acestora ne vorbesc fragmentele de strecurători din lut, descoperite în așezări. Cu siguranță, femelele erau preferate și în scopul sporirii turmelor. De regulă, vârsta de sacrificiu varia între 5-10/12 ani (Haimovici 2006, p. 227). Prezența prioritară a bovinelor în turmele comunităților N-S-C poate fi explicată și prin faptul că în regiunile de stepă, preferate, după cum știm, de populația N-S-C, sursele de combustibil erau limitate în lipsa zonelor forestiere. Astfel că, cel mai probabil, această necesitate era compensată prin surse alternative, precum bălegarul în amestec cu paie. Experimental s-a demonstrat că arderea bălegarului poate produce o temperatură înaltă (570º- 630º) și durează timp îndelungat (Lisetskii, Stolba 2022, 15). Calculele efectuate sugerează pentru o bovină producerea a 10.000 kg de bălegar anual, pe când o ovină - a doar 500 kg pe an, sau 1,5 kg pe zi (Lisetskii, Stolba 2022, 15).

Ovi-caprinele. Acestea ocupă locul secund în clasamentul speciilor domestice, crescute de comunitățile N-S-C. De regulă, numărul oaselor de ovine surclasează pe cele de caprine (Haimovici 2006, p. 224). Pe lângă carne şi lapte, ovinele ofereau o importantă cantitate de lână. La rândul lor, caprele erau preferate atât pentru adaptabilitatea lor la condiţiile de mediu şi hrană, cât și pentru furnizarea laptelui (Haimovici 1995, p. 238). În cazul ovi-caprinelor este mai dificilă diferenţierea clară pe sexe, dar, ca şi în cazul bovinelor, predominarea femelelor este una clară

(Haimovici 2006, p. 227-228) și are la bază aceleași cauze menționate în cazul bovinelor. Vârsta de sacrificare, în cele mai multe cazuri, reprezintă 4-6 ani și s-ar explica prin preferința față de produsele secundare, precum laptele, care se producea de aceleași exemplare timp îndelungat (Diaconu 2014a, p. 246).

Cabalinele. Spre deosebire de alte specii, calul nu juca un rol important în alimentaţie, ci era crescut, mai degrabă, pentru tracţiune, echitație şi diverse munci. Analizele efectuate atestă sacrificarea unor animale în jur de vârsta de 15 luni, însă se cunosc exemplare care au ajuns la 15-18 ani (Haimovici 1964, p. 228). În aşezarea culturii Sabatinovka de la Novokievka, analiza arheozoologică a identificat oase de la diferite tipuri de cai – cu picioare subţiri, medii sau groase, ceea ce indică o posibilă selecţie a indivizilor pentru echitaţie sau tracţiune (Gershkovich 2003, s. 311). Atestarea oaselor de cal este numeric mai ridicată în aşezările culturilor Sabatinovka şi Coslogeni, deşi pentru arealul ultimei nu sunt cunoscute decât datele din situl eponim.

Suinele. Procentual, oasele de suine ocupă locul trei în aşezările culturii Noua şi locul patru pentru cele de tip Sabatinovka. În aşezarea culturii Coslogeni de la Durankulak (Bulgaria), materialul osteologic de suine s-a clasat pe locul doi, înaintea celor de ovi-caprine (Тодорова 2011, с. 123). Vârsta de sacrificare a suinelor era între 12 şi 19 luni (El Susi 2002, p. 159). Specia era crescută pentru carne şi grăsime. Prezenţa unui număr mai mic de suine în aşezările de tip Sabatinovka poate fi explicată prin faptul că în spaţiul nord-pontic nu existau multe zone împădurite, care puteau furniza o parte din hrana acestor animale (Gershkovich 2003, s. 311). Pe de altă parte, creşterea acestei specii necesită un anumit grad de sedentarism, iar numărul redus al suinelor în mediul Sabatinovka ar putea indica și o mobilitate mai ridicată a comunităţilor acestei culturi.

Canidele. Prezența minimă a câinelui în aşezările complexului cultural N-S-C demonstrează, cel mai probabil, faptul că acest animal domestic nu era folosit ca hrană, ci, mai degrabă, pentru pază şi vânătoare. Măsurătorile atestă o predominare a indivizilor de talie mare – atât în cultura Noua, cât şi Sabatinovka (Haimovici 2006, p. 225, p. 228). Prezenţa mai sporită a numărului de oase de câine în aşezările de tip Sabatinovka vorbeşte, cel mai probabil, de caracterul pastoral al economiei acestor comunităţi.

Pe lângă speciile prezentate mai sus, foarte rar sunt descoperite oase de cămilă, pisică domestică şi asin domestic.

Tab. 4.1. Ponderea speciilor domestice ca număr minim de indivizi în aşezările N-S-C

Cultura	Zone geografice	Situri arheologice	Specii domestice							
			Bos tautrus	**Ovis aries et capra hircus**	**Equus caballus**	**Sus scrofa domesticus**	**Canis familiarisé**	**Camelus bactrianus**	**Felis domestica**	**Asinus domesticus**
			%	%	%	%	%	%	%	%
NOUA	Transilvania	Bolduț	51,54	17,52	12,37	12,37	1,03	-	-	-
		Deuş	29,5	32	14,5	5	1	-	-	-
		Mera	35,2	33,4	15,6	7,3	0,8	-	-	-
		Zoltan	28	32,6	19,2	8,2	0,8	-	-	-
		Albiș	72,4	0,9	14,3	12,4	-	-	-	-
	Regiunea est-carpatică	Gârbovăţ	65,74	18,43	8,90	4,50	0,45	-	-	-
		Rateşu Cuzei	38,8	27,7	7,4	14,8	1,8	-	-	-
		Poșta Elan	47	21,5	9,8	11,7	1,9	-	-	-
		Piatra-Neamț	65,08	7,77	9,84	6,39	1,65	-	-	-
		Bârlad	53,09	18,99	10,53	14,65	0,23	-	-	-
		Valea-Lupului	62,13	18,03	9,37	8,10	0,67	-	-	-
		Cavadineşti	44,4	18,2	9,5	15	0,7	-	-	-
		Drăgeşti	58,4	13,4	6,7	14,6	2,2	-	-	-
		Crasnoleuca	50,48	25,29	7,92	9,35	0,66			
		Dochia	33,33	11,1	22,2	16,6	5,5	-	-	-
	Regiunea Prut-Nistru	Odaia-Miciurin	64	22	4	9	1	-	-	-
		Petruşeni	64,6	19,2	6	9,7	0,03	0,02	-	-
		Slobozia-Şirăuți	40,4	13,9	11,5	34,2	-	-	-	-
		Ghindeşti VI	31,6	31,6	17,8	16,8	1,9	-	-	-
SABATINOVKA	Regiunea de la est de Nistru	Novokiïvka	47,5	28,75	18,75	2,5	2,5	-	-	-
		Kirovo	39,5	28,2	24,8	7,3	0,1	0,08	-	-
		Čikalivka	56	28	15	10	0,1	-	-	-
		Uškalka	44,7	28,1	24,6	2,6	-	-	-	-
		Peresadivka	45,3	34,4	14,1	6,2	-	-	-	-
		Dremaijivka	45,5	29,4	17,5	7,7	-	-	-	-
		Nicolaevka	41,5	34,1	19,5	4,9	-	-	-	-
		Voronovka II	50,8	14,9	33,7	0,35	-	-	-	-
		Anatolivka	39,7	17,2	37,9	5,2	-	-	-	-
		Balabanivka VIII	69,2	-	30,7	-	-	-	-	-
		Bugskoe I	86,7	6,6	5,5	0,7	0,1	-	-	-
		Bugskoe II	76,6	12,8	9,6	0,2	0,2	-	0,02	-
		Bugskoe IV	76,6	14,6	6,1	0,4	1,4	-	-	0,01
		Vinogradnji Sad	52	26,5	16,5	0,6	0,1	-	-	-
		Novogrigorivka	64,8	8,4	24,9	0,5	0,4	-	-	-
		Novorozanivka II	39	33	25	4	-	-	-	-
		Tašlyk I	42	32,5	19	-	-	-	-	-
		Stepovoe	66,3	6,2	26,6	0,06	0,2	-	-	-
	Prut-Nistru	Taraclia-Gaidabul	51	25	20	1	2	-	-	-
COSLOGENI		Grădiştea-Coslogeni Durankulak	34,2 38,0	22,3 19,5	7,1 5,7	30,5 19,9	1,7 0,6	-	-	-

Surse tabel 4.1: Bolduț (Bindea, Pop 2014), Deuș, Mera, Zoltan (după El Susi 2002), Albiș (după Kelemen 2020), Gârbovăț (după Haimovici 1991), Rateșu-Cuzei (după Ionescu-Rusu, Brăileanu 1979), Poșta Elan (după Haimovici 2006), Piatra-Neamț, Bârlad (după Haimovici 1964), Valea Lupului (după Haimovici 1963), Cavadinești (după Haimovici 1983), Drăgești (după Haimovici 1985), Crasnaleuca, Dochia (după Bejenaru, Stupu 2001), Odaia-Miciurin (după Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011), Petrușeni (după Levitsckii, Sava 1993), Slobozia-Șirăuți III (după Дергачев 1969), Ghindești VI (după Мелюкова 1961a), Novokiïvka, Čikalivka, Tašlyk (după Ďerškovič 1999), Kirovo, Uškalka, Peresadivka, Dremailivka, Nikolaevka, Voronovka II, Anatolivka (după Секерская 1999), Balabanivka, Bugskoe I, Bugskoe II, Bugskoe IV, Vinogradnyj Sad, Novogrigorivka, Novorozanivka II, Stepovoe (după Журавлев2002), Taraclia-Gaidabul (inedit), Grădiștea-Coslogeni (după Dobrinescu, Haită 2005), Durankulak (după Тодорова 2011).

Ţinem să menţionăm că rezultatele datelor arheozoologice nu pot fi generalizate, din motivul lipsei unei analize integrale a materialului faunistic dintr-o aşezare.

4.2. Cultivarea plantelor

Agricultura se practica în zone favorabile acestei ocupaţii, cu umiditate suficientă, câmpurile prelucrate fiind amplasate, cel mai probabil, în apropierea aşezărilor, pe locuri fără risc de inundaţie şi lângă surse permanente de apă. Din păcate, pentru această îndeletnicire nu avem decât dovezi indirecte, confirmate, de regulă, pe baza analizelor paleobotanice și a uneltelor de prelucrare a pământului. La momentul de faţă, atât numărul studiilor paleobotanice, cât și al probelor de acest fel, prelevate din așezări, este destul de modest. Majoritatea analizelor paleobotanice, cunoscute pentru așezările de tip N-S-C, provin din arealul culturii Sabatinovka din nord-estul Mării Negre şi zona Niprului şi atestă cultivarea mai multor specii de grâu (Пашкевич 1997, с. 59, таб.1; Борофка, Манту-Лазарович 2012, с.180). Analizând mai mult de 1300 de fragmente ceramice şi peste 100 de fragmente de lipitură de lut, descoperite în aşezarea de la Novokievka, G.A. Paškevič a observat atât urme de netezire, efectuată cu paie pe interiorul şi exteriorul vaselor, cât și amprente de boabe şi seminţe (Пашкевич 1991, с. 41). Fragmentele de lipitură conţineau adaos vegetal de *Triticum dicoccum, Triticum aestivus, Triticum compactum, Triticum aestivo/compact, Hordeum vulgare, Penicum miliaceum* (Пашкевич 1991, с. 41). În aşezarea culturii Sabatinovka de la Vinogradnji Sad I au fost descoperite boabe arse de *Triticum monococcum, Triticum Spelta, Hordeum vulgare val. coeleste, Pisum sativum, Vicia ervilia, Vicia sp.* (Пашкевич 1991, с. 41; Пашкевич 1997, с. 59, таб.1). Relativ recent, în umplutura unei gropi, cercetate în aşezarea culturii Sabatinovka de la Cazaclia II, a fost identificată o cantitate importantă de boabe de orz carbonizate (Сава и др. 2017, с. 162, рис. 8/6). Analizele paleobotanice ale amprentelor de boabe de pe ceramică sau lipitură, provenite din aşezările Costeşti VIII, Slobozia-Șirăuți, Odaia-Miciurin, Mahala, Tomai, Gura-Galbenă, Nisporeni, Novokiïka (Sava 2014, p. 503; Ďerškovič 1999, s. 30-37), demonstrează cultivarea unui sortiment de plante acomodat la condiţiile de stepă (*Triticum dicoccum L., Triticum monococcum L., Triticum spelta Panicum miliaccum K., Panikum L., Hordeum, Hordeum vulgare medum ş.a.*). Probele preluate din aşezarea culturii Noua de la Odaia-Miciurin au identificat resturi de mei şi lipsa culturilor cerealiere de iarnă (Sava 2014, p. 503). Cel mai probabil, meiul completa

sistemul alimentar, cultivarea lui fiind facilitată de procesul rapid de creştere şi recoltarea aproximativ în două luni după semănare. Sunt cunoscute aşezări în care procentul de mei este foarte înalt, cca 78% (Lebedeva 1995, p. 97; Dobrinescu, Haită 2005, p. 425), însă, în opinia mai multor specialişti, în sortimentul plantelor cultivate locul de frunte aparţinea orzului (Пашкевич 1997, с. 59, таб. 1). O dovadă a cultivării cerealelor o reprezintă secerile din bronz. Turnarea în serie a acestora în perioada târzie a bronzului poate însemna o cerere sporită a uneltelor de acest tip și, respectiv, o creștere a nivelului activității în care erau utilizate. Deși în literatura de specialitate circulă mai multe ipoteze privind folosirea secerilor, trăsăturile morfologice și analogiile etnografice ale acestora permit utilizarea lor inclusiv pentru strângerea grânelor (Boroffka, Mantu-Lazarovici 2011, s. 148-165; Борофька, Манту-Лазарович 2012, с. 172-193). Pe lângă soiurile de grâu, orz şi mei, nu este exclusă creşterea inului şi a cânepei (Пашкевич 1991, с. 28; Пашкевич 1997, с. 59), însă acest fapt, la momentul de față, nu este demonstrat arheologic.

4.3. Meşteşugurile

Îndeletnicirile casnice şi meşteşugurile practicate de comunităţile preistorice reprezintă una din problemele principale în cercetarea arheologică, dat fiind faptul că acestea pot oferi detalii importante despre modul de viaţă, caracterul economiei comunităţilor respective, dar pot şi să reflecte aspecte ce ţin de relaţiile interculturale, migraţii şi alte procese istorice. Pentru perioada târzie a epocii bronzului, studiile dedicate modului de viaţă şi îndeletnicirilor abordează prioritar metalurgia şi olăritul, fără a da prea mare importanţă altor meşteşuguri (prelucrarea osului, pietrei, pieilor, ţesutul ș.a.), practicate în cadrul comunităţilor din acea perioadă. Anume din cauza nivelului diferit de cercetare, meşteşugurile nu pot fi redate în acelaşi stil şi la acelaşi nivel. În bibliografie, însuşi termenul „meşteşug” este tratat diferit. În literatura social-economică, termenul este folosit pentru faza timpurie a producţiei materiale, iar în lucrările etnografice reflectă producţia de manufactură până la apariţia industriei mecanizate. În arheologie, meşteşugul reprezintă forma de producţie executată prin diferite modalităţi de organizare a muncii (Березанская 1994, с. 3). Indiferent de tipul de producţie, meşteşugul include două aspecte: 1) tehnologic, ce ţine nemijlocit de sursa materiei prime, de tehnica de prelucrare, de procesul de transformare, dar şi de caracterul şi nivelul producţiei, și 2) ce constă în organizarea producţiei, nivelul forţelor şi relaţiilor de producţie (Березанская 1994, с. 4). Însă arheologic poate fi cercetat doar primul aspect – cel tehnologic.

Mineritul. Din punct de vedere tehnologic, metalurgia reprezintă unul din cele mai dificile tipuri de activităţi ale omului preistoric. Se cunosc trei tipuri de minerit – 1) colectarea de suprafaţă, 2) forarea de puţuri şi 3) extragerea minereurilor din galerii (Sebastian 2009, p. 9). Dacă în primele două cazuri nu era necesară o experiență bogată, în cel de-al treilea caz era nevoie de persoane specializate, cunoștințe și practică în construcția galeriilor şi în extragerea în condiţii optime a minereurilor.

Funcţionarea şi dezvoltarea metalurgiei necesita un nivel înalt de cunoştinţe şi practici:

- Prima cerinţă obligatorie pentru această activitate era existenţa minereurilor;
- Abilitatea de a depista minereuri. Un prospector bun se putea ghida în procesul de depistare a minereurilor după anumite indicii din natură, precum gustul apei din apropierea zăcământului sau prezenţa anumitor plante. Cel mai probabil, erau căutate filoanele de suprafaţă, deosebite şi alese în funcţie de culoare. De exemplu, în Marea Britanie un indicador al minereului de cupru îl prezintă planta *Silene rupestris,* iar în China – *Elshotzia splendes* (Sebastian 2009, p. 8);
- Cunoaşterea şi practicarea tehnologiilor de exploatare a minereurilor. După tăierea suprafeţelor de lucru, în versant erau săpate puţuri care urmăreau filoanele cuprifiere până la nivelul apei - metodă cunoscută sub termenul *„Tummelbau”*, sau *„Coyoting”* (Sebastian 2009, p. 8). Cu ajutorul uneltelor primitive, unele filoane puteau fi exploatate direct prin înfierbântarea rocii (prin foc intens) şi stropirea cu apă, șocul termic fisurând roca, astfel uşurând extragerea minereului prin aceste fisuri verticale (Sebastian 2009, p. 10). Uneltele folosite reprezentau ciocane de tip pană sau prevăzute cu orificiu de înmănuşare, prelucrate din piatră, a căror greutate varia între 2-3 şi 30 kg (Sebastian 2009, p. 10). Astfel de topoare au fost descoperite în Transilvania, la Petreşti (Wollman, Ciugudean 2005, p. 89, fig. 2) şi Căraci (Boroffka 2006, p. 79). Minereul era transportat în saci de piele sau coşuri împletite (Гришин 1980, с. 61);
- Practicarea unor operaţii înainte de reducerea minereurilor. La această etapa, minereurile extrase erau spălate, mărunţite, măcinate, arse, cu scopul îndepărtării impurităţilor (Gogâltan 1999, p. 120; Татаринов 1983, с. 36);
- Cunoaşterea proceselor de reducere a minereurilor;
- Alierea cu alte metale;
- Turnarea aliajului în tipare.

Metalurgia solicita un grad avansat de specializare, ceea ce se putea înfăptui doar în condiţiile diferenţierii meşterilor metalurgi de ceilalţi meşteri din sfera producătoare (Клочко 1994, с. 96). Dacă în perioada anterioară epocii bronzului meşterul putea să-şi asigure prin forţe proprii materia primă, atunci în epoca bronzului avem deja specializarea pe operaţii (spargerea rocii, fărâmiţarea, alegerea minereului, transportul, măcinareaa, sortare, alierea, turnarea), executate de un grup uman complex. Lucrul meşterului metalurg includea, pe lângă turnarea pieselor, şi finisarea lor. Aceasta se făcea prin înlăturarea cioturilor de turnare şi a metalului din fisuri, după care erau forjate şi ascuţite tăişurile pumnalelor, cuţitelor, secerilor ș.a. (Черняков 1967, с. 183).

Pentru spaţiul vizat în lucrare se cunosc foarte puţine indicii directe, care ar atesta valorificarea unor zăcăminte de cupru (Gogâltan 1999, p. 117-118; Ignat 2000, p. 15; Черных 1976, c. 26-27). În mare parte, această situaţie se datorează exploatărilor ulterioare, care au distrus dovezile (Sebastian 2009, p. 11). Depistarea obiectelor preistorice în cadrul mineritului modern reprezintă o raritate, precum sunt, pentru teritoriul României, cele de la Almaşu Mare, Baia Mare, Brad, Căraciu, Valea Pianului, Satu Mare (Boroffka 2006, p. 74-75). Rezultatele analizelor metalografice, efectuate de E. Cernych, confirmă lipsa minereurilor în spaţiul nord-pontic (cu excepţia unor zăcăminte neînsemnate) şi producerea pieselor din bronz pe baza metalelor importate din centrele carpato-balcanic şi volgo-uralic (Черных 1976, c. 26-27). La Dunărea de jos, datele de topografie mineralogică atestă, în partea nordică a Dobrogei, prezenţa unor zăcăminte de cupru, însă pentru acestea nu există dovezi de exploatare în perioada epocii bronzului (Bolohan 2016, p. 145-146). Totuşi, pentru zona carpato-dunăreană putem admite prezenţa unor surse de cupru în lanţul Carpaţilor Orientali, dacă luăm în calcul structura geologică a unor formaţiuni montane (Дергачев 1997, c. 140; Dergačev, Bočkarev 2006, s. 371). În literatura arheologică s-au presupus posibile surse de materie primă în zonele din interiorul arcului carpatic sau pe cursul Nistrului mijlociu (Leviţki, Sârbu 2010, p. 354), precum şi prezenţa unor zăcăminte în Podişul Podolo-Volhynian (Emetz et al. 2006, p. 297-314). Nu poate fi negată nici aprovizionarea cu metal sau minereu în stare brută din zona intercarpatică prin pasurile montane (Rusu 1963, p. 184, Petrescu-Dâmboviţa 1977, p. 19; Diaconu 2014a, p. 187). Utilizarea staniului în compoziţia bronzului a presupus importul acestuia din vestul Europei şi Asia Centrală (Boroffka 2006, p. 71-75). N. Boroffka a relevat prezenţa unor surse de staniu pe teritoriul României, însă fără dovezi arheologice care ar demonstra exploatarea acestora în preistorie (Boroffka 2006, p. 71).

Un aspect slab documentat îl reprezintă *atelierele metalurgice*. Acestea sunt cunoscute într-un număr relativ mic şi provin, în cea mai mare parte, din mediul culturii Sabatinovka – la Pilipčatine II (Татаринов 1983, c. 32-44), Vološk'e (Бодянський 1952, c. 169-175, таб. III-IV; Лесков 1967, c. 156-158, рис. 7/1-5), Malye Kopani, Derevjanoe (Лесков 1967, c. 161-164, рис. 11-12), Krasnyj Maiak (Черняков 1965, c. 87-123, рис. 1-10; Лесков 1967, c. 154-156, рис. 7/6-14,16-18), Novokievka (Гершкович и др. 1987, c. 142-158, рис. 1-7), Bălăneşti (Sava 2011, S. 178-187) şi, mai puţin, din cel al culturii Noua - la Ostrivec (Балагурі 1964, c. 28-39, таб. I-III; Балагурі 1968, c. 136), Logreşti, Pleniţa, (Lazăr 2013, p. 238-239, Pl. 2-3,5), Bolduţ (Rotea et al. 2011, Pl. XVI-XVII; Wietenberger 2010, p. 269). Se practicau două modalităţi de confecţionare a obiectelor din bronz: prin batere (rece sau fierbinte) şi turnare (Гришин 1980, c. 113). Turnarea pieselor din bronz a luat amploare odată cu dezvoltarea industriei metalurgice şi cu necesitatea producerii în serie a anumitor categorii de obiecte. Merită menţionat faptul că din lista prezentată mai sus doar câteva ateliere au fost descoperite în aşezări (Pilipčatine II, Vološk'e, Krasnyj Maiak,

Novokievka, Ostrivec, Bolduţ), restul fiind localizate în afara acestora. Tot aici menţionăm că, în mare parte, complexele conţin tipare de turnat / şi piese din bronz. Construcţii de tip *cuptor* sau *vatră*, strict necesare activităţii metalurgice, sunt cunoscute doar la Pilipčatine II (Татаринов 1983, 32-44), Ostrivec (Балагурі 1964, 28-39, таб. I-III) și Bolduţ (Rotea et al. 2011, Pl. XVI-XVII). Remarcăm și faptul că, la momentul de față, pentru așezările de tip N-S-C sunt cunoscute 133 de forme de turnare și 37 de creuzete (vezi Anexa 1, tab. A1.22-23).

La Pilipčatine II a fost descoperit un centru minero-metalurgic, în care s-au depistat urme de dobândire a minereurilor de cupru şi arsenic. Tot aici au fost localizate aşezări şi staţiuni temporare ale minero-metalurgilor, în care s-au găsit instrumente de minerit, resturile a şase cuptoare de topire a metalelor, lingouri de cupru, zgură, fragmente de creuzete, forme de turnat, la care se adaugă şi material ceramic de factură Srubnaja şi Sabatinovka (Татаринов 1983, с. 32-38, рис. 2,7-9). Ne vom opri mai amănunţit la cuptoarele descoperite aici, pentru o imagine mai clară a structurii şi funcţionării lor, dat fiind faptul că în celelalte situri resturile de cuptor nu s-au bucurat nici de o conservare satisfăcătoare, nici de o descriere mai detaliată/reconstituire grafică.

În atelierul de la Pilipčatine II au fost descoperite două tipuri de cuptoare pentru topirea metalelor:

1) cuptoare construite pe cerc în unul sau două rânduri de plăci de gresie, întărite cu mortar de lut. Partea interioară era unsă cu lipitură de lut, în amestec cu vegetaţie, iar baza – concavă și adâncită în lutul steril. Înălţimea acestor cuptoare atingea 40-50 cm (Татаринов 1983, с. 33-35, рис. 4/1);

2) cuptoare-groapă, cu partea inferioară concavă și adâncită în lutul steril cu 15-20 cm. Partea superioară avea pereţii din lipitură de lut, în amestec cu vegetaţie, ridicaţi până la 15-25 cm (Татаринов 1983, с. 33-35, рис. 4/2).

La baza acestor construcţii era aşezat vasul cu minereul bine mărunţit şi cărbune de lemn, cu acesta din urmă fiind umplut tot spaţiul din jurul vasului. Picăturile de cupru, descoperite în fisurile dintre pietrele cuptoarelor, atestă o temperatură mai mare de 1000° (Татаринов 1983, 36). Cel mai probabil, cuptoarele aveau şi orificiu pentru fixarea capătului duzei, care, din păcate, în cazul dat, nu a putut fi identificat. În încheierea procesului de topire, meşterul înlătura cenuşa şi extrăgea vasul cu cupru şi zgura (Татаринов 1983, 36). Probabil, cuptoarele sufereau deteriorări în procesul de folosire, iar după reparaţii minore puteau fi reutilizate. Cel mai probabil, pentru păstrarea şi transportarea lingourilor în aşezări, erau folosiți saci din piele (Татаринов 1983, с. 41).

În aşezarea culturii Noua de la Ostrivec au fost descoperite resturile a şapte cuptoare de formă circulară în plan şi semicirculară în secţiune, cu pereţii împletiţi din nuiele şi lipiți cu lut. Diametrul acestora era de 35-75 cm şi înălţimea – de 40-45 cm. Şase din cuptoare erau aranjate

câte trei în două rânduri paralele, la distanţă de 1,5-2,5 m unul de altul. Al şaptelea cuptor a fost descoperit la 8,5 m N-V de rândul vestic. În spațiul dintre cele două rânduri de cuptoare au fost identificate şi două gropi. Atât în cadrul acestora, cât şi în concentraţiile de lut ars, rămase de la cuptoare, au fost descoperite fragmente de vase ceramice tipice culturii Noua. La 4 m spre est de cuptoare a fost depistată o concentraţie din cinci forme de turnare din piatră şi trei plăci (semifabricate pentru forme de turnare) (Балагурі 1964, с. 28-39, табл. I-II, рис. 1-3). Din această aşezare provin mai multe piese din bronz, un fragment de creuzet, care dovedesc, încă o dată în plus, prezenţa unui atelier metalurgic.

Resturile unui cuptor din piatră care, după părerea autorilor săpăturii, a fost utilizat pentru topirea metalelor, au fost descoperite în aşezarea culturii Noua de la Bolduţ (Rotea et al. 2011, Pl. XVI-XVII; Wietenberger 2010, p. 269). Iar în aşezarea de la Novokiïvka, concentraţia de forme de turnare a fost depistată lângă o vatră ce păstra urme de ardere intensă (Гершкович и др. 1987, с. 143). Pentru arealul culturii Coslogeni, unica aşezare care atestă posibilitatea prelucrării metalelor este cea eponimă. Aici a fost descoperit un cuptor cu o structură ce permitea reglarea temparaturii. Acesta era prevăzut cu un *sistem de tuburi care se îmbină cu bucăți perforate identice, dispuse la intervale regulate unele de celelalte* (Neagu, Nanu 1986, p. 109). Nu este exclus faptul că în multe aşezări existau ateliere în care se practica întreg procesul – de la confecţionarea formelor de turnare până la turnarea şi finisarea pieselor din bronz (Черняков 1967, с. 184). Prezenţa în multe aşezări a formelor de turnare, a creuzetelor, a urmelor de zgură presupune prelucrarea metalelor în condiţii de miniatelier (retopirea unor piese defecte sau rupte şi turnarea unor piese noi, necesare activităţilor casnice). Având în vedere gradul extrem de scăzut de investigare sistematică a aşezărilor N-S-C, nu poate fi dovedită suficient prelucrarea locală a metalelor. Astfel că, la această etapă de cercetare, cele scrise mai sus reprezintă doar o ipoteză de lucru.

Metalurgia. În perioada tardivă a epocii bronzului, a avut loc un avânt esenţial al metalurgiei. V. Dergacev şi V. Bočkarev disting aici cinci subperioade de dezvoltare (Дергачев, Бочкарев 2002, с. 13). În opinia lor, primele două subperioade s-au caracterizat prin dominarea centrelor carpato-dunărean şi volgo-uralic, a căror interferență a determinat, în subperioadele III-IV, apariţia unei zone largi de contact, care includea teritoriul est-carpatic, spaţiul nord-pontic şi Dunărea de Jos (Dobrogea). În acest spaţiu s-a format complexul cultural N-S-C, care a manifestat atât trăsături ale tradiţiilor locale, carpato-dunărene, cât şi volgo-uralice (Дергачев, Бочкарев 2002, с. 14; Бочкарев 2010, с. 57). Identitatea acestor culturi s-a remarcat prin originalitatea metalurgiei, când, în subperioada IV, odată cu decăderea centrului volgo-uralic, ia amploare activitatea centrelor metalurgice locale. În jurul sec. XIII a. Chr., în arealul complexului cultural N-S-C s-a format o zonă metalurgică nouă – Râşeşti-Krasnji Majak, care a ocupat toată Moldova şi nordul Mării Negre şi era formată din două centre metalurgice – Râşeşti şi Krasnji Majak (Дергачев, Бочкарев 2002, с. 14).

Acestea sunt atât de apropiate între ele, încât E.N. Černyh le-a atribuit unuia şi aceluiaşi centru, denumit Ingul-Krasnji Majak (Черных 1976, c. 178-185). În centrul metalurgic Krasnji Majak, pe lângă evoluţia tipologică a unor piese de origine Golovurov-Lobojkovka, au fost preluate pe larg forme caracteristice centrului Râşeşti, ca de exemplu, celturile cu o urechiuşă, cu faţadă arcuită şi cioc, secerile cu două orificii la mâner[10], pandantivele cruciforme, acele cu protuberanţe ş.a. La rândul său, centrul Râşeşti a preluat mai multe forme Krasnji Majak, cum ar fi cuţitele simple cu lamă foliformă, cuţitele-pumnal cu gardă reliefată circulară la baza mânerului, spade scurte, câteva tipuri de vârfuri de lance ş. a. (Бочкарев 2010, c. 49). Unitatea zonei Râşeşti-Krasnji Majak a constituit rezultatul unei strânse legături ale acestor două centre, favorizate nu atât de apropierea teritorială şi dependenţa de sursele comune de materie primă, cât de relaţiile strânse dintre comunităţile culturilor Noua şi Sabatinovka (Dergacev 1997, c. 141; Бочкарев 2010, c. 49).

Dezvoltarea prelucrării metalelor în mediul culturilor Noua-Sabatinovka s-a datorat sporirii cantităţii materiei prime în centrele carpato-balcanice şi montano-metalurgice din Doneck. Creșterea volumului de materie primă a determinat ieftinirea acesteia și exportarea ei în cantităţi mai mari şi la distanţe mai lungi (Бочкарев 2010, c. 40). Tradiţia metalurgică Krasnyi Majak reprezintă metalurgia de calitate înaltă a bronzului cu staniu, cu folosirea prioritară a tehnicii de turnare în tipare închise de piatră, care, spre deosebire de formele de turnare din lut, rezistau la un număr multiplu de turnări (100-140 de turnări) (Черняков 1967, c. 179-184; Клочко 1994, c. 121). Aceasta a favorizat turnarea mai multor obiecte, care, anterior, erau confecţionate prin batere (Бочкарев 2010, c. 40). În locul cuţitelor-pumnale plate, al dălţilor şi vârfurilor de lance, prelucrate prin batere, apar celturile, cuţitele şi pumnalele cu nervuri şi inel la mâner, dălţile şi vârfurile de lance turnate integral. Tot atunci are loc şi un schimb de calitate, iar de rând cu armamentul, începe producerea în serie a uneltelor, pentru un şir de categorii căpătând chiar caracter de masă (Бочкарев 2010, c. 39). Rezultatele chimice ale bronzurilor de la Krasnji Majak au demonstrat că materia primă folosită la producerea majorităţii pieselor provine din regiunea carpato-balcanică, îndeosebi din spaţiul carpatic (Черных 1976, c. 144, Таб. 19-IV). În ce priveşte materia primă folosită de centrul matalurgic Râşeşti, V. Dergacev presupune proveniența ei din zăcămintele de aramă de la Balon, Carpaţii orientali, din bazinul superior al râului Olt sau Leşul Ursului din bazinul râului Bistriţa (Дергачев 2010, c. 137). Aici merită menționată și componența chimică efectuată recent pentru artefactele de bronz descoperite în așezările de tip Noua-Sabatinovka de pe teritoriul Republicii Moldova. Acestea au stabilit că în cazul uneltelor și a pieselor de podoabă valorile medii ale staniului sunt aproape aceleași și constituie 7%, pe când conținutul de plumb, arsenic și antimoniu este mai ridicat doar în cazul uneltelor (Sîrbu et al. 2020, p. 87-88, Tab. 1; Sîrbu et al. 2021, s. 53, Tab. 1).

[10] Aici capătul mânerului capătă formă circulară, ceea ce a permis delimitarea variantei nord-pontice Čut (Дергачев, Бочкарев 2002, c. 244,c. 250-256)

Tab. 4.3. Componenţa chimică a artefactelor de bronz descoperite în aşezările Noua-Sabatinovka de pe teritoriul Republicii Moldova.

	Nr. de inventar, Situl, Anul	Cu	Sn	Pb	Zn	Ag	Sb	As	Fe	Ni	Co	Mn	Au
1	FB-29075-2, Gura-Galbenei I, 1968	81,10	14,94	2,48	—	—	—	0,84	0,25	0,14	0,05	0,02	0,14
2	FB-30520-11, Petruşeni III, 1984	84,54	10,45	2,95	—	—	0,07	0,95	0,17	0,71	0,06	0,09	—
3	FA-11473-4, Petruşeni III, 1984	92,75	3,42	1,32	—	0,32	1,12	0,45	—	0,51	—	0,11	—
4	FB-28233-22 Petruşeni III, 1984	91,37	6,62	1,03	—	—	0,18	0,27	0,34	0,12	—	0,07	—
5	FB-28233-21, Petruşeni III, 1984	81,32	8,25	4,28	—	0,20	0,67	1,45	0,06	1,60	0,23	0,09	—
6	FB-28233-5, Petruşeni III, 1984	86,49	8,83	1,94	—	—	0,06	0,67	0,10	0,85	0,05	0,09	—
7	FB-28381-10, Cobîlnea-Staţia, 1988	87,91	6,87	3,08	—	—	—	1,03	0,27	0,76	0,07	0,01	—
8	FB-28381-5, Cobîlnea-Staţia, 1988	83,55	11,89	1,89	—	—	0,72	0,65	1,34	0,53	0,10	0,05	—
9	FB-28381-15, Cobîlnea-Staţia, 1988	87,70	9,54	1,50	—	—	0,31	0,50	0,20	0,08	—	0,04	0,04
10	FB-26732-11, Slobozia-Şireuţi III, 1966	82,57	13,65	1,76	—	0,08	—	0,61	0,27	0,95	0,05	0,06	—
11	FB-29274-1, Mereni II, 1986	91,82	6,49	1,07	—	0,10	0,02	0,36	—	0,02	0,05	—	—
12	FB-27705-66 Ghindeşti VI, 1957	91,00	7,18	0,69	—	—	0,26	0,23	0,02	0,16	0,09	0,11	—
13	FA–11648-13, Odaia-Miciurin, 2008	98,65	0,59	0,35	—	0,03	—	0,13	0,02	0,22	—	0,01	—
14	FB-29069-3, Odaia-Miciurin, 2008	92,87	3,39	1,77	—	0,03	0,29	0,67	0,60	0,23	—	0,13	—
15	FB-29069-2, Odaia-Miciurin, 2008	85,59	6,40	5,64	—	—	0,03	1,85	0,04	0,27	0,09	0,10	—
16	FB-29069-9, Odaia-Miciurin, 2008	88,98	6,24	2,72	—	—	0,14	0,91	0,02	0,77	0,08	0,14	—
17	FB-29036-2, Odaia-Miciurin, 2007	84,87	11,51	2,31	—	—	0,09	0,79	0,04	0,31	0,02	0,02	—
18	FB-29036-3, Odaia-Miciurin, 2007	85,64	11,29	1,70	—	0,02	0,11	0,57	0,01	0,38	0,08	0,12	—
19	FB-29036-4, Odaia-Miciurin, 2007	92,87	4,49	1,55	—	—	0,04	0,54	0,22	0,06	0,04	0,15	—
20	FB-29036-8, Odaia-Miciurin, 2007	89,77	7,28	1,03	—	—	0,44	0,36	0,10	0,33	0,09	0,12	—
21	FA-11626-77, Odaia-Miciurin, 2007	93,93	3,19	1,57	0,1	—	0,1	0,52	0,01	0,28	0,05	0,06	0,21
22	FA-11626-82, Odaia-Miciurin, 2007	95,59	2,39	0,91	—	—	0,10	0,32	0,23	0,39	—	—	—
23	FA-11626-83, Odaia-Miciurin, 2007	86,51	7,29	3,41	—	—	0,75	1,41	0,31	0,54	0,05	—	—
24	FB-28771-17, Odaia-Miciurin, 2005	91,23	4,73	1,63	—	—	0,20	0,58	—	0,70	0,07	0,08	—
25	FB-28930-10, Odaia-Miciurin, 2006	95,03	3,16	0,71	—	—	0,16	0,24	0,01	0,45	0,10	0,14	—
26	FB-28930-14 Odaia-Miciurin, 2006	84,26	11,26	2,92	—	—	—	0,96	0,02	0,21	0,05	0,06	—
27	FB-28930-9, Odaia-Miciurin, 2006	83,59	11,03	2,44	—	—	—	0,81	0,19	0,81	0,07	0,09	—
28	FB-28535-7, Odaia-Miciurin, 2003	73,86	19,12	2,71	—	—	—	0,85	2,93	0,25	0,23	0,04	—
29	FB-28535-10, Odaia-Miciurin, 2003	94,49	4,01	0,76	—	—	—	0,24	0,08	0,17	—	0,07	—
30	FA-11520-1, Odaia-Miciurin 2003	86,24	8,56	3,29	—	0,55	—	0,96	0,16	0,17	0,03	0,06	—
31	FB-28535-8 Odaia-Miciurin, 2003	92,06	4,63	1,64	—	—	0,29	0,57	0,02	0,58	0,11	0,11	—

32	FB-28535-30, Odaia-Miciurin, 2003	90,09	5,41	2,74	—	—	0,22	0,86	—	0,58	0,10	—	—
33	FA-11520-81, Odaia-Miciurin, 2003	90,28	6,85	1,28	—	—	0,10	0,42	0,11	0,70	0,14	0,13	—
34	FB-28143-5, Tudora XII, 1958	90,78	7,15	0,83	—	—	0,30	0,30	0,05	0,47	—	0,11	—
35	FB-28400-6, Ghindeşti VI, 1956	93,02	6,17	0,18	—	—	0,11	0,03	0,03	0,24	0,09	0,13	—
36	FB-29081, Văratic, 1961	86,87	5,18	3,44	—	0,39	1,98	1,18	0,18	0,72	0,04	0,01	—
37	FA-11653-2, Ghindeşti VI, 1957	92,07	6,09	0,77	—	—	0,12	0,25	0,03	0,48	0,08	0,11	—
38	FB- 29078-2, Ghindeşti VI, 1957	95,23	1,11	0,67	—	0,02	0,11	0,24	0,01	0,49	0,11	0,12	—
39	FB- 29078-3, Ghindeşti VI, 1957	86,19	8,14	1,58	—	0,04	0,55	0,59	0,02	0,23	0,12	0,14	—
40	FB- 29078-4, Ghindeşti VI, 1957	89,03	8,38	1,23	—	—	0,14	0,43	0,06	0,61	0,01	0,11	—
41	FB- 29078-7, Ghindeşti VI, 1957	96,08	2,00	1,09	—	—	0,07	0,44	—	0,05	0,12	0,14	—
42	FA-11653-1, Ghindeşti VI, 1957	96,62	1,18	0,68	—	0,03	—	0,24	0,34	0,71	0,08	0,13	—
43	FB-28079-23, Roşeticii Vechi V, 1957	96,32	1,20	1,21	—	—	0,17	0,35	0,31	0,35	0,08	—	—
44	FB-27817-4, Socoleni	90,22	4,47	1,98	—	—	0,51	0,72	—	0,28	0,01	—	—
45	FB-28409-1, Lazo	85,96	10,27	2,54	—	0,06	—	0,89	—	0,25	0,03	—	—
46	FB-29269-2, Isacova	81,02	15,77	1,96	—	0,06	—	0,64	0,39	0,03	—	0,01	—
47	FB-29272, Ciutuleşti	87,75	10,01	1,10	—	—	—	0,38	0,01	0,42	0,10	0,17	—
48	FB-29270, Goian	87,98	8,18	1,75	—	—	0,98	0,56	0,14	0,26	—	0,12	—
49	FB-30380 Balinţi	95,49	2,88	0,85	—	—	0,01	0,28	0,01	0,30	0,08	0,09	—
50	FB-30530-1, Taraclia-Gaidabul, 2017	92,39	4,03	1,41	—	—	1,07	0,50	0,02	0,49	0,04	0,07	—
51	FB-30530-4, Taraclia-Gaidabul, 2017	87,47	2,34	5,30	—	0,39	1,94	1,77	0,01	0,56	0,06	0,11	0,04
52	FA-11297-5 Taraclia-Gaidabul, 2017	90,70	6,89	0,98	—	—	0,31	0,34	0,03	0,49	0,07	0,11	0,07
53	FB-30530-2, Taraclia-Gaidabul, 2017	85,56	7,85	3,51	—	—	0,90	1,07	0,04	0,78	0,14	0,14	—
54	FB-30530-3, Taraclia-Gaidabul, 2017	83,95	13,74	1,15	—	—	0,14	0,41	0,12	0,27	0,08	0,10	0,04
55	FA-12297-2, Taraclia-Gaidabul, 2018	90,32	5,74	2,24	—	0,01	0,23	0,65	0,03	0,47	0,04	0,00	—
56	FB-30520-5, Taraclia-Gaidabul, 2018	93,37	3,58	1,94	—	—	—	0,63	0,01	0,21	0,12	0,15	—
57	FA-12297-3, Taraclia-Gaidabul, 2018	91,92	5,84	1,10	—	—	—	0,37	0,06	0,51	0,09	0,12	—
58	FA-12297-4, Taraclia-Gaidabul, 2018	89,23	9,59	0,66	—	—	—	0,21	0,13	0,01	0,08	0,11	—
59	FB-30520-10, Taraclia-Gaidabul, 2019	78,11	15,94	3,91	—	—	0,20	1,25	0,04	0,51	0,04	—	—
60	FB-30520-8, Taraclia-Gaidabul, 2019	84,18	9,13	1,33	—	—	0,58	0,41	0,19	0,34	0,04	0,09	—
61	FB-30520-7, Taraclia-Gaidabul, 2019	86,15	8,40	2,65	—	0,06	0,63	0,93	0,02	0,86	0,02	0,28	—
62	FB-30520-9, Taraclia-Gaidabul, 2019	86,14	10,74	1,48	—	0,04	0,23	0,48	—	0,47	0,06	0,06	—
63	FA-12297-1, Taraclia-Gaidabul, 2019	85,04	8,07	2,72	—	—	0,41	0,94	0,11	0,53	0,07	0,09	—
64	FB-30520-6, Taraclia-Gaidabul, 2019	89,18	9,37	0,57	—	0,03	—	0,21	0,20	0,32	0,32	0,05	0,03
65	FA-12297-6, Taraclia-Gaidabul, 2019	74,17	23,60	0,24	—	—	—	—	0,06	—	—	0,07	—

În regiunile vestice ale culturii Sabatinovka persistă armamentul de import dunărean (topoarele-celt, vârfurile de lance cu lama în formă de flacără), pe când în cele estice, în zona Niprului, existau forme sincretice, care întruneau tradiţiile metalurgice Krasnji Majak şi Lobojkovo (celturi cu două torţi) (Клочко 1994, с. 119). Spre deosebire de cultura Sabatinovka, în care producerea pieselor din bronz se axa prioritar pe armament, în cultura Noua acestuia îi revine locul secund, prima poziţie fiind ocupată de categoria uneltelor. Bronzurile culturii Noua reprezentau o dezvoltare tipologică a pieselor de origine Golovurov-Lobojkovka şi Deleni şi încadrau topoare-celt cu o urechiuşă, dălţi cu toc de înmănuşare longitudinal, prevăzute cu orificiu pe arcada lamei faţetate, seceri cu cârlig, bricele cu lamă foliformă, pumnale, pumnale-spadă cu lamă foliformă, vârfuri de lance cu lamă romboidală, o inovaţie locală fiind considerate a fi secerile cu două orificii la mâner (Uşurelu 2010, p. 51). Aici merită menţionat faptul că celtul de tip Râşeşti constituie o verigă iniţială a tuturor variaţiilor ulterioare ale celtului cu o urechiuşă şi faţete arcuite (Дергачев 2010, с. 137). Răspândirea culturii Noua şi în sud-estul Transilvaniei a adus cu sine în această regiune o serie de obiecte necunoscute aici în perioadele precedente: topoarele-celt, secerile cu cârlig, pumnalele cu lamă foliformă ş.a.) (Дергачев 1997, с. 48-49). Pentru arealul culturii Coslogeni menţionăm centrul metalurgic Dičevo, localizat în nord-estul Bulgariei. Acesta avea legături pe direcţia nord-estică, inclusiv cu centrul Krasnji Majak (Uşurelu 2010, p. 53).

Prezenţa industriei metalurgice în mediul N-S-C se atestă prin numărul mare de forme de turnare descoperite, prin concentraţiile lor în unele aşezări (Tokovskoe[11], Krasnyi Majak, Novokievka, Vološkoe, Ostrivec), dar, mai ales, printr-un număr impunător de depozite şi descoperiri izolate de bronzuri, descoperite pe întreg arealul de răspândire a complexului cultural N-S-C (Dragomir 1967; Дергачев 1972; Дергачев 1975; Petrescu-Dâmboviţa 1977; Petrescu-Dâmboviţa 1978; Leskov 1981; Dergačev 2002; Дергачев 2012a; Дергачев 2012b; Sîrbu 2013b ş.a.). Influenţa metalurgiei culturii Noua a atins sud-estul Poloniei, nord-estul Ungariei şi Banatul iugoslav, iar cea a culturii Sabatinovka ajunge până în zona premontană a Caucazului de N-V şi chiar a Povoljiei şi în zona premontană a munţilor Ural (Дергачев, Бочкарев 2002, с. 14). În subperioada V au loc mari schimbări cultural-istorice, care au culminat cu migraţia culturilor Hallsattului timpuriu (culturile Gava și Chișinău-Corlăteni) şi dispariţia comunităţilor N-S-C (Дергачев, Бочкарев 2002, с. 14).

[11] Relativ recent, în urma campaniilor arheologice 2017-2018 organizate de Muzeul de Istorie din Dnepropetrovsk, în aşezarea culturii Sabatinovka de la Tokovskoe au fost descoperite două concentraţii de forme de turnare (în total 7 exemplare), prelucrate din piatră. Pe această cale aduc sincere mulţumiri pentru informaţie colegului Dimitrie Romančjuk, de la Muzeului de Istorie din Dnepropetrovsk.

Prelucrarea materiei dure animale a rezultat cu dezvoltarea unei adevărate industrii în perioada târzie a epocii bronzului. Totuşi, abordarea sistematică a problemelor ce ţin de aceasta nu este bine documentată în privinţa mai multor tipuri de artefacte, situaţie cauzată, în mare parte, de lipsa studiilor sistematice în literatura de specialitate, cu toate că au fost efectuate mai multe analize arheolozoologice pe material descoperit în aşezări ale complexului cultural N-S-C (Погребова 1960, с. 84; Haimovici 1964, p. 218-233; Шарафутдинова 1968, с. 30; Бибикова 1970, таб.1; Haimovici 1991, p. 153-166; Секерская 1991, с. 67, таб. 1; Секерская 1999, с. 257, таб. 1; Ďerškovič 1999, s. 88, Tab. 6-7; Гершкович, Журавлев1999, с. 137-138; El Susi 2002, p. 153-172; ; Журавлев2002, таб. 2-7; Haimovici 2006, p. 223-234; Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 335-350 ş.a). Studii elaborate pe baza unor metode moderne de cercetare a industriei materiei dure animale sunt puţine (Beldiman 2001; Beldiman 2002). Datele disponibile la momentul de faţă presupun confecţionarea artefactelor din os şi corn în anturajul domestic al fiecărei gospodării, în lipsa unor dovezi clare privind existența unor ateliere specializate, iar accentul este pus pe funcţionalitatea piesei, şi nu pe aspectul estetic al acesteia.

Prelucrarea pe scară largă a osului se baza pe materia primă locală, prezentă din abundenţă în zonele de stepă şi silvostepă. După forma sa, oasele din lotul osteologic descoperit în aşezările N-S-C pot fi împărţite în câteva categorii scheletice: oase lungi (metapodii, humerus, femur, radius ş.a); oase late şi plate (omoplat, mandibulă, corp costal, corn de cervideu, oasele bazinului ş.a); oase scurte (falange, vertebre, astragali); dinţi de erbivore (molar, incisive); valve (scoici) şi cochilii (melci) (Ляшко 1994, с. 152; Beldiman 2001, p. 346; Lazăr 2012, p. 210-211) .

Tehnologia de prelucrare a osului includea câteva etape:

- Selectarea şi pregătirea materiei prime. La această etapă era adunat un lot de materie primă de dimensiuni apropiate formei brute a piesei (Beldiman 2002, p. 342). Tot aici era efectuată degresarea şi înmuierea oaselor, proces obţinut prin fierbere îndelungată cu adaos de fermenţi alcalini, astfel fiind îndepărtată carnea, cartilajul şi grăsimea osoasă (Ляшко 1994, с. 152). Tehnologia de prelucrare a cornului era diferită de cea a osului. Acesta era imuiat în apă pentru minim 24 de ore, după care era extras de pe ax prin cioplire oblică sau tăiere transversală (Beldiman 2002, p. 342);
- Confecţionarea semifabricatelor era înfăptuită prin acţiuni mecanice, în majoritatea cazurilor prin percuţie directă şi despicare (debitaj longitudinal şi axial) (Ляшко 1994, с. 153; Beldiman 2002, p. 342). La această etapă, aceeaşi tehnică şi utilaje erau utilizate şi pentru prelucrarea cornului. Utilajele folosite reprezentau, cel mai probabil, dălţi, topoare, ferestraie şi cuţite, toate metalice, dar şi percutoare litice (Beldiman 2002, p. 342). Tăierea osului reprezenta un proces destul de difícil, pe lângă utilaje fiind folosită în paralel şi aburirea (Ляшко 1994, с. 153). După necesitate, era efectuată aplatizarea

curburilor anatomice prin încălzire sau înmuiere (Ляшко 1994, c. 153, Beldiman 2002, p. 343);

- Fasonarea reprezenta etapa în care se obţinea forma finită a artefactului şi decorul acesteia cu şanţuri, crestături sau perforaţii. Ca procedeu tehnic simplu era folosită atât abraziunea multidirecţională, cât şi procedee mai complicate, cum ar fi scobirea, perforarea, gravarea, crestarea ş.a. Instrumentele utilizate reprezentau topoare, cuţite, vârfuri, toate metalice, dar şi polizorul mobil (galet) sau fix (lespede de gresie) (Beldiman 2002, p. 343). Ornamentul era aplicat cu ajutorul împungătoarelor metalice şi răzuitoarelor de silex, liniile fine fiind obţinute prin gravare pe os dedurizat (înmuiat). Lustruirea se făcea cu ajutorul cretei, apei sau pielii. În urma acestui procedeu, artefactul căpăta aspect estetic şi creştea duritatea suprafeţei acestuia (Ляшко 1994, c. 154);
- Ultima etapă de prelucrare a osului şi cornului includea, probabil, un tratament termic, ce consta în coacerea în cenuşă fierbinte a unor categorii de piese, cum ar fi vârfurile de săgeţi sau străpungătoarele, cu scopul creşterii durităţii zonei active a artefactului, dar şi al eliminării unor curburi anatomice. În urma acestui proces, piesele căpătau culoare brună, uniformă sau cu pete negre-cenuşii (Beldiman 2002, p. 343).

Prelucrarea osului şi cornului este argumentată prin prezenţa unui număr mare de artefacte (unelte, arme, podoabe, piese de harnaşament), descoperite în aşezările de tip N-S-C în diverse contexte arheologice. Cu toate acestea, nu putem vorbi despre o specializare pentru toate obiectele, dat fiind faptul că o mare parte din piesele din os cunoscute sunt lucrate simplist şi puteau fi realizate de mai mulţi membri ai comunităţii. În centre specializate erau prelucrate, cel mai probabil, butonii, psaliile și acele cu patru protuberanțe, ipoteză susţinută atât de elementele de decor prezente pe aceste piese, cât şi de standartizarea tipologică a acestora.

Prelucrarea pietrei reprezintă cea mai veche îndeletnicire a omului. În epoca bronzului erau cunoscute şi utilizate pe larg două modalitaţi de dobândire a pietrei: pe cale naturală (adunare de pe suprafaţa văilor, râurilor) şi în mină sau galerii de acces (Березанская 1994, c. 46). Cea mai răspândită rocă minerală în regiunea nord-pontică fiind gresia, aceasta a fost utilizată atât ca material de construcţie, cât şi pentru confecţionarea pieselor rudimentare, precum abrazive, percutoare, şlefuitoare, cea cuarţată fiind folosită cu precădere pentru confecționarea râşniţelor și frecătoarelor. Un posibil loc de dobândire a pietrei a fost descoperit relativ recent în aşezarea culturii Sabatinovka - Taraclia-Gaidabul (inedit). Industria litică a încadrat trei categorii principale de obiecte: produse primare, piese finite şi deşeuri. Pentru confecţionarea uneltelor din piatră se utilizau atât roci de natură sedimentară (silex, şisturi, gresii ş.a), cât şi materii prime de origine vulcanică (granite, diorite, andezite ş.a). Marea majoritate a uneltelor erau prelucrate din roci

accesibile ca frecvenţă şi preţ, armele şi alte obiecte sociale fiind, de regulă, confecţionate din roci vulcanice. Avântul industriei metalurgice a diminuat din organizarea prelucrării pietrei şi răspândirea acesteia, totuşi inventarul gospodăresc continua să fie confecţionat în mare parte din piatră. În literatură de specialitate lipsesc lucrările care ar prezenta dezvoltarea tipologică a uneltelor din piatră și structura organizării producţiei. De regulă, informaţia se limitează la descrieri generale, nemaivorbind de lipsa analizelor petrografice. Pentru o imagine mai clară a tehnicii de prelucrare a pietrei, prezentăm pe cea elaborată de I. Černjakov (Черняков 1967) privind formele de turnare.

Confecţionarea unei forme de turnare bivalve includea mai multe operaţii:

- *selectarea plăcilor de talc*. Plăcile erau tăiate cu ajutorul unor pile din bronz şi se despicau prin perforarea pe linie dreaptă cu ajutorul mai multor orificii şi aplicării unei lovituri uşoare. Urme de la astfel de orificii s-au păstrat pe multe din formele de turnare cunoscute, printre care cele de la Krasnji Majak, Maljie Kopani şi Vološʹke (Черняков 1967, c. 180). De regulă, se tăiau de formă dreptunghiulară şi de mărimi corespunzătoare piesei sau pieselor ce urmau a fi turnate;
- *şlefuirea* se făcea pe o placă specială din rocă mai dură. O astfel de piatră a fost descoperită împreună cu formele de turnare la Krasnji Majak (Черняков 1967, c. 180);
- *conturarea negativului*. Nu este cunoscută metoda prin care era copiat conturul de pe o placă pe cealaltă, însă cert este că se efectua cu mare precizie. Măsurarea mai multor negative de pe formele de turnare de la Krasnji Majak, Maljie Kopani şi Vološʹke au demonstrat că tăierea acestora se făcea cu mare exactitate, cele mai complicate linii având devieri nu mai mari de 0,8-1,2 mm (Черняков 1967, c. 181);
- *tăierea negativelor*. În cazul obiectelor relativ plate (cuţite, seceri, brice ș.a.), tăierea se făcea cu ajutorul unui cuţit special, de la margine spre centru, prin adâncire treptată. În cazul pieselor mai voluminoase (celturi, dălţi, pumnale, vârfuri de lance, sceptre ș.a.), procesul includea sfredelirea în rând. Concomitent cu negativele, erau tăiate şi canalele de turnare cu diametrul de 0,5-1,2 cm (Черняков 1967, c. 182);
- *şlefuirea negativelor* era făcută cu ajutorul unui material abraziv, cel mai probabil, cu nisip mărunt (Черняков 1967, c. 183).

Prelucrarea lutului pentru confecţionarea inventarului gospodăresc şi a unor obiecte cu caracter decorativ sau votiv este cunoscută încă din epoca neolitică. În perioada târzie a epocii bronzului, tehnica de prelucrare a lutului nu se deosebea de cea folosită de comunitățile anteriore, diferențele fiind în unii degresanți folosiți, în calitatea pastei și a procesului de ardere.

Tehnicile de prelucrare a lutului erau:

Extragerea lutului şi înlăturarea impurităţilor din el. Lutul era extras din gropi săpate în afara zonei de locuire, de-a lungul malurilor râurilor, în apropierea izvoarelor și pârâielor, în sol cu umiditate scăzută. Impurităţile erau extrase, cel mai probabil, manual;

Fărâmiţarea şi înmuierea lutului. Lutul extras era fărâmiţat manual sau cu ajutorul unor unelte (din os, lemn, silex), ulterior fiind înmuiat în apă, unde dospea repetat până la o anumită plasticitate;

Mărunţirea lutului prin tăiere şi adăugarea degresanţilor. După obţinerea gradului necesar de elasticitate, lutul era mărunţit cu ajutorul unor unelte (din os, lemn, silex), după care în pastă erau adăugaţi degresanţii. Aceştia reprezintă nisip cu granulaţie diversă, cioburi ceramice pisate mărunt, microprundişuri, cuarţ şi mică mărunţite (Benea ş.a 2015, p. 90-91, fig. 1-2, 5-6). Degresanţii jucau un rol important nu doar pentru obţinerea consistenţei necesare procesului de modelare, dar şi în cel de uscare şi ardere a vasului, prin creşterea durităţii şi rezistenţei recipientului la şocuri termice (Rice 1987, p. 74-75; Ionescu, Ghergari 2006, p. 453);

Modelarea şi ornamentarea vaselor. Informaţii despre modelare, netezire, lustruire pot fi obţinute analizând urmele lăsate pe suprafaţa vasului. Pentru perioada vizată în lucrare nu este cunoscut cu precizie modul de confecţionare a vaselor. Însă modelarea era efectuată manual, în proces fiind utilizate, cel mai probabil, şi unele unelte din os sau lemn. Înseși etapele de lucru nu sunt clare. Vasele puteau fi modelate din fâşii de lut suprapuse sau prin ridicarea pereţilor dintr-o singură bucată de lut (Rice 1987, p. 124-144; Benea ş.a. p. 2015, 96). Nu poate fi exclusă nici posibilitatea de utilizare în paralel a acestor două metode, ținându-se cont de forma și dimensiunea vasului. Toarta şi benzile ornamentale erau aplicate după redarea formei vasului. Decorul recipientului era realizat tot la această etapă şi se făcea prin aplicaţie plastică, incizie, impresiuni și canelare. Ornamentul tipic, cel mai des întâlnit în mediul cultural N-S-C, îl reprezintă aplicațiile plastice, de cele mai multe ori, sub formă de brâie. Acestea erau aplicate sub buză, pe gât sau pe umărul vasului, fiind lăsate simple sau înfrumuseţate cu alveole sau incizii. Finisarea vasului cuprindea şlefuirea efectuată, cel mai probabil, cu obiecte din piatră sau os.

Uscarea. După finisare, vasele erau lăsate să se usuce, cel mai probabil, fiind depozitate cu gura în jos, în încăperi unde nu existau curenţi puternici. Unele vase erau acoperite după uscare cu o angobă care, pe lângă aspectul estetic, avea menirea de a reduce porozitatea vasului (Ionescu, Ghergari 2006, p. 451)

Arderea. Crearea unui tablou clar privind această ultimă etapă este imposibilă, din cauza lipsei unor date arheologice concrete cu privire la instalaţiile şi modalităţile de ardere a ceramicii în perioada târzie a epocii bronzului. Se presupune că arderea se făcea în gropi sau cuptoare, dovezi în acest scop fiind cuptoarele descoperite în aşezările culturii Noua de la Gârbovăţ (Florescu 1991,

p. 69-73), Cândeşti (Florescu, Florescu 1990, p. 55), Slobozia-Șirăuți (Дергачев 1969, с. 113), Ostrivec (Балагурі 1968, с. 136-138) şi în aşezarea culturii Coslogeni din localitatea eponimă (Neagu, Nanu 1986, p. 107-111), care puteau fi utilizate şi pentru arderea ceramicii. Pentru perioada vizată în lucrare este cunoscută o instalaţie (o groapă) de ardere a ceramicii, descoperită la Sânmihaiul de Câmpie (judeţul Bistriţa-Năsăud) (Gaiu 2009, p. 31). Diferenţa de nuanţă, prezentă în cele mai multe cazuri pe suprafaţa exterioară a vaselor, constituie rezultatul arderii neuniforme. Însă aici nu trebuie exclusă nici arderea secundară a vaselor. Coroborarea rezultatelor macro- şi microscopice ale analizei unui lot ceramic de tip Noua, descoperit în aşezarea Săveşti (judeţul Neamţ), demonstrează că temperatura de ardere a ceramicii constituia 850º-900ºC (Benea ş.a. 2015, p. 96).

Olăritul reprezenta o îndeletnicire ce necesita un grad înalt de specializare, practicarea acestuia solicitând anumite abilități și cunoștințe, în această activitate fiind antrenați anumiţi membri ai comunităţii. Cel mai probabil, olăritul avea atât caracter specializat, cât și de îndeletnicire casnică. Formele simple de vas puteau fi realizate de persoane pentru care era suficientă cunoașterea prelucrării pastei de lut, iar în modelarea vaselor se limitau la necesitățile funcționale și mai puțin se preocupau de aspectul estetic al recipientului. În cazul ceramicii fine (khantarosuri, cănile), cu forme deosebite și ornamente mai complexe, confecționarea acesteia se făcea în centre speciale, de către persoane specializate, care puneau accent atât pe funcționalitatea vasului, cât și pe aspectul lui estetic. La etapa actuală de cercetare, nu sunt cunoscute complexe arheologice care ne-ar demonstra clar practicarea olăritului ca meșteșug specializat, acestă ipoteză fiind dedusă de către cercetători din contextul unor indicii indirecte.

Pe lângă prelucrarea vaselor, pasta lutoasă era utilizată și la modelarea unor obiecte de inventar, precum fusaiole, greutăți, creuzete, mosoare, forme de turnare. Însă, prioritar, din lut erau confecționate diverse atribute de cult, precum „pâinici”, bile, văscioare, rotițe, figurine zoomorfe și antropomorfe. De exemplu, pentru inventarul din pastă de lut (cu excepția ceramicii), descoperit în așezările N-S-C, prima poziție este ocupată de „pâinici” și bile, în număr de 254 din totalul de 683 de piese.

Probabil, comunităților N-S-C nu le era străină nici prelucrarea lemnului în confecționarea recipientelor și a altor atribute gospodărești. La fel, nu este exclusă practicarea împletirii din crengi maleabile a diferitor coșuri și plase. Însă, în lipsa mărturiilor arheologice, cauzată de nivelul înalt de perisabilitate a lemnului, putem doar deduce aceste activități, în contextul prezenței materiei prime în zona de habitat și al necesităților gospodărești din acele timpuri. O dovadă a prelucrării lemnului sunt celturile și dălțile din bronz.

Prelucrarea pieilor de animale. Diversele calităţi ale pielii de animal (elasticitatea, duritatea, termoizolarea, rezistenţa la rupere şi umiditate) i-a atribuit acestei materii prime un rol

important în confecţionarea îmbrăcămintei, încălţămintei şi a altor atribute vestimentare, piese de harnaşament. Pielea, cel mai probabil, era utilizată şi în alte situaţii legate de necesităţile casnice şi gospodăreşti (acoperirea locuinţei, recipiente pentru păstrarea lichidelor şi a altor produse alimentare). Ca şi în cazul altor îndeletniciri, prelucrarea pieilor nu a lăsat urme arheologice directe, fiind reconstituită pe baza uneltelor şi accesoriilor folosite la diversele etape tehnice de prelucrare a acestei materii prime. Unica dovadă directă a acestei ocupaţii pentru complexul cultural N-S-C o reprezintă scutul de lemn îmbrăcat cu piele, descoperit într-un mormânt atribuit culturii Sabatinovka, cercetat în regiunea Odessa, localitatea Borisovka (Ucraina) (Черняков 1985, с. 140, рис. 71-72).

Pielea este diversă, în dependenţă de animalul de la care a fost obţinută, şi se diferenţiază prin mai multe tipuri, în dependență de grosimea şi calitatea epidermei, dermei şi stratului de grăsime. Erau întrebuinţate pieile animalelor care formau – într-un procent sau altul – turma acestor comunităţi (bovine, cai, ovi-caprine). Însă cel mai răspândit tip este pielea de bovină, care are epiderma subţire, relativ uniformă ca grosime, ţesutul subcutanat slab dezvoltat, iar blana formată din fire rare şi aspre, practic, lipsite de puf (Ляшко 1990, с. 52; Ляшко 1994, с. 170). Cercetările experimental-traseologice au demonstrat că cel mai bine se supun prelucrării pieile relativ subţiri, precum cele de oaie sau capră (Семёнов, Коробкова 1983, с. 180), dar și de bovină (Diaconu, Sîrbu 2022, p. 74-75, fig. 5,6).

Obţinerea materiei prime. După sacrificarea animalului, pielea era extrasă la nivelul ţesutului subcutanat şi peliculei musculare. Ulterior, era îndepărtată şi degresată slănina pielii, situată între dermă şi musculatura subcutanată, care reprezintă sursa de distrugere. La etapa finală, era îndepărtată blana sau părul (Ляшко 1994, с. 170).

Redarea veridică a etapelor tehnologice de prelucrare a pielii în perioada târzie a epocii bronzului pe baza datelor cunoscute este imposibilă. Însă, luând ca reper datele etno-arheologice, uneltele şi accesoriile atribuite prelucrării acestei materii prime, putem presupune că, pentru perioada târzie a epocii bronzului, tehnologia de prelucrare a pielii conţinea operaţiuni mecanice (jupire, îndepărtarea părului) şi chimice. Printre fermenţii chimici, cel mai probabil, erau utilizate cenuşa, acizii minerali, produse de acid lactic, cereale ş.a. (Ляшко1990, с. 52-53). Trecerea la dubirea pielii s-a făcut nu mai devreme de secolul VI a. Chr (Шрамко 1984, с. 151-152).

Tehnologia de prelucrare. Pielea proaspăt îndepărtată, în formă firească, nu putea fi utilizată pentru confecţionarea articolelor predestinate unui timp îndelungat de utilizare, din cauza cantităţii mari de umiditate pe care o conţinea (până la 70%) şi a altor substanţe care facilitau descompunerea (Ляшко 1994, с. 171). În stare uscată, aceasta devenea dură, respectiv fiind la fel de puţin utilă pentru o utilizare largă. Anume din aceste cauze, pentru obţinerea unei calităţi corespunzătoare prelucrării articolelor de vestimentaţie, atribute sau de uz casnic, pieile erau

prelucrate adăugător prin diferite metode dictate de cerinţele produsului finit (Diaconu, Sîrbu 2022, 72-73). Cele mai simple metode de prelucrare a pielii erau fie uscarea, în urma căreia pielea îşi păstra duritatea şi forma, fie afumarea, pielea păstrându-şi etanşarea (impermeabilitatea) (Ляшко 1994, с. 171). Pielea obţinută în urma primei metode era utilizată la confecţionarea tolbelor, scuturilor, a diferitor articole şi decoraţiuni interioare, iar cea prelucrată prin afumare servea pentru confecţionarea unor recipiente destinate păstrării diferitor produse.

Pentru sporirea calităţii pielii erau necesare procese mai complexe şi stricte, care presupuneau combinarea operaţiilor mecanice şi chimice. O acţiune obligatorie o reprezenta argăsirea (îndepărtarea blănii şi a stratului de grăsime). În acest scop, pentru uşurarea procesului, pielea era supusă unei prelucrări cu cenuşă sau var, care slăbea legătura părului cu derma. După îndepărtarea blănii, urmau alte câteva operaţii: decaparea, umflarea, gresarea, înmuierea, întinderea, netezirea şi îndreptarea pe grosime (Ляшко 1994, с. 171). Cel mai probabil, în procesul de prelucrare a pielii erau utilizate şi unelte din ceramică (Скакун 1977, с. 266) şi lemn.

Operaţiunile de bază erau efectuate cu ajutorul uneltelor din os: răzuitoare din vertebre sau copite, cuţite, seceri „tupik", „patine", străpungătoare, omoplaţi crestaţi. Utilizarea acestor unelte la diferite etape de prelucrare a pieilor a fost demostrată traseologic și experimental (Семенов 1957, с. 225-226; Семенов 1968, с. 161-162; Шрамко 1984, с. 150; Килейников 1989, с. 122-125; Панковский, Усачук 1996, с. 33-37; El Susi 2002, p. 26; Панковский 2003, с. 134-144; Панковский 2005, с. 121-122; Панковский 2006, рис. 2; Панковский 2007, с. 238; Morgenstern 2011, p. 165-172; Лысенко и др. 2011, с. 133-147; Barbu, Barbu 2014, p. 505; Усачук, Файзулин 2016, с. 137-138; Панковский, Антипина 2017, с. 225-226; Ilie et al. 2017, p. 791-799; Diaconu, Sîrbu 2022, p. 74-75, fig. 5, 6). Cu excepţia omoplaţilor crestaţi, care necesitau o prelucrare aparte, pentru restul obiectelor erau selectate oase sau fragmente de oase, care se limitau la acţiuni mecanice simple în prelucrarea suprafeţei de lucru (despicare, ascuţire, şlefuire) (Ляшко1990, с. 53). Tot aici menționăm că uneltele folosite în procesul prelucrării pieilor dețin, statistic, întâietatea la categoria obiectelor din os descoperite în așezări. Din numărul total de cca 2580 artefacte din os, cunoscute pentru așezările de tip N-S-C, 564 reprezintă omoplați crestați, 511- străpungătoare, 379 – răzuitoare, 112 – „patine" și 94 – seceri „tupik" (vezi Anexa 1, tab. A1.20).

Este dificil a stabili arheologic locurile unde se efectua procesarea pieilor și dacă era o ocupație individuală sau una colectivă. Prezența unui număr mare de omoplați crestați în unele așezări (Kirovo, Stepove, Vinogradniy Sad, Odaia-Miciurin, Cobîlea, Petruşeni, Rotbav, ș.a.) au lăsat loc de interpretări, precum că „cenușarele„ ar reprezintă locuri unde se procesau pieile de animale (Bălășescu, Dietrich 2009; Dietrich 2011, p. 137-138). Prelucrarea pielii era efectuată, cel mai probabil, în perioada caldă a anului, dat fiind faptul că toate operaţiunile necesitau spălări

intense. Pieile animalelor moarte sau sacrificate pe timp de iarnă, posibil, erau conservate cu sare, prin uscare sau îngheţare (Ляшко1990, c. 57).

Torsul, cusutul, ţesutul. Pentru practicarea acestor îndeletniciri, erau necesare fibre vegetale (inul, cânepa) şi animale (lâna de oaie). Datele arheozoologice atestă creşterea ovi-caprinelor de către comunitățile N-S-C. De aici putem deduce că acestea dispuneau de fibrele animale necesare. În prezent, nu sunt cunoscute date paleobotanice, care să demonstreze prezența boabelor de plante tehnice. Aici însă trebuie să ținem cont de numărul mic al acestor date, racordat la numărul de așezări cercetate, respectiv, să nu excludem categoric posibilitatea cultivării fibrelor vegetale de către comunităţile de tip N-S-C. Prezența în așezări a numeroaselor fusaiole (din lut, ceramică, os şi, mai rar, piatră), a greutăților, acelor și împungătoarelor (din os și bronz), a suveicilor și nasturilor din os, a mosoarelor din lut și a fibulelor din bronz confirmă încă o dată practicarea acestor activități. Pentru o imagine generală, menționăm că în așezările de tip N-S-C cercetate până la momentul de față au fost descoperite 193 de fusaiole (138 din lut și 55 din os) și 19 greutăți (12 din lut și 7 din piatră), 627 împungătoare (496 din os, 17 din corn și 114 din bronz), 186 de ace (105 din os și 81 din bronz), 5 nasturi din os, 3 suveici din os, 3 mosoare din lut și 2 fibule din bronz (vezi Anexa 1, tab. A1.20, 22-23). Acestea reprezintă 17,6% din numărul total al artefactelor (6238), descoperite în așezările de tip N-S-C. Datele obținute ne permit să presupunem practicarea acestor activități strict pentru asigurarea necesităților vestimentare ale unei familii sau ale unui grup restrâns de persoane, în condiții casnice. Amprentele de țesătură reprezintă descoperiri sporadice pentru așezările de tip N-S-C. O descoperire de acest fel a fost făcută relativ recent în aşezarea culturii Sabatinovka de la Panaghia I (regiunea Tamani, Rusia) [12], unde pe fundul mai multor recipiente ceramice au fost observate amprente clare de țesătură (fig. 20). Până la noi descoperiri mai elocvente, informațiile prezentate mai sus rămân a fi o ipoteză de lucru.

Exploatarea sării

În zonele subcarpatice împădurite și în zona submontană din peninsula Crimeea sunt cunoscute aşezări amplasate în apropierea izvoarelor de apă sărată (Клюшинцев 1976, c. 15; Dumitroaia 1992, p. 121; Крушельницькая 1991, c. 23; Колотухин 2003, c. 27; Diaconu 2012a, p. 101). Calitățile și importanța sării pentru organismul uman și animal erau bine cunoscute și în vechime. Mai ales că, pentru perioada preistorică, sarea reprezenta și un produs antiseptic și, nu mai puțin important, un bun conservant. Pentru crescătorii de animale, acest produs era esențial și pentru sănătatea și dezvoltarea turmelor.

Erau practicate două moduri de obţinere a sării: 1) prin exploatarea izvoarelor sărate (pentru arealul culturii Noua) și, probabil, a limanelor și lacurilor sărate (pentru arealul

[12] Informaţie inedită, oferită de A. A. Gorošnikov, căruia, pe această cale, îi aducem sincere mulţumiri.

Sabatinovka și Coslogeni) şi 2) prin dobândirea minieră a rocii de sare. Într-un articol dedicat resurselor naturale și economiei societăților vechi, S.V. Ivanova (Иванова 2010, 70-71) diferențiază 4 tipuri de sare:

1. sare autosedimenatră, obținută din lacuri saline. Aceasta se formează în bazine maritime sau continentale, care, în condiții climatice uscate și calde, dar și datorită unui flux de apă limitat, se salinizează;
2. sare obținută în urma evaporării apei din mare sau lac și cristalizării ei. Se formează în urma evaporării apelor oceanelor, mărilor, limanelor și lacurilor. Însă o condiție obligatorie o reprezintă clima caldă și relativ uscată;
3. sare obținută pe calea evaporării sărămurilor naturale sau artificiale. Se formează în urma fierberii sărămurii la foc, metodă folosită în zonele cu climă mai rece. Procesul conținea câteva operații: obținerea sărămurii, pregătirea ei pentru fierbere, evaporarea, uscarea și conservarea;
4. sare gemă – mineral natural, care se găsește atât în straturile rocilor sedentare, printre alte minerale, cât și în limane și lacuri secate.

În arealul complexului cultural N-S-C, practic, nu sunt cunoscute stațiuni specializate în exploatarea sării. Dovezi arheologice privind dobândirea acestui produs sunt cunoscute în arealul culturii Noua de pe teritoriul României, mai exact, în Moldova Subcarpatică (Lunca, Cucuieţi), în sud-estul Transilvaniei (Olteni, Zoltan), în centrul Transilvaniei (Valea Florilor), nord-estul Transilvaniei (Băile Figa, Săsarm-Valea Slatinei), Maramureş (Văile Regilor), Bărăgan (Stelnica-Grădiştea Nouă, Ţăndărei-Cherhanale, Bucu-Pochină) ș.a. (Cavruc ş.a. 2006, p. 41-49). Unicul sit considerat a fi o staţiune specializată în exploatarea apei sărate în epoca bronzului (culturile Trzciniec-Komariv, Noua) este cel de la Lunca (jud. Neamţ), cu toate că aici nu au fost descoperite recipiente pentru fierberea apei sărate (Cavruc ş.a. 2006, p. 41-42). Fragmente de recipiente folosite, cel mai probabil, pentru fierberea apei sărate sunt cunoscute în aşezări ale culturilor Noua (Olteni, Zoltan) şi Coslogeni (Stelnica-Grădiştea Nouă, Ţăndărei-Cherhanale, Bucu-Pochină) (Cavruc ş. a. 2006, p. 42). În respectivele situri nu au fost fixate urme de locuire permanentă, ceea ce sugerează că cei ce se ocupau cu extragerea mineralului în cauză locuiau în afara acestor centre (Cavruc 2018, p. 27). Cu privire la exploatarea minieră a sării rocă, mărturii din perioada bronzului târziu au fost descoperite la Ocna Slatina (Maramureş) și Valea Florilor (judeţul Cluj) (Cavruc ş.a. 2006, p. 43, p. 46). Erau folosite diverse metode de exploatare, care implicau, la rândul lor, un set complex de inventar, instalaţii, unelte şi ustensile. Numărul mare al acestora presupun exploatarea sării în proporţii mai mari decât nevoile locale de consum (Каврук 2012, с. 21; Cavruc 2018, p. 27). Un argument în favoarea prezentei ipoteze este localizarea siturilor de exploatare a sării în apropierea râurilor Tisa, Someș și Mureș, care leagă

Transilvania și Ucraina Transcarpatică cu câmpia Dunării mijlocii și peninsula Balcanică, unde sursele de sare fie nu exisă, fie sunt foarte sărace (Каврук 2012, с. 21, рис. 1,2,4). La est de Nistru, puncte de exploatare a sării sunt considerate a fi limanele și lacurile de pe malul nord-vestic al mării Negre (Иванова 2010, 72-74). Însă, cel puțin pentru perioada târzie a epocii bronzului, în lipsa stațiunilor și dovezilor arheologice, aceste presupuneri rămân a fi doar niște ipoteze de lucru.

4.4. Vânătoarea şi pescuitul

Identificarea exactă a modalităţilor vânătoreşti existente în perioada târzie a epocii bronzului nu este posibilă din cauza insuficienței datelor arheologice și arheozoologice. Cu toate acestea, putem presupune că era practicat prioritar vânatul pasiv, prin folosirea diferitor capcane, şi mai puţin cel activ - călare pe cai şi cu utilizarea arcului cu săgeţi. Dovada existenţei celui din urmă sunt vârfurile de săgeată, prelucrate din os sau corn (128 exemplare) și silex (20 exemplare), descoperite în cadrul aşezărilor N-S-C și cercetate până la momentul de față.

Fauna sălbatică este reprezentată în aşezări de un număr nesemnificativ de oase. De regulă, acesta nu depăşeşte 1-2% şi aparține următoarelor specii: *Cervus elaphus* (cerbul), *Sus scrofa ferus* (mistreţul), *Capreolus capreolus* (căpriorul), *Castor fiber* (castorul), *Lepus europeaus* (iepurele de câmp), *Vulpes vulpes* (vulpea), *Ursus arctos* (ursul), *Bos primigenius* (bourul), *Meles meles* (bursucul), *Canis lupus* (lupul), *Felix lynx* (râsul), *Equus hemiorus* (culanul) (Haimovici 1995, p. 238). În aşezări Sabatinovka, foarte rar, sunt descoperite oase de *Alces alces* (elanul). Datele prezintă pe primele două poziții mistreţul şi căpriorul. Celelalte specii nominalizate mai sus se cunosc în număr nesemnificativ, respectiv nu permit discuţii mai ample. Cu certitudine, erau specii vânate pentru carne și piele/blană (bour, urs, culan, castor, iepure) şi specii vânate doar pentru piele/blană (lupul, vulpea, râsul). Culanul reprezintă o specie caracteristică, în special, zonelor nord-pontice (Haimovici 1963, p. 177; Sava 2005b, s. 144, s. 152), iar prezenţa lui în arealul culturii Noua de la vest de Prut ar putea fi dovada unei pătrunderi pe aceste teritorii odată cu unele grupuri de populaţii estice (Diaconu 2014a, p. 250). Existenţa în aşezări N-S a unor specii din alte zone geografice reprezintă situaţii excepţionale şi aici ne referim la oasele de cămilă, descoperite în aşezările Petruşeni şi Kirovo (Levitskii, Sava 1993, p. 130; Бибикова 1970, с. 91, таб. 1), şi cele de leu, depistate în aşezarea culturii Coslogeni de la Durankulak de pe teritoriul Bulgariei (Тодорова 2011, с. 123). Aceasta ar demonstra existenţa unor relaţii cu zonele euroasiatice sau pătrunderea unor grupuri de populaţii dinspre est (Gershkovich 2003, s. 312).

Tab. 4.4. Ponderea speciilor sălbatice ca număr minim de indivizi în aşezările N-S-C

CULTURA	ZONE	SITURI ARHEOLOGICE	SPECII SĂLBATICE														
			Cervus elaphus	Sus scrofa ferrus	Capreolus capreolus	Lepus europaeus	Vulpe vulpes	Castor fiber	Ursus arctos	Bos primigenius	Meles meles	Canis Lupus	Felix lynx	Equus hemionus	Lutrinae	Cricetus Crickets	Alces alces
			%														
NOUA	Transilvania	Bolduț	2,06	-	1,03	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Zoltan	6	1	0,3	0,4	0,01	0,2	0,02	-	0,01	0,01	-	-	-	-	-
	Regiunea est carpatică	Gârbovăț	1,1	0,6	0,4	0,8	0,8	0,1	0,1	0,1	0,4	0,1	0,1	0,1	-	-	-
		Rateșu Cuzei	1,8	-	1,8	-	1,8	-	1,8	-	1,8	-	-	-	-		-
		Poșta Elan	3,9	1,9	-	-	-	-	-	1,9	-	-	-	-	-	-	-
		Piatra-Neamț	9,1	3,4	1,1	-	-	1,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Bârlad	3,2	3,2	1,4	-	1,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Valea-Lupului	0,7	2	0,7	-	-	-	-	-	0,7	0,7	-	0,7	-	-	-
		Cavadinești	7,9	2,3	0,7	0,7	-	--	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Drăgești	2,2	2,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Dochia	-	1,5	-	5,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Crasnoleuca	3,24	2,39	0,57	0,1											
	Regiunea Prut-Nistru	Odaia-Miciurin	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Petrușeni	0,23	-	-	0,02	0,02	-	0,02	0,13	0,02	-	-	-	-		-
		Slobozia-Șirăuți	53	36,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Ghindești	13,6	27,2	-	-	9,09	-	-	-	-	45	-	-	4,5	-	-
SABATINOVKA	Regiunea de la est de Nistru	Novokiïvka	-	-	-	0,2	0,15	-	-	0,05	-	-	-	0,25	-	-	-
		Kirovo	0,6	-	-	0,4	0,3	-	-	0,04	0,04	-	-	-	-	-	-
		Bugskoe I	-	-	-	-	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1	-
		Bugskoe II	0,2	0,1	-	0,04	0,02	0,06	-	-	-	0,02	-	0,04	-		-
		Bugskoe IV	0,07	0,01	-	0,07	0,02	0,04	-	0,19	-	0,01	-	0,01	-	0,04	-
		Vinogradnji Sad	0,03	0,06	0,03	0,04	0,04	0,09	-	0,03	-	0,08	-	0,01	-	-	-
		Novogrigorivka	-	0,3	-	0,04	0,08	0,04	0,08	0,1	-	-	-	0,04	-	-	-
		Voronovka II	-	-	-	0,06	0,06	-	-	-	-	0,12	-	-	-	-	-
		Stepovoe	0,04	0,1	-	0,06	0,1	-	-	-	-	-	-	0,06	-	-	0,02
	Prut-Nistru	Taraclia-Gaidabul	-	0,2	0,2	0,9	0,1	-	-	-	0,1	0,09	-	-	-	0,1	-
COSLO-GENI		Grădiștea Coslogeni	1,5	2,0	-	0,4	0,1	-	-	0,2	-	-	-	-	-	-	-

Surse tabel 4.4: Zoltan (după El Susi 2002), Rateșu-Cuzei (după Ionescu-Rusu, Brăileanu 1979), Poșta Elan (după Haimovici 2006), Piatra-Neamț, Bârlad (după Haimovici 1964), Valea Lupului (după Haimovici 1963), Cavadinești (după Haimovici 1983), Drăgești (după Haimovici 1985), Crasnaleuca, Dochia (după Bejenaru, Stupu 2001), Odaia-Miciurin (după Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011), Petrușeni (după Levitsckii, Sava 1993), Slobozia-Șirăuți (după Дергачев 1969), Ghindești (după Мелюкова 1961a), Novokiïvka (după Ğerškovič 1999), Kirovo, Voronovka II (după Секерская 1999), Bugskoe I, Bugskoe II, Bugskoe IV, Vinogradnyj Sad, Novogrigorivka, Stepovoe (după Журавлев 2002), Taraclia-Gaidabul (inedit), Grădiștea-Coslogeni (după Dobrinescu, Haită 2005).

Analizele arheozoologice semnalează şi un lot paleofaunistic provenit de la păsări sălbatice (Haimovici 1991, p. 154; Секерская 1991, с. 67, таб.1; Журавлев 2002, таб. 2-4; Бибикова 1970, таб. 1; Stanc ş.a 2018, tab.1). Ponderea scăzută a acestora, posibil, are la bază dificultatea prinderii acestor zburătoare sau faptul că oasele lor puteau servi ca hrană pentru câini (Diaconu 2014a, p. 252).

Situarea aşezărilor în apropierea surselor de apă era oportună practicării atât a pescuitului, cât și a culesului de scoici de apă dulce, raci și broaște ca sursă suplimentară pentru asigurarea necesarului de proteine. Cu toate acestea, oasele de peşte reprezintă descoperiri destul de sporadice în aşezări (Haimovici 1983, p. 98; Шарафутдинова 1986, с. 349; Haimovici 1991, p. 154; Udrescu 1995, tab. 1; Секерская 1992, таб. 1; Журавлев 2002, таб. 2-6; Stanc ş.a 2018, tab.1). La fel de rare sunt şi ustensilele folosite pentru pescuit. De regulă, acestea sunt harpune prelucrate din os sau corn, descoperite în aşezări de tip Noua (Florescu 1991, p. 34, fig. 154/7-8; Niculică 2015, p. 356) şi Sabatinovka (Шарафутдинова 1986, с. 349; Ǧerškovič 1999, Taf. 33/20; Sava ş.a. 2019, fig. 124/5). Aici merită menționat și cârligul de pescuit, prevăzut cu orificiu pentru prinderea firului, descoperit în aşezarea culturii Sabatinovka de la Novokiivka (Ǧerškovič 1999, Taf. 33/20). În aşezarea culturii Sabatinovka de la Dudčani au fost găsite mai multe forme de turnare, una din care păstrază negativul unui harpun (Ǧerškovič 1999, Taf. 49/6-7). Nu este exclus pescuitul cu ajutorul plantelor toxice sau a coșurilor împletite din lăstari sau crengi. Sporadic, din aşezări provin şi oase de broască ţestoasă (Журавлев 2002, таб. 4) şi moluşte (El Susi 2002, tab. 1). Astfel, remarcăm că, de fapt, comunităţile N-S-C şi-au asigurat prioritar alimentaţia proteică prin creşterea diferitor specii de mamifere domestice şi doar minoritar – prin vânarea celor sălbatice și pescuit.

4.5. Schimbul

Schimbul avea o importanţă deosebită pentru economia comunităţilor N-S-C. Dacă o mare parte din sursele alimentare şi bunuri erau asigurate de fiecare comunitate, rămânea o altă parte, pentru care singura modalitate de obţinere a lor era schimbul. Şi aici facem referire la diferite metale (cositor, cupru, aur), roci vulcanice și artefacte prelucrate din astfel de roci dure, sare, chihlimbar ş. a. Comerţul putea avea caracter zonal, între grupuri situate la o distanţă relativ mică unele de altele, şi extraregional, când în schimb erau implicate grupuri din alte zone ale aceluiaşi areal cultural sau din medii culturale diferite. Totodată, pe lângă impactul economic avut asupra comunităţilor bronzului târziu, comerţul a constituit atât un efect social, implicând contacte interumane, cât şi o modalitate de transmitere a unor cunoştinţe şi practici între grupurile aceleiaşi culturi sau intercultural.

Unul din cele mai importante bunuri în schimburile comerciale, cu siguranţă, îl reprezentau articolele din bronzm – fie ca materie primă, fie ca piese finite (seceri, pumnale, topoare-celt, articole de podoabă și vestimentație, atribute de harnașament ș.a.). Acestea reprezintă aproape 13% din totalul artefactelor descoperite în așezări. În subcapitolele dedicate metalurgiei şi pieselor din bronz am abordat aspecte privind proveniența bronzului în arealul N-S-C şi pătrunderea unor categorii de piese dintr-o zonă geografică în alta, astfel că aici ne vom limita doar la menţionarea faptului că anume datorită relaţiilor de schimb, fără a exclude darul și dota, acest metal s-a răspândit pe un areal atât de vast. Cea mai evidentă dovadă a schimbului cu bronz o reprezintă multitudinea depozitelor de bronzuri, descoperite în arealul N-S-C care conţin, în multe cazuri, piese specifice diferitor zone geografice şi culturi, depuse împreună.

Cu privire la obiectele litice, așa cum am menţionat şi anterior, prin schimb erau obţinute roci vulcanice sau piese finite prelucrate din acest material. Aici pot fi menționate topoarele, sceptrele-coloană, mojarele, formele de turnare ș.a. Cel mai probabil, existau câteva direcţii de aprovizionare: din munţii Carpaţi – pentru arealul culturii Noua şi, parţial, pentru mediile culturilor Sabatinovka şi Coslogeni, iar pentru partea estică a culturii Sabatinovka – din Crimeea şi zona nordică a munţilor Caucaz. Din numărul total de 1745 de artefacte litice, cunoscute pentru așezările N-S-C, 117 reprezintă forme de turnare, 94 - topoare, 49 – sceptre și 13 – mojare, ceea ce constituie circa 16%.

Unul din cele mai importante articole de *schimb* era, cu siguranţă, sarea. Pentru comunităţile N-S-C, a căror economie era bazată prioritar pe creşterea animalelor, sarea reprezenta un produs obligatoriu și necesar într-un volum mai mare. Spre exemplu: norma minimă zilnică de sare pentru o bovină este de 50-60 g (15-16 kg pe an); pentru o ovi-caprină – de 10-15 g zilnic (3 kg pe an), iar pentru o cabalină – de 5-9 g zilnic (2-2,5 kg pe an) (Иванова 2010, с. 69). Aici se adaugă necesitatea sării pentru consumul zilnic al omului, cu o normă minimă de 2,5-5 g (2 -2,5 kg pe an) (Иванова 2010, с. 69), dar și utilizarea ei pentru conservarea produselor de origine organică (carne, peşte, legume, piei ș.a.) şi la fabricarea brânzeturilor (Cavruc 2018, p. 11). Nu este exclusă utilizarea acestui mineral şi în medicină, la dezinfectarea rănilor, durere de dinţi, răceli ș.a. Pentru vremurile preistorice sunt greu de precizat rutele de-a lungul cărora era transportată sarea. Cel mai probabil, sarea din Transilvania și Ucraina Transcarpatică era furnizată în regiunea Tisei mijlocii și inferioare și peninsula Balcanică (Каврук 2012, с. 21).

Un alt articol de schimb important îl reprezentau piesele din chihlimbar. Pentru perioada târzie a epocii bronzului, acestea sunt mărgele şi provin din depozite. Teritorial, cu excepţia depozitului de la Suceava, ele sunt cunoscute în spaţiul intracarpatic. Perioadei târzii a epocii bronzului pot fi atribuite mărgele de chihlimbar, descoperite în depunerile din peşterile Cioclovina, Igriţa şi depozitul de la Suceava (Boroffka 2002, p. 151). Cele două probe analizate au determinat

că chihlimbarul este de origine baltică (Boroffka 2002, p. 155). O rută probabilă pe care circula chilimbarul baltic în perioada târzie a epocii bronzului se întindea de-a lungul râurilor Oder şi, posibil, Weichsel, prin Moravia şi Slovacia vestică, până în bazinul Carpaţilor, de unde se împărţea în trei căi: una estică, ce ajungea în Transilvania, alta sudică încheindu-se în Grecia şi a treia vestică, ce aproviziona cu chihlimbar Italia (Boroffka 2002, p. 155-156). Cu toate acestea, nu pot fi excluse nici alte surse de aprovizionare, care puteau fi localizate în Carpaţii Orientali şi Meridionali (Boroffka 2002, p.146, harta 1), însă doar noi analize chimice pot să confirme aceste ipoteze.

Este probabil ca articolele de schimb să includă și alte materii prime, precum piei și blănuri de animale, lemn și articole finite din lemn. Însă, nefiind demonstrate arheologic, aceste presupuneri rămân a fi o ipoteză de lucru.

4.6. Concluzii la capitolul 4

Din cele prezentate în acest capitol putem conchide că economia comunităților N-S-C a cuprins un complex de aspecte, fiecare din ele cunoscând anumite procese și etape de dezvoltare. Principala ramură a economiei era creșterea animalelor, care a determinat dezvoltarea altor ocupații casnice și meșteșugărești, precum prelucrarea osului și a pieilor. Păstoritul a impus mișcări ale comunităților în spațiu și interacțiunea lor cu alte triburi, care a prilejuit, pe lângă stabilirea unor relații intersociale, și apariția și dezvoltarea relațiilor de schimb. Caracterul acestei ocupații era, mai degrabă, unul seminomad, de mișcare periodică între așezările de bază și cele sezoniere. Volumul mare de fragmente ceramice și procentul relativ ridicat al oaselor de porcine în aşezări presupun, la rândul lor, un grad de sedentarism evoluat, cu un nivel dezvoltat al agriculturii arhaice. Cel mai probabil, păstorii, pentru o bună perioadă a anului, ţineau o parte din animale pe păşunile sezoniere, fiind aduse în aşezări doar pentru sezonul rece al anului. O altă parte din turmă, posibil, selectată după anumite criterii (boi de tracţiune, vaci pentru lapte, animale care urmau să fie sacrificate în viitorul apropiat) exploata păşunile din apropierea aşezărilor. Deși datele insuficiente de care dispunem la momentul de față nu ne permit să schițăm caracterul și ponderea cultivării plantelor în comunitățile N-S-C, această ocupație era destul de dezvoltată, în contextul unui mod de viață seminomad. În vederea dezvoltării lor eficiente, nu este exclusă o împărţire teritorială raţională între cele două ocupaţii de bază – creşterea animalelor şi cultivarea plantelor. Putem afirma că sistemul economic al comunităţilor N-S-C avea un caracter mixt pastroral-agrar, cu o pondere mai ridicată a creşterii animalelor. Sperăm ca, pe viitor, implementarea mai activă a metodelor interdisciplinare în cercetările arheologice, preluarea și analiza probelor paleobotanice, pedologice și palinologice să aducă noi și importante informații despre cultivarea plantelor în perioada târzie a epocii bronzului.

Nu mai puțin importante pentru buna funcționare economică a așezărilor erau meșteșugurile practicate de comunitățile N-S-C. Noutatea perioadei istorice vizate a fost dezvoltarea tehnicii de turnare a bronzului, meșteșug caracteristic atribuit comunităților N-S-C pe baza multiplelor descoperiri de bronzuri în incinta așezărilor și, mai cu seamă, în cadrul depozitelor. Industria metalurgică a jucat un rol important atât în dezvoltarea economiei și productivității muncii, cât și în stabilirea relațiilor de comerț, bronzurile reprezentând articolele cele mai frecvent expuse schimbului. În total, din așezările N-S-C cercetate până la momentul de față provin 734 de piese confecționate din bronz.

Diversitatea pieselor din os presupune prelucrarea acestora în miniateliere casnice, deși obiecte, precum psaliile, butonii, acele cu patru protuberanțe, cel mai probabil, erau confecționate de meșteri „calificați", cu abilități nu doar tehnice, dar și artistice. Cel puțin, până la momentul de față, nu au fost surprinse arheologic complexe de locuire bine definite, care ar putea fi interpretate ca ateliere de prelucrare a osului. Însă această ocupație este indirect demonstrată de frecvența și diversitatea obiectelor din os, descoperite în așezări. Aceeași situație se remarcă și în cazul prelucrării pieilor de animale, material perisabil ce nu s-a păstrat până în zilele noastre. Însă, datorită analizelor traseologice și experimentelor arheologice, s-a demonstrat utilizarea mai multor piese din os, piatră și ceramică în diferite etape de prelucrare a pieilor. La momentul de față, din așezările N-S-C cercetate provin 2582 de obiecte din os și 135 din corn.

O dezvoltare evidentă a fost cunoscută și în prelucrarea materialului litic prin confecționarea din roci dure a sceptrelor, mojarelor, topoarelor și formelor de turnare, piese care – morfologic și artistic – demonstrează prezența unei ocupații specializate. Acestea erau obţinute prin intermediul schimburilor efectuate pe distanţe mari, fapt demonstrat de dinamica lor spaţială. Uneltele simple din roci locale din gresie sau piatră de râu, cel mai probabil, erau prelucrate în condiții casnice, fapt demonstrat și de forma lor rudimentară. Din așezările N-S-C cercetate până în prezent provin 1745 obiecte din piatră și 292 din silex.

După cum ne demonstrează materialul ceramic descoperit în așezări, un meșteșug aparte era olăritul - destul de practicat, însă nu pe atât de specializat. Descoperirea sporadică a cuptoarelor care puteau servi la arderea ceramicii, calitatea inferioară a pastei utilizate, arderea neuniformă și aspectul exterior, de cele mai multe ori, neglijent lucrat, ornamentul simplist - toate acestea atribuie acestei ocupații un caracter casnic. Însă ceramica fină (ceștile, vasele kantharos) și vasele mari, predestinate păstrării proviziilor, cel mai probabil, erau produse de meșteri specializați în locuri special amenajate. Pe lângă olărit, pasta lutoasă a fost folosită pentru modelarea unor ustensile gospodărești și a mai multor atribute cu tentă ritualică. La momentul de față, cu excepția fragmentelor ceramice, din așezările N-S-C cercetate provin 683 piese din lut ars.

Conform datelor arheozoologice cunoscute la momentul de față, pescuitul și vânătoarea au jucat roluri secundare în viața economică a comunităților N-S-C, dat fiind faptul că creșterea animalelor domestice asigurau strictul necesar de carne. Relațiile de schimb s-au dezvoltat în mare parte datorită sporirii producției articolelor turnate din bronz, circuitul lor pe un spațiu vast fiind demonstrat de numărul impresionant al depozitelor de bronzuri. Impactul social-economic al metalurgiei a fost unul major pentru dezvoltarea comunităţilor N-S-C nu doar prin facilitarea unor practici meşteşugăreşti, dar şi prin obţinerea unor bunuri de schimb şi comerţ, care se bucurau de mare cerere pe piaţa din acele vremuri. Pe lângă articolele din bronz, în schimb au fost antrenate mai multe produse din os, piatră și, nu în ultimul rând, sare, chihlimbar și alte produse „la mare căutare” pentru acele timpuri.

Astfel, remarcăm caracterul mixt al economiei comunităților N-S-C, o combinație între păstorit (ocupație de bază) și creșterea plantelor, practicată prin diferite tehnologii arhaice și bazată prioritar pe asigurarea necesităților comunității și mai puțin – pe relații de schimb intertribale. Este o economie ce s-a dezvoltat în condiții ecologice specifice de stepă și silvostepă și care reprezintă, de altfel, una din cele mai importante forme de economie specializată, practicată de comunitățile umane.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

Fenomenul cultural N-S-C s-a răspândit și a evoluat pe un teritoriu vast, care a oferit atât condiții naturale favorabile practicării ocupațiilor de bază, cât și diverse resurse necesare activității și evoluției comunităților acestor culturi. Elementele de habitat sunt, în mare parte, comune pentru toate cele trei medii culturale, însă sunt prezente și unele diferențe, impuse de factori geoclimatici sau tradiții zonale. Fenomenul habitual de la sfârșitul epocii bronzului se remarcă printr-o dependență a comunităților umane de condițiile mediului natural, în vederea dezvoltării și sporirii turmelor de animale ca sursă principală de existență.

C**oncluziile** ce urmează vin să reflecte rezultatele obținute în urma cercetării efectuate în cadrul tezei de doctorat, reflectând realizarea obiectivelor propuse:

1. La momentul de faţă, pe întregul spațiu de răspândire a complexului cultural N-S-C sunt cartate peste 2700 de așezări. Cu toate acestea, doar în cca 8% dintre ele au fost efectuate cercetări arheologice. Rezultatele acestor investigații au fost publicate în numeroase articole, studii și lucrări de sinteză, care reflectă separat aceste trei culturi. Analiza informației, cu utilizarea a diverse metode de cercetare (statistică, comparativă, deductivă, cartografică, tipologică ș.a.), a oferit posibilitatea unei ample documentări a habitatului comunităților N-S-C. În același timp, prelucrarea informațiilor prezentate în publicații, precum și a celor inedite, a facilitat elaborarea unei importante baze de date cu privire la artefactele descoperite în așezările de tip N-S-C.

2. În vederea completării datelor privind dinamica așezărilor, a fost efectuată analiza dinamico-teritorială pentru siturile Noua de pe teritoriul Republicii Moldova, realizată pe baza a doi algoritmi geospaţiali – triangularea Delaunay şi crearea hărţii termice. Rezultatele au arătat prezenţa a circa 20 de aglomerări, cu o suprafaţă totală cuprinsă între 27 şi 70 km^2, fiecare fiind formată din cca 5-9 situri. Acestea, la rândul lor, marchează teritorii bine delimitate, ce constau, probabil, din spațiul de habitat și pășunile aferente, în care avea loc circulaţia continuă a păstorilor. Aceleași constatări sunt valabile și pentru așezările de tip Noua de pe teritoriul României și pentru cele ale culturii Sabatinovka din regiunea nord-pontică. Rămâne a fi neclară situația în arealul culturii Coslogeni. Însă analiza imaginilor geo-spațiale a permis identificarea unor așezări cu „cenușare” și pe teritoriul Bulgariei, posibil, aparținând culturii Coslogeni, care sunt similare celor de tip Noua-Sabatinovka.

Astfel, observațiile noastre demonstrează prezența în comunitățile N-S-C a unui mod de viață bazat pe o mișcare ciclică între așezările permanente și cele sezoniere. Totodată, această situație presupune că numărul impresionant de așezări cartate, dar și densitatea lor în unele zone, nu reprezintă o explozie demografică, ci, mai degrabă, practicarea unei forme deosebite de păstorit, bazată pe mișcări ciclice între așezările permanente și cele sezoniere.

Elementele de habitat (așezări, „cenușare”, locuințe, anexe gospodărești) ale comunităților N-S-C se remarcă prin mai multe trăsături comune, dar și prin unele deosebiri zonale, impuse de anumiți factori. Locuințele reprezentau forme simple (adâncite și de suprafață /tip colibă), datorate nu atât lipsei materialelor de construcții, cât modului de viață al comunităților N-S-C. Prezența în apropierea locuințelor a unor anexe menite anumitor activități gospodărești sau meșteșugărești sunt demonstrate, în mare parte indirect, prin analiza inventarului gospodăresc. Din motive de securitate, unele complexe meșteșugărești puteau fi construite în afara așezărilor, de aici și lipsa lor printre complexele descoperite în cadrul „cenușarelor”. Instalațiile de foc prezintă forme simple de vetre și cuptoare, utilizate ca sursă de căldură, lumină, fiind și un mijloc necesar pregătirii hranei. Un element nelipsit în așezările complexului cultural N-S-C sunt gropile, săpate inițial pentru lutul necesar construcției locuințelor, a vetrelor și cuptoarelor, iar ulterior - pentru depozitarea deșeurilor menajere. Nu lipsesc nici gropile ce păstrează urme sau atribute ale unor ritualuri.

3. Comunitățile N-S-C se remarcă print-o cultură materială destul de complexă. Materialul arheologic descoperit în așezări se evidențiază prin diversitatea articolelor prelucrate din os și bronz, a căror tehnică de prelucrare a cunoscut un avânt în această perioadă, unele din piese devenind elemente caracteristice respectivelor culturi și repere pentru datarea cronologică. Prelucrarea statistică a datelor oferă întâietate obiectelor din os, după care urmează cele din piatră, bronz și lut ars. Printre piesele din os, cele mai numeroase sunt uneltele folosite la prelucrarea pieilor de animale, fapt demonstrat traseologic și experimental. Din categoria obiectelor din piatră se remarcă numeric uneltele pentru măcinat și matricele pentru turnarea metalelor. Printre articolele din bronz predomină ustensile folosite la cusut și găurit, iar artefactele de lut, cu excepția recipientelor, reprezintă piese utilizate pentru tors și țesut, precum și obiecte cu caracter votiv. Clasamentul vaselor din lut prezintă o tipologie variată de forme și decor, care sunt comune, în mare parte, pentru toate cele trei culturi.

4. Datorită analizei materialului arheologic, a fost posibilă obținerea mai multor date indirecte privind practicarea anumitor îndeletniciri și meșteșuguri, dar și gradul acestor activități. Ocupația principală a comunităților N-S-C era creşterea animalelor, marcată prin practicarea unor mișcări ciclice ale turmelor de animale. Clasamentul speciilor poziționează bovinele pe primul loc, cu 63-68%, după care urmează ovi-caprinele – cu 14-17%, cabalinele – cu 7,5-15,3% şi suinele – până la 10,9%. Pentru mediul cultural Coslogeni, pe locul doi după bovine se situează suinele, ceea ce ar putea însemna un grad mai accentuat de sedentarizare a acestor comunități.

Cultivarea plantelor de către comunitățile N-S-C este foarte vag demonstrată arheologic. Puținele date paleobotanice cunoscute identifică cultivarea mai multor specii de grâu, mei și orz.

Prelucrarea pieilor și a oaselor de animale erau îndeletniciri destul de practicate, fapt demonstrat atât de numărul mare de obiecte prelucrate din os, cât și al artefactelor utilizate la prelucrarea pieilor. Olăritul și metalurgia solicitau un grad înalt de specializare, iar practicarea acestor meșteșuguri nu putea fi făcută decât de anumiţi membrii ai comunităţii, în locuri special amenajate. O parte din bunurile obținute în urma acestor activități erau destinate schimbului. Acesta din urmă putea avea caracter zonal - între grupuri situate la o distanţă relativ mică unele de altele, şi extraregional, când în schimb erau implicate grupuri din alte zone ale aceluiaşi areal cultural sau din medii culturale diferite.

Economia comunităților N-S-C era adaptată unui mod de viață în care aveau loc mișcări periodice, survenite în rezultatul epuizării pășunilor aferente așezării de bază, mișcări care, cel mai probabil, erau dictate într-o anumită măsură și de condițiile climatice. Arealul vast de răspândire prezenta diferențe de condiții și resurse naturale de la o zonă la alta, ceea ce explică, într-o măsură oarecare, caracterul zonal surprins în practicarea unor activități (pescuit, minerit, extracția sării).

5. Mediul natural a oferit comunităților complexului cultural N-S-C mai multe categorii de resurse, care au facilitat dezvoltarea unor activități meșteșugărești, precum prelucrarea lemnului, extragerea sării și a diferitor roci. Una din resursele principale a perioadei respective erau minereurile metalifere, a căror exploatare a avut un impact deosebit asupra dezvoltării metalurgiei, respectiv a economiei, relațiilor de schimb și, nu în ultimul rând, asupra evoluției culturale a populațiilor N-S-C. O altă resursă importantă erau marile artere hidrografice și afluenții lor, care asigurau condiții favorabile (apă potabilă, vegetație, sol fertil) creșterii animalelor și cultivării plantelor. Cel mai probabil, acestea reprezentau și căi de legătură ale oamenilor și bunurilor dintr-o zonă în alta. Habitatul comunităților N-S-C era unul specific populațiilor crescătoare de animale, preocupate de căutarea unor noi pășuni bogate, proces care rezulta mișcări ciclice pe un anumit spațiu.

Rezultatul obținut care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante constă în *elaborarea* unui model deosebit de abordare a habitatului comunităților complexului cultural N-S-C, fapt ce a *confirmat* eficiența cercetării acestei probleme print-un spectru mai larg de aspecte și posibilitatea *aplicării* acestui model pentru studierea altor medii culturale. Cu alte cuvinte, lucrarea de doctorat prezintă un model în care cercetarea pune accent pe studierea habitatului acestor comunități printr-o analiză complexă, care include diverse metode, inclusiv interdisciplinare, și care întrunește gama completă a vieții materiale a acestor comunități, aflată în strânsă legătură cu condițiile mediului natural și resursele oferite de acesta. Dezvoltarea acestui model în lucrare a facilitat elaborarea unei sinteze complexe privind habitatul și modul de viață al comunităților N-S-C pe întreg complexul, și nu pe culturi aparte, cum s-a făcut până acum.

Cele mai relevante ***contribuții ale autorului la realizarea temei de cercetare:***

- Participarea la săpăturile arheologice în cadrul așezărilor culturii Sabatinovka de la Taraclia-Gaidabul (anii 2016-2019) și Cazaclia II (2016). Prelucrarea materialului arheologic descoperit. Datele obținute în urma cercetării au contribuit la baza documentară și analitică din capitolul 3 și la completarea bazei de date a artefactelor;
- Verificarea de suprafață a peste 30 de situri Sabatinovka din regiunea râului Ialpug și a trei situri Noua din raionul Drochia. Materialul colectat de pe suprafața acestor așezări a fost utilizat la completarea catalogului artefactelor;
- Cartarea, triangularea Delaunay și harta termică a siturilor culturii Noua de pe teritoriul Republicii Moldova. Rezultatele au fost prezentate în capitolul 2, paragraful 1.2;
- Analiza imaginilor geo-spațiale, în vederea identificării mai multor așezări cu „cenușare" (de tip N-S-C), rezultatele fiind prezentate în capitolul 2, paragraful 2.3;
- Combinarea datelor arheologice cu cele arheozoologice, paleobotanice, traseologice și experimentale, în vederea înțelegerii și argumentării activităților practicate de comunitățile N-S-C, informații reflectate în capitolele 3-4;
- Efectuarea componenței chimice a artefactelor de bronz descoperite în așezările de tip Noua-Sabatinovka de pe teritoriul Republicii Moldova; informație reflectată în capitolul 4.
- Sistematizarea artefactelor din piatră, os, lut și bronz, descoperite în așezările de tip N-S-C, informație prezentată în capitolul 3 și Anexa 1;
- Elaborarea unei baze complexe de date a artefactelor din os/corn, piatră, lut și bronz, prezentate în Anexa nr. 1;
- Elaborarea unei tipologii ceramice comune pentru cele trei culturi vizate în lucrare, informație relevată în Anexa 2 a lucrării;
- Modelarea Bayeziană a datelor radio-carbon cunoscute pentru așezările N-S-C, date prezentate în a Anexa 3 a lucrării;
- Promovarea culturilor Noua și Sabatinovka prin organizarea unei expoziții și acordarea a trei interviuri televizate.

Referitor la ***limitele rezultatelor obținute*** merită a fi menționat faptul că, în ciuda rezultatelor concludente pe care le-am obținut în urma sistematizării și sintetizării multilaterale a vestigiilor ce constituie acest complex cultural, datele disponibile la momentul de faţă sunt insuficiente pentru creionarea unui tablou clar privind habitatul comunităţilor N-S-C. Această situație are la bază atât nivelul diferit de cercetare de la o regiune la alta și de la o cultură la alta în limitele unui spațiu enorm, cât şi unele lacune în metodele de investigare. În cazul ultimelor, merită a fi menționată în mod deosebit insuficiența analizelor interdisciplinare (geofizice, palinologice,

paleobotanice, pedologice, arheozoologice, traseologice, radio-carbon ș.a.), a căror implementare ar contribui esențial la reconstituirea cât mai exactă a habitatului cu toate aspectele sale componente. Deși numărul așezărilor cunoscute este de ordinul miilor, nici măcar 10% din ele nu s-au bucurat de săpături arheologice, majoritatea fiind abordate prin observații de teren și colectarea materialelor arheologice, descoperite la suprafața solului. Un impediment în procesul de cercetare este și lipsa accesului la colecțiile arheologice, păstrate în fondurile instituțiilor de profil din afara țării. Sursele bibliografice în care sunt prezentate sau abordate tangențial diferite aspecte ale problemei vizate în lucrare reprezintă un lot important de informații, multe din ele fiind disponibile și în mediul on-line. Cu toate acestea, în foarte multe cazuri, în publicații rezultatele investigațiilor arheologice se prezintă strict sub forma unui raport succint, fără o analiză detaliată (sistematizare, interpretare, date statistice, analogii). Există numeroase lacune în cunoaşterea duratei de existenţă a aşezărilor, a mişcărilor sezoniere, a elementelor demografice. Soluţionarea acestor probleme necesită cercetări sistematice în cât mai multe aşezări de pe întreg arealul de răspândire, completarea repertoriului aşezărilor de tip N-S-C şi coroborarea rezultatelor cercetărilor prin analiza comparativă a tendinţelor de habitat ale acestor culturi.

Dintre ***potențialele viitoare direcții de cercetare*** pot fi evidențiate:

- cercetarea continuă a așezărilor de tip N-S-C prin efectuarea de periegeze, sondaje și săpături sistematice, însoțite de prelevarea a diverse probe (pedologice, paleobotanice, palinologice, arheozoologice, radio-carbon ș.a.);
- stabilirea gradului de modificare a peisajului mediului natural ;
- actualizarea continuă a datelor privind localizarea și cartarea așezărilor N-S-C, cu ajutorul unor metode moderne de fixare;
- efectuarea scanărilor geofizice în cazul depistării construcțiilor din piatră (în special, pentru arealul culturii Sabatinovka);
- publicarea completă a descoperirilor, fără selecția pe reprezentativ și nereprezentativ, ceea ce ar permite o documentare mai exactă și mai amplă a lotului de artefacte, elaborarea de noi tipologii, interpretări și integrări în contexte arheologice;
- introducerea analizelor interdisciplinare (traseologice, paleobotanice, arheozoologice, palinologice, pedologice ș.a.) în procesul metodologic de cercetare arheologică a așezărilor, la un nivel amplu ca metodă şi frecvenţă;
- analize metalografice ale pieselor din bronz;
- analize petrografice și determinarea surselor locale de roci;
- analize traseologice ale artefactelor;
- efectuarea experimentelor arheologice pentru o mai bună înțelegere a tehnicii și etapelor de prelucrare a unui obiect.

Utilizate împreună cu investigația arheologică tradițională, direcțiile enumerate mai sus pot contribui esențial atât la o mai bună înțelegere a desfășurării acestui fenomen cultural în limitele unui areal vast, cât și a gestionării acestui spațiu. La fel, acestea pot juca un rol important în stabilirea duratei așezărilor și a mișcărilor ciclice dintre siturile de bază și cele sezoniere, inclusiv prin fixarea unor repere cronologice. Și, nu în ultimul rând, ar răspunde la o serie de întrebări privind sursa unor materii prime, tehnica de prelucrare și funcționalitatea unor categorii de obiecte, determinarea speciilor de plante cultivate de comunitățile N-S-C ș.a. Pentru astfel de rezultate aceste direcții necesită a fi implementate în cât mai multe așezări de pe întreg arealul de răspândire a acestui complex cultural, în vederea obținerii unor date obiective, care vor oferi posibilitatea unei documentări exhaustive a habitatului comunităților N-S-C.

BIBLIOGRAFIE

Materiale nepublicate și rapoarte de săpătură

Rapoarte de săpătură

CAVRUC, V. POSTICĂ, GH. *Rezultatele investigaţiilor arheologice din anul 1990, în aşezările Hansca - Limbari - Capraria şi Hansca La Matcă (Raport arheologic ştiinţific).* Chişinău, 1991.

SAVA, E. *Şantierul arheologic Petruşeni „La Cigoreanu"– aşezarea culturii Noua, (Raport arheologic ştiinţific)*. Chişinău, 1992.

SAVA, E. *Cercetări arheologice în aşezarea culturii Noua de la Odaia/Miciurin în anul 2007 (Raport arheologic ştiinţific).* Chişinău, 2008.

SAVA, E., KAISER, E. *Cercetări arheologice în aşezarea culturii Noua de la Odaia/Miciurin în anul 2003 (Raport arheologic ştiinţific).* Chişinău, 2004.

SAVA, E., KAISER, E. *Cercetări arheologice în aşezarea culturii Noua de la Odaia/Miciurin în anul 2005 (Raport arheologic ştiinţific).* Chişinău, 2006.

SAVA, E., KAISER, E. *Cercetări arheologice în aşezarea culturii Noua de la Odaia/Miciurin în anul 2006 (Raport arheologic ştiinţific)*. Chişinău, 2007.

SAVA, E., KAISER, E., SÎRBU, M., MISTREANU, E., BUBULICI, V., SÎRBU, L. *Raport ştiinţific privind rezultatele investigaţiilor arheologice din anii 2017-2018 în aşezarea culturii Sabatinovka de la Taraclia-Gaidabul.* Chişinău, 2019.

ŢERNA, S., RASSMANN, K., VASILACHE-CUROŞU, M., SÎRBU, M., RUD, V., VORNICU-ŢERNA, A., RADLOFF, K., SELEWSKI, G. *Raport ştiinţific privind investigaţiile arheologice de pe situl cucutenian de la Stolniceni I (r. Edineţ) din anul 2016.* Chişinău, 2017.

БОРЗИЯК, И.А., КОВАЛЕНКО, С.Г, КАШУБА, М.Т. *Отчет о полевых исследованиях Днестровской археологической экспедиции в 1985 г*. Кишинёв, 1986.

БЫРНЯ, П.П. БЕЙЛЕКЧИ, В.С. *Отчет о работе отряда разведки в 1962 г.* Кишинёв, 1963.

ДЕРГАЧЕВ, В.А. *Отчет о работе Припрутской археологической экспедиции в 1976 г.* Кишинёв, 1976.

ЛАРИНА, О. *Отчёт молдавской экспедиции о работе 1985 г. на поселениях Фетешты I и Фетешты II, с. Фетешты, Единетцкий район.* Кишинев 1986.

ЛЕВИНСКИЙ, А.Н. *Отчет о полевых работах черняховского отряда Кэушенской новостроечной археологической экспедиции по исследованию многослойного поселения Кэушены – племсовхоз у пгт Кэушены Кэушенского р-на в 1985 г.* Кишинёв, 1986.

ЛЕВИЦКИЙ, О.Г. *Отчёт о полевых исследованиях Фракийской новостроечной археологической экспедиции в 1984 г.* Кишинев, 1985.

ЛЕВИЦКИЙ, О.Г. *Отчет о раскопках на поселении культуры Ноуа у ст. Кобыльня Черненковского р-на за 1986 – 1987 гг.* Кишинёв, 1988.

МЕЛЮКОВА, А.И. *Сообшение о раскопках памятников предскифского времени в Молдавии в 1955*. Кишинев, 1955.

МЕЛЮКОВА, А.И. *Отчет о работе отряда скифской археологии Молдавской археологической экспедиции ИИМК и Молдавского филиала АН СССР в 1956 г.* Кишинёв, 1957.

НИКУЛИЦЭ, И.Т., ПОСТИКЭ, Г.И. *Отчет о полевых исследованиях на памятниках раннежелезного века у с. Ханска в 1979 г*. Кишинёв, 1980.

НИКУЛИЦЭ, И.Т. *Отчет о полевых исследованиях на памятниках бронзового и раннежелезного веков у сел Данчены и Суручены в 1978 г*. Кишинёв, 1979.

НИКУЛИЦЭ, И.Т. *Отчет о полевых исследованиях на археологических памятниках у с. Ханска в 1980 г.* Кишинёв, 1980.

ПАССЕК, Т.С. *Отчет о работе Молдавской археологической экспедиции Института истории материальной культуры и молдавского филиала АН СССР в зоне затопления Дубоссары ГЭС в 1954 г.* Кишинёв, 1955.

РИКМАН, Э.А. *Отчет об археологических работах 1961 г.* Кишинёв, 1962.

САВВА, Е.Н., КЛОЧКО, Е.О. *Отчёт о полевых исследованиях Слободзейской новостроечной археологической экспедиции в 1989 году. (сс. Уютное, Фрунзе, Терновка)*. Кишинёв, 1990.

ЧЕБОТАРЕНКО, Г.Ф. *Городище Калфа. Отчет о раскопках в 1962 г.* Кишинёв, 1963.

ЩЕРБАКОВА, Т.А., МАНЗУРА, И.В., САВВА, Г.Н., АГУЛЬНИКОВ, С.И *Отчёт о полевых исследованиях Буджакской новостроечной археологической экспедиции в 1982 году.* Кишинев, 1984.

Repertorii arheologice

BICBAIEV, V. *Repertoriul monumentelor arheologice din Republica Moldova, raionul Sîngerei*. Chişinău, 1993.

BUBULICI, V. *Repertoriul monumentelor arheologice din Republica Moldova, raionul Floreşti*. Chişinău, 1993.

HAHEU, V. *Repertoriul monumentelor arheologice din Republica Moldova, raionul Cahul.* Chişinău, 1993.

ROŞCA, A., VÎLCU V. *Repertoriul monumentelor arheologice din Republica Moldova, raionul Edineţ*. Chişinău, 1993.

Monografii, studii, articole şi rezumate

ADAMESCU, A., ILIE, C. *Aşezarea din perioada bronzului târziu de la Negrileşti, jud. Galaţi*. In: Studia Antiqua et Arhaeologica, XVII, Iaşi, 2011, pp. 19-49. ISSN: 1224-2284

AILINCĂI, S.C., DOBRINESCU, C. *Aşezarea din perioada timpurie a epocii fierului de la Ţibrinu „La Lac" (com. Mircea Vodă, jud. Constanţa)*. In: Istros, XIII, Brăila, 2006, pp. 135-157. ISSN: 1453-6943

ALEKSANDROV, S., SIRAKOV, N., GAIDARSKA, R., PETKOV, T. *Trial Excavations of a bronze Age Site near Tutrakan (North-eastern Bulgaria).* In: Archaeologia Bulgarica , nr. 3, Sofia, 1998, pp. 7-30. ISSN: 1310-9537

ALEXANDRESCU, Al., BRĂTIANU, A., FLORESCU, A., NESTOR, I. (responsabil) NIŢU, A., PETRESCU-DÎMBOVIŢA, M., SZÉKELY, Z., ZAHARIA-PETRESCU, E. *Campania de săpături arheologice din anul 1951. Rapoarte preliminare. Șantierul Valea Jijiei.* In: SCIV 3, 1952, pp. 19-119. ISSN: 1310-9537

ANDRIŢOIU, I. *Contribuţii la cunoaşterea culturii Noua în sud-vestul Transilvaniei*. In: Thraco-Dacica, t. VII, nr. 1-2, Bucureşti, 1986, pp. 31-45.

ANDRIŢOIU, I. *Civilizaţia tracilor din sud-estul Transilvaniei în epoca bronzului*. In: BTHR II, Bucureşti 1992.

ANDRIŢOIU, I., VASILIEV, V., a. *Quelques considérations concernant la culture Noua en Transilvanie.* In: CCDJ, X, 1993, pp. 101-123.

ANDRIŢOIU, I., VASILIEV, V., b. *Câteva consideraţii privind cultura Noua în Transilvania*. In: Apulum XXVII-XXX, pp. 121-146. ISSN: 1013-428X

ANDRIEŞESCU, I. *Nouvelles contributions sur l'âge du bronze en Roumanie. Le dépôt en bronze de Drajna de Jos et l'épeé de Bucium*. In: Dacia, 2, 1925, pp. 345-384.

ARICESCU, A. *Depozitele de bronzuri din Dobrogea*. In: SCIV, XIV, 1, 1965, pp. 17-42.

ARICESCU, A. *Depozite de unelte, arme, şi podoabe de bronz din Dobrogea*. In: Pontica, III, 1970, pp. 25-76. ISSN: 1013-4247

BADER, T. *Epoca bronzului în nord-vestul Transilaviei. Cultura pretracică şi tracică*. Bucureşti 1978.

BARBU, M.G., BARBU M.M. *Arheologie experimentală. Confecționarea și utilizarea grattoir-ului în Preistorie.* In: Arheovest, II2, Interdisciplinalitate în Arheologie, Timișoara, 6 decembrie 2014, vol. 2, Metode interdisciplinare, Timișoara, 2014, pp. 497-511. ISBN: 978-963-315-221-8

BĂLĂŞESCU, A., DIETRICH L. *Observaţii privind utilizarea omoplaţilor crestaţi din cultura Noua, pe baza materialului de la Rotbav, jud. Braşov*. In: Analele Banatului, XVII, 2009, pp. 33-46. ISSN: 1221-678X

BEJENARU, L., STUPU M. *Aspecte arheozoologice privind comportamentul ocupațional al populației de cultură Noua din zona Depresiunii Cracău-Bistrița.* In: Natura și omul, Ploiești, 2001, pp. 103-109.

BELDIMAN, C. *Tehnologia şi regnul animal în preistorie: istoricul cercetărilor asupra industriei materiilor dure animale şi evoluţia concepţiilor metodologice*. In: AUCDC 4, 2001, pp. 25-64. ISBN 978-973-129-063-8

BELDIMAN, C. *Industria materiilor dure în aşezarea aparţinând culturii Noua: privire generală*. In: A XXXVI-a Sesiune Anuală privind rezultatele cercetărilor din 2002, pp. 339-345. ISBN: 973-85287-6-3

BELDIMAN, C. *Negrileşti, com. Negrileşti, jud. Galaţi, Industria materiilor dure animale*. In: CCAR, Campania 2017, 2018, pp. 95-98. ISSN: 2343-919X

BELDIMAN, C., ILIE, C., BELDIMAN, D.M. *Artefacte din materii dure animale aparţinând culturii Noua, descoperite în aşezarea de la Negrileşti, jud. Galaţi (2016).* In: Acta Musei Tutovensis, XIII, Bârlad, 2017, pp. 99-121. ISSN: 2457-1709

BENEA, M., DIACONU, V., DUMITROAIA, Gh. *Preliminary Date on Bronze Age Potter from Săveşti (Neamţ Countrz, România)*. In: Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Chemia, 1, vol. 60 (LX), 2015, pp. 89-99.

BERECKI, S., NÉMETH, R.E. *The Bronze Age Settlement from Ernei, Mureş Country.* In: Satu Mare. Studii şi Comunicări, seria Arheologie, XXX/I, Satu Mare 2014, pp. 125-145. ISSN: 2067-6956

BERCIU, I., POPA, A. *Urme ale culturii Noua la Alba Iulia*. In: Apulum 5, 1965, pp. 547-550. ISSN: 1013-428X

BICBAEV, V., SAVA, E. *Interpretarea fotografiilor aeriene ale unor situri Noua.* In: MemAntiq, XXIII, 2004, pp. 335-353. ISSN: 1222-7528

BINDEA, D., POP X., *The archaeozoological material in the Noua Settlement at Bolduț (Cluj country).* In: Acta Musei Napocensis 51/I, 2014, pp. 9-20. ISSN: 1454-1513

BÂRZU, L. *La station de Sărata Monteoru: La nécropole nº 4 de l'epoque du bronze.* In: Dacia, NS, XXIII, 1988, pp. 39-78. ISSN: 0070-251X

BOBI, V. *Descoperiri arheologice din epoca bronzului în judeţul Vrancea*. In: Studii şi Cercetări, IV, Vrancea, 1981, pp. 47-77.

BOBI, V. *Etapele timpurii și târzii ale culturii Monteoru din zona de curbură a Carpaților în lumina noilor descoperiri arheologice.* In: Mousaios, IV/1, 1994, pp. 37-63.

BOBI, V., APOSTU, A.E. *Contribuţii la întocmirea catalogului topoarelor-ciocan cu gaură de înmănuşare, descoperite în zona de curbură a Carpaţilor*. In: Vrancea Studii şi Comunicări, XI, 1997, pp. 33-50. ISBN: 973-98116-5-5

BOČKAREV, V.S., LESKOV, A.M. *Jung-und spätbronzezeitliche Gußformen im nördlichen Schwarzmeergebiet.* In: PBF, Abteilung XIX, Band I, München, 1980. ISBN: 3 406 04007 1

BOLOHAN, N. *Bronzul Târziu la Dunărea de Jos. Componente şi relaţii interculturale*. Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016. ISBN: 978-606-543-775-3

BOLOHAN, N., DROB, A. *Cercetare de suprafaţă în zona Aroneanu-Şapte Oameni, comuna Aroneanu, judeţul Iaşi. Analiza multiplă a olăriei (OM, SEM-EDX).* In: Peuce, S.N. XVIII, 2020, pp. 7-34. ISSN: 0258-8102

BOROFFKA, N. *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*. In: UPA Bd. 19, Bonn, 1994. ISBN: 978-3774926417.

BOROFFKA, N. *Bronze und früheisenzeitliche Geweihtrenzenknebel aus Rumänien und ihre Beziehungen. Alte funde aus dem Museum für Geschichte Aiud, Teil II.* In: EurAntiq 4, Berlin 1998, s. 81-135. ISBN: 978-380-532-561-5

BOROFFKA, N. *Observaţii asupra descoperirilor preistorice de chihlimbar din România*. In: Apulum, 39, 2002, pp. 154-168. ISSN: 1013-428X

BOROFFKA, N. *Resursele minerale din România şi stadiul actual al cercetărilor privind mineritul preistoric.* In: Apulum, 43, 2006, pp. 71-94. ISSN: 1013-428X

BOROFFKA, N., SAVA, E. *Zu den steinernen „Zeptern/Stössel-Zeptern", „Miniatursäulen" und „Phalli" der Bronzezeit Eurasiens*, In: Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan. Bd. 30, Berlin, 1998, s. 17-113. ISSN: 1434-2758

BOROFFKA, N., MANTU-LAZAROVICI, C.M. *Zwei Bronzesicheln der Noua-Kultur aus Poieneşti: Zur Wirtschaft in den bronzezeitlichen Steppen Eurasien.* In: Der Schwarzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000-550 V. Chr.), Band 2 Globale Entwicklung versus Lokalgeschehen. Internationale Fachtgung von Humboldtianern für Humboldtianer im Humboldt-kollege in Chişinău, Moldavien (4.-8. Oktober 2010), Hrs. E. Sava, B. Govedarica, B. Hänsel, Verlag Marie Leidorf GhH, Rahden/Westf, 2011, s. 148-165.

BUZDUGAN, C. *Cercetările arheologice de la Rateşu Cuzei, judeţul Vaslui*. In: CA, III, Bucureşti, 1979, pp. 58-75.

BUZGAR, N., APOPEI, I.A., DIACONU, V., BUZATU, A. *The compozition and source of the raw material of two stone axes of Late Bronze Age from Neamţ Counrty (România) – A Roman study*. In: Analele Stiintifice ale Universitatii "Al. I. Cuza" din Iasi, Seria Geologie 59 (1), 2013, pp. 5-22. ISSN: 1223-5342

CAŞUBA, M. *Periferia de est a complexului hallstattian timpuriu cu ceramică incizată şi imprimată (sec. X-VIII î.e.n.) în interfluviul Nistru-Siret.* In: Interferenţe cultural-cronologice în spaţiul nord-pontic, Chişinău, 2003, pp. 183-210. ISBN: 9975-9787-0-3

CAVRUC, G. *Groapa rituală din aşezarea culturii Noua de la Zoltan,* In: Angustia, 5, 2000, pp. 193-198. ISSN: 1454-8275

CAVRUC, V. *Noi contribuţii la problema genezei şi atribuirii etnice a culturii Noua*. In: SympThrac, 8, 1990, pp. 125-126.

CAVRUC, V. *With reference to the formation of the Noua Culture*. In: CCDJ, X, 1993, pp. 83-99.

CAVRUC, V. *Câteva observaţii privind originea culturi Noua*. In: Angustia, I, 1996, pp. 67-78. ISBN: 973-97664-0-4

CAVRUC, V. *Once more about the Ponto-Caspic factor in the formation of the Noua Culture*. In: Thraco-Dacica, XIX, 1998, pp. 93-111. ISSN: 0259-1081

CAVRUC, V. *Noi descoperiri arheologice în sud-estul Transilvaniei*. 2003. ISBN: 973-85676-2-9.

CAVRUC, V. *Exploatarea sării preistorice.* In: Catalogul expoziţiei Drumul Sării-Drumul Ţării (Exploatarea şi circulaţia sării în bazinul Someşan din mileniul II-lea î. Hr. până în secolul al XVIII-lea), Satu Mare, 2018, pp. 21-28. ISBN: 978-606-8729-10-7

CAVRUC, V., CAVRUC G. *Ştefan cel Mare (jud. Călăraşi)*. In: CCA, 1994, pp. 90-91.

CAVRUC, V., CAVRUC G. *Aşezarea din epoca bronzului timpuriu de la Zoltan*. In: Angustia 2, 1997, pp. 157-172. ISBN: 973-97664-0-4

CAVRUC, V., NEAGU, M. *Date noi privind stratigrafia Grădiştei-Coslogeni*. In: CCDJ, 13-14, Călăraşi, 1995, pp. 71-80. ISBN: 973-95349-14-7

CAVRUC V., DUMITROAIA, GH. *Cultura Costişa în contextul epocii bronzului din România*. Piatra-Neamţ, 2001. ISBN 973-85157-2-6

CAVRUC, V., CIUGUDEAN, H., HARDING A.F. *Vestigii arheologice privind exploatarea sării pe teritoriul României în epoca bronzului*. In: Sarea, Timpul şi Omul, Sfântu Gheorghe, 2006, pp. 41-49. ISBN: 978-973-85676-8-9

CÂRCIUMARU, M., *Paleoetnobotanica. Studii în preistoria şi protoistoria României*. Iași, 1996. ISBN: 973-98011-5-3

CHAMBERLAIN, A. *Demography in Arhaeology, Cambridge University Press.* Cambridge 2006. ISBN: 13 9780521596510

CHIDIOŞAN, N. *Depozitul de bronzuri de la Micşa.* In: SCIV, 28, I, 1977, pp. 55-70. ISSN: 1310-9537.

CHIDIOŞAN, N. *Prelucrarea osului în aşezările culturii Otomani din nord-vestul României.* In: Crisia, 14, 1984, pp. 27-52. ISSN: 1016-2798

CHIRICA, V., TANASACHI, P. *Repertoriul arheologic al judeţului Iaşi, I.* Iaşi, 1984.

CHIRICA, V., TANASACHI, P. *Repertoriul arheologic al judeţului Iaşi, II*. Iaşi, 1985.

CHIRILOAIEI, F., RĂDOANE, M., PERȘOIU, I., POPA, I., *Late Holocene history of the Moldova River Valley, România.* In: Catena, 2012, pp. 64-77. ISSN: 0341-8162

CIUGUDEAN, H. *Noi descoperiri arheologice pe teritoriul judeţului Alba.* In: Apulum, XVII, Alba Iulia, 1979, pp. 65-85. ISSN: 1013-428X

CIUGUDEAN, H. *Cercetări privind epoca bronzului şi prima vârstă a fierului în Transilvania*. In: Apulensis, 7, Alba-Iulia, 1997, ISBN: 973-0-00549-4

CIUGUDEAN H. *Descoperiri aparţinând bronzului târziu pe parcursul mijlociu al Mureşului*. In: Apulum 41, 2004, pp. 179-185. ISSN: 1013-428X

CIUGUDEAN, H., LUCA, S.A., GEORGESCU, A. *Depozitul de bronzuri de la Dipşa*. Sibiu, 2006. ISBN: 978-973-117-038-1

COMAN, G. *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al judeţului Vaslui.* Bucureşti, 1980.

COMAN, GH., ROTARU, M. *Obiecte din lut ars, piatră şi os de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul epocii fierului descoperite în judeţul Vaslui*. In: MemAntiq, VI-VIII, 1974-1976, Piatra-Neamţ, 1981, pp. 57-63.

COMŞA, E. *Date despre uneltele din piatră şlefuită din epoca neolitică şi din epoca bronzului de pe teritoriul României.* In: SCIV, 23, 2, 1972, pp. 245-261. ISSN: 1310-9537

DARÓCZI, T., *Environmental changes in the Upper and Middle Tisza/Tisa Lowland during the Holocene.* In: Zaridava, 26/1, 2012, pp. 35-60. ISSN: 2392-8786

DARÓCZI, T.T., KELEMEN, I. *A Bronze Age brille decoration from Mihăileni (Csikszentmihaály), depr. Of Ciuc*. In: Csiki Székely Múseum Evkönyve, VII, 2011, pp. 27-31. ISSN: 1841-0197

DASCĂLU, L. *Probleme ale bronzului târziu în nord-estul României. Rit şi ritul funerar în cultura Noua*. In: Hierasus, IX, 1994, pp. 135-165. ISBN: 973-96260-3-3

DASCĂLU, L. *Bronzul Mijlociu și Târziu în Câmpia Moldovei*. Iași, 2007. ISBN 978-973-155-033-6.

DERGACEV, V. *Depozitul de bronzuri din satul Dancu - raionul Hânceşti (R. Moldova)*. In: Thraco-Dacica, tom. XII, nr.1-2, Bucureşti, 1991, pp. 39-55. ISSN: 0259-1081

DERGAČEV, V. *Piesele de metal – referinţe la problema genezei culturilor Hallstattului timpuriu din regiunea carpato-danubiano-nord-pontică.* In: Thraco-Dacica, XVIII, 1-2, 1997, pp. 135-205. ISSN: 0259-1081

DERGAČEV, V. *Die äneolithischen und bronzezeitlichen. Metallfunde aus Moldavien*. In: PBF, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2002. ISBN: 3-515-07665-4

DERGAČEV, V., BOČKAREV V. *Secerile de metal din epoca bronzului târziu din Europa de est.* Iaşi, 2006. ISBN: 978-973-7810-03-8

DIACONESCU, M. *Date noi privind epoca bronzului în lumina descoperirilor de la Vorniceni (jud. Botoşani)*. In: Arheovest VI, In memoriam Marian Gumă (1951-1998), 2018, pp. 225-261. ISBN: 978-963-315-386-4

DIACONU, V. *Despre plastica antropomorfă a culturii Noua.* In: Acta Musei Tutovensis III, Bârlad, 2008, pp. 112-119. ISSN: 1842-2373

DIACONU, V. *Aşezarea culturii Noua de la Topoliţa (com. Grumăzeşti, jud. Neamţ)*. In: Suceava XXXIV-XXXV-XXXVI-2007-2008-2009, Suceava, 2009, pp. 171-183. ISSN: 1583-5936

DIACONU, V. *Hăneşti-Botoşani. Mărturii arheologice şi istorice.* In: BMA, XXIV, Piatra-Neamţ, 2010. ISBN: 978-973-7777-15-7

DIACONU, V. a. *Depresiunea Neamţ. Contribuţii arheologice.* In: BMA, XXVIII, Piatra-Neamţ, 2012. ISBN: 978-973-777-21-8

DIACONU, V. b. *Discuţii privitoare la unele pandantive specifice bronzului târziu din nord-vestul şi nordul Mării Negre*. In: Peuce S.N. X, 2012, pp. 21-38. ISSN: 0258-8102

DIACONU, V. a. *Cultura Noua în regiunea vestică a Moldovei, vol. I.* 2014, Teza de Doctorat, manuscris.

DIACONU, V. b. *Artefacte din epoca bronzului aflate în colecţia Muzeului de Istorie şi Etnografie Târgu Neamţ*. In: MemAntiq XXIX-XXX, 2012-2014, Piatra Neamţ 2014, pp. 147-154. ISSN: 1222-7528

DIACONU, V. *Repertoriul descoperirilor atribuite epocii bronzului din judeţul Neamţ*. Piatra-Neamţ, 2016. ISBN: 978-973-7777-34-8

DIACONU, V. a. *Beyond School, Workshops in Experimental Archaeology at the Museum (România)*. In: Exarc Jurnal, 2, 2018, p.17.

DIACONU, V. b. *Stone processing by prehistoric methods. A model of learning through experimental archaeology*. In: Raw materials and lithic artefacts from Prehistory to Middle Ages in Europe. International Colloquium. Programme and Abstracts, Piatra-Neamţ, 2018, pp. 92-93. ISBN: 978-973-7777-49-2

DIACONU, V. *Arheologia pentru elevi. Încercări experimentale ca parte a activităţii de pedagogie muzeală*. In: Memoria Antiquitatis XXXV, 2019, pp. 151-157. ISSN: 1222-7528.

DIACONU, V., NICULICĂ, B. *Sceptre de piatră aparţinând epocii bronzului, descoperite în judeţul Suceava*. In: Tyragetia 2011, pp. 193-198. ISSN: 1857-0240

DIACONU, V., ADAMESCU, A., CALISTRU, D. *Piese de harnaşament din bronzul târziu. Despre două psalii de corn din Moldova*. In: ArhMol XXXVII, Bucureşti/Suceava 2014, pp. 219-229. ISSN: 0066-7358

DIACONU, V., ALEXA, D. *Obiecte legate de activitatea metalurgică din aşezarea bronzului târziu de la Gârbovăţ (jud. Galaţi).* In: AMT, XIII, 2016, pp. 198-212. ISSN: 2457-1709

DIACONU, V., DUMITROAIA, GH. *The Oglinzi-Faţa Slatinei Settlement (Neamţ Country, România) of the Late Bronze Age and Several observations regarding the control of Salt resorces.* In: Mensch, Kultur und gesellschaft von der Kupferzeit bis frühen Eisenzeit im nördlichen Eurasien. Beiträge zu ehren zum 60. Gerburtstag von Eugen Sava. Chişinău, 2016, pp. 203-215. ISBN: 978-9975-87-100-6

DIACONU, V., HÂNCEANU, G.D. *Discovered in ground rediscovered in the Museum. Metallic artefacts from the bronz Age discavered at Văleni (Neamţ Country eastern România).* In: Varia arhaeologica (I). Tradiţie şi inovaţie în cercetarea arheologică din România şi Republica Moldova, Cluj-Napoca, 2020, pp. 91-101. ISBN: 978-606-020-295-0

DIACONU, V., **SÎRBU, M.** *Butoni de os şi corn descoperiţi în mediul culturii Noua*. In: Angustia 17-18, 2014, pp. 125-136. ISSN: 1454-8275

DIACONU, V., **SÎRBU, M.** *O practică mai puţin întâlnită. Reutilizarea unor topoare de piatră din epoca bronzului*. In: Tyragetia, vol. XII (XXVII), nr.1, 2018, pp. 141-148. ISSN: 1857-0240

DIACONU, V., **SÎRBU, M.** *O îndeletnicire cu mai multe necunoscute. Prelucrarea pieilor de animale în perioada bronzului târziu.* In: MemAntiq, XXXVII (2021), 2022, pp. 71-92. ISSN: 1222-7528

DIETRICH, L. a. *„Du bist, was du ißt". Zu den Kochsitten der Wietenberg- und der Noua-Kultur*. In: Marisia XXX, 2010, s. 25-40. ISSN: 1016-9652

DIETRICH, L. b. *Ein Schmuckensemble der Noua-Kultur aus der Bronzezeitlichen Siedlung von Rodbav (Südostsiebenbürgeh)*. In: SCIVA, tom 61, 1-2, Bucureşti, 2010, s. 171-178. ISSN: 1220-4781

DIETRICH, L. a. *Gânduri asupra dimensiunilor sociale ale vaselor de tip kantharos din cultura Noua.* In: Arhaeology: making of and practice. Studies in honor of Mircea Babeş at his 70th anniversary, Piteşti, 2011, pp. 115-122. ISBN: 978-606-92525-4-3

DIETRICH, L. b. *„Aschehügel" der Noua-Kultur als Platze von Arbeit und Fest.* In: Bronze age rites and rituals in the Carpathian basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş, 8-10 October 2010, Târgu Mureş, 2011, s. 131-141.

DIETRICH, L. *Was sind die „Aschehügel" der Noua-Kultur? Das Beispiel aus Rotbav (Südostsiebenbürgen).* In: UPA, Band 221, 2012, s. 207-217. ISBN: 978-3-7749-3815-1

DIETRICH, L., DIERICH, O. *Alte und neue Bronzefunde aus Rotbav „La Pârâuţ".* In: Materiale şi Cercetări Arheologice (serie nouă), III, 2007, Bucureşti, 2008, s. 89-102.

DINU, M. *Şantierul arheologic Valea Lupului.* In: MCA 3, 1957, pp. 161-178.

DOBRINESCU, C. *Noi puncte de vedere privind cronologia bronzului târziu şi începutul epocii fierului în Dobrogea.* In: Studii de Preistorie 2, Bucureşti, 2005, pp. 203-207. ISSN: 2065-2526.

DOBRINESCU, C., HAITĂ, C. *Aşezări de tip cenuşar din bronzul târziu în sud-estul României.* In: CCDJ, XXII, 2005, pp. 421–428. ISBN: 973-87003-9-6

DRAGOMIR, I. T. *Săpăturile arheologice de la Cavadineşti*. In: MCA, VI, 1959, pp. 453-463.

DRAGOMIR, I.T. *Săpăturile arheologice de la Cavadineşti.* In: Materiale şi Cercetări Arheologice, VII, 1960, pp. 151-163.

DRAGOMIR, I. T. *Săpăturile arheologice de la Cavadineşti (r. Bereşti, reg. Galaţi)*. In: MCA, 7, 1961, pp. 151-162.

DRAGOMIR, I. T. *Un nou depozit de obiecte de bronz descoperit la Băleni în sudul Moldovei*. In: Danubius, I, 1967, pp. 89-105. ISSN: 1220-5052

DRAGOMIR, I. T. *Contribuţii arheologice şi etnografice referitoare la procesul de formare al aşezărilor de tip cenuşar „zolniki"*. In: Danubius, 10, 1981, pp. 31-58. ISSN: 1220-5052

DRAGOMIR, I.T. *Les fouilles archéologiques de Cavadineşti*. In: Danubius, XVI, Galaţi, 1996, pp. 221-252. ISSN: 2392-7992

DUMITRAŞCU, S. CRIŞAN, I. *Depozitul de bronzuri de la Şuncuiuş*. In: Crisia, XIX, 1989, pp. 17-118. ISSN: 1016-2798

DUMITRESCU, V. *The Prehistory of the Balkans to 1000 B.C. The Bronze Age.* In: The Prehistory of the Balkans and the Middle East and Aegean World, Tenth to Eighth Centuries B.C., CAH III, 1, Second Edition, Sixth printing, 2006, pp. 43-62.

DUMITROAIA, Gh. *Obiecte de aramă şi bronz descoperite pe teritoriul judeţului Neamţ*. In: MemAntiq, IX-XI (1977-1979), 1985, pp. 465-482. ISSN: 1222-7528

DUMITROAIA, GH. *Sondajul arheologic de la Vânători-Neamţ.* In: MemAntiq, VI-VII, 1986, pp. 15-29. ISSN: 1222-7528

DUMITROAIA, Gh. *Materiale şi cercetări arheologice din nord-estul judeţului Neamţ*. In: MemAntiq, XIX, 1992, pp. 63-143. ISSN: 1222-7528

DUMITROAIA, Gh. *Comunităţi preistorice din nord-estul României. De la cultura Cucuteni până la bronzul mijlociu.* In: BMA, VII, Piatra Neamţ, 2000. ISBN: 973-99826-8-9

DUMITROAIA, Gh. *Sat Lunca, comuna Vânători-Neamţ, jud. Neamţ*. In: Cultura Costişa în contextul epocii bronzului din România, Piatra-Neamţ, 2001, pp. 31-34. ISBN: 973-85157-2-6

EL SUSI, G. *Cercetări arheozoologice şi etnografice în aşezarea din epoca bronzului (cultura Noua) de la Zoltan (jud. Covasna)*. In: Angustia 7, 2002, pp. 153-174. ISSN: 1454-8275

EMETZ, A., PIESTRZYNSKI, A., ZAGNITKO, V., PRZHODKO, L., GAWEL, A. *Geology, mineralogy and origin of Zhirychi native copper depozit (North-Western, Ucraine).* In: AGSP, 76, 2006, pp. 297-314.

FLORESCU, A.C. *Şantierul arheologic Truşeşti (r. Suceava, r. Truşeşti)*. In: MCA, 3, 1957, pp. 203-218.

FLORESCU, A.C. a. *Săpăturile de salvare de la Andrieşeni (r. Iaşi, reg. Iaşi)*. In: MCA, 5, 1959, pp. 329-337.

FLORESCU, A.C. b. *Săpăturile de la Andrieşeni (r. Iaşi, reg. Iaşi).* In: MCA, 6, 1959, pp. 115-127.

FLORESCU, M. *Depozitul de obiecte din bronz de la Ulmi-Liteni (r. Hîrlău, reg. Iaşi)*. In: ArhMol I, Bucureşti, 1961, pp. 114-127.

FLORESCU, A.C. *Contribuţii la cunoaşterea culturii Noua*. In: ArhMol, II - III, 1964, pp. 143-203.

FLORESCU, A.C. *Sur le problèmes du bronze tardif carpato-danubien et nord-ouest pontique.* In: Dacia N.S., XI, 1967, pp. 75-87. ISSN : 0070-251X

FLORESCU, A.C. *Aşezarea Noua II de la Piatra Neamţ-„Steagul Roşu" (Ciritei).* In: Mem. Antiq. 1, 1969, pp. 83-92. ISSN: 1222-7528

FLORESCU, A.C. *Repertoriul culturii Noua - Coslogeni din România*. In: CCDJ, IX, Călăraşi, 1991. ISBN: 973-95349-0-2

FLORESCU, A., RUGINĂ, ŞT., VICOVEANU, D. *Aşezarea din epoca bronzului de la Gîrbovăţ (r. Tecuci, reg. Galaţi).* In: Danubius I, 1967, pp. 75-87. ISSN: 1220-5052

FLORESCU, M. *Problèmes de la civilization de Costişa à la lumière du sondaje de Borleşti.* In: Dacia N.S., XIV, 1970, pp. 51-82. ISSN: 0070-251X

FLORESCU, M. *Contribuţii la cunoaşterea concepţiilor despre lume şi viaţă a comunităţilor tribale monteorene*. In: Carpica, XI, 1979, pp. 57-134. ISSN: 1013-4182

FLORESCU, M. *Săpături şi sondaje în zonă.* In: M. Petrescu Dîmboviţa, M. Florescu, A.C. Florescu, Truşeşti. Monografie Arheologică, Bucureşti-Iaşi, 1999, pp. 633-642. ISBN: 973-27-0657-0

FLORESCU, M., CONSTANTINESCU, GH. *Cercetări arheologice în aşezarea din epoca bronzului (cultura Monteoru) de la Tercheşti (r. Focşani, reg. Galaţi)*. In: SCIV, 18, 2, 1967, pp. 285-305. ISSN: 1220-4781

FLORESCU, M., CĂPITANU, V. *Câteva observaţii privitoare la sfârşitul epocii bronzului în lumina ultimelor cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Bacău*. In: Carpica, I, 1968, pp. 35-47. ISSN: 1013-4182

FLORESCU, M., CĂPITANU, V. a. *Cercetările arheologice de la Dealul Morii*. In: Carpica, II, 1969, pp. 49-81. ISSN: 1013-4182

FLORESCU, M., CĂPITANU, V. b. *Cercetări arheologice de suprafaţă în judeţul Bacău.* In: ArhMol, VI, 1969, pp. 213-277. ISSN: 0066-7358

FLORESCU, M., NICU, M., RĂDULESCU, Gh. *Câteva date referitoare la fazele târzii ale culturii Monteoru în lumina cercetărilor de la Pufeşti*. In: MemAntiq, III, 1971, pp. 157-182. ISSN: 1222-7528

FLORESCU, M., FLORESCU, A. *Cercetările arheologice de la Cîndeşti-Coasta Banului com. Dumbrăveni (jud. Vrancea) în perioada 1976–1980*. In: MCA, 15, 1983, pp. 112–123.

FLORESCU, A., FLORESCU, M. *Şantierul arheologic Truşeşti (r. Truşeşti, reg. Suceava).* In: MCA, 7, 1961, pp. 79-89.

FLORESCU, M., FLORESCU, A. *Unele observaţii cu privire la geneza culturii Noua în zonele de curbură ale Carpaţilor Răsăriteni*. In: ArhMol, XIII, Iaşi, 1990, pp. 49-102. ISSN: 0066-7358

FLORESCU, M., FLORESCU, A. *Voce Noua*. In: Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României, III, (M-Q), Bucureşti, 2000, pp. 199-204. ISBN: 9734500449 9789734500444 9734501747 9789734501748 9734503332 9789734503339

GAIU, G. *Un cuptor de ars ceramică de la sfârşitul epocii bronzului*. In: Revista Bistriţei, XXIII, 2009, pp. 31-52. ISSN: 1222-5096

GAFINCU, A. *O matriţă pentru turnat bronzuri descoperită în Podişul Sucevei*. In: ArhMol, XL, 2017, pp. 153-168. ISSN: 0066-7358

GĂVAN, A. *Metalurgia tell-urilor bronzului din vestul României II, Terra Sebus.* In: Acta Musei Sabesiensis, nr. 5, Sebeş, 2013, pp. 141-192. ISSN: 2066-9143

GERSHKOVICH, YA. P. *On the Eastern Boumdary of the Noua-Sabatinovka-Coslogeni cultural complex*. In: CCDJ, 10, 1993, pp. 15-22.

GERŠKOVIČ, JA.P. *Studien zur spätbronzezeitlichen Sabatinovka-Kultur am unteren Dnepr und an der Westküste des Azov'schen Meeres*. In: EA, Bd. 7 (Rahden/Westf., 1999). ISBN: 9783896462565

GERSHKOVICH, YA.P. *Farmers and Pastoralists of the Pontic Lowland during the Bronze Age.* In: Prehistoric steppe adaptation and the horse, Cambridge 2003, s. 307-318. ISSN: 1363-1349

GHENESCU, O., SANA, D.V., ŞTEFU, V. *Cercetări arheologice de suprafaţă în sectorul Vinţu de Jos-Tărtăria (jud. Alba)*. In: BCŞS VI, Alba Iulia, 2000, pp. 69-85. ISBN: 1454-8097

GOGÂLTAN, F. *Bronzul timpuriu şi mijlociu în banatul Românesc şi pe cursul inferior al Mureşului. Cronologia şi descoperirile de metal.* In: BHAB, XXIII, Timişoara, 1999, ISBN: 973-9400-65-5

GOGÂLTAN, F. *The settlement of Căşeiu and some problems concerning the Late Bronze Age in the center and northern Transylvania.* In: Der Nordkarpatische Raum in der Bronzezeit, Baia-Mare, 2001, s. 191-214. ISBN: 9738515009

GOGÂLTAN, F. *Despre cronologia absolută a bronzului târziu în estul bazinului Carpatic.* In: Tyragetia, vol. XIII (XXVIII), nr. 1, Chișinău, 2019, pp. 45-70. ISBN: 1857-0240

GOGÂLTAN, F., POPA, C. I. *Gligoreşti „Holoame"(Kreis Cluj), eine spätbronzeitliche Siedlung aus Mittelsiebenbürgen*. In: Mensch, Kultur und gesellschaft von der Kupferzeit bis Frühen Eisenzeit im Nördlichen Eurasien. Beiträge zu ehren zum 60. Gerburtstag von Eugen Sava, Chişinău, 2016, s. 181-203. ISBN: 978-9975-87-100-6

GÖRSDORF, J., BOJADŽIEV, J. *Zur absoluten Chronologie der bulgarischen Urgeschichte. Berliner 14C Datierungen von bulgarischen archäologischen Fundplätzen*, In: EA, Band 2, 1996, s. 105-175. ISBN: 9783805319997

HAIMOVICI, S. *Resturi de faună descoperite în aşezarea de la Valea Lupului-Iaşi, aparţinând culturii Noua (Epoca bronzului).* In: Comunicări de geologie, Societatea de Ştiinţe Natural-Geografice din RSR, 2, 1963, pp. 171-179.

HAIMOVICI, S. *Studiu asupra resturilor de faună descoperite în aşezările aparţinând culturii Noua de la Bârlad şi Patra - Neamţ*. In: ArhMol, 2 - 3, 1964, pp. 218 - 233. ISSN: 0066-7358

HAIMOVICI, S. *Studiul paleofaunei de cultură Noua descoperită în staţiunea de la Cavadineşti (jud. Galaţi).* In: Carpica, XV, 1983, pp. 97-103. ISSN: 1013-4182

HAIMOVICI, S. *Studiul materialului paleofaunistic din aşezarea de tip Noua de la Drăgeşti (jud. Vaslui).* In: TD, VI, 1-2, 1985, pp. 161-167. ISSN: 0259-1081

HAIMOVICI, S. *Materialul faunistic de la Gârbovăţ. Studiu arheozoologic*. In: ArhMol, XIV, 1991, pp. 153-166. ISSN: 0066-7358

HAIMOVICI, S. *Quelques caractéristiques de l'archeozoologie de la culture de Noua dans le contexte de Noua-Sabatinovka-Coslogeni, du Bronze final*. In: Thraco-Dacica, 16, 1-2, 1995, pp. 237-241. ISSN: 0259-1081

HAIMOVICI, S. *L'économie animaliere de la culture Noua (Bronze Final, Roumanie orientale): les données archéozoologique*. In: Anthropozoologica, 25-26, 1997, pp. 691-698. ISSN: 0761-3032.

HAIMOVICI, S. *Studiul materialului faunistic descoperit în situl de cultură Noua de la Poşta Elan (jud. Vaslui) corelat cu cel găsit în alte situri*. In: ArhMol, XXIX, 2006, pp. 223-234. ISSN: 0066-7358

HÄNSEL, B. *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der Unteren Donau*. In: BAM, 17, Bonn, 1976. ISBN: 9783774913011

HIGHAM, TH., WARREN, R., BELINSKIJ, A., HÄRKE, H., WOOD, R. *Radiocarbon dating, stable isotope analysis, and diet-derived offsets in 14c ages from the klin-yar site, russian North Caucasus.* In: Radiocarbon, vol. 52, nr. 1-2, 2010, pp. 653-670. ISSN: 0033-8222

HOCHSTETTER A. *Eine Nadel der Noua-Kultur aus Nordgiechenland. Ein Beitrag zu absoluten Cronologie der späten Bronzezeit im Karpatenbecken.* In: Germania, 59, 1981, s. 239-259. ISBN: 9783805306461

HOREDT, K. *Die Wietenberg Kultur*. In: Dacia, NS, 4, 1960, pp. 107-137. ISSN: 0070-251X

HOREDT, K. a. *Problemele ceramicii din perioada bronzului evoluat în Transilvania*. In: Studii Şi Comunicări, 13, Sibiu, 1967, pp. 137-153. ISSN: 1454-6892

HOREDT, K. b. *Probleme der jüngerbronzezeitlichen Keramik in Transsilvanien*. In: Acta Arch. Carpathica 9, 1967, pp. 5-28. ISSN: 1013-4182

HOREDT, K., SERAPHIM, C. *Die Prähistorische Ansiedlung auf dem Wietenberg bei Sighişoara-Sehäsburg.* In: Antiquitas, Reihe 3, Band 10, Bonn, 1971. ISBN: 3774911037

HÜTTEL, G.H. *Bronzeitliche Trensen in Mittel-und Osteuropa. Grundzüge ihrer Entwicklung*. In: PBF, XVI, 2, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1981. ISBN: 9783406040030

IACOBESCU, S. *Repertoriul aşezărilor din epoca bronzului din judeţul Bacău*. In: Carpica XXIX, 2000, pp. 39-54. ISSN: 1013-4182

IGNAT, M. *Contribuţii la cunoaşterea epocii bronzului şi a Hallstattului timpuriu în judeţul Suceava.* In: TD, II, 1981, pp. 133-146. ISSN: 0259-1081

IGNAT, M. *Metalurgia în epoca bronzului și prima epocă a fierului din Podișul Sucevei*. Suceava, 2000. ISBN: 973-9408-79-0

ILIE, C., NICU, M. *Situri şi puncte arheologice din judeţul Galaţi*. In: Danubius, XX, 2002, pp. 5-42. ISBN: 973-8409-14-4

ILIE, C., BELDIMAN, C., MANDACHE, T., BELDIMAN, D.M. *Cercetări arheologice recente în aşezarea de la Cavadineşti-Râpa Glodului, jud. Galaţi. Date asupra artefactelor din materii dure de animale*. In: Arheovest V2 In Honorem Doina Benea – Interdisciplinalitate în Arheologie şi Istorie, Timişoara, 25 noiembrie 2017, Szeged, 2017, pp. 783-802. ISBN: 978-963-315-360-4

IONESCU, C., GHERGARI, L. *Mic glosar de termeni geologici utilizaţi în studiul ceramicii arheologice.* In: CA, XIII, 2006, pp. 451-460. ISSN: 0255-6812

IONESCU-RUSU, V.E., BRĂILEANU, M. *Studiul resturilor faunistice descoperite în aşezarea de la Rateşu-Cuzei aparţinând culturii Noua (Epoca Bronzului).* In: CA, III, 1979, pp. 77-86. ISSN: 0255-6812

IRIMIA, M. *Un depozit de bronzuri la Constanţa*. In: Pontica I, 1968, pp. 89-105. ISSN: 1013-4247.

IRIMIA, M. *Cercetările arheologice de la Rasova-Malul Roşu. Raport arheologic preliminar (cu privire specială asupra Hallstattului în Dobrogea)*. In: Pontica 7, 1974, pp. 75-139. ISSN: 1013-4247

IRIMIA, M. *Sceptre de piatră inedite din jud. Constanţa şi unele consideraţii privind legăturile zonei vest-pontice cu spaţiul egeean în bronzul târziu*. In: Pontica, 41, 2008, pp. 79-117. ISSN: 1013-4247, ISBN: 973-7951-29-8

IRIMIA, M. BARDAC, A. *Noi descoperiri din epoca bronzului la Grădina (jud. Constanţa)*. In: Pontica, XXVIII-XXIX, 1996, pp. 13-21. ISSN: 1013-4247

JUGĂNARU, G. *Cultura Babadag I.* Constanţa, 2005. ISBN: 973-644-480-5

KACSÓ, C. *Contribuţii la cunoaşterea ceramicii epocii bronzului de la Oarţa de Sus-Ghiile Botii (I)*. In: Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis, 5, 2013, pp. 111-139. ISSN: 2066-9143

KAISER, E. *Der Hort von Borodino*. In: Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Band 44, Bonn, 1997. ISBN: 3-7749-2855X

KAISER, E., SAVA, E. *Investigaţii de şantier în aşezarea culturii Noua de la Odaia.* In: Cercetări arheologice în Republica Moldova (2000-2003), Chişinău, 2004, pp. 40-49. ISBN: 9975981801

KAISER E., SAVA E. *Die „Aschehügel" der späten Bronzezeit im Nordpontikum. Erste Ergebnisse eines Forschungsprojekt in Nordmoldavien*. In: Eurasia Antiqua 12, 2006, s. 168-202. ISBN: 9783805337960

KAISER, E., SAVA, E. *Die absolute Datierung der neuazeitlichen Fundstelle Miciurin-Odaia, Nordmoldawien.* In: Der Schwarzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000-500 v.Chr.). Kommunikationebenen zwischen Kaukasus und Karpaten (Hrsg. J.

Apakidze, B. Govedarica, B. Hänsel). In: Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Band 25 (Rahden Westfalien, 2009), s. 147-159. ISBN: 978-3-89646-596-2

KAISER, E., SAVA, E. *Neue Daten zu Enstehung und Funktionalität so genannter Aschehügel in den Siedlungen der Noua-Kultur.* In: Der Schwarzmeerraum vom Neolithikum bis in die Früheisenzeit (6000-600 v.Chr.). Kulturelle Interferenzen in der Zirkumpontischen Zone und Kontakte mit ihren Nachbargebieten,Varna, 2012, s. 37. ISBN: 978-3-89646-596-2

KAISER, E., SAVA, E. *Müllhalde oder Opferplatz? Ausgrabung eines spätbronzezeitlichen Fundplatzes im Norden der Republik Moldova.* In: Vom Nil bis an die Elbe. Forschungen aus fünf Jahrzenten am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin. Internationale Archäologie. Studia honoraria, Bd. 36, Rahden/Westf. 2014, s. 133-145. ISBN: 978-3896465559

KAISER, E., SAVA, E., **SÎRBU, M.,** MISTREANU, E., BUBULICI, V. *Similar but Different! Late Bronze Age Settlement. Features in the Steppe and Forest Steppe.* In: Objects, Ideas and Travelers. Contacts between the Balkans, the Aegean and Western Anatolia during the Bronze and Early Iron Age. Volume to the memory of Alexandru Vulpe. Proceeding of the Conference in Tulcea, 10-13 November 2017 (edited by J. Maran, R. Băjenaru, S-C. Ailincăi, A-D. Popescu and Hansen S.). Universitätforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Band 350, 2020, pp. 395-417. ISBN: 978-3-7749-4248-6

KAŠUBA, M., KAISER E. *Ein Rillenhammer mit Geritzten Darstellungen aus Şoldăneşti, Nordwestliches Schwarzmeergebiet*. In: Analele Banatului, SN, Arheologie-Istorie, XVII, 2009, s. 157-189. ISSN: 1221-678X

KELEMEN, I. *Animalele „cenușarelor" culturii Noua din perioada târzie a epocii bronzului de la de la Albiș/ Rétremeno (județul Covasna).* In: Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare/ Jurnal of Archaeology, Anthropology and Interdisciplinary Studies, 2, Chișinău, 2020, pp. 151-163. ISSN: 2587-378, E-ISSN: 2587-3776

KLOCHKO, V.I. *Weapons of the tribes of the Nothhern Pontic Culture Circle: 5000-700 BC.* In: BPS, vol. 10, Poznan, 2001. ISSN: 1231-0344, ISBN: 83-86094-09-5

KLUSCHINZEW, W. N. *Sabbatinische Siedlung „Jushni Bug"*. In: Culture et Civilization av bas Danube X, Călăraşi, 1993, s. 75-83.

KOVÁCS, I. *A Mezőbándi ásatások. Őskori telep nyomok és temető, La -Tène izlésü temetkerés, népvándorláskori temeto.* In: Dolg. Erdélyi Nemzeti Múzeum, 1913, pp. 265-429.

KÜCHEMANN, Z.C., ZIDAROV, P. *Let's skate together! Skating on bones in the past and today*. In: From Hooves to Horn, from Mollusc to Mammonth. Manufacture and Use of Bone Artefacts from Prehistoric Times to the Prezent. Proceedings of the 4th Meeting of the ICAZ Worked Bone Research Group at Tllin, 26th – 31th of August 2003, Tallin, 2005, pp. 425-445. ISBN: 9789985503836

LÁSZLÓ, A. *Cercetarea începuturilor epocii fierului în spaţiul est-carpatic.* In: Sympozia Thracica, 9, 1992, pp. 208-224. ISNB: 9789739534932

LÁSZLÓ, A. *Dates radiocarbonne et chronologie de la civilization Noua-Sabatinovka-Coslogeni*. In: Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos, 10, 1993, pp. 24-43.

LÁSZLÓ, A. *Începuturile epocii fierului la Est de Carpaţi. Culturile Gáva-Holigrady şi Corlăteni-Chişinău pe teritoriul Moldovei*. In: Biblioteca Tracologică, VI, Bucureşti 1994. ISBN: 978973954994

LÁSZLÓ, A. *Statuetele antropomorfe ale culturii Gava-Holigrady*. In: MemAntiq, XX, 1995, pp. 85-97. ISBN: 973-95400-4-2

LÁSZLÓ, A. *Drajna de Jos-Lozova-Pobit-Kamăk-Uluburun. Sur le relation à longue distance dans l'âge tardif du bronze*. In: SAA, XII, 2006, pp. 43-56. ISSN: 1224-2284

LÁSZLÓ, A. *Unele probleme ale epocii bronzului în regiunile est-carpatice. Observaţii pe marginea unei cărţi recente.* In: ArhMold ,XXXIV, 2011, pp. 261-269.

LARINA, O., SÎRBU, G. *Rezultatele investigaţiilor arheologice din aşezările Feteşti I şi II (r-ul Edineţ).* In: Revista Arheologică, vol. X, nr. 1-2, Chişinău, 2014, p. 189-199. ISSN 1857-016X.

LAZANU, C.C. *Compositional analysis of two Daggers from the Late Bronze Age*. In: Eternitatea Arheologiei. Studii în onoarea profesorului Dumitru Boghian la a 65-a aniversare, Cluj-Napoca, 2020, pp. 579-592. ISBN: 978-606-020-278-3

LAZANU, C.C., URSACHE C.N. *Depozitul de bronzuri de la Oţeleni-Cimitirul Ortodox (com. Hoceni, jud. Vaslui),* In: B.P. Niculică, D. Boghean (ed) *Semper fidelis.* In honorem magistri Mircea Ignat, Ed. Istros, Suceava, 2013, pp. 175-194. ISBN: 978-606-654-070-4.

LAZAROVICI, C.M., BOROFFKA, N. *Descoperiri din perioada târzie a epocii bronzului de la Poieneşti, jud. Vaslui şi din Hallstattul timpuriu de la Scânteia, jud. Iaşi*. In: ArhMol XXXIII, 2010, pp. 275-284. ISSN: 0066-7358

LAZAROVICI, C.M., BABEŞ, M. *Poieneşti-aşezări preistorice*. Suceava, 2015. ISBN: 9786068698076.

LAZĂR, M. *Omoplaţi crestaţi din os în cadrul culturii Noua din România*. In: Două decenii de arheologie studenţească la Alba Iulia, „volum jubiliar", Alba-Iulia 2012, pp. 201-243. ISBN: 978-606-613-057-8

LAZĂR, S. *Despre formele de turnare de la sfârşitul epocii bronzului şi începutul fierului descoperite în Oltenia*. In: Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopşor", vol. XIV, 2013, pp. 237-250. ISSN: 1841-0898, ISBN: 973-99512-4-4

LEAHU, V. *Cultura Tei*. Bucureşti, 1966.

LEAHU, V. *Tracii carpato-dunăreni în marile migraţii egeene*. In: Cercetări Arheologice, Bucureşti, 1983, pp. 175-196. ISSN: 0255-6812

LEAHU, V. *Obiecte de metal şi mărturii ale practicării metalurgiei în aria culturii Tei*. In: SCIVA, XXXIX, 3, 1988, pp. 223-243. ISSN: 0039-4009

LEAHU, V. *Cultura Tei. Grupul cultural Fundenii Doamnei. Probleme ale epocii bronzului în Muntenia.* In: BTHR, XXXVIII, Bucureşti, 2003. ISBN: 9789738155176

LEAHU, V., TROHANI, G., *Sondajul arheologic de la Surlari*. In: Cercetări Arheologice, II, Bucureşti, 1976, pp. 73-85. ISSN: 0255-6812

LEBEDEVA, E. *Les résultats préliminaires de l'etudies paleoetnobotaniques du site Coslogeni*. In: CCDJ, XIII-XIV, 1995, pp. 95-102. ISBN: 973-95349-14-7

LESKOV, A.M. *Jung-und spätbronzezeitliche Depotfunde in nördlichen Scwarzmeergebiet, I.* In: PBF, XX, 5. C. H. Beck'sche Verlagbuchhandlung, München, 1981. ISBN: 340608669

LEVITSCKII, O., SAVA, E. *Nouvelles recherches des établissements de la culture Noua la zone comprise entre le Prout et le Nistru.* In : Culture et civilisation au Bas Danube, vol. X, Călăraşi, 1993, pp. 125–157.

LEVIŢKI, O. *Cultura hallstattului canelat la răsărit de Carpaţi*. In: BTHR, VII, Bucureşti, 1994, ISBN: 973-95349-10-4

LEVIŢKI, O., SÎRBU, G. *Noi dovezi ale prelucrării locale a bronzului în aria est-carpatică a complexului hallstattian timpuriu cu ceramică canelată*. In: MemAntiq, XXV-XXVI, 2010, pp. 329-357. ISSN: 1222-7528

LISITSKII, F., POLETAEV, A., STOLBA, V. *Chemical data on ashy soils as an information basis for dating archaeological sites.* In: Elsevier, Data în Brief 34, 2021. ISSN: 2352-3409

LISITSKII, F., STOLBA, V. *Archaeological ash deposits and soils formed on ash in the South of the East European Plain.* In: Elsevier, Quantenary International 618, 2022, s. 14-23. ISSN: 2352-3409

MAREŞ, I., LÁSZLO, A., NICULICĂ, B.P., IGNAT, M. *Plastica zoomorfă şi antropomorfă din aşezarea fortificată din prima epocă a fierului, cultura Gava-Holihrady, grupul Grăniceşti, de la Siret-Dealul Ruina, judeţul Suceava*. In: Acta Musei Tututovensis III, Bârlad, 2008, pp. 120-140. ISSN: 1842-2373

MARINESCU, G. *Cercetări şi descoperiri arheologice în judeţul Bistriţa-Năsăud, I.* In: Arhiva Someşană, 3, 1975, pp. 302-333.

MARINESCU, G. *Depozitul de bronzuri de la Agrieş (com. Tîrlişua, jud. Bistriţa-Năsăud) şi unele probleme ale bronzului târziu în Transilvania nord-estică.* In*:* Apulum 17, 1979, pp. 91-101. ISSN: 1013-428X

MARINESCU, G. *Cercetări şi descoperiri arheologice în judeţul Bistriţa-Năsăud (VIII)*. In: Marisia, 13-14, 1984, pp. 23-32.

MARINESCU, G. *Descoperiri de la sfîrşitul epocii bronzului (cultura Noua) în nord-estul Transilvaniei.* In: Apulum 22, 1985, pp. 23-29. ISSN: 1013-428X

MARINESCU, G. *Cercetări şi descoperiri arheologice de epoca bronzului în nord-estul Transilvaniei.* In: Revista Bistriţei, VII, 1993, pp. 5-27. ISSN: 1222-5096

MARINESCU, G. *Cercetări şi descoperiri arheologice de epoca bronzului în nord-estul Transilvaniei (II).* In: Revista Bistriţei, IX, 1995, pp. 49-124. ISSN: 1222-5096

MARINOVA, E., ATANASSOVA, JU. *Anthropogenic impact on vegetation and environment during the Bronze Age in the area of Lake Durankulak, NE Bulgaria: Pollen, microscopic charcoal, non-pollen palynomorphs and plant macrofossils.* In: Review of Paleobotany and Palynology, vol. 114, Issues 1-2, 2006, pp. 165-178. ISSN: 0034-6667

MIHAI, F., ILIE, C. *Analiza materialului litic atribuit culturii Noua descoperit în situl de la Negrileşti-Curtea şcolii (jud. Galaţi)*. In: Peuce, SN, XVIII, 2020, pp. 35-66. ISSN: 0258-8102

MISTREANU, E. *Un lot din piese din lut, caracteristice epocii bronzului târziu, descoperit în situl Cucoara I (identificat în fondul Muzeului Național de Istorie a Moldovei),* In: Sesiunea Științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția VIII, In memoriam Ion Niculiță (1939-2022), Program, Rezumatelor comunicărilor, Chișinău 2022, pp. 17-18, ISBN: 978-9975-159-41-8

MITREA I. *Comunităţile săteşti la est de Carpaţi în epoca migraţiilor. Aşezarea de la Davideni din sec. V-VIII*. Piatra Neamţ, 2001. ISSN: 0074-2015, ISBN: 978-3-598-20433-3

MOREGENSTEN, P. *Typical hide working tools from the late Bronze Age of Moldova.* In: Witten in Bones. Studie son tehnologica land social context of past faunal skeletal remains, Wrocław, 2011, s. 165-173. ISBN: 978-83-61416-64-7

MORINTZ, S. *Einige Probleme der Bronzezeit im Donau-Balkangebiet.* In: Thracia III, 1974, s. 145-151. ISSN: 0204-9872

MORINTZ, S. *Câteva consideraţii cu privire la complexul cultural Sabatinovka–Coslogeni–Noua.* In: Peuce, VI, 1977, pp. 23-29. ISSN: 0258-8102

MORINTZ, S. *Contribuţii arheologice la istoria tracilor timpurii: Epoca bronzului în spaţiul carpato-balcanic*. Vol. I, Bucureşti, 1978.

MORINTZ, S., ANGHELESCU, N. *O nouă cultură a epocii bronzului în România. Cultura de tip Coslogeni*. In: SCIV, 21, 3, 1970, pp. 373-415. ISSN: 1310-9537

MORINTZ, S., ŞERBĂNESCU, D. *Cercetări arheologice la Hârşova şi împrejurimi*. In: SCIVA XXV, 1, 1974, pp. 47-69. ISSN: 0039-4009

MORINTZ, S., ŞERBĂNESCU, D. *Rezultatele cercetărilor de la Radovanu, punctul „Gorgana a doua" (jud. Călăraşi). I. Aşezarea din epoca bronzului. II. Aşezarea geto-dacică*. In: Thraco-Dacica VI, 1985, pp. 5-30. ISSN: 0259-1081

MOZSOLICS, A. *Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely*. In: Bronzefunde aus Ungarn, Budapest, 1985. ISBN: 963-05-3623-4

MUNTEANU, R. *Bronzul mijlociu şi târziu în depresiunile marginale ale Carpaţilor orientali*. In: BMA, XXV, Piatra-Neamţ, 2010. ISBN: 978-973-7777-17-1

MUNTEANU, O., SÎRBU, L., SÎRBU, GH. *Descoperiri cu semnificaţii de cult din aşezarea din epoca bronzului târziu de la Ulmu.* In: Tyragetia, vol XI, nr.1, 2017, pp. 107-119. ISSN: 1857-0240

NEAGU M. *The Eastern component of the Coslogeni Culture*. In: CCDJ, X, 1993, pp. 165-192.

NEAGU, M., NOPCEA, C. *Cercetările arheologice preventive de la Chirnogeni, jud. Constanţa (2001)*. In: Pontica XL, 2007, pp. 471-485. ISSN: 1013-4247

NEAGU M. NANU, D.B. *Consideraţii preliminare asupra aşezării eponime de la Grădiştea-Coslogeni, judeţul Călăraşi.* In: CCDJ, II, 1986, pp. 99-128.

NEAGU M. NANU, D.B. *Consideraţii asupra tracilor timpurii de la Dunărea de Jos în lumina săpăturilor arheologice de la Grădiştea Coslogeni.* In: CCDJ, V-VII, 1988-1989, pp. 13-26.

NEAGU M. NANU, D.B. *Probleme ale studierii tracilor timpurii la Dunărea de Jos*. In: Symp.Thrac, 8, Satu Mare-Carei, 1990, p. 124.

NESTOR, I. *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*. In: Ber. RGK 22, 1932 (1933), s. 11-181.

NESTOR, I., BĂLAN, V., COMŞA, E., POŞCA, GH., ZAHARIA, E. *Aşezările din epoca barbariei. Lucrările de pe şantierul de la Sărata-Monteoru – jud. Buzău.* In: SCIV, 1, 1950, pp. 53–56. ISSN: 1310-9537

NESTOR, I., ALEXANDRESCU, A., COMŞA, E., ZAHARIA-PETRESCU, EU., ZIRRA, V. *Săpăturile de pe şantierul Valea Jijiei (Iaşi-Botoşani-Dorohoi) în anul 1950*. In: SCIV, 2, 1, 1951, pp. 51-76.

NESTOR, I., ALEXANDRESCU, A., COMŞA, E., ZAHARIA-PETRESCU, EU., ZIRRA, V. *Şantierul Valea Jijiei*. In: SCIV, 3, 1952, pp. 19–119.

NESTOR, I. *Începuturile societăţii gentilice patriarhale şi ale destrămării orînduirii comunei primitive. Epoca bronzului.* In: Istoria României I, Bucureşti 1960, pp. 91–136.

NICULICĂ, B.P. *Epoca bronzului în Podişul Sucevei*. Suceava, 2015. ISBN: 978-606-8698-06-9

NICULIŢĂ, I., ZANOCI, A., BĂŢ, M. *The Horizon with incised pottery of the Holercani-Hansca tape in the Middle Dniester river region.* In: Mensch, Kultur und gesellschaft von der Kupferzeit bis Frühen Eisenzeit im Nördlichen Eurasien. Beiträge zu ehren zum 60. Gerburtstag von Eugen Sava, Chişinău, 2016, pp. 295-317. ISBN: 978-9975-87-101-3

NIEDERLENDER, A., LACAM, R., ARNAL, J. *Mors en bois de cerf de Roucadour (Lot).* In: Bulletin de la Société préhistorique de France, tome 50, nr. 9-10, 1953, pp. 515-517.

OANCEA, A. *Unele observaţii cu privire la fazele finale ale culturii Monteoru în lumina cercetărilor de la Cârlomăneşti, jud. Buzău*. In: CA, II, 1976, pp. 191-237. ISSN: 0255-6812

OANCEA, A. *Considérations sur l'étape finale de la culture de Monteoru*. In: Dacia N.S., 25, 1981, pp. 131-194. ISSN: 0070-251X

OROSZ, E., *Az Apahidai „Réti őstelep" (Kolosz m.).* In : Arch. Ert, 18, 1908, pp. 172-179.

PALINCAȘ, N. *Valorificarea arheologică a probelor 14C din fortificaţia aparţinând epocii bronzului târziu de la Popeşti (jud. Giurgiu)*. In: SCIVA, 47, 3, 1996, pp. 239-295. ISSN: 0039-4009

PALINCAȘ, N., ROTEA M., SAVA T.B., SAVA G.O., GÂZA O., BODEA M., DAVID C., *Revisiting the Radiocarbon-Based Chronology of the Wietenberg Culture (Middle Bronze Age Transilvania): A Debate of Supra-Regional Relevance.* In: (Eds. N. Palincaș, C.C. Ponta) Brigding Science and Heritage in the Balkans. Studies in archaeometry, cultural heritage restoration and conservation, Oxford, 2019, pp. 38-51. ISBN: 978-1-78969-196-2

PANAJOTOV, I. *The Bronz Age in Bulgaria. Studies and Problems.* In: D. Bailey, I. Panajotov (edited with Stefan Alexandrov), Prehistoric Bugaria, I, Monographs in World Archaeology 22, Madison, Wisconsin, 1995, pp. 243-252. ISBN: 9781881094111

PANKOVSKIY, V. *Deer antler cheekpiece from Uskalka I. Expertise and advice on typological classification*. In: Mensch, Kultur und gesellschaft von der Kupferzeit bis Frühen

Eisenzeit im Nördlichen Eurasien. Beiträge zu ehren zum 60. Gerburtstag von Eugen Sava, Chişinău, 2016, pp. 225-243. ISBN: 978-9975-87-100-6

PAPASIMA, T. *Cercetările arheologice de la Chirnogeni*. In: Pontica, XXXIX, 2006, pp. 321-332. ISBN: 9789737951298

PĂUNESCU, A. *Evoluţia uneltelor şi armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*. Bucureşti, 1970. ISSN: 0067-7388

PĂUNESCU, A., ŞANDURSCHI, P., CHIRICA, V. *Repertoriul arheologic al judeţului Botoşani*. vol. I, Bucureşti, 1976.

PÂSLARU, I. *Harnaşamentul în epoca bronzului*. In: Thraco Dacica, XXI, 1-2, 2000, pp. 147-162. ISSN: 0259-1081

PETRESCU-DÎMBOVIŢA, M. *Contribuţii la problema sfârşitului epocii bronzului şi începutului epocii fierului în Moldova*. In: SCIV, 4, 1953, 3-4, pp. 443-480.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA, M. a. *Cultura Noua, Epoca bronzului*. In: Istoria României, I, 1960, pp. 113-114.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA, M. b. *Depozite şi turnătorii*. In: Istoria României, I, 1960, pp. 147-149.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA, M. *Date noi relativ la descoperirile de obiecte de bronz de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul Hallstatt-ului din Moldova*. In: ArhMol, 2-3, 1964, pp. 251-272.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA, M. *Depozitele de bronzuri din România*. Bucureşti, 1977.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA, M. *Die Sicheln in Rumänien*. In: PBF, XVIII, 1, München, 1978. ISBN: 3-406-00772-4

PETRESCU-DÎMBOVIŢA, M. *Der Arm-und Beinschmuck in Rumänien*. In: PBF, X, 4, Stuttgart, 1998. ISBN: 978-3-515-06799-7

PETRESCU-DÎMBOVIŢA, M. *Alte descoperiri din diferite epoci de la Truşeşti-Ţuguieta*. In: M. Petrescu Dîmboviţa, M. Florescu, A.C. Florescu, Truşeşti. Monografie Arheologică, Bucureşti-Iaşi 1999, pp. 627-632. ISBN: 9789732706572

PETRESCU-DÎMBOVIŢA, M. a. *Perioada târzie a epocii bronzului*. In: M. Petrescu Dîmboviţa, Al. Vulpe (coord), Istoria Românilor, I, Bucureşti, 2001, pp. 272-287. ISBN: 9789734503810

PETRESCU-DÎMBOVIŢA, M. b. *Intensificarea metalurgiei în perioada bronzului mijlociu şi târziu*. In: M. Petrescu Dîmboviţa, Al. Vulpe (coord), Istoria Românilor, I, Bucureşti, 2001, pp. 289-294. ISBN: 9789734503810

PETRESCU-DÎMBOVIŢA, M., DINU, M., BOLD, EM. *Cercetări arheologice în Podişul Central Moldovenesc, I, Valea Bârladului Superior de la izvoare şi până la Buhăieşti*. In: AŞUI, I, 1-2, 1955, pp. 1-50.

PETRESCU-DÎMBOVIŢA, M., DINU, M., BOLD, EM. *Cercetări arheologice în Podişul Central Moldovenesc, II, Subregiunea Semnic-Rahova şi Valea Bârladului Superior între Buhăieşti şi Vaslui*. In: AŞUI, IV, 1-2, 1958, pp. 1-30.

PIENIĄŻEK, M. *Domestic Architecture in the Steppe: A Discussion on the Availability of Building Resources and on the Building Strategies of the Late Bronze Age Sabatinovka Culture in the Southern Ukraine*. In: Popova L.M., Hartley C.W., Smith A.T. (Eds.) Social Orders and Social Landscapes, Cambridge, 2007, pp. 416–448. ISBN: 9781847183590

POPA, D., BOROFFKA, N. *Consideraţii privind cultura Noua. Aşezarea de la Ţichindeal, jud. Sibiu*. In: SCIVA, 47, 1996, pp. 51-61. ISSN: 0039-4009

POPA, C.I., TOTOIANU, R. *Aspecte ale epocii bronzului în Transilvania (între vechile şi noile cercetări)*. Sebeş, 2010. ISBN: 978-973-117-297-2

POPOVICI, D. *Cercetările arheologice de la Mitoc „Pârâul lui Istrati", judeţul Botoşani 1981*. In: CA, VIII, Bucureşti, 1986, pp. 8-19. ISSN: 0255-6812

PRISECARU, D., ILIE, C. *Reinterpretarea unor artefacte descoperite în situl arheologic Cavadinești, jud. Galați.* In: Danubius, XXXII, Galați, 2014, pp. 47-70. ISSN: 1220-5052

PUSKÁS, J. *Aşezarea culturii Noua de la Albiş/ Rétremeno (judeţul Covasna).* In: Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare/ Jurnal of Archaeology, Anthropology and Interdisciplinary Studies, 2, Chișinău, 2020, pp. 111-150. ISSN: 2587-378, E-ISSN: 2587-3776

RENŢA, E. *Prima epocă a fierului pe cursul râului Ialomiţa*. In: Seria Situri Arheologice III, Târgovişte, 2008. ISBN 978-973-8966-80-2

RICE, P.M. *Pottery analysis. A Sourcebook.* The University of Chicago Press, Chicago-LondraH, 1987, 394 pp. ISBN: 9780226711188.

RIŞCUŢA, N.C. *Obiecte din os şi corn în cultura Wietenberg*. In: BCŞS, 1, Alba-Iulia, 1995, pp. 53-60. ISSN: 1454-8097

ROBERTS, R., OTOOWAY, B.S. *The use and significance of the socketed axes during the Late Bronze Age.* In: EJA, 6 (2), 2003, pp. 119-140. ISSN: 1461-9571

ROMANOVSKAJA, M.A., *Aşezarea de la Ulmi. Săpăturile din anul 1960.* In: ArhMol, nr. XI, 1987, pp. 207-226.

ROSKA, M. *Über die Herkunft der sag. Hackensicheln*. In: ESA, 12, 1938, s. 153-166.

ROTARU, M. *Noi descoperiri de la sfârşitul epocii bronzului în bazinul Elanului*. In: TD, IV, 1-2, 1983, pp. 73-84. ISSN: 0259-1081

ROTARU, M. a. *Aşezarea de la sfârşitul epocii bronzului de la Rai-Gura Hulubăţ, com. Murgeni, jud. Vaslui*. In: Antichităţile Elanului, vol. II, Bârlad, 2009, pp. 105-122. ISBN: 978-606-8056-60-9

ROTARU, M. b. *Unelte de os din aşezările Noua situate în partea de sud-est a judeţului Vaslui*. In: Antichităţile Elanului, vol. II, Bârlad, 2009, pp. 130-152. ISBN: 978-606-8056-60-9

ROTARU, M., GHEORGHE, GH. *Unelte din os din aşezările Noua situate în partea de sud-est a judeţului Vaslui*. In: AMT, I, Bârlad, 2006, pp. 129-147. ISSN: 2457-1709

ROTEA, M., WIETTENBERGER, M., TECAR, M., TECAR, T. *Metalurgia epocii bronzului în Transilvania. Meşteşug, artă, magie.* In: Revista Bistriţei, XXV, 2011, pp. 9-35. ISSN: 1222-5096

RUSU, M. *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transsilvanien vom Ende der Brozezeit bis in die mittlere Hallstattzeit*. In: Dacia, N.S., VII, 1963, s. 177-210. ISSN: 0070-251X

RUSU, M. *Depozitele de bronzuri de la Rebrişoara*. In: ArhMold, II-III, 1964, pp. 237-250.

RUSU, M. *Depozitul de bronzuri de la Balşa*. In: Sargetia, 4, 1966, pp. 17-40. ISSN: 1013-4255

SAVA, E. a. *Contribution au probleme de la genèse de l'ensemble des cultures Noua-Sabatinovka-Coslogeni.* In: Simpozia Thracologica, nr. 9, Bucureşti, 1992, pp. 107-109.

SAVA, E. a. *Schiţă despre geneza culturii Noua şi rolul ei în formarea culturii Hallstattului tracic timpuriu.* În: Simpozion Internaţional. Masivul Traco-Cimerian. Probleme actuale. Rezumatele referatelor. Chişinău, 1994, pp. 9-10 (rom), c. 29-30 (rus).

SAVA, E. b. *Epoca bronzului – perioada mijlocie şi târzie, sec. XVII-XII î.e.n.* In: Thraco-Dacica XV, 1994, pp. 141-158. ISSN: 0259-1081

SAVA, E. *Sur la genèse de la culture Noua et son rôle dans la formation de la culture du Hallstatt thrace ancien.* In: Buletin de Thracologie, vol. II, Mangalia, 1995, pp. 70-71.

SAVA, E. *Die Rolle der „östlichen" und „westlichen" Elemente bei der Genese des Kulturkomplexes Noua-Sabatinovka.* In: (Hrsg. B. Hänsel, J. Machnik) Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Nomadenbewegungen und Kulturaustasch in den vorchristlichen Metallzeit (4000-500 v. Chr.), München-Rahden/Westf., 1998, s. 267-312. ISBN: 9783896465016

SAVA, E. *Istoricul cercetărilor şi contribuţii noi la periodizarea şi cronologia absolută a culturii Noua.* In: Studia in Honorem Ion Niculiţă. Omagiu cu prilejul împlinirii a 60 de ani, Chişinău 1999, pp. 54-84. ISBN: 9789975940207

SAVA, E. *Die Siedlungen und der Aschenhügel der Sabatinovka-Kultur im Prut-Dnestr-Zwischenstromgebiets.* In: ULIM. Symposia Professorum. Seria Istorie, Chişinău, 2000, s. 8-10. ISBN: 9975-920-20-9

SAVA, E. a. *Materiale din epoca bronzului târziu din aşezarea Mereni.* In: ArhMold, XXV, 2002, pp. 69-92. ISSN: 0066-7358

SAVA, E. b. *Die Bestattungen der Noua-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsriten zwischen Dnestr und Westkarpaten.* In: PAS, Bd. 19, Kiel, 2002. ISBN: 3935305044

SAVA, E. *Interferenţe cultural-cronologice în epoca bronzului târziu din spaţiul Carpato-Nistrean (Complexul cultural Noua-Sabatinovka).* Autoreferat a tezei de doctor de habilitat în ştiinţe istorice, Chişinău 2003.

SAVA, E. a. *Unele aspecte economice din perioada târzie a epocii bronzului (complexul cultural Noua-Sabatinovka).* In: Studii de istorie veche şi medievală. Omagiu profesorului Gheorghe Postică, Chişinău, 2004, pp. 68-75. ISBN: 9975-927-29-7

SAVA, E. b. *Die spätbronzezeitlichen Aschehügel des Noua-Sabatinovka Kulturkomplexes. Archäologische und ethnographische Aspekte.* In: International Symposium. Aspects of Spiritual Life in South-East Europe from prehistory to Middle Ages. October 17-20, Iaşi, 2004, s. 20-24. ISSN: 0066-7358

SAVA, E. a. *Die spätbronzezeitlichen Aschehügel („Zol'niki") – ein Erklärungsmodell und einige historisch-wirtschaftliche Aspekte*. In: PZ, 80, 1, 2005, s. 65-109. ISSN: 0079-4848

SAVA, E. b. *Viehzucht und Akerbau in der Noua-Sabatinovka Kultur. Interpretationsraum Bronzezeit.* In: (Hrsg. B. Horejs, R. Jung, E. Kaiser, B. Terzan) Bernhard Hänsel von seinen Schülern gewidmet, UPA, Band 121, Berlin, 2005, s. 143-159. ISBN: 9783774933781

SAVA, E. *Cercetările „cenuşarelor" din aşezarea de tip Noua de la Odaia-Miciurin, raionul Drochia. Rezultate şi perspective.* Sesiunea ştiinţifică a Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei (ediţia a XVII-a), 18-19 octombrie 2007, Rezumatele comunicărilor. Chişinău, 2007, pp. 15-16.

SAVA, E. *Neue Funde der Bronzemetallurgie aus Komplexen der Noua-Sabatinovka-Kultur im Prut-Dnestr-Gebiet*. In: Humboldt-Kolleg in Chişinău, Republik Moldova (4-8 Oktober 2009). Internationale Fachtagung von Humboldtianern für Humboldtianer. Der Schwarzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000-500 v. Chr.). Globale Entwicklung versus Lokalgeschehen, Chişinău, 2009, s. 35-36. ISBN: 9783896465962

SAVA, E. *Neue Gussformenfunde der späten Bronzezeit aus dem Gebiet zwischen Prut und Dnestr*, In: Der Schwarzmeeraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000-500 v. Chr.), Verlag Marie Leidorf GmbH, 2011, s. 178-187. ISBN: 9783896465986

SAVA, E. *Aşezări din perioada târzie a epocii bronzului în spaţiul pruto-nistrean (Noua-Sabatinovka)*. Chişinău, 2014. ISBN: 978-9975-80-903-0, 978-9975-80-904-7

SAVA, E., LEVIŢKI, O. *Aşezarea culturii Noua Petruşeni „La Cigoreanu" (investigaţii de şantier din anul 1991).* In: Cercetări arheologice în aria nord-tracă, vol. I, Bucureşti, 1995, pp. 157-188. ISBN: 973-95349-20-6

SAVA, E., AGULNIKOV, S. *Contribuţii noi la definirea ritului funerar în cultura Sabatinovka.* In: Interferenţe cultural-cronologice în spaţiul nord-pontic, Chişinău, 2003, pp. 113-138.

SAVA, E., **SÎRBU, M.** *Aşezări cu „cenuşare" în bazinul Răutului (Catalog).* In: Tyragetia, vol. III (XVIII), nr.1, 2009, pp. 169-192. ISSN: 1857-0240

SAVA, E., KAISER, E., **SÎRBU, M.,** MISTREANU, E. *O nouă etapă de cercetare în cadrul aşezării de la Taraclia-Gaidabul. Campania 2017.* In: Cercetări Arheologice în Republica Moldova. Campania 2017, Chișinău, 2018, pp. 37-39. ISBN: 978-9975-3164-5-3.

SAVA, E., KAISER, E., **SÎRBU, M.,** MISTREANU, E., BUBULICI V., SÎRBU L. *Rezultatele preliminare ale cercetărilor arheologice în aşezarea de la Taraclia-Gaidabul (Campania 2019).* In: Cercetări Arheologice în Republica Moldova. Campania 2019, Chișinău, 2020, pp. 44-45, ISBN: 978-9975-3164-5-3

SCHUSTER, C.F., COMŞA A., POPA, T. *The Archaeology of Fire in the Bronze Age of România.* Giurgiu, 2001. ISBN: 9789738155046

SEBASTIAN D. *Câteva consideraţii privind exploatarea minereului de cupru în preistorie. Transilvania.* In: BCŞS, 15, 2009, pp. 7-15. ISSN: 1454-8097

SMIRNOVA I. *Die Siedlung Mahala IIA und IIB ein Denkmal der Noya I und II- Kultur.* In: Culture et Civilization au Bas Danube, X, Călărași, 1993, s. 57-81.

SOROCEANU, T. *Descoperirile din epoca bronzului de la Obreja*. In: AMN, X, 1973, pp. 493-517. ISSN: 1454-1513

SOROCEANU, T., ISTRATE M. *Faza finală a culturii Wietenberg*. In: Studii și Comunicări-Muzeul Brukenthal, 19, 1975, pp. 21-27.

SPIRIDONOVA, E. *Les résultats préliminaires de l'examen palynologique du site Coslogeni.* In: Cultură şi Civilizaţie Dunărea de Jos, XIII-XIV, 1995, pp. 81-94. ISBN: 973-95349-14-7

STANC, S.M., DIACONU, V., BEJENARU, L. *Resurse animale pentru economia comunităţilor culturii Noua (Epoca Bronzului): studiu de caz privind aşezarea de la Crasnoleuca (judeţul Botoşani, România)*. In: Tyragetia vol. XII (XXVII), nr.1, 2018, pp. 149-154. ISSN: 1857-0240

SÎRBU, M. *Industria materiei dure animale în perioada târzie a epocii bronzului (complexul cultural Noua-Sabatinovka).* In: Tyragetia, vol.V (XX), nr.1, Chişinău, 2011, pp. 199-225. ISSN: 1857-0240

SÎRBU, M. *Piese din lut descoperite în aşezările culturilor Noua-Sabatinovka din spaţiul carpato-nistrean.* In: Tyragetia, vol.VI (XXI), nr.1, Chişinău, 2012, pp. 91-111. ISSN: 1857-0240

SÎRBU, M. a. *Piese litice descoperite în aşezările culturilor Noua-Sabatinovka din spaţiul pruto-nistrean*. In: Tyragetia, vol.VII (XXII), nr.1, Chişinău, 2013, pp. 163-189. ISSN: 1857-0240

SÎRBU, M. b. *Depozitul din perioada tardivă a epocii bronzului descoperit în împrejurimile comunei Antoneşti, raionul Cantemir, Republica Moldova*. In: Tyragetia, vol.VII (XXII), nr.1, Chişinău, 2013, pp. 205-218. ISSN: 1857-0240

SÎRBU, M. *Piese de bronz descoperite în aşezările de tip Noua-Sabatinovka din spaţiul pruto-nistrean.* In: Tyragetia, vol. VIII (XXIII), nr.1, Chișinău, 2014, pp. 185-203. ISSN: 1857-0240

SÎRBU, M. *Viaţa spirituală a comunităţilor Noua-Sabatinovka-Coslogeni prin prisma elementelor non-funerare descoperite în aşezări*. In: Tyragetia, vol. IX (XXIV), nr.1, Chişinău, 2015, pp. 91-122. ISSN: 1857-0240

SÎRBU, M. *O groapă cu schelete de câini descoperită în cadrul aşezării Taraclia-Gaidabul (cultura Sabatinovka) în anul 2017.* In: Programul rezumatelor comunicărilor. Sesiunea Științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția a V-a, Universitatea de Stat, Chișinău, 2018, p. 5. ISBN: 978-9975-71-995-7

SÎRBU, M. *Completări privind lotul artefactelor din piatră, descoperit în incinta primei aşezări de tip Noua, cercetate pe teritoriul Republicii Moldova,* In: Tyragetia, Arheologie Istorie Antică, vol. XVI, nr.1, Chişinău, 2022, pp. 153-169. ISSN: 1857-0240

SÎRBU, M., SAVA, E. a *Obiecte din piatră şi silex,* In: E. Sava, Aşezări din perioada târzie a epocii bronzului în spaţiul pruto-nistrean (Noua-Sabatinovka), Chişinău, 2014, pp. 453-470. ISBN: 978-606-654-320-0

SÎRBU, M., SAVA, E. b. *Obiecte din os şi corn*. In: E. Sava, Aşezări din perioada târzie a epocii bronzului în spaţiul pruto-nistrean (Noua-Sabatinovka), Chişinău, 2014, pp. 433-453. ISBN: 978-606-654-320-0

SÎRBU, M., SAVA, E. c. *Obiecte din lut.* In: E. Sava, Aşezări din perioada târzie a epocii bronzului în spaţiul pruto-nistrean (Noua-Sabatinovka), Chişinău. 2014, pp. 470-481. ISBN: 978-606-654-320-0

SÎRBU, M., SAVA, E. d. *Obiecte din bronz.* In: E. Sava, Aşezări din perioada târzie a epocii bronzului în spaţiul pruto-nistrean (Noua-Sabatinovka), Chişinău 2014, pp. 481-500. ISBN: 978-606-654-320-0

SÎRBU, M., BICBAEV, V. *O groapă din perioada târzie a epocii bronzului descoperită în zona lacului „Valea Morilor" din oraşul Chişinău*. In: Tyragetia, vol. X (XXV), nr.1, Chișinău, 2016, pp. 195-201. ISSN 1857-0240

SÎRBU, M., ŢERNA, S. *Stolniceni II – o nouă aşezare cu „cenuşare" descoperită în zona de nord a Republicii Moldova.* In: Tyragetia, vol. XI (XXVI), nr.1, Chişinău, 2017, pp. 93-106. ISSN: 1857-0240

SÎRBU, M., DIACONU, V. *Mojare din piatră specifice epocii bronzului din zona nord şi vest pontică*. In: Istorie şi Civilizaţie de-a lungul Dunării de Jos. Culegere de studii dedicată zilei internaționale a fluviului -29 iunie, vol. I, Brăila, Ismail, Cahul, Galaţi, 2018, pp. 19-25.

SÎRBU, M., POPOVICI, S., VORNIC, V. *The hoard of bronz artifacts discovered near village Haragîş (Cantemir district)*. In: Tyragetia, vol. XIII (XXVIII), nr.1, Chişinău, 2019, pp. 229-241. ISSN: 1857-0240

SÎRBU, M., TOPAL, D., SAVA, E., DERMENJI, L. *Piese din bronz descoperite în aşezările culturilor Noua-Sabatinovka din colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei*. In: Tyragetia vol. XIV (XXIX), nr. 1, Chișinău, 2020, pp. 77-101. ISSN: 1857-0240

SÎRBU M., TOPAL D., SAVA E., DERMENJI L. *Bronze objects discovered in the settlements of the Noua-Sabatinovka cultures from the collection of the National Museum of History of Moldova.* In: Revista Arheologică, vol. XVII/2, Chișinău, 2021, pp. 18-42. ISSN: 1857-016X, E-ISSN: 2537-6144.

SMIRNOVA, G. *Die Siedlung Mahala IIa und IIb ein Denkmal der Noua I- und II Kultur*. In: CCDJ, 10, 1993, s. 57-73.

SPIRIDONOVA, E. *Les résultats préliminaires de l'examen palynologique du site Coslogeni*. In: CCDJ, XIII-XIV, 1995, pp. 81-94. ISBN: 973-95349-14-7

SWIESNIKOW, I.K. *Kultura Komarowska*. In: ArhPol, 1967, pp. 39-107.

SZÉKELY, ZS. *Săpăturile executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe*. In: MCA, VII, 1960, pp. 179 - 189.

SZÉKELY, ZS. *Contribuţii la dezvoltarea culturii Noua în sud-estul Transilvaniei.* In: Studii şi Comunicări, 12, Sibiu, 1965, pp. 21-34.

SZÉKELY, ZS. *Consideraţii arheologice privind aşezarea din epoca bronzului de la Peteni, judeţul Covasna*. In: MCA, XIV, Tulcea, 1980, pp. 129-133.

SZÉKELY, ZS. *Rezultatul ultimelor cercetări din judeţul Covasna în aşezări din epoca bronzului şi prima vârstă a fierului.* In: MCA, XVII/1, 1983, pp. 143-148.

SZÉKELY, ZS. *Cultura Noua pe valea Oltului şi a Târnavei*. In: Angustia, V, 2000, pp. 177-192. ISSN: 1454-8275

SZÉKELY, Z. *Noi descoperiri arheologice din epoca bronzului târziu de la Cernat, jud. Covasna.* In: Angustia, 7, 2002, pp. 175-182. ISSN: 1454-8275

ŞTEFAN, GH. *Les fouilles de Căscioarele.* In: Dacia II, 1925, pp. 138-197.

ŞTEFĂNESCU, S. *Cercetări arheologice şi istorice în zona mediană a bazinului superior al râului Bârlad (I).* In: AMM, XV-XX/1, 1993-1998, 1998, pp. 115-248.

ŞTEFĂNESCU, S. *Cercetări arheologice şi istorice în zona mediană a bazinului superior al râului Bârlad (II)*. In: AMM, XXI, 1999, pp. 340-356.

TÉGLAS, J. *A Mezőtóháti vicusról és a potaissai apollo dombormőről.* In: Arch. Ert. 30, 1910, pp. 355-356.

TEODOR, S., ŞADURSCHI, P. *Descoperirile din prima epocă a fierului de la Lozana-Dealul Morii.* In: Hierasus, IV, 1981, pp. 13-30.

TEUTSCH, J. *Die spätneolithischen Ansiedlungen mit bemalter Keramik am oberen Laufe des Altflusses.* In: Mitt. Prähist. Kočmm. Österr, Akad.1, 1903, s. 365-399.

TODOROVA, H. *Die spätbronzezeiliche Siedlung auf der „Großen Insel" bei Durankulak (Bulgarien).* In: Beiträge zum bronzezeilichen Burgenbau in Mitteleuropa, Berlin-Nitra, 1982, s. 417-425.

TOMESCU, M. *Holocenul – date cronologice şi climatice*. In: Cercetări Arheologice, Vol. 11, 2000, pp. 235-270. ISSN: 0255-6812

TONČEVA, G. *Fouilles d'une nécropole et d'un site de l'âge du bronze recent du village Yagnilo (dép. de Varna)*. In: Thracia, IV, 1977, pp. 147-182. ISSN: 0204-9872

TONČEVA, G. *Problemes de la plastique miniature de l'âge du bronze récent en Bulgarie du nord-est*. In: Pontica 24, 1991, pp. 29-42. ISSN: 1013-4247

TOPAL, D., **SÎRBU, M.** *New hoards and solitary finds of the Bronze Age – Early Iron Age from the territory of Republic of Moldova*. In: Mensch, Kultur und Gesellschaft von der Kupferzeit bis zu frühen Eisenzeit im Nördlichen Eurasien. Beiträge zu ehren zum 60. Gerburtstag von Eugen Sava, Chişinău, 2016, pp. 251-267. ISBN 978-9975-87-100-6.

TUFESCU, V. *Teritoriul şi populaţia României*. In: Istoria României, vol. I, 2001, pp. 3-20, ISBN: 9789734503810

UDRESCU, T. *Descoperiri arheologice în jumătatea sudică a Moldovei cu privire la cultura Noua.* In: Carpica, VI, 1973-1974, Bacău, 1974, pp. 17-43. ISSN: 1013-4182

UDRESCU, M.ST. *Observaţii preliminare privind creşterea animalelor şi vânătoarea în aşezarea de la Coslogeni (jud. Călăraşi), date zooarheologice.* In: CCDJ, XIII-XIV, 1995, pp. 103-108. ISBN: 973-95349-14-7

URSACHI, V. *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman în zona râurilor Siret şi Moldova.* In: Carpica I, Bacău, 1968, pp. 111-188. ISSN: 1013-4182

URSACHI, V. *Săpăturile arheologice de la Văleni.* In: MCA, IX, 1970, pp. 265-270.

URSACHI, V. *Săbăoani. Monografie arheologică, vol. I.* Iaşi, 2007. ISBN: 973-152-010-4

URSACHI, V. *Săbăoani. Monografie arheologică, vol. II.* Iaşi, 2010. ISBN: 978-973-152-189-3

UŞURELU, E. *Cronologia complexelor ce ţin de prelucrarea metalelor în perioada târzie a epocii bronzului din spaţiul carpato-dunărean-nord Pontic I*. In: Revista Arheologică, vol. VI, nr.1, 2010, pp. 24-71. ISSN: 1857-016X

VASILACHE, V., SANDU, I., LAZANU, C.C., SANDU, I.G. *Archaeometalurgical evolution of two spearheards from the Bronze Age.* In: International Journal of Conervation Sciens, vol. 6, Issue 4, october-november 2015, pp. 633-642. ISSN: 2067-533X

VASILIU I. *Materiale aparţinând bronzului târziu descoperite în localitatea Pătrăşcani, comuna Gura Văii, jud. Bacău).* In: Carpica, XLI, Bacău, 2012, pp. 87-100. ISSN: 1013-4182

VASILIU, I. *Materiale aparţinând culturii Noua descoperite la Căbeşti-Mileşti (comuna Podul Turcului, jud. Bacău)*. In: Carpica, XLII, Oneşti, 2013, pp. 57-113. ISSN: 1013-4182

VATAMANU, I. *Noi date referitoare la depozitul de bronzuri de la Ruginoasa, judeţul Neamţ*. In: MemAntiq, IX-XI (1977-1979), 1985, pp. 483-489. ISSN: 1222-7528

VERNESCU, M. *Bărăganul în preistorie (circa 3500-1200 a. Chr.). Perioada de tranziţie de la Eneolitic la epoca bronzului şi epoca bronzului*. Brăila, 2013. ISBN: 978-606-654-063-6

VLASSA, N. *Cercetări arheologice în regiunile Mureş- Autonomă Maghiară şi Cluj*. In: AMN, 2, 1965, pp. 19-38.

VORNICU, M. *Arheologia experimentală ca bază a metodei traseologice. Studiu de caz: Utilizarea străpungătoarelor în preistorie*. In: Buletinul Muzeului Judeţean Teleorman, Seria Arheologie, 7, 2015, pp. 201-217. ISSN: 2065-5290

VORNICU-ŢERNA, A. *Tehnologia osului în Preistorie. Artefacte din colecţiile Muzeului Judeţean Botoşani*. Botoşani, 2018. ISBN: 978-973-154-083-2

VULPE, A. *Epoca bronzului în spaţiul carpato-dunărean. Privire generală.* In: C. Stoica, M. Rotea, N. Boroffka (ed), Comori ale epocii bronzului/Treasures of the Bronze Age in Romania, 1995, pp. 17-23. ISBN: 973-95349-18-X

VULPE, A. *Spaţiul egeo-anatolian şi Europa sud-estică în lumina unei revizuiri a cronologiei epocii bronzului*. In: MSŞIA, seria 4, t. 21, 1997, pp. 33-47. ISSN: 1224-1814

VULPE, A. *Epoca bronzului. Consideraţii generale.* In: M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe (coord), Istoria românilor, vol. 1, București, 2001, pp.. 214-225. ISBN: 973-45-0382-0

VULPE, A., DIETRICH, O., DIETRICH, L. *Rotbav, com. Feldioara, jud. Braşov*. In: CCAR, Campania 2008, XXI, Târgovişte, 2009, pp. 187-188.

WINKLER I., TAKÁCS, M. *Săpăturile arheologice de la Cicău (jud. Alba). Descoperirile din epocile bronzului şi hallstattiană*. In: Apulum, XVIII, 1980, pp. 23-59. ISSN: 1013-428X

WITTENBERGER, M. *Contribuţii despre cultura Noua în Transilvania*. In: AMN, 31, 1, 1994, pp. 151-172. ISSN: 1454-1521

WITTENBERGER, M. *Economical life in Noua Culture in the Transilvanian Late Bronze Age*. In: AMN, 43-44/1, (2006-2007), 2008, pp. 5-46. ISSN: 1454-1521

WITTENBERGER, M. *A special site of Noua culture Bolduş, Cluj Country*. In: N. Bolohan, Fl. Măţău, A F. Tencariu (eds), Signa Praehistorica, Studia in honorem magistri Attila

László septuagesimo anno, Ed. Universităţii „Al. I. Cuza”, Iaşi, 2010, pp. 265-282. ISBN: 978-973-703-581-3

WOLLMAN, V., CIUGUDEAN, H. *Noi cercetări privind minereul antic în Transilvania (I)*. In: Apulum, 42, 2005, pp. 95-116. ISSN: 1013-428X

ZAHARIA, N. a. *Recunoaşteri arheologice executate de colectivul Muzeului de Antichităţi din Iaşi în anul 1953, în cuprinsul Moldovei*. In: SCIV, 6, 1-2, 1955, pp. 287-295.

ZAHARIA, N. b. *Cercetări de suprafaţă efectuate în Moldova în cursul anului 1954*. In: SCIV, 6, 3-4, 1955, pp. 897-912.

ZAHARIA, E. *Das Gräberfeld von Balinteşti-Cioinagi und einige Fragen der Bronzezeit in der Moldau.* In: Dacia, NS, VII, 1963, s.139-176. ISSN: 0070-251X

ZAHARIA, E. *La culture de Monteoru. La III étape MIc2. Les fouilles de Sărata Monteoru (dép. de Buzău)*. In: Dacia, N.S., XXXV, 1987, pp. 61-91. ISSN: 0070-251X

ZAHARIA, N. PETRESCU-DÎMBOVIŢA, M., ZAHARIA, E. *Aşezări din Moldova. De la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*. Bucureşti, 1970.

ZIDAROV, P., AGUL'NIKOV, S. *The pestles-scepters from Bulgaria and the southern contacts of the Noua, Sabatinovka and Coslogeni cultures.* In: Mensch, Kultur und gesellschaft von der Kupferzeit bis Frühen Eisenzeit im Nördlichen Eurasien. Beiträge zu ehren zum 60. Gerburtstag von Eugen Sava, Chişinău, 2016, pp. 215-224. ISBN: 978-9975-87-100-6

АВАНЕСОВА, Н.А. *Культура пастушеских племен эпохи бронзы азиатской части СССР*. Ташкент, 1991, ISBN: 5-648-00891-0

АГУЛЬНИКОВ, С.М. *Поселения эпохи поздней бронзы в Буджакской степи*. В: Revista Arheologică, vol. II, nr. 1-2, Chişinău, 2006, с. 217-262. ISSN: 1857-016X

АГУЛЬНИКОВ, С.М. *Разведки городища у с. Крокмаз в Северо-Восточном Буджаке.* В: Древнее Причерноморье, вып. IX, Одесса, 2011, с. 12-21. ISBN: 966-96181-5-1

АГУЛЬНИКОВ, С.М., ЛЕВИНСКИЙ, А.Н. *Исследования на поселении у г. Кэушень.* В: АИМ в 1985 году, Кишинев 1990, с. 73-89. ISBN: 5-376-00567-4

АГУЛЬНИКОВ, С., ПАША, В., ПОПОВИЧ, С. *Археологические разведки в микрозоне с. Кэплань в Нижнем Поднестровье*. В: Международная научная конференция „Сохранение культурного наследия в странах Европы”, 25-26 сентября 2008 г., Кишинев, 2009, с. 40-47.

АГУЛЬНИКОВ, С., МАЛЮКЕВИЧ, А. *Ритуальный комплекс периода поздней бронзы с поселения Молога II в нижнем Поднестровье*. В: Revista Arheologică, vol. VI, nr.1, 2010, с. 151-163. ISSN: 1857-016X

АЛЕКСАНДРОВ, С., ТАНЕВА, С. *Скиптри-чукалки от късната бронзова епоха във фонда НАИМ-БАН*. В: Археология, LIII, 1, 2012, с. 72-75. ISSN: 0324-1203

АТАНАСОВ, Б., ГАЦОВ, И., ГЮРОВА, М., НЕДЕЛЧЕВА, П. *Кремьчни артефакти от селището от късната бронзова епоха на Големия остров в дуранкулашкото озеро, Североточна България. Състояние на проучванията.* В: Селищна Археология, том. VII, 2012, с. 48-68. ISSN: 0324-1203

БАЛАГУРІ, Е.А. *Ливарні матриці з поселення пізньої бронзи біля с. Острівець, Івано-Франківської області,* В: Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині, вып. 5, Київ 1964, с. 28-39.

БАЛАГУРІ, Е.А. *Поселення культуры Ноа біля с. Острівець, Івано-Франківської області.* В: Археология 21, 1968, с. 135-146.

БАЛАГУРІ, Е.А. *Культура Ноа,* В: Археологіа Української РСР, т. І, Київ, 1971, с. 385-394.

БАЛАГУРИ, Е.А. *Памятники племен познебронзового периода в среднем Поднепровье*. В: Северо-Западное Причерноморие в эпоху первобытного общинного строя, Киев, 1980, с. 101-116.

БАЛУШКІН, О.М., КРАСИЛЬНІКОВ, К.І., ШАРАФУТДІНОВА, І.М. *Поселення Виноградний Сад на Південному бузі*. В: Археологічні Дослідження в Україні 1993 року, Київ, 1997, с. 8-9.

БАНДРІВСЬКИЙ, М., БІЛИК, М., КОНОПЛЯ, В. *Перший сезон раскопок у Жукові на Бережанщині*. В: НТШ, 2007, с. 602-611. ISSN: 1563-3950

БЕЙЛЕКЧИ, В.С. *Исследования Гумельницкого поселения у с. Кокоара.* В: АИМ в 1972 году, Кишинев, 1974, с. 51-66.

БЕЛОВ, А.Ф., ЛЯШКО, С.Н. *Поселение эпохи поздней бронзы у г. Васильевка*. В: АО 1977 году, Москва, 1978, с. 298.

БЕЛЯЕВ, О.С. *Раскопки поселення доби бронзи поблизу с. Йосипівка*. В: Археологія. 1977, вып. 22, с. 40-48.

БЕРЕЗАНСКАЯ, С.С. *Новые памятники эпохи бронзы и раннего железа в басейне Сейма.* В: КСИИМК, 1957, № 7, с. 28-35.

БЕРЕЗАНСКАЯ, С.С. *Об одной из груп памятников средней бронзы на Украине.* В: СА, 1960, № 4, с. 26-41.

БЕРЕЗАНСКАЯ, С.С. *О погребениях культуры многоваликовой керамики.* В: МАСП, 1962, вып. 4, с. 5-15.

БЕРЕЗАНСКАЯ, С.С. *Пустынка. Поселение эпохи бронзы на Днепре*. Киев, 1974. ISBN: 5-12-003876-6

БЕРЕЗАНСКАЯ, С.С. *Нове джерело до разуминения зольников білогрудівського типу.* В: Археологія 24, 1970, с. 20-31.

БЕРЕЗАНСКАЯ, С.С. *Северная Украина в эпоху бронзы*. Киев, 1982.

БЕРЕЗАНСКАЯ, С.С. *Культурно-хронологические взаимноотношения между сабатинской и срубной культурами на территории Украины.* В: Задачи советской археологии в свете решений XXVII сьезда КПСС, Тез. конф., Суздаль 1987, с. 38-40.

БЕРЕЗАНСКАЯ, С.С. *Усово Озеро. Поселение срубной культуры на Северском Донце*. Киев, 1990. ISBN: 5-12-001512-3

БЕРЕЗАНСКАЯ, С.С. *Камнедобывающее и камнеобрабатывающее производство* В: БЕРЕЗАНСКАЯ, С.С., ЦВЕК, Е.В., КЛОЧКО, В.И., ЛЯШКО, С.Н. *Ремесло эпохи энеолита–бронзы на Украине*. Киев, 1994, с. 8-54. ISBN: 5-12-003876-6

БЕРЕЗАНСКАЯ, С.С., ЗАХАРУК, Ю.М., ЛЕСКОВ, О.М., ТЕЛЕГИН, Д.Я., ШОВКОПЛЯС, І.Г. *Археологія Української РСР*. том. 1, Київ, 1971.

БЕРЕЗАНСКАЯ, С.С., КРУЦРЕД, В.А., ТЕЛЕГИН, Д.Я. *Археология Украинской ССР. Первобытная археология*. Том 1, Киев, 1985.

БЕРЕЗАНСКАЯ, С.С., ОТРОЩЕНКО, В.В., ЧЕРЕДНИЧЕНКО, Н.Н., ШАРАФУТДИНОВА И.Н., *Культуры эпохи бронзы на территории Украины,* Киев 1986.

БИБИКОВА, В.И. *Фауна из поселения у с. Кирово.* В кн: Древности Восточного Крыма (Предскифский период и скифы) (Отв. ред. А.М. Лесков), Киев, 1970, с. 97-112.

БИКБАЕВ, В. *Поселения эпохи энеолита-бронзы микрорегиона Бельцкой равнины по данным аэрофотоснимков и наземных исследований.* В кн.: Е. Сава, Э. Кайзер, Поселение с «зольниками» у села Одая-Мичурин, Республика Молдова (Археологические и естественнонаучные исследования) //*V. Bicbaev, Siedlungen des Ä neolithikums und der Bronzezeit in der Mikroregion „Ebene von Bălţi*". In: E. Sava, E. Kaiser, Die Siedlung mit „Aschehügeln" beim Dorf Odaia-Miciurin, Republik Moldova. Archäologische und naturwissenschaftliche Untersuchungen, Chişinău, 2011, с. 37-78. ISBN: 978-9975-80-525-4

БОДЯНСЬКИЙ, О.В. *Археологічні дослідження в межах порожистої частини Днипра в 1947-1948 рр*. В: АП УРСС, том. IV, Київ, 1952, с. 165-177.

БОРОФФКА Н., МАНТУ-ЛАЗАРОВИЧ К.М. *Зимовка степных скотоводов и два уральских бронзовых серпа из Пойенешть (Румыния),* В: Росийский Археологический Ежегодник, №2, Санкт Петербург 2012, с. 172-193.

БОРЗИЯК, И.А. КАШУБА, М.Т. *Исследования на поселении у с. Бульбока*. В: АИМ в 1985 году, Кишинэу, 1990, с. 99-107. ISBN: 5-376-00567-4

БОЧКАРЕВ, В.С. *Культурогенез и древнее металлопроизводство восточной Европы*. В: СПб «Инфо Ол», Санкт Петербург, 2010. ISBN: 978-5-904538-07-1

БОЧКАРЕВ, В.С., ЛЕСКОВ, А.М. *О хронологическом соотношении памятников эпохи поздней бронзы Северного Причерноморья с Подоньем, Поволжьем и Северным Кавказом.* В кн: Древние культуры Поволжья и Приуралья. Научные труды 221, Куйбышев, 1978, с. 23-26.

БРАТЧЕНКО, С.Н. *К вопросу о сложении бабинской культуры (Многоваливкой керамики).* В кн: (Отв. Ред. Д.Я. Телегин) Вильнянские курганы в Днепровском Надпорожье, Киев, 1977, с. 21-43.

БРОВЕНДЕР, Ю.М. *Поселение Червонэ Озеро 3 донецкого горнометаллургического центра эпохи бронзы*. В сб.: Донецкий археологічений збірник 2009-2010, №13/14, Донецк, 2010, с. 203-211. ISSN: 2218-2284

БРУЯКО И., КИОСАК, Д., ЧЕРНЕНКО, Ю. *О некоторых типах украшений эпохи средней-поздней бронзы юга восточной Европы*. В: Revista Arheologică, vol. XI, nr. 1-2, 2015, с. 27-46. ISSN: 1857-016X

БРУЯКО, И., СЕКЕРСКАЯ, Е. *Очерки экономики населения Северо-Заподного Причерноморья в античную эпоху*. Одесса, 2016, ISBN: 978-617-7473-00-7

БУРАКОВ, А.В. *Поселення епохи бронзи біля с. Зміївка*. В: АПУРСР том. X, 1961, с. 26-39.

ВАЛЬКОВ И.А., ПАПИН Д.В., ФЕДОРУК А.С. *Костяной тупик с поселения поздней бронзы Бурла -3.* В: Сохранение и изучение культурного поселения Алтайского Края, вып. XXVI, Барнаул 2020, с. 21-26. ISBN: 2411-1503

ВАНЧУГОВ, В.П. *Работы балтского отряда причерноморской экспедиций*. В: АО 1976 году, Москва, 1977, с. 275-276.

ВАНЧУГОВ, В.П. *Работа балтского отряда причерноморской экспедиций*. В: АО 1977 году, Москва, 1978.

ВАНЧУГОВ, В.П. *Поселение позднего бронзового века Ялпуг-IV в Нижнем Подунавье.* В сб.: (Отв. ред. П.О. Карышковский) Памятники древних культур Северо-Западного Причерноморья, Киев, 1981, с. 91-102.

ВАНЧУГОВ, В.П., ЗАГИНАЙЛО, А.Г., КУШНИР, В.Г., ПЕТРЕНКО, В.Г. *Вороновка II. Поселение позднего бронзового века в Северо-Западном Причерноморье*, Киев 1991. ISBN: 5-12-002166-6

ВАНЧУГОВ В.П. *Сабатиновская культура.* В сб.: Древние культуры Северо-Западного Причерноморья, К 95-летию Национальной академии наук Украины, Одесса 2013, с. 293-315. ISBN: 978-966-1006-92-9

ВАРФОЛОМЕЕВ, В.В. *Кент и его округа (некоторые итоги палеоэкономического и социокультурного анализа памятников восточной Евразии,* Том.1, Астана, 2003, ISBN: 9965-662-03-7

ВАРФОЛОМЕЕВ, В.В., ДМИТРИЕВ, Е.А. *Кентские овоиды*. В: Древний Тургай и Великая Степь: часть и целое. Сборник научных статей, посвященный 70-летнему юбилею Виктора Николаевича Логвина, Костанай-Алматы, 2015, с. 379-385. ISBN: 978-601-7802-06-6

ВОРОШИЛОВА, С.А. *Астрагалы – особый елемент детского погребального обряда (по материалам могильника Бестамак)*. В: Международная Урало-Поволжская археологическая студенческая конференция, Самара 2008, с. 157-159. ISBN: 978-5-4217-0467-6

ГЕРАСИМЕНКО, Н.П. *Природная среда обитания человека на юго-востоке Украины в позднеледниковье и голоцене (по материалам палеогеографического изучения археологических памятников)*. В: Археологический альманах, 1997, № 6, с. 3-64. ISSN: 2306-6164

ГЕРШКОВИЧ, Я.П. *Происхождение и эволюция сабатиновского керамического комплекса.* В: Археологический Альманах, № 6, 1997, с. 125-144. ISSN: 2306-6164

ГЕРШКОВИЧ Я.П. *Сабатиновско-ноические «зольники».* В кн: Доба бронзы Доно-Донецького регіону. Матеріалы 3-го Українського-Россиїського польового археологічного семінару. Капітаново, Луганської області, 15-16 июля 1997 р. Киев, Воронеж, Перевальск, 1997, с. 11-15.

ГЕРШКОВИЧ, Я.П. *Феномен зольников белогрудовского типа.* В: РА, 4, 2004, с. 104-113. ISSN: 0869-6063

ГЕРШКОВИЧ Я.П. *Зольники Белогрудовского типа - сложные монументальные структуры эпохи поздней бронзы.* В сб.: Актуальные проблемы первобытной археологии Восточной Европы. Материалы конференции посвященной 100-

летию со дня рождения Сергея Николаевича Бибикова. 1-3 октября 2008 года. Алушта. Крым. Украина, Донецк 2009, с. 327-331.

ГЕРШКОВИЧ, Я.П. *Днепропетровский комплех литейных форм эпохи поздней бронзы из Среднего Поднепровья,* В: Stratum Plus, nr. 2, 2005-2009, Санкт Петербург, Кишинёв, Одесса, Бухарест, 2009, с. 578-591. ISSN: 1608-9057

ГЕРШКОВИЧ, Я.П., ЖУРАВЛЕВ, О.П. *Животноводство населения сабатиновской культуры Нижнего Поденепровья.* В сб: Старожитності північного Причерномор'я і Криму. Вып. VII, Запорожье, 1999, с. 49-75. ISBN: 966-599-058-6

ГЕРШКОВИЧ, Я.П., КЛОЧКО, В.И., ЕВДОКИМОВ, Г.Л. *Новокиивская литейная мастерская и проблемы хронологий сабатиновских памятников Нижнего Поднепровья.* В: СА, 2, 1987, с. 142-158. ISSN: 0038-5034

ГОВЕДАРИЦА, Б. *Каменные крестовидные булавы медного века на територий Юго-Восточной и Восточной Европы*. В: Stratum Plus, nr. 2, 2005-2009, Санкт Петербург, Кишинёв, Одесса, Бухарест, 2009, с. 419-437. ISSN: 1608-9057

ГОРБЕНКО, К.В., ГОШКО, Т.Ю. *Металеві вибори з поселениия Дикий Сад*. В: Археологія 1, Киев, 2010, с. 97-111. ISSN: 0235-3490

ГОРБОР, В.Н., КАБАНОВА, Е.В. *Некоторые аспекты культовой практики население эпохи поздней бронзы Северо-Восточного Приазовья.* В: Археологический Альманах, № 21, 2010, с. 86-103. ISSN: 2306-6164

ГОРБУЗОВ Н.И. *Особенности распределения памятников эпохи поздней бронзы на Таманском полуострове.* В: XV всероссийская археологическая конференция студентов и аспирантов „Проблемы археологии восточной Европы" (материалы конференции), Ростов-на-Дону – Таганрог, 2020, с. 80-89. ISBN: 978-5-9275-3619-1

ГОРОДЦОВ, В.А. *Дневник археологических исследований в Зеньковском уезде Полтавской губернии в 1906 г. Исследование Бельского городища.* В кн: Труды 14 Археологического съезда в Чернигове, 3, 1909, Москва, 1911, с. 93-161.

ГОРОШНИКОВ, А.А. *Поселение эпохи поздней бронзы Панагия I на Тамани*. В: Связи и взаимноотношения культур бронзового века циркупонтийского региона. Новые данные и матералы, 3-5 декабря, Москва, 2018, с. 17-19. ISBN: 978-594375-261-2

ГОРОШНИКОВ, А.А., ГОРОШНИКОВА З.В. *Иследования поселения эпохи поздней бронзы „Панагия I" в юго-заподной части Таманского полуострова в 2017-2018 гг.* В: XV всероссийская археологическая конференция студентов и аспирантов „Проблемы археологии восточной Европы" (материалы конференции), Ростов-на-Дону – Таганрог, 2020, с. 106-115. ISBN: 978-5-9275-3619-1

ГОРОШНИКОВ, А.А., ГОРОШНИКОВА З.В. *Разведочные работы на территории поселения Панагия 1 в 2021 г.* В: XVI всероссийская археологическая конференция студентов и аспирантов „Проблемы археологии восточной Европы и восточного Средиземноморья" (материалы конференции), Ростов-на-Дону – Таганрог, 2021, с. 103-106. ISBN: 978-5-9275-3942-0

ГОРОШНИКОВ, А.А., ГОРОШНИКОВА, З.В., ТИМОНИНА Г.И. *Анализ остеологического материала из раскопок поселения эпохи поздней бронзы Панагия 1.* В: XVI всероссийская археологическая конференция студентов и аспирантов „Проблемы археологии восточной Европы и восточного Средиземноморья" (материалы конференции), Ростов-на-Дону – Таганрог, 2021, с. 107-110. ISBN: 978-5-9275-3942-0

ГРЕБЕННИКОВ, В.Б., *Поселения, стоянки и клады степного Побужья эпохи поздней (материалы к археологической карте).* В: Tyragetia, vol. XII, nr.1, Chişinău, 2018, с. 155-185. ISSN: 1857-0240

ГРЕБЕННИКОВ, В.Б., *Поселения поздней бронзы бассейна Висуни-нижнего Ингульца.* В: Tyragetia, vol. XIV, nr.1, Chişinău, 2020, с. 103-115. ISSN: 1857-0240

ГРЕБЕННИКОВ, В.Б., ГОРБЕНКО, К.В. *Поселения грунтовые могильники и клады эпохи бронзы на территории Николаевской области (археологическая карта)*. Николаев, 2010.

ГРИШИН, Ю.С. *Древняя добыча меди и олова*. Москва, 1980.

ГРИЩУК О.М. *Астрагалы як елемент поховального обряду населення дніпро-донецької бабинской культури*. В: Донецький археологічний збірник, № 17, Донецьк, 2013, с. 24-34. ISSN: 2218-2284

ГУДКОВА, А.В., ОХОТНИКОВ, С.Б., СУББОТИН, Л.В., ЧЕРНЯКОВ, И.Т. *Археологические памятники Одесской области (Справочник)*. Одесса 1991.

ДЕМКИН, В. *О происхождении «зольников» на поселенях поздней бронзы по результатам их почвенно-химиических и минералогических анализов.* В кн.: Е. Сава, Э. Кайзер, Поселение с «зольниками» у села Одая, Мичурин, Республика Молдова (Археологические и естественнонаучные исследования)// E.Sava, E. Kaiser, Die Siedlung mit „Aschehügeln" beim Dorf Odaia-Miciurin, Republik Moldova. Archäologische und naturwissenschaftliche Untersuchungen, Chişinău, 2011, с. 526-532. ISBN: 978-9975-80-525-4

ДЕМЧЕНКО, Т., ЛЕВИЦКИЙ, О. *Исследования зольников культуры Ноуа у станции Кобыльня*. В: АИМ в 1986 г., Кишинев, 1992, с. 120-135. ISBN: 5-376-01417-7

ДЕРГАЧЕВ В.А. *Поселение эпохи бронзы у с. Слободка-Ширеуць*. В: Далекое прошлое Молдавии, Кишинев, 1969, с. 110-122.

ДЕРГАЧЕВ В.А. *Клад конца бронзового века из Молдавии*. В: Археологические Исследования в Молдавии 1968-1969 гг, Кишинев, 1972, с. 65-87.

ДЕРГАЧЕВ В.А. *Памятники эпохи бронзы*. В: АКМ, вып. 3, Кишинев, 1973.

ДЕРГАЧЕВ В.А. *Бронзовые предметы XIII-VIII вв. до н.э. из Днестровско-Прутского междуречья*. Кишинев 1975.

ДЕРГАЧЕВ В.А. a. *Материалы раскопок археологической экспедиции на Среднем Пруте (1975-76 гг.)*. Кишинев, 1982.

ДЕРГАЧЕВ, В.А. b. *Новые находки металлических предметов эпохи поздней бронзы на территории Молдавии.* В: АИМ в 1977-1978 гг. Кишинев, 1982, с. 129-137.

ДЕРГАЧЕВ В.А. *Молдавия и соседние территории в эпоху бронзы*. Кишинев, 1986.

ДЕРГАЧЕВ В.А. *Динамика развития домашнего стада неолита-бронзы юга Восточной Европы как возможный индикатор климатическихизминений прошлого*, В: Revista Arheologică, Serie Nouă, vol. II, nr.1-2, с. 56-77. ISSN: 1857-016X

ДЕРГАЧЕВ, В.А. *Топоры-кельты поздней бронзы Карпато-Подунавья.* Вып. 1, Кишинэу, 2010. ISBN: 978-9975-78-840-3

ДЕРГАЧЕВ В.А. *Топоры-кельты поздней бронзы Карпато-Подунавья*. Вып. 2, Кишинэу, 2011. ISBN: 978-9975-53-062-0

ДЕРГАЧЕВ В.А. a. *Клад поздней бронзы из села Баху в Республике Молдова*. В: Revista Arheologică, Serie Nouă, vol. VIII, nr. 1-2, Chișinău, 2012, с. 154-160. ISSN: 1857-016X

ДЕРГАЧЕВ В.А. b. *Новые комплексы и единичные находки металлических предметов поздней бронзы-раннего Гальштата на территории Республики Молдова*. В: Revista Arheologică, vol. VIII, nr.1-2, Chișinău, 2012, с. 161-181. ISSN 1857-016X.

ДЕРГАЧЕВ, В.А., САВВА, Е.Н. *Раскопки комаровских поселений у с. Котяла.* В: АИМ в 1981 г., Кишинев, 1985, с. 64-82.

ДЕРГАЧЕВ, В.А., БОЧКАРЕВ, В.С. *Металлические серпы поздней бронзы Восточной Европы*, Кишинев, 2002. ISBN: 9975-9607-8-2

ДЕТЕВ, П. *Колективна находка от глинени съдове в Пловдив*. В Археология VI, 4, 1964, с. 66-70.

ДВОРНИЧЕНКО, В.В. *Памятники эпохи поздней бронзы Обиточная 20.* В: КСИА, 115, 1969, с. 98-102.

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ, А.В. *Древние земледельчиские поселения по берегам Ингульца*. В: ВОКК, 1925, 2-3, с. 77-79.

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ, А.В. *Кам'яні спорудження в Надпоріжжя*. В: АП УРСР, 2, 1949, с. 191-200.

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ, А.В. a. *Перше Сабатинівське поселення* В: АП УРСР, том. IV, Київ 1952, с. 78-88.

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ, А.В. b. *Археологические исследования на территории строительства Каховской ГЭС в 1951 г.* В: КСИА, 1, 1952, с. 8-14.

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ, А.В. *Поселения бронзового века Бабино III.* В: КСИА, 7, 1957, с. 40-45.

ЕПИМАХОВ, А.В. *К вопросу о времени бытовання и функции редкой разновидности каменных наверший булав бронзова века*. В: КСИА, вып. 231, 2013, с. 29-36. ISBN: 978-5-9551-0721-9

ЖУРАВЛЕВ, О.П. *Животноводство и охота у племен эпохи бронзы на территории северного Причерноморья и Приазовья.* В: Древнейшие общности земледельцев и скотоводов северного Причерноморья (IV тыс. д.н.э – V в.н.э.), Центр новостроечных археологических исследований АН СССР, Республиканская ассоциация молодых ученых и специалистов АН УССР, Киев 1991, с. 137-138.

ЖУРАВЛЁВ, О.П. *Домашние и дикие животные из поселения сабатиновской культуры на территории Украины*. В: Історична наука: Проблеми розвитку. Археология, Луганск 2002, с. 75-82.

ІЛЬКІВ, М.В., ПИВОВАРОВ, С.В. *Розвідки в басейні р. Прут.* В: Археологічні Дослідження в Україні. 2009, Київ-Луцьк, 2010, с. 173-175. ISSN: 2709-8222

ІЛЬКІВ, М.В. *Мамаївский скарб бронзовых виробів.* В: Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології (Збірник наукових праць), том 2 (36), Чернівці, 2013, с. 9-17. ISBN: 978-966-181-083-8

ЗАЛІЗНЯК, Л. *Археологія України*. Курс лекций, Київ, 2005. ISBN: 966-06-0394-0

КАВРУК, В.И. *Новый памятник эпохи поздней бронзы в Центральной Молдавии.* В: АИМ в 1981 г. Кишинев, 1985, с. 83-94.

КАВРУК, В.И. *Олово и соль в Карпатском бассейне в бронзовом веке (часть II)*. В: Revista Arheologică, vol. VIII, nr. 1-2, с. 16-36. ISSN: 1857-016X

КАШУБА, М.Т. *Раннее железо в лесостепи между Днестром и Сиретом (культура Козия-Сахарна)*. В: Stratum 3, 2000, с. 241-488. ISSN: 1608-9057

КИЛЕЙНИКОВ, В.В *Орудия труда Лукьяновского поселения эпохи поздней бронзы*. В: Проблемы археологического изучения Доно-Волжской лесостепи, Воронеж, 1989, с. 119–126. ISSN: 2411-1503

КІОСАК, Д.В., ГОЛОВКО, С.В. *Локалізация археологічних пам'ятников біля с. Сабатиновка: Анализ Джерел*. В: Древнее Причерноморье, вып.10, Одесса, 2013, с. 289-295. ISBN: 978-966-96181-10-9

КІОСАК, Д., СЕКЕРСЬКА, О. *Нові дані до хронології стратифікованого поселеняя Сабатинівка-1*, В: Eminak: Scientific Quarterly Journal, 1 (33), 2021, с. 67-81. ISSN: 1998-4634

КЛЮШИНЦЕВ, В.Н. *Новые памятники бронзы Нижнего Побужья.* В зб: Открытия молодых археологов Украины, Киев 1976, с. 1, 15.

КЛЮШИНЦЕВ, В.Н. *Поселения земледельцев и скотоводов позднего бронзового века гранитно-степново Побужья*. Киев-Южноукраинск, 1995. ISBN: 5-12-003880-8

КЛЮШИНЦЕВ, В.Н. *Сабатиновская культура в Побужье (поселения и жилища).* В кн: Сабатиновская и срубная культуры: Проблемы взаимосвязей востока и запада в эпоху поздней бронзы. Тезисы докладов I-го Всесоюзного полевого семинара, 10-18 сентября 1990 г., Киев-Николаев-Южноукраинск, 1997, с. 49-52.

КЛОЧКО, В.И. *Система вооружения сабатинской культуры*. В: Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе, Тез. конф., Донецк, 1986, с. 23-25.

КЛОЧКО, В.И. *Металлургическое производство в энеолите-бронзовом веке.* В: Березанская С.С., Цвек Е.В., Клочко В.И., Ляшко С.Н., Ремесло эпохи энеолита–бронзы на Украине. Киев, 1994, с. 96-130. ISBN: 5-12-003876-6

КИЛЕЙНИКОВ, В.В. *Орудия труда Лукьянсого поселения эпохи поздней бронзы*. В: Проблемы археологического изучения Доно-Волжской лесостепи, Воронеж, 1989, с. 119-126.

КИЯШКО А.В. a. *К вопросу о зоселений Таманского полуострова в эпоху бронзы в свете новых археологических открытий.* В: XV всероссийская археологическая конференция студентов и аспирантов „Проблемы археологии восточной Европы” (материалы конференции), Ростов-на-Дону – Таганрог, 2020, с. 89-97. ISBN: 978-5-9275-3619-1

КИЯШКО А.В. b. *Поселение эпохи бронзы Балка Лисовицкого IV на Тамани: общий обзор и характеристика палеометаллического инвентаря.* В: Археологические Вести, 30, Санкт Петербург, 2020, с. 207-222. ISSN: 1817-6976

КИЯШКО А.В. *Ливенцовский археологический комплекс эпохи палеометалла-уникальный обьект культурного наследия северо-восточного приозовья.* В: XVI всероссийская археологическая конференция студентов и аспирантов „Проблемы археологии восточной Европы и восточного Средиземноморья” (материалы конференции), Ростов-на-Дону – Таганрог, 2021, с. 51-55. ISBN: 978-5-9275-3942-0

КЛОЧКО, В.И. *Срубные погребения с наборами альчиков*. В: Исследования по археологии Поднипровья, Днепропетровск, 1990, с. 59-71.

КОЛОТУХИН, В.А. *Обследование памятников предскифсого и раннескифского времени в Крыму.* В: СА 1, Москва, 1982, с. 105-120. ISSN: 0038-5034

КОЛОТУХИН Т.Н. *Поселение Бурун-Эли в северо-западном Крыму.* В: Древности Степного Причерноморья и Крыма I, Запорожье 1990, с. 137-144.

КОЛОТУХИН, В.А. *Горный Крым в эпоху поздней бронзы – начале железного века (Этнокультурные процессы). Материалы по археологии Крыма.* Киев, 1996. ISBN: 5-85654-055-7

КОЛОТУХИН, В.А. *Поселение эпохи поздней бронзы Бай-Кият.* В: Stratum Plus nr. 2, 2000, с. 526-553. ISSN: 1608-9057

КОЛОТУХИН, В.А. *Поздний бронзовый век Крыма*. Киев, 2003. ISBN: 966-8518-02-0

КОПЬЕВА, Т.А. *Охранные работы на поселений эпохи поздней бронзы Новоозерное 1 в западном Крыму.* В: Археологічні Дослідження в Україні 2011 року, Київ, 2012, с. 55-57. ISBN: 978-966-2780-06-2

КОРОЧКОВА, О.Н. *Новое в изучении зольников и погребальных комплексов эпохи поздней бронзы западной Сибири.* В кн: 120 лет археологии восточного склона Урала. Первые чтения памяти Владимира Федоровича Генинга. Материалы археологической конференции. Новейшие открытия уральских археологов (Отв. ред. В.Т. Ковалева), Екатеринбург, 1999, с. 57-63. ISBN: 9785799600501

КОРОЧКОВА, О.Н. *О западносибирских зольниках эпохи поздней бронзы*. В: Российская Археология, №1, Москва, 2009, с. 25-35. ISSN: 0869-6063

КОЗАЧОК, Н.Л. *Памятники эпохи бронзы на о. Хортица.* В: Древности степного Причерноморья и Крыма II, Запорожье, 1991, с. 82-104.

КРАВЧЕНКО, Е.А. *Матеріали доби піздньої бронзи з поселення Уч-Баш.* В: Археологія 4, 2004, с. 52-66. ISSN: 0235-3490

КРЕМЕНЕЦКИЙ, К.В. *Палеоэкология древнейших земледельцев и скотоводов Русской равнины*. Москва, 1991. ISBN: 5-201-12209-4

КРИВЦОВА-ГРАКОВА, О.А. *Алексеевское поселение и могильник*. В: ТГИМ 17, 1948, с. 59-172.

КРИВЦОВА-ГРАКОВА, О.А. *Степное Поволжье и Причерноморье в эпоху поздней бронзы.* В: Материалы и Исследования по Археологии 46, Москва, 1955, с. 5-164.

КРУГЛИКОВА, И.Т. *Исследование сельской территории европейского Босфора (По материалам работ Восточно-Крымского отряда Причерноморской экспедиции в 1953-1956 гг.)*. В: СА, ном. 1, 1957, с. 217-231.

КРУШЕЛЬНИЦЬКА, Л.І. *Північне Прикарпаття і Західна Волинь за доби раннього заліза*. Київ, 1976.

КРУШЕЛЬНИЦЬКА, Л.І. *Взаємозв'язки населення Прикарпаття і Волині з племенами Східної і Центральної Європи*. Київ, 1985.

КРУШЕЛЬНИЦЬКА, Л.И. *Культура Ноа.* В: Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья. (Энеолит, бронза и раннее железо). Київ, 1990, с. 99-104. ISBN: 512001206X

КРУШЕЛЬНИЦКАЯ, Л.И. *Северо-Восточное Прикарпатье в эпоху поздней бронзы и раннего железа (проблемы етнокультурных процессов)*. Дисс. докт. ист. Наук, Киев, 1991.

КРУШЕЛЬНИЦЬКА, Л.І. *Культура Ноуа на землях України*. Львів, 2006. ISBN: 966-02-9784-1

КРУШЕЛЬНИЦЬКАЯ, Л.И., ПАВЛИВ, Д.Ю. *Работы в Ивано-Франковской облости.* В: АО 1985 года. Москва, 1987, с. 354-355.

КУШНИР, В.Г. *Формы скотоводческого хозяйства Ренийской группы поселений Сабатиновской культуры.* В: История и археология нижнего Подунавья. Материалы II-й научной конференции посвященной памяти известных ученых А.И. Доватура и А.Н. Дейча и 450-летию первого упоминания г. Рении. 2-5 ноября 1991 г., Рени, 1991, с. 24-25.

КУШТАН, Д.П. *Південь лісостепового Подніпров'я за доби пізньої бронзи*, В: Археологічний альманах № 29, Донецк, 2013, с. 7-232. ISSN: 2306-6164, ISBN: 978-617-638-118-1

КУШТАН, Д.П. *Разведки на поселениях эпохи бронзы в западном и северо-западном Крыму (Черноморский и Сакский районы)*. В: История и Археология Крыма, Вып. 1, Симферополь, 2014, с. 23-29. ISBN: 978-5-906913-78-7

ЛЕВИНСКИЙ, А.Н. *Раскопки на черняховском поселении Гура Кэинарулуй*. В: АИМ в 1985 г., Кишинёв 1990, с. 176-193. ISBN: 5-376-00567-4

ЛЕВИНСКИЙ, А.Н. *Раскопки на поселении черняховской культуры Солончены*. В: АИМ в 1986 г., Кишинёв 1992, с. 189-208. ISBN: 5-376-01417-7

ЛЕСКОВ, А.М. *О северопричерноморском очаге металлоабработки в эпоху поздней бронзы*. В: Памятники эпохи бронзы юга Европейской части СССР, 1967, с.143-178.

ЛЕСКОВ, А.М. *Кировское поселение.* В: Древности Восточного Крыма (Пресдкифский период и скифы). Киев, 1970, с. 7-59.

ЛОПАТИН, В.А. *Срубные поселения степного Волго-Уралия*. Автореферат диссертаций, СГУ, Санкт-Петербург, 1995.

ЛЫСЕНКО, С.Д., ПАНКОВСКИЙ, В.Б., КУШТАН, Д.П., ФЕДЬКО, В.Ф. *Памятники рубежа средней-поздней бронзы у с. Беспальче на Супое*. В: Донецький археологічний збірник, №15. Донецк, 2011, с. 133-147. ISSN: 2218-2284

ЛЫСЕНКО, С.С. *Украшения поселения северного Причерноморья эпохи поздней бронзы.* В: Stratum, Кишинэу-Киев, 2021. ISBN: 978-5-88554-034-6 (PDF)

ЛЯШКО, С.Н. *Обработка кожи в Северном Причернаморье в эпоху бронзы.* В: Исследования по Археологий Поднепровья, Днепропетровск 1990, с. 50-58.

ЛЯШКО, С.Н. *Косторезное производство в эпоху бронзы*. В: Ремесло эпохи энеолита-бронзы на Украине. Киев, 1994, с. 152-172. ISBN: 5-12-003876-6

ИВАНОВА, С., ПЕТРЕНКО, В., ВЕТЧИННИКОВА, Н. *Курганы древних скотоводов междуречья Южного Буга и Днестра*. Одесса, 2005. ISBN: 966-8128-56-7

ИЛЬЧИШИН, В. *Погребение коней в кургане эпохи бронзы около Гусятина Тернопольской облости (по результатом спасательных исследований 2015 года)*. В: Revista Arheologică, nr. 1-2, 2017, с. 104-110. ISSN: 1857-016X

МАЛЕЕВ, Ю.Н. *Литейные формы с поселения Мышковичи в Поднестровье*. В: Энеолит и бронзовый век Украины, Киев, 1976, 232-240.

МАРКОВ, С.С. *Скотоводческое хозяйство и кочевничиство. Дефиниции и терминология*. В: Советская Этнаграфия, 4, 1981, с. 86-94.

МАРКОВ, С.С. *Астрагалы в погребальной обрядности эпохи бронзы Южного Зауралья*. В: Вестник общества открытых исследований древности, Челябинск, 2002, с. 39-48.

МЕЛЮКОВА, А.И. *Памятники скифского времени лесостепного среднего Поднестровья*. В: МИА 64, 1958, с. 5-102.

МЕЛЮКОВА, А.И. *Исследования памятников предскифской и скифской эпох в лесостепной Молдавии.* В кн: Е.В. Кондураки, Т.С. Пассек, Г.Д. Смирнов (Отв. ред.), Материалы и исследования по археологии Юго-Запада СССР и Румынской Народной Республики, Кишинев, 1960, с. 129-149.

МЕЛЮКОВА, А.И. a. *Культуры предскифского периода в лесостепной Молдавии*. В: МИА СССР, 96, 1961, с. 5-52.

МЕЛЮКОВА, А.И. b. *Работы в Поднестровье в 1958 году*. В: КСИА, 84, 1961, с. 113-124.

МОГИЛЕВ, А. *К археологической карте северной Буковины раннего железного века*. В: Revista Arheologică, vol. V, nr.1, 2010, с. 98-130. ISSN: 1857-016X

МОЛОДЦОВ, Б.А. *Керамика как источник периодизации восточно-тшинецкой культуры.* В: Древнейшие общености земледельцев и скотоводов Северо-Причерноморья V тыс. до н.э. – V век н.э, Тирасполь 1994, с.122-124.

НИКИТИН, В.И. *Поселение эпохи бронзы у с. Сухая Балка*. В: Археологические Исследование на Украине в 1968. Киев, 1971, с. 64-66.

НИКУЛИЦЭ, И.Т., КАВРУК, В.И. *Раскопки памятников бронзового века у с. Балабанешты.* В: АИМ в 1982 г. Кишинев, 1986, с. 71-83.

НОВИКОВА, Л.А. *Западные связи северопричерноморского очага металлоаброботки в эпохи поздней бронзы*. В: СА, 3, 1976, 25-75.

ОРЛИК, О.П. *Розвідки в Долинському р-ні на Кіровоградщині*. В: Археологічні Дослідження в Україні 2009, Київ, 2010, с. 309-311.

ОТРОЩЕНКО, В.Б. *Про деякі кістяні знаряддя праці доби пізньої бронзи.* В: Археологія, 1973, с. 76-81.

ОТРОЩЕНКО, В.В. *Могильники степного Поднепровья (2-я половина II тысячелетия до.н.э.).* В кн: Древние культуры Поволжья и Приуралья. Научные труды 221, Куйбышев, 1978, с. 84-90.

ОТРОЩЕНКО, В.В. *Белозерская культура*. В: Археология Украинской ССР. Первобытная археология, том 1. Киев, 1985.

ПАЛАГУТА, И.В. *Культурна належність пам'яток середньої та пізньої бронзи черкаського ливобережжя.* В: Археологія 1, Киев, 1996, с. 61-69. ISSN: 0235-3490

ПАЛАГУТА, И.В. *Находки на различных поселениях эпохи бронзы в зоне затопления Кременчугского водохранилища*. В: Археологічні Дослідження в Україні 1993 року, Київ, 1997, с. 104-105.

ПАНКОВСКИЙ, В.Б. *Про призначення „зубчатих лопаток”*. В: Археологія 3, 2003, с. 134-144. ISSN: 0235-3490.

ПАНКОВСКИЙ, В.Б. *Особый класс псалиев эпохи бронзы?* В: Археологический Альманах, № 15, Псалии. Элементы упряжи и конского снаряжения в древности, Донецк, 2004, с. 115-127. ISBN: 966-8242-15-7

ПАНКОВСКИЙ, В.Б. *До проблеми кістяної індустрії тшинецького культурного кола (Малополовецьке -3).* В: Проблеми археології среднього Подніпров'я, Київ-Фастів, 2005, с. 120-142. ISBN: 966-02-3852-5

ПАНКОВСКИЙ, В.Б. *Коньки периода поздней бронзы как показатель культурогенеза*. В: Производительные центры: источники, „дороги”, ареал, распостранения. Материалы тематической научной конференции, Санкт-Петербург, 18-21 декабря 2006, с. 74-80. ISBN: 5-98683-063-6

ПАНКОВСКИЙ, В.Б. *Кістяна і рогова індустрія з поселення Сабатинівської культури Новогригорівка*. В: Матеріали та дослідження з археології східної України 7, Київ. 2007, 1-13.

ПАНКОВСКИЙ, В.Б. *Кістяна індустрія поселення Розанівка*. В: Аркасівські читання. Матеріали І, 14-15 квіня, Миколаїв, 2011, с.77-81.

ПАНКОВСКИЙ, В.Б. *Доробок Луківського кісткоріза*. В: Проблеми дослідження пам'ятков Археології східної України. Матеріали ІІІ Луганської мїжнародної історико-археологічної конференції присвяченої пам'яті С.Н. Братченка, Луганськ 2012, с. 320-326.

ПАНКОВСКИЙ, В.Б., УСАЧУК, А.Н. *Костяные «коньки» поселения Безыменное II.* В: Северо-Васточное Приозовье в системе евразийских древностей (энеолит-бронзовый век), ч. 2, Донецк, 1996, с. 33-37.

ПАНКОВСКИЙ, В.Б., ФІЛАТОВ, Д. *Кістяна індустрія поселення Розанівка*. В: Аркасівські читання, Матеріали І, Міжнародної науково-практичної конференції, 14-15 квіня, Миколаїв, 2011, с. 77-81.

ПАНКОВСКИЙ, В.Б., ФІЛАТОВ, Д. *Нові зразки кістяної індустрії з поселення Розанівка*. В: Аркасівські читання. Матеріали ІІІ, Міжнародної науково-практичної конференції, 26-27 квіня, Миколаїв, 2013, с. 69-72.

ПАНКОВСКИЙ, В.Б., АНТИПИНА, Е.Е. *Новая категория в костяных индустриях эпохи поздней бронзы*. В: Аналитические исследования лаборатории естественного ноучных методов, вып. 4, Санкт Петербург, 2017, с. 208-244. ISBN: 978-5-906045-14-0

ПАША, В.И., АГУЛЬНИКОВ, С.М., ПОПОВИЧ, С.С. *Жилой комплекс позднего бронзового века поселении Ла Юрт в Северо-Восточном Буджаке*. В: Старожитності степового Причорномор'я і Криму, XV, 2009, с. 124-129.

ПАШКЕВИЧ, Г.А. *Палеоботанические находки на територий Украины (неолит-бронза)*. Киев, 1991.

ПАШКЕВИЧ, Г.А. *Земледелие у племен Сабатиновской культуры по данным палеоэтноботанических исследований.* В кн.: Сабатиновская и срубная культуры: проблемы взаимосвязей востока и запада в эпоху поздней бронзы. Тезисы докладов І-го всесоюзного полевого семинара 10-18 сентября 1997 г., Киев-Николаев-Южноукраинск, с. 59-61.

ПЕТРЕСКУ-ДЫМБОВИЦА, М. *Конец бронзовой и начало раннего железного века в Молдове в свете последних археологических раскопок,* В: Dacia, N.S, 4, 1960, с. 139-159. ISSN: 0070-251X

ПЕТРУНЬ, В.Ф. *Петрография и некоторые проблемы материала каменных литейных форм эпохи поздней бронзы из северного Причерноморья*. В: Памятники эпохи бронзы юга Европейской части СССР, Киев, 1967, с.185-194.

ПЕТРУНЬ, В.Ф. *Ещё о лабораторно-полевом аспекте археолого-петрографических работ*. В: Северо-Восточное Приазовье в системе евроазийских древности (энеолит-бронзовый век). Материалы международной конференции. Часть вторая, Донецк, 1996, с. 37-41.

ПИВОВАРОВ, С.В., ІЛЬКІВ, М.В. *Дослідження на території Чернівецькой обл. у 2010-2011 рр.* В: Археологічні Дослідження в Україні в 2011. Київ, 2012, с. 476-477. ISBN: 978-966-2780-06-2

ПРИБАЛОВА, О.Я. *Исследование поселения на р. Мокрая Волноваха*. В: АО 1973 года, Москва, 1974.

ПРИБАЛОВА, О.Я. *Работы донецкого краеведческого музея*. В: АО 1975 года, Москва, 1976.

ПРИБАЛОВА, О.Я., ПРИБАЛОВ, А.И. *Поселение эпохи поздней бронзы возле с. Николаевка в северном Приазовье*. В: Древнейшие скотоводы степей юга Украины. Киев, 1987, с. 94-107.

ПОГРЕБОВА, Н.Н. *Пересадовское поселение на Ингуле*. В: СА, №4, Москва, 1960, с. 76-90.

ПОГРЕБОВА, Н.Н. *Работы в Тилигуло-Березанском районе в 1958 году*. КСИИМК 83, 1961, с. 110-114.

ПОГРЕБОВА, Н.Н., КОНДРАЦКИЙ, Л.В. *Археологическая разведка в Степях Тилигуло-Березанского района Николфевской области*. В: КСИИМК, вып. 78, 1960, с. 74-84.

ПОГРЕБОВА, Н.Н., ЕЛАГИНА, Н.Т. *Работы в Тилигуло-Березанском районе в 1959 году.* В: КСИА, вып. 89, Москва, 1962, с. 6-14.

РАФИКОВА, Я.В., ФЕДОРОВ, В.К., УСАЧУК, А.Н. *Коллекция изделий из кости и рога поселения Ново-Байрамгулово-1*. В: Вопросы археологий Поволжья, вып.7, Самара, 2019, с. 86-150.

РИКМАН, Э.А. *Памятники сарматов и племен черняховской культуры*. В: АКМ, вып. 5, Кишинев, 1975.

РОМАНОВСКАЯ, М.В. *Находки эпохи поздней бронзы на поселении Ульма.* В: СА, 3, 1964, с. 288-291.

РЫБАЛОВА, В.Д. *О связях Правобережной лесостепной Украины с Центральной Европой в эпоху бронзы и раннего железа*. В кн: Исследования по археологии СССР, Ленинград 1961, с. 80-95.

САВВА, Е.Н. *Соотношение культур эпохи средней и поздней бронзы лесостепной Молдавии.* В сб.: Молодежь, наука, производство. Тезисы докладов Республиканской конференции молодых ученых АН МССР, Кишинев, 1986, с. 90-91.

САВВА, Е.Н. *К вопросу о пестах-скипетрах эпохи поздней бронзы из Северного Причерноморья*. В: Известия Академии наук Молдавской ССР, Серия общественных наук, № 1, 1987, с. 62-71.

САВВА, Е.Н. *Комплексный тип хозяйства в культурах Сабатиновка-Ноуа Днестровско-Прутского междуречья*. В сб: Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н.э. – V в. н.э.). Материалы международной конференции. Кишинев, 10-14 декабря 1990 г., Кишинев 1991, с. 133-134.

САВВА, Е.Н. *Комплексный тип хозяйства в культурах Сабатиновка-Ноуа Днестровско-Прутского междуречья.* В сб.: Сабатиновская и срубная культуры: проблемы взаимосвязей востока и запада в эпоху поздней бронзы. Тезисы докладов I-го Всесоюзного полевого семинара 10-18 сентября 1990 г., Киев–Николаев–Южноукраинск, 1997, с. 62-63.

САВВА, Е.Н. *Культурно-хронологическое соотношение комплекса культур Ноуа-Сабатиновка с культурами Карпато-Подунавья*. В сб.: Чтения, посвященные 100-летию В.А. Городцова в Государственном Историческом музее. Тезисы конференции. Часть I, Москва, 2003, с. 147-149.

САВВА, Е.Н. *Евроазиатский компонент эпохи поздней бронзы в Карпато-Подунавье*. В: II Северный Археологический Конгресс. Тезисы докладов. 24-30 сентября 2006, Ханты-Мансийск (Екатеринбург–Ханты-Мансийск, 2006), с. 94-95.

САВВА, Е.Н. *Новые данные о происхождении и функциональности «зольников» на поселениях эпохи поздней бронзы Юго-Восточой Европы*. В: Труды III (XIX) Всероссийского археологического съезда. Том. I, Санкт-Петербург–Москва–Великий Новгород, 2011, с. 273-274.

САВА, Е., КАЙЗЕР, Э. *Поселение с «зольниками» у села Одая,Мичурин, Республика Молдова (Археологические и естественнонаучные исследования)//E. Sava, E. Kaiser, Die Siedlung mit „Aschehügeln“ beim Dorf Odaia-Miciurin, Republik Moldova*. In: Archäologische und naturwissenschaftliche Untersuchungen, Chişinău, 2011. ISBN: 978-9975-80-525-4

САВА, Е., БОРОФФКА, Н. *Новые находки бронзовых предметов эпохи поздней бронзы в Прутo-Днестровском междуречье*. В: Revista Arheologică, SN, vol. IX, nr. 1, 2013, с. 166-187. ISSN: 1857-016X

САВА, Е., КАЙЗЕР, Э., **СЫРБУ, М.,** МИСТРЯНУ, Е. *Новые исследования поселений с «зольниками» эпохи поздней бронзы в Прутo-Днестровском междуречье*. В: Ex Ungue Leonem Сборник статей к 90-летию Льва Самуиловича Клейна, Санкт-Петербург, 2017, с. 151-179. ISBN: 978-5-4469-1154-7

САВРАСОВ, А. *Глиняные литейные формы с поселений Донской лесостепной срубной культуры*. В сб.: Археологические памятники эпохи бронзы Восточноевропейской лесостепи, Воронеж, 1986, с. 95-104.

СТАДНИК, А.И. *Панское-поселение эпохи поздней бронзы у с. Райгородка на р. Айдар*. В: Матеріали та дослідження з археології східної України 8, Київ 2008, с. 1-10.

САМАР, В.А. *Дремайловское поселение эпохи поздней бронзы на юге Украины*, в Археологические Вести, вып. 5, 1996-1997, Санкт Петербург, 1998, с. 132-140. ISBN: 5-86007-124-8

САПОЖНИКОВ, И.В., САПОЖНИКОВА, Г.В., СЕКЕРСКАЯ, Е.П. *Древнее поселение Старое Бугово на берегу Черного Моря.* В кн: Старожитності Степового Причорномор’я і Криму 10, 2002, с. 120-130.

СЕКЕРСКАЯ, Е.П. *Скотоводство и охота в хозяйстве позднебронзового поселения Вороновка II*. В: Вороновка II. Поселение позднего бронзового века в северо-западном Причерноморье, Киев, 1991, 67-70. ISBN: 5-12-002133-6

СЕКЕРСКАЯ, Е.П. *Вариации экономической стратегии степных культур юга Украины в эпоху бронзы.* В сб.: Северо-Западное Причерноморье – ритмы культурогенеза. Тезисы докладов семинара, 18-19 мая, Одесса, 1992, с. 28-30.

СЕКЕРСКАЯ, Е.П. *К вопросу о производстве костяных орудий в античном Никонии*. В: Древности Причерноморских степей, Киев, 1993, с. 91-94.

СЕКЕРСКАЯ, Е.П. *Скотоводческо-охотничья деятельность населения эпохи поздней бронзы на территории юга Украины*. В: Stratum Plus, № 2, 1999, с. 256-264. ISBN: 9975-9559-1-6

СЕРГЕЕВА, О.В., КИЯШКО А.В. *Поселение Юбилейское 14 – новый памятник сабатинского-белозерского времени на Таманском полуострове.* В: XVI всероссийская археологическая конференция студентов и аспирантов ”Проблемы археологии восточной Европы и восточного Средиземноморья” (материалы конференции), Ростов-на-Дону – Таганрог, 2021, с. 82-90. ISBN: 978-5-9275-3942-0

СЕМЕНОВ, С.А. *Первобытная техника*. В: МИА, № 54, 1957.

СЕМЕНОВ, С.А. *Развитие техники в каменном веке*. Ленинград, 1968.

СЕМЕНОВ, С.А., КОРОБКОВА, Г.Ф. *Технология древнейших производств.* Ленинград, 1983.

СЕРОВА, Н.Л., ЯРОВОЙ, Е.В. *Григориопольские курганы*. Кишинев, 1987.

СИНИЦЫН И.В. *Поселение срубной культуры Гуселка II в окресностях Саратова*. В: Античный мир и археология, Вып. 1, Саратов, 1972, с. 12-28.

СИНЮК, А.Т., МАТВЕЕВ, Ю.П. *Среднедонская Катакомбная культура эпохи бронзы (по данных курганных комплексов)*. Воронеж, 2007.

СИТНИК, О. *Воля IV - поселення культури Ноа (Охоронні дослідження 1990 р.)*. Львів, 1994.

СКАКУН, Н.Н. *Экспериментально-трасологические исследования керамических орудий труда эпохи палеометала*. В: СА, 1977, №1, с. 264-268.

СМЕКАЛОВА, Т.Н. *Результаты исследований поселений среднего и познего бронзового века в Северо-Заподного Крыму*. В: Материалы к археологической карте Крыма, Междисциплинарные исследования поселений эпохи бронзы Северо-Западного Крыма, вып. XIX, Санкт Петербург, 2020, с. 176-182. ISBN: 978-5-00165-242-7

СМЕКАЛОВА, Т.Н., КАШУБА, М.Т., МУЛЬД, С.А., ЛИСЕЦКИЙ, Ф.Н., СОЛОМОНОВА, А.В., КАШИРСКАЯ, М.Н., БЭВАН, Б.У., КУЛЬКОВА, М.А. *Каталог поселений среднего и позднего бронзового века в Северо-Заподного Крыму*. В: Материалы к археологической карте Крыма, Междисциплинарные исследования поселений эпохи бронзы Северо-Западного Крыма, вып. XIX, Санкт Петербург, 2020, с. 42-59. ISBN: 978-5-00165-242-7

СМЕКАЛОВА, Т.Н., КАШУБА, М.Т. *История исследования*. В: Материалы к археологической карте Крыма, Междисциплинарные исследования поселений эпохи бронзы Северо-Западного Крыма, вып. XIX, Санкт Петербург, 2020, с. 26-36. ISBN: 978-5-00165-242-7

СМЕКАЛОВА, Т.Н., КАШУБА, М.Т., МУЛЬД, С.А., ЛИСЕЦКИЙ, Ф.Н., Материалы к археологической карте Крыма, Междисциплинарные исследования поселений эпохи бронзы Северо-Западного Крыма, вып. XIX, Санкт Петербург, 2020. ISBN: 978-5-00165-242-7

СМЕКАЛОВА, Т.Н., КУЛЬКОВА, М.А., КАШУБА, М.Т. *Новые радиоуглеродные даты материалов бронзового века полуострова Тарханкут (Крым).* В: Радиоуглерод в Археологии и палеоэкологии: прошлое, настоящие, будущее. Материалы международной конференций, посвещенной 80-летию старшего ноучного сотрудника ИИМК РАН, кандидата химических наук, Ганны Ивановны Зайцевой, Санкт Петербург, 2020, с. 91-92. ISBN: 978-5-91867-213-6

СМИРНОВА, Г.И. *Поселение позднебронзового века и раннего железа возле с. Магала Черновицкой облости.* В: КСИИМК, 1957, вып. 70, с. 99-107.

СМИРНОВА, Г.И. *Поселение Магала – памятник древнефракийской культуры в Прикрапатье (вторая половина XIII – середина VII вв. до н.э.)*. В кн: Т.Д. Златковская, А.И. Мелюкова (Отв. ред.), Древние фракийцы в Северном Причерноморье, Москва 1969, с. 7-34.

СМИРНОВА, Г.И. *Псалии типа Бориаш в культуре Ноуа*. В сб.: КСИА 123, Вып. 23, 1970, с. 106-110.

СМИРНОВА, Г.И. *Новые исследования поселения Магала.* В АСГЭ, 14, Ленинград, 1972, с. 12-31.

СМИРНОВА, Г.И. *Магала I и некоторые вопросы хронологии позднекомаровской культуры в Прикарпатье.* В кн: С.С. Березанская, В.В. Отрощенко, Д.Я. Телегин (Отв. ред.), Энеолит и бронзовый век Украины, Киев, 1976, с. 118-134.

СОЛОМОНОВА, М.Ю. *Фитолитный анализ поселении Тарханкут 18 и Тарханкут 22а*. В: Материалы к археологической карте Крыма, Междисциплинарные исследования поселений эпохи бронзы Северо-Западного Крыма, вып. XIX, Санкт Петербург, 2020, с. 188-199. ISBN: 978-5-00165-242-7

СОЛОМОНОВА, А.В., КАШИРСКАЯ, М.Н., БЭВАН, Б.У., КУЛЬКОВА, М.А. *Каталог поселений среднего и позднего бронзового века в Северо-Заподного Крыму.* В: Материалы к археологической карте Крыма. Междисциплинарные исследования поселений эпохи бронзы Северо-Западного Крыма, вып. XIX, Санкт Петербург, 2020, с. 42-59, ISBN: 978-5-00165-242-7

СОРОЧЯНУ Т., ДОБРИНЕСКУ К., АИЛИНКЭЙ С., БОДОЛИКЭ В., САВА Т., *Комплекс культуры Кослоджень (Яма № 121) в Чернаводэ «Шоссе №2, 152-й км» как отрожение восточного-европейского конвергентного взаимодействия в регионе западного Причерноморья,* В: Tyragetia, vol. XIII (XXVIII), nr.1, Chișinău, 2019, p. 183-228. ISBN: 1857-0240

СПИРИДОНОВА, Е.А. *Эволюция растительного покрова бассейна Дона в верхнем плейстоцене-голоцене*. Москва, 1991. ISBN: 5-02-005471-2

СТЕФАНОВ, С. *Новоград. Старинни селища*. В: Известия на археологическия институт, XXXIV, София, 1974, с. 250-277.

СТАДНИК, А.И. *Панское-поселение эпохи поздней бронзы у с. Райгородка на р. Айдар*. В: Матеріали та дослідження з археології східної України, 8, Киів 2008, с. 1-10.

СТАРІК О.В, КУШТАН Д.П, *Комплекси ливарных форм добі піздньої бронзи з Токівкого.* В: Археологія, 2020, 1, с. 23-38. ISSN: 0235-3490

СУБОТИН, Л.В. *Поселение сабатиновской культуры Казан-Кулак II*. В: Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н.э. - V век н.э.): Докл. науч. конф./ под ред. доктора ист. наук, проф. Е.В. Ярового и др., Тирасполь, 2002, с. 169-176.

СУББОТИН Л.В., ДОБРОВОЛЬСКИЙ, К.И. *Новые археологические памятники бассейна р. Синюха.* В: Памятники древних культур Северо-Западного Причерноморья, Киев 1981, с. 102-107.

СУДАРЕВ Н.И. *Историография изучения памятников эпохи поздней бронзы-раннего железного века Таманского полуостова.* В: XV всероссийская археологическая конференция студентов и аспирантов „Проблемы археологии восточной Европы" (материалы конференции), Ростов-на-Дону – Таганрог, 2020, с. 68-79. ISBN 978-5-9275-3619-1.

ТАТАРИНОВ, С.И. *Исследования поселений горняков-металлургов эпохи бронзы в Донбассе*. В: АО 1977 году, Москва, 1978, с. 390.

ТАТАРИНОВ, С.И. *Металлургия бронзы у племён срубной культуры восточной Украины.* В: СА, 1983, с. 32-44. ISSN: 0038-5034

ТАТАРИНОВ, С.И., ШЕПИТЬКО, А.А. *Новые данные о древних медных рудниках Донбасса*. В: АО 1976 году, Москва, 1977, с. 378-379.

ТЕЛЕГІН, Д.Я. *Питання видносної хронології пам'яток пізної бронзи Нижнього Подніпровья.* В: Археологія, 12, Київ, 1961, с. 3-15.

ТЕРЕНОЖКІН, О.І. *Поселення Білогрудівського типу біля Умані.* Археологія 5, 1951, с. 173-182.

ТЕРЕНОЖКИН, А.И. *Предскифский период на Днепровском Правобережье*. Киев, 1961, 245 с.

ТЕРЕНОЖКИН, А.И. *Основы хронологии предскифского периуда*. В: СА, № 1, 1965, с. 63-85.

ТОДОРОВА, Х., ЙОРДАНОВ, К., ВЕЛКОВ, В., ТОРБАТОВ, С. *История на Добруже,* том I, Велико Търново, 2011. ISBN: 978-619-00-0089-1

ТОЩЕВ, Г.Н. *Поселение эпохи поздней бронзы Трихатки I.* В: Археологические и этнографические исследования на территории Южной Украины, Киев, 1976, с. 157-162.

ТОЩЕВ, Г.Н. *Исследования памятников сабатиновской культуры в Татарбунарском районе Одесской области*. В: АО 1977 году, Москва, 1978, с. 393-394.

ТОЩЕВ, Г.Н. *Крым в эпоху бронзы*, Запорожье, 2007. ISBN: 966-599-303-8

ТОЩЕВ, Г.Н., ЧЕРНЯКОВ, И.Т. *Культовые зольники сабатиновской культуры*. В: Исследования по Археологий северо-западного Причерноморья, Киев 1986, с. 115-138.

ТРЕБУХ, О.О. *Дослідження поселення сабатинівської культури Балабанівка I у 1997 р.* В: Наукові Праці, том. 62, вып. 49, 2020, с. 88-90.

ТРИФОНОВ, В.А. *Поправки к абсолютной хронологии культур эпохи энеолита-бронзы Северного Кавказа.* В кн: Между Азией и Европой. Кавказ в IV-I тыс. до н.э. Мат. конференции, посвященной 100-летию со дня рождения А.А. Иессена, Санкт-Петербург 1996, с. 43-49.

ТРИФОНОВ, В.А. *Поправки к абсолютной хронологии культур эпохи энеолита-средней бронзы Кавказа, степной и лесостепной зон Восточной Европы (по данным радиоуглеродного датирования).* В кн: Бронзовый век Восточной Европы: характеристика культур, хронология и периодизация. Материалы международной научной конференции „К столетию периодизации В.А. Городцова бронзового

века южной половины Восточной Европы", Самара, 2001, с. 71-82. ISBN: 5-900827-31-3

УСАЧУК, А.Н., ФАЙЗУЛЛИН, И.А. *Костяные изделия Токского и Покровского поселений эпохи поздней бронзы и Заподном Оренбуржье*. В: Археологические памятники Оренбуржья, вып. 12, 2016, с. 127-148. ISBN: 978-5-4417-0603-2

УСАЧУК, А.Н., БАХШИЕВ, И.И. *Использование астрагалов домашних животных на поселениях эпохи поздней бронзы Башкирского Зауралья*. В: Археология Еврозийских степей, №2, Эпоха бронзы и раний железный векю Материалы круглова стола «Древности Нижнего Прикамья и 160 лет археологии Ананьинского могильника», Казань, 2019, с. 10-38. e-ISSN: 2618-9488

ФАБРИЦИУС, И.В. *Археологическая карта Причерноморья Украинской ССР*. Вып. 1, Киев, 1951.

ФИЛАТОВ, Д.В. *Исследование поселения Розановка I.* В: Археологічні Дослідження в Україні 2011 року, Київ, 2012, с. 350-351. ISBN: 978-966-2780-06-2

ФІЛАТОВ, Д., СМИРНОВ, Л. *Археологічні дослідження поселення сабатинівської культуры Розанівка I у 2012 році*. В: Емінак, № 3-4, 2014, с. 5-14, ISSN: 1998-4634

ФОЛ А., ДИМИТРОВ, С. *История на Добружа,* том.1, София, 1984. ISBN: 978-619-00-0089-1

ФОМЕНКО, В.Н. ЕЛИСЕЕВ, В.Ф., ШЕВЧЕНКО, Н.П. *Раскопки поселения эпохи поздней бронзы Щуцкое I на р. Башкале*. В: Археологічні Дослідження в Україні 1993 року, Київ, 1997, с. 138-139.

ЦИМИДАНОВ, В.В. *Социальная структура срубного общества*. Донецк, 2004. ISBN: 966-8049-10-1

ЦИМИДАНОВ, В.В. *Погребения срубной культуры с астрогалами из Ровопокровки -2 (Нижнее Поволжье). »Играки» или медиаторы?* В: Теория и практика археологических исследований, № 1(11), 2015, с. 56-69. ISSN: 2307-2539

ХРИСТОВ, Х., ИЛИЕВ, И. *Северопонтийски каменни „скиптри-чукалки" от бронзовата епоха в долината на Долна Тунджа.* В: Археология, 1-2, София 2000, с. 27-32. ISSN: 0324-1203

ЧЕБОТАРЕНКО, Г.Ф. *Городище Калфа (по материалам раскопок 1959 года)*. В: Материалы и исследования по археологии и этнографии МССР, Кишинев, 1964, с. 197-209.

ЧЕРЕДНІЧЕНКО, М.М. *Хронологія зрубной культуры Північного Прічорноморья.* В: Археологія 22, 1977, с. 3-21.

ЧЕРНИЕНКО, Ю.А. *Концепция ранних комплексных обществ и поздний бронзовый век Северного Причерноморья.* В сб.: Северная Евразия от древности до средневековья. Тезисы конференции к 90-летию со дня рождения М.П. Грязнова. Археологические изыскания, Вып. 2, Санкт-Петербург, 1992, с. 23-26.

ЧЕРНИЕНКО, Ю.А. *Некоторые итоги и проблемы изучения строительного дела на Сабатиновских поселениях Северо-Западного Причерноморья*. В: Stratum Plus, № 2, 2000, с. 483-504. ISSN: 1608-9057

ЧЕРНИЕНКО, Ю.А. *Сабатиновская культура в системе древностей бронзового века юга Восточной Европы*. В: Stratum Plus, 2, 2014, с. 15-112. ISSN: 1608-9057

ЧЕРНИЕНКО, Ю.А., ЕЛИСЕЕВ, В.Ф. *Планировка сабатиновских поселений, ее ландшафтная и социально-демографическая обусловленность*. В: Материалы по археологии Северного Причерноморья, 9, 2009, с. 73-78. ISBN: 978-966-389-288-7

ЧЕРНЫХ, Е.Н. *Из истории металлургии племен эпохи бронзы в Поволжье и Приуралье.* В: Памятники эпохи бронзы юга Европейской части СССР, Киев, 1967, с. 195-213.

ЧЕРНЫХ, Е.Н. *Древняя металоаброботка на Юго-Западе СССР.* Москва, 1976.

ЧЕРНЫХ, Е.Н. a. *Металлургические провинции и периодизация эпохи раннего металлла на территории СССР.* В: СА, 1978, №4, с. 53-82.

ЧЕРНЫХ, Е.Н. b. *Горное дело и металлургия в древнейшей Болгарии*. София, 1978.

ЧЕРНЫХ, Е., КУЗЬМИНЫХ, С. *Древняя металлургия северной Евразии*. Москва, 1989. ISBN: 5-02-009434-X

ЧЕРНЯКОВ, И.Т. *Новые находки предметов поздней бронзы в Северно-Западном Причерноморье*. В: КСОГАМ 1962 года, Одесса, 1964, с. 128-134.

ЧЕРНЯКОВ, И.Т. *Красномаяцкий клад литейщика*. В: КСОГАМ, 1965, с. 87-123.

ЧЕРНЯКОВ, И.Т. *Слой поздней бронзы Болградского поселения.* В: КСИА АН СССР, 1965, вып. 106, Москва, 1966, с. 99-105.

ЧЕРНЯКОВ, И.Т. *Техника изготовления литейных форм и металлических изделий в Северном Причерноморье в эпоху поздней бронзы*. В: Памятники эпохи поздней бронзы юга Европейской части СССР, 1967, с. 179-185.

ЧЕРНЯКОВ, И.Т. *Северо-Западное Причерноморье во второй половине II тыс. до н.э.* Киев, 1985.

ЧЕРНЯКОВ, І.Т., ЭЛІСЕЕВ, В.Ф. *Досліди з виготовлення ливарних форм і литва виробів Сабатінівської культуры*. В: Археологія, №3, 2003, с. 102-111. ISSN: 0235-3490

ШАПОВАЛОВ, Т.А. *Поселение срубной культуры у с. Ильичевка на Северском Донце.* В кн.: Энеолит и бронзовый век Украины, Киев, 1976, с. 150-172.

ШАПОШНИКОВА, О.Г., НЕПРИНА, В.И. *Новорозанское многослойное поселение*. В: Древности Поингулья, Киев, 1977, с. 52-65.

ШАРАФУТДИНОВА, И. Н. *Литейные матрицы на поселениях эпохи поздней бронзы в нижнем Поднепровье*. В сб.: Краткие сообщения Института Археологии, вып. 10, Киев, 1960, с. 59-64.

ШАРАФУТДІНОВА, І.Н. *Нови пам'ятки епохи пізньої бронзи в нижньому подніпров'ї,* в АП УРСР, том X, Киев 1961, 12-25.

ШАРАФУТДІНОВА, І.Н. *Нови пам'ятки епохи пізньої бронзи в нижньому подніпров'ї*. В: АП УРСР, том X, Киев, 1962, с. 12-25.

ШАРАФУТДІНОВА, І.Н. *Поселення епохи пізньої бронзи поблизу Кременчука*. В: Археологія, том XVII, 1964, с. 153-169.

ШАРАФУТДИНОВА, И.Н. *Поселение поздней бронзы Новорозановка I*, В: Археологические исследования на Украине в 1967 г. Информационные сообщения, Киев, 1968, с. 25-26.

ШАРАФУТДІНОВА, І.Н. *Бронзові серпи Північно-Західного Причерномор'я (кінець II-початок I тисячоліття до н.е.)*. В: Археологія 1, 1971, с. 26-43.

ШАРАФУТДІНОВА, І.Н. *Кам'яні праски епохи пізньої бронзи*. В: Археологія 5, Киев, 1972, с. 68-71.

ШАРАФУТДІНОВА, І.Н. *Знахідки доби бронзи поблизу с. Дерiївка на Днїпрі*. В: Археологія 1974, вып. 13, с. 57-62.

ШАРАФУТДИНОВА, И.Н. *Раскопки поселения сабатиновской культуры у с. Степовое*. В: АО 1978, Москва, 1979, с. 422-423.

ШАРАФУТДИНОВА, И.Н. *Степное Поднепровье в эпоху поздней бронзы*. Киев, 1982.

ШАРАФУТДИНОВА, И.Н. *Сабатиновская культура*. В кн.: С.С. Березанская, В.В. Отрощенко, Н.Н. Чередниченко, И.Н. Шарафутдинова, Культуры эпохи бронзы на территории Украины, Киев, 1986, с. 83-116.

ШАРАФУТДИНОВА, И.Н. *Бронзовые украшения сабатиновской культуры*. В: Межплеменные связи эпохи поздней бронзы на территории Украины, Киев 1987, с. 69-86.

ШАРАФУТДИНОВА, И.Н. *Раскопки поселения у с. Виноградный Сад на Южном Буге.* В: АО 1986 года. Москва, 1988. ISBN: 5-02-009406-4

ШАРАФУТДИНОВА, И.Н. *Хозяйство племен сабатиновской культуры*. В кн: С.С. Березанская (Отв. ред.), Первобытная археология. Материалы и исследования. Сборник научных трудов, Киев, 1989, с. 168-179.

ШРАМКО, Б.А. *Обработка кожи в Скифии*. В: Проблемы археологии Поднепровья, Днепропетровск 1984, с. 142-157.

ЯНУШЕВИЧ, З.В. *Культурные растения Северного Причерноморья. Палеоботанические исследования*. Кишинев, 1986.

ANEXE

ANEXA 1. **Catalogul artefactelor**

Investigațiile arheologice efectuate până la momentul de față în incinta așezărilor complexului cultural N-S-C au rezultat cu acumularea unui lot impresionant de obiecte prelucrate din diverse materii prime. Pe un spațiu de răspândire vast (din zona mării Azov şi a Niprului Mijlociu, la est, până în Carpaţii Răsăriteni, la vest, şi din zona Nistrului Superior, la nord, până în nord-estul Bulgariei și peninsula Crimeea, la sud), așezările acestui complex cultural prezintă, în mare parte, același spectru de inventar, îndeosebi forme și ornamente ceramice. Dat fiind faptul că ceramica s-a bucurat de mai multe prezentări și discuții în literatura de specialitate, în acest catalog ne-am propus să prezentăm celelalte categorii de inventar arheologic, descoperite în așezări.

Atât gradul de cercetare, cât şi nivelul de valorificare a materialului arheologic descoperit diferă la o zonă la alta. Dacă în Republica Moldova şi România, în mare parte, rezultatele cercetărilor arheologice din aşezările de tip Noua-Sabatinovka au fost publicate, atunci în Ucraina situația este diferită. O bună parte din descoperiri nu sunt publicate, iar de multe ori informația se rezumă la date succinte, generale, fără prezentarea detaliată a rezultatelor sau reprezentări grafice. Aici se adaugă accesul limitat la colecțiile arheologice din fondurile muzeelor, fapt ce complică și mai mult acumularea unei baze de date complete privind inventarul descoperit în aşezările Noua-Sabatinovka de pe teritoriul acestei țări. O situație şi mai tristă este cazul Bulgariei, unde au fost investigate arheologic doar câteva aşezări atribuite culturii Coslogeni, din care cauză, pentru surprinderea aproximativă a limitei sudice de răspândire a acestei culturi, am inclus în listă și descoperirile întâmplătoare de sceptre din piatră, specifice perioadei cronologice vizate în lucrare.

În catalogul de faţă sunt acumulate date tipologice şi statistice privind descoperirile pe categorii de piese: *os* şi alte materii animale dure (dinte, corn, scoică), *piatră*, *bronz* şi *lut* (cu excepţia ceramicii). Aici sunt incluse 454 de aşezări (cercetate arheologic sau prin periegeză), în care au fost descoperite piese din categoriile menţionate mai sus, respectiv 117 situri atribuite culturii Sabatinovka (Ucraina, Republica Moldova), 391 – culturii Noua (Ucraina, Republica Moldova, România) şi 46 – culturii Coslogeni (România, Bulgaria)[1]. Numerotarea aşezărilor a fost făcută după principiul meridional - de la nord spre sud şi de la est spre vest, ținând cont de structura teritorial-administrativă contemporană a țărilor (Ucrainei, Republicii Moldova, României şi Bulgariei) și arealul cultural. În catalog sunt indicate denumirile geografice actuale şi vechi în

[1] Pentru Ucraina, România şi Bulgaria denumirile localităților au fost verificate în baza paginilor oficiale disponibile pe net (http://static.rada.gov.ua, http://data.gov.ro/, https://dagis-bg.eu/), iar cele de pe teritoriul Republicii Moldova – conform Nomenclatorului localităților din Republica Moldova (ediția 2001).

limbile română, rusă, ucraineană şi bulgară[2]. Numărul curent al aşezărilor din catalog corespunde celui indicat pe harta generală plus alte patru hărți pe categorii de piese şi în legenda figurilor. Informația textuală prezentată include pentru fiecare aşezare: denumirea; categoriile de piese cu indicarea tipologică şi statistică; autorul şi anul cercetării, dimensiunile suprafeţei cercetate; locul păstrării colecției arheologice (în cazul când sunt cunoscute sau disponibile toate aceste date); repertorii şi rapoarte arheologice, alte surse de informație; bibliografia. Materialul ilustrativ îl reprezintă hărțile, desenele, fotografiile, pe categorii şi tipuri de inventar, la care se adaugă mai multe tabele cu date tipologice și statistice pe categorii de piesă pentru fiecare cultură în parte și pe complex cultural. Desenele au fost preluate, în mare parte, din diverse publicații, respectiv au calitate diferită, reprezentări grafice originale fiind posibile doar în cazul pieselor accesate direct. Catalogul cuprinde date cunoscute până în anul 2017, fiind actualizat cu date noi doar în cazul așezărilor care s-au cercetat și după 2017.

Menționăm că acest catalog a fost elaborat cu scopul acumulării unei baze de date necesare în diverse etape de cercetare a temei acestei lucrări, îndeosebi, la analiza compartimentelor ce țin de activitățile gospodărești și meșteșugărești.

[2] Transliterarea numelor proprii, a denumirilor de localităţi ucraineşti şi bulgăreşti s-a efectuat conform normelor internaţionale: Transliteration slawischer kyrillischer Buchstaben. DIN 1460.

Cultura Sabatinovka

UCRAINA

Regiunea Luhansk

Raionul Novoaidar

1. Panskoe (Панское), satul Rajgorodka, raionul Novoaidar, regiunea Luhansk

Piese din piatră: abraziv – 1 (fig. 34/11); fragment de sceptru – 1; fragmente de râșniță –2; percutor – 1.

Piese din silex: gratoar – 1.

Cercetare: 2006-2007, sondaj.

Bibliografie: Стадник 2008, с. 6-8, рис. 8/1-6.

Regiunea Donec'k

Raionul Slovjans'k

2. Mikolaïvka (Николаевка), satul Mikolaïvka, raionul Slovjans'k, regiunea Donec'k

Piese din os[3]*:* omoplat crestat – 1; seceri „tupik" – 6; şlefuitoare – 5; răzuitoare – 2; străpungătoare-7; pieptene-răzuitoare – 1; vârf de săgeată – 1; vârf de lance – 1; pandantiv – 1; metopode de porcină şi bovină, prevăzute cu orificiu pe unul din capete – 5; „patine" (neprecizate numeric).

Piese din piatră: frecătoare – 10; cute – 8; şlefuitoare „utjužok" – 5; percutoare – 2; râşniţă – 1; sceptru – 1; fragment de capac – 1.

Piese din lut: „ pâinici" – 3; şlefuitor din perete de vas ceramic – 1.

Piese din silex: Krummesser – 1; gratoare – 6.

Piese din bronz: împungător – 1; inel de buclă – 1.

Piese din fier: tijă – 1.

Cercetare: Colectivul Muzeului din Donec'k, 1973-1975, 546 m^2.

Bibliografie: Прибалова 1974, с. 330; Прибалова 1976, с. 380; Прибалова, Прибалов 1987, с. 97-105, рис. 4/15-18.

[3] În articolul publicat în 1987, sunt menţionate 48 de piese din os (Прибалова, Прибалов 1987, с. 104).

Raionul Bahmut

3. Pilipčatine (Пилипчатино), satul Pilipčatine, raionul Bahmut, regiunea Donec'k

Piese din os: seceră „tupik" – 1; şlefuitor – 1.

Piese din piatră: forme de turnare – 2; frecătoare (neprecizate numeric).

Piese din lut ars: fusaiolă – 1.

Cercetare: S.I. Tatarinov, 1976-1977, 310 m^2.

Bibliografie: Татаринов, Шепитько 1977, с. 379; Татаринов 1978, с. 390.

Raionul Novoazovsk

4. Bezimenne II (Безыменное), satul Bezimenne, regiunea Donec'k

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 8; vârfuri de săgeată – 3 (fig. 23/11, 20).

Cercetare: V.M. Gorbova.

Bibliografie: Панковский 2003, с. 135, рис. 2/3; Klochko 2001, fig. 92/4-6.

Raionul Manguš

5. Komišuvate (Камышеватая), satul Komišuvate, raionul Manguš, regiunea Donec'k

Piese din os: seceră „tupik" – 1; străpungător –1; piese cu utilitate incertă – 2.

Cercetare: 2005.

Bibliografie: Горбор, Кабанова 2010, с. 89, рис. 6/1-3.

Regiunea Poltava

Raionul Kremenčjuk

6. Čikalivka (Чикаловка), satul Čikalivka, raionul Kremenčjuk, regiunea Poltava

Piese din os: astragali – 28 (24 din ei descoperiţi împreună); falange – 2; semifabricat de vârf de săgeată – 2; fragment de psalie – 1; străpungătoare – 2 (fig. 20/17); fragment de omoplat crestat – 1; fusaiolă – 1 (fig. 18/9); şlefuitoare – 2.

Piese din corn: corn de cerb cu urme de prelucrare – 1.

Piese din piatră: râşniţe – 3; formă de turnare – 1 (fig. 42/11); sceptru – 1 (fig. 40/10); percutor – 1; piese în formă de ou – 3 (fig. 48/7-9); topor – 1; piese cu utilitate incertă – 2; frecătoare, discuri (neprecizate numeric).

Piese din lut: „pâinici” – 36 (fig. 55/15-16); greutate – 1; vas miniatural – 1; figurină zoomorfă – 1 (fig. 54/15).

Piese din bronz: brăţară – 1 (fig. 69/19); împungător – 1; fragment de pumnal – 1; sârmă – 1.

Cercetare: 1960-1961, 550 m^2.

Bibliografie: Шарафутдінова 1964, с. 153-169, рис. 6/1-15, 7/1-6; Смирнова 1970, рис. 35/2.

7. Kremenčiuk (Кременчук), oraşul Kremenčiuk, raionul Kremenčjuk, regiunea Poltava

Piese din os: seceră „tupik” – 1.

Bibliografie: Фабрициус 1951, с. 39, Таб. XXIII/2.

Regiunea Dniepropetrovsk

Raionul Mahdalinivka

8. Josipivka (Йосиповка), satul Josipivka, raionul Mahdalinivka, regiunea Dniepropetrovsk

Piese din os: străpungător – 1; fusaiolă – 1; semifabricat de aplică – 1; piese cu utilitate incertă – 3.

Piese din piatră: pisălog – 1; frecătoare – 2.

Cercetare: 1970, 240 m^2.

Bibliografie: Беляев 1977, с. 42-44, рис. 4/1-7.

Raionul Dniepropetrovsk

9. Volos'ke (Волоське) satul Volos'ke, raionul Dniepropetrovsk, regiunea Dniepropetrovsk

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2; omoplat cu orificiu – 1; astragal cu orificiu – 1; străpungător – 1, „patină” – 1; şlefuitoare – 2.

Piese din piatră[4]*:* forme de turnare – 16 (dintre care 11 întregi) (fig. 43/5-6, 44/4-5, 7-8); sceptru – 1; percutor – 1; şlefuitor „utjužok” – 1 (fig. 35/9); şlefuitor – 1; fragment de cute – 1; cuţite Krummeser (neprecizate numeric).

Piese din lut: creuzetă – 1; fusaiole – 3 (una din perete de vas); rondelă – 1.

Piese din bronz: inel de buclă – 1; împungător – 1; pumnal – 1 (fig. 66/5); fragment de vârf de lance – 1 (fig. 65/15); tuburi de bronz (neprecizate numeric); ac cu cap inelar – 1 (fig. 64/32); ac cu placă rombică – 1 (fig. 68/15).

[4] În articolul publicat de O.B. Бодянський în 1952, se menţionează că, potrivit informaţiei oferite de locuitorii satului, în anul 1940, de pe suprafaţa aşezării au fost adunate 70 de tipare, cuţite de bronz, pumnale şi vârfuri de lance (Бодянський 1952, с. 169).

Cercetare: 1940-1941; O.V. Bodjanskii, 1946, 43m^2.

Bibliografie: Бодянський 1952, с. 169-175, таб. IV/1-6, V/7,11,14-17; Шарафутдінова 1972, с. 69, рис. 1; Лысенко 2021, 179, рис. 88:1.

Raionul Sinelnikove

10. Pavlovka (Павловка), satul Pavlovka, raionul Sinelnikove, regiunea Dniepropetrovsk

Piese din piatră: fragment de formă de turnare – 1; râşniţe (neprecizate numeric).

Cercetare: A.V. Dobrovolski, anii '20 ai sec. XX.

Bibliografie: Geršković 1999, s. 9.

Raionul Tomakivka

11. Više Tarasovka I (Выше Тарасовка), satul Više Tarasovka, raionul Tomakivka, regiunea Dniepropetrovsk

Piese din os: omoplat crestat –1.

Piese din piatră: topoare – 2; cute –1; fragmente de râşniţă (neprecizate numeric).

Piese din bronz: cuţit – 1; împungătoare – 3.

Bibliografie: Шарафутдінова 1961, с. 14-16, таб. II/1,5-7.

12. Više Tarasovka II (Выше Тарасовка), satul Više Tarasovka, raionul Tomakivka, regiunea Dniepropetrovsk

Piese din piatră: formă de turnare – 1 (fig. 44/9).

Piese din bronz: ac cu placă rombică – 1; ac cu cap inelar – 1.

Bibliografie: Шарафутдінова 1961, с. 16; Шарафутдінова 1987, рис. 2/1,18; Лысенко 2021, 180, рис. 4:1, 9:7.

13. Mis Dobroj Nadejdy II[5] (Мыс Доброй Надежды), satul Dobra Nadija, raionul Tomakivka, regiunea Dniepropetrovsk

Piese din piatră: râşniţe – 2.

Bibliografie: Шарафутдінова 1961, с. 17.

[5] Mis Dobroj Nadejdy reprezintă denumirea veche a satului Dobra Nadija.

Raionul Nikopol

14. Kapulivka IV (Капуловка), satul Kapulivka, raionul Nikopol, regiunea Dniepropetrovsk

Piese din piatră: şlefuitoare „utjužok" – 2 (fig. 35/11, 13); forme de turnare – 5 (dintre care 3 întregi).

Cercetare: O.V. Bodjanskij, 1959-1960.

Bibliografie: Шарафутдінова 1961, с. 17-18; Шарафутдінова 1972, рис. 2/1-2.

15. Kapulivka VI (Капуловка), satul Kapulivka, raionul Nikopol, regiunea Dniepropetrovsk

Piese din os: fusaiolă – 1.

Piese din corn: corn de cerb cu urme de prelucrare –1.

Piese din piatră: frecător – 1; râşniţă – 1.

Bibliografie: Шарафутдінова 1961, с. 18.

Regiunea Zaporijja

Insula Hortica

16. Hortica-Kornejčiha (Хортица-Корнейчиха), oraşul Zaporijja, regiunea Zaporijja

Piese din piatră: nicovală – 1.

Cercetare: 1990, 90 m^2.

Bibliografie: Козачок 1991, с. 83.

17. Hortica-Lipovaja (Хортица-Липовая), oraşul Zaporijja, regiunea Zaporijja

Piese din piatră: topoare – 3 (fig. 45/10); abraziv – 1; piesă în formă de ou – 1 (fig. 48/4); frecător – 1; pisălog – 1; vârf de săgeată din granit –1.

Piese din bronz: ac de tip Rollenadel – 1; împungător-dăltiță – 1.

Cercetare: 1987-1988, circa 190 m^2.

Bibliografie: Козачок 1991, с. 87-89, рис. 6/II1-3, 7/12-13, 27-30.

18. Hortica-Molodnjaga (Хортица-Молодняга), oraşul Zaporijja, regiunea Zaporijja

Piese din piatră: pisălog – 1; ciocan – 1; frecătoare – 3.

Piese din silex: krummeser – 1.

Cercetare: 1989, 105 m^2.

Bibliografie: Козачок 1991, с. 87, рис. 5/1, 11-16.

19. Hortica-Prebrajensk (Хортица-Пребраженск), oraşul Zaporijja, regiunea Zaporijja

Piese din piatră: fragment de formă de turnare – 1.

Cercetare: P. Smoličev, 1928.

Bibliografie: Козачок 1991, c. 89.

Raionul Vasilivka

20. Vasilivka (Васильевка), oraşul Vasilivka, raionul Vasilivka, regiunea Zaporoje

Piese din os: ac – 1.

Piese din corn: ciocan – 1.

Piese din piatră: râşniţă – 1; fragment de topor – 1; şlefuitor „utjužok" – 1.

Cercetare: 1971, 20 m^2.

Bibliografie: Белов, Ляшко 1978, c. 298.

21. Zlatopil' (Златополь), satul Zlatopil', raionul Vasilivka, regiunea Zaporoje

Piese din os: tibie cu capăt zoomorf – 1 (fig. 28/8); pandantiv – 1 (fig. 24/15); fragment de psalie – 1; omoplat crestat – 1; vârfuri de săgeţi – 2 (unul semifabricat) (fig. 23/12); seceră „tupik" – 1; mâner – 1.

Piese din corn: străpungător din corn de bovină – 1.

Piese din piatră: piese de formă ovoidală şi triunghiulară – 15; piesă în formă de ou – 1 (fig. 48/11), fragment de măciucă – 1 (fig. 41/3); fragment de topor – 1 (fig. 46/11); fragment de pisălog – 1.

Cercetare: A.V. Bodjanski, 1961.

Bibliografie: Gerškovič 1999, s. 21-22, Taf. 9/1-16, 10/1-11.

Raionul Kamianka-Dniprovska

22. Blogoviščenko (Благовещенка), satul Blogoviščenko, raionul Kamianka-Dniprovska, regiunea Zaporoje

Piese din os: seceră „tupik" – 1.

Bibliografie: Шарафутдінова 1961, c. 20.

23. Velika Znamjanka (Великая Знаменка), satul Velika Znamjanka, raionul Kamianka-Dniprovska, regiunea Zaporoje

Piese din piatră: râşniţă – 1.

Bibliografie: Шарафутдінова 1961, c.21.

Raionul Černivic'k

24. Obitočnoe 20 (Обиточное), satul Primorsk, raionul Černivic'k, regiunea Zaporoje

Piese din os: străpungătoare – 7; străpungătoare cu partea de sus denticulată – 4 (fig. 20/6); răzuitoare – 2 (fig. 13/10); mâner – 1; ace – 3.

Piese din piatră: fragmente de frecătoare – 4; topor – 1, pandantiv – 1 (fig. 48/16); râşniţă – 1 (fig. 32/1).

Piese din silex: Krummesser – 1.

Cercetare: B.N. Grakova, 1965, 224 m^2.

Bibliografie: Дворниченко 1969, с. 101-102; Gerškovič 1999, s. 38-39, Taf. 47/1-10.

Raionul Primors'k

25. Marinivka (Мариновка), satul Marinivka, Raionul Primors'k, regiunea Zaporoje

Piese din piatră: forme de turnare – 2 (fig. 44/6); râşniţe – 3.

Bibliografie: Bočkarev, Leskov 1980, s. 26, Taf. 12/97ab, 98.

Regiunea Čerkassk

Raionul Zolotonis'k

26. Čapaevka LOZ-5 (Чапаевка ЛОЗ-5), satul Čapaevka, raionul Zolotonis'k, regiunea Čerkassk

Piese din piatră: sceptru cu patru protuberanţe – 1.

Piese din silex: fragment de krummeser – 1.

Bibliografie: Палагута 1996, с. 62, рис. 3/1-2; Палагута 1997, с. 105, рис. 1/2.

Regiunea Kirovohrad

Raionul Onufrijivka

27. Derijivka (Деріївка), satul Derijivka, raionul Onufrijivka, regiunea Kirovograd

Piese din corn: psalie – 1 (fig. 26/6).

Piese din bronz: pumnal – 1 (fig. 66/3), ac de tip Rollenadel – 1 (fig. 64/20).

Cercetare: 1960-1967.

Bibliografie: Шарафутдінова 1974, с. 60-61, рис. 3/1-3; Куштан 2013, рис. 43/13-14.

Raionul Dolins'ka

28. Červone Ozero (Червоное Озеро), satul Červone, raionul Dolins'ka regiunea Kirovograd

Piese din piatră: fragment de cute – 1; fragment de ciocan –1.

Piese din silex: fragment de Krummesser –1.

Bibliografie: Кіосак, Головко 2013, с. 294.

29. Gordinivka[6] **(Гординовка), satul Gordinivka, raionul Dolins'ka, regiunea Kirovograd**

Piese din piatră: lustruitoare, abrazive, fragmente de râşniţă (neprecizate numeric).

Piese din silex: lame de silex (neprecizate numeric).

Bibliografie: Орлик 2010, с. 309.

30. Peršotravneve (Першотравневе), satul Peršotravneve, raionul Dolins'ka, regiunea Kirovograd

Piese din piatră: râşniţă – 1; frecător – 1.

Cercetare: 2007-2008.

Bibliografie: Орлик 2011, с. 311.

Raionul Dobrovelicikivka

31. Troian (Трояны), satul Troian, raionul Dobrovelicikivka, regiunea Kirovograd

Piese din piatră: fragment de râşniţă – 1.

Piese din silex: percutor – 1; lame – 3; gratoare – 3.

Bibliografie: Субботин, Добровольский 1981, с. 103, рис. 2/1-2.

32. Lipnjaška (Липняшка), satul Lipnjaška, raionul Dobrovelicikivka, regiunea Kirovograd

Piese din silex: lame – 2; gratoar – 1.

Bibliografie: Субботин, Добровольский 1981, с. 105, рис. 2/5-6.

[6] Sunt menţionate în total 10 artefacte (Орлик 2011, с. 309).

Raionul Ulianovka

33. Sabatinivka (Сабатиновка), satul Sabatinivka, raionul Ulianovka, regiunea Kirovograd

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 14 (fig. 7/5); străpungătoare – 4 (fig. 20/9); pieptene-răzuitoare – 1 (fig. 16/1); astragal cu orificiu – 1 (fig. 24/2); fusaiole – 2 (fig. 18/6); ace – 2 (fig. 19/5); suport pentru ace – 1 (fig. 21/1); seceră „tupik" – 1; „patine" (fig. 9/4) (neprecizate numeric).

Piese din piatră: krummeser – 2; fragment de formă de turnare – 1; râşniţe, frecătoare (neprecizate numeric).

Piese din bronz: ac de tip cipriot – 1 (fig. 68/3); împungătoare – 1 (fig. 63/3).

Cercetare: A.V. Dobrovol'ski, 1932; 1938-1939; 1947-1948.

Bibliografie: Добровольский 1952, с. 78-88, таб. II/13-19, III/1-9; Отрощенко 1973, с. 76-81; Шарафутдинова 1987, с. 70, рис. 2/12; Klochko 2001, fig. 79/11; Лысенко 2021, 286, рис. 23:3.

Regiunea Mikolajiv

Raionul Novyj Bug

34. Novorozanivka I (Новорозановка), satul Novorozanovka, raionul Novyj Bug, regiunea Mikolajiv

Piese din os: răzuitor – 1 (fig. 12/15); ace, străpungătoare, omoplaţi crestaţi, şlefuitoare (neprecizate numeric).

Piese din piatră: râşniţe, frecătoare, pisăloage (neprecizate numeric).

Cercetare: 1967, 750 m^2.

Bibliografie: Шарафутдинова 1968, с. 25-26.

35. Novorozinovka II (Новорозановка), satul Novorozanovka, raionul Novyj Bug, regiunea Mikolajiv

Piese din os: şlefuitor – 1; astragali cu orificii (neprecizate numeric).

Piese din piatră: fragmente de râşniţe (neprecizate numeric).

Piese din bronz: împungător – 1.

Cercetare: 1967, circa 400 m^2.

Bibliografie: Шапошникова, Неприна 1977, с. 61-63.

36. Rozanivka I (Розановка), satul Rozanivka, raionul Novyj Bug, regiunea Mikolajiv

Piese din os: omoplat crestat – 1; fragment de străpungător – 1; astragali – 2 (fig. 17/6); răzuitor din vertebră – 5 (fig. 14/4); patine – 3; şlefuitoare – 4; vârfuri de săgeţi – 2; rondele – 2, fusaiolă - 1; seceri-„tupik" – 4; pandantiv – 1; pieptene-răzuitor – 1.

Piese din piatră: fragment de mojar – 1.

Piese din ceramică: rondele – 3 (fig. 55/7).

Piese din bronz: împungător – 1.

Cercetare: 2008-2010, 292 m^2; 2011-20 m^2; 2012-125 m^2.

Bibliografie: Филатов 2012, с. 350-351; Панковський 2011, с. 77-81, рис. 1-2; Панковський, Філатов 2013, с. 69-72, рис. 1; Філатов, Смирнов 2014, с. 7-8, рис. 3-4;

Raionul Voznesensk

37. Buz'ke IV (Бугское), satul Buz'ke, raionul Voznesensk, regiunea Mikolajiv

Piese din os: „patine" (număr neprecizat).

Piese din piatră: morjar – 1; forme de turnat, nicovale (neprecizate numeric).

Piese din bronz: seceri – 9; celt – 1; vârf de lance – 1; pumnal – 1; cuţit – 1.

Cercetare: Клюшенцев В.Н.,1982-1998, 2000 m^2.

Bibliografie: Клюшенцев 1995, с. 17, с. 22, рис. 19/2-13.

38. Jushni Bug (Южный Буг), satul Buz'ke, raionul Voznesensk, regiunea Mikolajiv

Piese din corn: ciocan – 1 (fig. 29/6).

Piese din piatră: fragment de formă de turnare – 1; fragment de topor – 1 (fig. 46/4); pisălog – 1 (fig. 39/2).

Piese din lut: fragment de formă de turnare – 1.

Bibliografie: Kluschinzew 1993, p. 75, desen 1/1-7.

39. Novogrigorivka (Новогригорьевка), satul Novogrigorivka, raionul Voznesensk, regiunea Mikolajiv

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2; fragment de „patină" – 1; semifabricat din copită de cal – 1 (fig. 15/11); vârf de săgeată – 1 (fig. 23/5); ac – 1; străpungătoare – 2; fragmente de seceri „tupik" – 3; pieptene-răzuitor – 1; fusaiolă – 1 (fig. 18/10); astragali – 3; falangă cu orificiu – 1; răzuitoare din copite de cal – 2.

Piese din corn: semifabricat din corn de bovină – 1.

Piese din bronz: pandantiv – 1 (fig. 69/9).

Cercetare: И.Н. Шарафутдинова, 1974, 500 m^2.

Bibliografie: Панковский 2007, с. 4-10, рис. 1, 2/1-5, 3/1-2, 4/1-2, 5/1-3, 6/1-7; Шарафутдинова 1987, рис. 6/1; Лысенко 2021, 264, рис. 136:1.

Raionul Domanivka

40. Ščuckoe I (Щуцкое), satul Ščuckoe, raionul Domanivka, regiunea Mikolajiv

Piese din os: obiect din fragment de os de om (din zona pelviană) – 1; răzuitoare, secere „tupik" (neprecizate numeric).

Piese din piatră: percutoare, nicovale (neprecizate numeric).

Piese din bronz: împungător – 1.

Cercetare: 1976, 1984-1999, cca 2000 m^2.

Bibliografie: Фоменко и др. 1997, с. 138-139.

41. Vinogradnij Sad (Виноградний Сад), satul Vinogradnij Sad, raionul Domanivka, regiunea Mikolajiv

Piese din os: fragment de vârf de lance – 1; harpun – 1.

Piese din lut ars: „pâinici" – 2.

Piese din bronz: pumnal – 1; ac de tip Rollenadel – 1 (fig. 64/24).

Cercetare: 1978-2006, 6000 m^2.

Bibliografie: Шарафутдинова 1988, с. 349; Балушкін и др. 1997, с. 9; Лысенко 2021, 170, рис. 21:9.

Raionul Vitov

42. Peresadivka I (Пересадовка), satul Peresadivka, raionul Vitov, regiunea Mikolajiv

Piese din os: omoplat crestat – 1; vârf de săgeată – 1 (fig. 23/24).

Piese din piatră: frecătoare, discuri (neprecizate numeric).

Piese din lut: bilă – 1.

Piese din bronz: cuţit – 1.

Cercetare: 1956.

Bibliografie: Погребова 1960, с. 82-88, рис. 6/13, 7/4-5.

43. Balabanivka I (Балабановка), oraşul Mikolajiv, raionul Mikolajiv, regiunea Mikolajiv

Piese din os: străpungătoare – 4.

Cercetare: Ju. S. Grebennikov 1977, 500 m^2.

Bibliografie: Требух 2020, с. 90.

44. Dikij Sad (Дикий Сад), oraşul Mikolajiv, raionul Mikolajiv, regiunea Mikolajiv

Piese din os: psalii, şlefuitoare (neprecizate numeric).

Piese din lut: creuzetă – 1.

Piese din piatră: forme de turnare – 2.

Piese din bronz: pumnale – 3; cuţite – 5; cuţite-pile – 2; împungătoare – 15; cârlig de pescuit – 1; ace – 4; aplică – 1; fragment de daltă – 1; brăţări – 3; cazane – 2.

Cercetare: între 1951-2017, cca 7000 m^2.

Bibliografie: Горбенко, Гошко 2010, с. 97-111, рис. 1; Лысенко 2021, 205, рис. 19:4, 21:2,8, 34:4, 56:1-4, 121:1-4, 155:12-13, 158:12-13, 189:1-2,12, 89.

45. Suha Balka (Сухая Балка), satul Suha Balka, raionul Mikolajiv, regiunea Mikolajiv

Piese din piatră: râşniţe, frecătoare, fragmente de topoare (neprecizate numeric).

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Piese din bronz: împungător – 1 (fig. 63/12); pumnal – 1.

Cercetare: Nikitiv V.I., 1968.

Bibliografie: Никитин 1971, с. 66, рис. 1-2.

46. Stepove (Степовое), satul Stepove, raionul Mikolajiv, regiunea Mikolajiv

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 10; fragment de psalie – 1; vârf de săgeată – 1.

Piese din piatră: râşniţe, frecătoare, şlefuitoare (neprecizate numeric).

Piese din lut: figurină zoomorfă – 1 (fig. 54/8).

Piese din bronz: aplică – 1 (fig. 69/8).

Cercetare: 1978, peste 2000 m^2.

Bibliografie: Шарафутдинова 1979, с. 422-423; Шарафутдинова 1985, рис. 134/12; Лысенко 2021, 296, рис. 146:7.

Regiunea Herson

Raionul Verhnii Rohacik

47. Uškalka (Ушкалка), satul Uškalka, raionul Verhnii Rohacik, regiunea Herson

Piese din os: omoplat crestat – 1; mâner/tub – 1 (fig. 22/1); fusaiole – 2 (una semifabricat) (fig. 18/4); harpun– 1 (fig. 22/2); vârf de săgeată – 1 (fig. 23/21); străpungător – 1; seceri „tupik" – 2 (fig. 10/8); mâner – 1 (fig. 21/6); psalie – 1 (fig. 25/5).

Piese din piatră: fragmente de topor – 1 (fig. 46/6); râşniţe – 4; fragment de sceptru – 1 (fig. 40/3); fragment de şlefuitor – 1; greutate – 1; mojar – 1 (fig. 39/7); frecătoare (neprecizate numeric).

Piese din silex: gratoar – 1; Krummesser – 1.

Piese din lut: roată miniaturală – 1; fusaiole – 2 (una din perete de vas) (fig. 50/6).

Piese din bronz: ac simplu – 1 (fig. 63/7); ac de tip Rollennadel – 1; împungătoare – 1 (fig. 63/21).

Piese din scoică: pandantiv – 1 (fig. 24/4).

Cercetare: V.A. Illinskaja, D.Ja. Telegin, 1955, 658 m^2.

Bibliografie: Телегін 1961, с. 3-15, рис. 3/12-16, 4/1-4,6, 5/10-14; Шарафутдинова 1987, с. 72; Gerškovič 1999, s. 22-29, Taf. 15/1-7; Pankovskiy 2016, p. 225-239, fig. 1, 2/1, 3-8; Лысенко 2021, 303, рис. 19:5.

Raionul Novovoroncovka

48. Zolota Balka (Залатая Балка), satul Zolota Balka, raionul Novovoroncovka, regiunea Herson

Piese din piatră: şlefuitor „utjužok" – 1 (fig. 35/12).

Bibliografie: Шарафутдінова 1972, 69, рис. 2/6-6а.

49. Dudčani (Дудчаны), satul Dudčani, raionul Novovoroncovka, regiunea Herson

Piese din lut: forme de turnare – 4 (fig. 52/9).

Bibliografie: Gerškovič 1999, s. 10, Taf. 49/1-4.

Raionul Velika Oliksandrivka

50. Malaja Sejdeminuha (Малая Сейдеминуха), satul Malaja Sejdeminuha, raionul Velika Oliksandrivka, regiunea Herson

Piese din piatră: topor – 1; râşniţe (neprecizate numeric).

Cercetare: A.V. Dobrovol'ski, anii '20 ai secolului XX.

Bibliografie: Добровольський 1925, с. 77.

Raionul Nijni Sirohozi

51. Peršopokrovka (Першопокровка), satul Peršopokrovka, raionul Nijni Sirohozi, regiunea Herson

Piese din piatră: neprecizate tipologic şi numeric.

Piese din silex: neprecizate tipologic şi numeric.

Bibliografie: Gerškovič 1999, s. 57.

Raionul Kahovka

52. Kahovka (Каховка), oraşul Kahovka, raoinul Kahovka, regiunea Herson

Piese din silex: Krummesser – 1.

Bibliografie: Шарафутдінова 1961, с. 22.

53. Vasilivka (Василиевка), satul Vasilivka, raionul Kahovka, regiunea Herson

Piese din piatră: râşniţe – 2.

Bibliografie: Шарафутдінова 1961, с. 22.

Raionul Berislav

54. Dremajlivka (Дремайловка), satul Dremajlivka, raionul Berislav, regiunea Herson

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2; seceră „tupik" – 1; falangă cu orificiu – 1 (fig. 24/23); astragali cu orificiu – 2; răzuitor din copită de cal – 1.

Piese din piatră: fragment de topor – 1; nicovală – 1; râşniţă – 1; frecătoare, şlefuitoare „utjužok"; cute, percutoare (neprecizate numeric).

Piese din lut: bilă - 1; vas miniatural – 1; fusaiole – 2 (fig. 50/12); fragmente de figurine zoomorfe – 3 (fig. 54/2); „pâinici" (fig. 56/13), rondele (neprecizate numeric).

Piese din bronz: împungătoare – 2 (dintre care una cu mâner din os) (fig. 63/25); daltă – 1 (fig. 62/5); celt – 1 (fig. 61/8); vârf de lance – 1 (fig. 65/14).

Cercetare: 1989-1992, 1500 m^2.

Bibliografie: Самар 1998, 133-138, рис. 3/9-10, 4/1-8,14; Klochko 2001, fig. 80/10, 85/5.

55. Berislav (Берислав), oraşul Berislav, raionul Berislav, regiunea Herson

Piese din piatră: fragment de formă de turnare – 1.

Piese din lut: fragment de formă de turnare – 1.

Piese din bronz: împungătoare – 1; ace de tip Rollenadel – 2.

Bibliografie: Geršković 1999, s. 16-19, Taf. 7/13-17; Лысенко 2021, 155, рис. 22а:4-5, 186:1.

56. Zmiivka (Змиевка), satul Zmiivka, raionul Berislav, regiunea Herson

Piese din os: fusaiole – 2; mânere – 2.

Piese din piatră: disc – 1; fragment de ciocan – 1; figurină antropomorfă – 1; şlefuitor „utjužok" – 1; râşniţe şi frecătoare (neprecizate numeric).

Piese din bronz: împungătoare – 1; ace – 2; ac cu capătul îndoit în formă de inel – 1; fragment de brici sau cuţit – 4; cuţite – 3; tijă – 1.

Cercetare: 1951-1952, 1598 m^2.

Bibliografie: Бураков 1961, с. 29-39, рис. 4/1-9, Таб. III/9; Шарафутдінова 1972, с. 69, рис. 2/7.

Raionul Cjurupins'k

57. Radens'k (Раденск), satul Radens'k, raionul Cjurupins'k, regiunea Herson

Piese din piatră: fragment de topor – 1 (fig. 45/7); fragment de sceptru – 1.

Bibliografie: Geršković 1999, s. 64, Taf. 16/14-15.

Raionul Kalančak

58. Novokiïvka (Новокиевка), satul Novokiïvka, raionul Kalančak, regiunea Herson

Piese din os: răzuitoare – 2 (fig. 14/3; 15/10); fusaiole – 2 (fig. 18/14); „patine" – 5 (fig. 9/3); seceră „tupik" – 1 (fig. 10/7); placă trapezoidală – 1; mâner-tub – 1; ac – 1; omoplat crestat – 1; străpungător – 1; harpun – 1 (fig. 22/1); astragal – 1; falangă – 1; daltă – 1 (fig. 12/3); tibie cu capăt zoomorf – 1 (fig. 28/9); fragmente de piese cu utilitate incertă – 4.

Piese din dinte de animal: piesă cu utilitate incertă – 1.

Piese din piatră: şlefuitor – 1 (fig. 35/5); fragment de mojar – 1; rondele – 5; percutor – 1; pisălog – 2; abrazive – 5 (fig. 34/10); forme de turnare – 6 (fig. 43/7-9); piesă de formă ovală cu laturi albiate – 1 (fig. 40/14); fragmente de râşniţă (neprecizate numeric) (fig. 32/5); piese incerte – 2 (fig. 48/13-14); figurine zoomorfe – 2 (fig. 48/19-20).

Piese din silex: gratoare – 2 .

Piese din lut: „pâinici" – 1 (fig. 56/8); bile – 3 (fig. 56/1, 22); turtiţe – 9 (fig. 56/14); covrigi – 2 (fig. 56/12); piesă de formă conusoidală – 1; figurine zoomorfe – 4 (fig. 54/3, 7, 9, 14); figurine antropomorfe – 12 (fig. 53/3-6); fusaiolă – 1; roţi miniaturale – 2 (fig. 55/21-22); rondelă din perete de vas ceramic – 2 (fig. 55/3, 10).

Piese din bronz: ac de tip Rollenadel – 1; ac cu capăt inelar – 1 (fig. 64/27); ac simplu – 1; tije – 2.

Piese din scoică: scoici (una pandantiv) – 2 (fig. 24/6).

Piese din sticlă: mărgică – 1.

Cercetare: I. P. Gerškovič 1981, 1174 m^2.

Bibliografie: Гершкович и др. 1987, с. 142-158, рис. 1-7; Gerškovič 1999, s. 30-37, Taf. 18, 33-44; Лысенко 2021, 264, рис. 9:2, 20:3, 47:3, 51:4, 164:15, 182:7, 156:13, 241.

Raionul Skadovsk

59. Hutir Ševcenka (Хутор Шевченка), satul Hutir Ševcenka, raionul Verhnii Rohacik, regiunea Herson

Piese din piatră: frecător – 1; şlefuitor – 1.

Bibliografie: Шарафутдінова 1961, с. 21.

60. Mihajlovka (Михайловка), satul Mihajlovka, raionul Skadovsk, regiunea Herson

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2; seceră „tupik" – 1; şlefuitor – 1; falangă cu orificiu – 1.

Piese din piatră: piesă în formă de ou – 1; fragment de măciucă – 1; formă de turnare – 1; sceptru – 1 (fig. 40/9).

Cercetare: O. V. Bodjanskij, 1959.

Bibliografie: Шарафутдінова 1961, с. 19, таб. II/2-4.

Raionul Hola Pristan

61. Behteri[7] (Бехтеры), satul Behteri, raionul Hola Pristan, regiunea Herson

Piese din piatră: fragment de formă de turnare – 1.

Piese din lut: fusaiolă – 1.

Bibliografie: Gerškovič 1999, s. 39.

[7] Sunt menţionate şi alte piese din piatră, silex şi bronz, fără a specifica tipologic şi numeric aceste descoperiri (Gerškovič 1999, s. 39).

Peninsula Crimeea

Raionul Ciornomorske

62. Baj-Kijat (Бай-Кият), satul Vladimirivka, raionul Ciornomorske, Crimeea

Piese din os: astragal – 1; psalii – 2 (fig. 25/2-3); străpungător – 1; fusaiolă – 1 (fig. 18/15).

Piese din piatră: fragment de şlefuitor „utjužok" – 1; percutor – 1; mojare – 3; fragment de formă de turnare – 1; fragmente de topor – 2; şlefuitoare – 2 (fig. 35/1); frecător – 1 .

Piese din ceramică: fusaiolă – 2; rondelă – 1.

Piese din bronz: brăţară – 1.

Cercetare: 1973-1974, A. A. Ščepinski; 1991-1995,1997, B. A. Колотухин, 2100 m^2.

Bibliografie: Колотухин 2000, с. 551, рис. 12/12-28, 17/ 4-4,10-19; 19/23-31; Колотухин 2003, с. 31-39; Куштан 2014, с. 23-14; Смекалова, Кашуба 2020, с. 29-33.

63. Burun-Ali (Бурун-Эли), satul Vladimirivka, raionul Ciornomorske, Crimeea

Piese din os: seceră „tupik" – 1 (fig. 11/3); fusaiolă – 1 (fig. 18/16); străpungătoare – 4 (fig. 20/1); şlefuitoare – 2.

Piese din piatră: forme de turnare – 4 (fig. 35/14); râşniţă – 1 (fig. 32/6); mojar – 3 (fig. 39/4-6); pisălog – 1; piesă în formă de ou – 2 (fig. 48/5); disc – 1; şlefuitor – 1 (fig. 35/2).

Piese din silex: vârf de săgeată – 1 (fig. 47/11).

Piese din bronz: fragment de cuţit – 1.

Piese din scoică: pandantiv – 1 (fig. 24/7).

Cercetare: V. A. Kolotuhin 1988-1990, 1300 m^2.

Bibliografie: Колотухин 1990, с. 137-144, рис. 5/1-20; Тощев 2007, с. 187, рис. 99/18-23, 100/1-14; Смекалова, Кашуба 2020, с. 34-35; Лысенко 2021, 153, рис. 156:14.

Raionul Lenine

64. Sazonivka (Сазоновка), satul Sazonivka, raionul Lenine, Crimeea

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Piese din lut: greutate – 1.

Cercetare: 1953-1956.

Bibliografie: Кругликова 1957, с. 222, рис. 4/1-2; Тощев 2007, с. 187, рис. 97/2-3.

65. Kirovo (Кирово), satul Kirovo, raionul Lenine, Crimeea

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 21 (fig. 7/4); vârfuri de săgeată – 11 (fig. 23/3, 10, 22-23, 30); psalie – 1; aplice – 2; mărgică – 1; saltalioane – 6; pandantive – 6 (fig. 24/24); nasturi – 2; răzuitor (copită de cal) – 1; seceră „tupik" – 1 (fig. 10/10); străpungătoare – 19 (fig. 20/5, 26); daltă – 1 (fig. 11/9); fusaiole – 2; pieptene-răzuitoare – 3; străpungătoare cu capăt reliefat prin tăiere – 10 (fig. 21/5); ace – 2 (fig. 19/20); şlefuitoare – 3, mânere-tub – 12 (fig. 21/16); fragment de „patină" – 1; răzuitor – 1 (fig. 13/9); astragali şlefuiţi (neprecizaţi numeric).

Piese din corn: pandantiv – 1; mânere-tub – 3; psalii – 2.

Piese din dinte de animal: pandantiv – 1.

Piese din piatră: fragmente de topoare – 7 (fig. 46/2); măciuci – 2; şlefuitoare – 20; râşniţă – 1; frecătoare – 25; cute – 10; greutăţi – 5; fusaiolă – 1 (fig. 48/17); pisălog – 1; mojare – 2; piesă cu utilitate incertă – 1; formă de turnare – 2 (fig. 42/10, 44/2).

Piese din silex: cuţite Krummesser – 17 (fig. 38/16).

Piese din lut: bilă – 1; mărgică – 1 (fig. 57/2); roţi miniaturale – 2 (fig. 55/14); fragment de figurină antropomorfă – 1; fragmente de figurine zoomorfe – 2 (fig. 54/6); fusaiole – 10.

Piese din bronz: mărgică tubulară – 1; inele de buclă – 2 (unul fragmentar); ac cu capăt îndoit în formă de urechiuşă – 1; ace cu capăt inelar – 2 (fig. 64/28); fragment de cuţit – 1; împungătoare – 6 (fig. 63/24); seceră cu cârlig la mâner – 1.

Cercetare: I. T. Šarafutdinova, Ju.V. Boltik, G. A. Nikitina, V. A. Sofronov ş.a. 1960-1961, 1964-1967, 1800 m^2.

Bibliografie: Лесков 1970, с. 5-9, рис. 19-37; Тощев 2007, с. 187; Отрощенко 1973, с. 77, рис. 1/1-3,5; Лысенко 2021, 224, рис. 10:4, 17:6, 48:1, 50:8, 52:2, 153:2-3, 155:9; 182:19-25, 183: 10, 190:4,8-10, 191:2,5-6.

66. Lugovoe (Луговое), satul Lugovoe, raionul Lenine, Crimeea

Piese din os: „patină" – 1.

Piese din silex: Krummesser – 1 (fig. 38/15).

Piese din lut[8]*:* figurină zoomorfă – 1 (fig. 54/4); bilă – 1; turtiţă – 1; vas miniatural – 1 (fig. 57/5).

Bibliografie: Колотухин 1996, с. 21, рис. 11/13,15-20.

[8] În publicaţie sunt menţionate mai multe bile, turtiţe şi figurine zoomorfe (Колотухин 1996, 21).

Raionul Bilohirsk

67. Čujunči (Чуюнчи), satul Čujunči, raionul Bilohirsk, Crimeea

Piese din os: ac cu capăt circular – 1 (fig. 19/6); psalie – 1 (fig. 25/7); vârf de săgeată – 1 (fig. 23/2); străpungător – 1.

Piese din corn: străpungător – 1.

Piese din scoică: pandantiv – 1 (fig. 24/8).

Piese din silex: cuţite Krummesser – 3 (2 fragmentare) (fig. 38/10).

Piese din lut: fusaiolă – 1.

Bibliografie: Колотухин 1996, с. 22, рис. 12/1-2,5,8,10-12,14-15.

Raionul Saky

68. Novoozernoe I (Новоозёрное), orăşelul Novoozernoe, raionul Saky, Crimeea

Piese din os: astragal – 1; străpungător – 1.

Piese din scoică: pandantiv – 1.

Bibliografie: Копьева 2012, с. 55-57.

Raionul Simferopol

69. Fontani (Фонтаны), satul Holodnaja Balka, raionul Simferopol, Crimeea

Piese din os: psalie – 1 (fig. 25/9); străpungător – 1.

Piese din piatră: sceptru – 1; percutor – 1.

Piese din silex: fragmente de Krummesser – 2.

Cercetare: 1977.

Bibliografie: Колотухин 1982, с. 107, рис. 4/1,3-4 ; Колотухин 1996, с. 23, рис. 17/10-12, 19/14,16.

70. Drujnoe II (Дружное), satul Drujnoe, raionul Simferopol, Crimeea

Piese din os: psalie – 1; fusaiolă – 1.

Piese din silex: fragmente de cuţite Krummesser – 2; vârf de săgeată – 1 (fig. 47/6).

Piese din lut: figurină zoomorfă – 1; roţi miniaturale – 2 (fig. 55/16); fragment de mosor – 1; fragmente de văscioare – 2.

Piese din bronz: cuţit – 1.

Cercetare: 1981-1986, 139 m^2.

Bibliografie: Колотухин 1996, с. 22, рис. 15/20-31.

71. Petrovskaja Balka (Петровская Балка), raionul Simferopol, Crimeea

Piese din os: străpungător – 1.

Piese din piatră: percutor – 1.

Piese din silex: percutor – 1; fragment de cuţit Krummesser – 1.

Piese din lut: fusaiolă – 1.

Piese din bronz: ac – 1.

Bibliografie: Колотухин 1996, с. 23, рис. 16/4,7,10-11.

Oraşul Sevastopol

72. Uč-Baš (Уч-Баш), oraşul Sevastopol, Crimeea

Piese din os: astragal – 1; vârf de săgeată – 1.

Piese din piatră: fragment de râşniţă – 1; fragmente de topor – 2 ; discuri cu orificiu (de marnă) – 3; fragment de formă de turnare – 1; frecător – 1; cute – 1.

Cercetare: S. Strjelecki 1952-1953.

Loc păstrare: Rezervaţia Naturală „ Hersones Tavričeskii”

Bibliografie: Кравченко 2004, с. 52-66.

Regiunea Odesa (Ucraina)

Raionul Savran'

73. Ğedzilov Jar (Гедзилов Яр), satul Ğetmanovka, raionul Savran', regiunea Odesa

Piese din bronz: ac – 1.

Cercetare: D.V. Kiosak, 2011.

Bibliografie: Бруяко и др. 2015, с. 27, рис. 2/2.

Raionul Balta

74. Balta (Балта), satul Biline, raionul Balta, regiunea Odesa

Piese din os: străpungătoare (neprecizate numeric).

Piese din piatră: fragmente de topoare – 2; râşniţe – 6; frecătoare (neprecizate numeric).

Piese din lut: bile – 2; fusaiole (neprecizate numeric).

Cercetare: V. P. Vančjugov 1976-1977, 396 m^2.

Bibliografie: Ванчугов 1977, с. 275-276; Ванчугов 1978, с. 306.

Raionul Krasni Okni

75. Krasnye Okni (Красные Окны), oraşul Krasni Okni, raionul Krasni Okni, regiunea Odesa

Piese din os: fragment de piesă cu utilitate incertă – 1.

Piese din piatră: abrazive – 2; forme de turnare – 21 (fig. 43/1-2,4).

Descoperire: 1932.

Loc păstrare: Muzeul din Odesa.

Bibliografie: Фабрициус 1951, с. 37-39, Таб. XX/1-6.

Raionul Biliaivka

76. Široka Balka II (Широкая Балка), satul Široka Balka, raionul Biliaivka, regiunea Odesa

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2.

Cercetare: A.M. Usačiuk.

Bibliografie: Панковский 2003, с. 135.

77. Majaki (Маяки), satul Majaki, raionul Biliaivka, regiunea Odesa

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: M.A. Švecova.

Bibliografie: Панковский 2003, с. 135.

Oraşul Odesa

78. Suhoy Liman (Сухой Лиман), oraşul Odesa, regiunea Odesa

Piese din os: omoplat crestat – 1; „patină” – 1 (fig. 8/8).

Bibliografie: Фабрициус 1951, с. 39, Таб. XXIII/1a-v,3.

Raionul Bilgorod-Dnistrovs'k

79. Sergeevskij Zaliv (Сергеевский Залив), satul Sergiivka, raionul Bilgorod-Dnistrovs'k, regiunea Odesa

Piese din piatră: pisălog – 1 (fig. 39/1); topor – 1; fragment de piesă din piatră cu orificiu – 1.

Bibliografie: Gerškovič 1999, s. 64, Taf. 45/8-10.

80. Mologa II (Молога), satul Mologa, raionul Bilgorod-Dnistrovs'k, regiunea Odesa

Piese din lut: „pâinici" – 16 (fig. 56/11); figurină antropomorfă – 1 (fig. 53/11).

Cercetare: S. Agulnikov, A. Maljukevič, 2000.

Bibliografie: Агульников, Малюкевич 2010, с. 156, рис. 3/1-6, 4/1-11; Sîrbu 2015, p. 108, fig. 11/1-17; Sava 2014, p. 358-359.

81. Pivdenne (Пивденое), satul Pivdenne, raionul Bilgorod-Dnistrovs'k, regiunea Odesa

Piese din bronz: celt – 1 (fig. 60/4).

Bibliografie: Гудкова и др. 1991, с. 37; Sîrbu 2014, p. 185, fig. 2/1; Sava 2014, p. 359, fig. 229/1.

Raionul Sarata

82. Kolesnoe II (Колесное), satul Kulevča, raionul Sarata, regiunea Odesa

Piese din bronz: fragment de piesă cu utilitate incertă – 1.

Bibliografie: Гудкова и др. 1991, с. 104, рис. 34/18; Sava 2014, p. 379.

Raionul Tatarbunar

83. Trihatki I (Трихатки), satul Trihatki, raionul Tatarbunar, regiunea Odesa

Piese din piatră: fusaiolă – 1.

Piese din lut: fragment de figurină zoomorfă – 1.

Cercetare: Točev 1974.

Bibliografie: Черняков 1985, с. 37; Sava 2014, p. 396.

84. Novoselica[9] (Новоселица), satul Novoselica, raionul Tatarbunar, regiunea Odesa

Piese din os: şlefuitor – 1; răzuitoare – 12; omoplaţi crestaţi – 5; astragal cu orificiu – 1; pandantiv – 1 (fig. 24/14); piesă cu utilitate incertă (placă triunghiulară) – 1.

Piese din piatră: râşniţă – 1; frecător – 1; piesă în formă de ou – 1 (fig. 48/6); disc – 1; fragment de percutor – 1.

Piese din lut: „pâinici" – 10; rondele (neprecizate numeric).

Piese din bronz: inele de buclă – 2; vârf de săgeată – 1 (fig. 65/1); tije – 2.

Cercetare: G. T. Toščev 1975, 1977, circa 700 m^2.

[9] În articolul semnat de G.T. Toščev şi I.T. Černjakov sunt menţionate 20 de piese din lut, 10 – din piatră, 8 – din bronz şi 54 din os (Тощев, Черняков 1986, с. 126).

Bibliografie: Тощев 1978, с. 393-394; Тощев, Черняков 1986, с. 128-129, рис. 4/10-15, 6/1-29; Sîrbu 2013, p. 182; Sava 2014, p. 366-367.

85. Strumok III (Струмок), satul Strumok, raionul Tatarbunar, regiunea Odesa

Piese din bronz: ac de tip Hülsenkopfnadel – 1.

Cercetare: A. N. Dzigovskii, 1993.

Bibliografie: Бруяко и др. 2015, с. 28, рис. 2/3; Лысенко 2021, 296-297, рис. 36:1.

Raionul Bolgrad

86. Kalčeva III (Калчева), satul Kalčeva , raionul Bolgrad, regiunea Odesa

Piese din piatră: fragmente de râşniţe (neprecizate numeric).

Cercetare: L. Subbotin, 1964.

Bibliografie: Гудкова и др. 1991, с. 56; Sava 2014, p. 387.

87. Kazan-Kulak II (Казан-Кулак), satul Gorodne, raionul Bolgrad, regiunea Odesa

Piese din piatră: bile – 4; percutoare – 2 (fig. 36/2,9); abrazive – 3 (fig. 34/12); şlefuitoare – 2 (fig. 35/6); piesă în formă de ou – 1 (fig. 48/1); sceptru – 1; topoare – 2 (unul fragmentar); mojar – 1 (fig. 39/8); ciocan – 1; frecător – 1 (fig. 33/5); râşniţă – 1 (fig. 32/4).

Piese din silex: lamă – 1; gratoare – 2.

Piese din lut: fragment de creuzetă – 1.

Cercetare: L. Subbotin, 1999.

Bibliografie: Суботин 2002, с. 170-171, рис. 1/15,18-20, 2/1-16.

88. Vinogradnoe[10] (Виноградное), satul Vinogradnoe, raionul Bolgrad, regiunea Odesa

Piese din bronz: vârf de lance – 1; celt – 1.

Bibliografie: Gerškovič 1999, s. 39.

89. Novi Trojani (Новые Трояны), satul Novi Trojani, raionul Bolgrad, regiunea Odesa

Depozit de bronzuri descoperit în aşezare: seceri – 15; topoare-celt – 10; vârf de lance – 1 (fig. 65/16).

Bibliografie: Черняков1985, с. 103-124, рис. 61; Гудкова и др. 1991, с. 57; Sava 2014, p. 390.

[10] În lucrare sunt menţionate şi piese din piatră şi silex, fără a fi precizate tipologic şi numeric (Gerškovič 1999, s. 39).

Raionul Ismail

90. Kam'janka VI (Камянка), satul Kam'janka, raionul Ismail, regiunea Odesa

Piese din piatră: fragmente de râşniţe şi frecătoare (neprecizate numeric).

Cercetare: L. Subbotin, 1967.

Bibliografie: Гудкова и др. 1991, с. 63; Sava 2014, p. 398.

REPUBLICA MOLDOVA

Raionul Criuleni

91. Bălăbăneşti, comuna Bălăbăneşti, raionul Criuleni

Piese din lut: „pâinică" – 1; fragment de figurină zoomorfă – 1.

Piese din bronz: ac cu capăt semisferic – 1 (fig. 67/6); împungător – 1 (fig. 63/4).

Cercetare: I. Niculiţă, V. Cavruc, 1981, 298 m^2.

Raport arheologic: Никулицэ 1983, 10-25, рис. 5/20-21, 24, 29.

Bibliografia: Никулицэ, Каврук 1986, с. 77-83, рис. 2; Sîrbu 2012, p. 103; Sîrbu 2014, p. 190-191, fig. 3/16, 4/12; Sava 2014, p. 276, fig. 165/26,27; Лысенко 2021, 153, рис. 28:2.

Raionul Anenii Noi

92. Calfa II, comuna Calfa, raionul Anenii Noi

Piese din os: străpungătoare – 2; astragale – 3; falangă cu orificiu – 1; harpun – 1 (fig. 22/5).

Piese din corn: străpungător – 1 (fig. 29/1).

Piese din silex: răzuitor – 1.

Piese din lut: turtiţe – 2; fusaiole din perete de vas – 2; rotiţă miniaturală – 1.

Cercetare: Gh. Cebotarenco, 1959,1961-1962, 1964-1965, 2390 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Raport arheologic: Чеботаренко 1963, 1-55, рис. 11, 12/1-3, 13a, 17a/1.

Bibliografia: Чеботаренко 1964, с. 197-209; Дергачёв 1973, с. 97-98; Sîrbu 2011, p. 206; Sîrbu 2012, p. 102; Sava 2014, p. 294, fig. 172/18-19.

93. Mereni II, comuna Mereni, raionul Anenii Noi

Piese din os: astragal – 1.

Piese din corn: corn de bovină cu urme de prelucrare – 1.

Piese din lut: figurine zoomorfe – 2 (fig. 54/17).

Piese din bronz: pumnal – 1 (fig. 66/8); tijă – 1.

Cercetare: Gh. Postică, 1986; Gh. Postică, V. Dergacev, E. Sava 1987; circa 1600 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Raport arheologic: Постикэ 1987, с. 3-41; Дергачёв и др. 1988, с. 55-101.

Bibliografia: Sava 2002, p. 71, fig. 3/1-4,7-8; Sîrbu 2011, p. 214, p. 217, fig. 9/12; Sîrbu 2012, p. 103, fig. 5/1-2; Sîrbu 2014, p. 195, fig. 6/4; Sava 2014, p. 298-299, fig. 182/16-21.

Raionul Căuşeni

94. Căuşeni, oraşul Căuşeni, raionul Căuşeni

Piese din os: străpungătoare – 2; pandantiv – 1; nasture – 1; răzuitoare – 4.

Piese din piatră: abrazive – 2 (fig. 34/4); şlefuitor – 1; posibil, fragment de topor – 1.

Piese din silex: lame – 2 (fig. 47/18); aşchie – 1.

Piese din lut: „pâinici" – 17 (fig. 56/9-10); fusaiolă – 1 (fig. 50/17); mărgică – 1 (fig. 57/3); rondele – 2 (fig. 55/6).

Cercetare: A. Levinschi, 1985, 300 m^3.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Raport arheologic: Левинский 1986, рис. 6-9.

Bibliografia: Агульников, Левинский 1990, с. 73-81, рис. 1-2; Sîrbu 2011,p. 214; Sîrbu 2012, p. 103, fig. 2/7-9; fig. 5/8, 6/7; Sava 2014, p. 308, fig. 188-189.

Raionul Ştefan-Vodă

95. Caplani I (La Iurt), comuna Caplani, raionul Ştefan-Vodă

Piese din os: vârf de săgeată – 1 (fig. 23/33).

Piese din corn: fragment de străpungător – 1.

Piese din piatră: abrazive – 2.

Piese din silex: gratoar – 1; lamă – 1.

Piese din lut: fragment de „pâinică" – 1.

Cercetare: S. Agulnikov, S. Popovici, 2008, 12 m^2.

Bibliografia: Паша и др. 2009, с. 126, рис. 2/II 6-7; Агульников и др. 2009, с. 41-43, рис. 2/5,10-13.

96. Crocmaz IV, satul Crocmaz, raionul Ştefan Vodă

Piese din piatră: topoare – 2; frecătoare – 2; percutor – 1; fragment de şlefuitor de tip „utjujok" – 1; fragmente de râşniţă (neprecizate numeric).

Cercetare: S. Agulnicov, 2008.

Bibliografia: Агульников 2011, с. 15, рис. 5/1-6.

97. Tudora I, comuna Tudora, raionul Ştefan-Vodă

Piese din bronz: lamă de cuţit – 1.

Cercetare: A. Meljukova 1958, 66 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Repertoriu arheologic: Roşca, Vîlcu 1993.

Raport arheologic: Мелюкова 1958, с. 20-40, рис. 23/16.

Bibliografia: Мелюкова 1961b, с. 113-124; Дергачёв 1973, с. 103-104; Sava 2014, p. 324-327, fig. 193/7.

Raionul Ialoveni

98. Hansca „Limbari-Căprăria", comuna Hansca, raionul Ialoveni

Piese din corn: mâner din corn de cerb – 1.

Piese din piatră: polizor – 1 (fig. 37/8); fragment de topor – 1.

Piese din lut: fusaiolă – 1; creuzete – 2; fragment de figurină zoomorfă – 1 (fig. 54/1).

Piese din bronz: fragment de seceră – 1; mărgele din bronz – 2; ac cu cap semisferic – 1 (fig. 67/8).

Cercetare: A. Meljukova 1960; I. Niculiţă, Gh. Postică, V. Cavruc 1979-1981, 1990-1991; N. Telnov 1980-1981, circa 4500 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Raport arheologic: Никулицэ, Постикэ 1980, с. 5-69; Никулицэ 1980, с. 50-72; Cavruc, Postică 1991, p. 5-69.

Bibliografia: Каврук 1985, с. 83-94, рис. 1-3; Sîrbu 2012, p. 103, fig.3/5, 5/4; Sîrbu 2013, p. 180, fig. 3/2; Sava 2014, p. 285-289, fig. 167/2-5,8-11; Лысенко 2021, 181, рис. 28:3.

99. Suruceni VI, comuna Suruceni, raionul Ialoveni

Piese din os: răzuitor din copită de cal – 1.

Piese din lut: roată miniaturală – 1 (fig. 55/18); rondelă – 1.

Cercetare: I. Niculiţă, 1978, 80 m^2.

Repertoriu arheologic: Tentiuc 1993, p. 25.

Raport arheologic: Никулицэ 1979, с. 1-10.

Bibliografia: Sîrbu 2011, p. 209; Sîrbu 2012, p. 102; Sava 2014, p. 291, fig. 170/4-6.

100. Ulmu III, comuna Ulmu, raionul Ialoveni

Piese din lut: „pâinici" – 24.

Cercetare: M. Romanovskaja1960; O. Munteanu 2005.

Bibliografia: Romanovskaja 1960, p. 207-226; fig. 12/1-9; Munteanu ş.a. 2017, p. 107-118, fig. 5-6.

Raionul Nisporeni

101. Grozeşti, comuna Grozeşti, raionul Nisporeni

Piese din os: neprecizate tipologic şi numeric.

Piese din bronz: seceră cu cârlig la mâner – 1.

Cercetare: S. Agulnicov, 1980.

Bibliografia: Дергачев 1982b, с. 132-134, рис. 2/11; Sava 2014, p. 272.

102. Nisporeni, oraşul Nisporeni, raionul Nisporeni

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 5 (fig. 6/2).

Piese din piatră: disc – 1 (fig. 49/6); şlefuitor – 1.

Piese din lut: fragment de fusaiolă – 1; roată miniaturală – 1; piesă cu utilitate incertă (semifabricat de fusaiolă?) – 1.

Cercetare: V. Dergacev, V. Lăpuşnean 1968, sondaj.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografia: Дергачев 1973, с. 91-92, рис. 1-4; Sîrbu 2011, p. 219, 5/2,7; Sîrbu 2012, p. 102, fig. 6/2; Sîrbu 2013, p. 180, fig. 5/6; Sava 2014, p. 272-273, fig. 163/1-10.

Raionul Cimişlia

103. Gura Galbenei, comuna Gura Galbenei, raionul Cimişlia

Piese din os: străpungătoare – 2.

Piese din corn: corn de cerb cu urme de prelucrare – 1.

Piese din piatră: polizor – 1; percutor – 1.

Piese din lut: bile – 2.

Piese din bronz: ac de tip Rollenadel – 1 (fig. 64/19).

Cercetare: V. Dergacev 1968, 225 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografia: Дергачев 1973, с. 100, рис. 24; Sîrbu 20111, p. 219; Sîrbu 2012, p. 102; Sîrbu 2013, p. 181; Sîrbu 2014, p. 188, fig. 4/7; Sava 2014, p. 317-318; Лысенко 2021, 204, рис. 22:3.

Raionul Comrat

104. Chirsova I, comuna Chirsova, raionul Comrat, UTA Găgăuzia

Piese din piatră: fragment de topor – 1; frecător – 1; fragmente de şlefuitoare – 4.

Cercetare: E, Sava, E. Kaiser, M. Sîrbu, E. Mistreanu, 2016.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografia: Сава и др. 2017, 158-162, рис. 6/5.

105. Comrat I, oraşul Comrat, raionul Comrat, UTA Găgăuzia

Piese din os: răzuitor – 2 (din fragment de os tubular şi din copită) (fig. 15/6); străpungătoare – 4 (fig. 20/2); astragal-şlefuitor – 1 (fig. 17/4).

Piese din corn: piesă incertă – 1.

Piese din piatră: şlefuitor – 1 (fig. 35/7).

Piese din silex: gratoare – 2; lamă – 1.

Piese din lut: creuzetă – 1 (fig. 51/11); piese incerte – 2.

Piese din bronz: vârf de săgeată – 1 (fig. 65/10).

Cercetare: E. Rikman 1961, 248 m^2.

Raport arheologic: Рикман 1962, с. 34-56, Таб. I/1-4,6-9, II/1-8.

Bibliografia: Дергачев 1973, с. 107.

106. Congaz I, comuna Congaz, raionul Comrat, UTA Găgăuzia

Piese din piatră: fragmente de piese cu utilitate incertă, cu suprafaţa minuţios şlefuită – 2.

Cercetare: E, Sava, E. Kaiser, M. Sîrbu, E. Mistreanu, 2016.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografia: Сава и др. 2017, с. 158-162.

107. Congaz-Carasu, comuna Congaz, raionul Comrat, UTA Găgăuzia

Piese din piatră: răzuitoare – 1; şlefuitoare – 3; fragment de piesă cu utilitate incertă – 1.

Piese din lut: fragment de formă de turnare – 1 (fig. 52/1).

Cercetare: E, Sava, E. Kaiser, M. Sîrbu, E. Mistreanu, 2016.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografia: Сава и др. 2017, с. 158-162.

Raionul Ceadîr-Lunga

108. Cazaclia II, comuna Cazaclia, raionul Ceadîr-Lunga, UTA Găgăuzia

Piese din piatră: abrazive – 2.

Cercetare: E, Sava, E. Kaiser, M. Sîrbu, E. Mistreanu, 2016.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografia: Сава и др. 2017, с. 158-162, рис. 6/1-2.

109. Copceac I, comuna Copceac, raionul Ceadîr-Lunga, UTA Găgăuzia

Piese din piatră: abrazive – 2.

Cercetare: E, Sava, E. Kaiser, M. Sîrbu, E. Mistreanu, 2016.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografia: Сава и др. 2017, с. 158-162.

110. Gaidar I, comuna Gaidar, raionul Ceadîr-Lunga, UTA Găgăuzia

Piese din piatră: fragment de râşniţă – 1; şlefuitoare – 3.

Cercetare: E, Sava, E. Kaiser, M. Sîrbu, E. Mistreanu, 2016.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografia: Сава и др. 2017, с. 158-162, рис. 6/3.

Raionul Cahul

111. Cucoara I, comuna Cucoara, raionul Cahul

Piese din os: fragment de „patină" – 1.

Piese din corn: psalie – 1 (fig. 26/11).

*Piese din lut: „*pâinici" – 21.

Piese din bronz: împungătoare – 3 (fig. 63/11); ac – 1; vârf de săgeată – 1 (fig. 65/3), plăcuţă – 1.

Cercetare: V. Bejlekči 1972, 446 m^2.

Repertoriu arheologic: V. Haheu 1993, 6-7.

Raport arheologic: Бырня, Бейлекчи 1967, с. 2.

Bibliografia: Бейлекчи 1974, с. 51-66, рис. 4; Дергачев 1973, с. 109; Sîrbu 2011, p. 190, p. 209, fig. 3/10,13, 8/2; Sîrbu 2014, p. 195, fig. 6/1; Sava 2014, p. 339, fig. 197/14; Mistreanu 2022, 17-18.

Raionul Taraclia

112. Albota de Jos I, comuna Albota de Jos, raionul Taraclia

Piese din piatră: şlefuitor – 1.

Cercetare: E, Sava, E. Kaiser, M. Sîrbu, E. Mistreanu, 2016.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografia: Сава и др. 2017, с. 158-162.

113. Balabanu I (denumirea veche Sarmuza) , comuna Balabanu, raionul Taraclia

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2; ”patină” – 1.

Piese din piatră: fusaiolă – 1; frecător – 1; fragment de abraziv– 1; posibil fragment de măciucă – 1.

Piese din lut: bile – 5; fusaiolă – 1.

Cercetare: S. Agulnicov 1982, 1000 m^2; E. Sava, E. Kaiser, M. Sîrbu, E. Mistreanu 2016.

Raport arheologic: Щербакова и др. 1984, с. 1-10.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografia: Агульников 2006, с. 218-231, рис. 5/11, 7/2-5; Sîrbu, p. 2011, 209; Sîrbu 2012, p. 103; Sîrbu 2013, p. 181; Sava 2014, p. 342-344, fig. 199/1-2,4; Сава и др. 2017, с. 158-162, рис. 6/4.

114. Taraclia II, oraşul Taraclia, raionul Taraclia

Piese din piatră: piesă cu utilitate incertă (prezintă urme de batere pe două din laturi) – 1; fragmente de abrazive – 2.

Cercetare: E, Sava, E. Kaiser, M. Sîrbu, E. Mistreanu 2016, cca 5 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografia: Сава и др. 2017, с. 158-162.

115. Taraclia-Gaidabul, oraşul Taraclia, raionul Taraclia

Piese din os: străpungătoare – 43 (fig. 20/23); răzuitoare – 14 (fig. 13/11); pieptene-răzuitor – 1; fragment de vertebră cu orificu – 1; răzuitoare din copită de cal – 11; şlefuitoare – 3; astragali cu

laturile şlefuite – 10; harpun – 1 (fig. 22/3); psalie – 1 (fig. 25/14); mâner – 4; seceri-„tupik" – 9 (fig. 10/11); ac – 1; suveici - 3; piese cu urme de utilizare – 93.

Piese din corn: răzuitoare – 1; psalie – 1; piese cu utilitate incertă – 3.

Piese din dinte de animal: dinţi de animal cu urme de prelucrare – 2.

Piese din piatră: abrazive – 199 (fig. 34/13); fragment de formă de turnare – 2 (fig. 42/14); râşniţe – 40 (3 întregi, 37 fragmentare) (fig. 31/1-2); frecătoare – 12 (fig. 33/4,6); şlefuitoare – 14; discuri – 17 (fig. 49/10-11); percutoare – 13 (fig. 36/12-13); cute – 3 (fig. 37/13); ciocane de mână – 2; polizoare – 2; piese cu utilitate incertă – 22.

Piese din silex: percutoare – 8; lame – 6 (fig. 47/23-24), gratoare – 3 (fig. 47/27-28); vârf de silex – 1; piesă din silex – 1; şlefuitor – 1.

Piese din lut: fusaiolă cu ornament incizat – 1 (fig. 50/20); fragmente de figurină zoomorfă – 6 (fig. 54/18-19); rondele – 4; bile – 2; mosor – 1; rotiţă – 1 (fig. 55/19); disc ceramic – 1; fragment de creuzet – 1 (fig. 51/12); turtiţe – 2; fragmente de vase miniaturale – 7 (fig. 57/14-16); şlefuitor din buză de vas ceramic – 1; piesă cu utilitate incertă – 2.

Piese din bronz: ac cu capăt inelar – 1 (fig. 64/25); fragment de ac cu capăt semisferic – 1 (fig. 67/11); fragmente de ace – 2; daltă – 1 (fig. 62/6; inel de buclă – 1 (fig. 70/3); brăţară – 1 ; cercel – 1; lamă de cuţit – 2 (fig. 62/13-14); împungătpare – 3 (fig. 63/22); spirală – 1; fragment de plăcuţă – 2.

Cercetare: E. Sava, E. Kaiser, 2016 - 4 m^2; 2017-2018 – circa 540 m^2, 2019 – 136 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Rapoarte arheologice: Sava et al. 2016; Sava et al. 2018; Sava et al. 2019.

Bibliografia: Сава и др. 2017, с. 166-169, рис. 15-16.

116. Tvardiţa I, comuna Tvardiţa, raionul Taraclia

Piese din piatră: şlefuitor – 1; frecător – 1; fragment de râşniţă – 1.

Cercetare: E, Sava, E. Kaiser, M. Sîrbu, E. Mistreanu, 2016.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografia: Сава и др. 2017, с. 158-162.

117. Tvardiţa V, comuna Tvardiţa, raionul Taraclia

Piese din piatră: fragment de râşniţă – 1; frecător – 1; percutor – 1; fragmente de abrazive – 2.

Cercetare: E, Sava, E. Kaiser, M. Sîrbu, E. Mistreanu, 2016.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografia: Сава и др. 2017, с. 158-162.

Cultura Noua

UCRAINA

Regiunea Ternopil'

Raionul Zbaraž

118. Gricivci (Грицивци), satul Gricivci, raionul Zbaraž, regiunea Ternopol

Piese din piatră: fragment de topor – 1.

Piese din lut: vas miniatural – 1.

Bibliografie: Крушельницька 2006, с. 46, рис. 45/3,5.

Raionul Čortkiv

119. Čornokinci (Чорноконцы), satul Veliki Čornokinci, raionul Čortkiv, regiunea Ternopil'

Piese din piatră: fragment de formă de turnare – 1.

Piese din lut: mosor – 1 (fig. 51/2).

Cercetare: Expediţia Nistreană a Institutului de Ştiinţe Sociale, 1977, 55 m^2.

Bibliografie: Крушельницька 2006, с. 65-66, рис. 32/14,19.

Raionul Terebovlja

120. Volja IV (Воля), satul Volja, raionul Terebovlja, regiunea Ternopil'

Piese din os: străpungătoare – 2; şlefuitor – 1; spatulă – 1.

Piese din corn: vârf de săgeată – 1.

Piese din piatră: fragment de topor – 1; frecător – 1; piesă cu utilitate incertă – 1; râşniţe (neprecizate numeric).

Piese din silex: lamă – 1; gratoar – 1.

Piese din lut: mosor – 1 (fig. 51/3); fusaiole (neprecizate numeric).

Piese din bronz: fragment de brăţară – 1; fragment de cuţit – 1; ac de tip Cipriot – 1; sârmă răsucită în formă de spirală – 1.

Cercetare: O. Sitnik, 1990, 25 m^2.

Bibliografie: Крушельницька 2006, с. 82, рис. 39/1-2, 42/1-2, 43/6,8, 44/7-14; Лысенко 2021, 179, рис. 22:4, 98:1, 136:5, 137:13.

Regiunea Ivano-Frankivsk

Raionul Tlumači

121. Jukiv (Жуков), satul Jukiv, raionul Tlumači, regiunea Ivano-Frankivsk

Piese din piatră: fragmente de râşniţe şi frecătoare (neprecizate numeric).

Piese din silex: vârfuri de săgeată – 2; cuţite Krummesser – 2.

Piese din bronz: ac cu cap sferic – 1; fragment de ac – 1.

Cercetare: P. Vjasnik, M. Bilik sfr. anilor '70 (periegeză); M. Bilik, V. Konoplja 2006, 80 m^2.

Bibliografie: Бандрівський и др. 2007, с. 603.

Raionul Horodenka

122. Ostrivec' (Островец), satul Ostrivec', raionul Horodenka, regiunea Ivano-Frankivsk

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 35; străpungătoare – 10; ace – 2; răzuitoare – 3; vârfuri de săgeată – 2; „patine" – 2 (fig. 9/2); fusaiole – 2 (fig. 18/7); cuţit-răzuitor – 1; ac cu 4 protuberanţe – 1(fig. 19/24); aglomeraţie de oscioare mici (probabil, atributele unei brăţări); semifabricate – 9.

Piese din corn: străpungătoare din corn de cerb – 2; psalie – 1 (fig. 26/10).

Piese din piatră: râşniţe – 9 (3 întregi şi 6 fragmentare); greutate – 1; abraziv – 1; percutoare – 3; cute – 1; forme de turnare – 5 (fig. 42/8-9, 43/3, 44/1, 3); disc – 1; plăci pregătite pentru forme de turnare – 3.

Piese din silex: Krummesser – 1.

Piese din lut: fusaiole – 3; covrig – 1; piesă ovală convexă – 1; vase miniaturale – 3; fragment de creuzetă – 1; piesă cu utilitate incertă – 1 (fig. 57/5); turtiţe (neprecizate numeric).

Piese din bronz: fragmente de ace – 3; mărgică – 1; inele de buclă – 2; ac cu 4 protuberanţe – 1 (fig. 67/17); ace Rollenadel – 4; ac cu capăt semisferic – 1 (fig. 67/19); ac de tip Cipriot – 1 (fig. 68/4); ac cu capăt îndoit în formă de inel – 1 (fig. 64/9); împungătoare – 2; pandantiv – 1 (fig. 69/1); aplică calotiformă – 1 (fig. 70/8); aplică discoidală - 1; brăţări - 2 (una fragmentară) (fig. 69/17-18); lingou discoidal – 1; sârmă răsucită în spirală – 1 (fig. 69/14).

Cercetare: E. Balaguri, 1959-1960, 1060 m^2.

Bibliografie: Балагурі 1964, с. 28-39, таб. I/1-10, II/1-8, III/22; Балагурі 1968, с. 135-146, рис. 2/1-44, 3/2-23; Смирнова 1970, рис. 35/4; Балагурі 1980, с. 101-116, рис. 5; Крушельницкая 1990, с. 99-104, Лысенко 2021, 271-272, рис. 21:3, 23:1, 47:5-6, 118:9, 137:19, 141:2, 184:4.

123. Čortovec' (Чертовец), satul Čortovec', raionul Horodenka, regiunea Ivano-Frankivsk

Piese din os: cuţite răzuitor – 2; ac – 1 (fig. 19/14); astragal cu orificiu – 1.

Piese din dinte de animal: pandantiv – 1.

Piese din scoică: pandantiv – 1.

Piese din piatră: polizor – 1 (fig. 37/10).

Piese din silex: percutor – 1 (fig. 36/1).

Piese din bronz: fragment de împungător – 1; fragment de ac – 1.

Cercetare: L. Krušel'nic'ka, 1985.

Bibliografie: Крушельницька 2006, с. 39, рис. 17/1-10.

124. Gorodnicja (Городница), satul Gorodnicja, raionul Horodenka, regiunea Ivano-Frankivsk

Piese din lut: rondelă din perete de vas – 1.

Cercetare: L. Krušel'nic'ka, 1983.

Bibliografie: Крушельницька 2006, с. 66, рис. 33/5.

Raionul Haliči

125. Bovšiv (Бовшев), satul Bovšiv, raionul Haliči, regiunea Ivano-Frankivsk

Piese din os: străpungătoare – 2; „patine" – 2, psalie – 1 (fig. 25/6).

Piese din corn: corn de cerb cu urme de prelucrare – 1.

Piese din piatră: frecător – 1.

Cercetare: L. Krušel'nic'ka, 1961-1962, 1400 m^2.

Bibliografie: Крушельницька 2006, 21-32, рис. 5/5, 7/13, 8/8,9; 10/7,8, 13.

Raionul Snjatin

126. Stecivka I (Стецовка), satul Stecivka, raionul Snjatin, regiunea Ivano-Frankivsk

Piese din os: astragal cu orificiu – 1 (fig. 24/3); ac – 1; semifabricat de vârf de săgeată – 1.

Piese din bronz: fragment de ac – 1.

Cercetare: D. Pavliv 1984, 44 m^2.

Bibliografie: Крушельницька 2006, с. 43, рис. 21/8,11-13.

127. Stecivka II (Стецовка), satul Stecivka, raionul Snjatin, regiunea Ivano-Frankivsk

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 3; răzuitoare din copite – 2 (una de măgar, alta de cal); răzuitoare din vertebră – 2; seceri „tupik" – 3; străpungătoare – 3; şlefuitor – 1; astragal – 1 .

Piese din piatră: fragment de pisălog – 1; frecătoare – 5; cute – 1; fragment de formă de turnare – 1.

Piese din bronz: topor de luptă – 1 (fig. 66/13); seceri – 5 (fig. 58/2-3).

Cercetare: L. Krušel'nic'ka, 1985, 132 m^2.

Bibliografie: Крушельницькая, Павлив 1987, с. 354-355; Крушельницька 2006, с. 51, с.60, рис. 23/6, 24711, 2571-14, 27/5,8,11, 28/7-11,18.

Regiunea Černivec'

Raionul Kelmenci

128. Bernove (Берново), satul Bernove, raionul Kelmenci, regiunea Černivec'

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 3.

Bibliografie: Могилев 2010, с. 112, рис. 10/11-13.

Raionul Hotin

129. Kruglik (Круглик), satul Kruglik, raionul Hotin, regiunea Černivec'

Piese din os: omoplat crestat – 1; pieptene-răzuitor – 1.

Bibliografie: Могилев 2010, с. 114, рис. 10/14-15.

Raionul Novoselicja

130. Mahala (Махала), satul Mahala, raionul Novoselicja, regiunea Černivec'

Piese din os[11]*:* străpungătoare – 3 (fig. 20/13-14); ace – 6; şlefuitor – 1; omoplaţi crestaţi – 12; seceri „tupik" – 4 (fig. 10/2); „patine" – 2 (fig. 8/3); mâner/tub – 1; suport pentru ace – 1; psalii – 2 (una fragmentară) (fig. 25/4); vârfuri de săgeată – 15 (fig. 23/15, 25, 27-28); ace cu 4 protuberanţe – 2 (unul semifabricat) (fig. 19/23); daltă – 1 (fig. 12/4); fusaiolă – 1; piese cu utilitate incertă – 2.

[11] În publicaţiile semnate de G. Smirnova sunt menţionate mai multe piese din os, numeric şi grafic fiind prezentate doar o parte din ele (Смирнова 1969, с.14; Смирнова 1972, с. 21).

Piese din corn: ciocane – 2; străpungător – 1; piese cu utilitate incertă – 4.

Piese din scoică: scoici – 15.

Piese din piatră: râşniţă – 1; fragmente de topor – 2 (fig. 46/7); fragmente de forme de turnare – 4 (fig. 42/6); frecătoare, şlefuitoare (neprecizate numeric).

Piese din lut: „pâinici" – 9 (fig. 56/2-3); vase miniaturale – 11; creuzetă – 1; fusaiole – 3; mosor – 1; rondelă – 1.

Piese din bronz: ac de tip Rollenadel – 1 (fig. 64/10); ac cu capăt inelar – 1; ace cu 4 protuberanţe – 2; pandantiv cruciform-antropomorf – 1 (fig. 69/2); ac cu proeminenţă şi capăt în formă de tub, cu linii incizate în formă de spirală – 1; ac simplu – 1; împungătoare – 3 (unul prevăzut cu mâner din corn); vârf de săgeată – 1 (fig. 65/2); pumnal -1 (fig. 66/9); seceră cu cârlig la mâner – 2 (fig. 58/4), daltă – 1 (fig. 62/7); fragment de placă – 2; piesă cu utilitate incertă – 1; fragment de cuţit cu mâner din os – 1.

Cercetare: G. Smirnova 1955-1957, 1959-1960, 1962, 1968, 3960 m^2.

Bibliografie: Смирнова 1957, с. 106, рис. 39/5,8, 40/4; Смирнова 1969, с. 7-19, рис. 7I/11-29; Смирнова 1970, рис. 35/1; Смирнова, 1972, с. 12-21, рис. 2/5,8, 5/7-8,14-15, 6/4,11, 7/9, 8/1-21, 9/1-3; Лысенко 2021, 245-246, рис. 8:3-5, 18:9,11, 19:8, 39: 1-4, 46:2,4-7, 48:4,7, 50:1,3-4,12, 52:1,5-6, 136:2-3, 141:3, 155:8, 188:13.

Raionul Kicman'

131. Mamaivci (Мамаевцы), satul Mamaivci, raionul Kicman', regiunea Černivec'

Piese din os: omoplat crestat – 1; răzuitor – 1; ac – 1; vârf de săgeată – 1 (fig. 23/13); fragment de străpungător – 1.

Piese din bronz: mâner – 1.

Cercetare: 2009-2011.

Bibliografie: Ільків, Пивоваров 2010, с. 175, рис. 2/11-12; Пивоваров, Ільків 2012, с. 476-477, рис. 1/9-11; Ільків 2013, с. 14, рис. 1/4.

REPUBLICA MOLDOVA

Raionul Ocniţa

132. Corestăuţi I, comuna Corestăuţi, raionul Ocniţa

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Bibliografie: Дергачев 1973, с. 64, рис. 17/3.

133. Grinăuţi II, satul Grinăuţi, comuna Mihălăşeni, raionul Ocniţa

Piese din piatră: fragment de formă de turnare – 1.

Cercetare: V. Guchin, periegeză, 1993.

Bibliografie: Дергачев 1973, с. 68, рис. 17/2; Sîrbu 2013, c. 181; Sava 2014, 52.

134. Grinăuţi IV, satul Grinăuţi, comuna Mihălăşeni,, raionul Ocniţa

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Bibliografie: Дергачев 1973, с. 68, рис. 17/17.

135. Rujniţa II, comuna Bîrlădeni, raionul Ocniţa

Piese din os: fragment de „patină" – 1.

Bibliografie: Дергачев 1973, с. 69, рис. 18/6.

Raionul Briceni

136. Bulboaca, comuna Bulboaca, raionul Briceni

Piese din os: străpungător – 1; lustruitoare – 2; mâner/tub – 1; piesă cu utilitate incertă – 1.

Piese din corn: corn de bovină cu urme de prelucrare – 1.

Piese din piatră: abrazive – 2; cute – 1.

Piese din silex: lame – 7; aşchii – 20.

Piese din lut: fragmente de linguri/creuzete – 4.

Cercetare: I. Borziac, M. Kašuba 1985, 200 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Raport arheologic: Борзяк и др. 1986, с. 31-34, рис. 23/13-14; 24-25.

Bibliografie: Борзияк, Кашуба 1990, с. 99-107; Sîrbu 2011, p. 214; Sîrbu 2012, p. 103; Sîrbu 2013, p. 179; Sava 2014, p. 26, fig. 5/12-14, 6/1-8.

137. Caracuşenii Vechi V, comuna Caracuşenii Vechi, raionul Briceni

Piese din os: piese din os (neprecizate numeric).

Piese din piatră: topor – 1.

Cercetare: V. Guchin 1993.

Bibliografie: Дергачев 1973, с. 66; Sîrbu 2013, p. 181; Sava 2014, p. 26-27.

138. Corjeuţi VII , comuna Corjeuţi, raionul Briceni

Piese din os: străpungător – 1.

Piese din piatră: fragment de formă de turnare – 1.

Cercetare: E. Sava, O. Leviţki 1991; V. Gukin 1993.

Bibliografie: Sava 1998, s. 279, Abb. 10/14-15; Sîrbu 2011, p. 219; Sava 2014, p. 33, p. 37, fig. 8/14-15.

139. Coteala „La Grădină", comuna Coteala, raionul Briceni

Piese din lut: fragment de creuzetă – 1.

Cercetare: V. Dergacev, 1981, 72 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografie: Дергачев, Сава 1985, с. 67.

140. Coteala „La Hîrtop", comuna Coteala, raionul Briceni

Piese din os: fusaiolă – 1.

Piese din piatră: fragmente de forme de turnare – 5.

Piese din lut: fragmente de creuzetă – 8 (fig. 51/10).

Piese din bronz: fragmente de piese – 2; şlac – 10.

Cercetare: V. Dergacev, 1981, 260 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografie: Дергачев, Сава 1985, с. 79, рис. 7/1-7, 20.

141. Cotiujeni I, comuna Cotiujeni, raionul Briceni

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2 (fig. 7/1).

Cercetare: V. Guchin 1993.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografie: Дергачев 1973, с. 64; Sîrbu 2011, p. 219, fig. 5/4; Sava 2014, p. 37-38, fig. 11/1-2.

142. Hlina, comuna Hlina, raionul Briceni

Piese din piatră: fragment de topor – 1.

Cercetare: V. Dergacev 1966.

Bibliografie: Дергачев 1973, с. 66, рис. 17/7; Sava 2014, p. 38.

143. Slobozia-Şirăuţi III, comuna Slobozia-Şirăuţi, raionul Briceni

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 9; străpungătoare – 18 (fig. 20/15-16, 27-28); şlefuitor – 1; „patine" – 7 (fig. 8/6); seceră „tupik" – 1; vârfuri de săgeţi – 2 (fig. 23/19); fragment de buton – 1 (fig. 27/1); pandantiv – 1 (fig. 24/13); mânere-tub – 2 (fig. 21/8, 14); ace – 2; cataramă cu orificiu – 1; piese cu utilitate incertă – 2 (fig. 30/5).

Piese din corn: ciocan din corn de cerb – 1 (fig. 29/7).

Piese din piatră: fragmente de râşniţă – 2; discuri – 11 (fig. 49/7-9); topor – 1; fragmente de măciuci – 3 (fig. 41/1,6-7); piesă cu utilitate incertă – 1.

Piese din silex: percutoare – 11 (fig. 36/4-5, 10-11); lame – 5; gratoar – 1 (fig. 47/26); fragment de Krummesser – 1 (fig. 34/9).

Piese din lut: bile – 3; fragment de creuzetă – 1.

Piese din bronz: sârmă cu unul din capete răsucit în cercuri concentrice – 1; ac cu capăt inelar – 1 (fig. 64/33).

Cercetare: V. Dergacev 1966, 102 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografie: Дергачев 1969, с. 110-122, таб. III; Sîrbu 2011, p. 206, p. 209, fig. 2/9,20-21, 4/2, 5/1, 9/2,5,7; Sîrbu 2012, p. 102; Sîrbu 2013, p. 181, fig. 4/1-4, 6/1,6,8,10-11, 9/2,9,18-21; Sîrbu 2014, p. 188, p. 195, fig. 4/14; Sava 2014, p. 39-49, fig. 12/2-8, 14/7,9-11, 15-21; Лысенко 2021, 289, рис. 10:6, 49:7-8, 137:21, 154:15-16.

Raionul Edineţ

144. Cuconeştii Vechi V, satul Cuconeştii Vechi, comuna Cuconeştii Noi, raionul Edineţ

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 3; fragment de „patină" – 1; daltă – 1.

Piese din piatră: discuri – 2 (fig. 49/4-5).

Repertoriu arheologic: Roşca, Vîlcu 1993, 18.

Bibliografie: Sîrbu 2011, p. 219; Sîrbu 2013, p. 181, 4/5-6; Sava 2014, p. 56, fig. 23/1-4, 6-8.

145. Feteşti I, comuna Feteşti, raionul Edineţ

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 4 (fig. 7/7); fragmente de „patine" – 2; străpungător/vârf de săgeată? – 1 (fig. 20/7); fusaiolă – 1 (fig. 18/17); fragment de nasture – 1 (fig. 24/9); piese cu utilitate incertă – 2.

Piese din piatră: abrazive – 3 (fig. 34/6,9); disc – 1 (fig. 49/2); şlefuitor – 1; cute – 1.

Piese din silex: percutoare – 3 (fig. 36/3); lame – 9 (fig, 47/20); gratoare – 5 (fig. 47/29); nucleu – 1.

Cercetare: O. Larina 1985, 216 m^2.

Raport arheologic: Ларина 1986, с. 2-11, рис. 4/24-25, 5-6.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografie: Sîrbu 2011, p. 214; Sîrbu 2013, p. 180; Larina, Sîrbu 2014, p. 189-193; fig. 5, 8/3,8,9; Sava 2014, p. 56, p. 58, fig. 29-30.

146. Feteşti II, comuna Feteşti, raionul Edineţ

Piese din silex: fragment de vârf de săgeată – 1; gratoare – 2.

Cercetare: O. Larina 1985, 140 m^2

Raport arheologic: Ларина 1986, с. 11-20.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Bibliografie: Larina, Sîrbu 2014, p. 189-193; fig. 8/2,4,6; Sava 2014, p. 58,62, fig. 29-30.

147. Stolniceni II, comuna Zăicani, raionul Edineţ

Piese din os: fragment de omoplat crestat – 1; piesă incertă – 1.

Piese din piatră: fragment de frecător – 1; abraziv – 1; şlefuitoare – 2; fragment de măciucă – 1 (fig. 41/4); fragment de formă de turnare – 1 (fig. 42/1); fragment de polizor – 1.

Piese din silex: fragment de lamă – 1; gratoar – 1.

Piese din lut: fusaiolă – 1 (fig. 50/7); rondelă din perete de vas – 1.

Cercetare: V. Bicbaev, I. Tentiuc, V. Bubulici 2008; S. Ţerna, M. Vasilache 2015; M. Sîrbu, S. Ţerna, A. Vornicu-Ţerna 2016.

Bibliografie: Sîrbu, Ţerna 2017, c. 93-106, fig. 6/6-7, 7, 8.

Raionul Drochia

148. Iliciovka I, satul Iliciovka, comuna Şalvirii Vechi, raionul Drochia

Piese din piatră: abrazive – 3; şlefuitoare – 2.

Cercetare: M. Sîrbu, periegeză, 2017.

Informație inedită.

149. Odaia-Miciurin, comuna Miciurin, raionul Drochia

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 15 (fig. 6/3); străpungătoare – 46 (fig. 20/10, 20, 24); fragmente de „patine" – 11 (fig. 8/7); răzuitoare – 28 (4 din copită de cal) (fig. 13/2-3; 15/8-9); fusaiole – 4 (fig. 18/11-13, 23); vârfuri de săgeţi – 11 (fig. 23/6-7); dălţi – 8 (fig. 12/5, 8-9); spatule – 2; ace – 3 (unul fragmentar) (fig. 19/1, 13); astragale – 21 (fig. 17/2-3, 24/1); pandantiv – 1 (fig. 24/11); şlefuitor – 1 (fig. 17/11); nasture – 1; oase perforate – 2; piese cu urme de prelucrare – 22; semifabricate – 2 (fig. 22/18).

Piese din corn: daltă – 1; ciocan – 1 (fig. 29/8); piese cu utilitate incertă – 3.

Piese din piatră: abrazive – 264 (fig. 34/1-2,7); percutoare – 19; fragmente de topoare – 4 (fig. 46/9); şlefuitoare – 18 (fig. 35/3-4); discuri – 2; piesă în formă de ou – 2 (fig. 48/2-3); nicovale miniaturale – 4; fragmente de forme de turnare – 4 (fig. 42/2-4); polizoare – 10 (fig. 37/1-6); fragmente de pisălog – 2 (fig. 39/3); fragment de şlefuitor de tip utjužok – 1 (fig. 35/8).

Piese din silex: percutoare – 6 (fig. 36/7); gratoare – 3; lame – 10 (fig. 47/19, 22); vârf de săgeată – 1 (fig. 47/9).

Piese din lut: rondele din perete de vas – 7 (fig. 55/1-2); turtiţe – 2; „pâinici" – 2 (fig. 56/7, 19-20); fragment de figurină zoomorfă – 1 (fig. 54/5); fusaiole – 2 (una semifabricat) (fig. 50/4, 27); fusaiole din perete de vas – 4 (fig. 50/25-26); fragmente de creuzete – 2; bilă – 1; piese cu utilitate incertă – 2 (una de formă cilindrică şi alta conusoidală).

Piese din bronz: ace cu gămălie – 3 (fig. 64/1-2); ac cu capăt inelar – 1 (fig. 64/26); ac de tip Rollenadel – 1 (fig. 64/18); ac cu urechiuşă laterală – 1; împungătoare – 5 (fig. 63/8, 23); împungător-dăltiţă – 1; aplică calotiformă – 1 (fig. 70/11); sârmă răsucită în spirală – 1 (fig. 54/17); fragment de pandantiv cruciform - antropomorf – 1 (fig. 69/3); fragmente de sârmă – 8 (fig. 69/13); plăcuţă – 1.

Cercetare: E. Sava, E. Kaiser 2003, 2005-2006, E. Sava 2007-2008. Suprafaţa cercetată – 2206 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Raport arheologic: Sava, Kaiser 2004, p. 2-21, fig. 15-16, 28-31,40-45, 53-57, 62-63; Sava, Kaiser 2006, p. 3-43, fig. 9-13, 22-25, 32-37, 42-44, 50-52, 56-57, 60; Sava, Kaiser 2007, p. 2-20, fig. 5-9; Sava 2008, p. 2-25, fig. 23-28, 35-39, 42-43; Sava 2009, p. 1-24, fig. 18-23.

Bibliografie: Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 239-308, рис. 72-91; Sîrbu 2011, p. 217-218, fig. 2/2/7-8,14-18,23, 3/12-13, 4/3, 7/5,7,9, 8/6-7, 9/10,13-14; Sava, Kaiser 2012, p. 103-104, fig. 2/10-11, 3/6,10,12, 573, 6/4-5, 7/2-4,8,10; Sava, Kaiser 2013, p. 180, fig. 1/1-2,7-8, 3/1,3,6-7, 4/8, 5/1-5,7,10-11, 6/5, 7/3,8, 8/8-9, 9/5,7-10,13; Sava 2014, p. 114-178, fig. 75-92: Лысенко 2021, 268, рис. 9:6, 22:6, 50:6,9, 137:18, 153a:5.

150. Nicoreni VI, comuna Nicoreni, raionul Drochia

Piese din os: fragment de „patină" – 1 (fig. 8/1).

Cercetare: V. Bicbaev, periegeză, 1993.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Informaţie inedită.

151. Şurii Noi IV, satul Şurii Noi, comuna Şuri, raionul Drochia

Piese din piatră: abrazive – 4; şlefuitoare – 2; percutor – 1; cute – 1.

Piese din silex: percutor – 1; lamă – 1; gratoare – 2.

Cercetare: M. Sîrbu, periegeză, 2017.

Informație inedită.

Raionul Rîşcani

152. Costeşti VIII, comuna Costeşti, raionul Rîşcani

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 10 (fig. 6/1); străpungător – 1; secere „tupik" – 2 (fig. 11/4); „patine" – 3 (fig. 8/5); pieptene/răzuitor – 2; răzuitoare din copite de cal – 3 (fig. 15/12-13); răzuitoare din vertebre de animal – 2 (fig. 14/2,5); vârf de săgeată – 1; piesă cu utilitate incertă – 1.

Piese din silex: percutor – 1; lamă – 1.

Piese din lut: fragment de roată miniaturală – 1 (fig. 55/19).

Cercetare: V. Dergacev 1975-1976, 830 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Raport arheologic: Дергачев 1976, с. 29-44 (Костешть-Чугур), рис. 26.

Bibliografie: Дергачев 1982а, с. 64-76, рис. 16-21; Дергачев 1986, с. 153-154, рис. 42/1, 44/2-3,12, 45/19; Sîrbu 2011, p. 209, fig. 4/1, 5/3,6, 6/5, 7/3,8; Sîrbu 2013, p. 180; Sava 2014, p. 70-74, fig. 32, 34-35.

153. Horodişte, comuna Horodişte, raionul Rîşcani

Piese din piatră: fragment de formă de turnare – 1.

Cercetare: P. Bîrnea, V. Bejlekči, 1962.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Raport arheologic: Бырня, Бейлекчи 1963, с. 4-5.

Bibliografie: Дергачев 1973, с. 73, рис. 18/14; Sava 2013, p. 181; Sava 2014, p. 74.

154. Petruşeni III „La Cigoreanu", comuna Petruşeni, raionul Râşcani

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 41; străpungătoare – 19 (fig. 20/26); răzuitoare – 2 (fig. 13/4; 15/4); pieptene-răzuitor – 2 (fig. 16/15, 17); fusaiole – 2; mânere-tub – 2 (fig. 21/7); ace – 2 (fig. 20/7); pandantiv – 1 (fig. 24/17); „patine" – 4; psalie – 1 (fig. 25/11); seceră „tupik" – 1; dălţi – 4 (fig. 12/7, 10); vârf de săgeată – 1 (fig. 23/14); astragale – 3; lisuar – 1 (fig. 30/14); piese cu utilitate incertă – 8.

Piese din corn: coarne cu urme de prelucrare – 3 (1 de cerb, 2 de bovină).

Piese din piatră: abrazive – 6 (fig. 34/5,8); fragmente de râşniţă – 2; disc – 1; fragment de topor – 1 (fig. 45/5); cute – 1.

Piese din silex: percutoare – 3 (fig. 36/6-8); topor – 1; lame – 5; cuţite Krummesser – 2 (fig. 38/8).

Piese din lut: bile – 13 (fig. 56/5-6, 21); fusaiole – 3 (fig. 50/14-15); rondelă – 1; fragment de lingură – 1 (fig. 51/7).

Piese din bronz: ac cu capăt semisferic şi urechiuşă laterală – 1 (fig. 67/21); ac cu capăt sferic – 1 (fig. 67/4); împungătoare – 2; tijă – 1.

Cercetare: O. Leviţki 1984; E. Sava, O. Leviţki 1991. Circa 950 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Raport arheologic: Левицкий 1985, с. 13-31, рис. 13-18, 24-25; Sava 1992, p. 3-33, fig. 5-9, 10/1-2.

Bibliografie: Levitsckii, Sava 1993, p. 125-156, Dessin 3; Sava, Leviţki 1995, p. 157-188, fig. 5-9, 10/1-2; Sîrbu 2011, p. 209, p. 214, fig. 2/12, 3/10-11, 5/8, 7/1,4, 8/5,8, 9/1,4, 10/2; Sîrbu 2012, p. 103, fig. 2/1-3, 3/1,3; Sîrbu 2013, p. 180-181, fig. 1/5, 2/3, 3/5, 6/2, 9/3,8,10,17,19; Sîrbu 2014, p. 190-191, fig. 3/8,29; Sava 2014, p. 77-105, fig. 41-45, 48-49, 58/3-6, 59-62.

155. Rîşcani III, oraşul Rîşcani, raionul Rîşcani

Piese din os: fragment de pieptene-răzuitor – 1 (fig. 16/18).

Cercetare: V. Bicbaev, periegeză, 1993.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Informaţie inedită.

156. Şaptebani X, comuna Şaptebani, raionul Rîşcani

Piese din os: omoplat crestat – 1 (fig. 7/3).

Cercetare: V. Bicbaev, periegeză, 1993.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Informaţie inedită.

157. Şaptebani - Stîncăuţi, comuna Şaptebani, raionul Rîşcani

Piese din bronz: împungător – 1.

Bibliografie: Дергачев 1973, с.75.

Raionul Floreşti

158. Cenuşa VIII, comuna Cenuşa, raionul Floreşti

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Descoperit de: A. Meljukova, 1957.

Raport arheologic: Мелюкова 1957, с. 39-40.

Bibliografie: Дергачев 1973, с. 85; Sava 2014, p. 196.

159. Ciutuleşti IV, comuna Ciutuleşti, raionul Floreşti

Piese din bronz: pumnal – 1.

Descoperit de: N. Chetraru, 1961.

Repertoriu arheologic: Bubulici 1993, p. 23.

Bibliografie: Дергачев 1973, с. 86; Sava, Sîrbu 2009, p. 185; Sava 2014, p. 196-197.

160. Ghindeşti VI, comuna Ghindeşti, raionul Floreşti

Piese din os: străpungătoare – 16; omoplaţi crestaţi – 23; „patine" – 8 (fig. 8/9); seceri „tupik" – 6 (fig. 11/1, 5-6); vârfuri de săgeţi – 9 (fig. 23/8-9, 17-18); mânere-tub – 2; ace – 4 (fig. 19/21-22); lustruitor – 1; pandantive – 2 (unul semifabricat) (fig. 24/16); mărgică – 1 (fig. 24/10); fusaiolă – 1; daltă – 1; spatulă – 1; răzuitoare – 2 (fig. 13/4); piese cu utilitate incertă – 9 (fig. 30/11-12).

Piese din corn: piesă cu utilitate incertă lucrată din corn de cerb – 1.

Piese din dinte de mistreţ: pandantive – 2 (unul semifabricat) (fig. 24/20).

Piese din piatră: fragmente de râşniţă – 11; frecător – 1; abrazive – 17; piesă în formă de ou – 1 (fig. 48/10); şlefuitoare – 10 (unul dintre care de tip utjužok) (fig. 35/10); fragment de sceptru cu 4 protuberanţe – 1 (fig. 40/4); discuri – 32 (fig. 49/1, 3); topoare – 2 (fig. 46/3); percutoare – 4; pisăloage – 2; fragment de măciucă – 1 (fig. 41/2); polizor – 1; piese cu utilitate incertă – 5.

Piese din silex: topor – 1; gratoare – 4; răzuitoare – 5; percutoare – 3; lamă – 1.

*Piese din lut: „*pâinici" – 3; figurine zoomorfe – 4 (fig. 54/10-12); fusaiolă – 2 (una semifabricat); bilă – 1; rondelă – 1; vas miniatural – 1; fragmente de creuzete – 2.

Piese din bronz: ac de tip Rollenadel – 2 (fig. 64/13-14); ac cu capăt inelar – 1 (fig. 64/31); ace cu măgălie – 3 (fig. 64/4); împungător – 1 (fig. 63/19); fragment de brăţară – 1; tijă – 1; aplică calotiformă – 1 (fig. 70/9), fragmente de pandantive cruciform-antropomorfe – 2 (fig. 69/4-5).

Cercetare: A. Meljukova, 1956-1957, circa 1820 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Raport arheologic: Мелюкова 1956, с. 1-25, Таб. XVIII-XXII; Мелюкова 1957, с. 1-28, Таб. XXIV-XXVIII.

Bibliografie: Мелюкова 1960, с. 129-137, рис. 2-3, 4/1-6 ; Мелюкова 1961a, с. 5-34, рис. 7-12/1-2, 4-7,9-12, 13/3-4; Дергачев 1973, с. 85; Sava, Sîrbu 2009, p. 185; Sîrbu 2011, p. 206, fig. 2/1-6,10,19,24-25, 6/1-4,6-7, 7/6, 9/9; Sîrbu 2012, p. 102, fig. 4; Sîrbu 2013, p. 180, fig. 5/12-13, 6/3,9; Sîrbu 2014, p. 185-197, fig. 3/1,4,12,22, 4/2,4,7,25, 5/1,5,7,14; Sava 2014, p. 198-213, fig. 132, 135, 140; Лысенко 2021, 181-182, рис. 5:3, 22:1-2, 48:2,5, 153:1, 154:14, 182:18, 189:6; Sîrbu 2022, 153-169, fig. 2-9.

161. Roşieticii Vechi V, comuna Roşieticii Vechi, raionul Floreşti

Piese din os: străpungător – 1; fusaiolă – 1; omoplat crestat – 1.

Piese din bronz: fragment de ac cu capătul finisat în formă de romb prevăzut cu inele laterale – 1 (fig. 67/1); fragmente de brăţări – 2; seceră – 1 (fig. 58/1).

Cercetare: A. Meljukova, 1957, 180 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Raport arheologic: Мелюкова 1957, с. 28-34, таб. XXVIII/1,5-6,13.

Bibliografie: Мелюкова 1960, с. 129-137, рис. 4/7; Мелюкова 1961a, с. 5-34, рис. 12/3,8, 13/2; Дергачев 1973, с. 85-86; Sîrbu 2011, p. 206; Sîrbu 2014, p. 190-194, fig. 4/18, 5/15; Sava 2014, p. 217-219, fig. 140/1,4,15; Лысенко 2021, 293, рис. 141:4.

Raionul Glodeni

162. Ciuciulea X, comuna Cuhneşti, raionul Glodeni

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Descoperit de: E. Uşurelu, 1995.

Bibliografie: Sava 2014, p. 189.

163. Viişoara „Valea Ciuciulei”, comuna Viişoara, raionul Glodeni

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: I. Noroc, E. Mistreanu, N. Chirnev, periegeză, 2015.

Informație inedită.

164. Cobîlea/Cobîlnea „Staţia", comuna Cobîlea, raionul Şoldăneşti

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 8 (fig. 6/4); străpungătoare – 4; răzuitoare – 2; pieptene-răzuitor – 1 (fig. 16/9); şlefuitor – 1; psalii – 2 (una fragmentară) (fig. 25/1,12); „patine" – 7 (fig. 8/10); fusaiole – 2 (fig. 18/8); ace – 2; daltă – 1; posibil pandantiv (?) din mandibulă umană – 1 (fig. 30/13); piese cu utilitate incertă – 3.

Piese din corn: corn de bovină – 1 (fig. 29/3); piese din corn de cerb – 8 (două ciocane şi 6 piese cu utilitate incertă) (fig. 29/4-5).

Piese din scoică: scoică (posibil semifabricat de pandantiv) – 1.

Piese din piatră: frecător – 1 (fig. 33/2); fragmente de râşniţă – 4 (fig. 28/5-6); abraziv – 1 (fig. 34/3); disc – 1; şlefuitor – 1; formă de turnare – 1 (fig. 42/7).

Piese din silex: vârf de săgeată – 2 (fig. 47/7-8); lame – 2 (fig. 47/25); aşchii – 10.

Piese din lut: „pâinici" – 12 (fig. 56/4); fusaiole – 3 (fig. 50/16); rondele – 2 (fig. 55/4-5); posibile figurine antropomorfe puternic stilizate – 2 (fig. 53/1-2); fragmente de vase miniaturale – 2 (fig. 57/12); piesă cu utilitate incertă – 1.

Piese din bronz: împungătoare – 2 (fig. 63/9); tijă – 1; aplică calotiformă – 1 (fig. 70/10).

Cercetare: O. Leviţki 1986-1987, 900 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Raport arheologic: Левицкий 1988, с. 1-23, рис. 3-4,7, 17-27, 29-32.

Bibliografie: Демченко, Левицкий 1992, с. 120-135, рис. 1/4,10, 2-3, 4/2, 6-13; Levitsckii, Sava 1993, p. 131-136, Dessin 3, 10/4,10, 11, 13, 14/2,6-11, 15/10; Sava 1998, s. 272-273, Abb. 3/4-5,7-10, 5/15-19, 6/3,5, 24/10-11; Sîrbu 2011, p. 214, fig. 2/11,17, 4/5, 5/7, 7/2, 8/3-4,9, 10/3-5; Sîrbu 2012, p. 103, fig. 2/6, 3/2, 6/6-7; Sîrbu 2013, p. 180, fig. 1/6, 2/1-2,4, 5/9, 7/1, 9/1,6,11-12; Sîrbu 2014, p. 190, 193, fig. 3/21, 5/3; Sava 2014, p. 221-242, fig. 147-148, 155-161; Лысенко 2021, 226, рис. 51:7, 52.9, 153:5, 153a:7, 187:3.

165. Şipca, comuna Şipca, raionul Şoldăneşti

Piese din piatră: fragment de formă de turnare – 1.

Cercetare: V. Markevič, anii 50.

Bibliografie: Дергачев 1973, 86, рис. 20/12.

Raionul Sîngerei

166. Grigorăuca VI, comuna Grigorăuca, raionul Sîngerei

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 3; psalie – 1 (fig. 25/13).

Piese din piatră: fragment de topor – 1.

Piese din bronz: seceră de tip Heleşteni – 1.

Cercetare: A. Meljukova 1957; V. Bicbaev 1975, 1993.

Repertoriu arheologic: Bicbaev 1993, p. 33.

Raport arheologic: Мелюкова 1957, с. 36.

Bibliografie: Мелюкова 1961, рис. 13/1; Дергачев 1973, с. 80; Sîrbu 2011, p. 219, fig. 8/1; Sava 2014, p. 252.

167. Chişcăreni III, comuna Chişcăreni, raionul Sîngerei

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: V. Bicbaev 1974, 1993.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Repertoriu arheologic: Bicbaev 1993, 59.

Bibliografie: Sava, Sîrbu 2009, p. 117; Sîrbu 2011, p. 219; Sava 2014, fig. 11/3.

168. Sîngerei XVIII, oraşul Sîngerei, raionul Sîngerei

Piese din piatră: fragment de răzuitor – 1.

Cercetare: S. Popovici, E. Mistreanu, I. Noroc, periegeză, 2015.

Informație inedită.

Raionul Făleşti

169. Chetriş III, satul Chetriş, raionul Făleşti

Piese din piatră: fragment de şlefuitor – 1.

Cercetare: I. Noroc, E. Mistreanu, N. Chirnev, periegeză, 2015.

Informație inedită.

170. Făleşti, oraşul Făleşti, raionul Făleşti

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: A. Meljukova, 1977.

Raport arheologic: Мелюкова 1957, с. 37.

Bibliografie: Дергачев 1973, с. 78; Sava 2014, p. 242.

171. Navîrneţ VII, satul Navîrneţ, raionul Făleşti

Piese din piatră: fragment de frecător – 1; fragment de abraziv – 1; percutor – 1.

Cercetare: I. Noroc, E. Mistreanu, N. Chirnev, periegeză, 2015.

Informație inedită.

172. Rediul de Jos II, satul Rediul de Jos, comuna Albineţul Vechi, raionul Făleşti

Piese din piatră: abrazive – 2.

Cercetare: I. Noroc, E. Mistreanu, N. Chirnev, periegeză, 2015.

Informație inedită.

Raionul Teleneşti

173. Negureni, comuna Negureni, raionul Teleneşti

Piese din os: străpungător – 1, pieptene/răzuitor – 1.

Cercetare: A. Meljukova, 1957.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei.

Raport arheologic: Мелюкова 1957, с. 41.

Bibliografie: Мелюкова 1961, с. 7; Sava, Sîrbu 2009, p. 188; Sîrbu 2011, p. 219; Sava 2014, p. 264.

Raionul Dubăsari

174. Holercani, comuna Holercani, raionul Dubăsari

Piese din bronz: ac cu capăt biconic – 1.

Cercetare: T. Passek, 1954, 482 m^2.

Raport arheologic: Пасек и др. 1955, с. 49-51.

ROMÂNIA

Judeţul Botoşani

175. Avram Iancu, satul Avram Iancu, comuna Coţuşca, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: A. Crîşmaru 1962-1963; M. Babeş, A. Crîşmaru 1967.

Loc păstrare: Muzeul Şcolar Drăguşeni.

Bibliografie: Păunescu ş.a. 1976, p. 85; Dascălu 2007, p. 165.

176. Buhăceni, satul Buhăceni, comuna Truşeşti, judeţul Botoşani

Piese din lut: lingură/creuzetă – 1; disc – 1.

Cercetare: N. Zaharia 1956.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie, Iaşi.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 172.

177. Baisa, satul Baisa, comuna Mihai Eminescu, judeţul Botoşani

Piese din silex: cuţite Krummesser (neprecizate numeric).

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 165.

178. Baisa „Dealul Baisa", satul Baisa, comuna Mihai Eminescu, judeţul Botoşani

Piese din bronz: ac cu trei protuberanţe – 1.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Botoşani.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 165.

179. Copălău „Pe Ţarină", comuna Copălău, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplaţi crestaţi, străpungătoare (neprecizate numeric).

Piese din corn: vârf de săgeată – 1.

Piese din piatră: polizor – 1.

Piese din silex: cuţite Krummesser – 5.

Piese din bronz: ac de tip Rollenadel – 1; ac cu 4 protuberanţe – 1.

Cercetare: I. Nestor 1949-1951, circa 350 m^2.

Bibliografie: Păunescu ş.a. 1976, p. 76.

180. Corlăteni, comuna Corlăteni, judeţul Botoşani

Piese din os: cuţit-răzuitor – 1 (fig. 13/7); răzuitoare din copită de cal – 2 (fig. 15/7); străpungătoare – 3; ac – 1 (fig. 19/17); astragal – 1 (fig. 17/5); omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din corn: vârf de săgeată – 1.

Piese din piatră: polizor – 1 (fig. 37/7).

Piese din silex: cuţite Krummesser (neprecizate numeric) (fig. 38/14).

Piese din bronz: ac de tip Rollenadel – 1 (fig. 64/12); ac cu patru protuberanţe – 1 (fig. 67/15).

Cercetare: I. Nestor, E. Zaharia 1949-1951, 3500 m^2.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie Bucureşti; Muzeul Naţional Bucureşti; Muzeul Judeţean Botoşani; Muzeul de Istorie a Moldovei Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 52-53, fig. 23/8; 99/1,2; 122/1; 133/2; 135/5,13; 138/15, 140/1, 145/7,9; 162/3; 164/10; Dascălu 2007, p. 177.

181. Crasnaleuca, satul Crasnaleuca, comuna Coţuşca, judeţul Botoşani

Piese din os: buton – 1; omoplaţi crestaţi – 12; seceră „tupik" – 1; cuţite-răzuitoare – 7; piepteni-răzuitoare – 3; dălţi – 2; străpungătoare – 4; vârfuri de săgeată – 10; „patină" – 1; ac cu 4 protuberanţe – 1; falangă perforată – 1; piese cu utilitate incertă – 2; ace, mânere, fusaiole (neprecizate numeric).

Piese din piatră: cuţite Krummesser (fig. 38/12, 19-20), topoare, râşniţe (neprecizate numeric).

Piese din bronz: ace, dăltiţe, ace Rollenadel (neprecizate numeric) (fig. 64/22-23).

Cercetare: L. Dascălu, 1991-1994.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Botoşani.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 181-182; Vornicu-Ţerna 2018, p. 69-90, Foto 42-84.

182. Ghireni „La Hârtop", satul Ghireni, comuna Coţuşca, judeţul Botoşani

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1 (fig. 38/9).

Piese din bronz: brăţară – 1.

Periegeză: N. Zaharia 1955.

Loc păstrare: Muzeul şcolii din Ghireni.

Bibliografie: Florescu 1991, fig. 163/9; Păunescu ş.a. 1976, p. 87; Dascălu 2017, p. 191-192.

183. Ghireni „La Iaz", satul Ghireni, comuna Coţuşca, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 7; străpungător – 1; fusaiole – 2; piese cu utilitate incertă – 4.

Piese din silex: cuţite Krummesser – 3.

Cercetare: T. Malec.

Loc păstrare: Colecţia Temistocle Malec (Ghireni).

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 192; Vornicu-Ţerna 2018, p. 93-95, Foto 88-92.

184. Dumeni „Cotu Morii", satul Dumeni, comuna George Enescu, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2; piesă din os cu trei perforaţii – 1.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Botoşani.

Bibliografie: Păunescu ş.a. 1976, 131; Dascălu 2007, 189.

185. Dumeni „Pe Ghenghioaia", satul Dumeni, comuna George Enescu, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Botoşani.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 189.

186. Havârna „ La Iaz", satul Havârna, comuna Havârna, judeţul Botoşani

Piese din os: răzuitor – 1.

Cercetare: N. Zaharia, 100 m^2.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 75, fig. 120/5; Păunescu ş.a 1976, p. 137; Dascălu 2009, p.194.

187. Havârna „ La Bulgărie", satul Havârna, comuna Havârna, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Bibliografie: Păunescu ş.a 1976, p. 137.

188. Hăneşti, comuna Hăneşti, judeţul Botoşani

Piese din os: „patină" fragmentară – 1 (fig. 9/5).

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului de Istorie şi Etnografie Târgu Neamţ.

Bibliografie: Diaconu 2014b, p. 151-152, fig. 4/3.

189. Hăneşti „Râpa Ţurcanului", comuna Hăneşti, judeţul Botoşani

Piese din os: străpungător – 1.

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului de Istorie şi Etnografie Târgu Neamţ.

Bibliografie: Diaconu 2010, p. 25, fig. 23/1, 24/6.

190. Hlipiceni „Pe Podiş", comuna Hlipiceni, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1.

Piese din bronz: ac cu nit – 1 (fig. 67/9).

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului din Botoşani.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 196.

191. Ilişeni „La Holm", satul Ilișeni, comuna Satu Mare, judeţul Botoşani

Depozit de bronzuri, descoperit în apropierea unei aşezări: celturi de tip transilvănean – 3; seceri cu buton – 4; seceră cu limbă la mâner – 1; seceri cu cârlig la mâner – 22; săbii – 2; vârf de lance – 1.

Cercetare: G. Foit, 1960.

Loc păstrare: Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti.

Bibliografie: Petrescu-Dîmboviţa 1977, p. 119-120, Pl. 279-280; Dascălu 2007, p. 203.

192. Lunca, satul Lunca, comuna Vârful Câmpului, judeţul Botoşani

Piese din piatră: formă de turnare (negativ celt) – 1.

Cercetare: N. Zaharia.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului din Botoşani.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 88.

193. Mateieni, satul Mateieni, comuna Corlăteni, judeţul Botoşani

Piese din bronz: verigi – 2; brăţară fragmentară – 1.

Loc păstrare: Şcoala generală Mateieni.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 206.

194. Mihălăşeni „Şesul Başeului", comuna Mihălăşeni, judeţul Botoşani

Piese din corn: psalii – 2.

Piese din bronz: seceră cu cârlig la mâner – 1; ferestrău – 1 (fig. 62/13); brăţară – 1; ac Rollenadel – 1 (fig. 64/21); ac fragmentar – 1; dălţi – 4.

Cercetare: O.L. Şovan, P. Şandurschi 1982; O.L. Şovan 1983-1988.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului din Botoşani.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 208-209; Diaconu ş.a. 2014, p. 224.

195. Mihălăşeni „Lipovanu", comuna Mihălăşeni, judeţul Botoşani

Piese din os: neprecizate tipologic şi numeric.

Cercetare: O. Şovan, sondaj; I. Ioniţă, O. Şovan, L. Dascălu 1992-1993.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului din Botoşani.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 209.

196. Miorcani „ Tecuci", satul Miorcani, comuna Rădăuţi-Prut, judeţul Botoşani

Piese din silex: cuţite Krummesser – 3; lame – 2.

Loc păstrare: Colecţia Arcadie Mihăescu.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 209-210.

197. Miorcani „ Fânat I”, satul Miorcani, comuna Rădăuţi-Prut, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplaţi crestaţi, alte piese din os (neprecizate numeric).

Piese din silex: cuţite Krummesser – 2; vârf de săgeată – 1.

Cercetare: M. Bitiri, sondaj, 1961.

Loc păstrare: Colecţia Arcadie Mihăescu, Muzeul din Botoşani.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 210.

198. Miorcani „ Iazul Muscalului”, satul Miorcani, comuna Rădăuţi-Prut, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Loc păstrare: Colecţia Arcadie Mihăescu.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 210; Vornicu-Ţerna 2018, p. 97, Foto 96.

199. Miorcani „ Izvorul Lupului”, satul Miorcani, comuna Rădăuţi-Prut, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: A. Mihăescu (învăţător), 1964-1965.

Loc păstrare: Colecţia Arcadie Mihăescu.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 92; Dascălu 2007, p. 210.

200. Mitoc „Pârâul lui Istrati”, comuna Mitoc, judeţul Botoşani

Piese din piatră: topor fragmentar – 1.

Cercetare: D. Popovici 1981, circa 110 m^2.

Bibliografie: Popovici 1986, p. 18, Pl. II/8.

201. Nichiteni, satul Nichiteni, comuna Coţuşca, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Piese din bronz: seceră fragmentară – 1.

Cercetare: N. Zaharia 1958.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 97; Dascălu 2007, p. 213.

202. Rediu „La Cimitir”, satul Rediu, comuna Răuseni, judeţul Botoşani

Piese din os: fusaiolă fragmentară – 1.

Bibliografie: Păunescu ş.a. 1976, p. 219.

203. Ripiceni „La Iaz”, comuna Ripiceni, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Bibliografie: Păunescu ș.a. 1976, p. 221.

204. Ripiceni „Gura Hârtopului”, comuna Ripiceni, judeţul Botoşani

Piese din os: răzuitor – 1; omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Cercetare: N. Zaharia 1955.

Loc păstrare: Colecţiile Institutului de Arheologie Iaşi şi Muzeului judeţului Botoşani.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 48; Păunescu ș.a. 1976, p. 221; Dascălu 2007, p. 222.

205. Ripiceni „Ripiceni -Izvor”, comuna Ripiceni, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din silex: gratoar – 1.

Cercetare: Al. Păunescu 1963-1964, 1500 m^2.

Loc păstrare: Muzeul Saveni, Muzeul din Botoşani şi Institutul de Arheologie Bucureşti.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 110, fig. 163/2; Dascălu 2007, p. 222; Lazăr 2012, p. 233.

206. Sarata Basarab „Via lui Borcilă”, satul Sarata Basarab, comuna Hăneşti, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 5; „patine” – 2 (fig. 9/6,8); fusaiolă – 1 (fig. 18/18); răzuitor – 1.

Piese din piatră: cuţit Krummesser – 1; formă de turnare fragmentară – 1.

Piese din silex: lamă – 1.

Piese din bronz: aplică fragmentară – 1 (fig. 69/12).

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului de Istorie şi Etnografie Târgul Neamţ.

Bibliografie: Diaconu 2010, p. 40, fig. 23/2-3,7, 24/1-2,4-5,7-8,10-11.

207. Săveni „La Lotul Şcolii”, oraşul Săveni, judeţul Botoşani

Piese din piatră: topor – 1.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 224.

208. Săveni „Valea Boului”, oraşul Săveni, judeţul Botoşani

Piese din os: ac – 1 (fig. 19/26); „patină” – 1; vârf de săgeată – 1 (fig. 23/29).

Piese din bronz: împungătoare – 2 (fig. 63/14).

Cercetare: A. Crîşmaru 1963; N. Zaharia, A. Crîşmaru, E. Zaharia 1966, 250m^2.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Săveni şi a Muzeului Botoşani.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 115-116, fig. 99/5-6, 139/8, 141/2; Dascălu 2007, p. 224; Vornicu-Ţerna 2018, p. 92-93, Foto 86-87.

209. Slobozia „La Popan", satul Slobozia, comuna Hăneşti, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplat crestat – 1; „patină" – 1 (fig. 9/7).

Piese din piatră: frecător – 1.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Săveni şi ale Muzeului de Istorie şi Etnografie Târgu Neamţ.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 120; Dascălu 2007, p. 225; Diaconu 2010, p. 42.

210. Slobozia „Dealul Viei", satul Slobozia, comuna Hăneşti, judeţul Botoşani

Piese din silex: percutoare (neprecizate numeric).

Cercetare: N. Zaharia, E. Zaharia 1954.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 225.

211. Slobozia „Iazul Croci-Ulci", satul Slobozia, comuna Broscăuţi, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: 1973.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului judeţului Botoşani.

Bibliografie: Păunescu ş.a. 1976, p. 62; Dascălu 2007, p. 225.

212. Truşeşti „Movila din Şesul Jijiei", comuna Truşeşti, judeţul Botoşani

Piese din os: pieptene-răzuitor – 1 (fig. 16/5); cuţite-răzuitoare – 2; vârf de săgeată – 1; ace – 4 (fig. 19/7); străpungătoare – 6 (fig. 20/8); amulete – 3; figurină zoomorfă – 1; minifigurină antropomorfă – 1 (fig. 28/1); omoplaţi crestaţi, „patine" (neprecizate numeric).

Piese din corn: vârf de săgeată – 1; harpun – 1; psalie – 1.

Piese din piatră: frecătoare (neprecizate numeric).

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1(fig. 38/17); vârf de săgeată – 1 (fig. 47/12).

Piese din lut: fusaiole (fig. 50/1, 19), rondele (neprecizate numeric).

Piese din bronz: ace simple – 6; ac cu 4 protuberanţe – 1; ac cu placă rombică – 1 (fig. 68/12); ac cu cap inelar – 1 (fig. 64/34); ac de tip Rollenadel – 2 (fig. 64/15); împungător – 1 (fig. 63/6); ac de tip neprecizat – 1; cercel – 1 (fig. 70/1); lamă de cuţit – 1 (fig. 62/9); pumnal – 1 (fig. 66/4).

Cercetare: M. Petrescu-Dîmboviţa, Gh. Dănilă 1952; A. C. Florescu 1953-1955, 1000 m^2.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie Iaşi, Muzeul de Istorie a Moldovei Iaşi, Muzeul Naţional din Bucureşti.

Bibliografie: Florescu 1957, p. 208, fig. 7-10; Florescu 1964, p. 143-203, fig. 23/2-3,6-7,9,16-17; Florescu 1991, p. 135-136, fig. 29/1, 100/1-4,6-8, 123/3-4, 125/1; 136/16, 137/1, 138/2,4,14, 139/5,10; 140/5,9, 141/3,10,11, 148/1, 152/2, 154/1, 156/7, 164/8; Boroffka 1998, p. 94, fig. 8/6; Dascălu 2007, p. 232-234; Diaconu ş.a. 2014, p. 224.

213. Truşeşti „Cantonul CFR nr. 47", comuna Truşeşti, judeţul Botoşani

Piese din piatră: topor fragmentar – 1.

Cercetare: A. Niţu, 1943.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 234.

214. Vlădeni „Valea Godinescului", satul Vlădeni, comuna Corlăteni, judeţul Botoşani

Piese din bronz: împungătoare – 1.

Cercetare: R. Vulpe, 1952, 60 m^2.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Păunescu ş.a. 1976, p. 80; Florescu 1991, p. 143; Dascălu 2007, p. 339.

215. Victoria „La Cimitir", satul Victoria, comuna Hlipiceni, judeţul Botoşani

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: A. Niţu, 1975.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Judeţean Botoşani.

Bibliografie: Păunescu ş.a. 1976, p. 148; Dascălu 2007, p. 238.

Judeţul Suceava

216. Bosanci, comuna Bosanci, judeţul Suceava

Piese din silex: vârf de săgeată – 1.

Cercetare: N. Ursulescu, M. Ignat, P. Botariuc, V. Demenciuc, 1971-1972, 1978; P. Botnariuc 1975-2004, B. Niculica, 1999.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Bucovinei, Suceava.

Bibliografie: Niculică 2015, p. 328.

217. Botoşana, comuna Botoşana, judeţul Suceava

Piese din bronz: străpungător – 1; cuţit – 1 (fig. 62/12); fragment de seceră cu cârlig – 1; daltă – 1.

Cercetare: D. Teodor, S. Teodor, G. Foit, 1962-1975.

Loc păstrare: Muzeul Bucovinei, Suceava; Institutul de Arheologie, Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 39, fig. 99/9; Ignat 2000, p. 52-53, fig. 2/31,36.

218. Calafindeşti, comuna Calafindeşti, judeţul Suceava

Piese din corn: psalie – 1 (fig. 26/12).

Bibliografie: Diaconu ş.a. 2014, p. 223; Ignat 1981, p. 136-137, fig. 2/3; Boroffka 1998, p. 89, fig. 6/5.

219. Cumpărătura, satul Cumpărătura, comuna Bosanci, judeţul Suceava

Piese din os: omoplaţi crestaţi, străpungătoare (neprecizate numeric).

Piese din piatră: şlefuitoare (neprecizate numeric).

Cercetare: F. Hău 1979, N. Ursulescu, F. Hău, M. Georgescu 1981; I. Mareş 1997; B. Niculică 1997-2004.

Bibliografie: Niculică 2015, p. 338.

220. Fălticeni, oraşul Fălticeni, cartierul Buciumeni, judeţul Suceava

Piese din os: daltă – 1.

Loc păstrare: Colecţia particulară Constantin Aparaschivei, Fălticeni.

Bibliografie: Niculică 2015, p. 339.

221. Mihoveni, satul Mihoveni, comuna Şcheia, judeţul Suceava

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Piese din corn: suport pentru ace, decorat cu trei grupe de linii orizontale incizate – 1 (fig. 21/5).

Piese din bronz: brăţară fragmentară – 1; împungător fragmentar – 1; saltalion fragmentar – 1; seceră cu cârlig – 1.

Cercetare: N. Ursulescu, P. Botariuc 1973, 1975, 1981, 1990, 2001.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Bucovinei Suceava.

Bibliografie: Ignat 2000, p. 53, p. 75, fig. 18/17, 24/491-492; Niculică 2015, p. 349.

222. Mitocu Dragomirnei, comuna Mitocu Dragomirnei, judeţul Suceava

Piese din bronz: vârf de lance – 1.

Cercetare: M. Andronic, P. Batariuc, 1985-1986; B. Niculică, 1999-2002.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Bucovinei Suceava.

Bibliografie: Niculică 2015, p. 349-350.

223. Preuţeşti, comuna Preuţeşti, judeţul Suceava

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Cercetare: D. Gh. Teodor, I. Ioniţă, 1960-1966.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Bucovinei, Suceava.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 107; Niculică 2015, p. 353.

224. Şcheia, comuna Şcheia, judeţul Suceava

Piese din dinte de animal: pandantiv – 1.

Piese din piatră: măciucă – 1 (fig. 41/10).

Piese din bronz: seceră cu buton – 1 (fig. 59/7); con-pandantiv – 1.

Cercetare: G. Foit, M. Ignat.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Bucovinei, Suceava.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 122, fig. 26/6; Ignat 1981, p. 136-137, fig. 2/2,6; Diaconu, Niculică 2011, p. 193-197, fig. 3/2 a-b.

225. Sfântu Ilie, satul Sfântu Ilie, comuna Şcheia, judeţul Suceava

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Bucovinei, Suceava.

Bibliografie: Niculică 2015, p. 355.

226. Simincea, comuna Simincea, judeţul Suceava

Piese din os: harpun fragmentar – 1.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Bucovinei, Suceava.

Bibliografie: Niculică 2015, p. 356.

227. Suceava, cartier Burdujeni, oraşul Suceava, judeţul Suceava

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1.

Loc păstrare: Muzeul Bucovinei, Suceava.

Bibliografie: Niculică 2015, p. 357.

228. Vornicenii Mici, satul Vornicenii Mici, comuna Moara, judeţul Suceava

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1.

Loc păstrare: Muzeul Bucovinei, Suceava.

Bibliografie: Niculică 2015, p. 360.

229. Vornicenii Mici, „Hârb", satul Vornicenii Mici, comuna Moara, judeţul Suceava

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1.

Loc păstrare: Muzeul Bucovinei, Suceava.

Bibliografie: Niculică 2015, p. 360.

230. Vornicenii Mici, „Sesii", satul Vornicenii Mici, comuna Moara, judeţul Suceava

Piese din os: omoplat crestat – 1; străpungător – 1.

Loc păstrare: Muzeul Bucovinei, Suceava.

Bibliografie: Niculică 2015, p. 361.

231. Vornicenii Mici, „Şipoţel", satul Vornicenii Mici, comuna Moara, judeţul Suceava

Piese din os: omoplaţi crestaţi, străpungătoare (neprecizate numeric).

Piese din piatră: râşniţe, frecătoare (neprecizate numeric).

Loc păstrare: Muzeul Bucovinei, Suceava.

Bibliografie: Niculică 2015, p. 361.

232. Todireşti, comuna Todireşti, judeţul Suceava

Piese din piatră: cuţit Krummesser fragmentar – 1.

Cercetare: E. I. Emandi 1980; M. Andronic, 1985-1995.

Loc păstrare: Muzeul Bucovinei, Suceava.

Bibliografie: Niculică 2015, p. 358.

Judeţul Iaşi

233. Andrieşeni, comuna Andrieşeni, judeţul Iaşi

Piese din os: buton – 1 (fig. 27/4); seceră „tupik" – 1; omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din piatră: topoare fragmentare – 2 (fig. 46/5, 10); sceptru fragmentar – 1 (fig. 40/2).

Cercetare: A.C. Florescu 1956, circa 350 m^2.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1959, p. 121, fig. 5/9-13; Florescu 1964, fig. 12/3; Florescu 1991, p. 25, fig. 158/3); Dascălu 2007, p. 164.

234. Andrieşeni „La Pătrimi", comuna Andrieşeni, judeţul Iaşi

Piese din os: fusaiolă – 1.

Cercetare: I. Ioniţă, 1958.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 164.

235. Bălteni, satul Bălteni, comuna Probota, judeţul Iaşi

Piese din piatră: topor fragmentar – 1.

Cercetare: N. Zaharia, 1957.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 166.

236. Bălţaţi, comuna Bălţaţi, judeţul Iaşi

Piese din bronz: seceră de tip Heleşteni – 1.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 166-167.

237. Belceşti „ La Sondă", comuna Belceşti, judeţul Iaşi

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din alte materii dure animale: canin de carnivor perforat – 1; ghioc (cochilie de melc) perforat – 1.

Piese din bronz: pandantiv cruciform-antropomorf – 1.

Cercetare: N. Zaharia 1953, 1982-1983

Loc păstrare: Școala generală Ruşi-Belceşti; Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 167.

238. Belceşti „ La Nisipărie", comuna Belceşti, judeţul Iaşi

Piese din silex: cuţit Krummesser fragmentar – 1.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 167.

239. Coada Stâncii, comuna Bosia, judeţul Iaşi

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Cercetare: N. Zaharia, 1952.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 121; Dascălu 2009, p. 175.

240. Cogeasca „Tarlaua Mare", satul Cogeasca, comuna Leţcani, judeţul Iaşi

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 176-177.

241. Corneşti „Tarlaua Ferma", satul Cornești, comuna Miroslava, judeţul Iaşi

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Piese din corn: străpungător – 1.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 178.

242. Costeşti, oraşul Târgu Frumos, judeţul Iaşi

Piese din piatră: cuţit – 1.

Cercetare: N. Zaharia.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 53; Dascălu 2007, p. 178.

243. Dancu „ Marginea estică a satului", satul Dancu, comuna Holboca, judeţul Iaşi

Piese din bronz: ac cu cap sferic – 1.

Piese din piatră: cuţit Krummesser – 1.

Cercetare: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1952.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 183-184.

244. Dancu „ Iazul Chiriţa", satul Dancu, comuna Holboca, judeţul Iaşi

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din piatră: percutor fragmentar – 1.

Cercetare: N. Zaharia, 1953.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie, Iaşi.

Bibliografie: Petrescu-Dîmboviţa 1953, p. 446; Florescu 1991, p. 57-58; Dascălu 2007, p. 183.

245. Deleni, comuna Deleni, judeţul Iaşi

Depozit de bronzuri descoperit în aşezare: celt cu două urechiuşe – 1 (fig. 61/6); seceră – 1.

Cercetare: Chirica V., Popovici R. 1979.

Loc păstrare: Şcoala generală Deleni.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 184.

246. Dorobanţu „La Lutărie", satul Dorobanţu, comuna Aroneanu, judeţul Iaşi

Piese din bronz: seceră cu buton la mâner – 1.

Cercetare: N. Zaharia, 1953.

Loc păstrare: Colecţiile Institutului de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 61, fig. 99/3; Dascălu 2007, p. 186.

247. Doroşcani, satul Doroşcani, comuna Popeşti, judeţul Iaşi

Piese din piatră: cuţit Krummesser – 1.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 187-188.

248. Glăvăneştii Vechi, satul Glăvăneştii Vechi, comuna Adrieşeni, judeţul Iaşi

Piese din bronz: ac de tip Hülsenkopfnadel – 1 (fig. 68/11).

Cercetare: A. C. Florescu, 1949.

Loc păstrare: Colecţiile Institutului de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 74, fig. 99/8; Petrescu-Dîmboviţa 1953, p. 447.

249. Gropniţa „De Cea Parte", comuna Gropniţa, judeţul Iaşi

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1.

Piese din lut: fusaiolă – 1.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 193-194.

250. Hârtoape, satul Hârtoape, comuna Vânători, judeţul Iaşi

Piese din os: psalie – 1 (fig. 25/8).

Bibliografie: Diaconu ş.a 2014, p. 224, fig. 1/2.

251. Holboca, comuna Holboca, judeţul Iaşi

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din lut: forme de turnare fragmentare – 4 (fig. 52/2-4).

Cercetare: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1952.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 77, fig. 114/1-3; Dascălu 2007, p. 197.

252. Holm, satul Holm, comuna Podul Ilioaei, judeţul Iaşi

Piese din piatră: topor – 1.

Cercetare: N. Zaharia, 1955.

Bibliografie: Dascălu 2007, p.197.

253. Iaşi, oraşul Iaşi, judeţul Iaşi

Piese din bronz: seceră cu boton – 1.

Cercetare: N. Zaharia, Em. Zaharia 1951, 1953.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 79-80; Dascălu 2007, p. 199-200.

254. Iaşi „Cartierul Păcureţ", oraşul Iaşi, judeţul Iaşi

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Cercetare: N. Zaharia, Em. Zaharia, 1953.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 200.

255. Iaşi „La Nicolau", oraşul Iaşi, judeţul Iaşi

Piese din os: omoplat crestat – 1; oase perforate (neprecizate numeric).

Cercetare: N. Zaharia 1954, 1955.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 200.

256. Larga Jijia, satul Larga Jijia, comuna Movileni, judeţul Iaşi

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Cercetare: A. Niţu, Z. Székely 1951; A. Alexandrescu 1951, circa 150 m^2.

Loc păstrare: Colecţiile Institutul de Arheologie din Bucureşti şi Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 84, fig. 39/6; Dascălu 2007, p. 204.

257. Leţcani „Valea Ilenii", comuna Leţcani, judeţul Iaşi

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Cercetare: N. Zaharia 1954.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 87; Dascălu 2007, p. 204-205.

258. Moţca, comuna Moţca, judeţul Iaşi

Piese din bronz: seceră fragmentară – 1.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului de Istorie a Moldovei, Iaşi.

Bibliografie: Ignat 2000, p. 53, nr. 18; Niculică 2015, p. 350.

259. Podu Iloaiei „Terasa Bahluiului", comuna Podu Iloaiei, judeţul Iaşi

Piese din piatră: topor-ciocan – 1.

Cercetare: I. Gugiuman 1950, N. Zaharia 1960.

Loc păstrare: Colecţiile Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 103; Dascălu 2007, p. 215.

260. Popricani „Coasta Ciriteilor Mari", comuna Popricani, judeţul Iaşi

Piese din os: seceră „tupik" – 1.

Cercetare: N. Zaharia 1955-1956.

Loc păstrare: Colecţiile Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 106; Dascălu 2007, p. 217.

261. Probota „La Grădină", comuna Probota, judeţul Iaşi

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1 (fig. 38/13).

Cercetare: N. Zaharia, E. Zaharia, 1959.

Loc păstrare: Colecţiile Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 108, fig. 163/8.

262. Româneşti „În Ţarnă", comuna Româneşti, judeţul Iaşi

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din piatră: topor-ciocan – 1.

Cercetare: N. Zaharia, 1960.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 43; Dascălu 2007, p. 222.

263. Săcăreşti, satul Săcărești, comuna Cucuteni, judeţul Iaşi

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1.

Cercetare: V. Chirica, R. Popovici, C. Iconomu, 1979.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 223.

264. Storneşti, satul Stornești, comuna Sineşti, judeţul Iaşi

Piese din lut: fusaiole – 6.

Loc păstrare: Colecţia Costin Nicu-Ioan.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 226.

265. Şipote, comuna Şipote, judeţul Iaşi

Piese din silex: neprecizate tipologic şi numeric.

Cercetare: V. Chirica, 1982.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 227.

266. Tăureşti, satul Tăureşti, comuna Rediu, judeţul Iaşi

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din lut: fusaiolă – 1.

Cercetare: N. Zaharia 1953, V. Ciobanu 1983.

Loc păstrare: Colecţiile Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 127; Dascălu 2007, p. 229.

267. Trifeşti „Cerchejoaia", comuna Trifeşti, judeţul Iaşi

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Loc păstrare: Şcoala generală Trifeşti.

Bibliografie: Dascălu 2007, p. 231.

268. Ulmi-Liteni, satul Liteni, comuna Belceşti, judeţul Iaşi

Piese din os: daltă – 1.

Piese din piatră: şirag de mărgele din calcar (21 unităţi) (fig. 48/15).

Depozit de bronzuri descoperit în aşezare: aplică calotiformă – 1 (fig. 70/7); pandantive – 5 (fig. 69/6-7); brăţări – 2; lamă de pumnal – 1 (fig. 66/1); dălţi – 2 (fig. 62/1-2); celt – 1 (fig. 61/9); seceră – 1 (fig. 58/5); lamă de cuţit – 1 (fig. 62/11).

Cercetare: M. Florescu, A.C. Florescu 1958.

Loc păstrare: Colecţiile Institutului de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Florescu 1961, p. 114-127, fig. 3-4; Florescu 1991, p. 137, fig. 130/5, 101/1-15.

269. Ulmi-Liteni „La Odaie", satul Liteni, comuna Belceşti, judeţul Iaşi

Piese din dinte de animal: canin perforat – 1.

Cercetare: N. Zaharia 1954, Gh. Enache, 1980.

Loc păstrare: Colecţiile Institutul de Arheologie Iaşi.

Bibliografie: Dascălu 2009, p. 235.

270. Valea Lupului, oraşul Iaşi, judeţul Iaşi

Piese din os: seceră „tupik" – 1; pieptene-răzuitor – 1; daltă-spatulă – 1; „patine" – 2; omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din piatră: fragment de topor – 1 (fig. 46/1); cuţite Krummesser (neprecizate numeric) (fig. 38/3).

Piese din bronz: ac de tip Rollenadel – 1; ac de tip Cipriot – 1; atribut de podoabă – 1 (fig. 69/15).

Cercetare: M. Dinu, 1953-1955, circa 200 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Institutului de Arheologie, Iaşi; Muzeul de Istorie din Iaşi.
Bibliografie: Florescu 1991, p. 139, fig. 42/12; 99/4,7, 119/6, 126/4, 131/6, 158/2, 161/5; Dascălu 2007, p. 236-237; Lazăr 2012, p. 241.

Judeţul Neamţ

271. Crăieşti, satul Crăieşti, comuna Bozieni, judeţul Neamţ
Piese din piatră: ciocan – 1; cute – 1; bile (neprecizate numeric).
Loc păstrare: Colecţia Muzeului Judeţean „Ştefan cel Mare" Vaslui.
Bibliografie: Ştefănescu 1998, p. 208.

272. Corni, satul Corni, comuna Bodeşti, judeţul Neamţ
Piese din piatră: neprecizate tipologic şi numeric.
Bibliografie: Diaconu 2016, p. 38.

273. Davideni, satul Davideni, comuna Ţâmbucani, judeţul Neamţ
Piese din os: omoplat crestat – 1; străpungătoare – 6; ac – 1.
Piese din corn: piesă cu utilitate incertă – 1.
Piese din piatră: Krummesser – 1; sceptru fragmentar – 1 (fig. 40/5).
Piese din silex: Krummesser – 1.
Piese din bronz: celt de tip transilvănean – 1 (fig. 60/5); ac de tip Cipriot – 1 (fig. 68/5); ac cu 4 protuberanţe – 1; ac cu capăt discoidal – 1 (fig. 67/12); cuţit – 1; ac cu cap semisferic – 1 (fig. 67/2); ac cu capăt în formă de inel – 1 (fig. 64/37); împungătoare – 4 (fig. 63/1); brăţări – 2 (fig. 69/20); seceri fragmentare – 2.
Cercetare: I. Mitrea, 1970-1979, 1986-1997.
Loc păstrare: Colecţia Muzeului de Istorie şi Etnografie, Târgu Neamţ.
Bibliografie: Florescu 1991, p. 58; Mitrea 2001, p. 30, fig. 11/1-4, 12/1-6, 13/1-7, 12-13, 14/1-3, 5-6, 9-10; Diaconu 2014b, p. 150-151, fig. 3/3-4, 4/1-2; Diaconu 2016, p. 39, fig. 17, 18/1-2.

274. Dochia Ferma 1, comuna Dochia, judeţul Neamţ
Piese din os: omoplat crestat – 1.
Cercetare: N. Bolohan, 2015.
Informație inedită.

275. Dochia Ferma 2, comuna Dochia, judeţul Neamţ

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: N. Bolohan, 2015.

Informație inedită.

276. Dulceşti „Grădina de zarzavat", comuna Dulceşti, judeţul Neamţ

Piese din piatră: cuţite Krummesser – 2.

Piese din bronz: ac – 1.

Cercetare: M. Alexianu, Gh. Dumitroaia, 1988.

Bibliografie: Dumitroaia 1992, p. 92.

277. Gârcina „Pod Potocina", comuna Gârcina, judeţul Neamţ

Piese din piatră: neprecizate tipologic şi numeric.

Cercetare: Gh. Dumitroaia, 1988.

Bibliografie: Diaconu 2016, p. 44.

278. Goşmani, satul Goşmani, comuna Români, judeţul Neamţ

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: N. Bolohan, 2015.

Informație inedită.

279. Grumăzeşti „Suseni", comuna Grumăzeşti, judeţul Neamţ

Piese din lut: fusaiole (neprecizate numeric).

Bibliografie: Dumitroaia 1992, p. 80.

280. Hlăpeşti „Tarlaua Cornea II", satul Hlăpești, comuna Dragomireşti, judeţul Neamţ

Piese din piatră: cuţit Krummesser – 1.

Piese din bronz: brăţară – 1 (fig. 69/16).

Cercetare: Gh. Dumitroaia.

Bibliografie: Dumitroaia 1992, p. 130; Diaconu 2016, p. 47.

281. Oglinzi „Faţa Slatinei", satul Oglinzi, comuna Răuceşti, judeţul Neamţ

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 6.

Piese din corn: fragment de străpungător – 1.

Piese din piatră: forme de turnare – 2; fusaiolă – 1; topor – 1; fragment de topor-ciocan – 1 (fig. 45/9); percutoare – 7; cuţite Krummesser – 3; şlefuitor – 1.
Piese din lut: fusaiole – 2 (fig. 50/23).
Cercetare: Gh. Dumitroaia, 1989, 100 m^2.
Bibliografie: Dumitroaia 1992, p. 87, fig. 26/1-3, 27/3-4,9, 29/1, 30/4-5, 31/1-6; Diaconu, Dumitroaia 2016, p. 210-212, fig. 7-8; Diaconu 2016, p. 52, fig. 37.

282. Oşlobeni, satul Oșlobeni, comuna Bodeşti, judeţul Neamţ
Piese din piatră: neprecizate tipologic şi numeric.
Bibliografie: Diaconu 2016, p. 58.

283. Piatra-Neamţ „Steagul Roşu", oraşul Piatra-Neamţ, judeţul Neamţ
Piese din os: omoplaţi crestaţi, străpungătoare fragmentare (neprecizate numeric).
Piese din piatră: râşniţe fragmentare, frecătoare, cuţite Krummesser (neprecizate numeric).
Piese din bronz: ac de tip Cipriot – 1 (fig. 68/7); împungătoare – 2 (fig. 63/2); ace cu 4 protuberanţe – 2; ac fragmentar – 2.
Cercetare: A. C. Florescu 1959, 300 m^2.
Bibliografie: Florescu 1969, p. 83-93; Florescu 1991, p. 101, fig. 103/2,5-9,11; Diaconu 2016, p. 58.

284. Poiana-Dulceşti, satul Poiana, comuna Dulceşti, judeţul Neamţ
Piese din bronz: ace – 3 (fig. 64/17); celt – 1 (fig. 60/7); împungător – 1 (fig. 63/13).
Cercetare: Gh. Bichir, V. Ursache 1962-1963, 350 m^2.
Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Roman.
Bibliografie: Florescu 1991, p. 104-105, fig. 1,3,6; Ursache 1968, p. 147, fig. 29/1,6,7; Dumitroaia 1992, p. 133; Diaconu 2016, p. 58.

285. Poienari „ La Olaru", comuna Poienari, judeţul Neamţ
Piese din piatră: neprecizate tipologic şi numeric.
Piese din lut: neprecizate tipologic şi numeric.
Cercetare: E. Petrişor, 1988.
Bibliografie: Diaconu 2016, p. 58.

286. Rădeni „Corlăţi", satul Rădeni, comuna Păstrăveni, judeţul Neamţ
Piese din bronz: celt – 1 (fig. 61/7); dălţi – 2 (fig. 62/3-4).

Bibliografie: Dumitroaia 1992, p. 133; Diaconu 2014a, fig. 80/2,5.

287. Rădeni, satul Rădeni, comuna Păstrăveni, judeţul Neamţ

Piese din piatră: topoare – 3 (fig. 45/6), măciucă – 1 (fig. 41/5).

Bibliografie: Diaconu 2016, p. 59, fig. 49/1-5.

288. Răuceşti „Vatra Satului", comuna Răuceşti, judeţul Neamţ

Piese din bronz: celt – 1.

Piese din silex: daltă – 1 (fig. 38/21).

Bibliografie: Dumitroaia 1992, p. 134, fig. 19/4.

289. Răuceşti „Chetriş", comuna Răuceşti, judeţul Neamţ

Piese din os: daltă – 1.

Piese din piatră: topor – 1; cuţite Krummesser (neprecizate numeric).

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1.

Piese din lut: fusaiolă – 1.

Piese din bronz: celt de tip răsăritean – 1.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului de Istorie din Piatra Neamţ şi Seminarul de Arheologie Iaşi.

Cercetare: Şt. Cucoş, V. Mihăilescu-Bîrliba, T. Anton, 1976; V. Diaconu, 2015.

Bibliografie: Dumitroaia 1992, p. 85, fig. 10/1, 12/2,6, 19/2-3; Diaconu 2016, p. 59-60, fig. 50/3-4, 8-9.

290. Ruginoasa „Dealul Frăţeştilor", satul Ruginoasa, comuna Dulceşti, judeţul Neamţ

Depozit de bronzuri descoperit în aşezare: seceri – 15; celturi – 5; vârf de lance – 1 (fig. 65/13); daltă – 1 (fig. 62/8); fragment de metal brut – 1.

Bibliografie: Petrescu-Dîmboviţa 1977, p.77, Pl. 85; Dumitroaia 1992, p. 134-135.

291. Săbăoani „La Izlaz", comuna Săbăoani, judeţul Neamţ

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 4 (fig. 6/7).

Piese din lut: figurină antropomorfă – 1 (fig. 53/7).

Cercetare: V. Ursachi, 1965-2003 (cu întreruperi).

Bibliografie: Ursachi 1968, p. 158, fig. 35/1,2-5; Diaconu 2016, p. 62, fig. 52/5-7.

292. Săbăoani „La Izvoare nord", comuna Săbăoani, judeţul Neamţ

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: V. Ursachi 1967, 1987, 1995.

Bibliografie: Ursachi 1968, p. 158, fig. 35/1,2-5; Diaconu 2016, p. 62, fig. 53/3.

293. Săveşti „Izvoare", satul Săvești, comuna Răuceşti, judeţul Neamţ

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 4; daltă – 1.

Piese din piatră: cuţite Krummesser, percutoare (neprecizate numeric).

Piese din lut: fusaiole – 6.

Cercetare: Gh. Dumitroaia 1981, 1986.

Bibliografie: Dumitroaia 1992, p. 88-89, fig. 17/1-10, 18/2-8; Diaconu 2016, p. 63-64.

294. Şoimăreşti, satul Șoimărești, comuna Drăgăneşti, judeţul Neamţ

Piese din piatră: topor – 1.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului de Istorie şi Etnografie, Târgu Neamţ.

Bibliografie: Diaconu 2014b, p. 148, fig. 1/2; Diaconu 2016, p. 65.

295. Ştefan cel Mare „Piciorul Stâncii", comuna Ştefan cel Mare, judeţul Neamţ

Depozit de bronzuri descoperit în aşezare: seceri – 5 (fig. 59/1).

Bibliografie: Diaconu 2016, p. 65.

296. Ştefan cel Mare „Plaiul Stâncii", comuna Ştefan cel Mare, judeţul Neamţ

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2.

Cercetare: N. Bolohan, 2015.

Informație inedită.

297. Târpeşti „ Râpa lui Bodai", satul Târpești, comuna Petricani, judeţul Neamţ

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Piese din piatră: fragment de măciucă – 1 (fig. 41/8); cuţit Krummeser – 1.

Piese din bronz: ac de tip Rollenadel – 1; fragment de pumnal – 1 (fig. 66/2); ace de tip Cipriot – 3 (fig. 68/2, 8-9); tijă de ac cu placă – 1.

Cercetare: S. Marinescu-Bîlcu, 1959-1965,1968, 5000 m^2.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie din Bucureşti.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 131, fig. 45/9, 103/1,3-4,10; Lazăr 2012, p. 238; Diaconu 2014a, fig. 84/7; Diaconu 2016, p. 67-68, fig. 70/8-10.

298. Târgu-Neamţ „La Maici”, oraşul Târgu Neamţ, judeţul Neamţ

Piese din piatră: neprecizate tipologic şi numeric.

Cercetare: V. Diaconu, 2011-2014.

Bibliografie: Diaconu 2016, p. 67.

299. Topoliţa „ La N-V de sat”, satul Topolița, comuna Grumăzeşti, judeţul Neamţ

Piese din piatră: topor – 1 (fig. 46/8).

Cercetare: V. Diaconu, 2004-2006.

Bibliografie: Diaconu 2016, p. 68.

300. Topoliţa „La Izvor”, satul Topolița, comuna Grumăzeşti, judeţul Neamţ

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 3; daltă – 1; cuţit – 2; lustruitoare – 2.

Piese din piatră: cuţite Krummesser – 2; frecătoare – 6 (fig. 33/3); percutor – 1; topor fragmentar – 1; râşniţe fragmentare (neprecizate numeric).

Piese din silex: lame – 3.

Cercetare: V. Diaconu, 2006-2008.

Bibliografie: Diaconu 2009, p. 172-173, fig. 2-4; Diaconu 2016, p. 69, fig. 73/5-9.

301. Traian „Dealul Fântânilor”, satul Traian, comuna Zăneşti, judeţul Neamţ

Piese din bronz: ace – 2.

Cercetare: Vl. Dumitrescu, 1936, 1938, 1940; H. Dumitrescu, Vl. Dumitrescu 1951-1960.

Bibliografie: Dumitroaia 1992, p. 137; Diaconu 2016, p. 70.

302. Ţibucani „Capul Dealului”, comuna Ţibucani, judeţul Neamţ

Piese din piatră: cuţit Krumesser – 1.

Piese din bronz: celturi – 2 (fig. 60/3, 61/2).

Bibliografie: Dumitroaia 1992, p. 137; Diaconu 2016, p. 71, fig. 75/3.

303. Ţolici „Rusca”, satul Țolici, comuna Petricani, judeţul Neamţ

Piese din piatră: neprecizate tipologic şi numeric.

Cercetare: V. Diaconu, 2010.

Bibliografie: Diaconu 2016, p. 73.

304. Ţolici „După Rotunda”, satul Țolici, comuna Petricani, judeţul Neamţ

Piese din piatră: neprecizate tipologic şi numeric.

Cercetare: V. Diaconu, 2010.

Bibliografie: Diaconu 2016, p. 73.

305. Ungheni „Saivane", comuna Ungheni, judeţul Neamţ

Piese din piatră: neprecizate tipologic şi numeric.

Piese din lut: fusaiolă – 1.

Cercetare: Gh. Dumitroaia, 1981.

Bibliografie: Dumitroaia 1992, fig. 11/1; Diaconu 2016, p. 73.

306. Văleni „La Moară", satul Văleni, comuna Boteşti, judeţul Neamţ

Piese din os: omoplat crestat – 1; cuţit-răzuitor – 1; ac – 1; străpungătoare – 4.

Piese din bronz: ac de tip Cipriot – 1; împungător – 1 (fig. 63/15); ac cu capăt discoidal – 1; ac cu capăt inelar – 1 (fig. 64/36); ac de tip Rollenadel – 1 (fig. 64/11); ac cu 4 protuberanţe – 1 (fig. 67/14); ac nedeterminat tipologic – 1.

Cercetare: Al. Vulpe, V. Ursache, I. Ioniţă, 1959-1963, 800 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Roman.

Bibliografie: Ursache 1968, p. 117-119, fig. 4/5-10,14; Ursache 1970, p. 265, fig. 1/2-3; Florescu 1991, p. 140-141, fig. 102/1-10, 120/3, 137/5, 139/2; Dumitroaia 1992, p. 139; Lazăr 2012, p. 241; Diaconu 2016, p. 76, fig. 82/3-6; Diaconu, Hânceanu 2020, p. 91-101, Pl. I/7-9.

307. Vânători „Izvoare", comuna Vânători, judeţul Neamţ

Piese din bronz: pumnal – 1 (fig. 66/7).

Cercetare: Gh. Dumitroaia, 1982.

Bibliografie: Dumitroaia 1992, p. 139.

Judeţul Vaslui

308. Bârlad „Dealul lui Ilie", oraşul Bârlad, judeţul Vaslui

Piese din os: harpun – 1; omoplaţi crestaţi – 2.

Cercetare: M. Davidescu 1958, 150 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Bârlad.

Bibliografie: Haimovici 1964, p. 218-233, fig. 1/2, Florescu 1991, p. 34.

309. Chirceşti, satul Chircești, comuna Micleşti, judeţul Vaslui

Piese din bronz : ac cu cap sferic – 1 (fig. 67/8); împungător-dăltiţă – 1.

Cercetare: C. Florescu, 1959.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie Iaşi

Bibliografie: Florescu 1991, p. 47, fig. 111/5-6.

310. Copăceana, satul Copăceana, comuna Fălciu, judeţul Vaslui

Piese din bronz : celt de tip Negreşti – 1 (fig. 60/8); pumnal – 1 (fig. 66/6).

Bibliografie: Udrescu 1974, p. 31, fig. 6/4, 7/1; Coman 1980, fig. 115/3.

311. Dodeşti, satul Dodești, comuna Viişoara, judeţul Vaslui

Piese din os: pieptene-răzuitor – 1.

Piese din bronz: împungătoare – 3 (fig. 63/17); ace de tip Rollenadel – 2; ace fragmentare – 2; seceră de tip Heleşteni – 1 (fig. 58/8).

Cercetare: D. Teodor, Gh. Corman, 1967-1970, 1200 m^2.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului din Vaslui.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 60, fig. 106/1-8, 127/7.

312. Dumeşti, „Pe Dealul Beciului II ", comuna Dumeşti, judeţul Vaslui

Piese din os: omoplat crestat – 1; „patină" – 1.

Bibliografie: Ştefănescu 1998, p. 168.

313. Dumeşti, „La Salariile fostei CAP ", comuna Dumeşti, judeţul Vaslui

Piese din os: buton – 1 (fig. 27/6); străpungătoare, răzuitoare (neprecizate numeric).

Bibliografie: Ştefănescu 1998, p. 177, pl. 7, fig. 97; Diaconu, Sîrbu 2014, p. 126, fig. 2/6.

314. Epureni-Şoldăneşti, comuna Epureni, judeţul Vaslui

Piese din os: omoplat crestat – 1; mânere – 3; daltă-răzuitor – 1; semifabricat de fusaiolă – 1 (fig. 18/22); cuţit – 1; străpungătoare – 3.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului „Vasile Pârvan", Bârlad.

Bibliografie: Udrescu 1974, p. 24, fig. 9/1; Rotaru 1983, p. 74; Rotaru, Gheorghe 2006, p. 129-130, fig. 5/6, 7/3, 8/10-11, 14/1-4; Lazăr 2012, p. 227.

315. Floreni, oraşul Murgeni, judeţul Vaslui

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Piese din corn: psalie – 1 (fig. 26/3).

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului „Vasile Pârvan", Bârlad.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 66, fig. 151/3; Lazăr 2012, p. 227; Diaconu ş.a. 2014, p. 223; Boroffka 1998, p. 91, fig. 6/7.

316. Floreni „Măgeana", oraşul Murgeni, judeţul Vaslui

Piese din os: omoplat crestat – 1; străpungătoare – 5; mâner – 1; fusaiolă – 1; daltă – 1; arşic/şlefuitor – 1 (fig. 17/9).

Bibliografie: Rotaru, Gheorghe 2006, p. 129-130, fig. 4/4,5-6, 5/4,14, 7/6, 8/3,9, 9/3; Rotaru 2009b, p. 131, fig. 2/5-7, 5/4,14, 7/6, 8/3,9.

317. Giurcani N, satul Giurcani, comuna Găgeşti, judeţul Vaslui[12]

Piese din os: omoplat crestat – 1 (fig. 6/6); străpungătoare – 7; daltă – 1; mânere/tub – 4 (fig. 21/9); „patină" – 1; spatulă – 1; mâner de cuţit – 1; figurină zoomorfă – 1.

Piese din corn: corn de cerb cu urme de prelucrare – 1 (fig. 29/2).

Piese din dinte de animal: pandantiv – 1 (fig. 24/19).

Cecetare: G. Coman, 1954.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Vaslui.

Bibliografie: Rotaru 1983, p. 74; Rotaru, Gheorghe 2006, p. 129-130, fig. 2/1,3, 5/2,5,7, 7/5,8,9, 12/2-3, 14/7, 16/4-9, 17/1; Florescu 1991, p. 68; Rotaru 2009b, p. 131-132, fig. 2/3, 5/2,5,7,8; 7/1,5,9; 12/3, 14/7; 17/1.

318. Giurcani SV, satul Giurcani, comuna Găgeşti, judeţul Vaslui

Piese din os: omoplat crestat – 1; străpungătoare – 3; mânere/tub – 3; fusaiole (una cu motiv solar) – 3 (fig. 18/21); „patină" – 1; daltă (spatulă ?) – 1 (fig. 11/11); mâner de cuţit – 1; pieptene-răzuitor – 1 (fig. 16/10); răzuitor – 1; seceră „tupik" – 1 (fig. 11/13); piesă din os cu reprezentare zoomorfă – 1.

Piese din piatră: piesă în formă de ou – 1, sceptru – 1 (fig. 40/7).

Piese din lut: fusaiolă – 1 (fig. 50/13); „pâinici" – 6 (fig. 56/17-18); bile – 2.

Piese din bronz : celturi – 2 (fig. 61/3, 5), seceră fragmentară - 1.

Cercetare: G. Coman, 1954.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Vaslui.

[12] În publicaţia lui M. Lazăr „ Omoplaţi crestaţi din os în cadrul culturii Noua din România" In „Două decenii de areologie studenţească la Alba Iulia, „volum jubiliar", p. 229, se menţionează descoperirea unui idol antropomorf din lut, a unei piese ovale din piatră, pe care este redat un chip uman şi percutoare de silex, fără a fi precizată cărei din cele două aşezări (Giurcani N, Giucani SV) sunt atribuite (Lazăr 2012).

Bibliografie: Rotaru 1983, p. 74; Rotaru, Gheorghe 2006, p. 129-130, fig. 1/1-2, 2/2,7, 4/3, 5/13, 8/7, 9/2,7; Florescu 1991, p. 68; Rotaru 2009b, 131-132, fig. 1/1,3,4; 2/2,4, 5/13; 4/3; 16/5-9;16/4; Diaconu 2014a, fig. 36/2-9.

319. Halta Dodeşti, satul Halta, comuna Viişoara, judeţul Vaslui

Piese din os: omoplat crestat – 2; daltă – 1; fusaiolă – 1 (fig. 18/5); străpungător – 1.

Piese din piatră: topor fragmentar – 1.

Bibliografie: Udrescu 1974, p. 21, fig.10/5; Rotaru, Gheorghe 2006, p. 129-130, fig. 17/3,5,7-8; Rotaru 2009b, p. 131, p. 176, fig. 2/1,17/3,5.

320. Horga-Pod, satul Horga, comuna Epureni, judeţul Vaslui

Piese din os: străpungător – 1; străpungător-pieptene – 1; pieptene-răzuitoare – 2 (fig. 16/16).

Bibliografie: Rotaru, Gheorghe 2006, fig. 12/1,4-5; Rotaru 2009b, p. 131-132, fig. 12/1-2,4-5.

321. Horga, satul Horga, comuna Epureni, judeţul Vaslui

Piese din bronz : ac cu capăt conic – 1.

Bibliografie: Udrescu 1974, p. 35, fig. 8/5.

322. Horoiata, satul Horoiata, comuna Bogdăneşti, judeţul Vaslui

Piese din corn: psalie – 1 (fig. 26/9).

Piese din bronz : lamă de cuţit – 1 (fig. 62/10).

Cercetare: V. Palade 1970.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Bârlad.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 78, fig. 111/1, 151/2; Boroffka 1998, p. 91, fig. 7/3; Diaconu ş.a 2014, p. 224.

323. Idrici, satul Idrici, comuna Roşieşti, judeţul Vaslui

Piese din piatră: formă de turnare – 1.

Cercetare: C. Cihodaru, 1950.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Vaslui.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 81.

324. Igeşti, satul Igeşti, comuna Blăgeşti, judeţul Vaslui

Piese din bronz : ace cu capătul răsucit în formă de inel – 2.

Bibliografie: Udrescu 1974, p. 35, fig. 8/6,7.

325. Lăţeşti, satul Lățești, oraşul Murgeni, judeţul Vaslui

Piese din os: seceri „tupik" – 4; străpungător – 1; mâner – 1; daltă – 1; omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din dinte de animal: colte de mistreţ cu urme de prelucrare – 1.

Piese din lut: fusaiolă – 1 (fig. 50/21).

Bibliografie: Udrescu 1974, p. 35, fig. 10/4; Rotaru 1983, p. 74; Rotaru 2009b, p. 131, fig. 7/4,8; Coman Rotaru 1981, p. 58, fig. 4/9, 5/9; Rotaru, Gheorghe 2006, p. 129-130, fig. 7/4, 9/5; Lazăr 2012, p. 230.

326. Poieneşti-Măgura, comuna Poieneşti, judeţul Vaslui

Piese din os: omoplat crestat – 1; străpungător – 1; vârf de săgeată – 1 (fig. 23/1); semifabricat ac – 1 (fig. 19/29).

Piese din corn: psalie – 1 (fig. 26/1).

Piese din silex: vârfuri de săgeată – 3 (fig. 47/1); cuţite Krummesser – 7 (fig. 38/7); lamă – 1.

Piese din lut: fusaiole – 6 (fig. 50/5, 9); roată miniaturală – 1; lingură – 1 (fig. 51/6); piesă cu utilitate incertă – 1.

Piese din bronz : seceri cu cârlig la mâner – 2.

Bibliografie: Boroffka 1998, p. 92-93, fig. 6/10; Lazarovici, Boroffka 2010, p. 275-276, fig. 2/1-5, 4/1-2; Diaconu ş.a. 2014, p. 224; Lazarovici, Babeş 2015, p. 193-240, fig. III 58/1-3, 4-9, III60/1-4, III61, III63/a, III64/1-3, III66/2-4, III67, III68/1-2, III69.

327. Popeni „Cerchez", satul Popeni, comuna Găgeşti, judeţul Vaslui

Piese din os: daltă – 1; pieptene – 1; pieptene-răzuitor – 2 (fig. 16/2); răzuitor – 1 (fig. 13/1); străpungătoare – 6; pandantive – 2; piese cu utilitate incertă – 2; fusaiolă – 1 (fig. 18/20); mâner – 1; figurine antropomorfe – 4 (fig. 28/3,7); seceri „tupik" – 2; omoplat crestat – 1 (fig. 6/5); „patine" (neprecizaţi numeric).

Piese din piatră: formă de turnare (negativ celturi) – 1.

Piese din lut: „pânică" – 1; pandantiv – 1; fragment ceramic cu reprezentare antropomorfă – 1.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului „V. Pârvan" din Bârlad.

Bibliografie: Udrescu 1974, p. 17-43, fig. 11/1-4, 12/1-8; Rotaru 1983, p. 72; Coman, Rotaru 1981, p. 59, fig. 3/2,5,6, 4/2; Rotaru, Gheorghe 2006, p. 129-130, fig. 8/5, 9/6, 13/2,5,7-8, 15/3-4,5-8; Rotaru 2009b, p. 131-132, fig. 1/2, 9/6, 13/2-5,8, 15/3-4, 7-8; Lazăr 2012, p. 232.

328. Poşta Elan, comuna Vutcani, judeţul Vaslui

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 7; străpungătoare – 7; fusaiolă – 1 (fig. 18/19); daltă – 1; ace – 2 (fig. 19/4); arşic-şlefuitor – 1; vârfuri de săgeată – 2 (fig. 23/4); pieptene-răzuitor – 4 (fig. 16/11, 13-14); răzuitoare – 2.

Piese din piatră: topoare duble – 3 (fig. 45/11-13).

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului „V. Pârvan" din Bârlad.

Bibliografie: Rotaru 1983, p. 72; Rotaru, Gheorghe 2006, p. 131-133, fig. 1/3, 3/3,5, 4/4, 5/10-11, 6/1-4, 9/7, 10/1-7, 11/1-8; Rotaru 2009b, p. 123-133, fig. 1-3, 4/4, 5/10-11, 9/7, 10/1, 3, 5-7, 11/3-5,7-8, 16/1-3; Lazăr 2012, p. 232.

329. Murgeni, oraşul Murgeni, judeţul Vaslui

Piese din os: psalie – 1.

Bibliografie: Udrescu 1974, p. 24, fig. 10/7; Diaconu ş.a. 2014, p. 224.

330. Murgeni-Oiţa, oraşul Murgeni, judeţul Vaslui

Piese din os: străpungător – 1; spatulă – 1.

Piese din piatră: sceptru – 1 (fig. 40/6), piesă în formă de ou – 1 (fig. 48/12); măciucă fragmentară – 1 (fig. 41/9).

Bibliografie: Rotaru, Gheorghe 2006, p. 129-130, fig. 8/4, 13/9; Rotaru 2009b, p. 131, p. 160, p. 175, fig. 1/2, 2/1, 3/2, 8/4.

331. Raiu – Gura Hulubăţ, satul Raiu, comuna Murgeni, judeţul Vaslui

Piese din os: omoplaţi crestaţi (menţionaţi zeci de exemplare); copită crestată – 1 (fig. 15/5); străpungătoare – 6 (fig. 20/18, 21); dălţi – 2 (fig. 11/10); mânere-tub – 5 (fig. 21/15, 17); seceră „tupik" fragmentară – 1 (fig. 10/1); fusaiole – 2; „patină" – 1 (fig. 9/8); arşic-şlefuitor – 1 (fig. 17/8); ace – 3 (fig. 19/2-3); reprezentare antropomorfă – 2 (fig. 28/2,6); reprezentare zoomorfă - 1(fig. 28/5); săpăligă – 1 (fig. 22/4); şlefuitor – 1 (fig. 17/12); răzuitor – 1 (fig. 13/8).

Piese din piatră: cuţit Krummesser – 1 (fig. 38/6); topor-ciocan – 1 (fig. 45/8); sceptru – 1 (fig. 40/11); râşniţe – 2 (fig. 32/2-3); frecătoare – 6 (fig. 33/1); fragment de formă de turnare – 1(fig. 42/5).

Piesă din silex: cuţit Krummesser fragmentar – 1; lamă – 1 (fig. 47/21); vârf de săgeată – 1 (fig. 47/10).

Piese din lut: fusaiolă – 1 (fig. 50/8); turtiţă – 1; fragment de vas miniatural – 1 (fig. 57/11).

Piese din bronz: celt de tip răsăritean – 1 (fig. 60/9).

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului „V. Pârvan" din Bârlad.

Bibliografie: Udrescu 1974, p. 23; Rotaru 1983, p. 74; Rotaru, Gheorghe 2006, p. 129-130, fig. 3/2,4,6, 4/2,5, 7/1, 9/1, 13/1,6, 14/5,8, 15/1-2; Rotaru 2009a, p. 105-126, fig. 1-9.

332. Rateşu Cuzei, satul Rateșu Cuzei, comuna Rebricea, judeţul Vaslui

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 3 (fig. 7/2); dălţi – 6 (fig. 12/6); străpungătoare – 9; răzuitor – 1 (fig. 14/1); arşic – 1; mânere-tub – 5; piese perforate transversal – 2.

Piese din corn: străpungător – 1; piesă cu utilitate incertă – 1.

Piese din piatră: topor-ciocan fragmentar – 1.

Piese din lut: rondelă – 1.

Piese din bronz: fibulă fragmentară – 1.

Cercetare: 1977.

Bibliografie: Buzdugan 1979, p. 60-61, fig. 7-9.

333. Stuhuleţ, satul Stuhuleț, comuna Berezeni, judeţul Vaslui

Piese din bronz: vârf de lance – 2 (fig. 65/11-12).

Cercetare: G. Coman, 1959.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Vaslui.

Bibliografie: Udrescu 1974, p. 25; Florescu 1991, p. 122, fig. 110/1,4.

334. Şuletea „ Brăiţeni”, comuna Şuletea, judeţul Vaslui

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2; vârf de săgeată – 1; străpungătoare – 2.

Piese din lut: lingură – 1.

Bibliografie: Coman, Rotaru 1981, p. 58, fig. 3/7; Rotaru, Gheorghe 2006, fig. 5/1,3,9,15, 14/6; Rotaru 2009b, fig. 5/9,15.

335. Şuletea „ Şipote”, comuna Şuletea, judeţul Vaslui

Piese din os: străpungător – 1; mâner – 1 (fig. 21/12); „patină” – 1 (fig. 8/2); pieptene-răzuitor – 1 (fig. 16/12); răzuitor-şlefuitor – 1; piesă cu utilitate incertă – 1; seceri „tupik”, ace (neprecizate numeric).

Piese din corn: străpungător – 1.

Piese din dinte de animal: pandantiv – 1.

Piese din piatră: sceptre – 2 (fig. 40/8).

Cercetare: C. Cihodaru, R. Vulpe 1950, 80 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului „V. Pârvan”, Bârlad.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 125; Rotaru, Gheorghe 2006, p. 133-139, fig. 3/1, 4/1, 4/12, 7/2, 8/1-2, 9/4; Rotaru 2009b, p. 131-132, fig. 1/1-2, 3/1, 4/1, 5/12, 7/2, 8/1-2, 9/4.

336. Tanacu, comuna Tanacu, judeţul Vaslui

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: C. Buzdugan, V. Căpitanu 1968, 300 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Bacău.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 125-126, fig. 115/4; Lazăr 2012, p. 237.

337. Tanacu „ Jitari", comuna Tanacu, judeţul Vaslui

Piese din bronz: celt de tip Râşeşti – 1 (fig. 60/6).

Cercetare: V. Căpitanu, 1969.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Vaslui.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 126, fig. 106/6.

338. Urdeşti, satul Urdești, comuna Viişoara, judeţul Vaslui

Piese din os: mâner – 1; pieptene-răzuitor – 1; străpungător – 1 (fig. 20/19); omoplaţi crestaţi, dălţi (neprecizaţi numeric).

Piese din corn: străpungător – 1.

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1.

Piese din lut: vas miniatural – 1; fusaiole (neprecizaţi numeric).

Loc păstrare: Colecţia Muzeului „V. Pârvan", Bârlad.

Bibliografie: Rotaru 2009b, p. 131-132, fig. 7/7, 8/6,8, 12/6; Lazăr 2012, p. 240.

339. Valea lui Darie, satul Valea lui Darie, comuna Roşieşti, judeţul Vaslui

Piese din os: fusaiolă – 1; omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din piatră: sceptru fragmentar – 1.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului „V. Pârvan", Bârlad.

Bibliografie: Rotaru 2009b, p. 131, fig. 12/7, 159, fig. 1/3; Lazăr 2012, p. 240.

340. Văleni „Siliştea", comuna Văleni, judeţul Vaslui

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Bibliografie: Ştefănescu 1998, p. 192, Pl. 7/fig.167.

341. Vutcani, comuna Vutcani, judeţul Vaslui

Piese din bronz: celt de tip Oinac – 1.

Bibliografie: Rotaru 2009b, p. 169, fig. 2/2.

342. Zapodeni, comuna Zapodeni, judeţul Vaslui

Piese din os: străpungătoare – 4 (fig. 20/3).

Piese din bronz: împungător – 1; ac fragmentar – 1.

Cercetare: A. Florescu 1959, 60 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Institutului de Arheologie Iaşi şi a Muzeului din Vaslui.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 144-145, fig. 111/3,10, 132/9, 136/3,9,11; Udrescu 1974, p. 20.

343. Zorleni „Fântânile", comuna Zorleni, judeţul Vaslui

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2; străpungător – 1.

Bibliografie: Rotaru, Gheorghe 2006, fig. 17/4,6; Rotaru 2009b, p. 131, fig. 17/2.

344. 23 August, comuna Murgeni, judeţul Vaslui

Piese din os: psalie – 1; pieptene-răzuitor – 2.

Piese din bronz: celt – 1.

Bibliografie: Udrescu 1974, p. 31, p. 35, pl. 6/5, 10/1-3.

Judeţul Bacău

345. Bărboasa, satul Bărboasa, comuna Onceşti, judeţul Bacău

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 4; buton – 1 (fig. 27/2); răzuitoare – 4 (fig. 15/3); pieptene-răzuitoare – 3 (fig. 16/7); dăltiţe-răzuitoare – 5 (fig. 11/7); străpungătoare – 7; ace (fig. 19/10), „patine" (neprecizaţi numeric); piesă cu utilitate incertă – 1 (fig. 30/6).

Piese din corn: străpungător – 1.

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1 (fig. 38/18).

Piese din lut: fusaiole – 4; figurină antropomorfă – 1 (fig. 57/9); con – 1 (fig. 57/6); mărgică – 1 (fig. 57/4).

Piese din bronz: brăţară – 1 (fig. 69/21); împungătoare – 2 (fig. 63/16); ac cu 4 protuberanţe – 1.

Cercetare: Colectivul Muzeului din Bacău, 1957-1968; M. Florescu, V. Capitanu, 1961-1964, 1200 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Bacău.

Bibliografie: Florescu, Căpitanu 1968, p. 35-46; Florescu, Căpitanu 1969b, p. 254, fig. 9/16, 24/7,9-10,12, 37/9,11; Florescu 1991, p. 29-30, fig. 56/12; 95/4,5; 97/3,7; 104/1,6-7,10; 122/2, 123/6; 124/4,8; 126/1,6; 127/9; 130/4,7,9; 132/10; 134/16; 139/17; 148/3; 153/4; 164/6.

346. Căbeşti-Mileşti, satul Căbești, comuna Podul Turcului, judeţul Bacău

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 4; seceră „tupik" – 1; fusaiolă – 1; dălţi – 2; mânere – 2; arşic – 1.

Piese din corn: semifabricat de mâner – 1; piese cu utilitate incertă – 2.

Piese din piatră: cuţite Krummesser – 3; piesă cu utilitate incertă (ovală cu perforaţie centrală) - 1.

Piese din bronz: ac Rollenadel – 1; ac cu cap îngroşat decorat cu incizii circulare – 1; ace simple – 2.

Cercetare: 1965.

Bibliografie: Vasiliu 2013, p. 57-87, Pl. VIII/1-6, IX/1-4, X/1-6.

347. Căbeşti „Râpa Bujorii", satul Căbești, comuna Podul Turcului, judeţul Bacău

Piese din lut: fusaiole (neprecizate numeric).

Bibliografie: Iacobescu 2000, p. 46.

348. Cociu, satul Cociu, comuna Motoşeni, judeţul Bacău

Piese din bronz: celt – 1; vârf de lance – 1.

Bibliografie: Udrescu 1974, p. 35.

349. Cornii de Sus, satul Cornii de Sus, comuna Tătăreşti, judeţul Bacău

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din piatră: neprecizate tipologic şi numeric.

Bibliografie: Iacobescu 2000, p. 49.

350. Corbasca „Marvila", comuna Corbasca, judeţul Bacău

Piese din silex: cuţite Krummesser (neprecizate numeric).

Bibliografie: Iacobescu 2000, p. 41.

351. Calapodeşti, satul Calapodești, comuna Dealul Mare, judeţul Bacău

Piese din bronz: celt fragmentar – 1.

Periegeză: V. Capitanu, 1963

Loc păstrare: Colecţia muzeului din Bacău.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 43.

352. Dealul Morii, comuna Dealul Morii, judeţul Bacău

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2; cuţite-răzuitor – 2; seceră – 1; fusaiolă – 1; daltă – 2; străpungătoare – 2; ace – 2; mânere – 2; vârfuri de săgeată – 3; piesă cu utilitate incertă – 1.

Piese din piatră: polizor – 1; râşniţe – 4 ; frecătoare – 10 ; topor-ciocan fragmentar – 1.

Piese din bronz: celt de tip transilvănean – 1; dălţi – 3 (2 cu mâner din os); ace – 2; împungătoare – 3; ac cu capăt sferic – 1; ac cu 4 protuberanţe – 2; verigă – 1; sârmă răsucită în spirală – 1.

Cercetare: M. Florescu, V. Căpitanu, 1961-1966, 650 m^2.

Bibliografie: Florescu, Căpitanu 1969a, p. 58-79, fig. 10/1-5, 11/1-6, 12/1-3, 13/2,4.

353. Găiceana, comuna Găiceana, judeţul Bacău

Piese din piatră: topor-ciocan fragmentar – 1.

Cercetare: Colectivul Muzeului din Bacău, 1957-1968.

Bibliografie: Florescu, Căpitanu 1969b, p. 260, fig. 22/4.

354. Ghinoaia, comuna Dealul Morii, judeţul Bacău

Piese din os: daltă – 1; cuţit – 1; piese cu utilitate incertă – 2; omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din piatră: cuţite Krummesser fragmentare – 2.

Piese din lut: rondelă – 1.

Piese din bronz: ac cu 4 protuberanţe – 1; împungător cu mâner din os – 1; cuţit – 1.

Cercetare: Colectivul Muzeului din Bacău, 1957-1968.

Bibliografie: Florescu, Căpitanu 1969b, p. 265, fig. 12/6, 23/2-3, 24/1-2,6,11, 26/5-6.

355. Gutinaş „La Selişte", satul Gutinaș, comuna Ştefan cel Mare, judeţul Bacău

*Piese din os:*omoplat crestat – 1.

Piese din piatră: cuţite Krummesser – 2; piesă triunghiulară cu perforaţie circulară – 1.

Piese din lut: lingură – 1.

Cercetare: 1971-1977.

Bibliografie: Vasiliu 2013, p. 98-99, Pl. VII/1-5.

356. Lichitişeni, satul Lichitișeni, comuna Vultureni, judeţul Bacău

Piese din os: omoplat crestat – 1; buton – 1 (fig. 27/3); seceri „tupik" – 3; cuţite-răzuitor – 8 (fig. 16/5); dăltiţe-răzuitor – 3 (fig. 12/2); ace – 3 (fig. 19/12); pieptene-răzuitor – 1 (fig. 14/4); străpungătoare – 3; arşic – 1 (fig. 17/10); piese cu utilitate incertă – 2.

Piese din corn: psalie – 1; suport pentru ace – 1.

Piese din dinte de animal: pandantiv – 1 (fig. 24/18).

Piese din piatră: cuţit Krummesser – 1 (fig. 38/1); frecătoare, râşniţe (neprecizate numeric).

Piese din silex: topor – 1.

Piese din lut: figurină zoomorfă – 1 (fig. 54/16).

Piese din bronz: ac – 1; pandantiv – 1; împungătoare – 2; lamă de cuţit – 1.

Cercetare: M. Florescu, V. Căpitanu, 1961-1964, 600m^2.

Loc păstrare: Colecţia muzeului din Bacău.

Bibliografie: Florescu, Căpitanu 1968, p. 35-46, fig. 5/1, 11-14; Florescu, Căpitanu 1969b, p. 258, fig. 24/8,13, 26/2-4; Florescu 1991, p. 87-88, fig. 104/8, 116/1,5; 117/2; 120/1; 121/3; 122/3-5; 123/8; 124/2,6; 125/2; 129/6; 132/6; 134/3; 136/15; 137/4,8; 138/9; 140/7, 141/7; 142/8, 150/4, 145/6M 153/5; 155/1; 157/6; 161/1; 164/9.

357. Pătrăşcani-Selişte, comuna Gura Văii, judeţul Bacău

Piese din piatră: cuţit Krummesser fragmentar – 2; daltă – 1.

Piese din bronz: ac cu capăt îndoit în formă de ureche – 1; ac fragmentar – 1.

Cercetare: 1969-1971.

Bibliografie: Vasiliu 2012, p. 88, Pl. V/1-6.

358. Tăvădăreşti, satul Tăvădăreşti, comuna Dealul Morii, judeţul Bacău

Piese din os: răzuitoare – 2 (fig. 15/2); fusaiolă – 1 (fig. 18/1); daltă-răzuitor – 1 (fig. 11/8); omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din corn: vârf de săgeată – 2 (fig. 23/35).

Piese din piatră: topoare – 3 (fig. 45/3-4); râşniţe – 2; cuţit Krummesser – 1 (fig. 38/5); polizor – 1 (fig. 37/9).

Piese din lut: fusaiole – 2; rondelă – 1 (fig. 55/1).

Piese din bronz: brăţări – 2 (fig. 69/22); verigi – 2 (fig. 70/4); ace cu patru protuberanţe – 3 (fig. 67/18, 20); ace Rollenadel – 2 (fig. 64/8); ac din foaie de bronz – 1; împungătoare – 4 (unul cu mâner din os) (fig. 63/27); celturi de tip răsăritean – 2 (fig. 60/1-2); sârmă răsucită în formă de spirală – 1; aplici – 2 (fig. 69/10-11).

*Cercetare:*M. Florescu, V. Căpitanu 1963-1964, 650 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Bacău.

Bibliografie: Florescu, Căpitanu 1968, p. 35-46, fig. 5/2-10, 6/1-5, 7/5-7; Florescu 1991, p. 127-129, fig. 96/3,11, 104/2-4,5,9,11-13; Lazăr 2012, p. 238.

359. Tătărăşti „Cornii de Sus", comuna Tătărăşti, judeţul Bacău

Piese din os: omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din piatră: neprecizate tipologic şi numeric.

Bibliografie: Iacobescu 2000, p. 49.

360. Ţigăneşti „Pe Lac", satul Țigănești, comuna Vultureni, judeţul Bacău

Piese din os: spatulă – 1 (fig. 18/24); figurină antropomorfă fragmentară – 1 (fig. 28/4); omoplaţi crestaţi, cuţite, ace (neprecizate numeric).

Piese din corn: vârf de săgeată – 1 (fig. 23/31).

Piese din piatră: cuţite Krummesser (neprecizate numeric).

Piese din bronz: seceri – 2 (fig. 58/6-7).

Cercetare: V. Căpitanu, 1966.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Bacău.

Bibliografie: Florescu, Căpitanu 1969b, p. 258; Florescu 1991, p. 136-137, fig. 140/2, 147/2, 154/2.

361. Zăpodia, satul Zăpodia, comuna Traian, judeţul Bacău

Piese din piatră: cute – 1.

Cercetare: Colectivul muzeului din Bacău, 1957-1968.

Bibliografie: Florescu, Căpitanu 1969b, p. 220, fig. 21/5.

Judeţul Galaţi

362. Cavadineşti „Râpa Glodului", comuna Cavadineşti, judeţul Galaţi

Piese din os: seceră „tupik" – 1; omoplaţi crestaţi – 6; pieptene-răzuitor – 1; buton – 2 (fig. 27/5); „patină" – 1; ac – 1; lisuar – 1 (fig. 30/10); străpungătoare – 5 (fig. 20/11); piese (ovale) cu utilitate incertă – 2 (fig. 30/3-4,7); vârf de săgeată – 1.

Piese din corn: vârf de săgeată – 1; mâner – 1; psalii – 3 (fig. 26/2, 5, 8); străpungător – 1; piese cu utilitate incertă – 2 (fig. 25/3-4).

Piese din dinte de animal: pandantiv – 1 (fig. 24/21).

Piese din piatră: cute – 2; râşniţă – 1; topor fragmentar – 1.

Piese din silex: cuţit Krummesser – 1; lame – 2 (fig. 47/14).

Piese din lut: fusaiole – 2; mărgică – 1 (fig. 57/1).

Piese din bronz: ac fragmentar – 1; împungătoare – 4 (fig. 63/7, 20); ac cu cap semisferic – 1 (fig. 67/3).

Cercetare: I. T. Dragomir 1957-1958, 400m^2.

Loc păstrare: Muzeul din Galaţi.

Bibliografie: Dragomir 1960, p. 152-154, fig. 2, 3/1,3-5; Dragomir 1996, p. 221-252, fig. 3/1-4,8-9,12, 471-9; 5/7,9,10,20, 6/7,9; Florescu 1991, p. 44-45, fig. 96/4, 111/9; 115/2, 118/1, 125/7, 130/3, 136/17-18, 138/1,11, 144/1, 149/4, 150/1,2, 151/1, 152/4, 153/8, 155/10,12, 156/1, 160/2, 163/7, 164/5; Boroffka 1998, p. 89, fig. 5/6, 7/1,13; Diaconu ş. a 2014, p. 223; Ilie ş.a. 2017, p. 783-802, fig. 3/10-13; Prisecaru, Ilie 2014, 47-70, fig. 5-24.

363. Gârbovăţ, satul Gârbovăț, comuna Ghidigeni, judeţul Galaţi

Piese din os: omoplat crestat – 1; seceri „tupik" – 10 (fig. 10/5-6); cuţite răzuitor – 14; pieptene-răzuitor – 8 (fig. 16/3,6,8); răzuitoare – 12 (fig. 13/6, 15/1); dălţi – 24 (fig. 12/1); străpungătoare – 36 (fig. 20/22); ace – 23 (fig. 19/8-9,11,16,18-19, 25, 27); vârfuri de săgeată – 3; fusaiole – 1 (fig. 18/2); astragal – 1 (fig. 17/7); brăzdar – 1 (fig. 22/7); butoni – 3 (fig. 27/7-8); mânere – 4 (fig. 21/13); „patină" – 1; lisuar – 1 (fig. 30/9); pandantiv – 1 (fig. 24/12); piese cu utilitate incertă – 8 (fig. 30/1-2, 8); aşchii cu urme de prelucrare – 3.

Piese din corn: străpungătoare – 5; vârfuri de săgeată – 27 (fig. 23/16, 26, 32, 34, 36); săpăligă – 1 (fig. 22/6); suporturi pentru ace – 7 (fig. 21/2); psalii – 4 (fig. 26/4,7); figurină – 1 (fig. 28/10); piese cu utilitate incertă – 4 (fig. 25/1-2); harpun – 1.

Piese din dinte de animal: pandantive – 4 (fig. 24/5, 22).

Piese din piatră: topor fragmentar – 1 (fig. 46/12); forme de turnare – 2 (fig. 42/12-13); cuțite Krummesser – 5 (fig. 38/4); rondelă cu orificiu – 1 (fig. 40/18); polizoare – 2 (fig. 37/11).

Piese din silex: gratoar – 1 (fig. 41/12); vârfuri de săgeată – 4 (fig. 47/2-5); lamă – 1 (fig. 47/13); cuţit Krummesser – 1.

Piese din lut: figurină antropomorfă ? – 1 (fig. 57/7); duză – 1 (fig. 52/10); recipient miniatural – 1 (fig. 57/13); buton – 1 (fig. 51/1); fusaiole – 4 (fig. 50/10); linguri – 3 (fig. 51/8); rondelă – 2 (fig. 55/12-13); forme de turnare – 3 (fig. 52/7-8).

Piese din bronz: ace de tip Cipriot – 5 (fig. 68/1, 6); ace simple – 3 (fig. 64/3, 5-6); ace fragmentare – 3; ac cu capăt romboidal – 1 (fig. 68/14); ac cu 4 protuberanţe – 1; ace Rollenadel – 2 (fig. 64/16); ac cu capăt inelar – 1 (fig. 64/35); brăţări – 2 (fig. 69/23-24); împungătoare – 6 (unul cu mâner de os) (fig. 63/5, 26); inel de buclă – 1 (fig. 70/2); psalie – 1 (fig. 70/13); verigi- 2 (fig. 70/5-6); seceră fragmentară – 1; pumnal – 1 (fig. 66/10).[13].

Cercetare: A. Florescu, 1960-1963.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului din Tecuci şi a Institutului de Arheologie Iaşi.

[13] În aricolul semnat de V. Diaconu, D. Alexa „ Obiecte legate de activitatea metalurgică din aşezarea bronzului târziu de la Gârbovăţ (jud. Glaţi)", sunt menţionate 54 de piese din bronz descoperite în cadrul acestei aşezări.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 69-73, fig. 95/6, 96/1,5,9, 97/6,8-10,12; 107/1-8, 108/1-20, 109/21-30, 113/1,2,5, 114/5-6, 115/4, 116/2,3,6, 117/4-7; 118/2-5; 119/3-5; 121/1-2,4-7; 123/2,7,9-10; 124/1,3,5,7; 125/3-6; 126/2-3,5,7, 127/1-6,8, 128/2,4-8, 129/1-5,7-10, 130/1,2,4,7,9, 131/1-5,7-8, 132/2-3,5,7-8, 133/1,3,5-8, 134/2,5,7-8,10,12,14-15, 135/1-4,6-12,14-15,17-19, 136/1-2,4-8,10,12-14,19-22, 137/2-3,6-7,9-15, 138/2,5-8,10,12-13, 139/1,3-4,6,9,11, 140/3,8, 141/1,4-5,7-9,12,18, 142/2-7,9-13, 143/1-4,6-7,9-10, 144/2-6, 145/2,4,8, 146/2-3, 147/5-8, 148/2, 150/3,5, 151/4, 152/1,3, 153/2-3,7, 154/3, 155/2-6,11, 156/2-6,8-9, 157/2-4,7, 160/1,4-6, 161/2,6, 162/1,4-5, 163/1,3,4,6; Boroffka 1998, p. 91, fig. 6/13, 7/2,4-5; Diaconu ş.a 2014, p. 223; Diaconu, Alexa 2016, p. 198-212, Pl. II-VI.

364. Meria-Mereşti, satul Bereşti-Meria, comuna Bereşti, judeţul Galaţi

Piese din bronz: vârf de săgeată – 1 (fig. 65/9).

Cercetare: N. Zaharia, G. Coman, 1957.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului din Vaslui.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 91, fig. 110/1.

365. Negrileşti, comuna Negrileşti, judeţul Galaţi

Piese din os: psalie – 1; şlefuitoare – 4; pandantiv – 1; patine – 7; omoplat crestat – 1; străpungătoare – 11; dinţi de mistreţi – 2.

Piese din corn: străpungător – 1.

Piese din lut: fusaiolă – 1; vas miniatural – 1.

Cercetare: D. Gh. Teodor, 2009-2010, 2016.

Bibliografie: Adamescu, Ilie, 2011, p. 19-49, fig. 4/7, 5/1, 7/4; Diaconu ş.a. 2014, p. 220, fig.1/1a, 1b; ; Beldiman ş.a. 2017, p. 99-121, fig. 7-26; Beldiman 2018, p. 95-98.

366. Rogojeni, satul Rogojeni, comuna Suceveni, judeţul Galaţi

Piese din bronz: pumnal foliform cu penduncul – 1 (fig. 66/11).

Cercetare: I.T. Dragomir 1961.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului din Galaţi.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 112, fig. 111/11.

367. Tecuci „La Plopi", oraşul Tecuci, judeţul Galaţi

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 6; cuţite, răzuitoare, dălţi, seceri „tupik", străpungătoare (neprecizate numeric).

Piese din piatră: râşniţe fragmentare, frecătoare, topoare, cuţite Krummesser (neprecizate numeric).

Piese din lut: greutăţi, discuri cu ornament incizat (neprecizate numeric).

Cercetare: M. Nicu, P. Ciobotaru ş. a. 2012, 360 m^2.

Sursa: cronica.cimec.ro

368. Ţigăneşti, satul Țigănești, comuna Munteni, judeţul Galaţi

Piese din bronz: seceri cu cârlig – 3.

Cercetare: A. Florescu, 1962.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului din Tecuci.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 136, fig. 110/2-3,5.

Judeţul Brăila

369. Brăiliţa, municipiul Brăila, judeţul Brăila

Piese din os: omoplat crestat – 1; răzuitor din copită de cal – 1.

Cercetare: H.A. Harţuchi, F. Anastasiu 1966, circa 150 m ^{2}.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Brăila.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 41, fig. 78/5, 115/5; Lazăr 2012, p. 223-224; Bolohan 2016, p. 38.

Judeţul Vrancea

370. Cândeşti, satul Cândești, comuna Dumbrăveni, judeţul Vrancea

Piese din os: fusaiole – 2; seceră – 1; vârfuri de săgeată – 2; cuţite – 2; seceri „tupik" – 3; omoplaţi crestaţi – 5; dălţi – 19; străpungătoare – 31; răzuitoare – 34; pieptene-răzuitor – 3; ace – 3; mâner – 1; buton – 1 (fig. 27/9); inel fragmentar – 1; piese cu utilitate incertă – 4.

Piese din dinte de animal: pandantive – 7.

Piese din piatră: cuţite Krummesser – 5 (fig. 38/11); topoare – 3; piesă cu utilitate incertă – 1.

Piese din lut: figurină antropomorfă fragmentară – 1; vas miniatural – 1; fusaiole – 13 (fig. 50/22, 24); rotiţe miniaturale – 2 (fig. 55/20); greutăţi – neprecizate numeric.

Piese din bronz: seceri – 4 (fig. 59/4,6); vârfuri de săgeţi – 2 (fig. 65/4-5); cuţit – 1; ace simple – 4; ace cu cap inelar – 2 (fig. 64/29-30); ac cu cap sferic – 1 (fig. 67/10); ac Rollenadeln – 1; verigi – 3; mărgele tubulare – 3; inel de buclă – 1; împungătoare – 2; vârf de lance – 1; celt – 1 (fig. 61/1).

Cercetare: M. Florescu, A.C. Florescu, 1977-1982.

Bibliografie: Florescu, Florescu 1990, p. 49-102, fig. 6-16, 30-36; Lazăr 2012, p. 225.

371. Ciorani, satul Ciorani, comuna Pufeşti, judeţul Vrancea

Depozit de bronzuri descoperit în aşezare: seceri – 9 (fig. 59/2-3, 5), celt – 1.

Bibliografie: Udrescu 1974, p. 35, fig. 7/3.

372. Coroteni, satul Coroteni, comuna Slobozia Bradului, judeţul Vrancea

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2; seceri „tupik" – 2; cuţite şi spatule (neprecizate numeric).

Piese din corn: psalie – 1.

Piese din piatră: râşniţă – 1; frecător – 1; piesă din piatră cu incizie în formă de picior uman – 1.

Piese din lut: idol fragmentar – 1; fusaiole (neprecizate numeric).

Bibliografie: Bobi 1981, p. 52-53, fig. 19/1-4, 20/3, 23/5; Diaconu ş.a. 2014, p. 223; Boroffka 1998, p. 91, fig. 6/8.

Judeţul Harghita

373. Nicoleni, satul Nicoleni, comuna Simioneşti, judeţul Harghita

Piese din os: omoplat crestat – 1; ac – 1.

Piese din piatră: râşniţă – 1; topor – 1; cuţit Krummesser – 1.

Piese din lut: idoli antropomorfi – 2 (fig. 53/8, 10); falos – 1 (fig. 57/8); fusaiolă – 1; fragment de formă de turnare – 2 (fig. 52/5-6).

Piese din bronz: ac cu cap discoidal – 1 (fig. 53/18); împungător – 2.

Cercetare: Z. Székely, 1958, circa 150 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Sfântu Gheorghe.

Bibliografie: Székely 1960, p. 187-188, fig. 10/1-6, 12/1-3; Székely 2000, p. 177-178; Florescu 1991, p. 97-98. fig. 95/2,3,7, 96/6, 98/2,3, 113/3,4; Lazăr 2012, p. 231.

374. Jigodin, satul Jigodin-Băi, judeţul Harghita

Piese din os: copită de cal crestată – 1; străpungător – 1.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Miercurea Ciuc.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 83, fig.115/7, 133/9; Lazăr 2012, p. 229.

375. Simioneşti, comuna Simioneşti, judeţul Harghita

Piese din os: seceră „tupik" – 1; daltă – 1; piesă cu utilitate incertă – 1; omoplaţi crestaţi (neprecizaţi numeric).

Piese din corn: străpungător – 1.

Piese din piatră: cuţite Krummesser fragmentare (neprecizate numeric).

Piese din lut: fusaiolă – 1 (fig. 50/3); lingură – 1 (fig. 51/9); roată miniaturală – 1 (fig. 55/17).

Piese din bronz: ac cu placă rombică – 1 (fig. 68/13).

Cercetare: Z. Székely, 1967-1968, 1500 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Sfântu Gheorghe.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 119, fig. 17/4, 96/8,10, 97/2, 116/4, 132/4, 133/4, 160/3; Lazăr 2012, p. 236-237.

Judeţul Covasna

376. Cernat, comuna Cernat, judeţul Covasna

Piese din os: omoplaţi crestaţi, cuţite, străpungătoare (neprecizate numeric).

Piese din piatră: topor – 1.

Piese din lut: fusaiolă fragmentară – 1; vas miniatural pentru turnat metal – 1.

Bibliografie: Székely 2002, p. 176, fig. IV/1,2,4.

377. Peteni, satul Peteni, comuna Zăbala, judeţul Covasna

Piese din os: omoplat crestat – 3; străpungătoare, ace (neprecizate numeric).

Piese din piatră: râşniţe, răzuitoare (neprecizate numeric).

Piese din lut: creuzetă – 1; rondele, fusaiole (neprecizate numeric).

Cercetare: 1978,1979.

Bibliografie: Székely 1980, p. 129; Lazăr 2012, p. 232.

378. Târgu Secuiesc, oraşul Târgu Secuiesc, judeţul Covasna

Piese din os: buton – 1 (fig. 27/10).

Bibliografie: Diaconu, Sîrbu 2014, p. 127, fig. 2/13.

379. Turia, comuna Turia, judeţul Covasna

Piese din os: străpungător – 1; şlefuitor – 1.

Piese din dinte de animal: colte de mistreţ – 1.

Sursa: Informaţie inedit, Puşkaş Jozsef.

380. Zoltan, satul Zoltan, comuna Ghidfălău, judeţul Covasna

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 10; răzuitoare – 44; străpungătoare – 47; „patine" – 9; ace – 5; vârfuri de săgeţi – 7; ace de păr – 11 (unul cu 4 protuberanţe); rondele perforate central – 2; mânere – 2; piese cu utilitate incertă – 18.

Piese din corn: vârfuri de săgeată – 14; topor-ciocan – 1; rondelă perforată central – 1.

Piese din scoică şi cochilie de melc: valve perforate excentric - 3; pandantiv din cochilie de melc - 1.

Piese din piatră: râşniţe, percutoare (neprecizate numeric).

Piese din silex: lame, gratoare (neprecizate numeric).

Piese din lut: bile, fusaiole, figurine zoomorfe şi antropomorfe (neprecizate numeric).

Piese din bronz: ac cu 4 protuberanţe – 1; ac cu cap conic – 1; ac de tip Rollenadel – 2; ac cu capăt discoidal – 1; ac de tip Hülsenkopfnadel – 1; ace de cusut – 6; împungătoare – 2; cercei – 2; plăcuţe – 3; aplică – 1; arc – 1.

Cercetare: Z. Székely 1970-1971; V. Cavruc, 1996-2001, circa 1200m^2.

Bibliografie: Beldiman 2002, p. 345-349; Cavruc 2003, p. 99-109, Foto 189-247; Lazăr 2012, p. 243.

Judeţul Braşov

381. Braşov, municipiul Braşov, judeţul Braşov

Piese din os: dăltiţă-răzuitor – 1.

Cercetare: J. Teutsch, H. Schroller 1890, J. Teutsch 1907-1910, J. Gräf 1910-1912, J. Teutsch 1931.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Braşov.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 40, fig. 130/6.

382. Hoghiz-Ugra, satul Ungra, comuna Hoghiz, judeţul Braşov

Piese din os: neprecizate tipologic şi numeric.

Piese din bronz: daltă – 1; alte piese (neprecizate tipologic şi numeric).

Cercetare: K. Horedt, 1949.

Loc păstrare: Muzeul din Cluj.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 77.

383. Rotbav, satul Rotbav, comuna Feldioara, judeţul Braşov

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 23; ac – 1 (fig. 19/15, 28); suport pentru ace – 1 (fig. 21/4); piesă cilindrică perforată – 1; mâner de cuţit – 1.

Piese din corn: semifabricat de vârf de săgeată – 1 (fig. 23/37).

Piese din piatră: formă de turnat – 1.

Piese din lut: fusaiolă – 1; roată miniaturală – 1; greutăţi – 7 (fig. 51/5); bile – 42 (2 întregi şi restul fragmentare); vase miniaturale (neprecizate numeric).
Piese din bronz: bară – 1; ac de tip Cipriot – 1 (fig. 68/10); ac cu cap semisferic şi urechiuşă laterală – 1 (fig. 67/22); ac cu capăt discoidal – 1 (fig. 67/13); ac cu capăt conic – 1; seceră cu buton – 1; împungător – 1 (fig. 63/10).
Cercetare: Z. Székely 1964, 120 m^2; Al. Vulpe, M: Marcu 1970-1973, 450 m^2; Al Vulpe, L. Dietrich, O. Dietrich 2005-2009.
Loc păstrare: Muzeul din Braşov.
Bibliografie: Florescu 1991, p. 113, fig. 98/5,7,9, 140/4; Székely 2000, p. 177, fig. 2/4-7, 4/1-3; Dietrich 2008, p. 89-102; Bălăşescu, Dietrich 2009, p. 33-46, Pl. 1-4; Vulpe, Dietrich, Dietrich 2009, p. 187-188; Dietrich 2010a, p. 33-37, Taf. 1/10, 2; Dietrich 2010b, p. 171-178, Fig. 1-2.

Judeţul Bistriţa-Năsăud

384. Archiud, satul Archiud, comuna Teaca, judeţul Bistriţa-Năsăud
Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2.
Piese din bronz: ac de tip Rollenadel – 1.
Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Bistriţa.
Bibliografie: Lazăr 2012, p. 222.

385. Bârla, comuna Mărişelu, judeţul Bistriţa-Năsăud
Piese din silex: cuţit Krummesser – 1.
Cercetare: G. Marinescu, G. Gaiu, 1981.
Bibliografie: Marinescu 1995, p. 52.

386. Dobric, satul Dobric, comuna Căianu Mic, judeţul Bistriţa Năsăud
Piese din piatră: formă de turnare (negativ daltă) – 1.
Cercetare: B. Posta.
Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Cluj.
Bibliografie: Florescu 1991, p. 59, fig. 114/4.

387. Dorolea „Valea lui Tănase", satul Dorolea, comuna Livezile, judeţul Bistriţa-Năsăud
Piese din piatră: 3 piese neprecizate tipologic.
Cercetare: Şt. Dănilă, 1959.
Bibliografie: Marinescu 1995, p. 57.

388. Fântânile „Rât”, satul Fântânile, comuna Matei, judeţul Bistriţa-Năsăud

Piese din os: străpungătoare – 2.

Bibliografie: Marinescu 1985, p. 23, pl. I/5-6.

389. Rusu de Sus „După Iauri”, satul Rusu de Sus, comuna Nuşeni, judeţul Bistriţa-Năsăud

Piese din piatră: topor fragmentar – 1.

Piese din bronz: ac de tip Rollenadel – 1.

Cercetare: I. Mureşan, 1982.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Bistriţa.

Bibliografie: Marinescu 1995, p. 62.

390. Sînmihaiu de Câmpie, comuna Sînmihaiu de Câmpie, judeţul Bistriţa-Năsăud

Piese din piatră: râşniţă – 1.

Cercetare: G. Marinescu, G. Gaiu, 1980.

Bibliografie: Marinescu 1995, p. 64.

391. Teaca „Grajdurile IAS”, comuna Teaca, judeţul Bistriţa-Năsăud

Piese din bronz: ac cu 4 protuberanţe – 1 (fig. 67/16).

Cercetare: Şt. Dănilă, 1959.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Bistriţa.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 129, fig. 98/10; Marinescu 1995, p. 66, Pl. LI/6.

392. Vermeş, satul Vermeş, comuna Lechinţa, judeţul Bistriţa-Năsăud

Piese din bronz: ac de tip Rollenadel – 1.

Cercetare: Şt. Dănilă, 1965.

Bibliografie: Marinescu 1995, p. 67, Pl. LIII/15.

393. Viişoara, oraşul Bistriţa, judeţul Bistriţa-Năsăud

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Piese din bronz: aplică – 1.

Cercetare: C. Gaiu, 1981.

Bibliografie: Marinescu 1984, pl. 29/11; Marinescu 1993, p. 27, Pl. XIX/7; Lazăr 2012, p. 242.

Judeţul Mureş

394. Ernei, comuna Ernei, judeţul Mureş

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: Colectivul muzeului judeţean Mureş 2004, 200 m^2.

Bibliografie: Berecki, Németh 2014, p. 132, Pl. 5/19.

Judeţul Cluj

395. Apahida, comuna Apahida, judeţul Cluj

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 5.

Piese din bronz: menţionate câteva, printre care un ac cu patru protuberanţe.

Cercetare: E. Orósz, 1996.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului din Cluj-Napoca; Colecţia Muzeului Turda.

Bibliografie: Florescu 1991, p. 26, fig. 10/1,9,12-13, 15; Lazăr 2012, p. 221.

396. Apreşu de Jos, satul Deuşu, comuna Chinteni, judeţul Cluj

Piese din os: omoplaţi crestaţi, spatule (neprecizate numeric).

Piese din bronz: vârf de lance de tip Uriu-Domăneşti – 1.

Bibliografie: Lazăr 2012, p. 221-222.

397. Buza, comuna Buza, judeţul Cluj

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Bibliografie: Lazăr 2012, p. 224.

398. Gligoreşti, satul Gligoreşti, comuna Luna, judeţul Cluj

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 4; străpungătoare – 2; pieptene-răzuitor – 1; fragment de răzuitor – 1.

Piese din lut: semifabricat de fusaiolă prelucrată din perete de vas – 1.

Piese din bronz: ac simplu – 1.

Cercetare: 1990, 1994-1997, 497,25 m^2.

Bibliografie: Lazăr 2012, p. 228-229; Gogâltan, Popa 2016, s. 192-196, Abb. 8/5, 9/3, 14/1-8.

399. Pălatca-Togul lui Mândruşcă, comuna Pălatca, judeţul Cluj

Piese din piatră: râşniţă – 1.

Piese din bronz: vârf de săgeată – 1 (fig. 65/6); ac cu capăt sferic – 1 (fig. 67/5); sârmă – 1; turtiţă – 1.

Bibliografie: Rotea ş.a. 2011, p. 14, Pl.7/2-4.

400. Sântioana, satul Sântioana, comuna Ţaga, judeţul Cluj

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Bibliografie: Lazăr 2012, p. 235.

Judeţul Alba

401. Cicău, satul Cicău, judeţul Alba

Piese din piatră: cuţit Krummesser – 1.

Bibliografie: Winkler, Takács 1980, p. 32-33, fig. 7/1.

402. Ormeniş, satul Ormeniș, comuna Mirăslău, judeţul Alba

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Piese din lut: greutate – 1 (fig. 51/4).

Bibliografie: Ciugudean 1979, p. 75, fig. 8/4,11; Lazăr 2012, p. 231-232.

403. Sebeş „Podul Pricopului", oraşul Sebeş, judeţul Alba

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 7; străpungătoare – 3; vârf de săgeată – 1; „patină" – 1 (fig. 9/1).

Piese din bronz: ac cu capătul îngroşat – 1; ac cu placă rombică – 1 (fig. 68/16); ac cu cap sferic - 1; ac fragmentar – 1.

Cercetare: K. Horedt 1960, 300 m^2, 1966 -500 m^2; I. Aldea 1967, 450 m^2.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Sebeş.

Bibliografie: Andriţoiu 1986, p. 39, fig. 5/3-12; Florescu 1991, p. 117, fig. 98/1,6, 140/6, 149/1, Popa, Totoianu 2010, p. 182, Pl. 57/2, 58/1-5.

404. Sibişeni, satul Sibișeni, comuna Vinţu de Jos, judeţul Alba

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Bibliografie: Lazăr 2012, p. 236.

405. Vinţu de Jos „Lunca Fermei", comuna Vinţu de Jos, judeţul Alba

Piese din os: omoplat crestat – 1[14].

Bibliografie: Ghenescu ş.a. 2000, p. 80, Pl. IV/10; Lazăr 2012, p. 242.

[14] La momentul de faţă, Vinţul de Jos reprezintă cel mai vestic punct în care au fost descoperiți omoplaţi crestaţi (Lazăr 2012, 242).

Judeţul Sibiu

406. Şipot „La Baltă”, satul Şipot, judeţul Sibiu

Piese din lut: fusaiole – 2 (fig. 50/11).

Cercetare: T. Lipovan.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Civilizaţiei Dacice şi Romane din Deva.

Bibliografie: Popa, Totoianu 2010, p. 196, Pl. 65/13-14.

407. Ţichindeal, satul Țighnideal, comuna Nocrich, judeţul Sibiu

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2; străpungător – 1; dălţi – 2.

Piese din corn: corn de cerb cu urme de prelucrare – 1.

Cercetare: 1982-1986.

Bibliografie: Popa, Boroffka 1996, p. 52, fig. 4/1-6; Lazăr 2012, p. 240.

Cultura Coslogeni

ROMÂNIA

Judeţul Tulcea

408. Ostrov-Piatra Frecăţei (Beroe), comuna Ostrov, judeţul Tulcea

Piese din piatră: topor – 1; frecător – 1.

Cercetare: 1958-1960, 1998-2001.

Bibliografie: Bolohan 2016, p. 47.

409. Sarichioi, comuna Sarichioi, judeţul Tulcea

Piese din os: omoplat crestat – 1.

*Cercetare:*1976-1978, 1979.

Bibliografie: Bolohan 2016, p. 50-51.

410. Axintele „La Cetate”, comuna Axintele, judeţul Ialomiţa

Piese din piatră: formă de turnare fragmentară – 1.

Piese din silex: lame – 2.

Cercetare: E. Renţa, M. Filip, R. Popa 1986-1987, 364m^2.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului judeţean Ialomiţa.

Bibliografie: Renţa 2008, p. 24.

411. Bucu „Pochină”, comuna Bucu, judeţul Ialomiţa

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 9 (fig. 7/6); spatulă – 1.

Piese din lut: figurină zoomorfă – 1.

Piese din bronz: ac – 1; lamă de cuţit – 1.

Cercetare: E. Renţa, Gh. Matei, 1988-1989; A. Păunescu, E. Renţa 1990; E. Renţa, 1991, 4000m^2.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Judeţean Ialomiţa.

Bibliografie: Renţa 2008, p. 26-27, fig. 12/1,3-10; Vernescu 2013, pl. 24/1.

412. Ciulniţa, comuna Ciulniţa, judeţul Ialomiţa

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Piese din lut: bile – 3; fusaiolă fragmentară – 1; greutate fragmentară – 1.

Piese din bronz: ac fragmentar – 1.

Cercetare: S. Marinescu-Bîlcu, 1994-1997.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Judeţean Ialomiţa.

Bibliografie: Renţa 2008, p. 27-28.

413. Crăsanii de Jos, satul Crăsanii de Jos, comuna Balaciu, judeţul Ialomiţa

Piese din piatră: râşniţe (neprecizate numeric).

Piese din silex: lame (neprecizate numeric).

Cercetare: N. Anghelescu, 1969.

Loc păstrare: Colecţia Muzeului Dunării de Jos Călăraşi.

Bibliografie: Morintz, Anghelescu 1970, p. 398-399; Morintz 1978, p. 122; Florescu 1991, p. 148; Bolohan 2016, p. 41.

414. Giurgeni „La Mozacu”, comuna Giurgeni, judeţul Ialomiţa

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: Gh. Matei 1986; L. Chiţescu, A. Păunescu, E. Renţa, Gh. Matei, V. Şt. Nitulescu, 1987.
Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Judeţean Ialomiţa.
Bibliografie: Renţa 2008, p. 29-30.

415. Pietroiu (Borcea), comuna Borcea, judeţul Ialomiţa
Piese din piatră: topor fragmentar – 1 (fig. 45/2).
Cercetare: A. Anastasiu 1968, 1970.
Loc păstrare: Colecţiile Muzeului din Călăraşi.
Bibliografie: Florescu 1991, p. 151, fig. 159/5; Bolohan 2016, p. 48.

416. Platoneşti „La Cimitir", comuna Platineşti, judeţul Ialomiţa
Piese din piatră: râşniţă fragmentară – 1.
Cercetare: R. Coman, 2001.
Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Judeţean Ialomiţa.
Bibliografie: Renţa 2008, p. 30-31.

417. Platoneşti „Platoul Hagieni", comuna Platineşti, judeţul Ialomiţa
Piese din os: omoplaţi crestaţi – 2.
Cercetare: R. Coman, 2001.
Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Judeţean Ialomiţa.
Bibliografie: Renţa 2008, p. 30-31.

418. Platoneşti „La Paizan", comuna Platineşti, judeţul Ialomiţa
Piese din lut: bile – 18; covrigi – 4; turtiţe – 5; figurine zoomorfe – 2 (fig. 54/13).
Cercetare: E. Renţa, S. Munteanu, R. Coman, 2007.
Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Judeţean Ialomiţa.
Bibliografie: Renţa 2008, p. 32, fig. 13, 14/1, 15/1-9, 16/1-9, 17/1-9.

419. Slobozia, municipiul Slobozia, judeţul Jalomiţa
Piese din piatră: cute – 1.
Piese din silex: lamă – 1.
Cercetare: E. Renţa, Gh. Matei 1994.
Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Judeţean Ialomiţa.
Bibliografie: Renţa 2008, p. 33.

420. Stelnica/Grădiştea Mare", satul Stelnica, comuna Maltezi, judeţul Ialomiţa

Piese din silex: vârf de săgeată – 1.

Piese din lut: turtiţe (neprecizate numeric).

Cercetare: Gh. Matei, I. Munteanu, 1986; N. Conovici, Gh. Matei, V. Niţulescu, E. Renţa, 1987; N. Conovici, Gh. Matei, 1987-1988, 2000; N. Conovici, A. Ganciu, Gh. Matei, 2001-2004; A. Ganciu, Gh. Matei, 2005-2008.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Judeţean Ialomiţa.

Bibliografie: Renţa 2008, p. 34-35; Bolohan 2016, p. 53.

421. Stelnica/Grădiştea Stoicii, satul Stelnica, comuna Maltezi, judeţul Ialomiţa

Piese din os: omoplat crestat – 1; fusaiolă – 1.

Piese din corn: corn de cerb cu urme de prelucrare – 1.

Piese din piatră: râşniţă fragmentară – 1.

Piese din silex: vârf de săgeată – 1.

Piese din lut: bilă – 1.

Cercetare: N. Anghelescu, 1962; N. Conovici, Gh. Matei, 1986.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Judeţean Ialomiţa.

Bibliografie: Morintz, Anghelescu 1970, p. 396-399; Florescu 1991, p. 153; Renţa 2008, p. 35-36.

422. Ţăndărei, oraşul Ţăndărei, judeţul Ialomiţa

Piese din os: omoplat crestat – 1.

Cercetare: N. Anghelescu, 1969; E. Renţa, 1990.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Judeţean Ialomiţa.

Bibliografie: Morintz 1978, p. 118-122; Renţa 2008, p. 37.

423. Valea Ciorii, comuna Valea Ciorii, judeţul Ialomiţa

Piese din corn: mâner – 1.

Cercetare: N. Anghelescu, 1969; E. Renţa, 1990; M. Filip, R. Coman, 2003; E. Renţa, Gh. Dobre, R. Coman, S. Munteanu, B. Radu, A. Nae, I. Găvăneanu, G. Bodroc, 2004-2005.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului Judeţean Ialomiţa.

Bibliografie: Morintz 1978, p. 118-122; Renţa 2008, p. 38.

424. Valea Seacă, comuna Lehliu-Gară, judeţul Ialomiţa

Piese din bronz: vârf de săgeată – 1 (fig. 65/7).

Cercetare: N. Anghelescu, 1970.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului din Călăraşi.

Bibliografie: Morintz 1978, p. 122, Florescu 1991, p. 154, fig. 112/1; Bolohan 2016, p. 56.

Judeţul Ilfov

425. Surlari, satul Surlari, comuna Petrăchioaia, judeţul Ilfov

Piese din os: străpungător – 1 (fig. 20/12); şlefuitor – 1 (fig. 17/13).

Cercetare: V. Leahu, G. Trohani, 1974.

Bibliografie: Leahu, Trohani 1976, p. 77, fig. 1/4-5.

Judeţul Călăraşi

426. Andolina[15], satul Andolina, comuna Ciocăneşti, judeţul Călăraşi

Piese din lut: fusaiolă – 1 (fig. 50/18); vas miniatural – 1.

Cercetare: N. Anghelescu, 1962.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului din Călăraşi.

Bibliografie: Morintz, Anghelescu 1970, p. 381-385; Morintz 1978, p. 124; Florescu 1991, p. 146, fig. 97/5; Bolohan 2016, p. 37, Pl. 19/1.

427. Căscioarele, comuna Căscioarele, judeţul Călăraşi

Piese din bronz: cuţit cu limbă la mâner – 1.

Cercetare: 1925, 1962-1963, 2000 m^2.

Loc păstrare: Institutul de Arheologie din Bucureşti.

Bibliografie: Morintz 1978, p. 122; Florescu 1991, p. 146-147; Bolohan 2016, p. 39.

428. Căscioarele „Valea Coşarului”, comuna Căscioarele, judeţul Călăraşi

Piese din lut: figurine antropomorfe – 4.

Bibliografie: Schuster ş.a. 2001, p. 49, fig. 24/1-4; Bolohan 2016, p. 112.

429. Ceacu, satul Ceacu, comuna Cuza-Vodă, judeţul Călăraşi

Piese din piatră: râşniţă fragmentară – 1.

Cercetare: 1956.

[15] Denumirea nouă a sitului este Ciocăneşti.

Bibliografie: Morintz, Anghelescu 1970, p. 395; Morintz 1978, p. 124-125; Florescu 1991, p. 147; Bolohan 2016, p. 40.

430. Dorobanţu, comuna Dorobanţu, judeţul Ialomiţa

Piese din os: patine fragmentare – 2; spatulă fragmentară – 1; piesă cu utilitate incertă – 1.

Piese din piatră: sceptru fragmentar – 1 (fig. 40/1); cute – 1 (fig. 37/12); Krummeser fragmentar – 1 (fig. 38/2); ciocan – 1.

Piese din silex: lame – 2 (fig. 47/15).

Piese din lut: fusaiolă – 1 (fig. 50/2); roţi miniaturale – 2.

Cercetare: N. Anghelescu, 1953-1954.

Bibliografie: Morintz, Anghelescu 1970, p. 385-388; Morintz 1978, p. 126, fig. 67/3; Florescu 1991, p. 148-149, fig. 96/7; 147/1; 148/4; 157/1; 158/1,4; 161/3; 163/5, 164/2; Bolohan 2016, p. 42.

431. Grădiştea-Coslogeni, satul Coslogeni, comuna Dichiseni, judeţul Călăraşi

Piese din os: mâner – 2 (fig. 21/10-11); cuţit-răzuitor – 1; străpungătoare (neprecizate numeric) (fig. 20/4), psalie – 1(fig. 25/10).

Piese din corn: psalii – 2.

Piese din piatră: râşniţe fragmentare – 8; frecătoare – 5; topoare – 2; formă de turnare – 2 (fig. 42/15).

Piese din silex: lame fragmentare – 2 (fig. 47/16-17).

Piese din bronz: ace – 4; împungătoare – 2; vârf de săgeată – 1 (fig. 65/8); pumnal – 1 (fig. 66/12); fibulă de tip Bogenfibeln – 1 (fig. 70/12).

Cercetare: N. Anghelescu, 1952-1953; S. Morintz, N. Anghelescu, 1966, 1968, 400m^2; M. Neagu, 1985-2005.

Bibliografie: Morintz, Anghelescu 1970, p. 375-379; Neagu, Nanu 1986, p. 111, fig. 15-21, 24; Florescu 1991, p. 147-148, fig. 112/2, 121/8, 147/3-4, 164/3,7; Dobrinescu, Haită 2005, p. 423; Bolohan 2016, p. 44.

432. Lupşanu, comuna Lupşanu, judeţul Călăraşi

Piese din os: omoplaţi crestaţi – 4; seceră „tupik" – 1; fusaiolă – 1; străpungător – 1; arşic – 1 (fig. 17/1); buton semifabricat – 1.

Piese din bronz: împungătoare – 2 (fig. 63/18).

Cercetare: N. Anghelescu, 1970.

Bibliografie: Morintz, Anghelescu 1970, p. 398; Morintz 1978, p. 136-143, fig. 80/13-14; Florescu 1991, p. 150-151, fig. 85/1, 115/1, 119/2,7, 132/1, 145/5, 153/6; Bolohan 2016, p. 46.

433. Potcoava „La Peştera", satul Potcoava, comuna Independenţa, judeţul Călăraşi

Piese din bronz: vârf de lance – 1.

Bibliografie: Bolohan 2016, p. 142.

434. Radovanu, comuna Radovanu, judeţul Călăraşi

Piese din bronz: celt – 1; cuţit cu limbă la mâner – 1; ace – 2; tablă cu ornament *au repousse* – 1.

Piese din piatră: forme de turnare – 4.

Bibliografie: Morintz, Şerbănescu 1985, p. 5-30; Bolohan 2016, p. 142, p. 146.

435. Rasa, comuna Grădiştea, judeţul Călăraşi

Piese din dinte de animal: pandantiv din colţ de mistreţ – 1.

Cercetare: 1953, 1965.

Bibliografie: Bolohan 2016, p. 50.

436. Sultana, comuna Mănăstirea, judeţul Călăraşi

Piese din corn: măciucă – 1.

Piese din silex: percutor – 1; lame (neprecizate numeric).

Piese din bronz: ac cu placă rombică – 1; cuţit – 1.

Bibliografie: Morintz 1978, p. 136; Dobrinescu 2005, p. 204; Bolohan 2016, p. 54.

437. Ştefan cel Mare, comuna Ştefan cel Mare, judeţul Călăraşi

Piese din piatră: dăltiţe – 2; râşniţă fragmentară – 1 .

Piese din bronz: ace – 3; lănţişor fragmentar – 1.

Bibliografie: Bolohan 2016, p. 54.

438. Ulmu, comuna Ulmu, judeţul Ialomiţa

Piese din os: cuţit-răzuitor – 1; fusaiolă – 1 (fig. 18/3); patină fragmentară – 1 (fig. 8/4).

Piese din corn: săpăligă fragmentară – 1.

Piese din piatră: râşniţă – 1; topor fragmentar – 1 (fig. 45/1).

Piese din lut: rotiţă miniaturală – 1 (fig. 55/15); fusaiolă – 1; vas miniatural – 1.

Piese din bronz: cuţit – 1; brăţară – 1; ac cu placă rombică – 1 (fig. 68/17).

Cercetare: N. Anghelescu, 1953; N. Anghelescu, A. Anastasiu, S. Morintz, 1969, 200 m^2.
Bibliografie: Morintz 1978, p. 135, fig. 73,74; Morintz, Anghelescu 1970, p. 388-394, fig. 21/11, 22/4,9, 24; Florescu 1991, p. 153-154, fig. 96/2, 97/1, 112/5, 122/6, 145/3, 146/1, 149/2, 159/2; Bolohan 2016, p. 55, pl. 19/5.

Judeţul Constanţa

439. Bugeac (Bugeac-Gheţărie), satul Bugeac, comuna Ostrov, judeţul Constanţa
Piese din bronz: ac – 1.
Cercetare: 1968-1969, 1972, 1978-1979.
Bibliografie: Bolohan 2016, p. 38.

440. Chirnogeni „Islaz", comuna Chirnogeni, judeţul Constanţa
Piese din silex: percutoare – 2.
Piese din lut: „pâinici" – 4.
Piese din bronz: seceră fragmentară – 1; inel de buclă – 1; brăţară – 1.
Bibliografie: Papasima 2006, 321-332, Pl. VII/2-3, 5-6; Neagu, Nopcea 2007, p. 472-473, pl. VI/1,3; Bolohan 2016, p. 40.

441. Gârliţa, satul Gârliţa, comuna Ostrov, judeţul Constanţa
Piese din os: seceră „tupik" fragmentară – 1.
Cercetare: S. Morintz, P. Diaconu, N. Anghelescu, 1964.
Loc păstrare: Colecţiile Muzeului de Arheologie Constanţa.
Bibliografie: Morintz, Anghelescu 1970, p. 400-402; Florescu 1991, p. 149-150, fig. 117/1; Bolohan 2016, p. 43.

442. Rasova-Malul Roşu, comuna Rasova, judeţul Constanţa
Piese din os: seceră „tupik" – 1.
Piese din piatră: piesă de formă discoidală – 1.
Cercetare: 1970, 1972-1973.
Loc păstrare: Colecţiile Muzeului de Arheologie Constanţa.
Bibliografie: Irimia 1974, p. 81; Bolohan 2016, p. 50.

443. Satu Nou „Valea lui Voicu", satul Satu Nou, comuna Oltina, judeţul Constanţa
Piese din os: mâner/tub – 1.

Piese din piatră: topor – 1; sceptru – 1.

Piese din lut: fusaiolă – 1.

Piese din bronz: brăţară – 1.

Bibliografie: Bolohan 2016, p. 52.

BULGARIA

444. Tutrakan[16], oraşul Tutrakan, regiunea Silistra

Piese din os: psalie fragmentară – 1.

Piese din lut: fusaiole – 3.

*Cercetare:*L. Vagalinski, V. Dinchev 1992; S. Alexandrov, 1995.

Bibliografie: Aleksandrov ş.a. 1998, p. 7-31, pl. 2/1-4 ; Bolohan 2016, p. 57.

445. Ruse, oraşul Ruse

Piese din piatră: sceptru de tip I – 1.

Bibliografie: Александров, Танева 2012, с. 73, обр. 13; Zidarov, Agul'nikov 2016, p. 217, fig. 2/1.

446. Popovo, oraşul Popovo, regiunea Tărgovište

Piese din piatră: sceptru de tip II – 1.

Bibliografie: Александров, Танева 2012, с, 72, обр. 1/1, 3; Zidarov, Agul'nikov 2016, p. 217, fig. 3/6.

447. Sava-Zornevo, satul Sava, regiunea Varnensk

Piese din lut: figurine antropomorfe – 11 (fig. 53/9)[17].

Cercetare: 1978.

Bibliografie: Tončeva 1991, p. 29-42, fig. 3, 5, 12, 14.

448. Kalčevo (fosta Midris), oraşul Jambol, regiunea Yambol

Piese din piatră: sceptru de tip II – 1; mojar – 1.

[16] În articolul semnat de S. Alexandrov, N. Siricov, E. Peter în Arhaeologia Bulgarica II (1998), sunt menţionate piese din piatră şi alte ustensile gospodăreşti, fără a fi specificat tipul acestora sau materia primă din care au fost prelucrate.

[17] În articolul semnat de G. Tončeva „Problemes de la plastique miniature de l'âge du bronze récent en Bulgarie du nord-est” (1991), pe lângă figurinele antropomorfe, sunt menţionate unelte şi arme, fără alte informaţii şi detalii despre acestea.

Bibliografie: Александров, Танева 2012, с. 72, обр. 1/2, 2/2-3; Zidarov, Agul'nikov 2016, p. 217, fig. 3/5.

449. Malomirovo, satul Malomirovo, regiunea Yambol

Piese din piatră: sceptre de tip III – 3.

Bibliografie: Христов, Илиев 2000, с. 28-29, обр. 2/а,в,г,д, 3/а,б,в; Zidarov, Agul'nikov 2016, p. 217, fig. 3/1-3.

450. Momina Čyrkva (fosta Jeljazkovo), oraşul Elhovo, regiunea Yambol

Piese din piatră: sceptru de tip III – 1; morjar – 1.

Loc păstrare: Colecţiile Muzeului din Jambol.

Bibliografie: Христов, Илиев 2000, с. 27-30, обр. 2/д,е, 3/г,е; Zidarov, Agul'nikov 2016, p. 217, fig. 3/4.

451. Voden-Ludogortsi, regiunea Yambol

Piese din piatră: sceptru de tip I – 2.

Bibliografie: Zidarov, Agul'nikov 2016, p. 217, fig. 2/2,4.

452. Isperich, regiunea Yambol

Piese din piatră: sceptru de tip I – 1.

Bibliografie: Zidarov, Agul'nikov 2016, p. 217, fig. 2/3.

453. Meden Rudnik, regiunea Yambol

Piese din piatră: sceptru de tip II – 3.

Bibliografie: Zidarov, Agul'nikov 2016, p. 217, fig. 3/8-10.

454. Kubadin, regiunea Yambol

Piese din piatră: sceptru de tip II – 1.

Bibliografie: Zidarov, Agul'nikov 2016, p. 217, fig. 3/7.

CULTURA NOUA

Tab. A1.1. Cultura Noua. Statistica artefactelor din bronz

Piese din bronz. Cultura Noua					
Tipuri	**ROMÂNIA**	**REP. MOLDOVA**	**UCRAINA**	**TOTAL:**	%
Ace de tip Rollennadel	23	3	5	**31**	*5,9%*
Ace cu capăt inelar	8	3	2	**13**	*2,4%*
Ace de tip Cipriot	13		2	**15**	*2,8%*
Ace cu capăt sferic	6	1	1	**8**	*1,5 %*
Ace cu capăt discoidal	5			**5**	*0,9%*
Ace cu capăt semisferic	2			**2**	*0,3%*
Ace cu 3 protuberanţe	1			**1**	*0,1%*
Ace cu 4 protuberanţe	18		3	**21**	*4,0%*
Ace cu capătul îngroşat	2		1	**3**	*0,5 %*
Ac cu urechiuşă laterală	2	1		**3**	*0,5%*
Ace cu c. semisf. şi urech. later.	1	1		**2**	*0,3%*
Ace cu capăt biconic		1		**1**	*0,1%*
Ace cu capăt conic	3			**3**	*0,5%*
Ace cu capăt rombic		1		**1**	*0,1%*
Ace de tip Hülsenkopfnadel	2			**2**	*0,3%*
Ace cu placă romboidală	6			**6**	*1,1%*
Ace simple	42	6	8	**56**	*10,7%*
Împungătoare	45	11	6	**62**	*11,8%*
Împungătoare-dăltiţă	1	1		**2**	*0,3%*
Împungătoare cu mâner din os	2			**2**	*0,3%*
Fibule	1			**1**	*0,1%*
Brăţări	14	3	3	**20**	*3,8%*
Pandantive	10	4	4	**18**	*3,4%*
Aplici	6	3	2	**11**	*2,1%*
Mărgele	4		1	**5**	*0,9%*
Cercei	3			**3**	*0,5%*
Inele de buclă	2		2	**4**	*0,7%*
Seceri	43	1	6	**50**	*9,5%*
Seceri de tip Heleşteni	2	1		**3**	*0,5%*
Seceri cu cârlig la mâner	30			**30**	*5,7%*
Seceri cu limbă la mâner	1			**1**	*0,1%*
Seceri cu buton	8			**8**	*1,5%*
Celturi	31			**31**	*5,9%*
Dălţi	14		1	**15**	*2,8%*
Daltă cu mâner din os	2			**2**	*0,3%*
Cuţite	8		1	**9**	*1,7%*
Cuţite cu mâner din os			1	**1**	*0,1%*
Mânere			1	**1**	*0,1%*
Pumnale	7	1	1	**9**	*1,7%*
Vârfuri de săgeţi	4		1	**5**	*0,9%*
Vârfuri de lance	8			**8**	*1,5%*
Topoare de luptă			1	**1**	*0,1%*

Săbii	2			**2**	*0,3%*
Ferestraie	1			**1**	*0,1%*
Psalie	1			**1**	*0,1%*
Atribut de podoabă	1			**1**	*0,1%*
Arc de fibulă	1			**1**	*0,1%*
Verigi	8			**8**	*1,5%*
Tije/sârme	3	11		**14**	*2,6%*
Turtiţe	1			**1**	*0,1%*
Plăcuţe	3	1	2	**6**	*1,1%*
Piese cu utilitate incertă			1	**1**	*0,1%*
Şlac		12		**12**	*2,2%*
TOTAL:	**401**	**66**	**56**	**523**	**100,00%**

Tab. A1.2. Cultura Noua. Statistica artefactelor din os

Piese din os. Cultura Noua					
Tipuri	**ROMÂNIA**	**REP. MOLDOVA**	**UCRAINA**	**TOTAL:**	%
Omoplaţi crestaţi	271	129	55	**455**	*24,6%*
Străpungătoare	255	109	21	**385**	*20,8%*
Străpungătoare-pieptene	1			**1**	*0,05%*
Ace	71	9	11	**91**	*4,9%*
Ace cu 4 protuberanţe	4	1	3	**8**	*0,4%*
Dălţi	89	15	1	**105**	*5,6%*
Răzuitoare	109	32	6	**147**	*7,9%*
Răzuitoare din copită de cal	5	7	2	**14**	*0,7%*
Cuţite-răzuitoare	49		3	**52**	*2,8%*
Pieptene-răzuitoare	36	7	1	**44**	*2,3%*
Şlefuitoare	12	6	3	**21**	*1,1%*
Seceri	2			**2**	*0,1%*
Seceri-tupik	37	10	7	**54**	*2,9%*
„Patine"	37	45	6	**88**	*4,7%*
Fusaiole	20	12	3	**35**	*1,8%*
Rondele cu orificiu	2			**2**	*0,1%*
Mânere	24			**24**	*1,3%*
Mânere-tub	17	7	1	**25**	*1,35%*
Spatule	7	3	1	**11**	*0,5%*
Suport pentru ace	1		1	**2**	*0,1%*
Lisuare	2			**2**	*0,1%*
Harpune	4	1		**5**	*0,2%*
Psalii	3	4	3	**10**	*0,5%*
Butoane	12	1		**13**	*0,7%*
Catarame		1		**1**	*0,05%*
Pandantive	4	4		**8**	*0,4%*
Inele	1			**1**	*0,05%*
Amulete	3			**3**	*0,16*
Pieptene	1			**1**	*0,05%*
Mărgele		1		**1**	*0,05%*
Nasturi		2		**2**	*0,1%*
Figurine antropomorfe	6			**5**	*0,2%*
Figurine zoomrfe	1			**1**	*0,05%*
Vârfuri de săgeţi	33	24	18	**75**	*4,0%*
Săpăligi	1			**1**	*0,05%*
Brăzdare	1			**1**	*0,05%*
Oase cu orificii	6	2		**8**	*0,4%*
Falangă perforată	1			**1**	*0,05%*
Astragali	5	24	1	**30**	*1,6%*
Astragali cu orificiu			2	**2**	*0,1%*
Piese cu utilitate incertă	54	54		**108**	*5,8%*
Semifabricate			1	**1**	*0,05%*
TOTAL:	**1187**	**510**	**150**	**1846**	**100,00%**

Tab. A1.3. Cultura Noua. Statistica artefactelor din materii dure animale

Piese din alte materii dure animale. Cultura Noua					
Tipuri de piese	**ROMÂNIA**	**REP. MOLDOVA**	**UCRAINA**	**TOTAL:**	%
Corn					
Psalii	13		1	**14**	*13,5%*
Străpungătoare	8		3	**11**	*10,6%*
Dalte		1		**1**	*0,9%*
Mânere	1			**1**	*0,9%*
Figurine antropomorfe	1			**1**	*0,9%*
Figurină zoomorfă	2			**2**	*1,9%*
Rondelă cu orificiu	1			**1**	*0,9%*
Suporturi pentru ace	8			**8**	*7,7%*
Vârfuri de săgeţi	26		1	**26**	*25,2%*
Topoare-ciocan	1			**1**	*0,9%*
Săpăligi	1			**1**	*0,9%*
Ciocane		4	2	**6**	*5,8%*
Harpoane	1			**1**	*0,9%*
Piese cu utilitate incertă	8	15	5	**28**	*17,1%*
Semifabricate	1			**1**	*0,9%*
TOTAL:	**72**	**20**	**12**	**103**	**100,00%**
Dinţi cu urme de prelucrare	3			**3**	
Pandantive din colţi de animal	19	1	1	**21**	
Scoică					
Pandantive	3		1	**4**	
Melc					
Pandantive	2			**2**	

Tab. A1.4. Cultura Noua. Statistica artefactelor din lut

Piese din lut ars. Cultura Noua					
Tipuri	**ROMÂNIA**	**REP. MOLDOVA**	**UCRAINA**	**TOTAL:**	%
Fusaiole	74	10	8	**92**	*28,0%*
Fusaiole din perete ceramic		4		**4**	*1,2%*
Rondele	8	12	2	**22**	*6,7%*
Con	1			**1**	*0,3%*
Figurine antropomorfe	6	2		**8**	*2,4%*
Repr. antrop. pe vas ceramic	1			**1**	*0,3%*
Figurine zoomorfe	4	5		**9**	*2,7%*
Pandantive	1			**1**	*0,3%*
Mărgele	2			**2**	*0,6%*
„Pâinici"	7	17	9	**33**	*10,06*
Bile	46	18		**64**	*19,5%*
„Covrigi"			1	**1**	*0,3%*
Turtiţe	3	2	2	**7**	*2,1%*
Butoane	1			**1**	*0,3%*
Roţi miniaturale	5	1		**6**	*1,8%*
Falos	1			**1**	*0,3%*
Vase miniaturale	7	3	16	**27**	*8,2%*
Creuzete/linguri	9	19	2	**30**	*9,1%*
Mosoare			3	**3**	*0,9%*
Greutăţi	9			**2**	*0,6%*
Forme de turnare	9			**9**	*2,7%*
Duze	1			**1**	*0,3%*
Piese cu utilitate incertă	1		2	**3**	*0,9%*
TOTAL:	**196**	**93**	**45**	**328**	**100,00%**

Tab. A1.5. Cultura Noua. Statistica artefactelor din piatră

Piese din piatră. Cultura Noua.					
Tipuri	**ROMÂNIA**	**REP. MOLDOVA**	**UCRAINA**	**TOTAL:**	%
Abrazive	2	288	1	**291**	*36,5%*
Şlefuitoare	3	34	2	**39**	*4,8%*
Şlefuitoare „utiujok"		2		**2**	*0,2%*
Cute	4	9	2	**15**	*1,8%*
Cuţite	1			**1**	*0,1%*
Cosoare (Krummesser)	50			**50**	*6,2%*
Dalte	1			**1**	*0,1%*
Percutoare	13	24	3	**40**	*5,0%*
Polizoare	6	11	1	**18**	*2,2%*
Râşniţe	28	16	14	**58**	*7,2%*
Frecătoare	34	23	11	**68**	*8,5%*
Pisăloage		3	1	**4**	*0,5%*
Bile	2			**2**	*0,2%*
Discuri		47	1	**48**	*6,0%*
Fusaiole	1			**1**	*0,1%*
Greutăţi			1	**1**	*0,1%*
Rondele cu orificiu	1			**1**	*0,1%*
Mărgele de calcar	21			**21**	*2,6%*
Piese în formă de ou	2	3		**5**	*0,6%*
Forme de turnare	11	14	11	**36**	*4,5%*
Măciuci	4	5		**9**	*1,1%*
Sceptre	8	1		**9**	*1,1%*
Topoare	35	13	4	**52**	*6,5%*
Topoare-ciocan	8			**8**	*1,0%*
Nicovale		4		**4**	*0,5%*
Piese cu utilitate incertă	4	8	1	**13**	*1,6%*
TOTAL:	**239**	**505**	**53**	**797**	**100,00%**

Tab. A1.6. Cultura Noua. Statistica artefactelor din silex

Piese din silex. Cultura Noua.					
Tipuri	**ROMÂNIA**	**REP. MOLDOVA**	**UCRAINA**	**TOTAL:**	%
Cosoare (Krummesser)	50	3	3	**56**	*2,9%*
Daltă	1			**1**	*0,5%*
Percutoare	2	28	1	**31**	*16,5%*
Gratoare	4	18	1	**23**	*12,2%*
Lame	13	44	1	**58**	*31,0%*
Vârfuri de săgeţi	11	3	2	**16**	*8,5%*
Topoare	1	1		**2**	*1,0%*
TOTAL:	**82**	**97**	**8**	**187**	**100,00%**

CULTURA SABATINOVKA

Tab. A1.7. Cultura Sabatinovka. Statistica artefactelor din bronz

Piese din bronz. Cultura Sabatinovka					
Tipuri	**UCRAINA**	**PEN. CRIMEEA**	**REP. MOLDOVA**	**TOTAL:**	%
Ace de tip Rollennadel	8		1	**9**	*4,5%*
Ace cu capăt inelar	4	2	1	**7**	*3,5%*
Ace de tip Cipriot	1			**1**	*0,5%*
Ac cu capăt semisferic			3	**3**	*1,5%*
Ace cu placă romboidală	2			**2**	*1,0%*
Ace de tip Hülsenkopfnadel	1			**1**	*0,5%*
Ac cu capăt urechiuşă laterală		1		**1**	*0,5%*
Ace simple	10	1	2	**13**	*6,5%*
Împungătoare	31	6	6	**43**	*21,5%*
Împungătoare-dăltiţă	1			**1**	*0,5%*
Tuburi	2			**2**	*1,0%*
Brăţări	4	1	1	**6**	*3,0%*
Aplici	2			**2**	*1,0%*
Mărgele		1	2	**3**	*1,5%*
Cercei			1	**1**	*0,5%*
Inele de buclă	4	2	1	**7**	*3,5%*
Cârlig	1			**1**	*0,5%*
Seceri	24		1	**25**	*12,5%*
Seceri cu cârlig la mâner		1	1	**2**	*1,0%*
Celturi	14			**14**	*7,0%*
Dălţi	2		1	**3**	*1,5%*
Cuţite	17	3	3	**23**	*11,5%*
Pumnale	8		1	**9**	*4,5%*
Vârf de săgeţi	1		2	**3**	*1,5%*
Vârf de lance	5			**5**	*2,5%*
Cazane	2			**2**	*1,0%*
Tije/sârme	6		2	**8**	*4,0%*
Plăcuţă			2	**2**	*1,0%*
Piese cu utilitate incertă	1			**1**	*0,5%*
TOTAL:	**151**	**18**	**31**	**200**	**100,00%**

Tab. A1.8. Cultura Sabatinovka. Statistica artefactelor din os

Piese din os. Cultura Sabatinovka.					
Tipuri	**UCRAINA**	**PEN. CRIMEEA**	**REP. MOLDOVA**	**TOTAL:**	%
Omoplaţi crestaţi	60	22	7	**89**	*12,8%*
Străpungătoare	36	28	43	**107**	*15,4%*
Străpungătoare denticulate	4	10		**14**	*2,0%*
Ace	10	3	1	**14**	*2,0%*
Dălţi	1	1		**2**	*0,2%*
Răzuitoare	26	1	19	**46**	*6,6%*
Răzuitoare din copită de cal	4	1	11	**16**	*2,3%*
Pieptene-răzuitoare	4	3	1	**8**	*1,1%*
Şlefuitoare	19	5	3	**27**	*3,9%*
Seceri-tupik	26	2	9	**37**	*5,3%*
„Patine"	17	2	2	**21**	*3,0%*
Fusaiole	13	5		**18**	*2,6%*
Mânere	5		3	**8**	*1,1%*
Mânere-tub	2	12	1	**15**	*2,1%*
Harpună	3		1	**4**	*0,5%*
Psalii	4	6	1	**11**	*1,5%*
Pandantive	3	6	1	**10**	*1,4%*
Aplici		2		**2**	*0,2%*
Rondele	2			**2**	*0,2%*
Nasturi		2	1	**3**	*0,4%*
Suport pentru ace	1			**1**	*0,1%*
Mărgele		7		**7**	*1,0%*
Vârfuri de săgeţi	12	4	1	**17**	*2,4%*
Vârfuri de lance	2			**2**	*0,2%*
Oase cu orificii	16		2	**18**	*2,6%*
Astragali	34	5	12	**51**	*7,3%*
Falange	3			**3**	*0,4%*
Falange cu orificiu		1		**1**	*0,1%*
Figurine zoomorfe	2			**2**	*0,2%*
Piesă din os uman	1			**1**	*0,1%*
Piese cu utilitate incertă	18		115	**143**	*20,6%*
Semifabricate	2			**2**	*0,2%*
TOTAL:	**330**	**128**	**224**	**692**	**100,00%**

Tab. A1.9. Cultura Sabatinovka. Statistica artefactelor din materii dure animale

Piese din alte materii dure animale. Cultura Sabatinovka					
Tipuri	**UCRAINA**	**PEN.CRIMEEA**	**REP. MOLDOVA**	**TOTAL:**	%
Corn					
Răzuitor			1	**1**	*3,7%*
Psalii	1	2	2	**5**	*18,5%*
Străpungătoare	1	1	4	**6**	*22,2%*
Mânere			1	**1**	*3,7%*
Mânere-tub		3		**3**	*11,1%*
Pandantive			1	**1**	*3,7%*
Ciocane	2			**2**	*7,4%*
Piese cu utilitate incertă			8	**8**	*29,6%*
Semifabricate	1			**1**	*3,7%*
TOTAL:	**5**	**6**	**9**	**27**	**100,00%**
Dinte de animal					
Dinţi cu urme de prelucrare			2	**2**	
Pandantive	1	1		**2**	
TOTAL:	**1**	**1**	**2**	**4**	
Scoică					
Pandantive	2	3		**5**	

Tab. A1.10. Cultura Sabatinovka. Statistica artefactelor din lut

Piese din lut ars. Cultura Sabatinovka					
Tipuri	**UCRAINA**	**PEN. CRIMEEA**	**REP. MOLDOVA**	**TOTAL:**	%
Fusaiole	13	12	5	**30**	*10,6%*
Fusaiole din perete ceramic		2	2	**4**	*1,4%*
Rondele	10	1	6	**17**	*6,0%*
Figurine antropomorfe	13	1		**14**	*4,9%*
Figurine zoomorfe	9	3	10	**22**	*7,7%*
Mărgele		1	1	**2**	*0,7%*
„Pâinici"	70		41	**111**	*39,2%*
Bile	7	2	9	**18**	*6,3%*
Covrigi	2			**2**	*0,7%*
Turtiţe	9	1	4	**14**	*4,9%*
Roţi miniaturale	3	4	4	**11**	*3,8%*
Vase miniaturale	1	3	7	**11**	*3,8%*
Creuzete/linguri	3		4	**7**	*2,4%*
Mosoare		1	1	**2**	*0,7%*
Greutăţi	2	1		**3**	*1,0%*
Forme de turnare	6		1	**7**	*2,4%*
Şlefuitoare	1		1	**2**	*0,7%*
Disc ceramic			1	**1**	*0,3%*
Piese cu utilitate incertă	1		4	**5**	*0,1%*
TOTAL:	**150**	**32**	**101**	**283**	**100,00%**

Tab. A1.11. Cultura Sabatinovka. Statistica artefactelor din piatră

Piese din piatră. Cultura Sabatinovka					
Tipuri	**UCRAINA**	**PEN. CRIMEEA**	**REP. MOLDOVA**	**TOTAL:**	%
Abrazive	14		230	**244**	*27,4%*
Şlefuitoare	10	23	34	**67**	*7,5%*
Şlefuitoare „utiujok"	13	1	1	**15**	*1,6%*
Cute	13	11	3	**27**	*3,0%*
Cosoare (Krummesser)	4			**4**	*0,4%*
Percutoare	13	3	16	**32**	*3,6%*
Polizoare			4	**4**	*0,4%*
Râşniţe	56	3	63	**122**	*13,7%*
Frecătoare	47	27	30	**104**	*11,7%*
Pisăloage	10	2		**12**	*1,35%*
Bile	4			**4**	*0,4%*
Discuri	6	1	18	**25**	*2,8%*
Fusaiole	1	1	1	**3**	*0,2%*
Greutate	1	5		**6**	*0,6%*
Rondele	5			**5**	*0,5%*
Rondele cu orificiu		3		**3**	*0,33%*
Figurine antropomorfe	1			**1**	*0,1%*
Figurine zoomorfe	2			**2**	*0,2%*
Pandantive	1			**1**	*0,1%*
Piese în formă de ou	9	2		**11**	*1,2%*
Forme de turnare	65	7	2	**74**	*8,3%*
Măciuci	2	2	1	**5**	*5,6%*
Sceptre	9	1		**10**	*1,12%*
Mojare	5	6		**11**	*1,2%*
Topoare	20	11	5	**36**	*4,05%*
Ciocane de mână			2	**2**	*0,2%*
Vârf de săgeată	1			**1**	*0,1%*
Topoare-ciocan	3			**3**	*0,33%*
Nicovale	6			**6**	*0,6%*
Fragmente de capac	1			**1**	*0,1%*
Piese cu utilitate incertă	19	1	28	48	*5,4%*
TOTAL:	**341**	**110**	**438**	**889**	**100,00%**

Tab. A1.12. Cultura Sabatinovka. Statistica artefactelor din silex

Piese din silex. Cultura Sabatinovka					
Tipuri de piese	**UCRAINA**	**PEN. CRIMEEA**	**REP. MOLDOVA**	**TOTAL:**	%
Cosoare (Krummesser)	7	26		**33**	37,0%
Percutoare	1	1	8	**10**	*11,2%*
Gratoare	16		6	**22**	*24,7%*
Lame	8		10	**18**	*20,2%*
Vârfuri de săgeţi		2		**2**	*2,2%*
Vârf			1	**1**	*1,1%*
Piesă cu utilitate incertă			1	**1**	*1,1%*
Răzuitoare			2	**2**	*2,1%*
TOTAL:	**32**	**29**	**28**	**89**	**100,00%**

CULTURA COSLOGENI

Tab. A1.13. Cultura Coslogeni. Statistica artefactelor din bronz

Piese din bronz. Cultura Coslogeni				
Tipuri	**ROMÂNIA**	**BULGARIA**	**TOTAL:**	%
Ace cu placă romboidală	2		**2**	*5,5%*
Ace simple	12		**12**	*33,3%*
Împungătoare	4		**4**	*11,1%*
Fibule	1		**1**	*2,7%*
Brăţări	3		**3**	*8,3%*
Inel de buclă	1		**1**	*2,7%*
Lănţişor	1		**1**	*2,7%*
Seceri	1		**1**	*2,7%*
Celturi	1		**1**	*2,7%*
Cuţite	5		**5**	*13,8%*
Pumnale	1		**1**	*2,7%*
Vârf de săgeţi	2		**2**	*5,5%*
Vârf de lance	1		**1**	*2,7%*
Plăcuţe cu ornament repousse	1		**1**	*2,7%*
TOTAL:	**36**	**0**	**36**	**100,00%**

Tab. A1.14. Cultura Coslogeni. Statistica artefactelor din os

Piese din os. Cultura Coslogeni				
Tipuri	**ROMÂNIA**	**BULGARIA**	**TOTAL:**	%
Omoplaţi crestaţi	20		**20**	*43%*
Străpungătoare	4		**4**	*9%*
Cuţite-răzuitoare	2		**2**	*4,30%*
Şlefuitoare	1		**1**	*2,17%*
Seceri-tupik	3		**3**	*6,50%*
„Patine"	3		**3**	*6,50%*
Fusaiole	3		**3**	*6,50%*
Mânere	2		**2**	*4,30%*
Mânere-tub	1		**1**	*2,17%*
Spatule	2		**2**	*4,30%*
Psalii	1	1	**2**	*4,30%*
Butoane	1		**1**	*2,17%*
Astragali	1		**1**	*2,17%*
Piese cu utilitate incertă	1		**1**	*2,17%*
TOTAL:	**45**	**1**	**46**	**100,00%**

Tab. A1.15. Cultura Coslogeni. Statistica artefactelor din materii dure animale

Piese din alte materii dure animale. Cultura Coslogeni				
Tipuri	**ROMÂNIA**	**BULGARIA**	**TOTAL:**	%
Corn				
Psalii	2		**2**	*34%*
Mânere	1		**1**	*16,60%*
Măciuci	1		**1**	*16,60%*
Săpălige	1		**1**	*16,60%*
Piese cu utilitate incertă	1		**1**	*16,60%*
TOTAL:	**6**	**0**	**6**	**100,00%**
Dinte de animal				
Pandantive	1		**1**	

Tab. A1.16. Cultura Coslogeni. Statistica artefactelor din lut.

Piese din lut ars. Cultura Coslogeni				
Tipuri	**ROMÂNIA**	**BULGARIA**	**TOTAL:**	%
Fusaiole	5	3	**8**	*12,3%*
Figurine antropomorfe		11	**11**	*16,9%*
Figurine zoomorfe	3		**3**	*4,6%*
„Pâinici"	4		**4**	*6,1%*
Bile	22		**22**	*33,8%*
„Covrigi"	4		**4**	*6,1%*
Turtiţe	7		**7**	*10,7%*
Roţi miniaturale	3		**3**	*4,6%*
Vase miniaturale	2		**2**	*3,0%*
Greutăţi	1		**1**	*1,5%*
TOTAL:	**51**	**14**	**65**	**100,00%**

Tab. A1.17. Cultura Coslogeni. Statistica artefactelor din piatră

Piese din piatră. Cultura Coslogeni				
Tipuri	**ROMÂNIA**	**BULGARIA**	**TOTAL:**	%
Cute	2		**2**	*3,70%*
Cosoare (Krummesser)	1		**1**	*1,80%*
Dalte	2		**2**	*3,70%*
Râşniţe	15		**15**	*28,30%*
Frecătoare	6		**6**	*11,30%*
Forme de turnare	7		**7**	*5,60%*
Sceptre	2	14	**16**	*30,10%*
Mojare		2	**2**	*3,70%*
Topoare	6		**6**	*7,50%*
Topoare-ciocan	1		**1**	*1,80%*
Piese cu utilitate incertă	1		**1**	*1,80%*
TOTAL:	**43**	**16**	**59**	**100,00%**

Tab. A1.18. Cultura Coslogeni. Statistica artefactelor din silex

Piese din silex. Cultura Coslogeni				
Tipuri	**ROMÂNIA**	**BULGARIA**	**TOTAL:**	%
Percutoare	3		**3**	*19%*
Lame	11		**11**	*68,5%*
Vârfuri de săgeţi	2		**2**	*12,5%*
TOTAL:	**16**	**0**	**16**	**100,00%**

Tab. A1.19. Complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni. Statistica artefactelor din bronz

Piese din bronz					
Tipuri	**NOUA**	**SABATINOVKA**	**COSLOGENI**	**TOTAL:**	%
Ace de tip Rollennadel	31	9		**40**	*5,3%*
Ace cu capăt inelar	13	7		**20**	*2,6%*
Ace de tip Cipriot	15	1		**16**	*2,1%*
Ace cu capăt sferic	8			**8**	*1,06%*
Ace cu capăt discoidal	5			**5**	*0,6%*
Ace cu capăt semisferic	2	3		**5**	*0,6%*
Ace cu 3 protuberanţe	1			**1**	*0,1%*
Ace cu 4 protuberanţe	21			**21**	*2,7%*
Ace cu capătul îngroşat	3			**3**	*0,3%*
Ac cu urechiuşă laterală	3	1		**4**	0,5%
Ace cu cap semisferic şi urechiuşă laterală	2			**2**	*0,2%*
Ace cu capăt biconic	1			**1**	*0,13%*
Ace cu capăt conic	3			**3**	*0,3%*
Ace cu capăt rombic	1			**1**	*0,13%*
Ace de tip Hülsenkopfnadel	2	1		**3**	*0,3%*
Ace cu placă romboidală	6	2	2	**10**	*1,3%*
Ace simple	56	13	12	**81**	*10,7%*
Împungătoare	62	43	4	**109**	*14,4%*
Împungătoare-dăltiţă	2	1		**3**	*0,3%*
Împungătoare cu mâner din os	2			**2**	*0,2%*
Fibule	1		1	**2**	*0,2%*
Brăţări	20	5	3	**28**	*3,7%*
Pandantive	18			**18**	*2,3%*
Aplici	11	2		**13**	*1,7%*
Mărgele	5	3		**8**	*1,06%*
Cercei	3	1		**4**	*0,5%*
Inele de buclă	4	7	1	**12**	*1,5%*
Seceri	50	25	1	**76**	*10,0%*
Seceri de tip Heleşteni	3			**3**	*0,3%*
Seceri cu cârlig la mâner	30	2		**32**	*4,2%*
Seceri cu limbă la mâner	1			**1**	*0,1%*
Seceri cu buton	8			**8**	*1,06%*
Celturi	31	14	1	**46**	*6,1%*
Dălţi	15	3		**18**	*2,3%*
Daltă cu mâner din os	2			**2**	*0,2%*
Cuţite	9	23	5	**37**	*4,9%*
Cuţite cu mâner din os	1			**1**	*0,1%*
Cârlig de pescuit		1		**1**	*0,1%*
Mânere	1			**1**	*0,1%*
Pumnale	9	9	1	**19**	*2,5%*

Vârfuri de săgeţi	5	3	2	**10**	*1,3%*
Vârfuri de lance	8	5	1	**14**	*1,8%*
Topoare de luptă	1			**1**	*0,1%*
Săbii	2			**2**	*0,2%*
Ferestraie	1			**1**	*0,1%*
Psalii	1			**1**	*0,1%*
Arc de fibulă	1			**1**	*0,1%*
Cazane		2		**2**	*0,2%*
Verigi	8			**8**	*1,06%*
Tije/sârme	14	8		**22**	*2,9%*
Atribut de podoabă	1			**1**	*0,1%*
Turtiţe	1			**1**	*0,1%*
Plăcuţe	6	2		**8**	*1,06%*
Piese cu utilitate incertă	1	1		**3**	*0,3%*
Şlac	12			**12**	*1,5%*
TOTAL:	**523**	**197**	**34**	**754**	**100,00%**

Tab. A1.20. Complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni. Statistica artefactelor din os

Piese din os					
Tipuri	**NOUA**	**SABATINOVKA**	**COSLOGENI**	**TOTAL:**	%
Omoplaţi crestaţi	455	89	20	**564**	*21,8%*
Străpungătoare	385	107	4	**496**	*19,2%*
Străpungătoare-pieptene	1			**1**	*0,03%*
Străpungătoare denticulate		14		**14**	*0,5%*
Ace	91	14		**105**	*4,0%*
Ace cu 4 protuberanţe	8			**8**	*0,3%*
Dălţi	105	2		**107**	*4,1%*
Răzuitoare	152	46		**198**	*7,6%*
Răzuitoare din copită	14	16		**30**	*1,16%*
Cuţite-răzuitoare	47		2	**49**	*1,8%*
Pieptene-răzuitoare	44	8		**52**	*2,0%*
Şlefuitoare	21	27	1	**49**	*1,8%*
Seceri	2			**2**	*0,07%*
Seceri-tupik	54	37	3	**94**	*3,6%*
„Patine"	88	21	3	**112**	*4,33%*
Fusaiole	37	18		**55**	*2,1%*
Rondele	2	2		**4**	*0,15%*
Mânere	24	8	2	**34**	*1,3%*
Mânere-tub	25	15	1	**41**	*1,5%*
Spatule	11		2	**13**	*0,5%*
Suport pentru ace	2	1		**3**	*0,11%*
Lisuare	2			**2**	*0,07%*
Harpoane	5	4		**9**	*0,3%*
Psalii	10	11	2	**23**	*0,8%*
Butoane	13		1	**14**	*0,5%*
Aplici		2		**2**	*0,07%*
Pandantive	9	10		**19**	*0,7%*
Mărgele	1	7		**8**	*0,3%*
Inele	1			**1**	*0,03%*
Amulete	3			**3**	*0,11%*
Pieptene	1			**1**	*0,03%*
Nasturi	2	3		**5**	*0,19%*
Figurine antropomorfe	5			**5**	*0,19%*
Figurine zoomorfe		2		**2**	*0,07%*
Vârfuri de săgeţi	75	17		**92**	*3,5%*
Vârfuri de lance		2		**2**	*0,07%*
Săpăligi	1			**1**	*0,03%*
Brăzdare	1			**1**	*0,03%*
Oase cu orificii	8	18		**26**	*1,0%*
Astragali	30	51	1	**82**	*3,17%*
Astragali cu orificiu	2			**2**	*0,07%*
Falange		3		**3**	*0,11%*
Falange cu orificiu	1	1		**2**	*0,07%*
Piesă incertă din os uman		1		**1**	*0,03%*
Piese cu utilitate incertă	108	133	1	**242**	*9,37%*
Semifabricate	1	2		**3**	*0,11%*
TOTAL:	**1847**	**692**	**43**	**2582**	**100,00%**

Tab. A1.21. Complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni.
Statistica artefactelor din materii dure animale

Piese din alte materii dure animale					
Tipuri	**NOUA**	**SABATINOVKA**	**COSLOGENI**	**TOTAL:**	%
Corn					
Psalii	14	5	2	**21**	*15,5%*
Străpungătoare	11	6		**17**	*12,5%*
Răzuitoare		1		**1**	*0,74%*
Dalte	1			**1**	*0,74%*
Mânere	1	1	1	**3**	*2,2%*
Mânere-tub		3		**3**	*2,2%*
Figurine antropomorfe	1			**1**	*0,74%*
Figurine zoomorfe	2			**2**	*1,48%*
Rondelă cu orificiu	1			**1**	*0,74%*
Pandantive		1		**1**	*0,74%*
Suporturi pentru ace	8			**8**	*5,9%*
Vârfuri de săgeţi	26			**26**	*19,2%*
Topoare-ciocan	1			**1**	*0,74%*
Ciocane	6	2		**8**	*5,9%*
Măciuci			1	**1**	*0,74%*
Săpăligi	1		1	**3**	*2,2%*
Harpoane	1			**1**	*0,74%*
Piese cu utilitate incertă	28	5	1	**34**	*25,1%*
Semifabricate	1	1		**2**	*1,48%*
TOTAL:	**103**	**25**	**6**	**135**	**100,00%**
Dinte de animal					
Dinţi cu urme de prelucrare	3	2		**5**	
Pandantive din colţi de animal	21	2		**23**	
Scoică					
Pandantive	4	5		**9**	
Melc					
Pandantive	2			**2**	

Tab. A1.22. Complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni. Statistica artefactelor din lut

Piese din lut ars					
Tipuri	**NOUA**	**SABATINOVKA**	**COSLOGENI**	**TOTAL:**	%
Fusaiole	92	30	8	**130**	*19,0%*
Fusaiole din perete ceramic	4	4		**8**	*1,17%*
Rondele	22	17		**39**	*5,7%*
Con	1			**1**	*0,14%*
Figurine antropomorfe	8	14	11	**33**	*4,8%*
Repr. antrop. pe vas ceramic	1			**1**	*0,14%*
Figurine zoomorfe	9	22	3	**34**	*4,9%*
Pandantive	1			**1**	*0,14%*
Mărgele	2	2		**4**	*0,5%*
„Pâinici"	35	111	4	**150**	*21,9%*
Bile	64	18	22	**104**	*15,2%*
„Covrigi"	1	2	4	**7**	*1,02%*
Turtiţe	7	14	7	**28**	*4,09%*
Butoane	1			**1**	*0,14%*
Roţi miniaturale	6	11	3	**20**	*2,9%*
Falos	1			**1**	*0,14%*
Vase miniaturale	26	11	2	**39**	*5,7%*
Creuzete/linguri	30	7		**37**	*5,4%*
Mosoare	3	2		**5**	*0,7%*
Greutăţi	9	3		**12**	*1,7%*
Forme de turnare	9	7		**16**	*2,3%*
Duze	1			**1**	*0,14%*
Şlefuitoare		2		**2**	*0,2%*
Disc ceramic		1		**1**	*0,14%*
Piese cu utilitate incertă	3	5		**8**	*1,1%*
TOTAL:	**336**	**283**	**64**	**683**	**100,00%**

Tab. A1.23. Complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni.
Statistica artefactelor din piatră

Piese din piatră					
Tipuri	**NOUA**	**SABATINOVKA**	**COSLOGENI**	**TOTAL:**	%
Abrazive	291	244		**535**	*30,6%*
Şlefuitoare	39	67		**106**	*6,07%*
Şlefuitoare „utiujok"	2	15		**17**	*0,9%*
Cute	15	27	2	**44**	*2,5%*
Cuţite	1			**1**	*0,05%*
Cosoare (Krummesser)	50	4	1	**55**	*3,15%*
Dalte	1		2	**3**	*0,17%*
Percutoare	40	32		**72**	*4,1%*
Polizoare	18	4		**24**	*1,3%*
Râşniţe	58	122	15	**195**	*11,1%*
Frecătoare	68	104	6	**178**	*10,2%*
Pisăloage	4	12		**16**	*0,9%*
Bile	2	4		**6**	*0,3*
Discuri	48	25		**73**	*4,1%*
Fusaiole	1	3		**4**	*0,17%*
Greutăţi	1	6		**7**	*0,4%*
Rondele		5		**5**	*0,2%*
Rondele cu orificiu	1	3		**4**	*0,22%*
Figurine antropomorfe		1		**1**	*0,05%*
Figurine zoomorfe		2		**2**	*0,11%*
Pandantive		1		**1**	*0,05%*
Mărgele de calcar	21			**21**	*1,2%*
Piese în formă de ou	5	11		**16**	*0,9%*
Forme de turnare	36	74	7	**117**	*6,7%*
Măciuci	9	5		**14**	*0,8%*
Sceptre	9	10	16	**35**	*2,0%*
Mojare		11	2	**13**	*0,7%*
Topoare	52	36	6	**94**	*5,3%*
Vârf de săgeată		1		**1**	*0,05%*
Topoare-ciocan	8	3	1	**12**	*0,6%*
Nicovale	4	6		**10**	*0,5%*
Ciocan de mână		2		**2**	*0,11%*
Fragmente de capac		1		**1**	*0,05%*
Piese cu utilitate incertă	13	48		**61**	*3,4%*
TOTAL:	**797**	**892**	**58**	**1746**	**100,00%**

Tab. A1.24. Complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni. Statistica artefactelor din silex

Piese din silex					
Tipuri	**NOUA**	**SABATINOVKA**	**COSLOGENI**	**TOTAL:**	%
Cosoare (Krummesser)	56	33		**89**	*30,4%*
Percutoare	31	10	3	**44**	*15,0%*
Gratoare	23	22		**45**	*15,4%*
Dalte	1			**1**	*0,3%*
Lame	58	18	11	**87**	*29,7%*
Vârfuri de săgeţi	16	2	2	**20**	*6,8%*
Topoare	2			**2**	*0,6%*
Răzuitoare		2		**2**	*0,6%*
Vârf		1		**1**	*0,3%*
Piesă cu utilitate incertă		1		**1**	*0,3%*
TOTAL:	**187**	**89**	**16**	**292**	**100,00%**

ANEXA 2

TIPOLOGIA CERAMICII

Analiza tipologică detaliată a ceramicii descoperite în cadrul aşezărilor de tip N-S-C este foarte dificilă, având în vedere varietatea mare de forme, starea fragmentară a ceramicii, la care se adaugă numărul redus al publicațiilor în care sunt prezentate tipologic şi statistic formele ceramice descoperite. O altă problemă ce vine în defavoarea unei analize tipologice detaliate a materialului ceramic o reprezintă accesul limitat la colecţiile arheologice, aflate în păstrarea mai multor instituţii de profil, mai ales cele din afara țării. Cu toate acestea, am efectuat o primă analiză tipologică a ceramicii pe complex cultural. La baza tipologiei elaborate de noi au stat patru dintre tipologiile existente pentru culturile Noua (Sava 1998, p. 279-292; Sava 2002, s. 25-42; Sava 2014, p. 22-404, p. 427-433; Diaconu 2014a, p. 116-136), Sabatinovka (Gerškovič 1997, c. 125-144) și Coslogeni (Bolohan 2016, p. 124-131).

Tipul I. ***Vase cu două torți (Kantharos)*** (fig. 96-98).Vase de dimensiuni mici şi medii, cu corpul bitronconic sau rotunjit, lucrate îngrijit, cu suprafaţa exterioară lustruită în multe din cazuri. Sunt prevăzute cu două toarte supraînălţate, ce pot avea secţiune ovală, plată, lenticulară sau în formă de şa, fiind trase din buză şi aplicate, de cele mai multe ori, pe umărul vasului. Deseori, umărul este bine accentuat printr-un prag. Este o formă întâlnită des în mediul culturilor Noua (Балагурі 1968, рис. 5/8,11; Смирнова 1972, рис. 2/1-2; Черняков 1985, рис. 30/6-7; Dumitroaia 1986, p. 18, fig. 7/4; Florescu, Florescu 1990, p. 65, fig. 19-20; Florescu 1991, fig. 30/13, 49/3, 54/24, 60/5; Smirnova 1993, Abb. 10/22, 11/2,12, 15,18,20,22; Cavruc 2003, Foto 252; Dascălu 2007, pl. 8/15; Sava 2014, fig. 10/5, 7-8; 13/13, 14/1; 33/8, 28/3; 40/1-2; 74/1-7; 130/23-26, 28-29; 133/5 ş.a) şi Coslogeni (Стефанов 1974, обр. 16а; Morintz 1978, fig. 64/1-2,4, 71/5-6; Todorova 1982, Abb. 11; Alexandrov et.al. 1998, Pl. 7/2; Bolohan 2016, p. 129, Pl. 17, 18) şi doar sporadic în cel al culturii Sabatinovka (Шарафутдинова 1964, рис. 4/7; Черняков 1985, рис. 30/7-8; Березанская и др. 1986, рис. 27/1-2,4,9; Клюшенцев 1995, рис.12; Gerškovič 1999, Taf. 31/12; Sava 2014, fig. 168/2, 171/1, 187/11, 201/1-3). Deşi este descoperit frecvent în mediul culturii Noua, acest tip de vas reprezintă o preluare din culturile bronzului mijlociu, în special Monteoru (Florescu, Buzdugan 1962, p. 304-305, fig.2; Zaharia 1987, fig.10, 13/5; Sava 1998, p. 283), respectiva formă de vas fiind cunoscută şi în mediul culturilor Komarow (Крушельницька 1976, рис. 1/6, 3/2-4), Wietenberg (Sava 1998, s. 283); Tei (Leahu 2003, Pl. LII/1,2,4). Analogii găsim şi în cadrul culturii Tšineck (Молодцов 1994, рис. 1/11). De cele mai multe ori, acestea nu prezintă decor, însă sunt cunoscute destule exemplare cu ornament executat prin incizii şi caneluri. Prezenţa preponderentă a acestor vase în complexe funerare poate presupune un caracter ritualic, ceremonial (Dietrich 2011b, p. 115-

119). Însă, cu aceeaşi probabilitate, ele puteau fi utilizate în diferite activităţi casnice sau pentru păstrarea lichidelor. În baza caracteristicilor morfologice, vasele cu două toarte pot fi divizate în mai multe subtipuri şi variante.

Subtipul I.1. reprezintă vase cu două toarte supraînălţate în formă de bandă şi cu secţiunea în formă de şa. Aici pot fi diferenţiate 4 variante:

Varianta 1. Vase cu corpul bitronconic şi buza uşor evazată, prevăzute cu două toarte supraînălţate în formă de bandă şi secţiunea în formă de şa;

Varianta 2. Vase cu corpul sferic, buza uşor evazată şi două toarte supraînălţate în formă de bandă, secţiunea în formă de şa;

Varianta 3. Vase cu corpul rotunjit, buza uşor evazată şi două toarte supraînălţate în formă de bandă şi secţiunea în formă de şa;

Varianta 4. Vase cu pereţii aproape drepţi, buza uşor evazată şi două toarte supraînălţate în formă de bandă şi secţiunea în formă de şa.

Subtipul I.2 reprezintă vase cu două toarte supraînălţate transversale şi cu secţiunea ovală sau plan-convexă. Aici pot fi diferenţiate 5 variante:

Varianta 1. Vase cu corpul bitronconic şi buza uşor evazată, prevăzute cu două toarte supraînălţate;

Varianta 2. Vase cu corpul rotunjit şi buza trasă în interior, prevăzute cu două toarte supraînălţate;

Varianta 3. Vase cu corpul rotunjit şi buza evazată, prevăzut cu două toarte supraînălţate;

Varianta 4. Vase cu corpul rotunjit, buza dreaptă şi baza convexă, prevăzute cu două toarte supraînălţate;

Varianta 5. Vase cu pereţii aproape drepţi şi buza uşor evazată, prevăzute cu două toarte supraînălţate.

Subtipul I.3 reprezintă vase cu două toarte transversale în secţiune şi prevăzute în punctul de înălţime maximă cu triunghiulare. Aici pot fi diferenţiate 4 variante:

Varianta 1. Vase cu corpul bitronconic şi buza evazată, prevăzute cu două toarte supraînălţate;

Varianta 2. Vase cu corpul rotunjit şi buza evazată, prevăzute cu două toarte supraînălţate;

Varianta 3. Vase cu corpul rotunjit şi buza trasă în interior, prevăzute cu două toarte supraînălţate;

Varianta 4. Vase cu pereţii aproape drepţi şi buza uşor evazată, prevăzute cu două toarte supraînălţate.

Subtipul I.4 reprezintă vase cu două toarte supraînălţate, finisate cu buton, care poate fi oval sau circular în secţiune. Aici se cunosc, cel puţin, 4 variante:

Varianta 1. Vase cu corpul tronconic şi buza evazată, prevăzute cu două toarte supraînălţate;

Varianta 2. Vase cu corpul bitronconic şi buza evazată, prevăzute cu două toarte supraînălţate;

Varianta 3. Vase cu corpul rotunjit şi buza evazată, prevăzute cu două toarte supraînălţate;

*Varianta 4.*Vase cu corpul rotunjit şi buza trasă în interior, prevăzute cu două toarte supraînălţate.

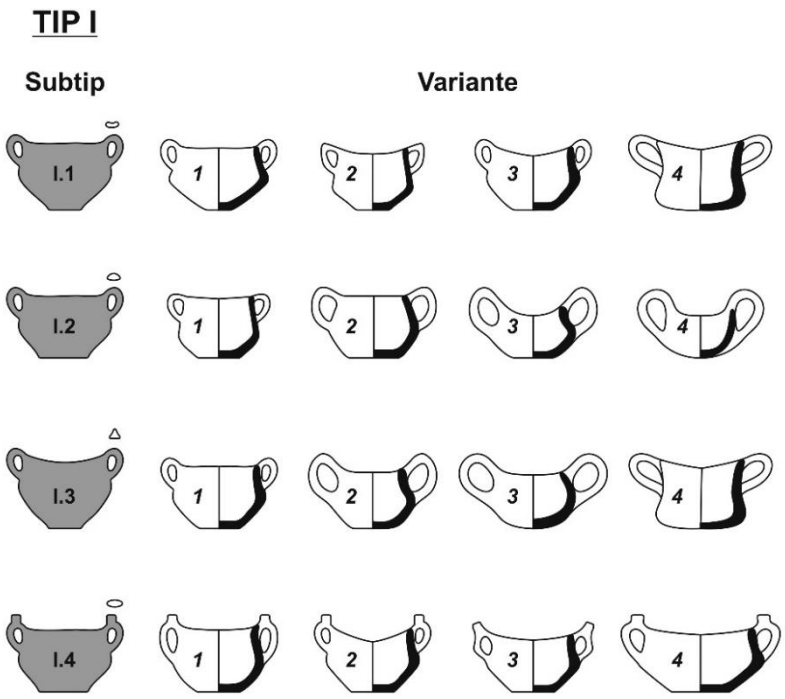

Tipul II. ***Vase cu o toartă (ceşti)*** (fig. 99-100). Vase de dimensiuni mici sau medii, corp puternic profilat sau tronconic şi buza dreaptă. Baza acestui tip de vas este dreaptă, dar se cunosc şi exemplare cu baza rotunjită sau convexă. Sunt lucrate îngrijit, de multe ori suprafaţa exterioară a acestora fiind lustruită. Reprezintă o formă destul de frecventă în mediul culturilor Noua (Смирнова 1957, рис. 39/1, 40/1-6; Балагурі 1968, рис. 5/12; Florescu, Florescu 1990, fig. 17/6, 19/4,6; Florescu 1991, fig. 41/2, 67/35,40; Dumitroaia 1992, fig. 21/3, 26/4; Smirnova 1993, Abb. 10/3,14,16, 11/9,11; Ursachi 2007, Pl. 10/4; Diaconu 2012a, fig. 62/1; Sava 2014, fig. 5/1; 33/6, 133/2-3; 154/7 ş.a.) şi Coslogeni (Стефанов 1974, обр. 16 б,в; Morintz 1978, fig. 81/3-4, 83/1-3, 7,11; Bolohan 2016, Pl. 19/1-5), mai rar, în cel al culturii Sabatinovka (Лесков 1970, рис. 16/3; 17/1-4; Березанская и др. 1986, рис. 26/14; Sava 1994, p. 147, fig. 6/1-7; Gerškovič 1999, Taf. 30/16). Ca şi în cazul vaselor de tip kantharos (tipul I), originea vaselor cu o toartă se află în mediile culturale ale bronzului mijlociu din spaţiul balcano-carpatic (Sava 2002b, s. 155-157), având o pondere însemnată în fazele finale ale culturii Monteoru (Oancea 1976, p. 203, fig. 8/4,12-13, 13/1-2; Morintz 1978, fig. 55/5) şi fiind cunoscute şi în mediul Komarow (Swiesnikow 1967, Pl. II/2,10, III/8, V/12-13; VI/8, IX/8,11, 15-16; Крушельницька 1976, рис. 1/7, 3/3; Sava 1994, fig. 3/29), Costişa (Cavruc 2003, Foto 323, 325; Munteanu 2010, p. 135, fig. 49/4a, 4b). În cele mai multe cazuri, ceştile nu prezintă decor. În cazul celor decorate, pentru zonele de sud ale Moldovei, decorul reprezintă motive apropiate de elementele tipice culturii Monteoru, executate prin caneluri şi, mai rar, impresiuni, iar în zona nordică, mai apropiate de elementele ornamentale tipice Komarow, – cu registre de linii verticale (Diaconu 2014a, p. 144). În baza caracteristicilor morfologice, vasele cu o toartă pot fi divizate în mai multe subtipuri şi variante.

Subtipul II.1. Vase cu corp profilat sau rotunjit, prevăzute cu o toartă supraînălţată în formă de bandă şi cu secţiunea în formă de şa. Se cunosc în 5 variante:

Varianta 1. Vase cu pereţii puternic profilaţi şi buza uşor evazată, prevăzute cu o toartă supraînălţată, cu secţiunea în formă de şa şi baza dreaptă;

Varianta 2. Vase cu pereţii profilaţi şi buza uşor evazată, prevăzute cu o toartă supraînălţată, cu secţiunea în formă de şa şi baza dreaptă;

Varianta 3. Vase cu pereţii profilaţi şi buza trasă în interior, prevăzute cu o toartă supraînălţată, cu secţiunea în formă de şa şi baza rotunjită;

Varianta 4. Vase cu corp rotunjit şi buza uşor dreaptă, prevăzute cu o toartă supraînălţată, cu secţiunea în formă de şa şi baza convexă;

Varianta 5. Vase cu corp uşor profilat şi buza dreaptă, prevăzute cu o toartă cu secţiunea în formă de şa, care uneşte buza cu baza convexă.

Subtipul II.2. Vase cu corp uşor profilat sau tronconic, prevăzute cu o toartă supraînălţată sau uşor supraînălţată, ovală în secţiune transversală. Se cunosc în 3 variante:

Varianta 1. Vase cu corp uşor profilat, buza dreaptă şi baza dreaptă, prevăzute cu o toartă supraînălţată ovală în secţiune;

Varianta 2. Vase cu corp tronconic, buza şi baza evazată, prevăzute cu o toartă supraînălţată ovală în secţiune;

Varianta 3. Vase cu corp tronconic, buza şi baza dreaptă, prevăzute cu o toartă ovală în secţiune, ce nu depăşeşte înălţimea vasului.

Subtipul II.3. Vase cu corp tronconic sau arcuit, prevăzute cu o toartă supraînălţată ovală în secţiune transversală. Se cunosc în 4 variante:

Varianta 1. Vase cu pereţii profilaţi, buza uşor evazată şi baza dreaptă, prevăzute cu o toartă triunghiulară în secţiune transversală, trasă din marginea buzei;

Varianta 2. Vase cu pereţii profilaţi, buza uşor evazată şi baza dreaptă, prevăzute cu o toartă triunghiulară în secţiune transversală, trasă din marginea buzei;

Varianta 3. Vase cu corp tronconic, buza uşor evazată şi baza dreaptă, prevăzute cu o toartă triunghiulară în secţiune transversală, trasă din marginea buzei;

Varianta 4. Vase cu corpul arcuit, buza uşor evazată şi baza dreaptă, prevăzute cu o toartă triunghiulară în secţiune, plasată în zona mediană a vasului.

Subtipul II.4. Vase cu corp tronconic sau rotunjit, prevăzute cu o toartă supraînălţată, finisată cu buton. Se cunosc în 4 variante:

Varianta 1. Vase cu pereţii arcuiţi, buza uşor evazată şi baza dreaptă, prevăzute cu o toartă trasă din marginea buzei şi finisată cu buton;

Varianta 2. Vase cu corp tronconic, buza şi baza dreaptă, prevăzute cu o toartă trasă din marginea buzei şi finisată cu buton;

Varianta 3. Vase cu corp tronconic, buza şi baza dreaptă, prevăzute cu o toartă trasă de sub buză şi finisată cu buton;

Varianta 4. Vase cu corp rotunjit, buza şi baza dreaptă, prevăzute cu o toartă trasă de sub buză şi finisată cu buton.

Subtipul II.5. Vase cu corp tronconic sau rotunjit, buza evazată şi bază dreaptă, prevăzute cu o toartă supraînălţată, finisată în formă de unghi ascuţit. Se cunosc în 2 variante:

Varianta 1. Vase cu pereţii arcuiţi, buza uşor evazată şi baza dreaptă, prevăzute cu o toartă supraînălţată finisată în unghi ascuţit;

Varianta 2. Vase cu pereţii arcuiţi, buza uşor evazată şi baza dreaptă, prevăzute cu o toartă supraînălţată, finisată în două unghiuri ascuţite, luând formă de creastă.

Subtipul II.6. Vas cu corp tronconic, buza uşor evazată şi baza dreaptă, prevăzut cu o toartă-apucătoare triunghiulară în plan şi ovală-alungită în secţiune. A fost descoperit în aşezarea culturii Sabatinovka de la Novokievka (Gerškovič 1999, Taf. 29/3).

Subtipul II.7. Vas cu pereţii aproape drepţi, buza uşor evazată, prevăzut cu tortiţă ovală în secţiune, amplasată în partea superioară a vasului, mai jos de buză. Vasul provine din aşezarea culturii Noua de la Costeşti (Sava 2014, fig. 33/6).

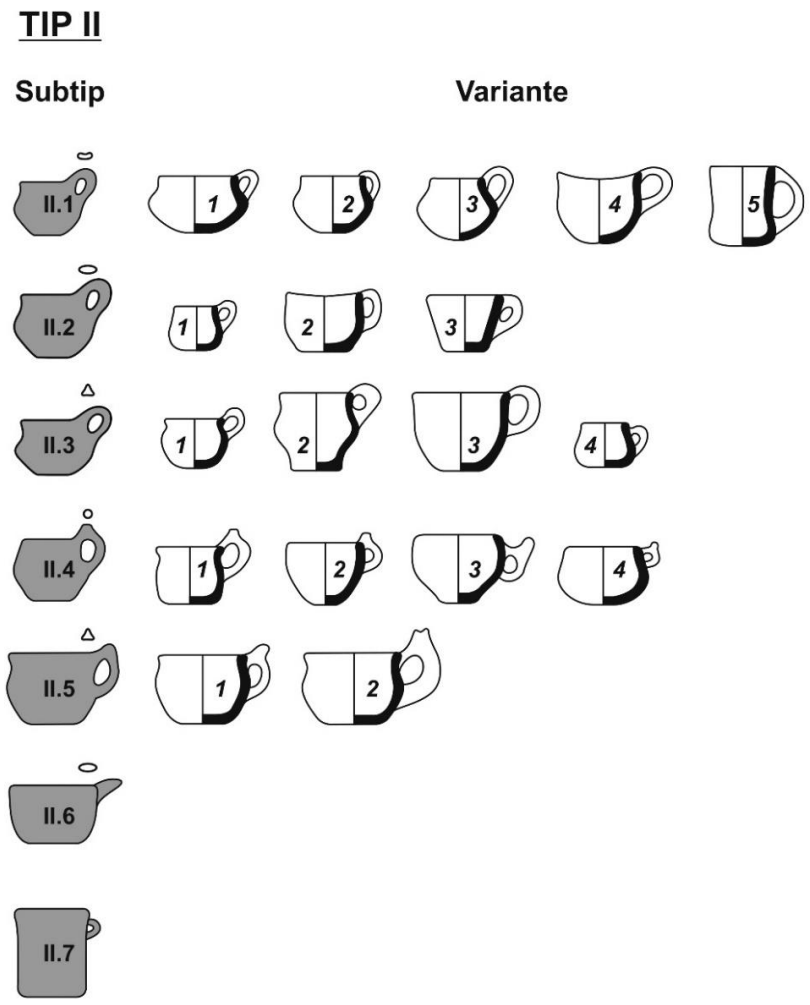

Tipul III. ***Vase mici cu toarte*** (fig. 101, 108/5-8). Vase de dimensiuni mici, cu corp arcuit sau tronconic, baza dreaptă, prevăzute cu tortiţe perforate vertical sau transversal. Sunt cunoscute și exemplare cu simple apucători, aplicate sub buza vasului. Decorul nu este unul variat şi reprezintă, de regulă, caneluri largi, dispuse vertical, sau registre orizontale de caneluri scurte, dispuse vertical (Diaconu 2014a, 145). Vasele de acest tip sunt descoperite, de cele mai multe ori, în complexe funerare de tip Noua din nordul României, al Republicii Moldova şi sudul Ucrainei (Sava 2002b, harta 22) şi, mai rar, în aşezări (Смирнова 1972, рис. 2/4; Черняков 1985, рис. 36/1-2; Smirnova 1993, Abb.10/15; Florescu 1991, fig. 26/4, 67/36), Sabatinovka (Gershkovich 1993, s. 17, fig. 2; Gerškovič 1999, Taf. 15/16, 27/11; Sava 2014, fig. 192/7), Coslogeni (Alexandrov et.al. 1998, Pl. 7/5; Bolohan 2016, Pl. 22/B1-2). Această formă de vase este întâlnită şi în culturile din perioada bronzului mijlociu, mai ales în faza finală a culturii Monteoru (Oancea 1981, 140-143, fig. 675, 7/5-6, 9/18), în culturile Komarow (Swieznikow 1967, Pl. XII/10) şi Mnogovalikovaja (Дергачев 1986, рис. 35/7). Analogii sunt cunoscute şi în cadrul culturii Belozerka (Ванчугов 1981, 2/5). În baza caracteristicilor morfologice, vasele cu o toartă pot fi divizate în mai multe subtipuri şi variante.

Subtipul III.1. Vase de înălţime mică, cu corp tronconic sau rotunjit, prevăzute cu o tortiţe perforate transversal. Se cunosc în 6 variante:

Varianta 1. Vase cu corp tronconic şi buza uşor evazată, prevăzute cu două tortiţe, plasate sub marginea buzei;

Varianta 2. Vase cu corp uşor tronconic şi buza uşor evazată, prevăzute cu două tortiţe, plasate sub marginea buzei;

Varianta 3. Vase cu corp tronconic şi buza uşor evazată, prevăzute cu două tortiţe în zona mediană a vasului;

Varianta 4. Vase cu corp sferic, cu buza trasă uşor în interior, prevăzute cu două tortiţe, plasate sub marginea buzei;

Varianta 5. Vase cu corp rotunjit, cu buza trasă uşor în interior, prevăzute cu două tortiţe, plasate sub marginea buzei;

Varianta 6. Vase cu corp tronconic profilat în partea superioară, buza uşor trasă în interior, prevăzute cu două tortiţe mai jos de marginea buzei.

Subtipul III.2. Vase de înălţime mică, cu corp bitronconic sau uşor profilat, prevăzute cu una sau două tortiţe perforate vertical. Se cunosc în 3 variante:

Varianta 1. Vase cu corp bitronconic şi buza uşor evazată, prevăzute cu o tortiţă plasată sub marginea buzei;

Varianta 2. Vase cu corp uşor profilat şi buza trasa în interior, prevăzute cu două tortiţe plasate sub marginea buzei;

Varianta 3. Vase cu corpul uşor bitronconic, buza slab evazată şi baza dreaptă, prevăzute cu două tortiţe-suporturi sub marginea buzei.

Subtipul III.3. Vase de înălţime mică, corp profilat şi buză evazată, prevăzute cu proeminenţe neperforate. Se cunosc în 3 variante:

Varianta 1. Vase cu corp profilat şi buza evazată, prevăzute cu proeminenţe plasate sub marginea buzei;

Varianta 2. Vase cu corp profilat şi buza evazată, prevăzute cu proeminenţe plasate în zona mediană a vasului;

Varianta 3. Vase cu corp bitronconic, buza uşor evazată şi baza dreaptă, prevăzute cu două tortiţe ovale în secţiune, amplasate sub marginea buzei.

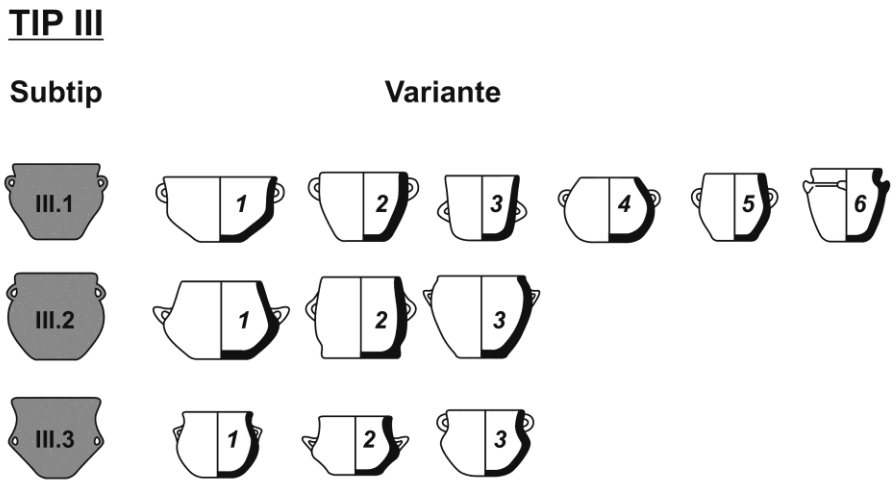

Tipul IV. ***Vase mari, cu corp profilat şi toarte*** (fig. 102). Vase de dimensiuni mari, cu corp bitronconic sau rotunjit, prevăzute cu toarte de diferite tipuri (finisate cu buton, tubulare, simple proeminenţe perforate), aplicate sub buză sau în zona mediană a vasului. Acest tip de vas este cunoscut în tot arealul culturii Noua (Florescu 1991, fig. 50/2,4, 52/14, 53/23, 55/4, 57/24 ş.a; Smirnova 1993, Abb.10/27; Sava 2014, 130/15-16), dar şi în mediul culturilor Sabatinovka (Черняков 1985, рис. 33/23; Дергачев 1986, рис. 50/17; Gerškovič 1999, Taf. 15/21) şi Coslogeni (Morintz-Anghelescu 1970, fig. 8/1-3, 9, 10; Bolohan 2016, Pl. 15/1-2,7,10). Decorul prezent, în unele cazuri, pe acest tip de vas reprezintă caneluri simple sau caneluri asociate cu linii incizate (Florescu 1991, fig. 50/4). Această formă de vas este cunoscută şi în mediul culturilor Costişa (Dumitroaia 2001, pl. 33/2, 35/2, 36/10; Munteanu 2010, fig. 49/8a,9a, 65/4), Monteoru (Zaharia 1991, fig. 14/4, 23/15) şi Tei (Leahu 1966, fig. 32/2,7). În baza caracteristicilor morfologice, ele pot fi divizate în:

Subtipul IV.1. Vase cu corpul puternic profilat sau bitronconic, buza evazată sau trasă în interior şi baza dreaptă, prevăzute cu toarte;

Varianta 1. Vase cu corp puternic profilat şi buza evazată, prevăzute cu două tortiţe, plasate sub marginea buzei;

Varianta 2. Vase cu corp bitronconic şi buza evazată, prevăzute cu două tortiţe finisate cu buton, plasate pe umărul vasului;

Varianta 3. Vase cu corp profilat şi buza evazată, prevăzute cu două tortiţe, plasate în zona mediană a vasului;

Varianta 4. Vase cu corp puternic profilat în partea mediană şi buza uşor evazată, prevăzute cu două sau mai multe tortiţe-suport, plasate sub marginea buzei;

Varianta 5. Vase cu corp profilat şi buza trasă în interior, prevăzute cu două tortiţe, plasate în zona mediană a vasului;

Varianta 6. Vase cu corp bitronconic şi buza uşor evazată, prevăzute cu două toarte, plasate în zona mediană a vasului.

Subtipul IV.2. Vas cu corpul uşor bitronconic, buza evazată şi baza convexă. Este prevăzut cu două tortiţe laterale, finisate cu buton, şi are gâtul şi umerii ornamentaţi prin incizie şi aplicaţii. A fost descoperit în aşezarea Călăraşi-Măgureni (cultura Coslogeni) (Bolohan 2016, Pl. 9/B1).

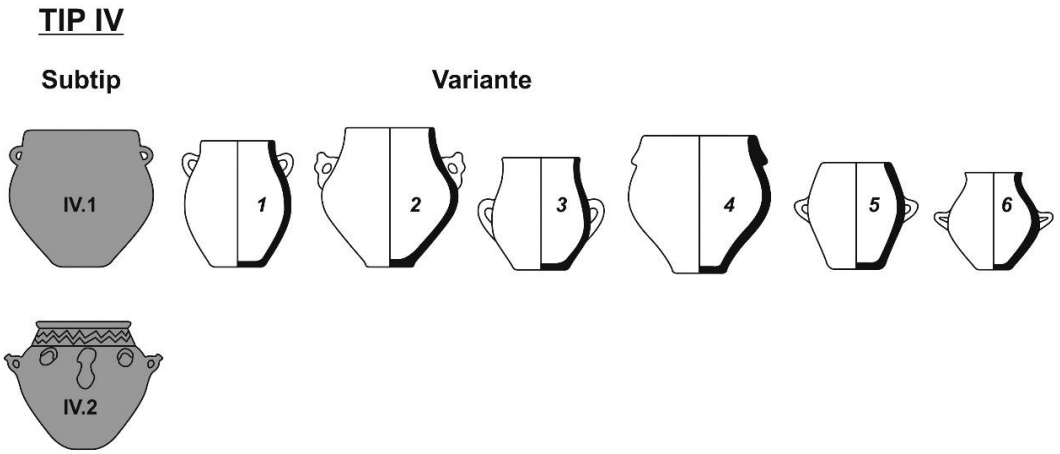

Tipul V. ***Vase mari, cu corp profilat (aşa-numite „vase-sac" sau „vase-borcan")*** (fig. 103-104, 108/9, 11, 13). Vase de dimensiuni mari, cu corp tronconic, bitronconic sau uşor profilat, buza dreaptă, evazată sau uşor trasă în interior, baza dreaptă. Elementele decorative reprezintă, în mare parte, aplicaţii: brâuri simple, alveolate sau crestate, dispuse sub marginea buzei. Uneori, sunt întâlnite combinaţii de tipuri diferite (Florescu 1991, fig. 71/72) sau asocieri cu şiruri de perforaţii totale sau parţiale în peretele vasului (Sava 2014, fig. 4/1,5-9, 9/1-9,10,12, 13/6-9,11-12, 25/1-6, 117/1-11). Mai rar, este întâlnit decorul format din brâuri duble, uneori unite între ele cu segmente dispuse oblic (Florescu, Florescu 1990, fig. 21/7; Florescu 1991, fig. 72/78,79,82; Шарафутдинова 1964, рис. 5/17; Шарафутдинова 1968, рис. 2/26; Morintz 1978, fig. 61/14; 11/5; Gerškovič 1999, Taf 9/23; Sava 2014, fig. 122/10), şi brâie întrerupte, cu capete răsfrânte

sau suprapuse (Кривцова-Гракова 1955, рис. 27/4-5,9; Романовская 1964, рис. 2/3; Черняков 1985, рис. 34/4,10,14; Березанская и др. 1986, рис. 26/3,7,21; Sava 1994, fig. 6/11; Morintz 1978, fig. 69/2; Florescu 1991, fig. 82/16, 84/32; Sava 2014, fig. 119/6,8, 134/7, 168/7ş.a). Această formă de vas prezintă frecvenţa cea mai ridicată în aşezările N-S-C (Кривцова-Гракова 1955, рис. 27/8-15, 28/15-29, 29/1; Смирнова 1969, рис. 4/1-4,16-17; Morintz, Anghelescu 1970, fig. 6/3,20; Morintz 1978, fig. 61/2,14-17; 75/1-12; Черняков 1985, рис. 30/4, 39; Irimia, Bardac 1996, p. 13-15, fig. 1-3; Gerškovič 1999, Taf. 24/10; Cavruc 2003, Foto 248-249; Крушельницька 2006, рис. 10/1; Sava 2014, fig. 125/7, 131/1-19, 134/5,7-8, 144/1-6; 168/7-9,11, 178/1,8-9,12, 184/1-5 ş.a), și totuși nefiind un element caracteristic acestora. Astfel de vase sunt documentate şi în mediul mai multor culturi din perioada bronzului mijlociu - Costişa (Florescu 1970, fig. 1/1-9; Dumitroaia 2001, Pl. 36/9; Munteanu 2010, p. 137, fig. 49/10a,10b), Monteoru (Oancea 1981, p. 179, fig. 23/8; Zaharia 1991, fig. 23/2), Mnogovalikovaja (Березанская и др. 1986, рис. 5/3, 6/13; Sava 1994, fig. 2/1,5-6,11), Srubnaja (Березанская и др. 1986, рис. 19/1,5,8-9, 22/1-4; Березанская 1990, рис. 19-20), Komarow (Swieznikow 1967, Pl. II/1,3, III/7, VI/5-6, VII/9; Крушельницька 1976, рис. 1/1-3). În baza caracteristicilor morfologice, vasele cu o toartă pot fi divizate în mai multe subtipuri şi variante.

Subtipul V.1. Vase înalte, cu corp rotunjit spre partea superioară, buza evazată şi baza dreaptă. După gradul de arcuire al pereţilor, se deosebesc 5 variante, unele din ele prevăzute cu ornamente din brâie de diferite tipuri sau perforaţii:

Varianta 1. Vase înalte, cu corp uşor bitronconic, buza evazată şi bază dreaptă;

Varianta 2. Vase înalte, cu corp rotunjit în partea superioară, buza evazată şi baza dreaptă;

Varianta 3. Vase înalte, cu corp bitronconic, buză evazată şi baza dreaptă;

Varianta 4. Vase înalte, cu corp uşor arcuit, buză evazată şi baza dreaptă;

Varianta 5. Vase arcuite în partea superioară, buză uşor evazată şi baza dreaptă.

Subtipul V.2. Vase înalte, cu corp tronconic şi pereţi arcuiţi, buză uşor evazată şi baza dreaptă. Majoritatea sunt decorate cu brâuri simple, alveolate sau crestate. Unele din ele sunt prevăzute cu toarte tubulare, amplasate simetric. În baza caracteristicilor morfologice, se divizează în 4 variante.

Varianta 1. Vase înalte, cu corp uşor tronconic, uşor arcuit în zona mediană, buza uşor evazată şi bază dreaptă;

Varianta 2. Vase înalte, cu corp tronconic, uşor arcuit în partea superioară, buza puţin evazată şi baza dreaptă;

Varianta 3. Vase înalte, cu corp tronconic, cu pereţii drepţi, buză evazată şi baza dreaptă;

Varianta 4. Vase înalte, cu corp tronconic, cu buză uşor evazată şi pereţii arcuiţi, îngustaţi progresiv spre baza dreaptă.

Subtipul V.3. Vase înalte, cu corp uşor arcuit, cu buza trasă în interior şi baza dreaptă. Se cunosc în 4 variante:

Varianta 1. Vase înalte, cu corp arcuit, buza trasă în interior şi bază dreaptă;

Varianta 2. Vase înalte, cu corp tronconic, uşor arcuit în partea superioară, buza trasă în interior şi baza dreaptă;

Varianta 3. Vase înalte, cu corp arcuit, buza uşor trasă în interior şi baza dreaptă, prevăzute cu două toarte ovale în secţiune, amplasate sub marginea buzei;

Varianta 4. Vase cu corp uşor profilat şi buza trasă uşor în interior, prevăzute cu două tortiţe plasate sub marginea buzei.

Subtipul V.4. Vas înalt, cu corp profilat, buza dreaptă, ornamentat sub aceasta cu brâu continuu sau perforaţii.

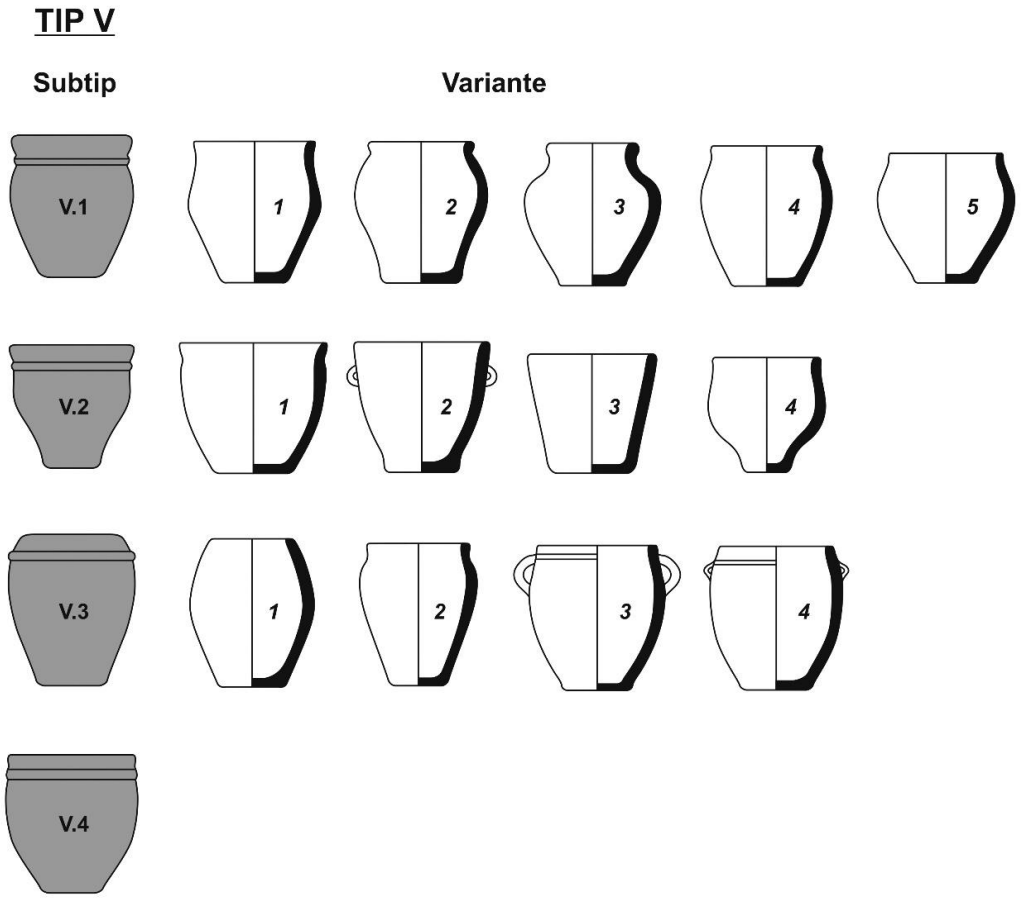

Tipul VI. ***Vase adânci, cu deschidere mare (străchini, castroane)*** (fig. 105, 108/10, 12, 14). Au înălţimea mică sau medie, corp tronconic sau uşor profilat, buza puternic evazată, dreaptă sau trasă în interior. Baza este dreaptă. Ornamentul reprezintă, de regulă, un brâu continuu sub buza vasului. Diametrul maxim coincide, de cele mai multe ori, cu deschiderea vasului. Acest tip de recipient prezintă o frecvenţă crescută în aşezările de tip N-S-C (Балагурі 1968, рис. 5/13,15; Черняков 1985, рис. 27/18; Florescu 1991, fig. 4/5 24/13, 25/18, 32/39, 5571, 57/22; Smirnova

1993, Abb.10/4; Alexandrov et al. 1998, Pl.7/3; Gerškovič 1999, Taf. 23/5; Cavruc 2003, Foto 250-251; Sava 2014, fig. 33/10, 39/7, 40/12,15, 154/2 ş. a.), dat fiind faptul că erau utilizate la prepararea şi servirea alimentelor. Tot aici menţionăm că acestea, contextual, puteau servi şi în calitate de capace pentru vasele de dimensiuni mari. Vase de acest tip sunt cunoscute şi în mediile culturilor din perioada mijlocie a epoci bronzului, ca: Monteoru şi Costişa (Munteanu 2010, fig. 32/5b, 49/11), Komarow (Swieznikow 1967, Pl. II/4, VIII/8-9, IX/2; Крушельницька 1976, рис. 1/16-17, 2/7, 15; Дергачев 1986, рис. 39/7-9). În baza caracteristicilor morfologice, vasele cu deschidere mare pot fi divizate în mai multe subtipuri şi variante.

Subtipul VI.1. Vase adânci, cu înălţime mică sau medie, corp tronconic şi pereţi uşor profilaţi, buza evazată, prezentând diametrul maxim. Unele din ele sunt ornamentate cu brâu în relief. Se cunosc în trei variante:

Varianta 1. Vase adânci, cu corp tronconic şi pereţi uşor arcuiţi, buza evazată şi baza dreaptă;

Varianta 2. Vase adânci, cu corp tronconic şi pereţi uşor arcuiţi, buza evazată şi baza dreaptă. Pe marginea buzei sunt prevăzute cu apucători;

Varianta 3. Vase adânci, cu corp tronconic şi pereţi uşor arcuiţi, buza evazată şi baza dreaptă. Pe marginea buzei sunt prevăzute cu tortiţe tubulare.

Subtipul VI.2. Vase adânci, cu înălţime mică sau medie, corp tronconic, deschidere mare şi buza evazată sau uşor trasă în interior. Se cunosc exemplare prevăzute, sub marginea buzei, cu brâu în relief. Se deosebesc două variante:

Varianta 1. Vase adânci, cu corp tronconic şi pereţi drepţi, buza evazată sau uşor trasă în interor şi baza dreaptă. Sunt prevăzute cu apucători, plasate simetric pe corpul vasului;

Varianta 2. Vase adânci, cu corp tronconic şi pereţi drepţi, buza evazată sau uşor trasă în interior şi baza dreaptă.

Subtipul VI.3. Vase cu înălţimea medie, corp tronconic în partea inferioară şi profilat în cea superioară, buză dreaptă sau trasă în interior, baza dreaptă. Se deosebesc trei variante:

Varianta 1. Vase cu înălţimea medie, corp tronconic în partea inferioară şi profilat în cea superioară, buză dreaptă sau trasă în interior, baza dreaptă;

Varianta 2. Vase cu înălţimea medie, corp tronconic în partea inferioară şi profilat în cea superioară, buză dreaptă sau trasă în interior, baza dreaptă. Sunt prevăzute cu toarte, plasate în zona diametrului maxim;

Varianta 3. Vase cu înălţimea medie, corp tronconic, profilat în partea superioară, buză evazată şi baza dreaptă.

Subtipul VI.4. Vase adânci, cu corp profilat, deschidere mare, buza evazată sau trasă în interior. Baza dreaptă sau uşor convexă. În funcţie de profilul pereţilor, se împart în 5 variante:

Varianta 1. Vas adânc, cu corp uşor bitronconic, buza evazată şi baza dreaptă;

Varianta 2. Vas adânc, cu corp profilat în partea inferioară, buza evazată şi baza convexă;

Varianta 3. Vas adânc, cu corp profilat în zona mediană, buza trasă în interior şi baza dreaptă;

Varianta 4. Vas cu corp puternic profilat, buza trasă în interior şi baza dreaptă. Este prevăzut sub marginea buzei cu apucători;

Varianta 5. Vas cu corp tronconic uşor profilat în partea inferioară, buza evazată şi baza dreaptă. Este prevăzut sub marginea buzei cu tortiţe perforate orizontal.

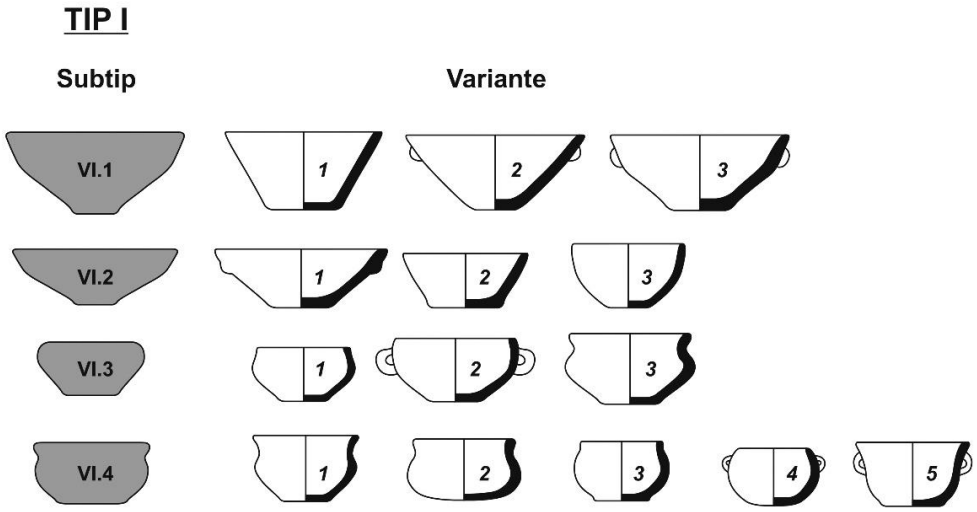

Tipul VII. ***Vase medii, cu corp uşor profilat (oale)*** (fig. 106-107, 108/1-4). Au corp tronconic sau uşor profilat, de înălţime medie, buza dreaptă, evazată sau trasă în interior. Baza poate fi dreaptă sau convexă. Această formă ceramică se întâlneşte într-o proporţie însemnată în aşezările culturilor N-S-C (Шарафутдинова 1964, рис. 5/12-13,16; Черняков 1966, рис. 43/1-2; Балагурі 1968, рис. 5/18; Шарафутдинова 1968, рис. 2/21,28; Morintz 1978, fig. 61/9-10,16; Черняков 1985, рис. 25/18, 27/20-24; Березанская и др. 1986, рис. 26/6,12,19; Тощев, Черняков 1986, рис. 6/33; Прибалов, Прибалова 1987, рис. 2/1-6; Smirnova 1993, Abb. 10/24-26, 11/7-8,21; Gerškovič 1999, Taf. 6/7, 13/1,7 22/20,23, 23/3; Alexandrov et al. 1998, Pl. 7/1; Колотухин 2003, рис. 49/18, 52/10-11; Sava 2014, fig. 14/2, 39/7, 47/8-12, 58/8, 123/7-8,10; 182/1,15, 192/11, 196/7; Bolohan 2016, Pl. 22/A1,3, 25/B2 ş.a.). Elementele de decor reprezintă, de regulă, brâuri de diferite tipuri, mai rar – impresiuni sau rânduri de orificii. Cele mai apropiate analogii ale acestei forme de vas le găsim în mediile epocii bronzului din zona nord-pontică (Шарафутдинова 1982, рис. 16/7, 55/25,27,29; Дергачев 1986, рис. 33/23-25, 34/1-4; Березанская 1990, рис. 19/1-4, 20/2-6).

În baza caracteristicilor morfologice, vasele cu o toartă pot fi divizate în mai multe subtipuri şi variante.

Subtipul VII.1. Vase cu corp tronconic, puţin profilat, buza evazată, egală cu diametrul maxim al vasului. Pot fi distinse 5 variante:

Varianta 1. Vase cu pereţii uşor profilaţi, buza evazată şi baza dreaptă, unele din ele ornamentate cu brâuri de diferite tipuri;

Varianta 2. Vase cu pereţii arcuiţi în partea superioară, buza evazată şi baza dreaptă, unele din ele ornamentate cu brâuri de diferite tipuri;

Varianta 3. Vase cu corp conic, pereţi drepţi, buza uşor evazată şi baza dreaptă, unele din ele ornamentate cu brâuri de diferite tipuri;

Varianta 4. Vase cu corpul tronconic şi buza trasă în interior, ornamentate, de regulă, cu brâu;

Varianta 5. Vase cu corp conic, pereţi aproape drepţi, buza uşor evazată şi baza convexă, unele din ele ornamentate cu brâuri de diferite tipuri.

Subtipul VII.2. Vase cu corpul uşor bitronconic, buza evazată sau dreaptă, baza dreaptă. Pot fi distinse 4 variante:

Varianta 1. Vase cu corpul bitronconic, buza uşor evazată şi baza dreaptă, unele din ele ornamentate cu brâuri de diferite tipuri;

Varianta 2. Vase cu corpul bitronconic, puternic profilat în zona mediană, buza uşor evazată şi baza dreaptă;

Varianta 3. Vase cu corp uşor profilat în partea superioară, buza slab evazată şi baza dreaptă;

Varianta 4. Vase cu corpul arcuit, buza dreaptă sau buza trasă în interior, ornamentat, de regulă, cu brâu.

Subtipul VII.3. Vase cu corpul bitronconic, scund, buza evazată şi baza dreaptă sau convexă. Pot fi deosebite 4 variante:

Varianta 1. Vase cu corpul bitronconic, buza evazată şi baza dreaptă;

Varianta 2. Vase cu corpul puternic profilat în partea inferioară, buza uşor evazată şi baza convexă;

Varianta 3. Vase cu corp puternic profilat în partea superioară, buza evazată şi baza dreaptă;

Varianta 4. Vas cu corpul birtonconic, buza trasă în interior, ornamentat cu brâu şi incizii.

Subtipul VII.4. Vase înalte, cu corpul bitronconic sau arcuit, prevăzute cu două torţi, buza dreaptă sau evazată şi baza dreaptă.

Varianta 1. Vase cu corpul arcuit, cu buza uşor evazată şi baza dreaptă, prevăzute cu două tortiţe mici, aplicate în zona diametrului maxim;

Varianta 2. Vase cu corpul profilat, buza şi baza dreaptă, prevăzute cu o toartă ovală în secţiune, aplicată în zona diametrului maxim;

Varianta 3. Vas înalt, cu corpul uşor profilat, gât cilindric şi buza dreaptă. Toartele ovale în secţiune sunt trase din buza recipientului şi aplicate pe umărul acestuia.

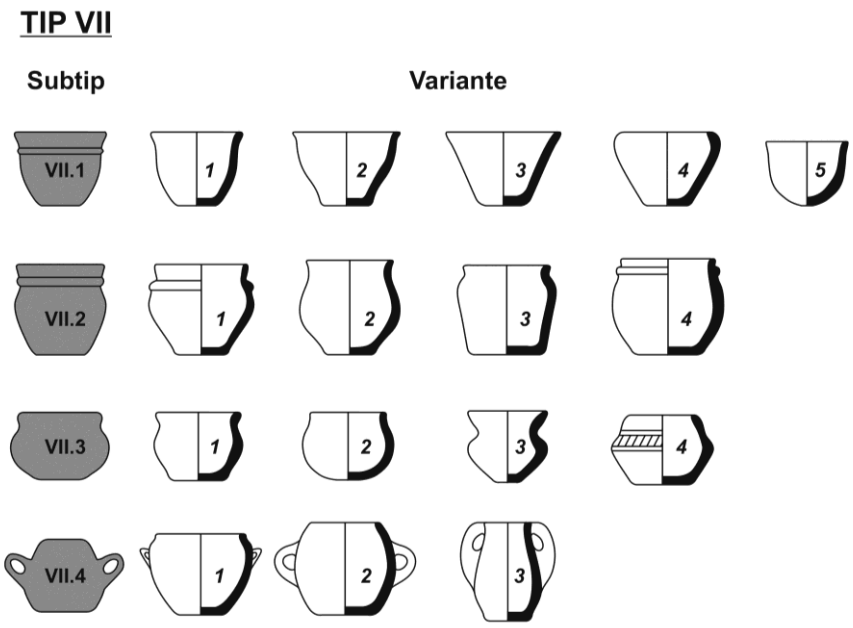

Tipul VIII. ***Vase de provizii*** (fig. 109-110). Vase de dimensiuni mari, a căror înălţime depăşeşte diametrul maxim. Acestea au deschidere largă, marginea buzei îngroşată sau rotunjită, gâtul scurt sau marcat printr-un brâu aplicat. Erau utilizate pentru păstrarea şi transportarea proviziilor. Sunt specifice pentru culturile Sabatinovka (Черняков 1966, с. 226-234; Лесков 1970, с. 14-27, рис. 11/11; Шарафутдинова 1982, с. 90-102; Черняков 1985, рис. 39/1-4; Тощев, Черняков 1986, рис. 7/37-39; Irimia, Bardac 1996, fig. 4/1-4; Гершкович 1997, с. 135; Gerškovič 1999, Taf. 24/10, 28/9; Кравченко 2004, с. 56, рис. 3; Сава и др. 2017, рис. 9/8,10 ş.a.) şi Coslogeni (Morintz-Şerbănescu 1985, Pl.9, 10/1-2; Florescu 1991, fig. 85/7, 86/2-3,5, 90/2-3; Irimia, Bardac 1996, fig. 3/1; Alexandrov et al. 1998, Pl. 3/7, 4/5, 9; Bolohan 2016, Pl. 9/2,4), nefiind cunoscute, cel puţin până la momentul de faţă, în cultura Noua. Se pot distinge trei subtipuri cu variantele lor:

Subtipul VIII.1. Vase cu corpul puternic profilat, buza evazată şi baza dreaptă, prevăzute de multe ori pe gât cu brâu aplicat.

Varianta 1. Vase cu corpul profilat, buza evazată şi baza dreaptă;

Varianta 2. Vase cu corpul puternic profilat, buza evazată şi baza dreaptă.

Subtipul VIII.2. Vase cu corp de formă bitronconică, cu diametrul maxim în partea mediană, buza dreaptă sau evazată şi baza dreaptă. De regulă, prevăzute cu ornament aplicat în formă de brâuri continue sau întrerupte.

Varianta 1. Vase cu corpul bitronconic, buză şi baza dreaptă;

Varianta 2. Vase cu corpul bitronconic, puternic profilat, cu buză evazată şi baza dreaptă.

Subtipul VIII.3. Vas cu corp de formă conică, arcuit în partea superioară, amintind forma vaselor „sac", buza evazată şi baza dreaptă. Este ornamentat sub marginea buzei cu un brâu. Descoperit în aşezările Novoselica (cultura Sabatinovka) (Тощев, Черняков 1986, рис. 7/37) şi Târguşor-Grăgina (cultura Coslogeni) (Bolohan 2016, Pl. 20/7).

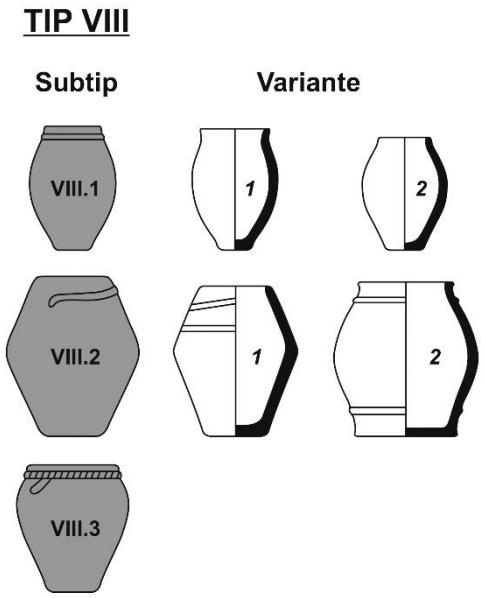

Tipul IX. ***Vase miniaturale (imitaţii ale formelor de vase mari, pahare*** (fig. 111). Au corp tronconic, bitronconic sau semisferic, pereţi drepţi sau profilaţi, buza dreaptă sau uşor evazată. Baza, de regulă, este dreaptă şi doar în cazuri rare poate avea formă convexă. Aceste recipiente au o frecvenţă destul de mică în aşezările de tip N-S-C (Балагурі 1968, рис. 5/14,21-22; Смирнова 1972, рис. 5/13; Черняков 1985, рис. 36/9; Sava 2014, fig. 40/10-11, 196/1; Sîrbu 2015, fig. 3/14-18; Bolohan 2016, Pl. 19A/1-6 ş.a.). Analogii ale lor găsim în mediile mai multor culturi din epoca bronzului: Mnogovalikovaja (Sava 1991, fig. 5/20-23), Komarow (Swieznikow 1967, Pl. I/8, II/5,8-9, III/6), Belogrudovka (Тереножкин 1961, рис. 28/1-4). În baza caracteristicilor morfologice, vasele miniaturale pot fi divizate în mai multe subtipuri şi variante.

Subtipul IX.1. Vase miniaturale, cu corp tronconic, pereţii drepţi sau profilaţi, buza dreaptă, evazată sau trasă în interior. Baza dreaptă sau convexă. Se cunosc patru variante:

Varianta 1. Vase miniaturale, cu corp tronconic, pereţi aproape drepţi, buza şi baza dreaptă;

Varianta 2. Vase miniaturale, cu corp tronconic, pereţi arcuiţi, buza şi baza dreaptă;

Varianta 3. Vase miniaturale, cu corp tronconic, buza trasă în interior şi baza convexă;

Varianta 4. Vase miniaturale, cu corp arcuit, buza trasă în interior şi baza dreaptă.

Subtipul IX.2. Vase miniaturale, cu corp bitronconic, buza evazată sau trasă în interior şi baza dreaptă.

Varianta 1. Vas miniatural, cu corp bitronconic, buza evazată şi baza dreaptă;

Varianta 2. Vas miniatural, cu corp bitronconic, buza trasă în interior şi baza dreaptă.

Subtipul IX.3. Vase miniaturale, cu corp semisferic sau elipsoidal, buza dreaptă şi baza convexă.

Varianta 1. Vas miniatural, cu corp elipsoidal, buza dreaptă şi baza convexă;

Varianta 2. Vas miniatural, cu corp semisferic, buza dreaptă şi baza convexă.

Subtipul IX.4. Vas miniatural, cu corpul arcuit în partea inferioară şi îngustat spre gură, buza dreaptă şi baza uşor convexă (Bolohan 2016, Pl. 19A/6).

Subtipul IX.5. Vas miniatural, cu corpul cilindric, buza trasă în interior şi baza dreaptă, prevăzut cu două toarte laterale, ovale în secţiune, plasate în zona mediană a vasului. Provine din aşezarea culturii Coslogeni de la Andolina (Bolohan 2016, Pl. 19A/1).

Subtipul IX.6. Vas miniatural cu corpul arcuit, buza trasă în interior şi baza dreaptă, prevăzută cu o toartă supraînălţată, ovală în secţiune. A fost descoperită în aşezarea culturii Coslogeni din localitatea eponimă (Bolohan 2016, Pl. 19A/2).

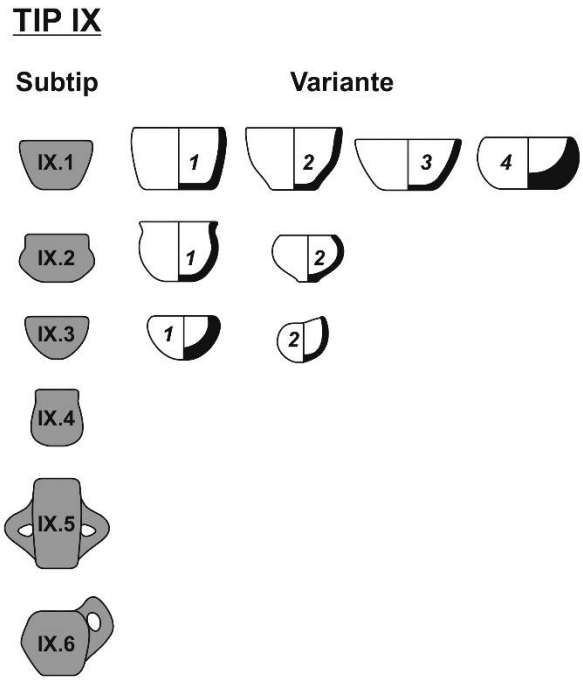

Tipul X. ***Tigăi*** (fig. 112/1-6). Vase cu corp scund, tronconic, buza evazată, dreaptă sau invazată şi baza dreaptă. Deseori, acestea prezintă decor pe pereţi sau marginea buzei (Колотухин 2003, рис. 53/13,16, 58/10; Sava 2014, fig. 179/11, 192/9). Sunt cunoscute în aşezările Sabatinovka (Шарафутдинова 1964, рис. 4/11; Черняков 1966, рис. 44/15; Черняков 1985, рис. 27/18, 30/12, 32/22-24, 36/8; Самар 1998, рис. 4/16-18; Колотухин 2003, рис. 49/16-17, 53/13,16; Sava 2014, fig.179/8,9,11, 187/9-10, 192/9; Gerškovič 1999, Taf. 14/9), reprezentând 1-3% din ceramică în faza timpurie şi mijlocie a culturii, numărul acestora crescând în faza târzie (Клюшенцев 1995, с.15). Nu se cunosc, cel puţin până la momentul de faţă, în aşezări de tip Noua şi Coslogeni. Analogii sunt cunoscute în cadrul culturii Belozerka (Ванчугов 1981, 2/6-9,13). O prezentare tipologică a acestei forme de vas a fost elaborată de Klyushencev (Клюшенцев 1995, рис.10).

TIP X (după Клюшенцев 1995)

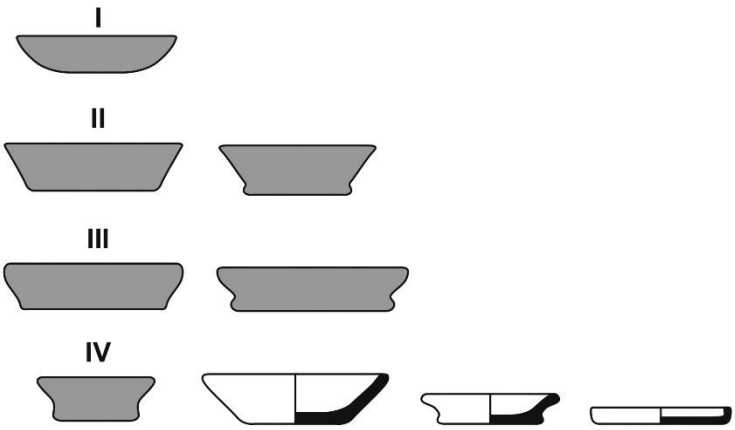

Tipul XI. ***Capacele*** (fig. 112/7-12). Acestea au corpul discoidal sau conic, unele din exemplare fiind prevăzute cu apucători. Ornamentul, rar întâlnit pe capace, reprezintă caneluri dispuse radiar. În aşezările culturilor N-S-C, acestea sunt descoperite, de regulă, fragmentar şi destul de rar (Тощев, Черняков 1986, рис. 7/18,23; Florescu, Florescu 1991, fig. 66/34; Sava 2014, 23/5, 126/2, 193/5-6; Кравченко 2004, с. 54-55). Această formă ceramică cunoaşte analogii în mediul culturii Monteoru (Oancea 1981, fig. 8/11, 10/2; Zaharia 1991, fig. 9/1-2, 10/1-12, 11/1-9), precum şi în cadrul culturii Belozerka (Ванчугов 1981, 2/11).

TIP XI

Tipul XII. ***Vase cu perforaţii (strecurători)*** (fig. 112/13-23). Pot avea corp tronconic, puternic profilat, deschis la ambele părți şi suprafaţa perforată multiplu. La fel, sunt cunoscute recipiente tronconice cu buza dreaptă, având baza, uneori şi pereţii, prevăzute cu un şir de perforaţii haotice. Acest tip de recipient prezintă o frecvenţă scăzută în aşezările N-S (Балагурі 1968, рис. 5/16-17; Черняков 1985, рис. 28/18; Florescu 1991, fig. 35/2, 69/54, 74/15; Smirnova 1993, Abb. 10/9,18,23; Колотухин 2003, рис. 58/3; Крушельницька 2006, рис. 47/11; Dumitroaia 1992, fig.11/5, 30/6; Sava 2014, fig. 13/16, 68/9, 118/10-11, 130/35-36, 134/4,6) şi lipsesc în aşezările de tip Coslogeni (cel puţin nu au fost descoperite până în momentul de faţă). Analogii găsim şi în mediile culturilor din bronzul mijlociu, ca Otomani, (Bader 1978, Pl. XXIX/4), Komarow (Swieznikow 1967, Pl. XIII/4), Costişa (Diaconu 2012a, fig. 51/5), cât şi în cele din bronz târziu (Bader 1978, Pl. XLVI/4, XLVX/14, LIII/6). Din cauza descoperirilor sporadice şi a stării fragmentare a acestor recipiente, nu poate fi făcută o tipologie a lor.

TIP XII

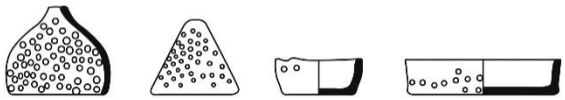

O formă particulară (fig. 113), rar întâlnită şi cu o funcţionalitate incertă de vas-tavă, a fost descoperită în câteva aşezări N-S cercetate. Sunt modelate din pastă de lut, în amestec cu ceramică pisată şi materiale vegetale. Arse insuficient, acestea sunt de culoare gălbuie sau cenuşie şi au suprafaţa netezită. Baza are formă rectangulară sau rotundă, tăiată în lut crud, de la care se ridică un perete doar pe o singură latură, cu marginea la fel tăiată în lut crud. Grosimea bazei şi a spătarului este de 1 cm. Descoperiri de acest fel au fost făcute în aşezarea culturii Noua de la Vorniceni de pe teritoriul României (Diaconescu 2018, p. 234, fig. 10/9) şi în aşezările culturii Sabatinovka de la Čikalivka (Шарафутдинова 1964, с. 161, рис. 5/15), Uškalka (Телегін 1961, с. 11, рис. 5/8) şi Taraclia-Gaidabul (inedit).

Elemente decorative cunoscute pentru ceramica de tip Noua-Sabatinovka-Coslogeni

După cum se cunoaşte, motivele decorative joacă un rol important în procesul analizei ceramicii. Pentru perioada târzie a epocii bronzului, modalităţile de realizare a decorului erau aplicaţiile plastice, inciziile, impresiunile, canelura şi, doar în rare cazuri, pictura. În multe cazuri se cunosc decoruri combinate. Pentru o imagine mai clară, prezentăm, în cele ce urmează, mai detaliat tipurile de decor întâlnite pe vase tipice celor trei culturi vizate în lucrare.

I. Aplicaţiile plastice (fig. 114-118) reprezintă, practic, elementul cel mai frecvent pentru decorul ceramic N-S-C şi include brâie, segmente de brâie, butoane, apucători. Acestea erau realizate prin aplicare pe suprafaţa vasului, în unele cazuri fiind trase din peretele crud al vasului. La această categorie pot fi distinse următoarele tipuri:

I.1. Brâu simplu în relief, continuu, dispus orizontal, cu secţiunea triunghiulară sau rotunjită. Frecvenţa cu care este întâlnit permite atribuirea elementului decorativ specific ceramicii grosiere de tip N-S-C (Gerškovič 1999, Taf. 5/5, 6/8, 8/20,22,24, 12/13, 19/4-6,8-9; Sava 2014, fig. 54/4, 56/3,5-6, 12, 71/4-9, 178/1,3,5,12; Bolohan 2016, Pl. 10/1-10, 11A/1-7, 11B/1-4 ş.a);

I.2. Brâu simplu, continuu, orizontal, combinat cu un şir de perforaţii complete sau parţiale (Смирнова 1957, рис. 39/11,14; Колотухин 2003, рис. 53/4; Sava 2014, fig. 4/5,7-8, 13/6-9, 26/1,3,6,8-9, 47/12; Niculică 2015, Pl.CII/2, CIII/5). Acest ornament este cunoscut şi în mediul culturii Komarow (Березанская и др. 1986, рис. 2/2,4; Sava 1994, fig. 3/2,4,10,12), de unde, cel mai probabil, a şi fost preluat;

I.3. Brâu simplu în relief, continuu, orizontal, din care coboară vertical un fragment de brâu în formă de cârlig (Колотухин 2003, рис. 52/3, 58/4; Niculică 2015, PL. CXVII/2; Bolohan 2016, Pl. 9A/2). Are secţiune rotunjită;

I.4. Brâu simplu în relief, continuu, orizontal, din care coboară vertical un fragment de continuu în relief. Are secţiune rotunjită (Sava 2014, fig.185/2; Bolohan 2016, Pl.10/11);

I.5. Brâu simplu, orizontal, continuu, prevăzut cu proeminenţe simple sau duble, plasate simetric (Florescu 1991, fig. 54/30, 55/3). Poate avea secţiunea triunghiulară sau rotunjită;

I.6. Brâu simplu, orizontal, întrerupt, cu capetele răsfrânte în jos. Poate avea secţiunea triunghiulară sau rotunjită. Acesta poate fi simplu, incizat sau alveolat şi înfrumuseţează, de regulă, vasele de tip sac/borcan (Лесков 1970, рис. 11/10; Morintz, Anghelescu 1970, fig. 20/2; Смирнова 1972, рис. 2/10; Прибалов, Прибалова 1987, рис. 2/2; Florescu 1991, fig. 61/19, 59/40, 88/32; Sava 2014, fig. 168/7; Bolohan 2016, Pl. 13B/2). Este cunoscută şi varianta incizată oblic (Черняков 1985, рис. 34/4; Sava 2014, fig. 192/1; Bolohan 2016, Pl. 13B/3) sau alveolată (Черняков 1985, рис. 23/2-3,5). Analogii sunt cunoscute în cadrul culturilor Srubnaja (Березанская 1990, рис. 20/6) şi Mnogovalicovaja (Березанская и др. 1986, рис. 1/19);

I.7. Brâu simplu, orizontal, întrerupt, cu capetele suprapuse. Poate avea secţiunea triunghiulară sau rotunjită (Florescu 1991, fig. 50/3,5,6, 72/80; Крушельницка 2006, рис. 12/2б; Ğerškovič 1999, Taf. 14/7, 21/5; Sava 2014, fig. 68/6, 134/7, 181/1-2, 119/6,8, 131/12,17, 201/4);

I.8. Brâu simplu, orizontal, întrerupt, cu capetele petrecute unul peste altul. Poate avea secţiunea triunghiulară sau rotunjită (Колотухин 2003, рис. 52/12). Este cunoscută şi varianta prevăzută cu un şir de perforaţii (Смирнова 1957, рис. 39/7);

I.9. Brâu simplu, orizontal, întrerupt, cu un capăt în formă de buclă (Florescu 1991, fig. 50/8; Bolohan 2016, Pl. 14A/5). Poate avea secţiunea triunghiulară sau rotunjită;

I.10. Brâu simplu, orizontal, întrerupt, cu capetele răsfrânte, combinat cu un şir de perforaţii. Poate avea secţiunea triunghiulară sau rotunjită (Florescu 1991, fig. 26/6; Smirnova 1993, fig. 10/24; Крушельницька 2006, рис. 46/2а; Sava 2014, fig. 68/6; Niculică 2015, Pl. CIX/12);

I.11. Brâu continuu, orizontal, cu capetele unite în formă de unghi cu vârful în jos şi prevăzut cu un şir de perforaţii în partea superioară (Sava 2014, fig. 56/13);

I.12. Brâu simplu orizontal întrerupt, cu capetele depărtate (Черняков 1985, рис. 34/2);

I.13. Brâu simplu, orizontal, cu suprafaţa incizată vertical (Лесков 1970, рис. 10/15; Sava 2014, fig. 120/12, 172/16; Bolohan 2016, Pl. 12B/1). De regulă, are secţiunea rotunjită;

I.14. Brâu simplu, orizontal, cu suprafaţa incizată oblic (Лесков 1970, рис. 11/7; Черняков 1985, рис. 14/4,7-8, 15/9, 24/1,10; Gerškovič 1999, Taf. 4/17,20, 11/13, 21/6, 22/20; Sava 2014, fig. 120/11, 152/1,4,5; Bolohan 2016, Pl. 12B/3-4,7, 13/3). De regulă, are secţiunea rotunjită. Analogii sunt cunoscute în cadrul culturii Srubnaja (Березанская 1990, рис. 20/5);

I. 15. Brâu simplu, orizontal, cu suprafaţa incizată oblic şi capetele suprapuse. De regulă, are secţiunea rotunjită (Клюшенцев 1995, рис. 9/6; Гершкович 1997, рис. 2/5; Ğerškovič 1999, Taf. 26/11, 27/12);

I.16. Brâu simplu, orizontal, cu suprafaţa incizată oblic, combinat cu un şir de orificii (Смирнова 1957, рис. 39/10,13; Sava 2014, fig. 4/9, 9/2;). De regulă, are secţiunea rotunjită;

I.17. Brâu simplu, orizontal, cu suprafaţa incizată în diferite direcţii (Черняков 1985, рис. 32/10,13; Ğerškovič 1999, Taf. 27/9);

I.18. Brâu simplu, orizontal, cu alveole circulare (Черняков 1985, рис. 15/16-17; Колотухин 2003, рис. 50/10; Sava 2014, fig. 4/1, 9/13, 69/1-2,4,8,10, 172/14, 178/2,4,8, 184/3). Poate avea secţiunea rotunjită sau cvasirectangulară;

I.19. Brâu simplu, orizontal, cu alveole ovale (Лесков 1970, рис. 11/1; Черняков 1985, рис. 31/17, 32/14, 34/1; Bolohan 2016, Pl. 12B/5-6; Ğerškovič 1999, Taf. 3/3, 26/15). Poate avea secţiunea rotunjită sau cvasirectangulară;

I.20. Brâu simplu, orizontal, cu alveole rombice. Poate avea secţiunea rotunjită sau cvasirectangulară (Шарафутдинова 1974, рис. 22/8; Гершкович 1997, рис. 1/в; Колотухин 2003, рис. 51/5-6; Sava 2014, fig. 4/3, 9/11, 192/10; Ğerškovič 1999, Taf. 5/4, 13/8). Este cunoscută şi varianta prevăzută cu un rând de orificii (Ğerškovič 1999, Taf. 3/9);

I.21. Brâu simplu, orizontal, cu alveole rombice, de la care coboară pe linie verticală un brâu continuu (Гершкович 1997, рис. 1/м; Ğerškovič 1999, Taf. 26/8);

I.22. Brâu simplu, orizontal, cu suprafaţa alveolată, combinat cu un şir de perforaţii. De regulă, are secţiunea triunghiulară (Sava 2014, fig. 9/5,8, 13/12; Niculică 2015, Pl. CII/3);

I.23. Brâu simplu, orizontal, cu alveole circulare, incizate vertical pe centru (Клюшенцев 1995, рис. 6/10; Sava 2014, fig. 69/5, 71/12, 99/12;). De regulă, are secţiunea rotunjită;

I.24. Brâu format din proeminenţe conice (Aleksandrov et al. 1998, Pl. 7/3);

I.25. Brâu dublu, continuu, orizontal. Brâiele sunt lipite printr-un segment plasat oblic. Poate avea secţiunea triunghiulară sau rotunjită. (Шарафутдинова 1964, рис. 4/3; Florescu 1991, fig.72/78,79,82; Morintz 1978, fig. 61/14; Gerškovič 1999, Taf. 9/23; Sava 2014, fig. 153/7). Acest tip de brâu este cunoscut şi în mediul culturii Srubnaja (Дергачев 1975, рис.93/1);

I.26. Brâu dublu, continuu, orizontal, cu capete întrerupte, dintre care două finisate orizontal, şi alte două răsfrânte în jos. Poate avea secţiunea triunghiulară sau rotunjită (Bolohan 2016, Pl.9/A5);

I.27. Brâu dublu, continuu, orizontal, cu capete întrerupte, dintre care două suprapuse şi alte două finisate în formă de buclă. Poate avea secţiunea triunghiulară sau rotunjită (Bolohan 2016, Pl. 20/1);

I.28. Brâu dublu, continuu, orizontal, întrerupt, cu capete unite prin îndoire. Poate avea secţiunea triunghiulară sau rotunjită (Bolohan 2016, Pl. 21/1);,

I.29. Buton conic, alveolat. De regulă, apare pe străchini şi vase de dimensiuni mici (Aleksandrov et al. 1998, Pl. 7/5; Sava 2014, fig. 13/3; Bolohan 2016, Pl. 13A/5);

I.30. Buton simplu, conic (Черняков 1985, рис. 27/16-17, 33/13,18,20-21; Gerškovič 1999, Taf. 3/6, 9/22, 17/4; Sava 2014, fig. 68/11-12, 191/1);

I.31. Buton simplu, discoidal (Gerškovič 1999, Taf. 23/4, 25/5);

I.32. Buton reliefat, realizat prin „ciupire" din peretele crud al vasului (Черняков 1985, рис. 27/14; Sava 2014, fig. 191/3);

I.33. Segment de brâu alveolat. Cel mai probabil, acest element de decor a fost preluat din mediul culturii Costişa (Florescu 1991, fig. 12/1; Munteanu 2010, fig. 5371-3, 54/2, 4-5);

I.34. Segment de brâu continuu, dispus în formă de val pe peretele vasului (Гершкович 1997, рис. 1/2; Gerškovič 1999, Taf. 17/18);

I.35. Apucători duble, de formă conică (Florescu 1991, fig. 57/21);

I.36. Ornament format din proeminenţe reliefate, de formă piramidală, încadrate în două linii orizontale incizate, sub care se perindă un şir de incizii scurte, verticale, delimitate în partea inferioară de o altă linie orizontală incizată (Sava 2014, fig. 56/13).

Ornament aplicat

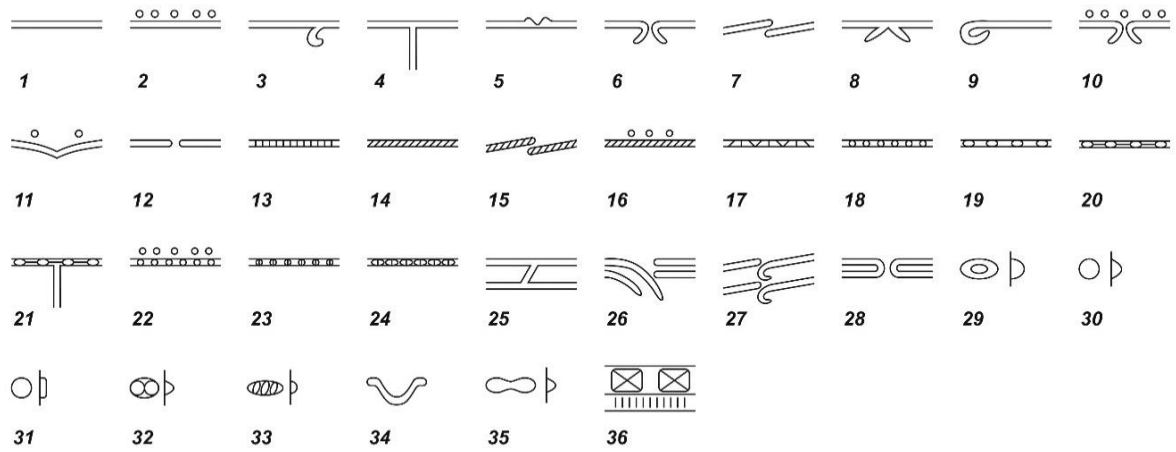

Tab. A2.1. Analiza combinatorie dintre tipul ceramicii şi ornamentul aplicat

Tip ceramic	Tip ornament																		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
I																			
II																			
III																			
IV	*																		
V	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
VI	*						*												*
VII	*												*	*				*	*
VIII	*		*				*												
IX																			
X																			
XI																			
XII																			

Tab. A2.2. Analiza combinatorie dintre tipul ceramicii şi ornamentul aplicat

Tip ceramic	Tip ornament																	
	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	
I											*							
II																		
III											*		*					
IV						*												
V	*	*	*	*	*	*	*		*	*	*			*	*	*	*	
VI										*	*	*						
VII																		
VIII								*										
IX																		
X																		
XI																		
XII																		

II. Decorurile incizate (fig. 119) reprezintă triunghiuri, striaţii, linii verticale şi orizontale. Pot fi diferenţiate următoarele tipuri:

II.1. Linii paralele, plasate orizontal (Petrescu-Dâmboviţa 1999, fig. 405/6; Sava 2002b, fig. 103/8). În unele cazuri, se atestă prezenţa doar a unei linii incizate orizontal în partea superioară a vaselor (Sava 2002b, fig. 102/6);

II.2. Şir de impresiuni încadrate de linii orizontale paralele (Florescu 1991, fig. 189/4; Sava 2002b, fig. 75/3; Dascălu 2007, Pl. XV/9);

II.3. Incizii scurte, dispuse vertical, încadrate de linii orizontale (Sava 2002b, fig. 103/5; Ursachi 2010, Pl. 4/2);

II.4. Registre verticale, compuse din linii scurte, delimitate în partea superioară de două linii orizontale (Dascălu 1994, Pl. V/4). Acest ornament găseşte analogii în culturile Komarow (Swieznikow 1967, Pl. V/9, IX/12; Sava 1994, fig. 3/29) şi Costişa (Munteanu 2010, fig. 50/22);

II.5. Registre de linii verticale, delimitate în partea superioară de două rânduri de impresiuni circulare (Dascălu 1994, Pl. XIV/M15; Sava 2002b, fig. 77/6; Dascălu 2007, Pl. 18/5);

II.6. Linii scurte, verticale, delimitate în partea superioară de o linie orizontală (Florescu 1991, fig. 191/5, 198/8). Cunoaşte analogii în mediul culturii Komarow (Swieznikow 1967, Pl. X/3);

II.7. Triunghiuri cu laturile duble şi vârful orientat în jos, cu baza delimitată de o linie orizontală (Florescu 1991, fig.191/2). Motive analogice se cunosc în faza finală a culturii Monteoru (Oancea 1976, fig. 12/7);

II.8. Linii duble înlănţuite, dispuse în unghi (Florescu, Florescu 1990, fig,18/8). Cunoaşte analogii în cultura Monteoru (Oancea 1976, fig.12/7; Bobi 1994, fig.1/4);

II.9. Linii duble în formă de unghi cu vârful în sus, delimitate în partea superioară cu crestături oblice (Zaharia 1963, fig. 7/11);

II.10. Bandă de linii dispuse în formă de unghi delimitată în partea superioară de un rând de impresiuni (Zaharia 1963, fig. 5/6);

II.11.Triunghiuri haşurate cu linii dispuse oblic şi vârful orientat în jos. Baza este delimitată cu o bandă de impresiuni (Florescu 1991, fig. 40/1, 23/2-3, 190/9). Cunoaşte analogii în mediul culturilor Komarow (Swieznikow 1967, Pl. IV/2; Крушельницька 2006, рис. 1/6,7,11,14; Dascălu 2007, Pl.7/11) şi Costişa (Munteanu 2010, fig. 50/3-5);

II.12.Triunghiuri haşurate, cu baza delimitată prin două rânduri de impresiuni oblice şi dispuse cu vârful în jos. În cadrul acestui decor sunt combinate triunghiuri mai înalte cu prelungiri scurte în vârf şi triunghiuri haşurate mai mici. Rândul de triunghiuri este întrerupt de o bandă verticală, cu impresiuni oblice (Florescu 1991, fig. 185/4; Dascălu 2007, Pl. 37/393; Sava 1994, fig. 3/13);

II.13. Triunghiuri haşurate, delimitate la bază şi în partea superioară de linii orizontale. Triunghiurile sunt dispuse cu vârful în sus (Dascălu 1994, Pl.VI/M11,3). Cunoaşte analogii în mediul culturilor Srubnaja (Березанская 1990, рис. 22/1), Komarow (Swieznikow 1967, Pl. VIII/3), Mnogovalikovaja (Березанская и др. 1986, рис. 2/14, 10/17; Sava 1991, fig. 3/5, 11);

II.14. Triunghiuri haşurate, delimitate în partea superioară de linii orizontale. Triunghiurile sunt dispuse cu vârful în jos (Smirnova 1993, Abb. 9/1,3-4; Gerškovič 1999, Taf. 4/15; Bolohan 2016, Pl.19/B5);

II. 15. Două linii trasate în zigzag, cu interspaţiul completat cu impresiuni circulare, încadrate în două linii orizontale paralele (Bolohan 2016, Pl. 9/B1);

II. 16. Benzi de linii cu impresiuni, dispuse sub forma unui triunghi cu vârful orientat în jos şi laturi ce se prelungesc (Florescu 1991, fig. 185/3);

II.17. Striuri neorganizate (Florescu, Florescu 1990, fig. 23/6; Florescu 1991, fig. 93/10; Sava 2014, fig. 95/13-14, 182/2). Acest element este considerat a fi de origine Srubnaja (Florescu, Florescu 1990, 65), însă motivul respectiv este cunoscut şi în mediul Costişa (Munteanu 2010, 142, fig. 50/55-58).

Ornament incizat

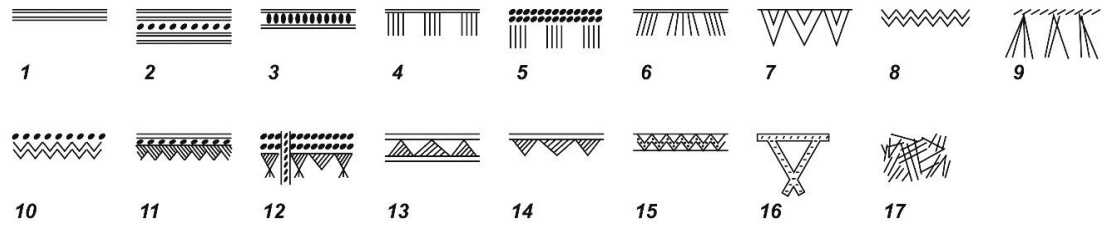

Tab. A3.3. Analiza combinatorie dintre tipul ceramicii şi ornamentul incizat

Tip ceramic	Tip ornament																
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
I	*	*	*			*				*	*						
II				*			*		*			*		*		*	
III																	
IV															*		
V																	*
VI								*									
VII																	
VIII																	
IX					*								*				
X																	
XI																	
XII																	

III. Decoruri imprimate (fig. 120/1-6, 17). Simple sau combinate cu alte tipuri de decor, impresiunile sunt întâlnite ca modalitate de ornamentare a ceramicii fine. Pot fi distinse mai multe tipuri:

III.1. Impresiuni oblice, dispuse în două rânduri orizontale (Florescu 1991, fig. 189/7). Cunoaşte analogii în mediul culturilor Monteoru (Oancea 1981, fig.11/6, 14/6-8) şi Costişa (Florescu 1970, fig. 5/3,6);

III.2. Impresiuni oblice, dispuse în patru rânduri orizontale (Bolohan 2016, pl. 19/B1);

III.3. Impresiuni mici, dispuse în formă de zigzag orizontal, delimitate în partea superioară de un şir orizontal de impresiuni oblice (Dascălu 1994, Pl. III/M6; Sava 2002b, fig. 71/2; Dascălu 2007, Pl.46/47.1). Cunoaşte analogii în mediul culturii Komarow (Munteanu 2010, fig.74/10);

III.4. Şir orizontal de impresiuni oblice, combinat cu o linie incizată orizontală, dispusă deasupra (Florescu 1991, fig. 31/21,26; Dumitroaia 1992, fig. 14/4,5). Cunoaşte analogii în mediul culturilor Komarow (Munteanu 2010, fig. 74/19) şi Monteoru (Oancea 1976, fig. 12/11).

III.5. Două şiruri orizontale de impresiuni, cel superior format din impresiuni oblice şi scurte, iar cel inferior – din impresiuni alungite verticale (Dascălu 1994, Pl.II/M4; Sava 2002b, fig. 70/6; Dascălu 2007, Pl. 53/47.1);

III.6. Două şiruri orizontale de impresiuni oblice, combinate cu rânduri verticale de impresiuni similare, dispuse la distanţă aproximativ egală (Florescu 1991, fig.198/2, 201/26). Cunoaşte analogii în mediul culturii Monteoru (Bârzu 1989, fig.7/2);

III.7. Şir orizontal de impresiuni oblice, de la care coboară şiruri verticale de impresiuni, unite între ele cu incizii fine (Florescu 1991, fig. 205/7);

III.8. Două şiruri orizontale de impresiuni oblice, încadrate în câte două linii paralele orizontale, sub cele inferioare fiind prezent un alt şir de impresiuni oblice orizontale (Sava 2014, fig. 182/8).

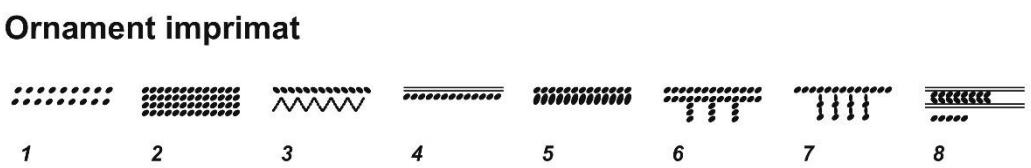

Tab. A2.4. Analiza combinatorie dintre tipul ceramicii şi ornamentul imprimat

Tip ceramic	**Tip ornament**							
	1	2	3	4	5	6	7	8
I	*		*	*		*	*	*
II		*						
III								
IV								
V								
VI								
VII								
VIII								
IX					*			
X								
XI								
XII								

IV. Decoruri canelate (fig. 120/7-19). În baza modalităţilor de realizare şi dispunere pe pereţii vaselor, pot fi distinse mai multe variante de decor canelat:

IV.1. Caneluri înguste, dispuse orizontal în partea superioară a vaselor (Florescu 1991, fig.43/5, Sava 2002b, fig. 87/1, 97/2; Ursachi 2010, Pl. 3/3);

IV.2. Caneluri largi, dispuse orizontal (Sava 2014, fig. 182/9);

IV.3. Caneluri simple, verticale. Acestea pot fi încadrate în unul sau două registre orizontale (Florescu 1991, fig. 53/17; Petrescu-Dîmboviţa 1999, fig. 402/6; Zaharia 1963, fig. 6/6);

IV.4. Caneluri uşor curbate, scurte (Florescu 1991, fig. 193/1; Sava 2014, fig. 182/10). Motiv asemănător este cunoscut în mediul culturii Komarow (Swieznikow 1967, Pl. IX/11, XI/6);

IV.5. Caneluri largi, arcuite, prevăzute cu o proeminenţă centrală (Zaharia 1963, fig. 6/8; Черняков 1985, рис. 28/14; Florescu 1991, fig. 202/32; Niculică 2016, Pl. XCI/5);

IV.6. Caneluri înguste, arcuite, delimitate în partea superioară de o linie incizată, orizontală (Florescu 1991, fig. 192/1, 167/; Ursachi 2010, Pl. 2/3; Niculică 2016, Pl. XCI/4);

IV.7. Caneluri înguste, scurte şi arcuite, ce încadrează alte caneluri semicirculare, cu proeminenţă centrală (Florescu 1991, fig. 194/6; Sava 2002b, fig. 20/4);

IV.8. Caneluri largi, orizontale combinate cu caneluri înguste, semicirculare (Florescu 1991, fig. 192/4; Ursachi 2010, Pl. I/4);

IV.9. Caneluri largi, verticale, combinate cu caneluri dispuse oblic (Zaharia 1963, fig. 6/4).

IV.10. Caneluri largi, orizontale, combinate cu caneluri înguste şi scurte dispuse vertical (Florescu 1991, fig. 53/17, 200/15);

IV.11. Caneluri largi, orizontale, combinate cu caneluri înguste, dispuse oblic (Florescu, Florescu 1990, fig. 19/4; Florescu 1991, 51/2; Dascălu 2007, Pl. 8/7);

IV.12. Caneluri largi, orizontale, întrerupte de două registre formate din caneluri verticale. Un registru este format din 4 caneluri înguste şi lungi, iar altul – din caneluri scurte (Florescu 1991, fig. 49/3).

IV.13. Registre de caneluri orizontale, înguste şi scurte, care alternează cu caneluri verticale. Registrele sunt încadrate în linii orizontale (Petrescu-Dâmboviţa 1953, fig. 2/1). Cunoaşte analogii în cultura Komarow (Swieznikow 1967, Pl. III/4);

IV.14. Caneluri scurte şi înguste, oblic dispuse şi încadrate de linii orizontale (Florescu 1991, fig. 192/3; Колотухин 2003, рис. 54/10; Sava 2002b, fig.103/4; Ursachi 2010, Pl. II/4; Niculică 2016, Pl. XCI/3). Cunoaşte analogii în cultura Monteoru (Oancea 1981, fig.7/9);

IV.15. Grupe de caneluri scurte şi înguste, dispuse oblic şi delimitate în partea superioară cu două caneluri orizontale înguste (Petrescu-Dîmboviţa 1999, fig. 399/7; Sava 2002b, fig. 119/7; Dascălu 2007, Pl. 31/16). Cunoaşte analogii în cultura Komarow (Swieznikow 1967, Pl. VII/13);

IV.16. Caneluri înguste şi scurte, oblic dispuse şi delimitate în partea superioară de impresiuni oblice scurte (Zaharia 1963, fig. 6/7; Florescu 1991, fig. 73/8; Sava 2002b, fig. 73/6);

IV/17. Grupe de caneluri scurte, oblic dispuse în diferite direcţii. Spaţiul dintre ele este prevăzut cu trei impresiuni mici de formă circulară. În partea superioară sunt delimitate de o bandă de linii incizate cu interspaţiile completate cu crestături fine (Florescu 1991, fig. 12/6, 67/40);

IV. 18. Caneluri scurte şi largi, dispuse oblic şi combinate cu impresiuni alveolare şi caneluri orizontale (Florescu 1991, fig. 17/14, 60/5);

IV.19. Două rânduri de caneluri medii dispuse vertical, despărţite de două linii incizate orizontale (Florescu 1991, fig. 67/36).

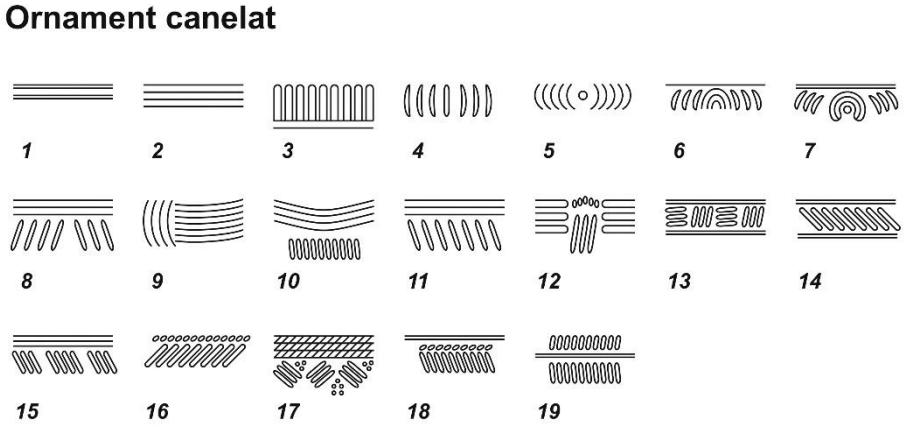

Tab. A2.5. Analiza combinatorie dintre tipul ceramicii şi ornamentul canelat

Tip ceramic	Tip ornament																		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
I	*	*	*	*	*	*	*	*		*		*	*		*	*		*	
II		*		*					*		*			*			*		
III			*	*															*
IV	*				*														
V																			
VI																			
VII																			
VIII																			
IX																			
X				*															
XI																			
XII																			

V. Decoruri pictate (fig. 120/20). Elementul de pictură, utilizat pentru decorarea ceramicii de tip N-S-C, este unul rar întâlnit, iar cazurile cunoscute îl atestă pe ceramica grosieră. Decorul reprezintă benzi simple sau pete circulare de culoare maronie sau brună-închisă (Sava 2014, fig. 95/15; Сава и др. 2017, рис. 13) şi este cunoscut pe vase de tipul V şi VIII.

Motivele decorative sunt în concordanţă cu diferite categorii de pastă, din care au fost modelate vasele. Dacă inciziile, imprimările şi canelurile se întâlnesc majoritar pe vase lucrate din

pastă fină, ornamentele aplicate, de cele mai multe ori, înfrumuseţează ceramica grosieră. Ceramica cu decor format din oricare tip de brâu şi, îndeosebi, cu brâu întrerupt şi capete lăsate în jos, are analogii directe aproape în tot arealul culturilor din bronzul tardiv euroasiatic şi este străină aceleiaşi perioade din spaţiul carpato-balcanic (Sava 2014, p. 432-433). Ceştile şi kantharos-urile, uneori ornamentate cu caneluri sau incizii, au analogii fidele în culturile Wietenberg, Tei şi Komarow (Sava 2014, 433).

În baza trăsăturilor tipologice şi decorative ale ceramicii, aceasta poate fi divizată în două grupe: 1) recipiente de origine carpato-balcanică (vestică) şi 2) vase de origine estică. În prima grupă pot fi incluse vasele de tipul I-II, IX-X, iar în cea de-a doua – tipurile IV-VIII, XII (Sava 2002b, p. 232).

Deși cunoaște o varietate de forme, este dificil de realizat o analiză tipologică a ceramicii într-o formă detaliată și completă. Aceasta se datorează, în mare parte, stării fragmentare a materialului ceramic descoperit în așezări, dar și numărului mic de publicații în care sunt prezentate statistic și tipologic toate formele ceramice. Aici se adaugă și accesul limitat la multe din colecții, desigur, în mare parte aflate în afara țării. Clasificarea efectuată de noi a fost posibilă prioritar pentru vasele descoperite în complexe funerare și, mai puțin, pentru ceramica descoperită în așezări, ultima oferind, în schimb, mai multe forme și tipuri de decor. Cu mici excepții, formele de vase identificate se întâlnesc în toate cele trei culturi vizate în lucrare. Altă trăsătură comună o reprezintă ponderea masivă a ceramicii grosiere asupra celei fine (care constituie în medie mai puțin de 15%). Ceramica fină (ceștile și kantharosurile) cunoaște analogii perfecte în culturile Wietenberg, Tei, Monteoru și Komarow. Merită menționat că ceramica ornamentată cu orice tip de brâu, îndeosebi cea cu brâu întrerupt, are origine estică și se regăsește, practic, în toate mediile culturale ale bronzului târziu euroasiatic. O altă formă de vas de origine răsăriteană o constituie așa-numitele pithosuri (vase de provizii), cunoscute, cel puțin la momentul de față, doar pentru culturile Sabatinovka și Coslogeni. Recipientul cunoscut doar pentru cultura Sabatinovka și care, cu siguranță, reprezintă un vas de origine estică sunt așa-numitele tigăi.

Astfel, putem concluziona că materialul ceramic, descoperit în aşezările complexului cultural N-S-C, reprezintă *o simbioză etnoculturală între culturile epocii bronzului carpato-balcanic şi culturile asiatice din perioada târzie a epocii bronzului* (Sava 2014, p. 433).

Tab. A2.6. Tipologia generală a ceramicii complexului cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni

Tip	Subtip	Cultura Noua	Cultura Sabatinovka	Cultura Coslogeni
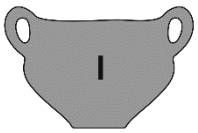		●		●
		●	●	●
	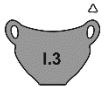	●		●
	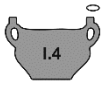	●		●
		●		●
		●	●	●
		●	●	●
		●	●	●
		●	●	●
			●	
		●		

Tip	Subtip	Cultura Noua	Cultura Sabatinovka	Cultura Coslogeni
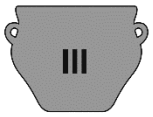		●		●
		●		●
		●	●	●
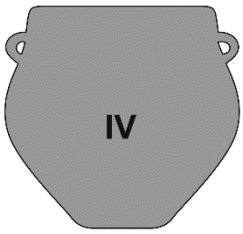		●	●	●
				●
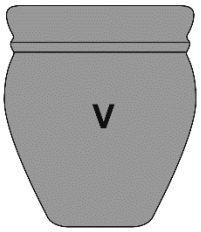		●	●	●
		●	●	●
		●	●	●
		●	●	●

Tip	Subtip	Cultura Noua	Cultura Sabatinovka	Cultura Coslogeni
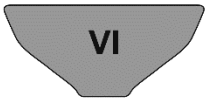 VI	VI.1	●	●	●
	VI.2	●	●	●
	VI.3	●	●	●
	VI.4	●	●	●
VII	VII.1	●	●	●
	VII.2	●	●	●
	VII.3	●	●	●
	VII.4			●
VIII	VIII.1		●	●
	VIII.2		●	●
	VIII.3		●	●

Tip	Subtip	Cultura Noua	Cultura Sabatinovka	Cultura Coslogeni
		●	●	●
		●		
		●		
				●
				●
				●
	Tipologia în text		●	
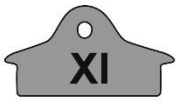		●	●	
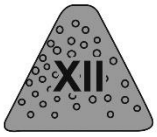		●	●	

ANEXA 3

CRONOLOGIE

Stabilirea unor repere cronologice pentru evoluția celor trei medii culturale vizate în lucrare reprezintă un proces complex, care, prin sporirea numărului de datări absolute, poate fi remediat continuu.

Cultura Noua

Primele atribuiri cronologice pentru cultura Noua au fost făcute la mijlocul secolului XX. În baza rezultatelor și a tabloului stratigrafic din așezarea cercetată la Corlăteni, I. Nestor atribuia această cultură perioadei timpurii a epocii fierului (Nestor ș.a. 1952, p. 91-92), iar câțiva ani mai târziu stabilea ca interval de datare pentru aceasta secolele XIV-XIII (Nestor 1960, p.132). M. Petrescu-Dâmbovița situa cultura Noua în perioada târzie a epocii bronzului și început de Hallstatt (Petrescu-Dîmbovița 1953, p. 444), ulterior stabilind limita cronologică superioară la sf. sec. XIII-înc. sec. XII a. Chr. (Петреску-Дымбовица, 1960, с. 151). Totuși, prima periodizare și cronologie absolută pentru cultura Noua a fost stabilită de către A. Florescu (Florescu 1964, 143-216). Acesta diferența două etape de evoluție a culturii: Noua I (timpurie), argumentată prin prezența elementelor de factură Monteoru, Komarow sau Wietenberg, și Noua II (târzie) – prin prezența influențelor de tip estic. Cronologia absolută a culturii Noua a fost stabilită de către A. Florescu între mijlocul sec. XIV – a doua jumătate a sec. XII a.Chr (Florescu 1964, tabelul cronologic). Deși această periodizare și cronologie este acceptată de marea majoritate a specialiștilor, ea nu și-a găsit confirmare în baza ritului funerar (Sava 2002). Pe lângă faptul că aceste etape nu sunt argumentate formal-tipologic, se adaugă și atribuirea unora și acelorași forme de vase diferitor etape (Florescu 1964, fig. 6/2 și 6/7), situație prezentă și în lucrarea publicată peste aproape 30 de ani (Florescu 1991, fig. 4/10,12,17; 24/11,16; 36/7,9 ș.a.). Aplicată de I. Smirnova pentru așezarea de la Mahala, această periodizare în două etape a propus date contradictorii, cu ceramică de tip diferit, prezentă în toate nivelurile cercetate (Смирнова 1969, с. 14; Смирнова 1972, с. 19-21). Analizând cronologia culturii Noua în una din publicațiile sale, E. Sava consideră că ceramica nu poate fi împărțită pe etape, iar tipurile și variantele cunoscute au „trăsături regionale condiționate de contactele cultural cronologice și posibil de influențele din partea culturilor carpato-balcanice" (Sava 2014, p. 515). În monografia sa, publicată în 1976, cercetătorul german B. Hänsel a propus pentru evoluția culturii Noua un interval scurt, cuprins între secolele XIII-XII a. Chr. (Hänsel 1976, s. 147). Aceleași secole au fost atribuite fazei Noua II de către M. Petrescu-Dîmbovița, în urma analizei depozitelor de bronzuri din seria Râșești-Băleni (Petrescu-Dîmbovița 1977, p. 30, nota

178). S. Morintz plasa evoluția culturii Noua între mijlocul sec. XIV – a II-a jumătate a sec. XII a. Chr. (Morintz 1978, p. 115).

În ultimele patru decenii, în literatura de specialitate au fost expuse multe și diverse păreri privind atribuirea cronologică a culturii Noua. Dacă pentru arealul de la est de Prut se atribuia intervalul dintre sec. XIV-XII a. Chr. (Дергачев 1986, с. 170-171; Sava 1994, p. 146), pentru regiunea Transilvaniei unii cercetători încadrau evoluția culturii Noua între sec. XIV-XIII a. Chr (Andrițoiu 1992, p. 68-69; Andrițoiu, Vasiliev 1993, p. 104-105). Datările obținute în așezarea Odaia-Miciurin au extins intervalul temporal în sec. XV a. Chr. și până în sec. XI a. Chr. (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, с. 378-397). Al. Vulpe menționa că perioada tardivă a epocii bronzului a debutat, posibil, în jur de anul 1500 a. Chr. (Vulpe 2001, p. 223), părere susținută și de M. Petrescu-Dîmbovița în publicația sa din 2001 (M. Petrescu-Dîmbovița 2001, p. 285). Opiniile celor doi specialiști, precum și datările absolute cunoscute la începutul secolului XXI, au determinat pe unii cercetători să plaseze începutul culturii Noua în sec. XVI a. Chr. (Dascălu 2007, p. 132, p. 162; Sava 2002, s. 226-227; Sava 2014, 522). Pentru zona intercarpatică, F. Gogâltan divizează bronzul târziu în trei perioade: I - anterioră anului 1500 BC și caracterizată prin prima apariție a comunităților Noua în zonă (Gogâltan 2001, s. 196); a II-a – sec. XIV a.Chr., caracterizată prin sinteza Wietenberg-Noua (Gogâltan 2001, s. 198) și a III-a – sec. XII a.Chr., care marchează finalul culturii, odată cu apariția în zonă a elementelor de tip Gáva (Gogâltan 2001, s. 198). Repere cronologice pentru cultura Noua au fost stabilite și de către cercetători de la est de Nistru. Asemenea savanților români, aceștia încadrau limitele cronologice ale culturii Noua între secolele XIII-XII a. Chr. (Тереножкин 1965, с. 65, с. 84; Крушельницька 1976, с. 24; Крушельницька 1985, с. 9, рис. 1). În lucrarea sa, publicată în anul 2006, L. Krušelnic'ka, în baza datărilor radio-carbon, plasează începutul culturii Noua în sec. XV-XIV a. Chr. (Крушельницька 2006, с. 152-157).

Din inventarul culturii Noua, printre cei mai importanți indicatori cronologici se numără articolele metalice și unele piese prelucrate din os/corn și piatră. De cele mai multe ori, piesele din bronz au fost folosite pentru determinare cronologică. O anumită componentă a lotului de bronzuri, cunoscut pentru mediul culturii Noua, este de origine estică și multe din obiecte se datează la același nivel cu începutul acestei culturi (Diaconu 2014a, p. 291). Spre exemplu, secerile de tip estic, cu cârlig la mâner, descoperite în așezările de la Deleni și Poienești, sunt datate în sec. XVI-XV a. Chr., respectiv, prezența lor în depozitele din siturile Noua pot argumenta datarea destul de timpurie a așezărilor respective (Diaconu 2014a, p. 291-292). Fără a intra prea mult în detalii, menționăm că mai multe piese de inventar, printre care discurile și psaliile din os/corn, acele cu capăt romboidal, acele cu patru protuberanțe ș.a. reprezintă obiecte ce pot stabili anumite paralele tipologice și cronologice cu alte medii culturale.

Cât privește reperele de cronologie absolută, pentru arealul culturii Noua sunt cunoscute puține date de acest fel. Prima așezare a acestei culturi, în care a fost aplicată metoda radio-carbon, este situl de la Mahala. Deși au fost prelevate mai multe probe, doar trei din ele s-au bucurat de credibilitate (László 2011, 267-268). Acestea au fost atribuite de către autoarea săpăturii celor două etape ale culturii Noua (după Florescu 1964): 1) Mahala IIa = Noua I, cu datarea 3260±100 BP, care indică prin calibrare anii 1680 - 1430 cal BC (1 σ); 2) Mahala IIb = Noua II, cu datarea 3135±100 BP, care indică prin calibrare anii 1520 - 1310 cal BC (1 σ) și 3100±55 BP prin calibrare 1434 - 1313 cal BC (1 σ) (László 1993, p. 24-29, tab.1; László 2011, 268; Palincaș 1996, 40, fig. 22-25; Дергачёв 2011, рис. 154). Din cele patru probe prelevate din „cenușarul" cercetat în așezarea Crasnoleuca, doar trei prezintă o serie coerentă: 3250±50 BP, 3240±40 BP și 3190±45 BP, care indică prin calibrare un interval cuprins între anii 1610 - 1435 BC (1 σ) (László 2011, 267).

Așezarea Odaia-Miciurin a oferit o serie de date absolute prin cele 13 probe care o plasează cronologic în intervalul 1450 - 1100 cal BC (1 σ) (Сава, Кайзер/Sava, Kaiser 2011, 377-397, таб. 25-26). Astfel, două din datările stabilite pentru așezarea Mahala coincid cu cele cunoscute pentru „cenușarul" de la Crasnoleuca, iar datele determinate pentru așezarea Odaia-Miciurin dovedesc evoluția paralelă cu așezarea de la Mahala pe un anumit interval cronologic (Diaconu 2014a, tab. 41).

Cultura Sabatinovka

În perioada postbelică apar primele publicații relativ complete despre așezările descoperite în anii '30 ai sec. XX în zona râurilor Bug și Nipru. O primă încadrare cronologică a fenomenului Sabatinovka a fost stabilită de către O.A. Krivcova-Grakova, care considera culturile Sabatinovka și Belozerka ca fiind etape târzii ale culturii Srubnaja (Кривцова, Гракова 1955, с. 154-155). Aceste concluzii s-au făcut în lipsa unor date stratigrafice clare, cu toate acestea însă și-a găsit mai mulți adepți în rândul cercetătorilor interesați de această perioadă istorică. Dovada stratigrafică a statutului individual al fiecăreia din cele două culturi a fost obținută în rezultatul cercetării în așezarea Uškalka, unde au fixate stratigrafic două nivele clare (inferior, aparținând culturii Sabatinovka, și superior – culturii Belozerka), separate printr-un strat steril (Телегин 1961, с. 4). Argumentarea acestei periodizări a fost elaborată de A. I Terenoškin printr-o schemă a cronologiei absolute, în care cultura Sabatinovka se data în secolele XIV-XII a. Chr, iar cultura Belozerka – în secolele XI-IX a. Chr. (Тереножкин 1965, с. 69). Pentru determinarea statutului culturii Sabatinovka, un pas important l-a constituit evidențierea grupurilor de așezări post Catacombnaja, unite de către S.S. Berezanskaja în cultura ceramicii cu multe brâie (Березанская 1957, 1960, 1962). Susținând observațiile lui M. Petrescu-Dâmbovița (Петреску-Дымбовица 1960, с. 157) despre necesitatea învechirii culturii Noua, A. I. Meliukova concluziona cu observația despre

sincronismul culturilor Noua și Sabatinovka (Мелюкова 1961, c. 20). Un aport important la completarea schemei cultural-cronologice a perioadei târzii a epocii bronzului din spațiul nord pontic îi aparține lui A.I. Terenojkin, care a stabilit unele datări absolute (Тереножкин 1965). Acesta a subliniat legăturile culturilor Noua și Sabatinovka cu medii culturale din centrul și sudul Europei (Тереножкин 1965, c. 69).

Ca și în cazul culturii Noua, drept indicatori ai cronologiei relative au servit diferite obiecte, în mare parte din bronz. În procesul de studiu al metalurgiei în spațiul nord-potic, analiza complexului de forme de turnare de la Pobit-Kamyk a stabilit existența în paralel a topoarelor cu tub de înmănușare, a celturilor cu adâncitură în formă de migdală și a pumnalelor de tip Krasnyi Majak (Черных 1978b, c. 273). Această combinație de obiecte este specifică orizontului depozitelor Haidu-Șamșon-Apa și perioadei târzii a epocii bronzului din centrul metalurgic de la Verbica, Bulgaria, date care solicitau învechirea culturilor epocii bronzului târziu din zona Balcano-Carpatică (Черных 1978a, c. 76-77). Cercetările efectuate în așezarea de la Novokievka au demonstrat încă o dată necesitatea revederii schemei cultural-cronologice a perioadei târzii a epocii bronzului din nordul mării Negre. Acestea au demonstrat legătura clară între centrul metalurgic Ingul-Krasnyj Majak și complexele ceramice de tip Sabatinovka (Ǧerškovič 1999, 9).

La sfârșitul sec. XX - începutul sec. XXI, a fost preluat un lot de analize ^{14}C din complexe ale mai multor culturi din zona de stepă și cea uralică (Аванесова 1991, c. 84-85; Трифонов 1996, c. 48; Трифонов 2001, c. 82). Pentru faza târzie a culturii Srubnaja a fost stabilit intervalul cuprins între anii 1800 - 1600 a. Chr. (Трифонов 2001, c. 74-75, таб. 3), ceea ce presupune formarea culturii Sabatinovka în arealul său estic nu mai târziu de sec. XVI a. Chr. Aceleași date au fost stabilite și de cele mai recente analize ^{14}C din așezarea eponimă (Кіосак, Секерьска 2021, c. 73, табл.1).

Cultura Coslogeni

Dintre cele trei culturi vizate în lucrare, grupul Coslogeni deține cele mai puține date arheologico-stratigrafice. Cultura Coslogeni a fost definită la începutul anilor '70 ai secolului trecut, ulterior, în baza asemănărilor diverselor forme de manifestare cu mediile Noua-Sabatinovka, fiind introdusă în complexul denumit Noua-Sabatinovka-Coslogeni. Referitor la începuturile culturii, se consideră că ar fi contemporană cu sfârșitul primei faze a culturii Tei (I-III), evoluând pe parcursul fazelor finale (IV-V) ale culturii Tei, drept argument servind prezența pe unele vase a decorului în stil Tei (IV-V) (Bolohan 2016, p.158). Sfârșitul culturii, cel puțin pentru partea nordică a arealului acestei culturi, are loc odată cu formarea grupului numit Prebabadag (Bolohan 2016, p. 159). Până nu demult, unicele datări absolute pentru cultura Coslogeni erau cele de la Durankulak (Bulgaria) (Görsdorf, Bojadžiev 1996, p. 150-151), unii dintre autorii săpăturilor din așezarea eponimă consideră că această cultură poate fi încadrată în

termeni absoluți în sec. XIII - XI a. Chr și că a evoluat pe parcursul a două faze principale, determinate nu atât stratigrafic, cât în baza unor obiecte (Neagu, Nanu 1990, p. 124). Relativ recent au fost analizate cinci probe ^{14}C, prelevate din așezarea culturii Coslogeni de la Cernavodă, conform acestora așezarea fiind datată cu 1450 - 1111 BC (Сорочяну и др. 2019, с. 209, таб. 2, рис. 15).

Multiplele asemănări cu culturile Noua-Sabatinovka presupun că grupul Coslogeni reprezintă o variantă locală a culturii Sabatinovka, care a pătruns în estul Munteniei și zona istro-pontică ca element deja format (Neagu 1993, 165-193), ipoteză susținută și de autoarea lucrării.

În baza datărilor absolute și a unor obiecte-reper pentru cronologia relativă, putem conchide că evoluția celor trei culturi vizate în lucrare pe întreg arealul lor de răspândire a constituit un proces destul de amplu și complex. Complexul N-S-C este sincron fazelor Ia-IIa-IIb ale culturii Monteoru, fazelor C-D ale culturii Wietenberg (Boroffka 1994, p. 287-288), fazelor IV-V ale culturii Tei (Palincaș 1996, p. 239-297), fazelor târzii ale grupului Komarow/Costișa/Bialy Potok și etapelor târzii ale culturilor Srubnaja și Andronovo (Sava 2002b, s. 213-220). Limita inferioară o reprezintă cultura ceramicii cu multe brâie, faza IC-Ib a culturii Monteroru și faza timpurie a culturii Wietenberg, iar limita superioară – Hallstatul timpuriu (Sava 2014, p. 522). În baza datelor ^{14}C, cât și a datelor tipologico-comparative, cronologia absolută a complexului N-S-C poate fi încadrată în perioada secolelor XVI - XIII a. Chr. (Sava 2002b, s. 213-220).

Pentru o imagine mai clară a peisajului cronologic și a fazelor de evoluție a culturilor Noua, Sabatinovka și Coslogeni, a fost necesară acumularea și analiza datelor absolute, cunoscute până la momentul de față pentru așezările acestor culturi[18].

Înainte de a prezenta rezultatele analizei acestor probe, vrem să menționăm că progresele obținute de tehnica de calibrare şi abordarea statistică mult mai sofisticată din ultimele decenii au reușit să schimbe imaginea cronologică a diferitor perioade arheologice, dar și să provoace noi întrebări, în multe cazuri legate de laboratorul în care au fost prelucrate probele ^{14}C. Punem accent pe această situație, întrucât, în multe cazuri, cercetătorii utilizează date eronate, astfel provocând incertitudinea rezultatului final. De multe ori, discuţiile legate de corectitudinea datelor sunt focusate pe diferenţele dintre oasele umane şi cele animale, la care se adaugă posibilitatea unui *efect de rezervoar* (*reservoi effect*), cauzat de obiceiurile nutriţiei diversificate (Higham et al. 2010, p. 653-670).

Cele 45 de probe incluse în analiză au fost obținute pe materii osteologice descoperite în 11 aşezări: șase pentru cultura Noua (Fig. 121), patru pentru cultura Sabatinovka (Fig. 122) și una

[18] Aducem sincere mulțumiri domnului dr. Gh. Sîrbu pentru ajutorul acordat în analiza și proiectarea probelor pe curba de calibrare prin modelare Bayesiană.

pentru cultura Coslogeni (Fig. 126 A-C). Rezultatele secvenţierii diferitor grupuri de date au fost reprezentate grafic, raportate la curba de calibrare, cu densitatea probabilă. Astfel, cele 22 de date ale culturii Noua, proiectate pe curba de calibrare, se aliniază în trei grupuri, care ne permit să le folosim provizoriu ca faze (Fig. 123A). O situație asemănătoare o avem și pentru cele 20 de date ale culturii Sabatinovka, care, la fel, se grupează în trei platouri (Fig. 123 B), însă cu un caz de neconcordanţă. Proba cu cifrul Poz-130442, prelevată din situl Taraclia-Gaidabul (groapa 15), chiar dacă are pragul admisibil de concordanţă = A'59.0% (normal admisibil este de la A'c = 60%), nu provoacă o deviere de la standardul datelor incluse în calcul. Un aspect care poate fi pus în legătură cu această deviere este materialul prelevat în calitate de probă.

Pentru verificarea rezultatului obținut în urma proiectării probelor pe curba de calibrare, a fost folosită *Modelarea Bayesiană*, care, la fel, se bazează pe principiul creării de faze și care, în cazul nostru, a fost aplicată doar pentru culturile Noua și Sabatinovka (Fig. 124-125). Utilizarea secvențelor temporale în grupuri de date pot influența rezultatul prin folosirea elementelor de tip *prior-estimates*. Pentru a exclude această posibilitate, am tratat aceste grupe de date ca unități individuale, folosind sistemul modelării unei faze.

Astfel, pentru cultura Noua, analiza statistică a generat ***trei faze*** convenționale: ***prima*** cuprinde probele Bln-1086, Grn-21797, Grn-21798, Hd-28276, Grn-21796, Bln-1085, LabNAN1, DeA-23376, KIA-31492, Grn-5153, cu intervalul 3260 - 3100 BP (1532 - 1295 – 1σ / 1548 - 1277 – 2σ cal BC), având o perioadă de evoluție de cca 124(1σ)/185(2σ) ani; ***a doua*** include seria de date Hd-27972, KIA-31495, KIA-31494, KIA-31490, KIA-31499, KIA-31491, cu intervalul 3085 - 3016 BP (1410 - 1241 – 1σ / 1487 - 1388 – 2σ cal BC), cuprinzând perioada de evoluție de cca 97(1σ)/138(2σ) ani; ***a treia,*** formată de probele KIA-31496, KIA-31493, LabNAN2, KIA-31948, KIA-31497, LabNAN3, cu secvență temporală 2996 - 2950 BP (1306 - 1125 – 1σ / 1334 - 1048 – 2σ cal BC), evoluând cca 87(1σ)/149(2σ) ani. Rezultatul obținut ne demonstrează că datele proiectate pe curba de calibrare se așază în trei segmente verticale, cuprinse între limitele ***1532*** - ***1125*** (1σ) sau ***1548*** - ***1048*** (2σ) cal BC. Seria de date care constituie cele trei faze arată o evoluție graduală a culturii Noua fără întrerupere.

Pentru cultura Sabatinovka analiza statistică a generat, după cum am menționat mai sus, la fel, ***trei faze*** convenționale: ***prima*** cuprinde probele BE-10316, BE-10315, Poz-96781, cu intervalul 3257 - 3105 BP (1598 - 1296 – 1σ / 1612 - 1273 – 2σ cal BC), având o perioadă de evoluție de cca 189 (1σ)/252(2σ) ani; ***a doua*** include seria de date Poz-96788, Poz-96782, Poz-106309, Poz-96786, Poz-89241, KIA-31491, Poz-96787, Poz-89239, Poz-96780, Poz-109690, cu intervalul 3070 - 3000 BP (1393 - 1207 – 1σ / 1421 - 1181 – 2σ cal BC), cuprinzând perioada de evoluție de cca 109 (1σ)/161(2σ) ani; ***a treia*** este formată de probele Poz-96784, Poz-130442, Poz-130443, Poz-96785, Poz-130445, Poz-106310, Poz-130442, cu secvență temporală 2980 - 2900

BP (1260 - 1068 – 1σ / 1296 - 990 – 2σ cal BC), evoluând cca 112(1σ)/180(2σ) ani. Rezultatul obținut ne demonstrează că datele proiectate pe curba de calibrare se așază în trei segmente verticale cuprinse între limitele ***1598 - 1068*** (1σ) sau ***1612 - 951*** (2σ) cal BC. Seria de date care constituie cele trei faze arată o evoluție mai îndelungată a culturii Sabatinovka, lucru ce ridică unele semne de întrebare în ceea ce privește unele probe ^{14}C.

Pentru așezările culturii Coslogeni cele opt probe incluse în analiză sunt obţinute pe specimene descoperite în două aşezări - Durankulak (Bulgaria) și Cernavodă (România). Rezultatele secvenţierii acestor date au fost reprezentate grafic, raportate la curba de calibrare (Fig. 126/B), cu densitatea probabilă. Astfel, probele analizate se aliniază într-o traiectorie de descendență cu limita cuprinsă între ***1498 - 1221*** (1σ, 95,5%) și ***1717 - 1171*** (2σ, 99,7%) cal BC (fig. 126/A). Proba cu cifrul Bln-2569, prelevată din situl Durankulak (locuința Vb), cu pragul admisibil de concordanţă = A'49.8% (norma admisibilă este de la A'c = 60%), provoacă o deviaţie de la standardul de date incluse în calcul, lucru care este reflecat în rezultatul obținut cu probalilitatea 99,7% (2σ). Un aspect care poate fi pus în legătură cu această deviere este materialul prelevat în calitate de probă.

Pentru teritoriul Republicii Moldova, datele ^{14}C cunoscute provin din cadrul a trei așezări: Odaia-Miciurin (cultura Noua), Taraclia-Gaidabul (cultura Sabatinovka) și Cazaclia II.[19] Rezultatele secvenţierii diferitor grupuri de date pentru așezările Odaia-Miciurin și Taraclia-Gaidabul au fost reprezentate grafic și raportate la curba de calibrare, cu densitatea probabilă. Astfel, cele 13 date, prelevate din așezarea Odaia-Miciurin, proiectate pe curba de calibrare, se aliniază în trei grupuri, care ne permit să le folosim provizoriu ca faze (Fig. 127 C). O altă situație o avem pentru cele 15 date din situl Taraclia-Gaidabul, care se grupează în două platouri (Fig. 128 C), dar avem şi un caz de neconcordanţă: proba cu cifrul Poz-130442, prelevată din groapa 15 de la Taraclia-*Gaidabul*, chiar dacă are pragul admisibil de concordanţă = A'59.0% (normal admisibil este de la A'c = 60%), nu provoacă o deviaţie de la standardul de date incluse în calcul. Un aspect care poate fi pus în legătură cu această deviere este materialul prelevat în calitate de probă. Pentru verificarea rezultatului obținut în urma proiectării probelor pe curba de calibrare, a fost folosită *Modelarea Bayesiană,* care, la fel, se bazează pe principiul creării de faze, aplicat pentru așezările menționate mai sus (Fig. 127 A și 128 A). Utilizarea secvenţelor temporale în grupuri de date pot influenţa rezultatul prin folosirea elementelor de tip *prior-estimates*, însă, pentru a exclude această posibilitate, vom trata aceste grupe de date ca unităţi individuale, folosind sistemul modelării unei faze.

[19] Toate aceste probe au fost prelevate și determinate în cadrul a două proiecte de cercetări arheologice moldo-germane, conduse de E. Sava și E. Kaiser în anii 2003, 2005-2008 și 2016-2019.

Aşadar, pentru situl **Odaia-Miciurin,** analiza statistică a generat ***trei faze*** convenţionale (fig. 127A): *prima fază* cuprinde probele LabNAN1 și KIA-31492, cu intervalul 3120 - 3106 BP (1436 - 1289 – 1σ / 1491 - 1274 – 2σ cal BC), având o perioadă de evoluţie de cca 46 (1σ)/101(2σ) ani; *a doua fază* include seria de date KIA-31495, KIA-31494, KIA-31490, KIA-31499, KIA-31491, cu intervalul 3077 - 3016 BP (1369 - 1234 – 1σ / 1411 - 1214 – 2σ cal BC), cuprinzând perioada de evoluţie de cca 73(1σ)/118(2σ) ani; *a treia fază* este formată de probele KIA-31496, KIA-31493, LabNAN2, KIA-31948, KIA-31497, LabNAN3, cu secvenţă temporală 2996 - 2950 BP (1289 - 1150 – 1σ / 1311 - 1080 – 2σ cal BC), evoluând cca 71(1σ)/131(2σ) ani. Rezultatul obţinut ne arată că, proiectate pe curba de calibrare, datele se aşează în trei segmente verticale, cuprinse între limitele 1472 - 1295 (1σ) sau 1603 - 1273 (2σ) cal BC (Fig. 127 B). Seria de date care constituie cele trei faze arată o evoluție graduală fără întrerupere.

Cât privește așezarea **Taraclia-Gaidabul,** situația este ușor diferită. Analiza statistică a generat, după cum am menționat mai sus, ***două faze*** convenţionale (Fig. 128, A): *prima fază* cuprinde probele Poz-96781, Poz-96788, Poz-96782, Poz-106309, Poz-96786, Poz-89241, Poz-96787, Poz-89239, Poz-96780, Poz-109690, cu intervalul 3105 - 3000 BP (1407 - 1202 – 1σ / 1457 - 1379 – 2σ cal BC), având o perioadă de evoluţie de cca 127(1σ)/180(2σ) ani; a *doua fază* este formată de probele Poz-96784, Poz-130442, Poz-130443, Poz-96785, Poz-130445, Poz-106310, Poz-130442, cu secvenţă temporală 2980 - 2900 BP (1261 - 1053 – 1σ / 1323 - 951 – 2σ cal BC), evoluând cca 116 (1σ)/187(2σ) ani. Rezultatul obţinut ne arată că, proiectate pe curba de calibrare, datele se aşează în trei segmente verticale cuprinse între limitele ***1407 - 1053*** (1σ) sau ***1457 - 951*** (2σ) cal BC (Fig. 128, B). Seria de date care constituie cele două faze arată o evoluție mai îndelungată a așezării Taraclia-*Gaidabul*.

În concluzie, menționăm că analiza efectuată de noi prin modelarea Bayesienă încadrează cultura Sabatinovka între secolele XVII - XI a.Chr., cultura Noua – între secolele XVI - XI a. Chr., iar cultura Coslogeni – între secolele XV - XIII a. Chr., ceea ce ne permite să admitem evoluția complexului cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni între sfârșitul sec. XVII și începutul sec. XI a.Chr. Nu este exclus ca viitoarele analize să îmbunătățească rezultatele obținute, mai ales pentru cultura Coslogeni. Pentru aceasta însă este nevoie de cât mai multe date, care ar cuprinde întreg arealul de răspândire a acestui complex cultural.

Fig. 1. Arealul complexului cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni.

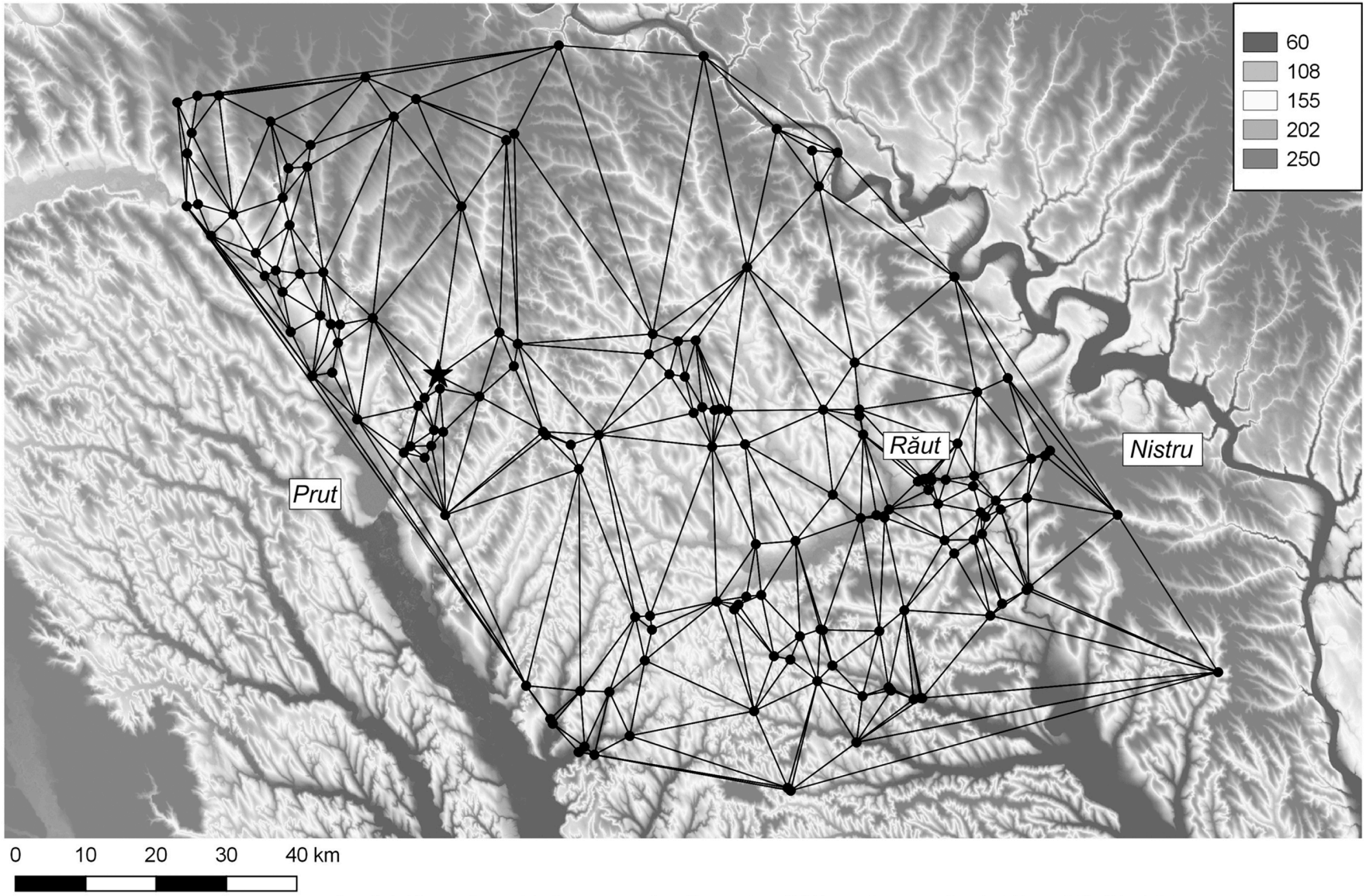

Fig. 2. Triangularea Delaunay a siturilor culturii Noua de pe teritoriul Republicii Moldova (suport cartografic – SRTM 30 m), (după Sîrbu, Țerna 2017).

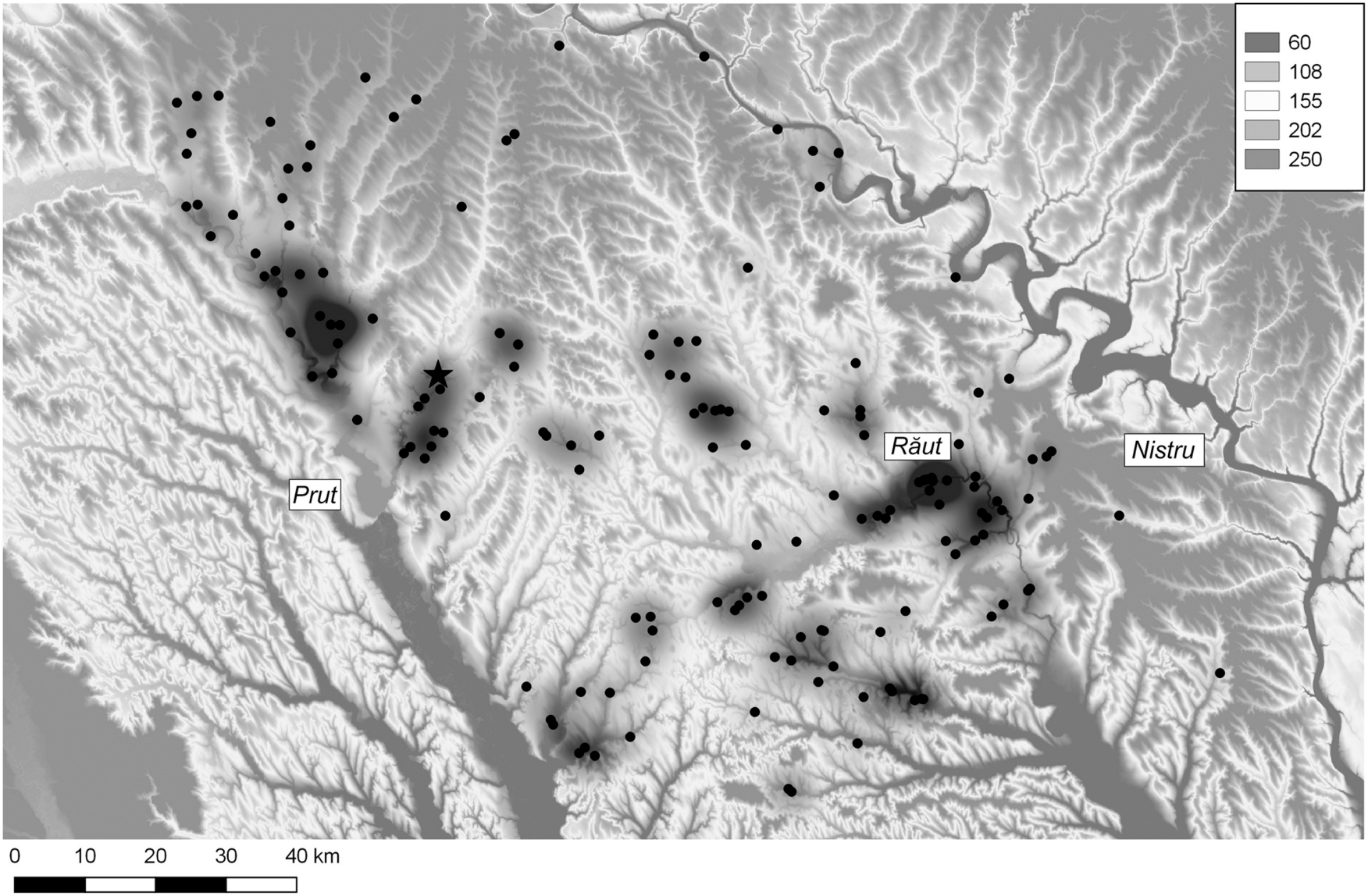

Fig. 3. Harta termică a distribuției siturilor culturii Noua pe teritoriul Republicii Moldova (suport cartografic – SRTM 30 m), (după Sîrbu, Țerna 2017).

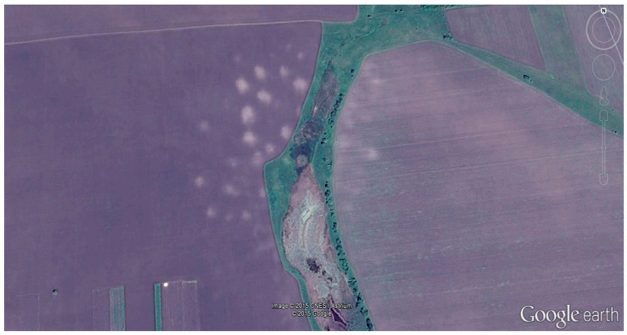

1

2

3

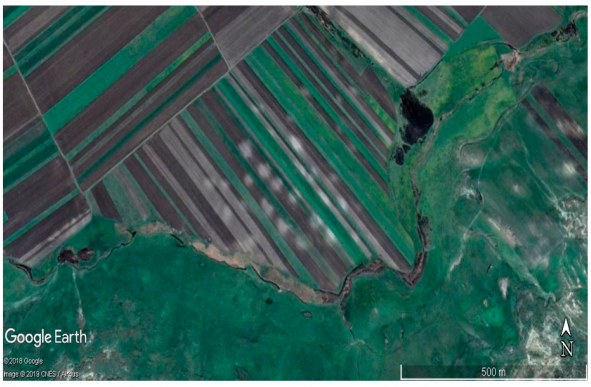

4

5

6

7

8

Fig. 4. Aşezări de dimensiuni mari. 1 - Gribova I; 2 - Gribova II, 3 - Platoneşti; 4 - Havarna; 5 - Fontany; 6 - Dorbotic; 7 - Kirovo; 8 - Navârneţ. (1-4, 6, 8 - cultura Noua; 5, 7 - cultura Sabatinovka; 6 - cultura Coslogeni). 1-2, 8 - Republica Moldova; 3-4 - România; 5, 7 - Crimeea; 6 - Bulgaria.

1

2

3

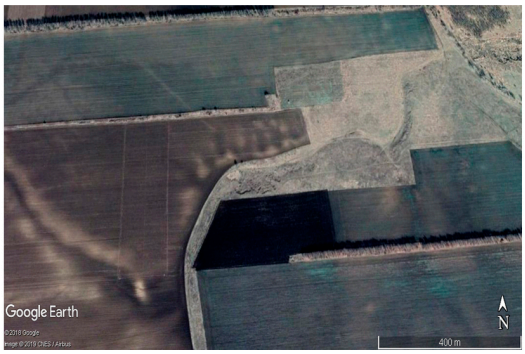

4

5

6

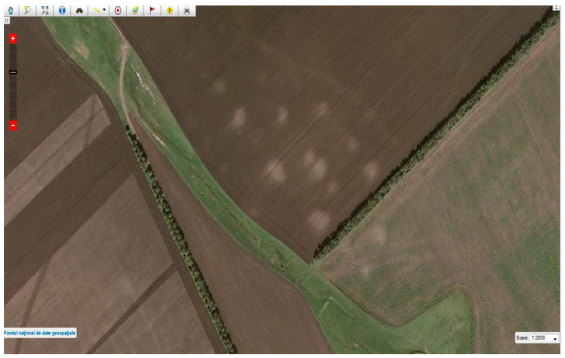

7

8

Fig. 5. Așezări cu „conusare” amplasate în rânduri paralele. 1 – Sturzovca II; 2 – Pâșcani III; 3

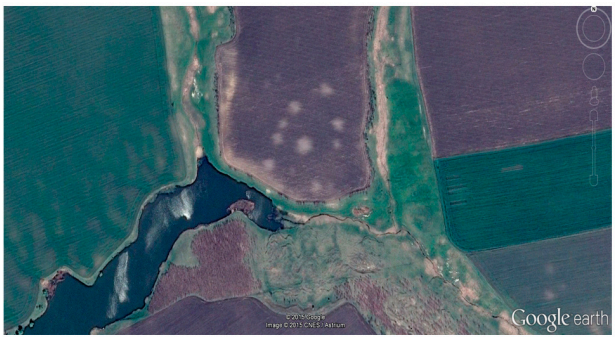

1

2

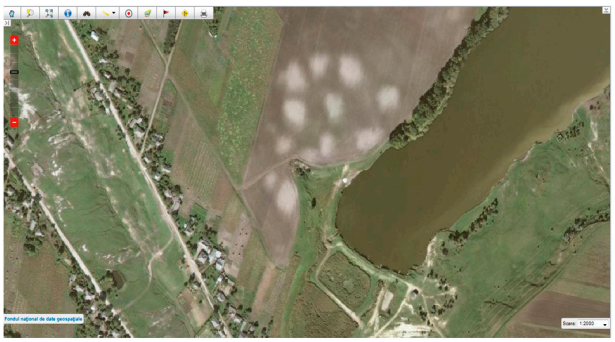

3

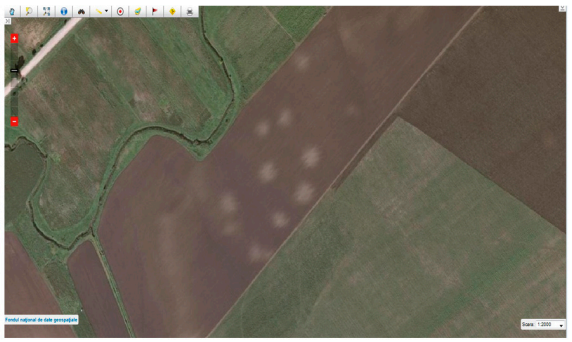

4

5

6

7

8

Fig. 6. Aşezări cu “cenuşar” central. 1 - Brătuşenii Noi II; 2 - Ciuciulea X; 3 - Nicolaevca II; 4 - Caşunca III; 5 - Hiliuţi I; 6 - Nichiteni; 7 - Vărăşti; 8 - Ostrivec'. (1-6, 8 - cultura Noua; 7 - cultura Coslogeni). 1-5 - Republica Moldova; 7 - România; 8 - Ucraina.

Fig. 7. Aşezări cu "cenuşare" amplasate în grupuri mici (1) şi haotic (2-8). 1 - Iliciovca; 2 - Odaia-Miciurin; 3 - Elizaveta; 4 - Dobroplodno; 5 - Săveni; 6 - Scutari; 7 - Stecivka; 8 - Nisporeni. (1-3, 5-7 - cultura Noua; 4 - cultura Coslogeni; 8 - cultura Sabatinovka). 1-3, 8 - Republica Moldova; 4 - Bulgaria; 5-6 - România; 7 - Ucraina.

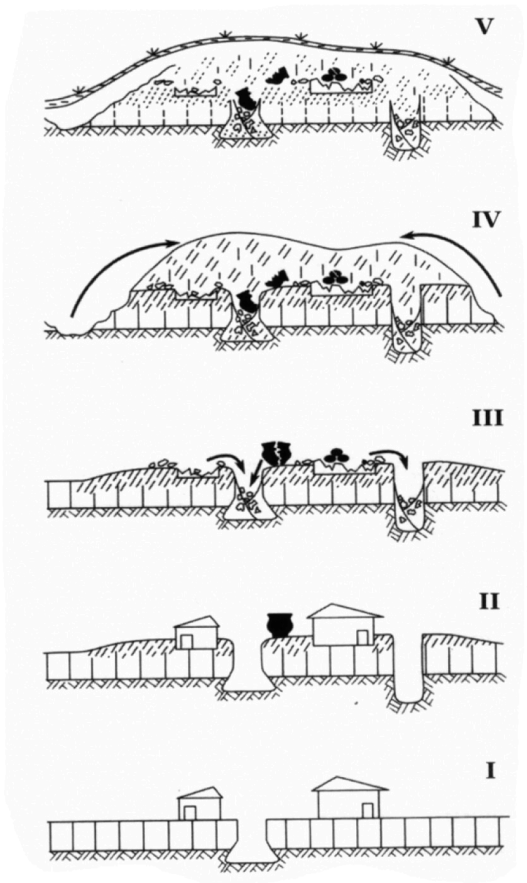

1

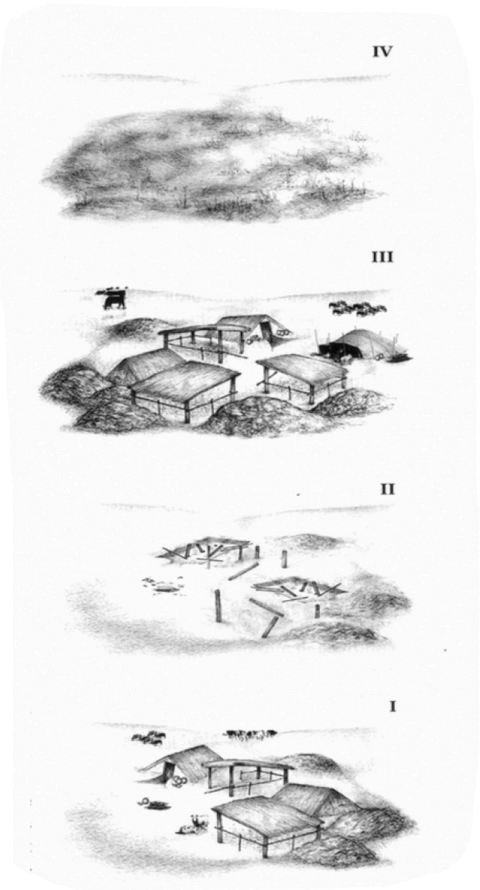

2

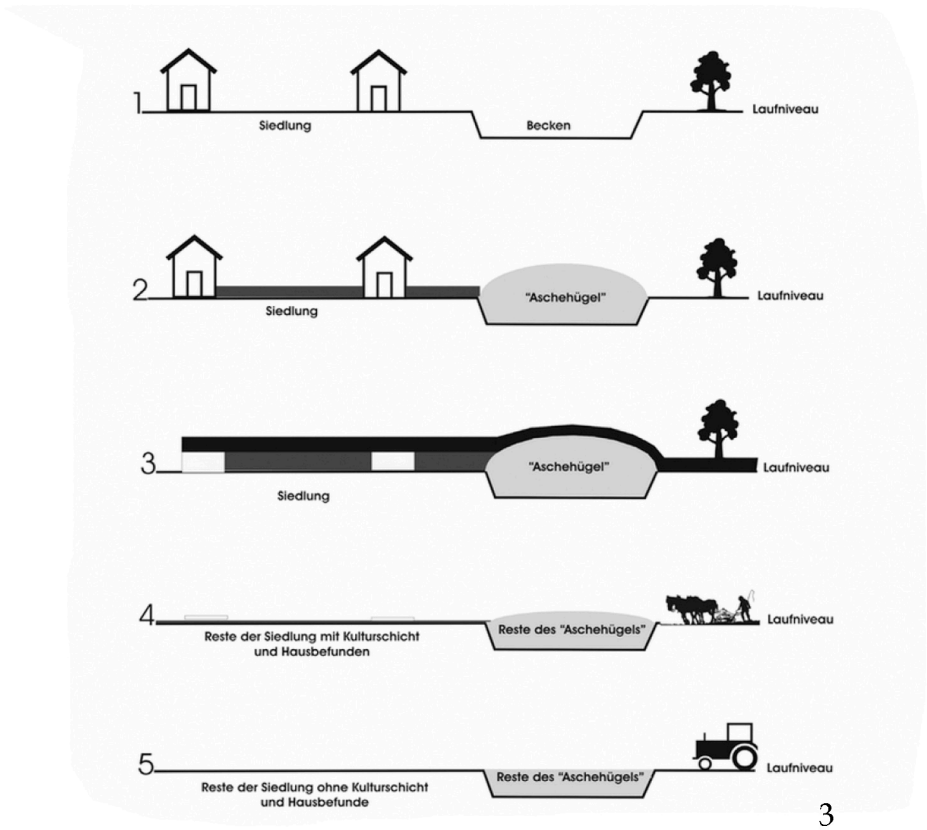

3

Fig. 8. Etapele de formare ale "cenuşarelor". (1- după Гершкович 2004; 2 - după Sava, Kaiser 2011; 3 - după Dietrich 2011a).

Fig. 9. Lipitură cu amprente de structuri lemnoase. Foto. 1-4 - Ghindeşti VI (cultura Noua); 4-5 - Taraclia-Gaidabul (cultura Sabatinovka) (inedit).

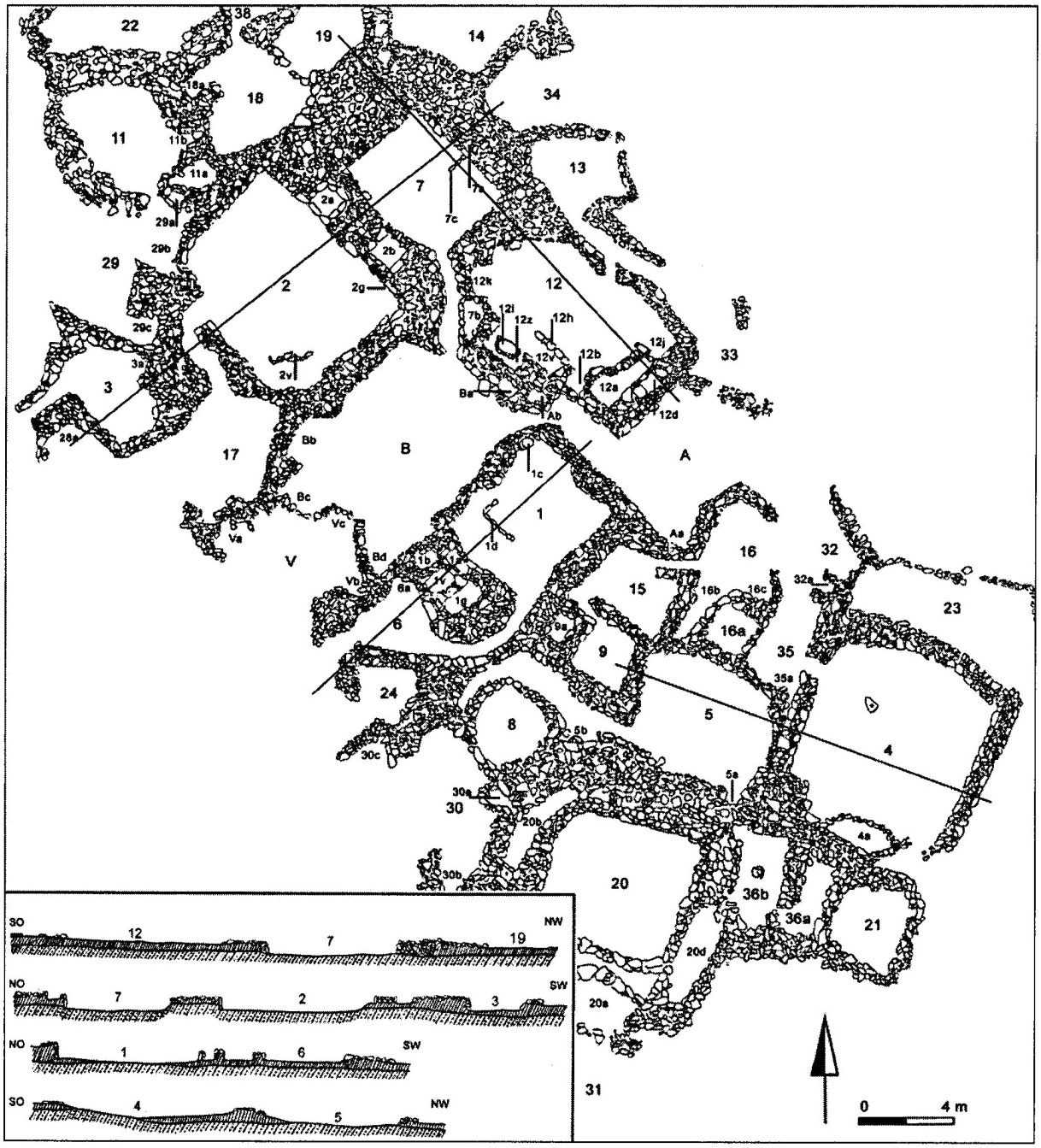

Fig. 10. Construcţii din piatră. Cultura Sabatinovka. Voronovka (după Pieniazek 2010).

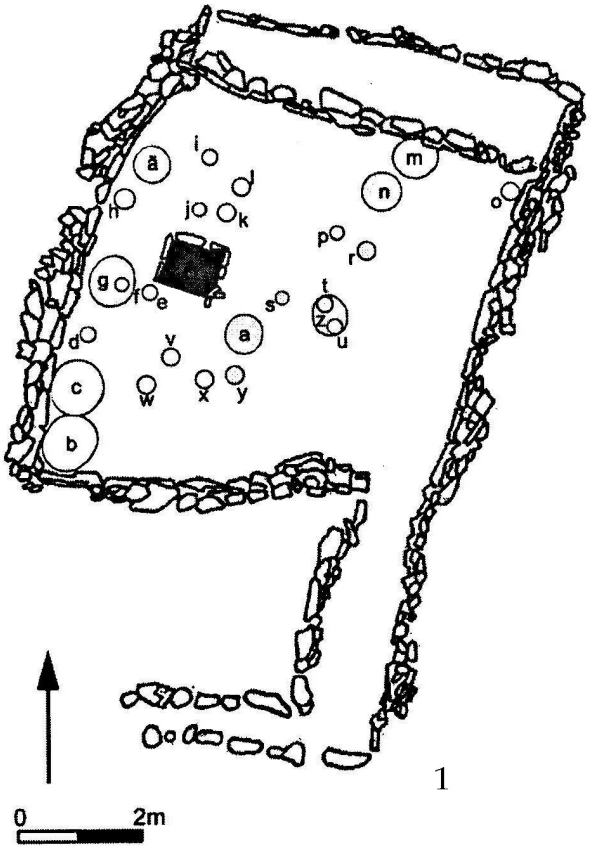

1

A -vatră; a-z - gropi.

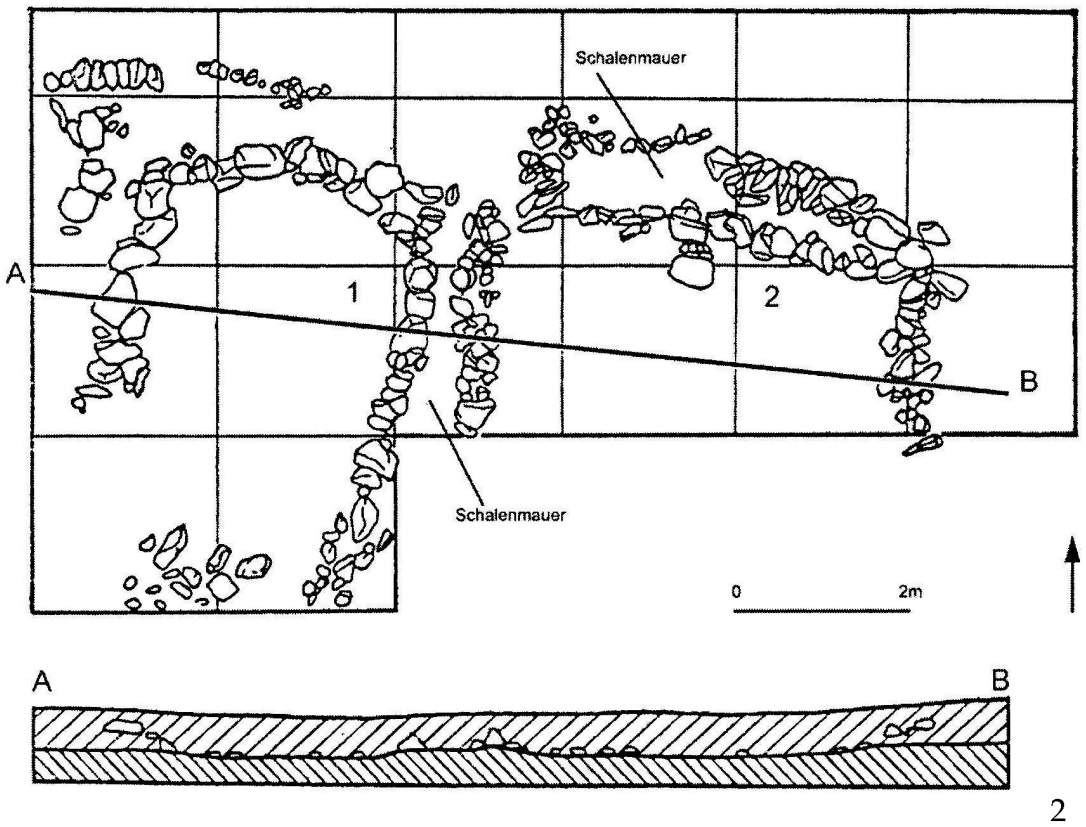

2

Fig. 11. Construcţii din piatră. Cultura Sabatinovka. 1 - Baj-Kijat, locuinţa nr. 2; 2 - Novorozanivka (după Pieniazek 2010).

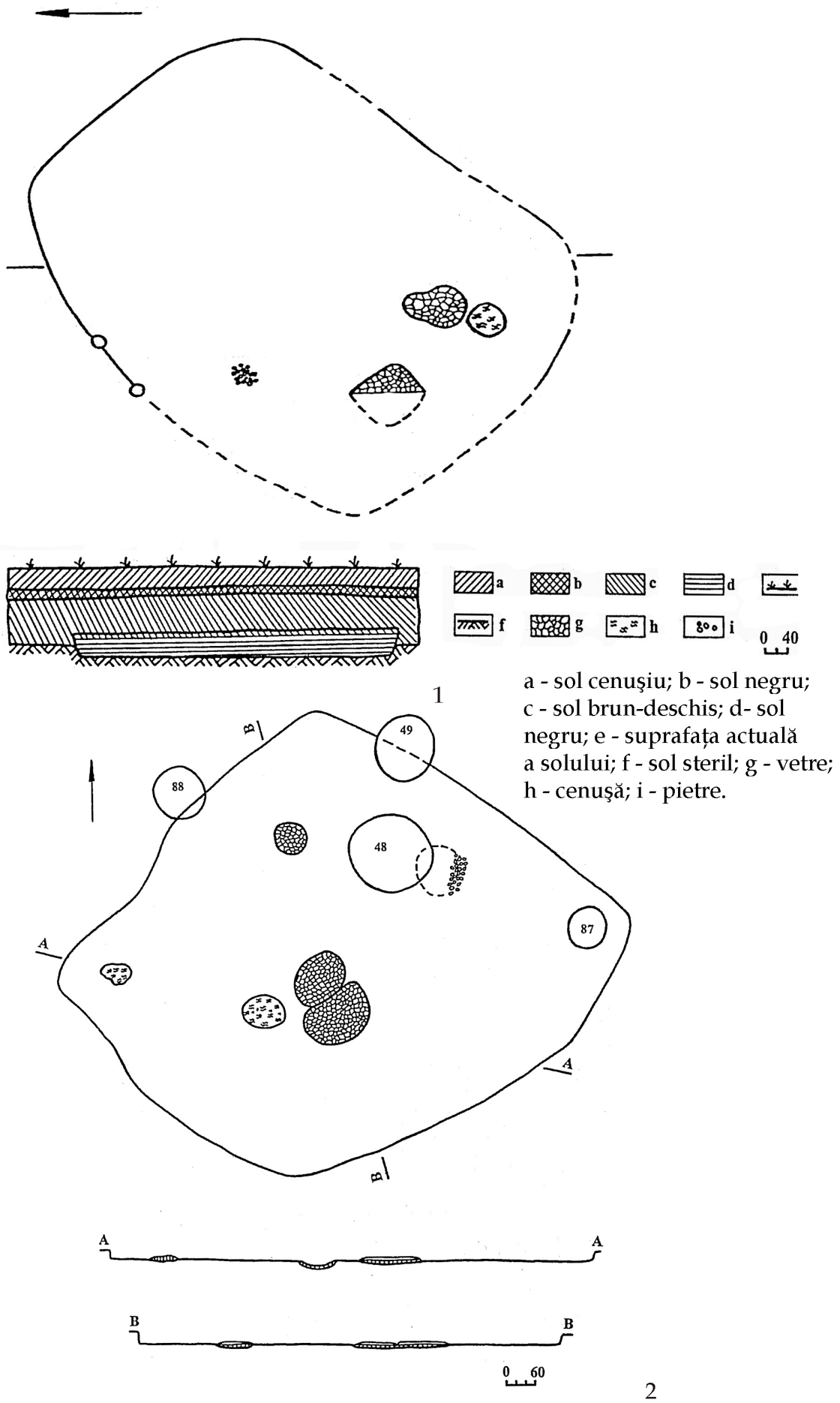

Fig. 12. Planul şi profilul locuinţelor nr. 17 (1) şi 43 (2), descoperite în aşezarea culturii Sabatinovka de la Mereni II (după Sava 2002).

1

2

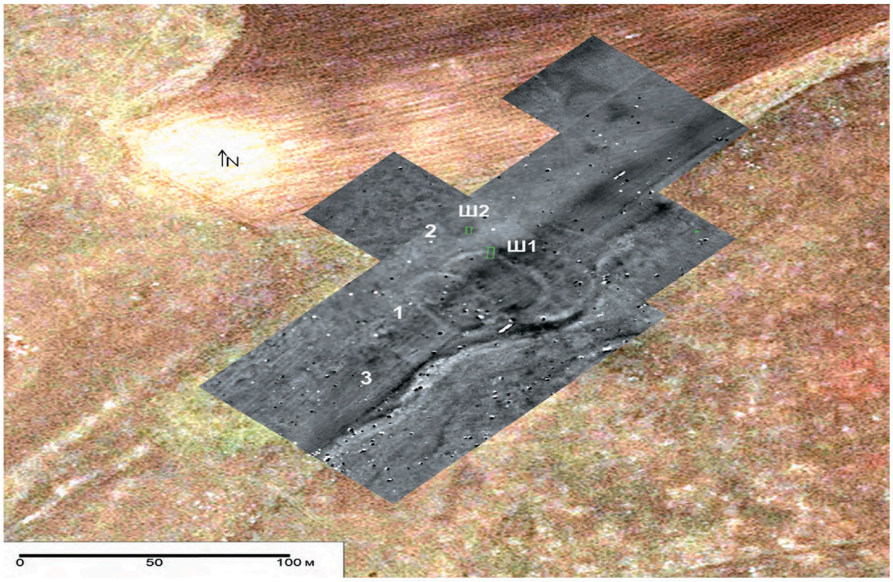

3

Fig. 13. Ocoluri ordinare (2) şi duble (1,3) depistate în rezultatul scanării geomagnetice. 1 - Natasino I; 2 - Tiumeni VII; 3 - Tarhankut XVIII (după Смекалова и др. 2020).

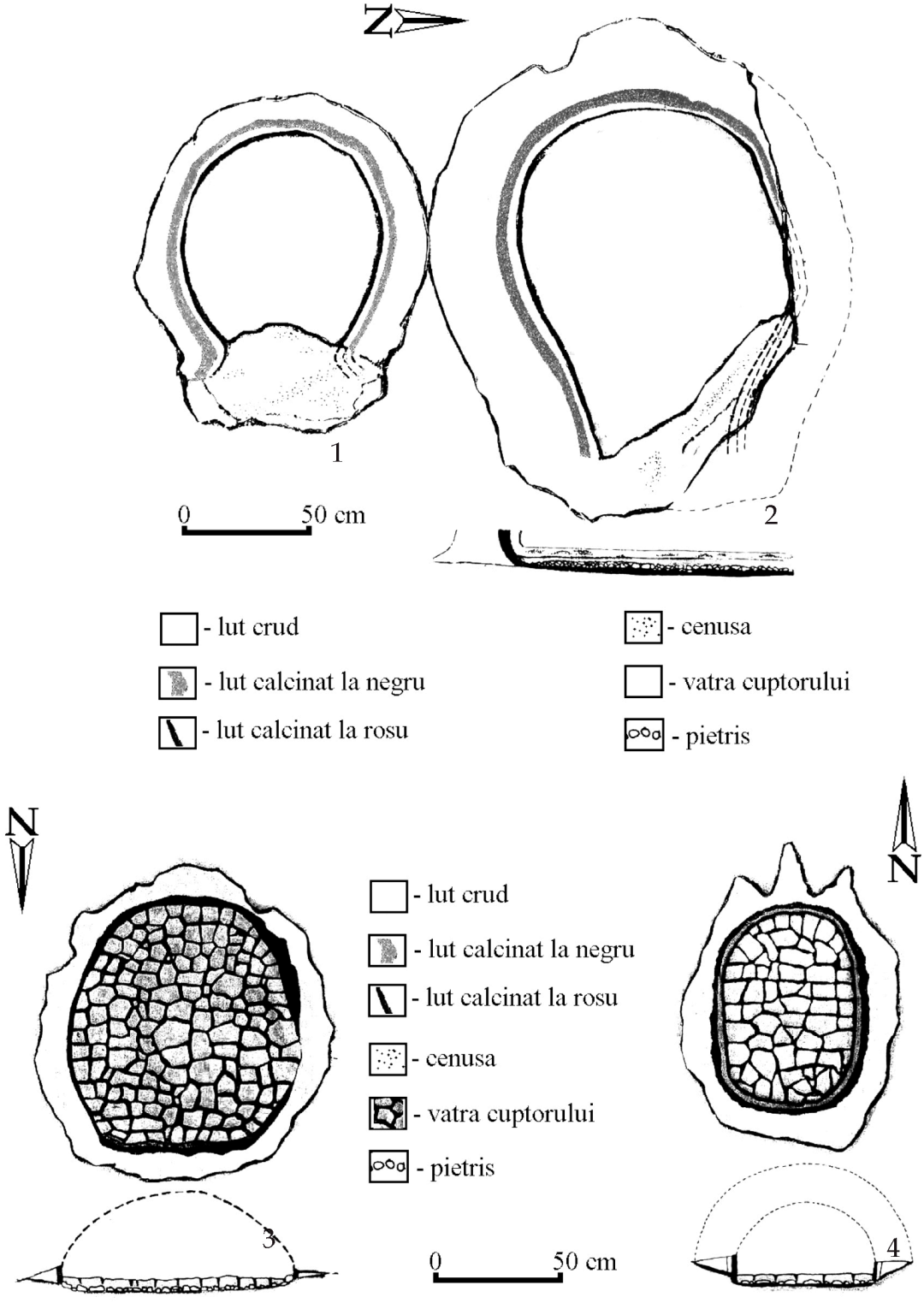

Fig. 14. Cuptoare descoperite în aşezarea culturii Noua de la Gârbovăţ (după Diaconu 2014a).

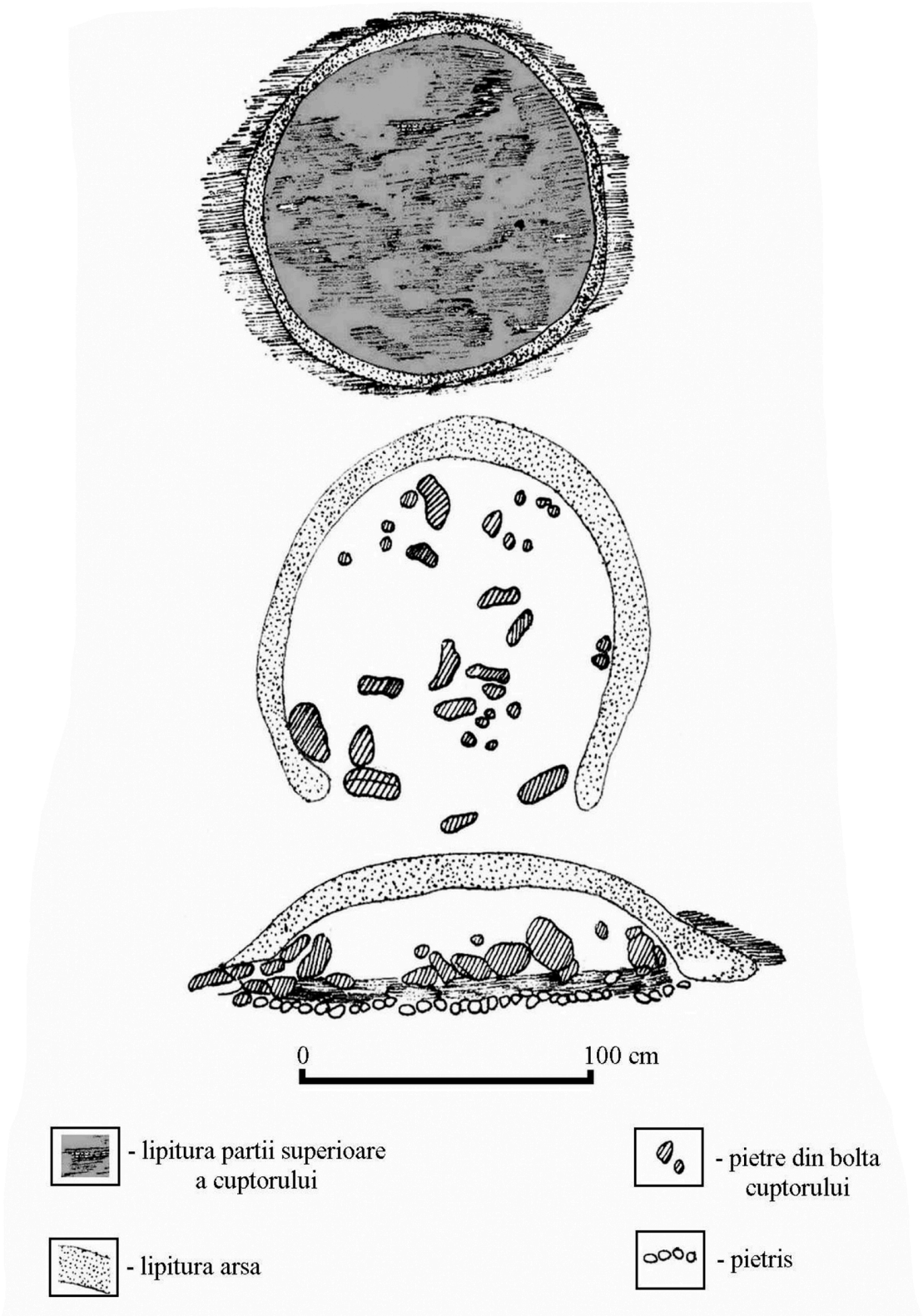

Fig. 15. Cuptor descoperit în aşezarea culturii Noua de la Cândeşti (după Diaconu 2014a).

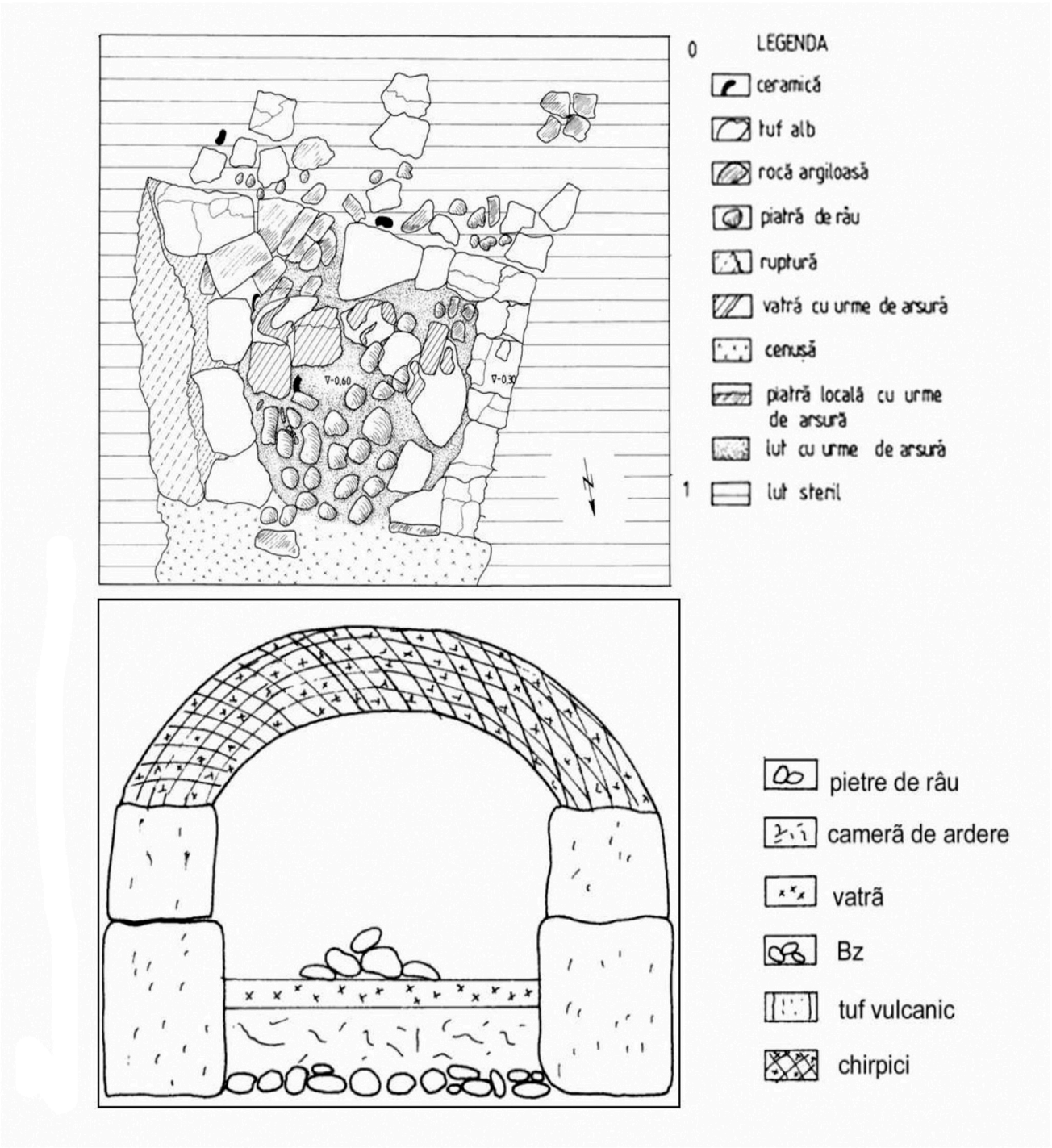

Fig. 16. Cuptor descoperit în aşezarea culturii Noua de la Bolduţ (după Wiettenberger 2010).

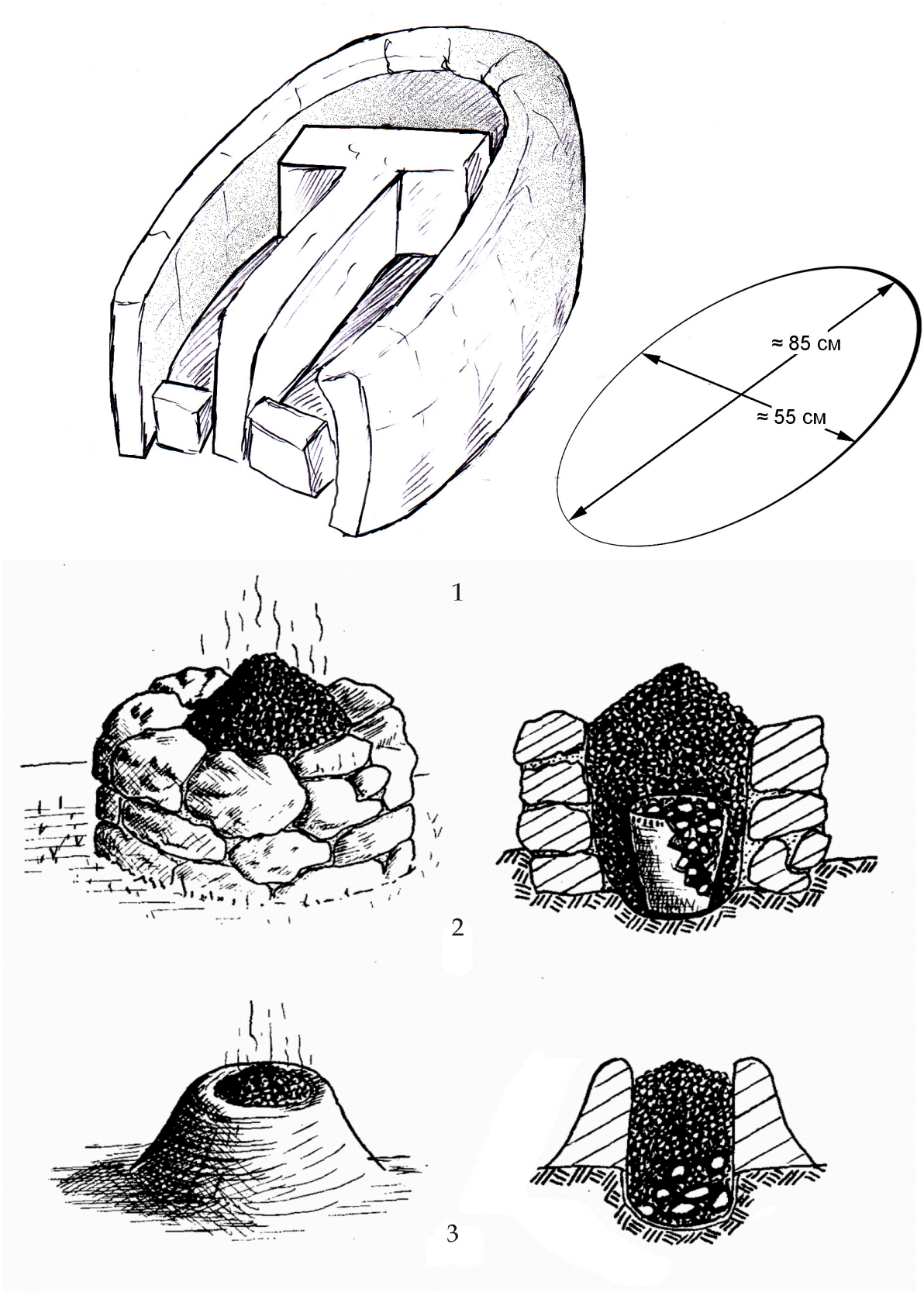

Fig. 17. Cuptoare. 1 - descoperit în aşezarea culturii Sabatinovka de la Panagia I (peninsula Taman, Rusia); 2-3 - reconstituiri grafice a cuptoarelor descoperite în aşezarea Pilipciatino (după Татаринов 1983).

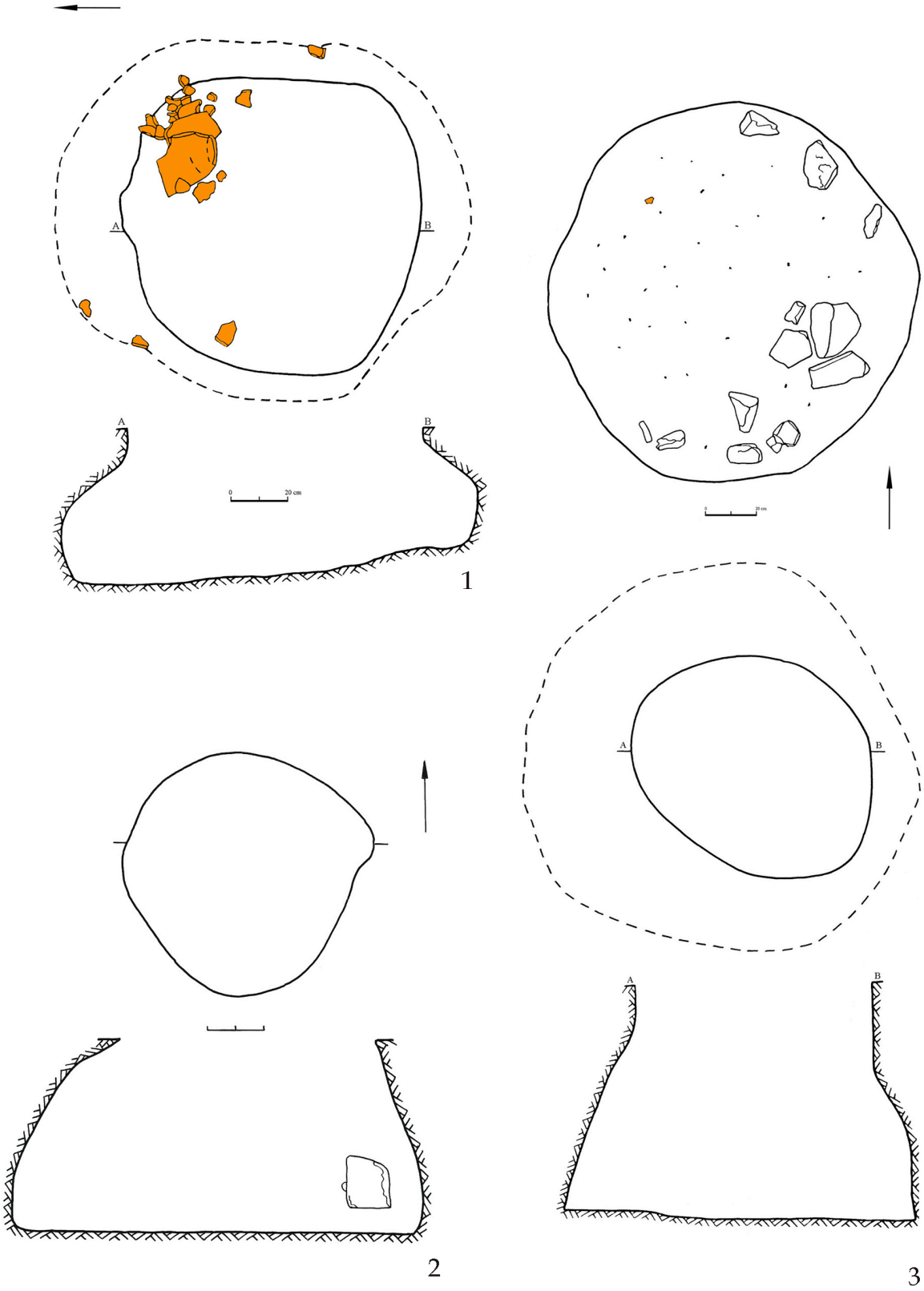

Fig. 18. Gropi menajere descoperite în aşezarea culturii Sabatinovka de la Taraclia-Gaidabul (inedit). Plan şi secţiune.

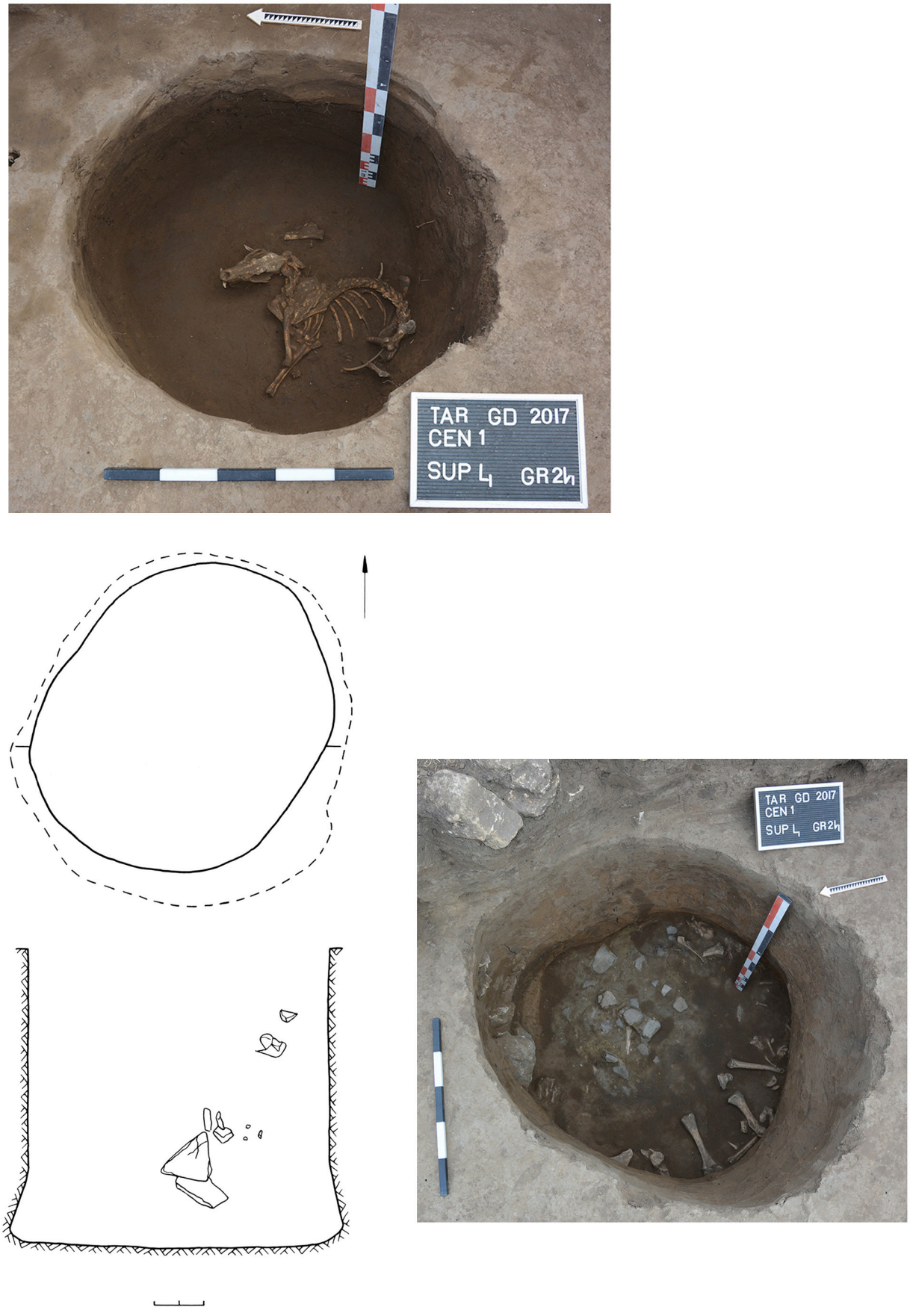

Fig. 19. Groapă de cult descoperită în aşezarea culturii Sabatinovka de la Taraclia-Gaidabul (inedit).

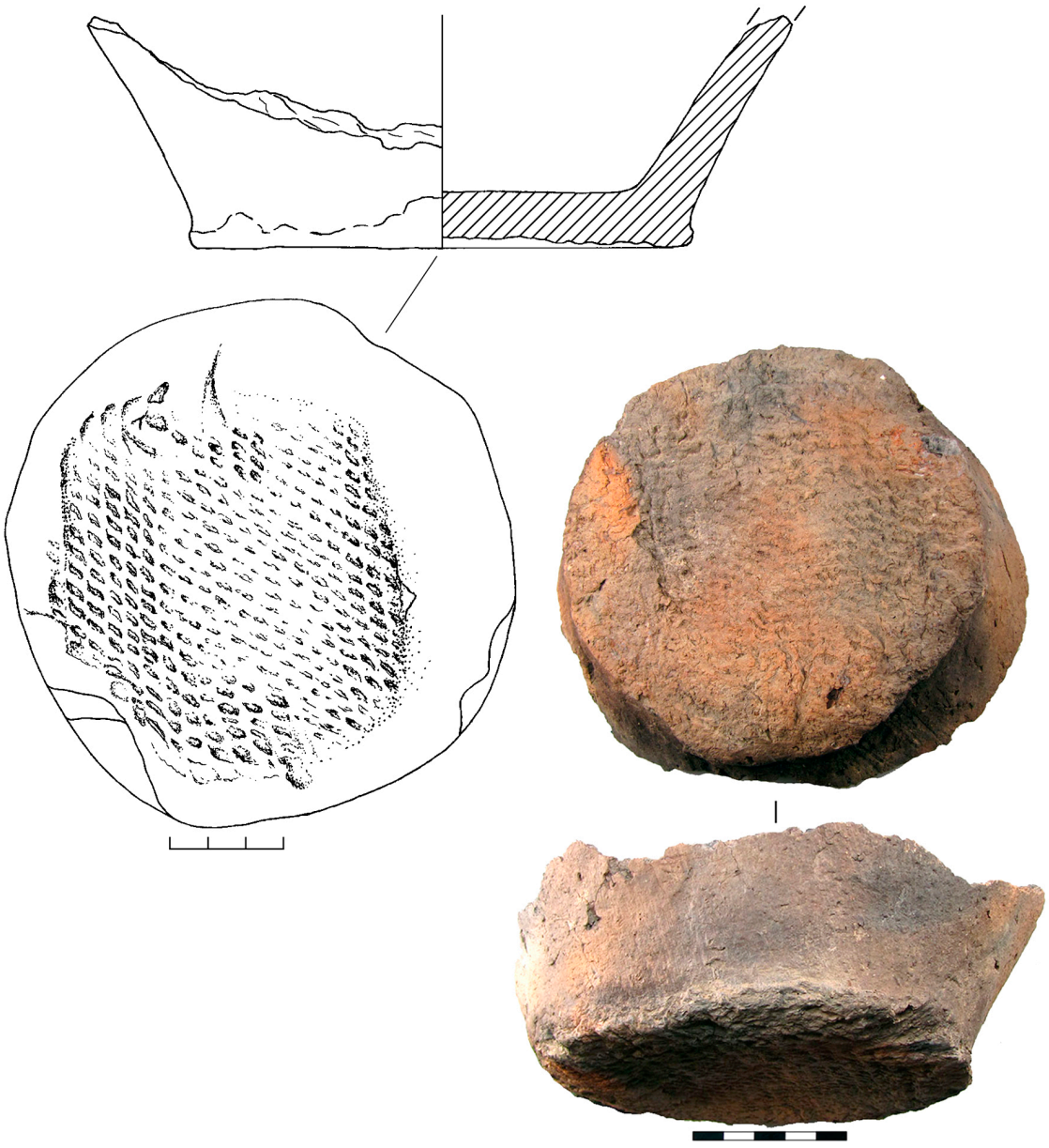

Fig. 20. Amprentă de pânză pe fund de vas. Cultura Sabatinovka, aşezarea Panağiya I (peninsula Taman, Rusia) (Informaţie inedită oferită de A. A. Gorošnikov).

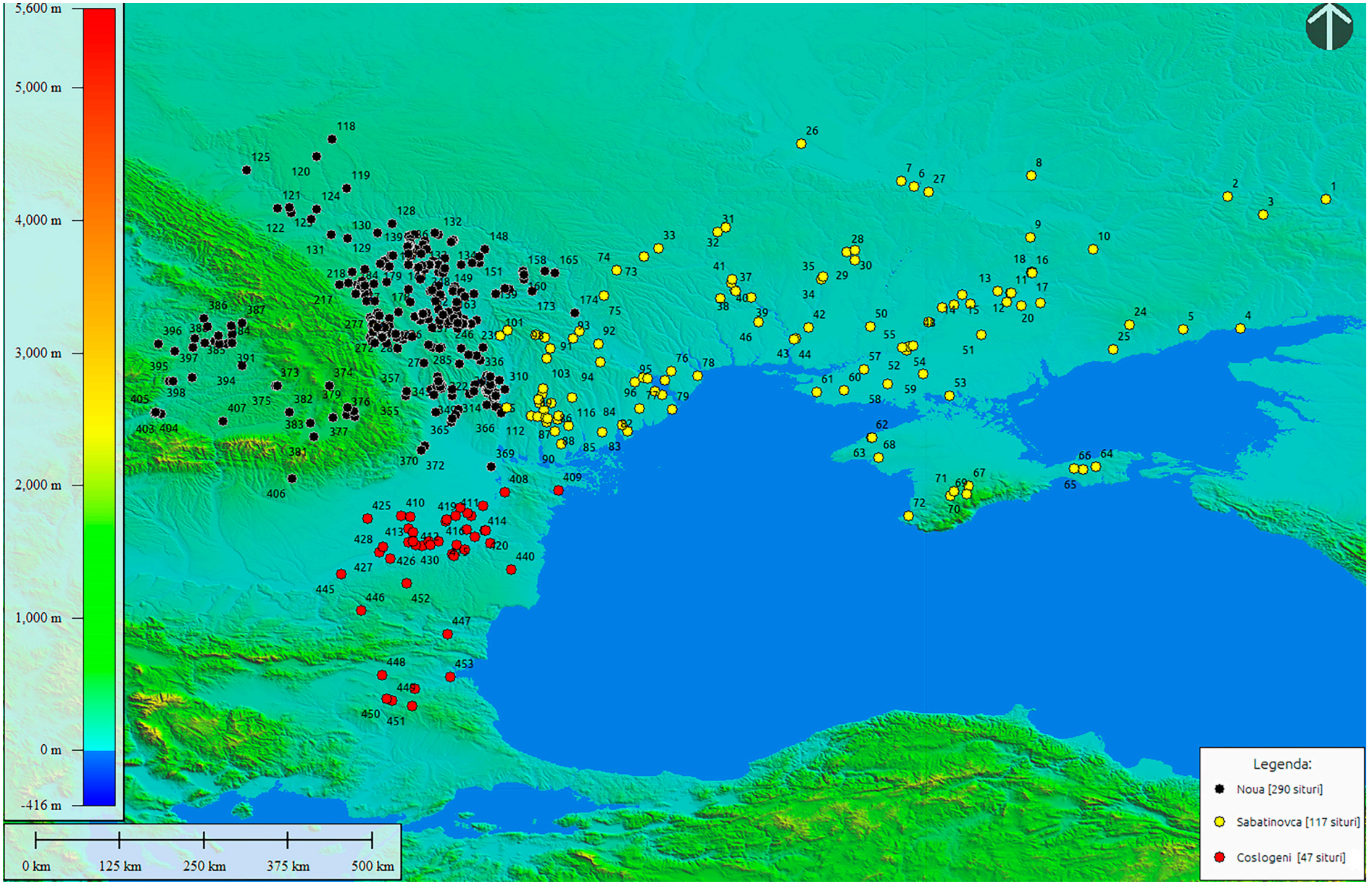

Fig. 21. Harta generală a aşezărilor complexului cultural N-S-C în care au fost descoperite artefacte din bronz, lut, os şi piatră.

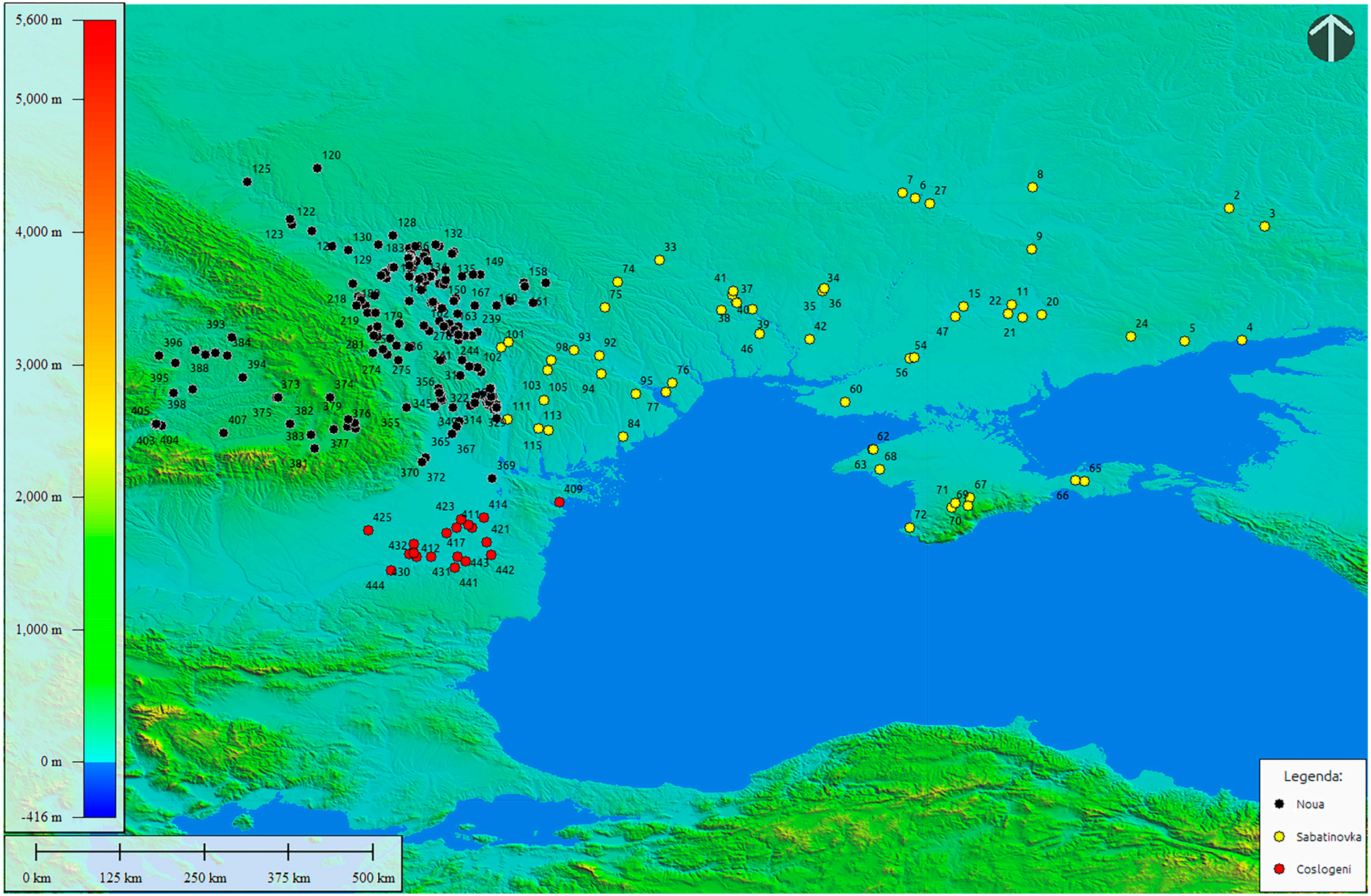

Fig. 22. Harta aşezărilor complexului cultural N-S-C în care au fost descoperite artefacte din os şi corn.

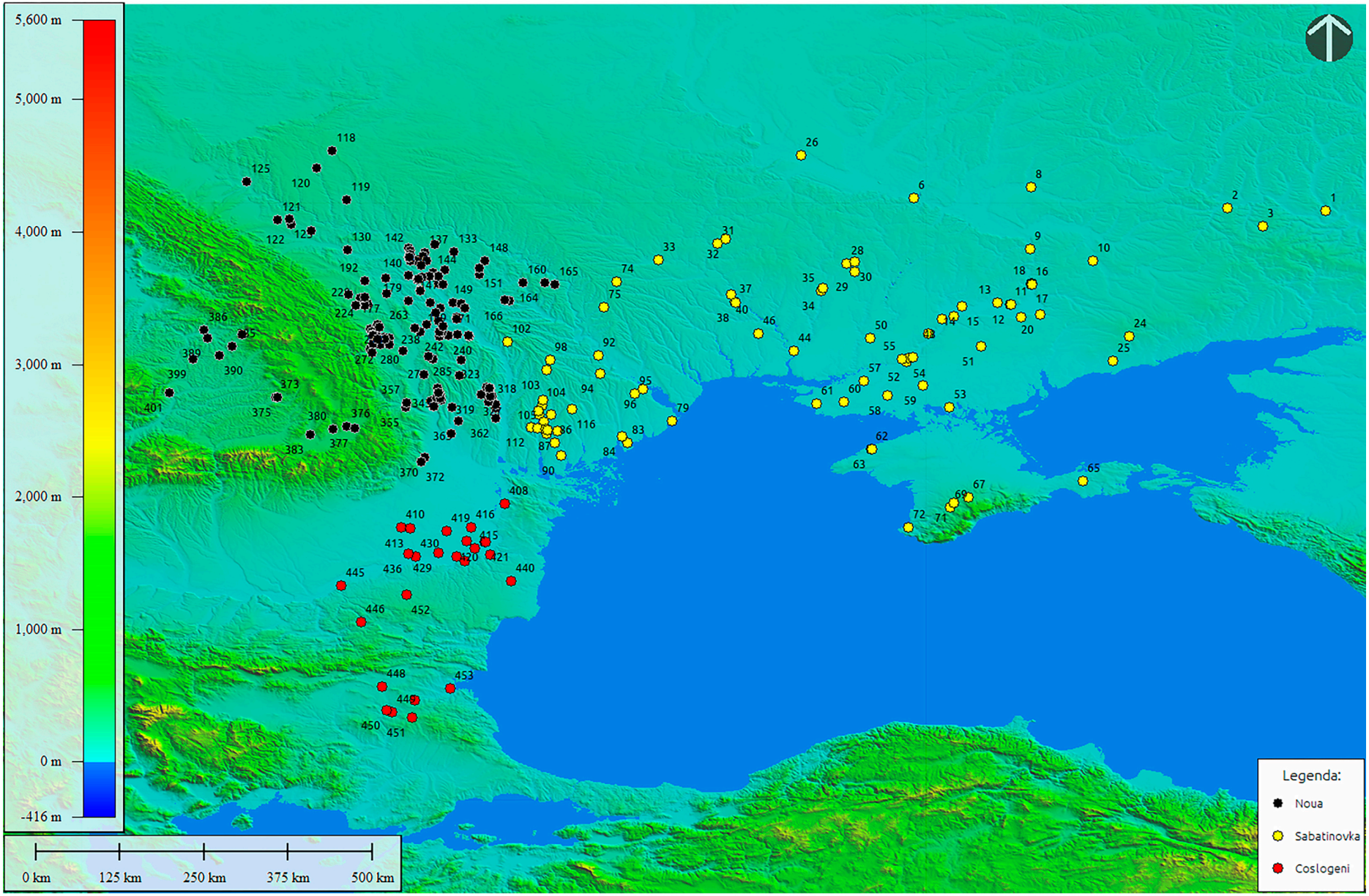

Fig. 23. Harta aşezărilor complexului cultural N-S-C în care au fost descoperite artefacte din piatră.

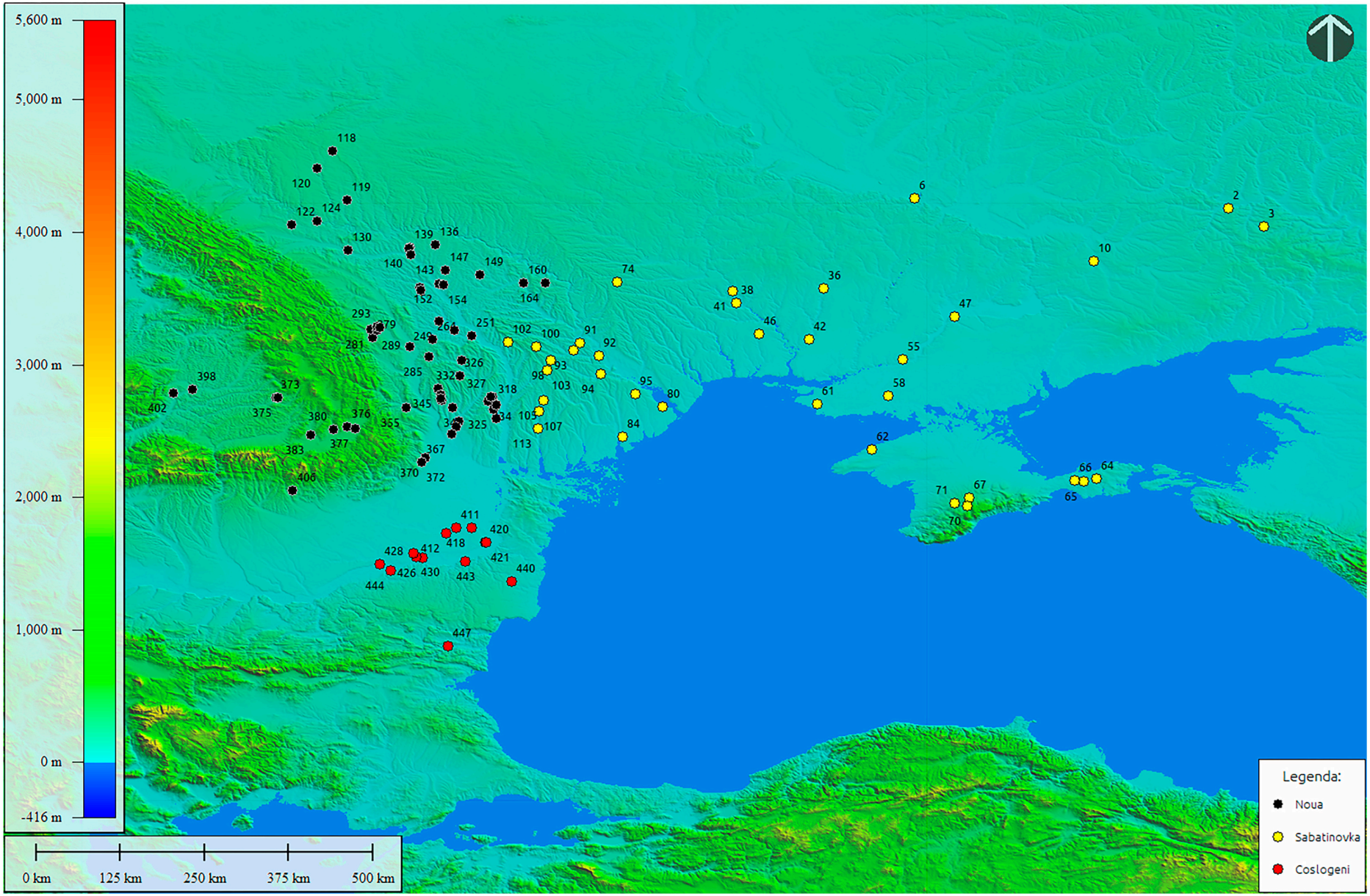

Fig. 24. Harta aşezărilor complexului cultural N-S-C în care au fost descoperite artefacte din lut.

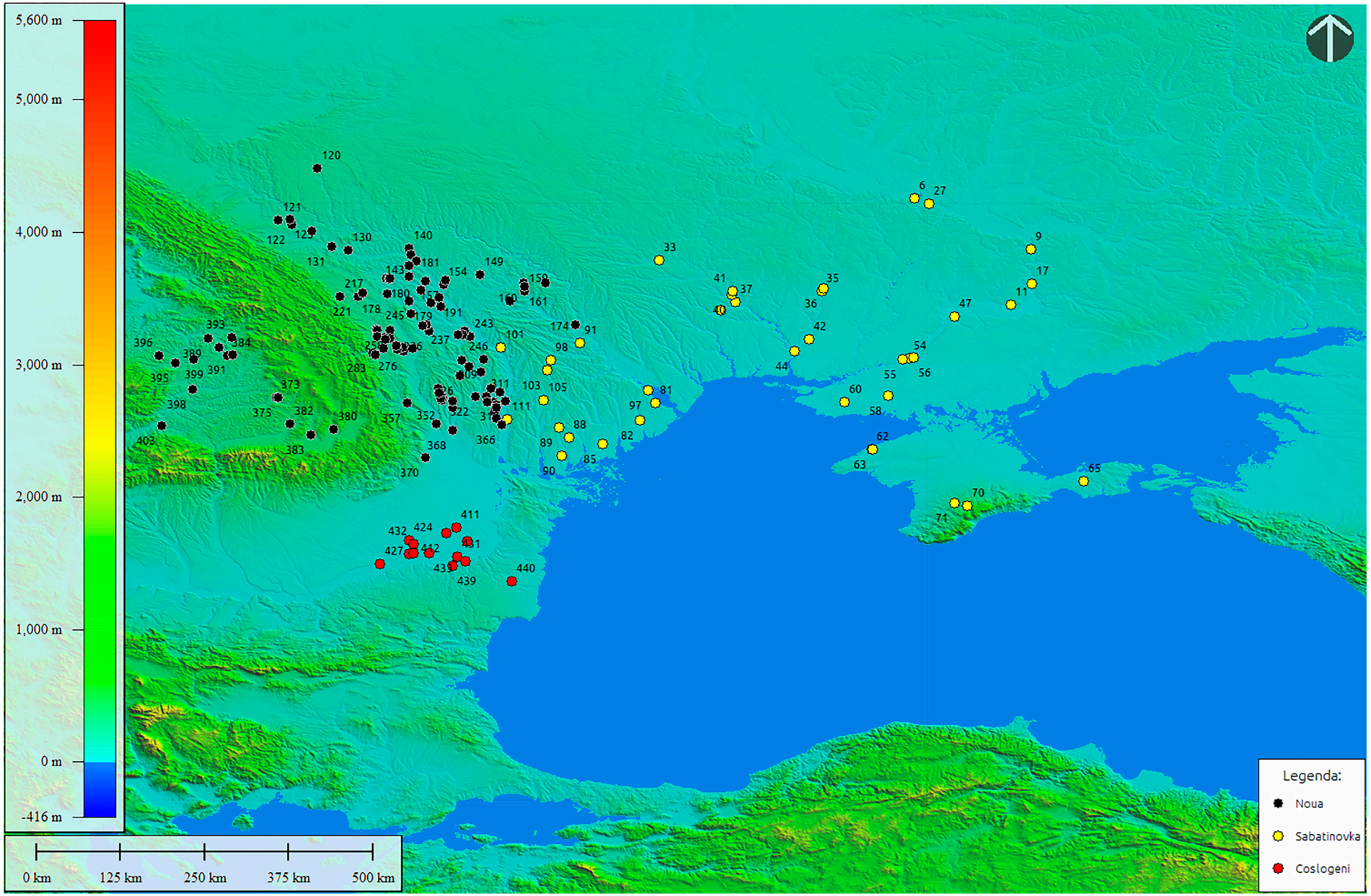

Fig. 25. Harta aşezărilor complexului cultural N-S-C în care au fost descoperite artefacte din bronz.

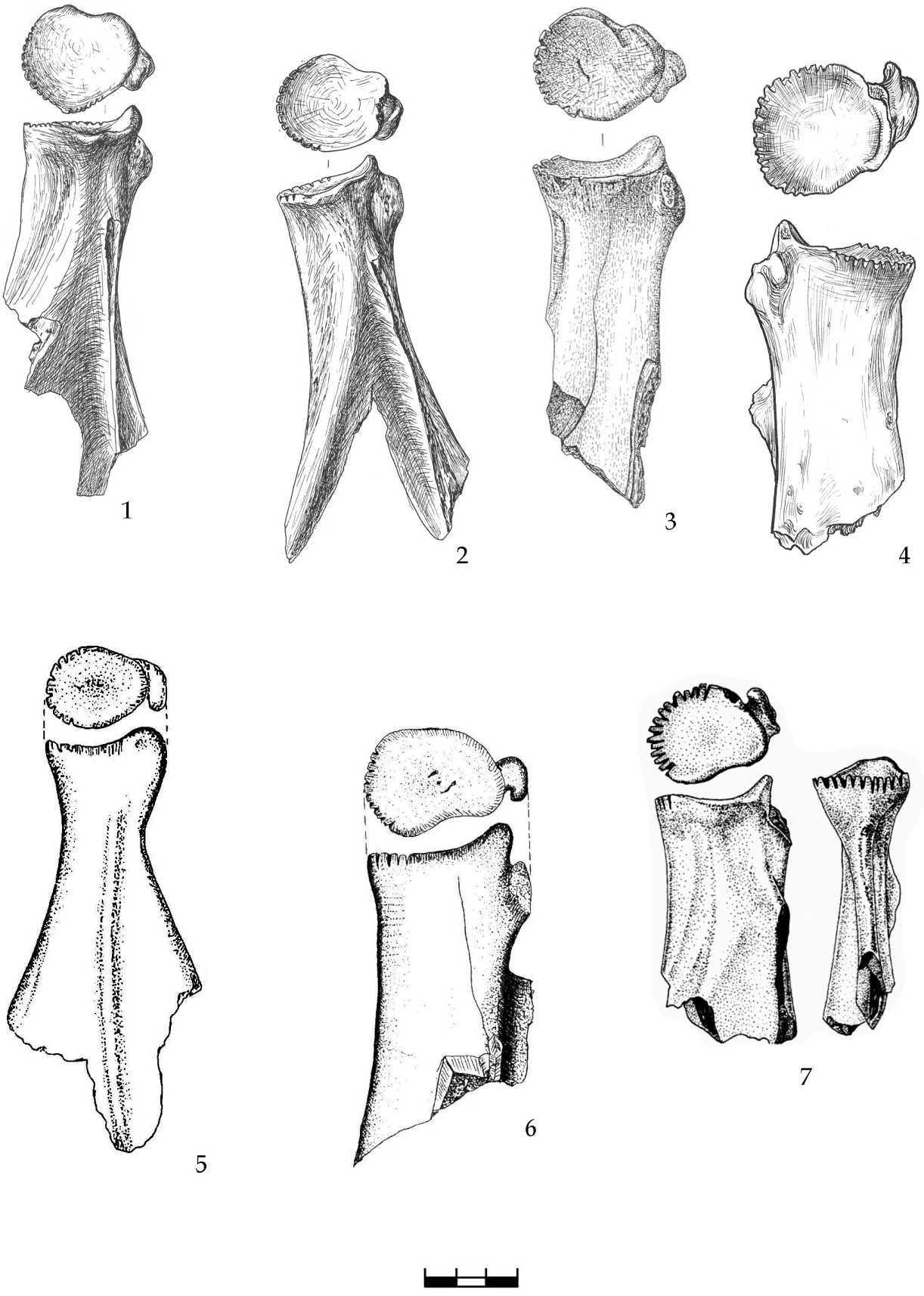

Fig. 26. Omoplați crestați. 1 - Costeşti VIII [152]; 2 - Nisporeni [102]; 3 - Odaia-Miciurin [149]; 4 - Cobîlea [164]; 5 - Popeni-Cerchez [327]; 6 - Giurcani N [317]; 7- Săbăoani [291] (1-4 - după Sava 2014; 5 - după Rotaru, Gheorghe 2006; 6 - după Rotaru 2009b; 7 - după Diaconu 2014a).

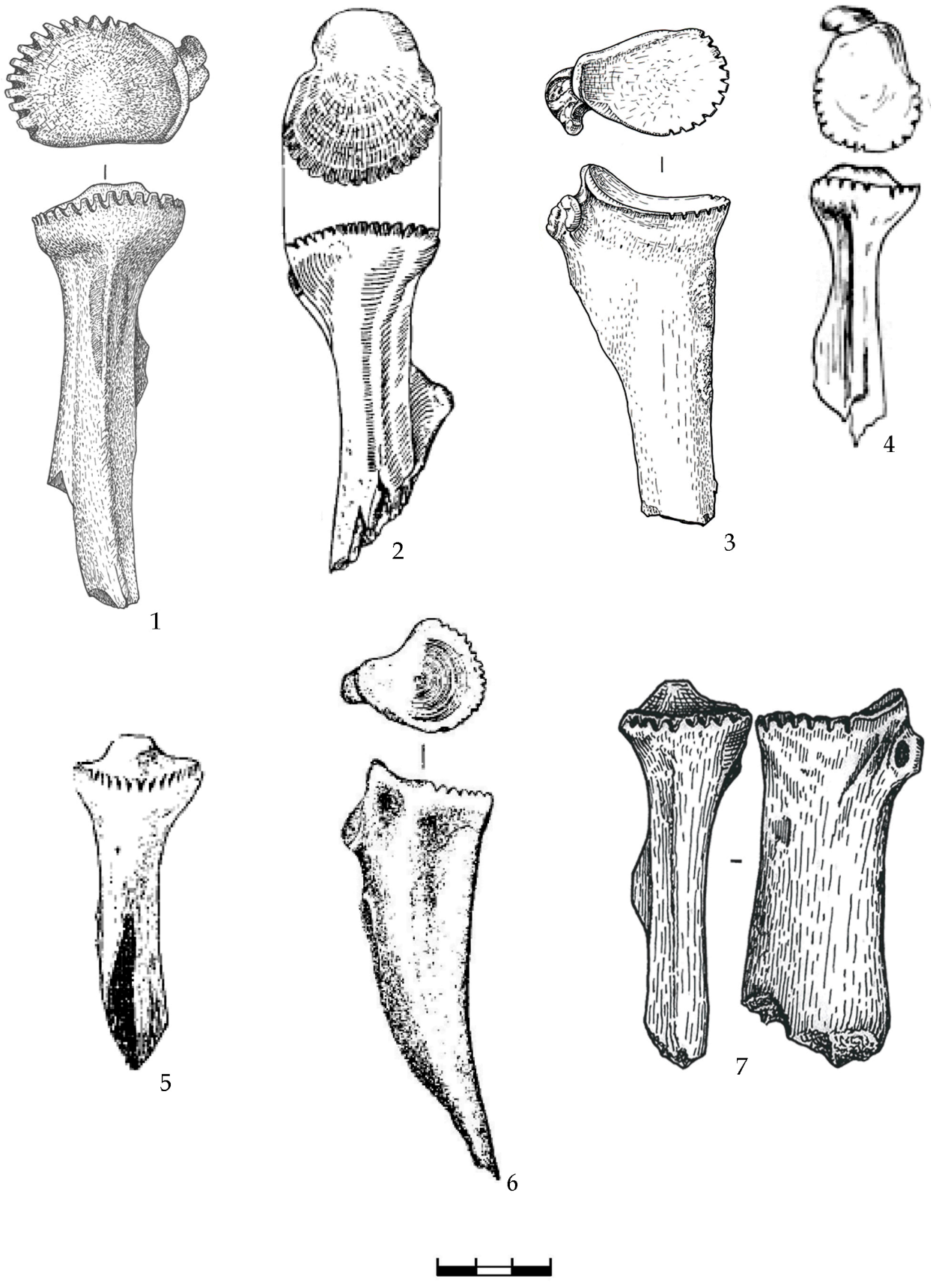

Fig. 27. Omoplați crestați. 1 - Cotiujeni I [141]; 2 - Rateşul Cuzei [332]; 3 - Şaptebani X [156]; 4 - Kirovo [65]; 5 - Sabatinivka [33]; 6 - Bucu "Pochină"[411]; 7 - Feteşti I [145] (1 - după Sava 2014; 2 - după Buzdugan 1979; 3 - inedit; 4 - după Лесков 1970; 5 - după Добровольский 1952; 6 - după Renţa 2008; 7 - după Larina, Sîrbu 2014).

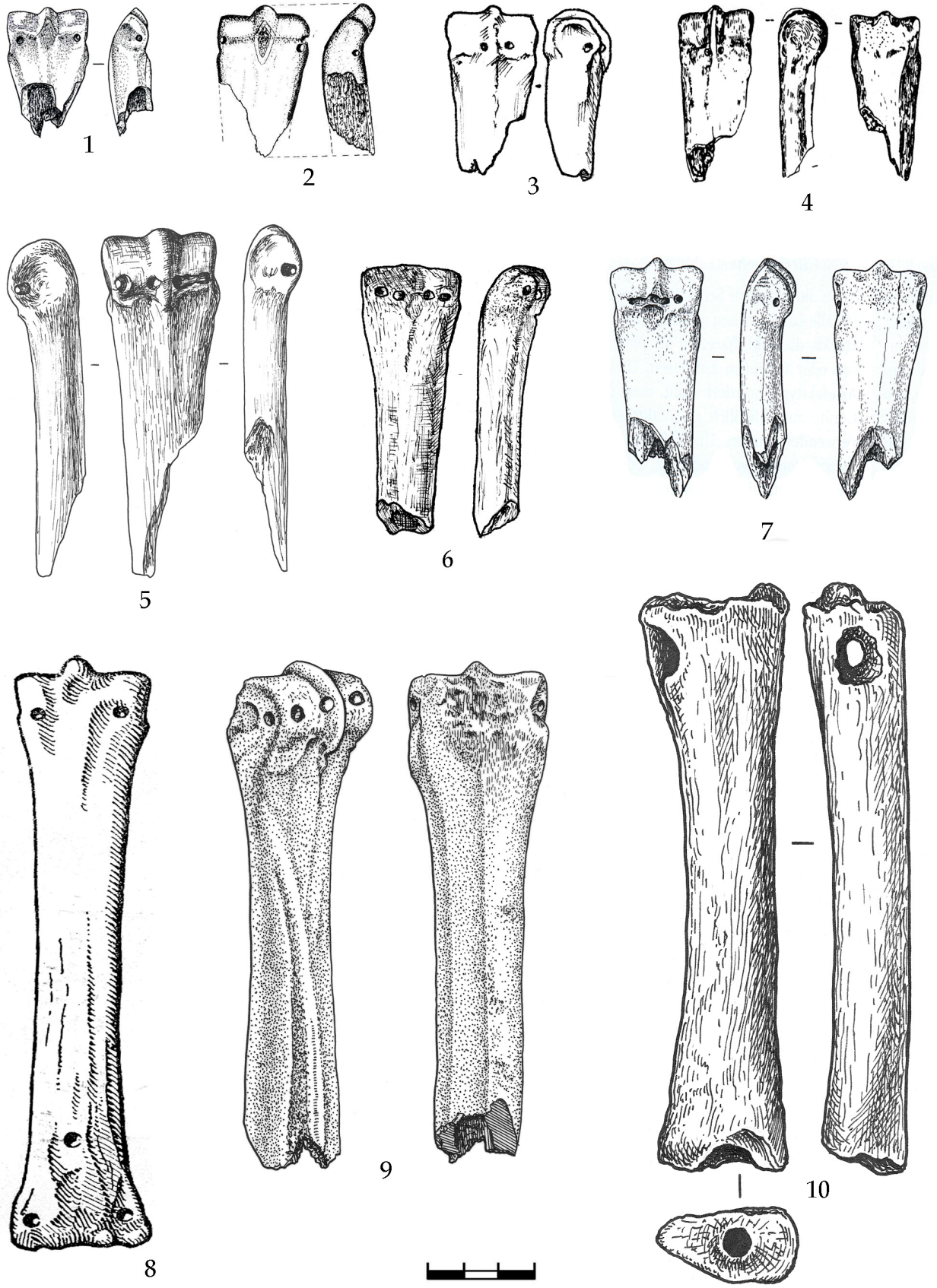

Fig. 8. Patine din os. 1 - Nicoreni VI [150]; 2 - Şuletea-Şipote [335]; 3 - Mahala [130]; 4 - Ulmu [438]; 5 - Costeşti VIII [152]; 6 - Slobozia-Şirăuţi III [143]; 7 - Odaia-Miciurin [149]; 8 - Suhoy Liman [78]; 9 - Ghindeşti VI [160]; 10 - Cobîlea [164] (1 - inedit; 2 - după Rotaru 2009b; 3 - după Смирнова 1972; 4 - după Florescu 1991; 5-7, 9-10 - după Sava 2014; 8 - după Фабрициус 1951).

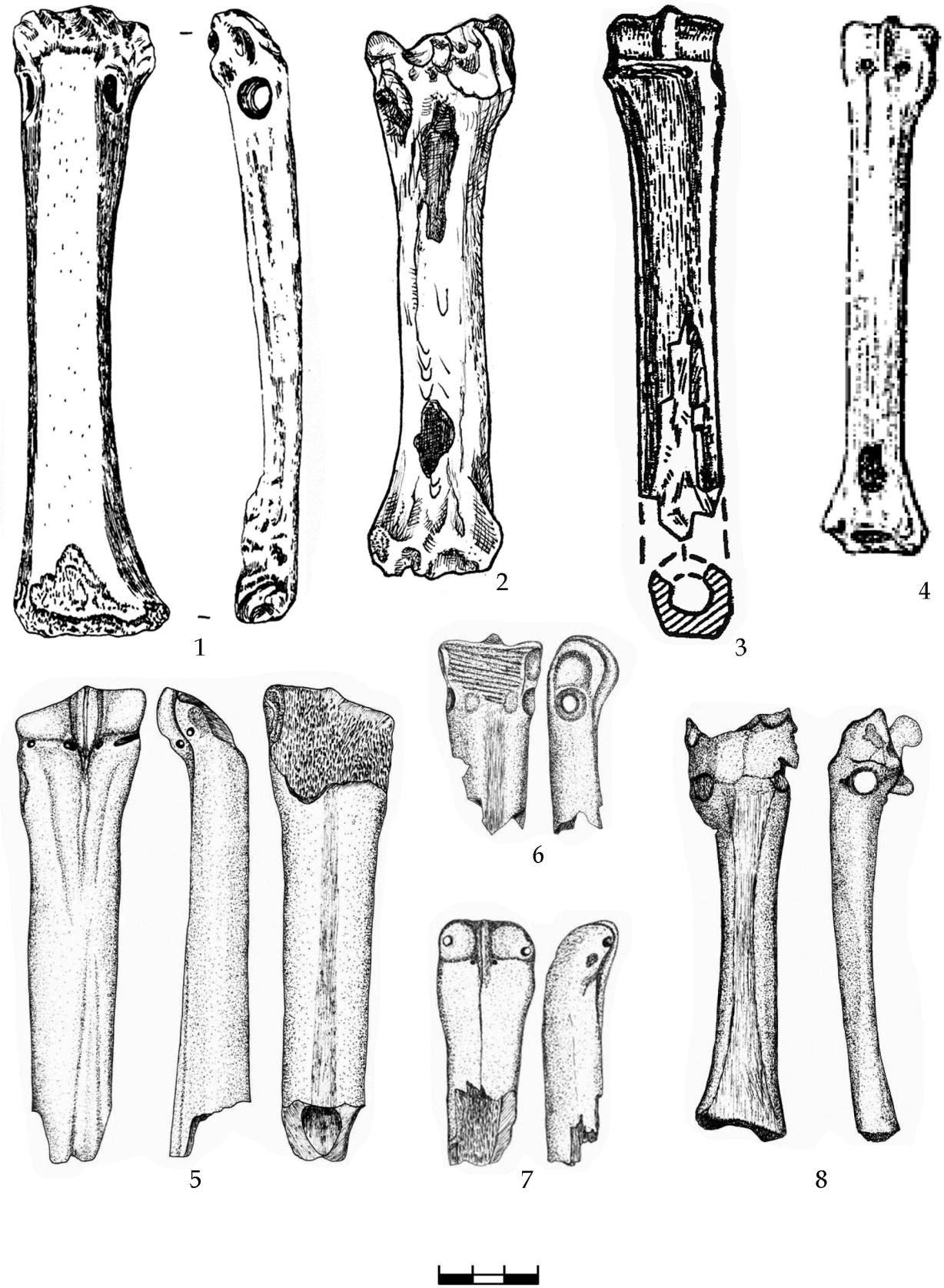

Fig. 29. Patine din os. 1 - Sebeş “Podul Pricopului” [403]; 2 - Ostrivec' [122]; 3 - Novokiïvka [58]; 4 - Sabatinivka [33]; 5 - Hăneşti [188]; 6,8 - Sarata-Basarab [206];7 - Slobozia “La Propan” [209]; 8 - Rai-Gura Hulubăţ [331] (1 - după Florescu 1991; 2 - după Балагурі 1980; 3 - după Герškovič 1999; 4 - după Добровольский 1952; 5-8 - după Diaconu 2014a).

Fig. 30. Seceri-tupik. 1 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 2 - Mahala [130]; 3-4, 9, 12 - Ghindeşti VI [161]; 5-6 - Gârbovăţ [363]; 7 - Novokiïvka [58]; 8 - Uškalka [47]; 10 - Kirovo [65]; 11 - Taraclia-Gaidabul [115] (1 - după Rotaru 2009a; 2 - după Смирнова 1972; 3-4, 9, 12 - după Sava 2014; 5-6 - după Florescu 1991; 7- după Gerškovič 1999; 8 - după Телегин 1961; 10 - după Лесков 1970; 11 - inedit).

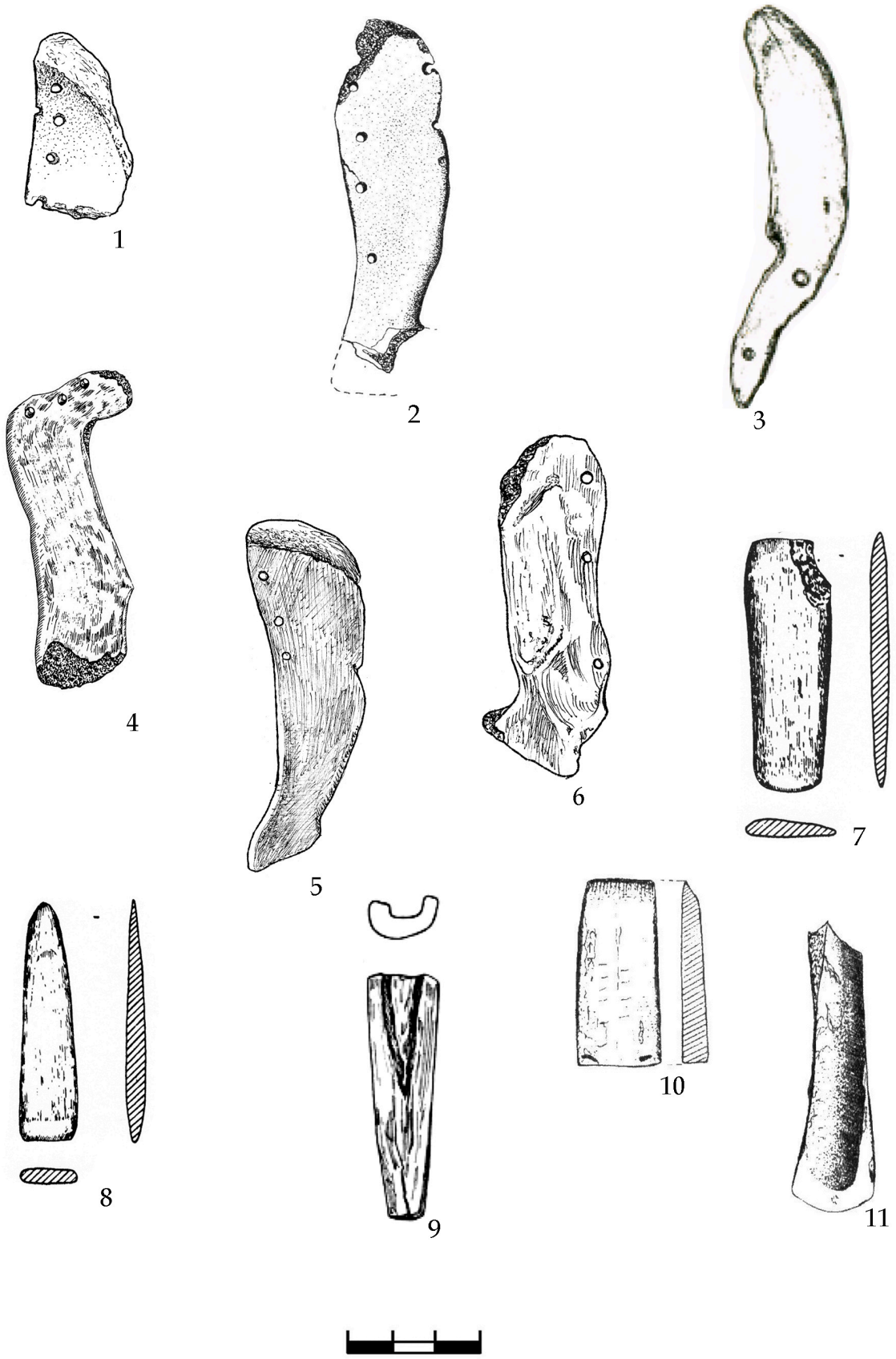

Fig. 31. Seceri-tupik (1-6), dălţi (7-11). 1,5-6 - Ghindeşti VI [161]; 2, 11 - Giurcani SV [318]; 3 - Burun Ali [63]; 4 - Costeşti VIII [152]; 7 - Bărboasa [345]; 8 - Tăvădăreşti [258]; 9 - Kirovo [65]; 10 - Rai-Gura Hulubăţ [331] (1, 4-6 - după Sava 2014; 2, 11 - după Rotaru 2009b; 3 - după Колотухтн 1990; 7-8 - după Florescu 1991; 9 - după Лесков 1970; 10 - după Rotaru 2009a).

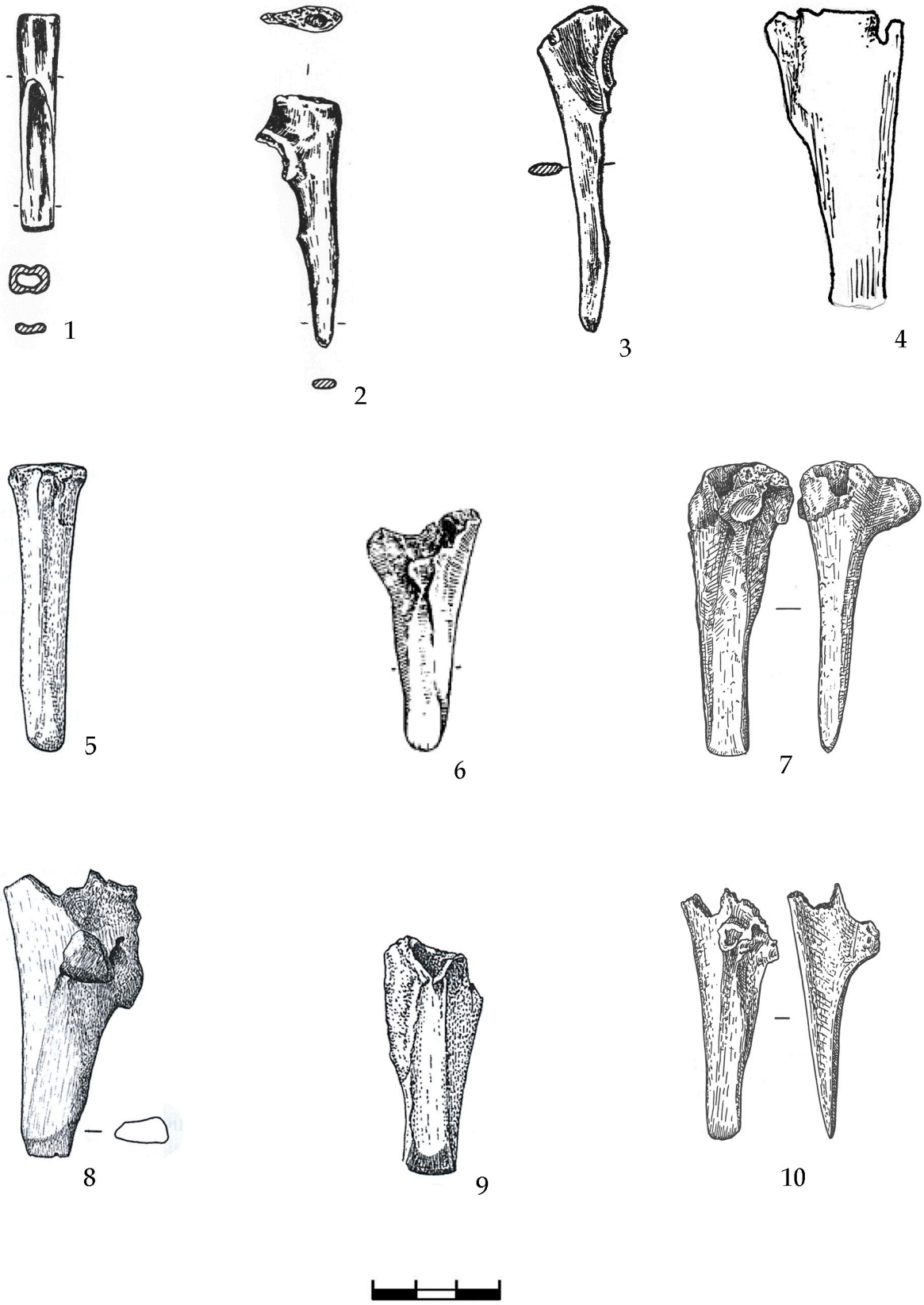

Fig. 32. Dălţi din os. 1 - Gârbovăţ [363]; 2 - Lichitişeni [356]; 3 - Novokiïvka [58]; 4 - Mahala [130]; 5, 8-9- Odaia-Miciurin [149]; 6 - Rateşul Cuzei [332]; 7, 10 - Petruşeni III [154] (1-2- după Florescu 1991; 3 - după Gerškovič 1999; 4 - după Смирнова 1972; 5, 7-10 - după Sava 2014; 6 - după Buzdugan 1979).

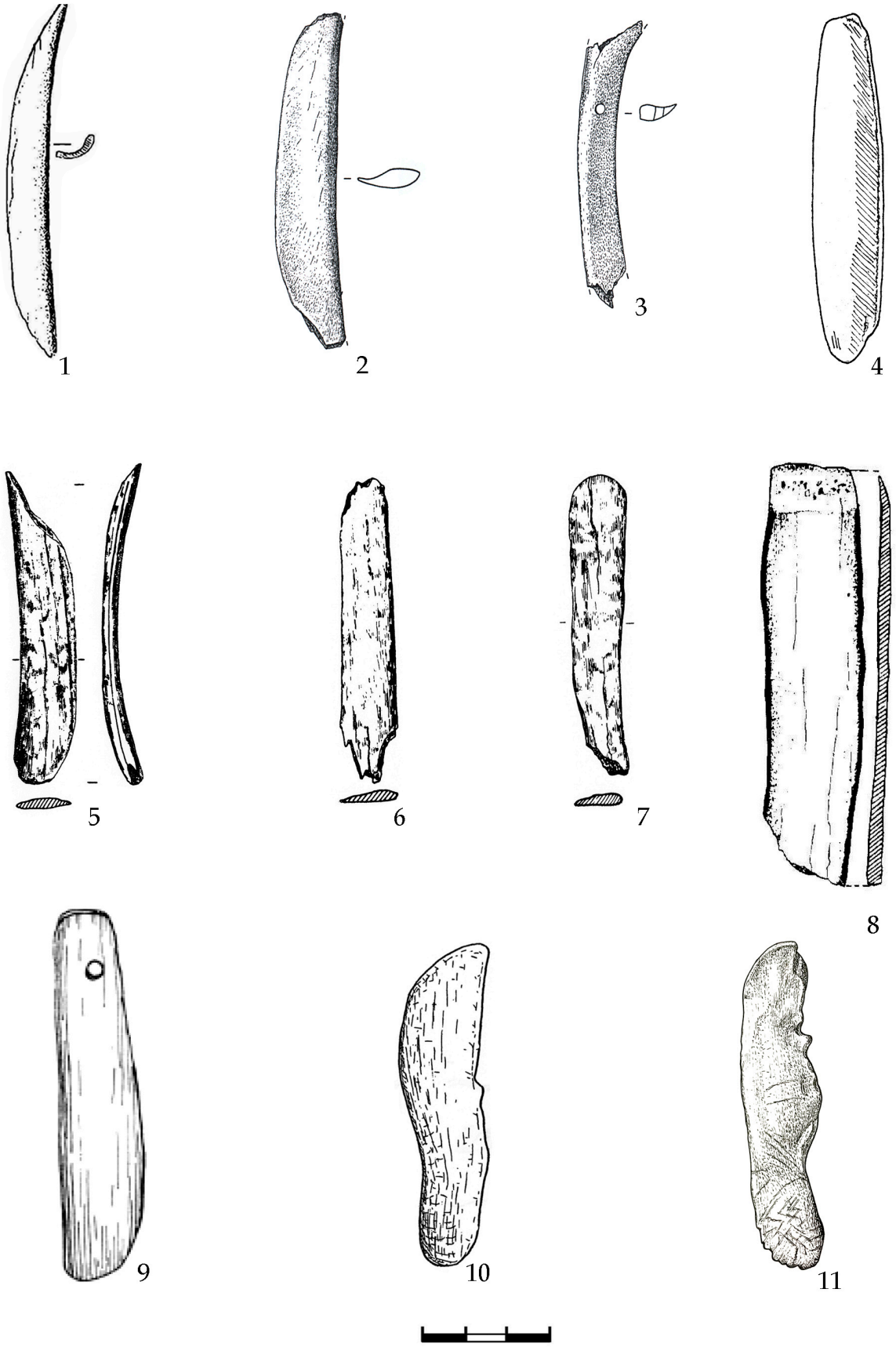

Fig. 33. Răzuitoare din os. 1 - Popeni-Cerchez [327]; 2-3 - Odaia-Miciurin [149]; 4 - Ghindeşti VI [160]; 5 - Lichitişeni [356]; 6 - Gârbovăţ [363]; 7 - Corlăteni [183]; 8 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 9 - Kirovo [65]; 10 - Obitočnoe [24]; 11 - Taraclia-Gaidabul [115] (1 - după Rotaru, Gheorghe 2006; 2-4 - după Sava 2014; 5-7 - după Florescu 1991; 8 - după Rotaru 2009a; 9 - după Лесков 1970; 10 - după Geršković 1999; 11 - inedit).

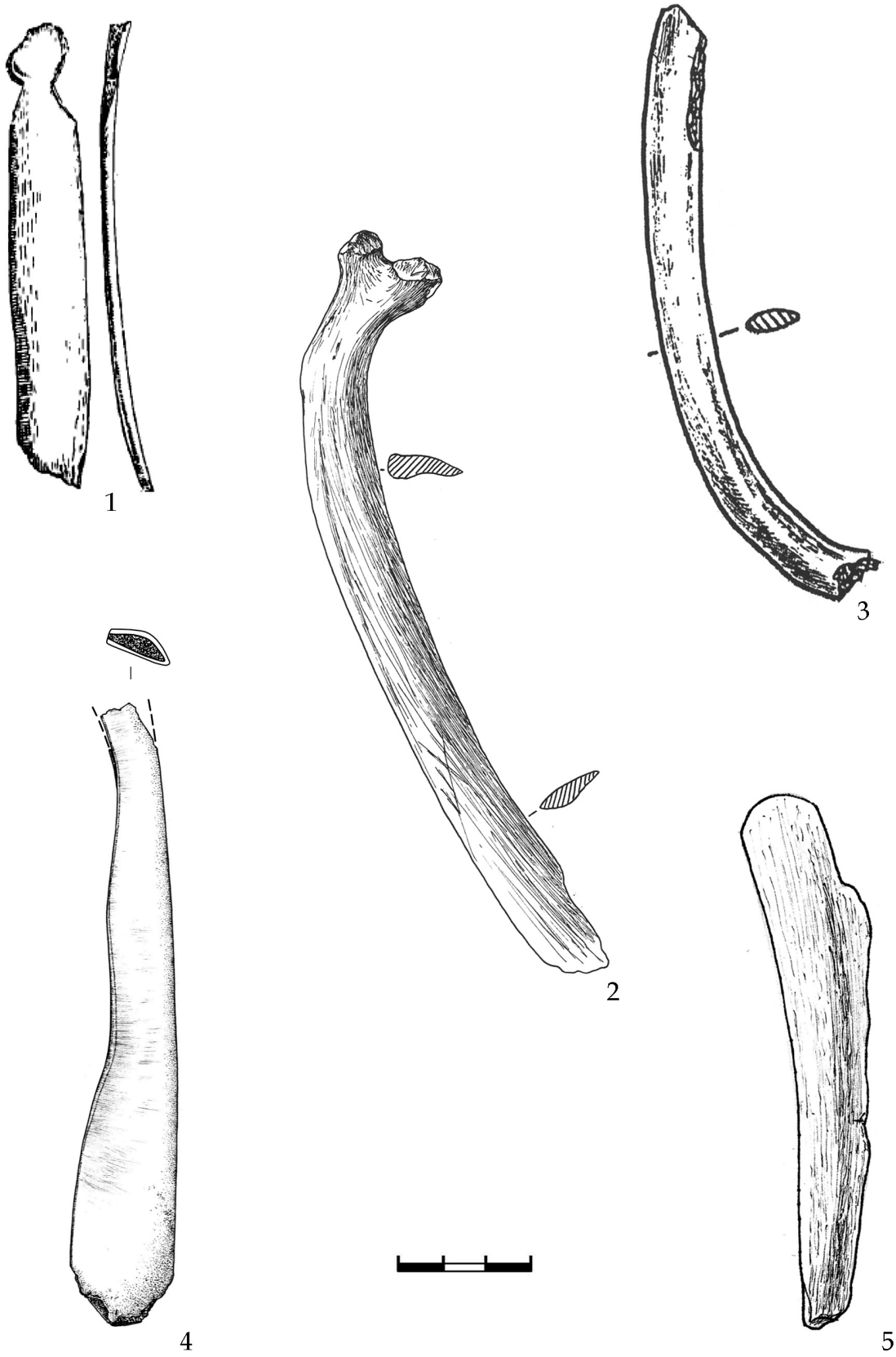

Fig. 34. Răzuitoare din os. 1 - Rateşul Cuzei [332]; 2, 5 - Costeşti VIII [152]; 3 - Novokiïvka [58]; 4 - Rozanivka I [36] (1 - după Buzdugan 1979; 2,5 - după Sava 2014; 3 - după Gerškovič 1999; 4 - după Філатов, Смирнов 2014).

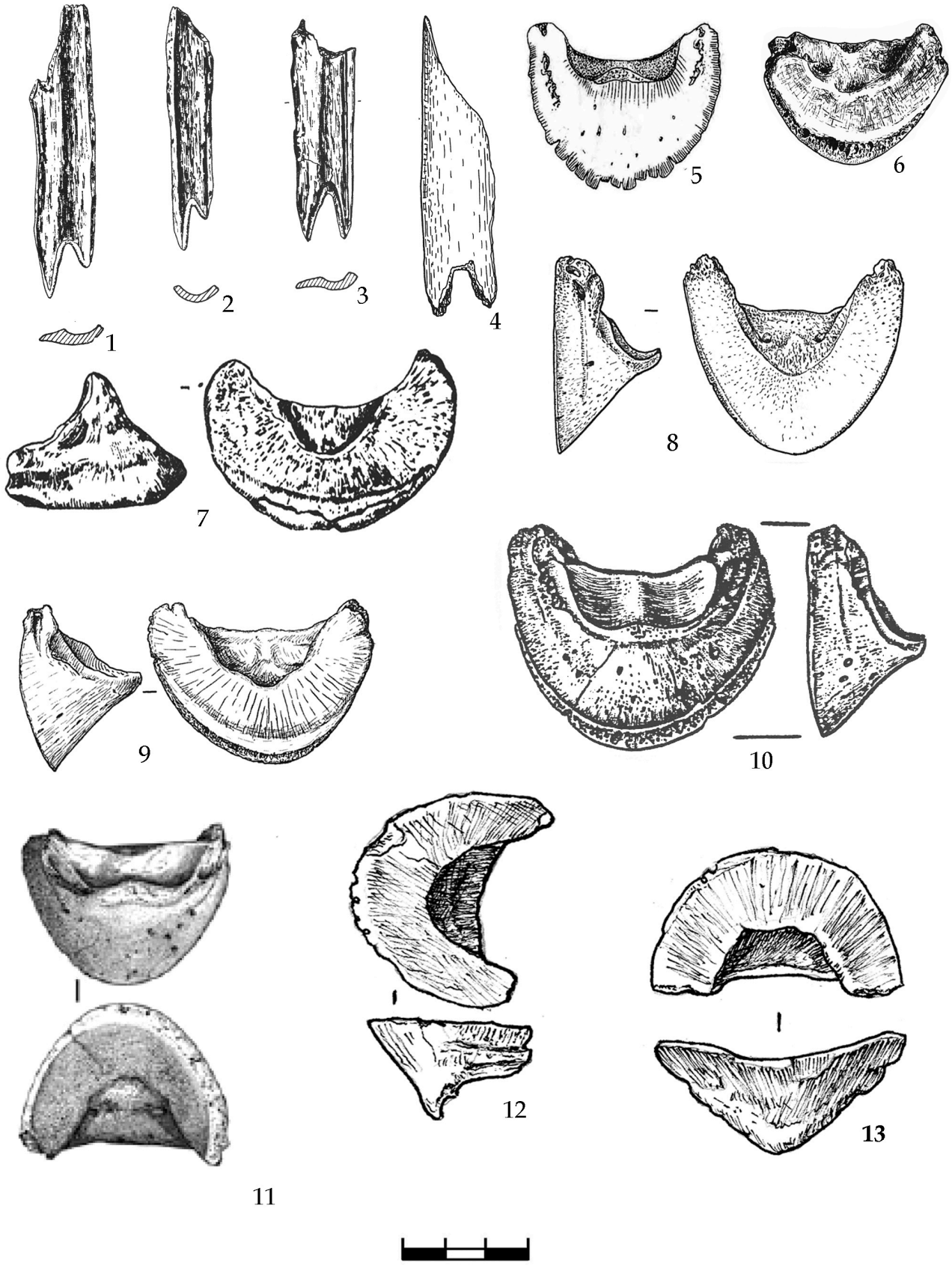

Fig. 35. Răzuitoare din os (1-4) şi copită de cal (5-13). 1 - Gârbovăţ [363]; 2 - Tăvădăreşti [358]; 3 - Bărboasa [345]; 4 - Petruşeni III [154]; 5 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 6 - Comrat I [105]; 7 - Corlăteni [183]; 8-9 - Odaia-Miciurin [149]; 10 - Novokiïvka [58]; 11 - Novogrigorivka [39]; 12-13 - Costeşti VIII [152] (1-3, 7 - după Florescu 1991; 4 - inedit; 5 - după Rotaru, Gheorghe 2006; 6 - după Рикман 1962; 8-9, 12-13 - după Sava 2014; 10 - după Gerškovič 1999; 11 - după Панковский 2007).

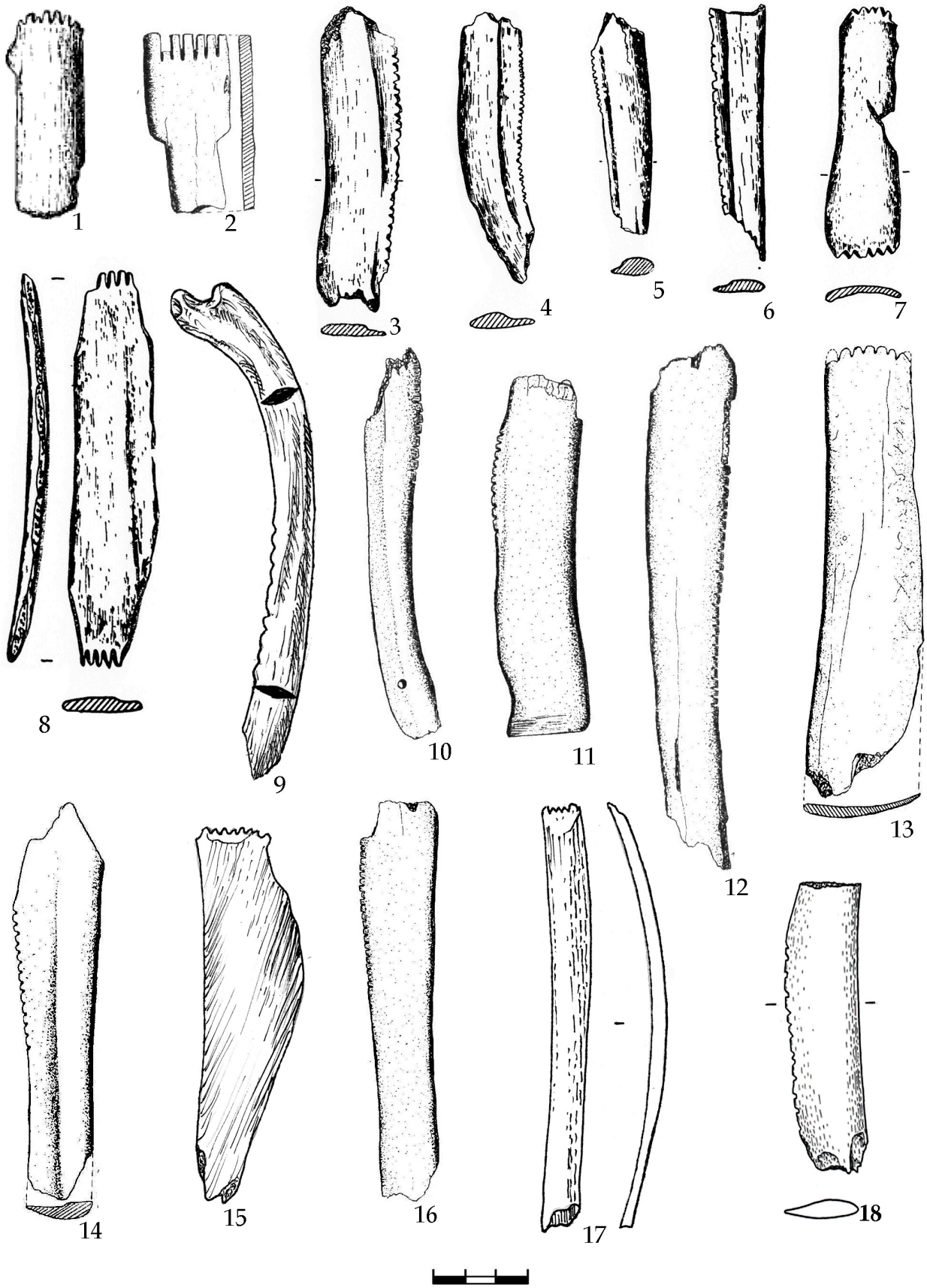

Fig. 36. Pieptene-răzuitoare din os. 1 - Sabatinivka [33]; 2 - Popeni-Cerchez [327]; 3, 6, 8 - Gârbovăţ [363]; 4 - Lichitişeni [356]; 5 - Truşeşti [212]; 7 - Bărboasa [345]; 9 - Cobîlea [164]; 10 - Giurcani SV [318]; 11, 13-14 - Poşta Elan [328]; 12 - Şuletea Şipote [335]; 15, 17 – Petruşeni III [154]; 16 - Horga Pod [320]; 18 - Rîşcani III [155] (1 - după Добровольский 1952; 2, 10-14, 16 - după Rotaru 2009b; 3-8 - după Florescu 1991; 9, 15, 17 - după Sava 2014; 18 - inedit).

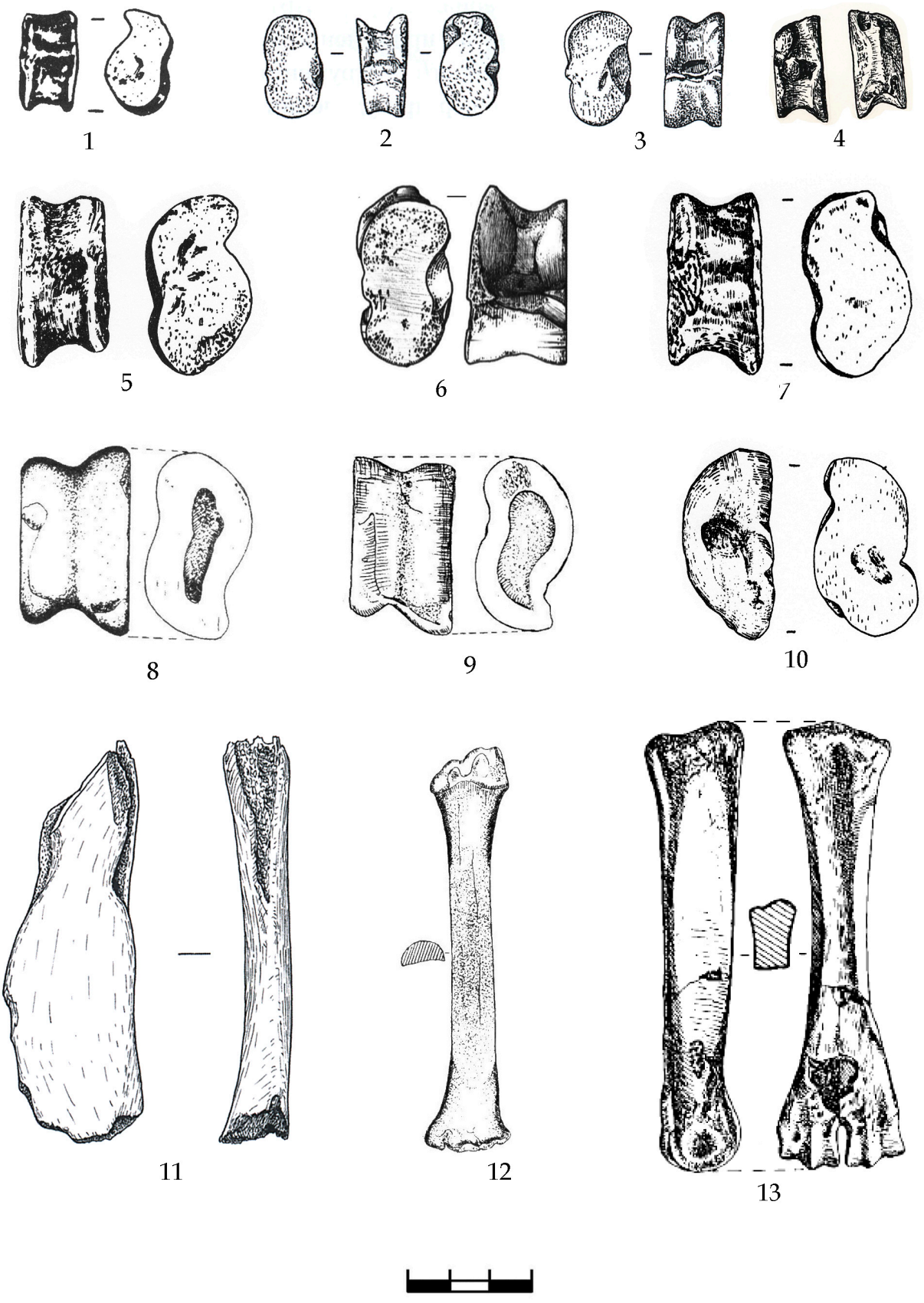

Fig. 37. Şlefuitoare din os. 1 - Lupşanu [417]; 2-3, 11 - Odaia-Miciurin [149]; 4 - Comrat I [105]; 5 - Corlăteni [183]; 6 - Rozanivka I [36]; 7 - Gârbovăţ [363]; 8, 12 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 9 - Floreni-Măgeana [316]; 10 - Lichitişeni [356]; 13 - Surlari [425] (1, 5, 7, 10 - după Florescu 1991; 2-3, 11 - după Sava 2014; 4 - după Рикман 1961; 6 - după Філатов, Смирнов 2014; 8 - după Rotaru 2009a; 9, 12 - după Rotaru 2009b; 13 - după Leahu, Trohani 1976).

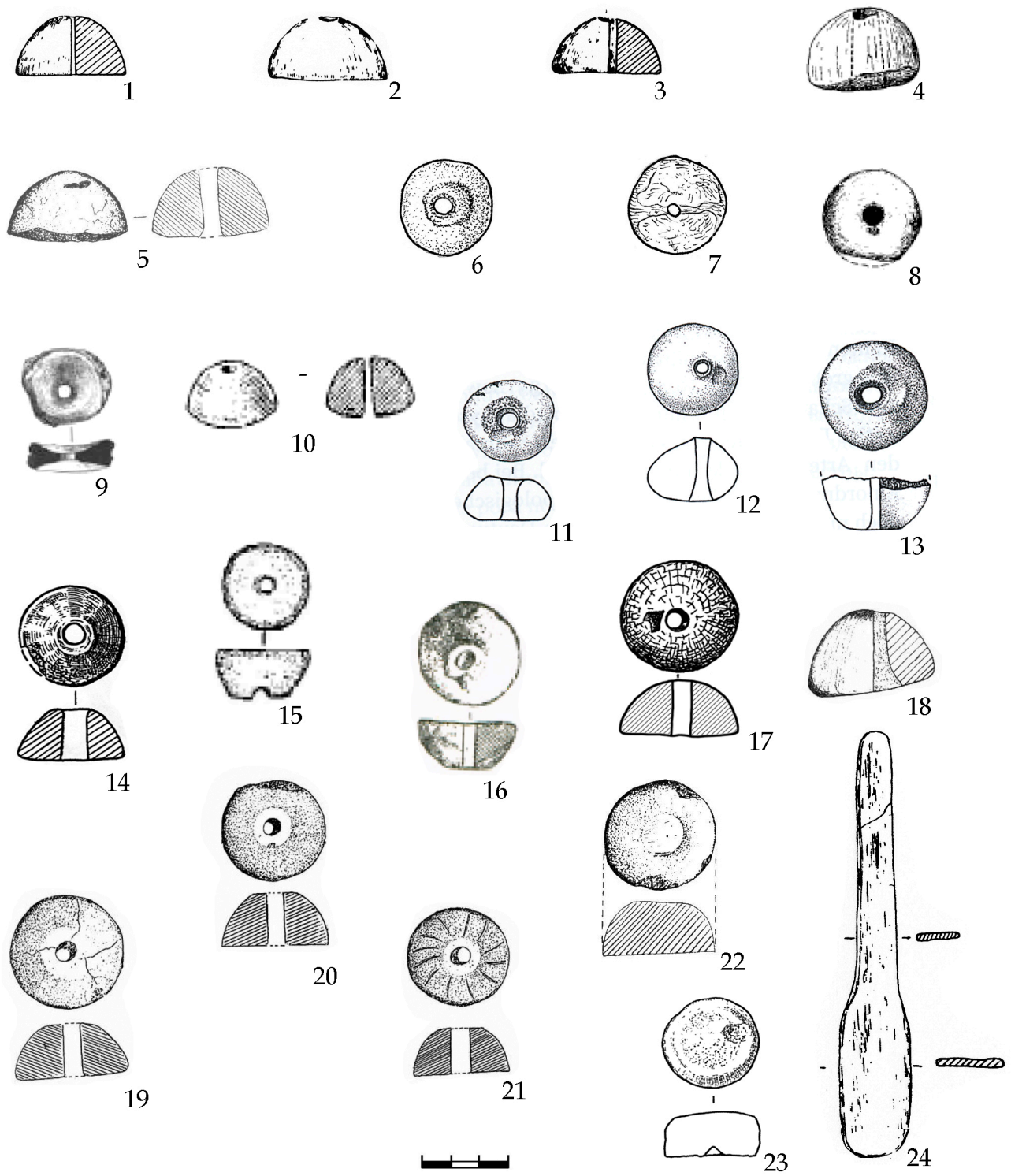

Fig. 38. Piese din os. Fusaiole (1-21), semifabricate (22-23), spatulă (24). 1 - Tăvădăreşti [358]; 2 - Gârbovăţ [363]; 3 - Ulmu [438]; 4 - Uškalka [47]; 5 - Halta Dodeşti [319]; 6 - Sabatinivka [33]; 7 - Ostrivec' [122]; 8 - Cobîlea [164]; 9 - Čikalivka [6]; 10 - Novogrigorivka [39]; 11-13, 23 - Odaia-Miciurin [149]; 14 - Novokiïvka [58]; 15 - Baj Kijat [62]; 16 - Burun Ali [63]; 17 - Feteşti I [145]; 18 - Sarata-Basarab [206]; 19 - Poşta Elan [328]; 20 - Popeni-Cerchez [327]; 21 - Giurcani SV [318]; 22 - Epureni-Şoldăneşti [314]; 24 - Ţigăneşti [360] (1-3, 24 - după Florescu 1991; 4 - după Телегин 1961; 5 - după Rotaru 2009b; 6 - după Добровольский 1952; 7 - după Балагурі 1980; 8, 11-13, 23 - după Sava 2014; 9 - după Шарафутдінова 1964; 10 - după Панковский 2007; 14 - după Geršković 1999; 15 - după Колотухин 2000; 16 - după Колотухин 1990; 17 - după Larina, Sîrbu 2014; 18-21 - după Diaconu 2014a; 22 - după Rotaru, Gheorghe 2006).

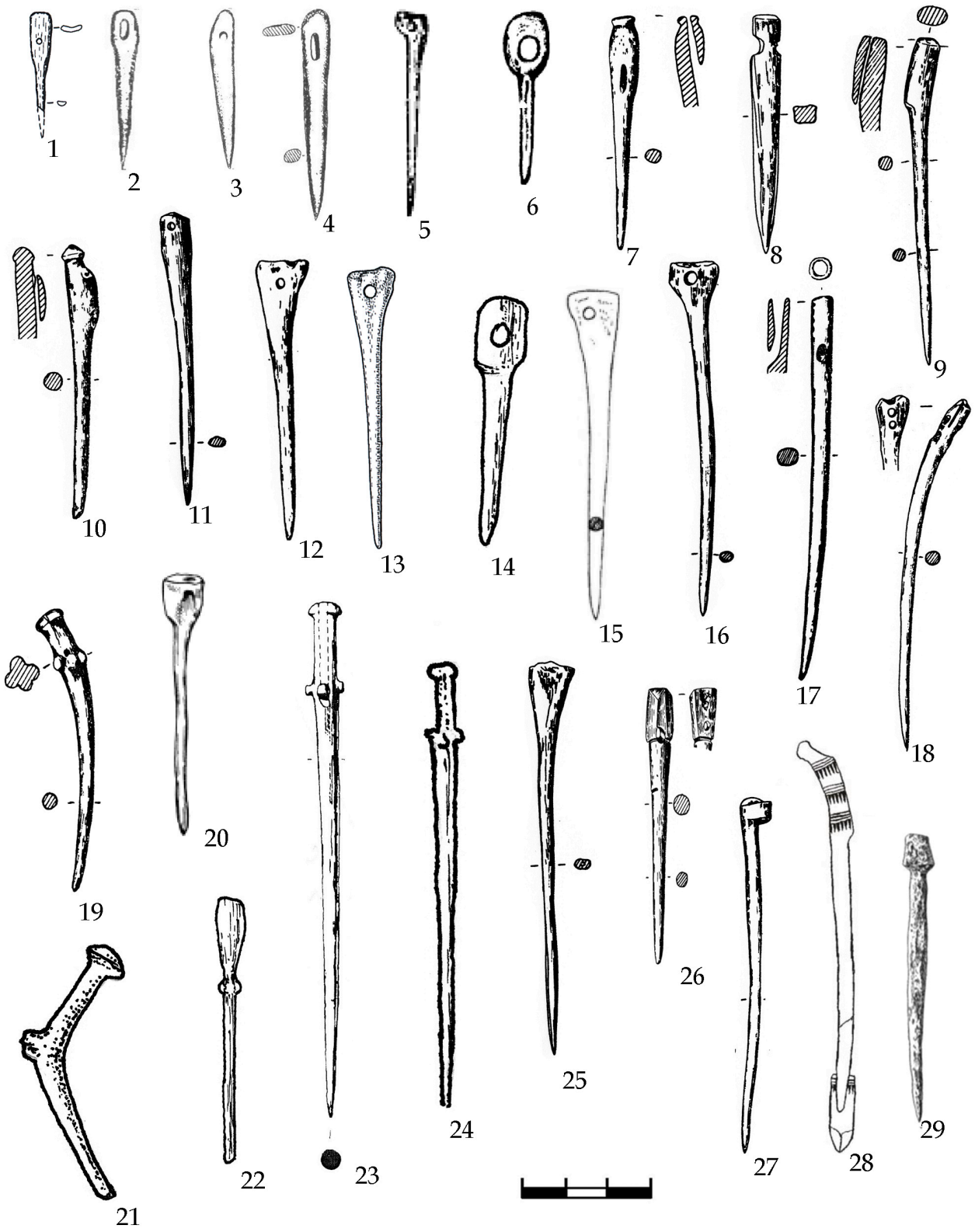

Fig. 39. Ace de cusut (1-18, 20), ace de păr (19, 21-28), semifabricat (29) din os. 1, 13 - Odaia-Miciurin [149]; 2-3 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 4 - Poşta Elan [328]; 5 - Sabatinivka [33]; 6 - Čujunči [67]; 7 - Truşeşti [212]; 8-9, 11, 16, 18-19, 25, 27 - Gârbovăţ [363]; 10 - Bărboasa [345]; 12 - Lichitişeni [356]; 14 - Čortovec' [123]; 15, 28 - Rotbav [383]; 17 - Corlăteni [183]; 20 - Kirovo [65]; 21-22 - Ghindeşti VI [160]; 23 - Mahala [130]; 24 - Ostrivec' [122]; 26 - Săveni "Valea Boului" [209]; 29 - Poieneşti Măgura [326] (1, 13, 21-22 - după Sava 2014; 2-3 - după Rotaru2009a; 4 - după Rotaru 2009b; 5 - după Добровольский1952; 6 - după Колотухин 1996; 7-12,16-19, 25-27 - după Florescu 1991; 14 - după Крушельницька 2006; 15 - după Szekely 2000; 20 - după Лесков 1970; 23 - după Смирнова 1970; 24 - după Балагурі 1980; 28 - după Dietrich 2010b; 29 - după Lazarovici, Babeş 2015).

Fig. 40. Străpungătoare din os. 1 - Burun Ali [63]; 2 - Comrat I [105]; 3 - Zapodeni [342]; 4 - Grădiştea-Coslogeni [431]; 5, 26 - Kirovo [65]; 6 - Obitočnoe [24]; 7 - Feteşti I [145]; 8 - Truşeşti [212]; 9 - Sabatinivka [33]; 10, 20, 24 - Odaia-Miciurin [149]; 11 - Cavadineşti [362]; 12 - Surlari [425]; 13-14 - Mahala [130]; 15-16, 27-28 - Slobozia-Şirăuţi III [143]; 17- Čikalivka [6]; 18, 21 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 19 - Urdeşti [338]; 22 - Gârbovăţ [363]; 23 - Taraclia-Gaidabul [115]; 26 - Petruşeni III [154] (1 - după Колотухин 1990; 2 - după Рикман 1962; 3-4, 8, 11, 23 - după Florescu 1991; 5, 25 - după Лесков 1970; 6 - după Герškovič 1999; 7 - după Larina, Sîrbu 2014; 9 - după Добровольский 1952; 10, 15-16, 20, 24, 26-28 - după Sava 2014; 12 - după Leahu, Trohani 1976; 13-14 - după Смирнова 1972; 17 - după Шарафутдінова 1964; 18, 21 - după Rotaru 2009a).

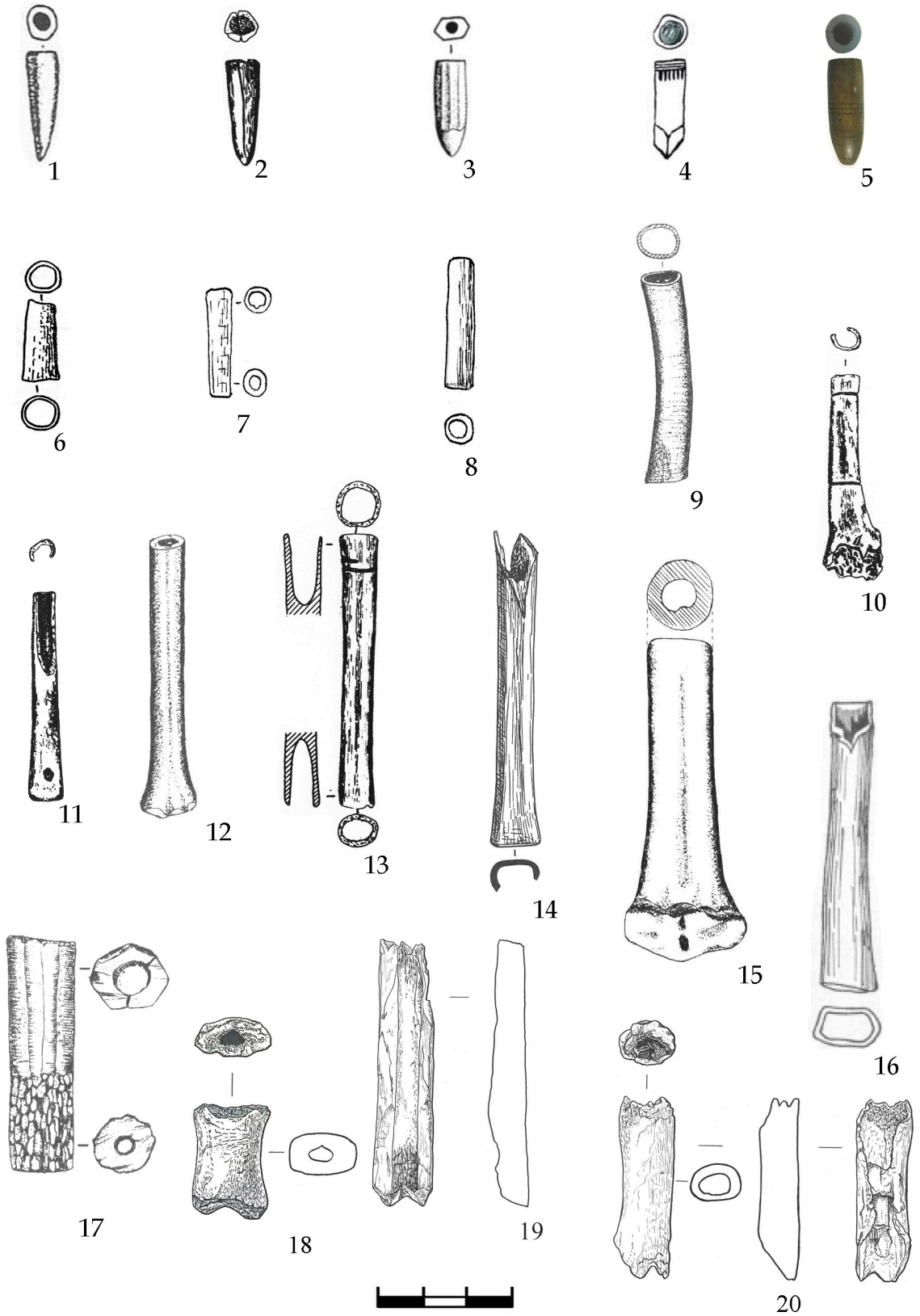

Fig. 41. Piese din os (1-4, 6-9, 11-16,18-20) şi corn (5, 10, 17). Suporturi pentru ace (1-5), mânere (6-18), suveici (19-20). 1- Sabatinivka [33]; 2, 13 - Gârbovăţ [363]; 4 - Rotbav [383]; 5 - Mihoveni [221]; 6 - Uškalka [47]; 7 - Petruşeni III [154]; 8, 14 - Slobozia-Şirăuţi [143]; 9 - Giurcani N [317]; 10-11 - Grădiştea-Coslogeni [431]; 12 - Şuletea Şipote [335]; 15, 17 - Rai-Gura Hulubăţ; 16 - Kirovo [65]; 18-20 -Taraclia-Gaidabul [115] (1, 3 - după Klochko 2001; 2, 13, 10-11 - după Florescu 1991; 4 - după Dietrich 2010; 5 - după Niculică, Beldiman 2015; 6 - după Gerškovič 1999; 7-8, 14 - după Sava 2014; 9, 12 - după Rotaru 2009b; 15, 17 - după Rotaru 2009a; 16 - după Лесков 1970; 18 - 20 inedit).

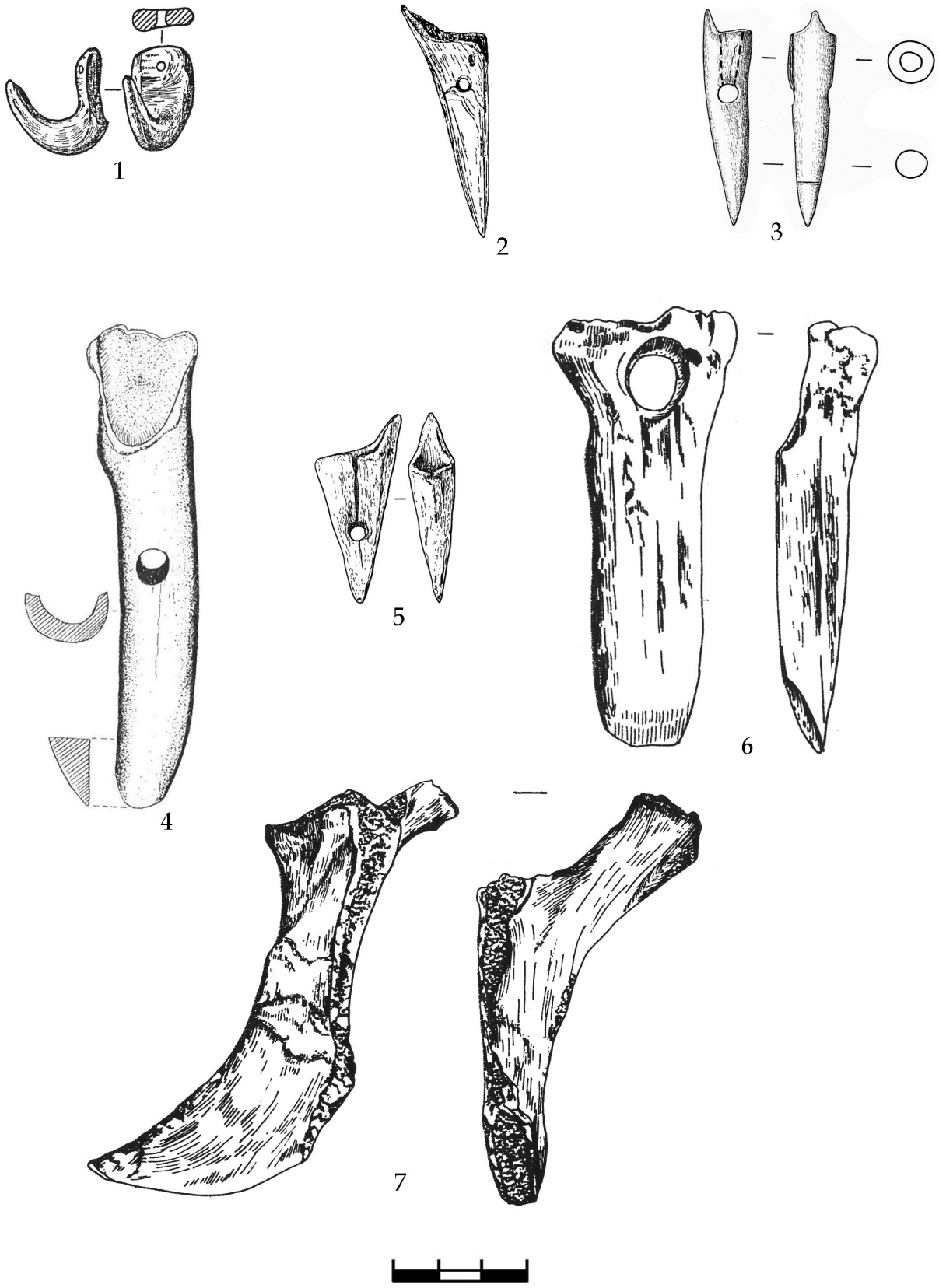

Fig. 42. Piese din os (1-5, 7) şi corn (6). Harpoane (1-3, 5), săpăligi (4, 6), brăzdar (7).
1 - Novokiïvka [58]; 2 - Uškalka [47]; 3 - Taraclia-Gaidabul [115]; 4 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 5 - Calfa II [92]; 6-7 - Gârbovăţ (1 - după Герškovič 1999; 2 - după Телегин 1961; 3 - inedit; 4 - după Rotaru 2009b; 6-7 - după Florescu 1991).

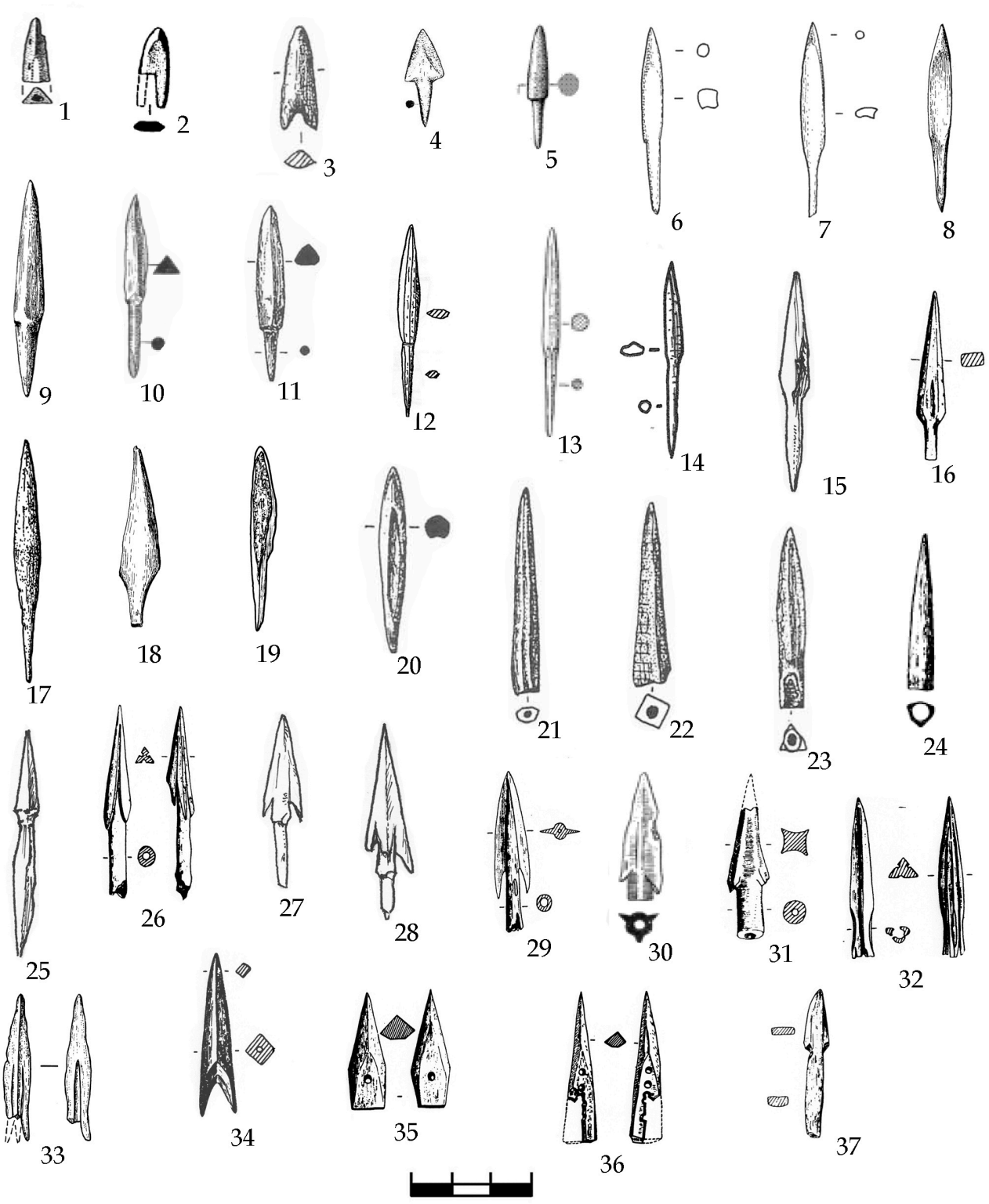

Fig. 43. Vârfuri de săgeţi din os (1-15, 17-25, 27-30, 33, 37) şi corn (16, 26, 31-32, 34-36). 1 - Poieneşti-Măgura [326]; 2 - Čujunči [88]; 3, 10, 22-23, 30 - Kirovo [65]; 4 - Poşta Elan [328]; 5 - Novogrigorivka [39]; 6-7- Odaia-Miciurin [149]; 8-9, 17-18 - Ghindeşti VI [160]; 11, 20 - Bezimenne II [4]; 12 - Zlatopil' [21]; 13 - Mamaivci [131]; 14 - Petruşeni III [154]; 15, 25, 27-28 - Mahala [130]; 16, 26, 32, 34, 36 - Gârbovăţ [363]; 19 - Slobozia-Şireuţi III [143]; 21 - Uškalka [47]; 24 - Peresadivka I [42]; 29 - Săveni "Valea Boului" [208]; 31- Ţigăneşti "Pe Lac" [360]; 33 - Caplani I (La Jurt) [95]; 35 - Tăvădăreşti [358]; 37 - Rotbav [383] (1 - după Lazarovici, Babeş 2015; 2 - după Колотухин 1996; 3, 10, 22-2, 30 - după Лесков 1970; 4 - după Rotaru 2009b; 5 - după Панковский 2007; 6-9, 14, 17-19 - după Sava 2014; 11, 20-21- după Klochko 2001; 12 - după Gerškovič 1999; 13 - după Пивоваров, Ільків 2012; 13 - 15, 25, 27-28 - după Смирнова 1972; 16, 26, 29, 32, 34, 36-37 - după Florescu 1991; 24 - după Погребова 1960; 33 - după Паша и др. 2009).

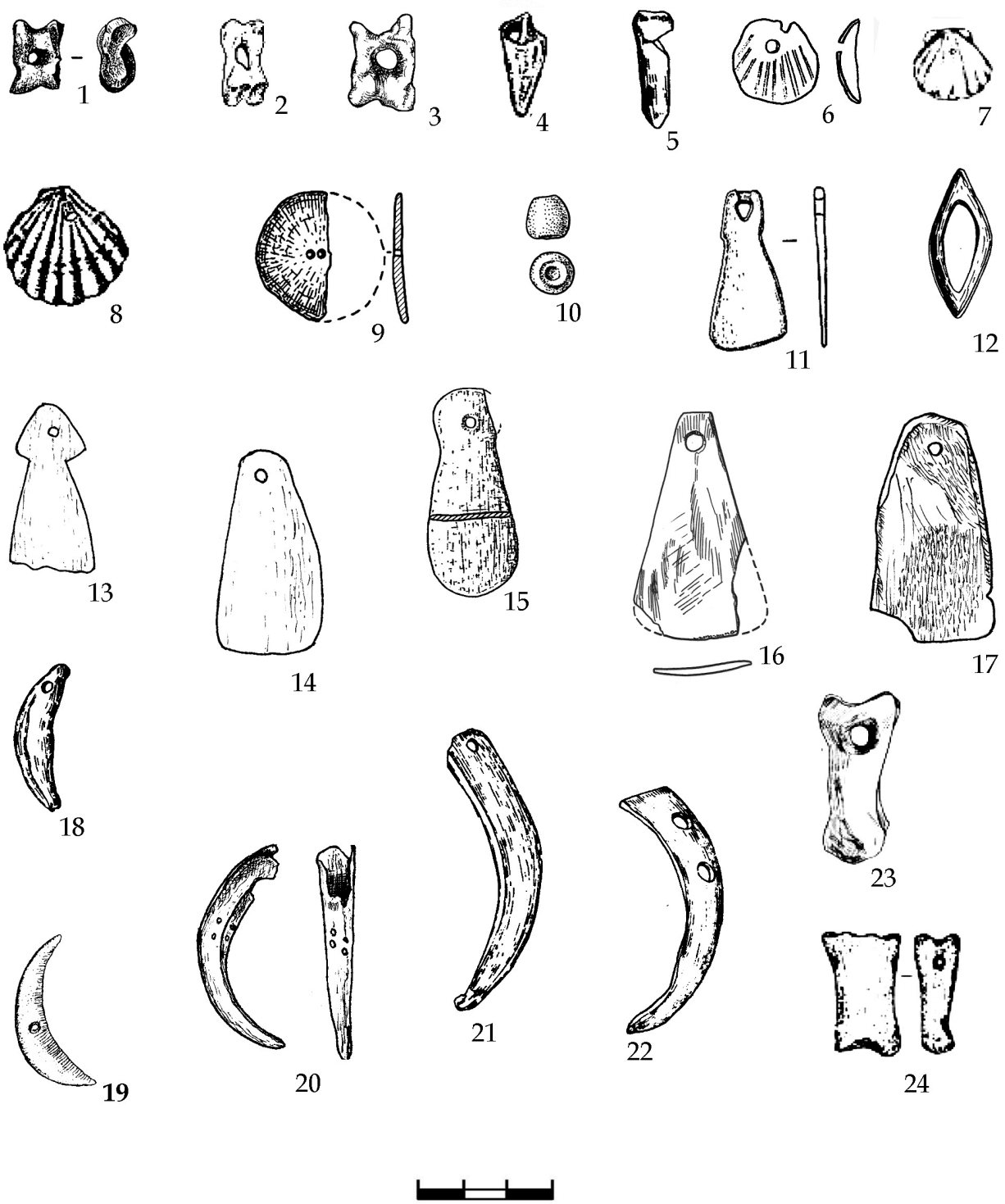

Fig. 44. Piese de podoabă din os (1-3, 5, 9-17, 23-24), scoică (4, 6-8) şi dinte de animal (18-22). 1, 11 - Odaia-Miciurin [149]; 2 - Sabatinivka [33]; 3 - Stecivka I [126]; 4 - Uškalka [47]; 5, 12, 22 - Gârbovăţ [363]; 6 - Novokiïvka [58]; 7 - Burun Ali [63]; 8 - Čujunči [67]; 9 - Feteşti I [145]; 10, 16, 20 - Ghindeşti VI [160]; 13 - Slobozia-Şirăuţi III [143]; 14 - Novoselica [84]; 15 - Zlatopil' [21]; 17 - Petruşeni III [154]; 18 - Lichitişeni [356]; 19 - Giurcani N [317]; 21 - Cavadineşti [362]; 23 - Dremajlivka [54]; 24 - Kirovo [65] (1, 10-11, 13, 16-17, 20 - după Sava 2014; 2 - după Добровольский 1952; 3 - după Крушельницька 2006; 4 - după Телегин 1961; 5, 12, 18, 21-22 - după Florescu 1991; 6, 15 - după Gerškovič 1999; 7 - după Колотухин 1990; 8 - după Колотухин 1996; 9 - după Larina, Sîrbu 2014; 14 - după Тощев, Черняков 1986; 19 - după Rotaru 2009b; 23 - după Самар 1998; 24 - după Лесков 1970).

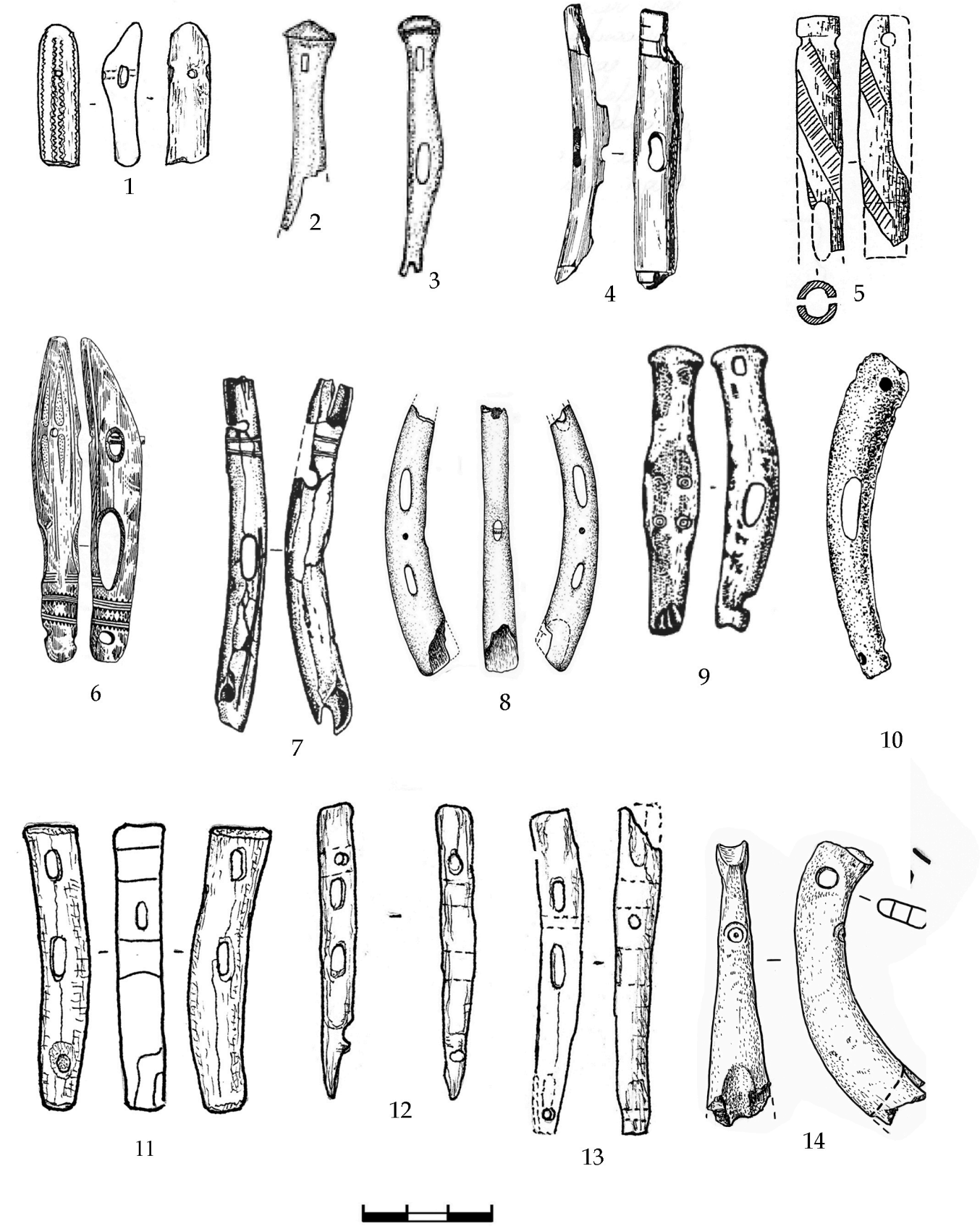

Fig. 45. Psalii din os. 1, 12 - Cobîlea [164]; 2-3 - Baj-Kijat [62]; 4 - Mahala [130]; 5 - Uškalka [47]; 6 - Bovšiv II [125]; 7 - Čujunči [67]; 8 - Hârtoape [250]; 9 - Fontani [69]; 10 - Grădiştea-Coslogeni [431]; 11 - Petruşeni III [154]; 13 - Grigorăuca VI [166]; 14 - Taraclia-Gaidabul [115] (1, 11-13 - după Sava 2014; 2-3 - după Колотухин 2000; 4 - după Смирнова 1972; 5, 7, 9 - după Колотухин 1996; 5 - după Geršković 1999; 6 - după Крушельницька 2006; 8 - după Diaconu ş.a. 2014; 10 - după Neagu, Nanu 1986; 14 - inedit).

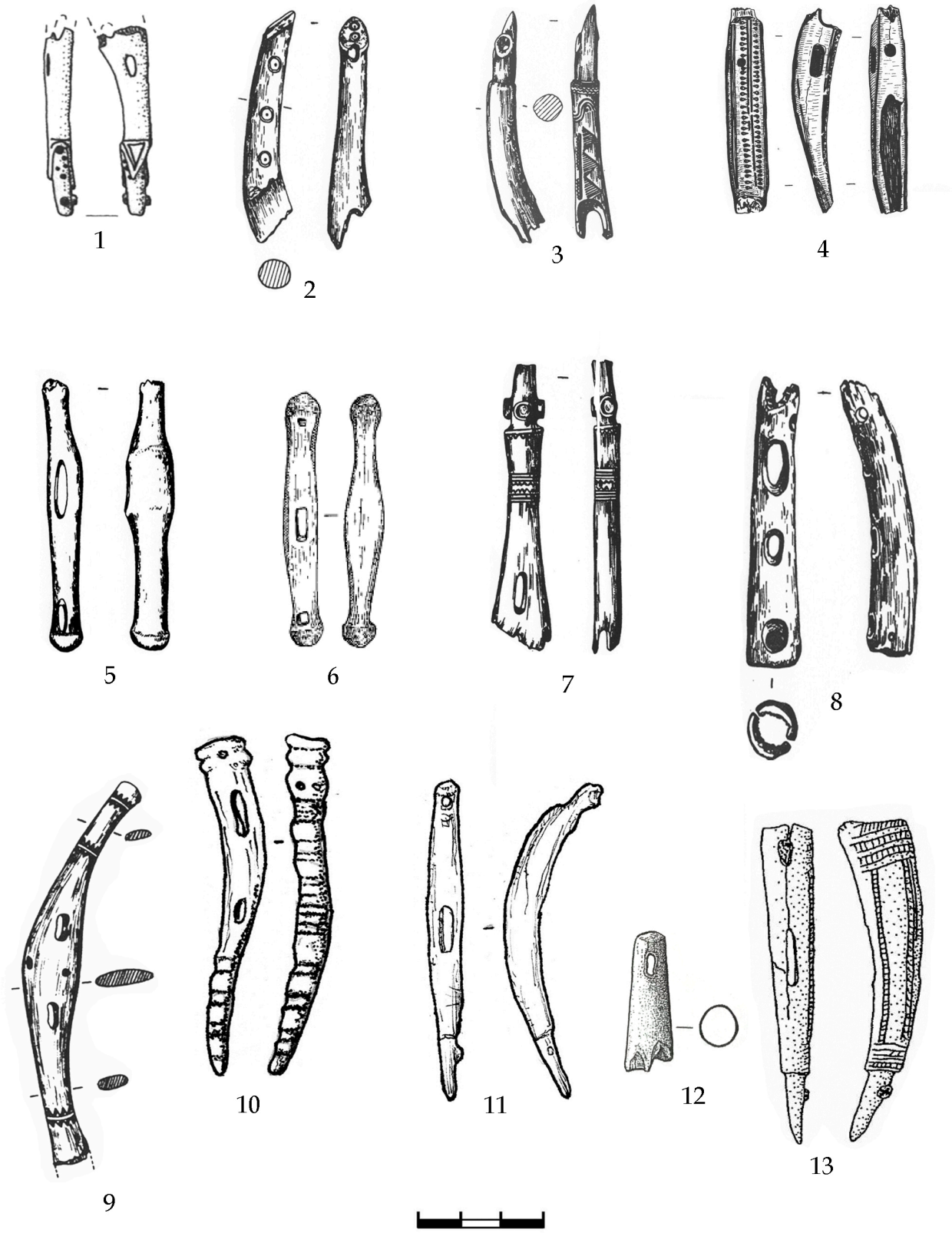

Fig. 46. Psalii din corn. 1 - Poieneşti-Măgura [326]; 2, 5, 8 - Cavadineşti [325]; 3 - Floreni [315]; 4, 7 - Gârbovăţ [363]; 6 - Derijivka [27]; 9 - Horoiata [322]; 10 - Ostrivec' [122]; 11 - Cucoara I [111]; 12 - Taraclia-Gaidabul [115]; 13 - Calafindeşti [218] (1 - după Lazarovici, Babeş 2015; 2-5, 7-9 - după Florescu 1991; 6 - după Шарафутдінова 1974; 10 - după Балагурі1980; 11 - după Sava 2014; 12 - inedit; 13 - după Diaconu 2014a).

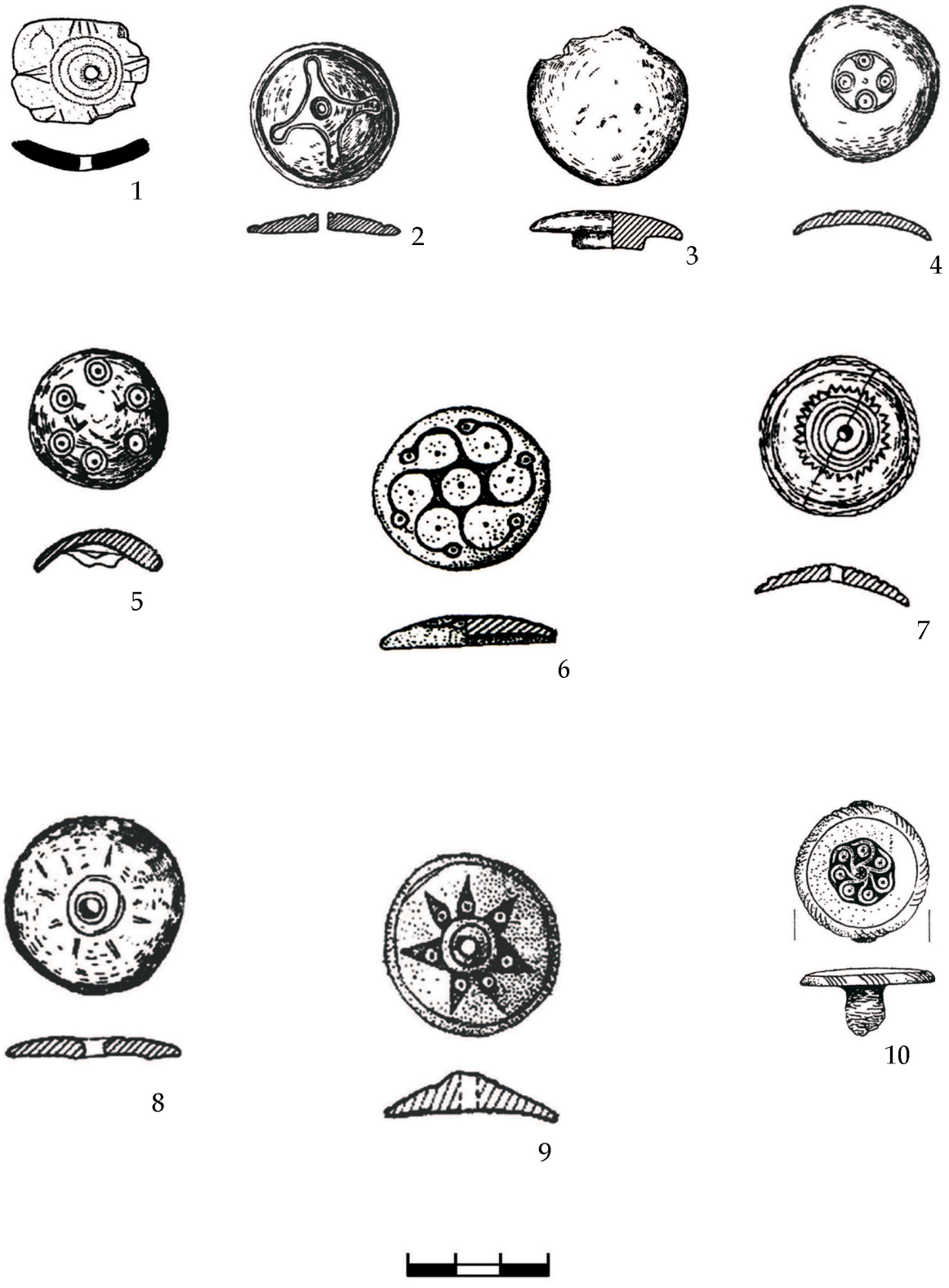

Fig. 47. Butoni din os. 1 - Slobozia-Şirăuţi II [143]; 2 - Bărboasa [345]; 3 - Lichitişeni [356]; 4 - Andrieşeni [233]; 5 - Cavadineşti [362]; 6 - Dumeşti [313]; 7-8 - Gârbovăţ [363]; 9 - Cândeşti [370];10 - Târgu Secuiesc [378] (1-10 - după Diaconu, Sîrbu 2014).

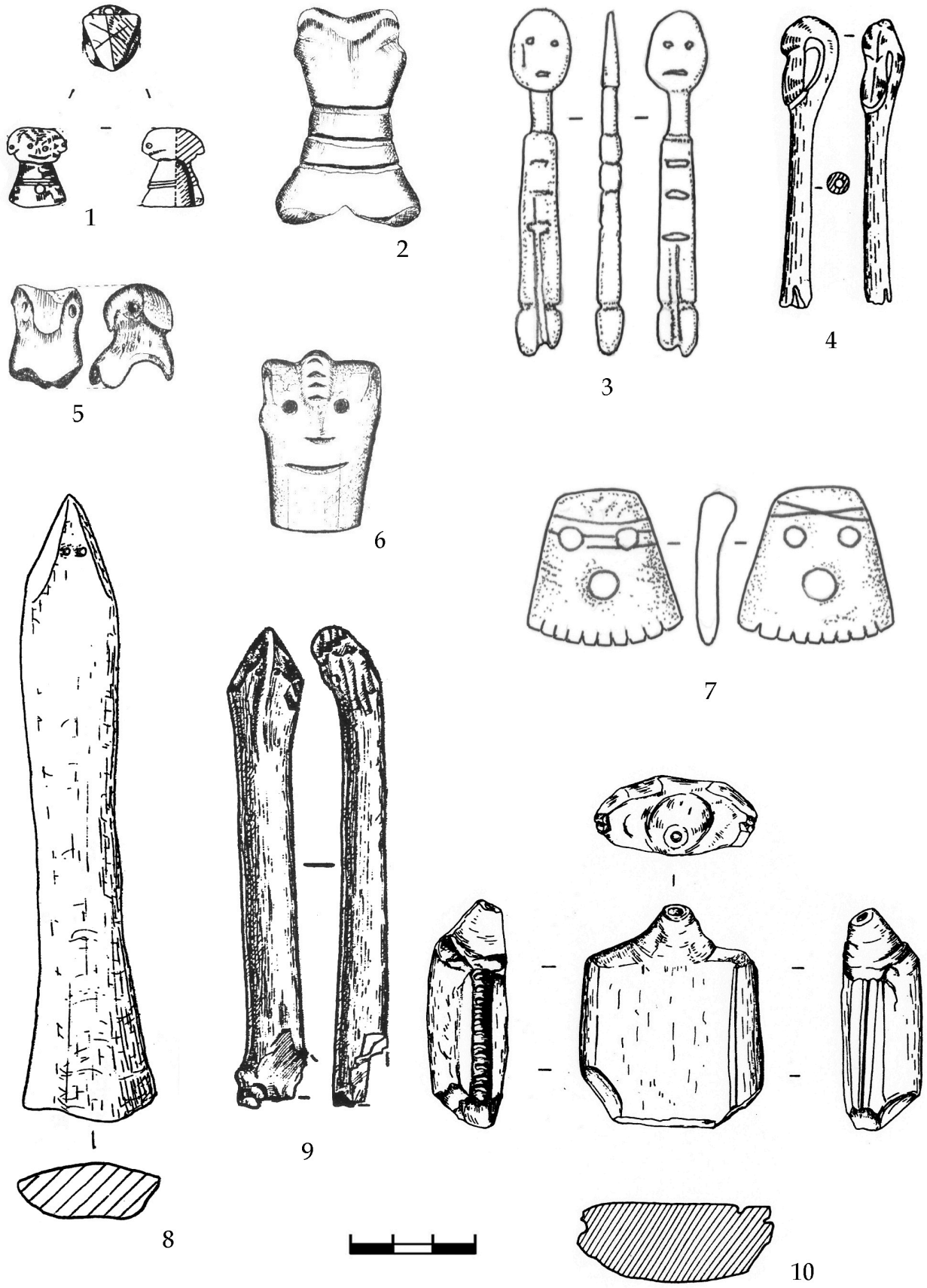

Fig. 48. Figurine zoomorfe (4, 8-10) şi antropomorfe (1-3, 5-7) din os (2-9) şi corn (1, 10).
1 - Truşeşti [212]; 2, 5-6 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 3, 7 - Popeni-Cerchez [327]; 4 - Ţigăneşti [360]; 8 - Zlatopil' [21]; 9 - Novokiïvka [58]; 10 - Gârbovăţ [363] (1, 3, 7, 10 - după Diaconu 2008; 2,5-6 - după Rotaru 2009a; 4 - după Florescu 1991; 8-9 - după Gerškovič 1999).

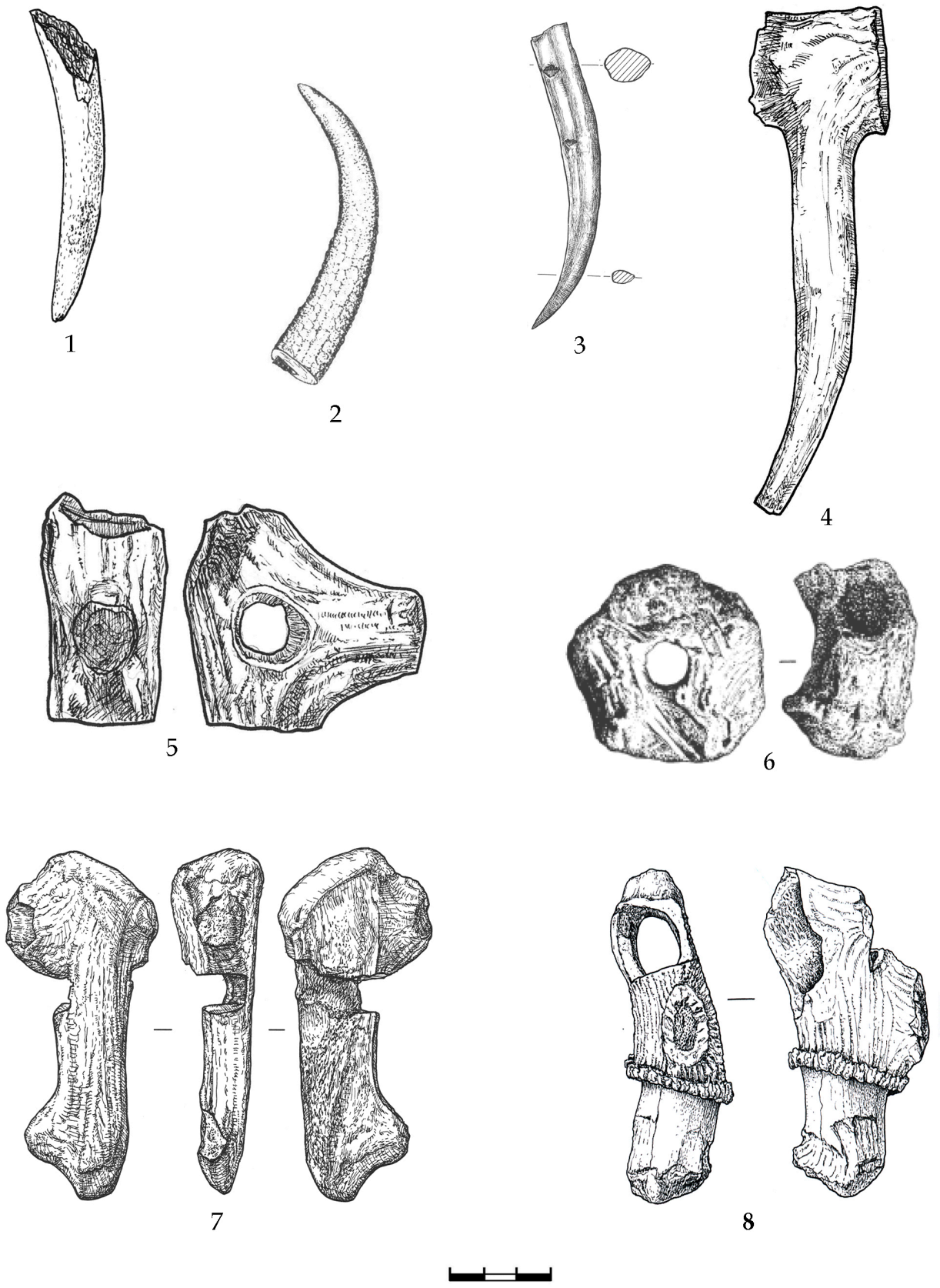

Fig. 49. Piese din corn. Străpungătoare (1-3), ciocane (4-8). 1 - Calfa II [93]; 2 - Giurcani N [317]; 3-5 - Cobîlea [164]; 6 - Jushni Bug [38]; 7 - Slobozia-Şirăuţi III [143]; 8 - Odaia-Miciurin [149] (1, 3-5, 7-8 - după Sava 2014; 2 - după Rotaru 2009b; 6 - după Kluschinzew 1993).

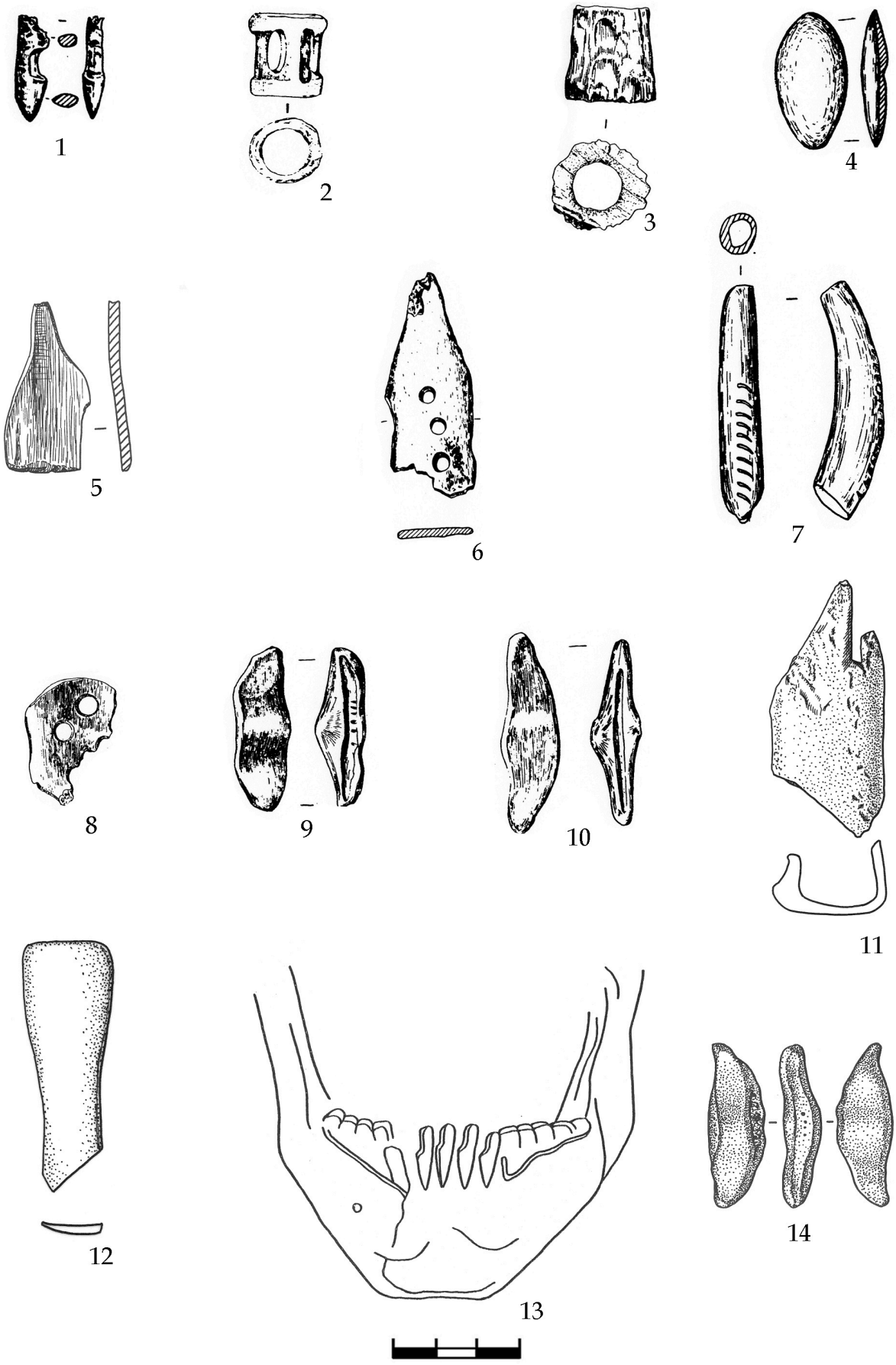

Fig. 50. Piese cu utilitate incertă din corn (1-4), os (5-12, 14) şi mandibulă umană (13). 1-2, 8-9 - Gârbovăţ [363]; 3-4, 7, 10 - Cavadineşti [362]; 5 - Slobozia -Şirăuţi III [143]; 6 - Bărboasa [345]; 11-12 - Ghindeşti VI [160]; 13 - Cobîlea [164]; 14 - Petruşeni III [154] (1-4, 6-10 - după Florescu 1991; 5, 11-14 - după Sava 2014).

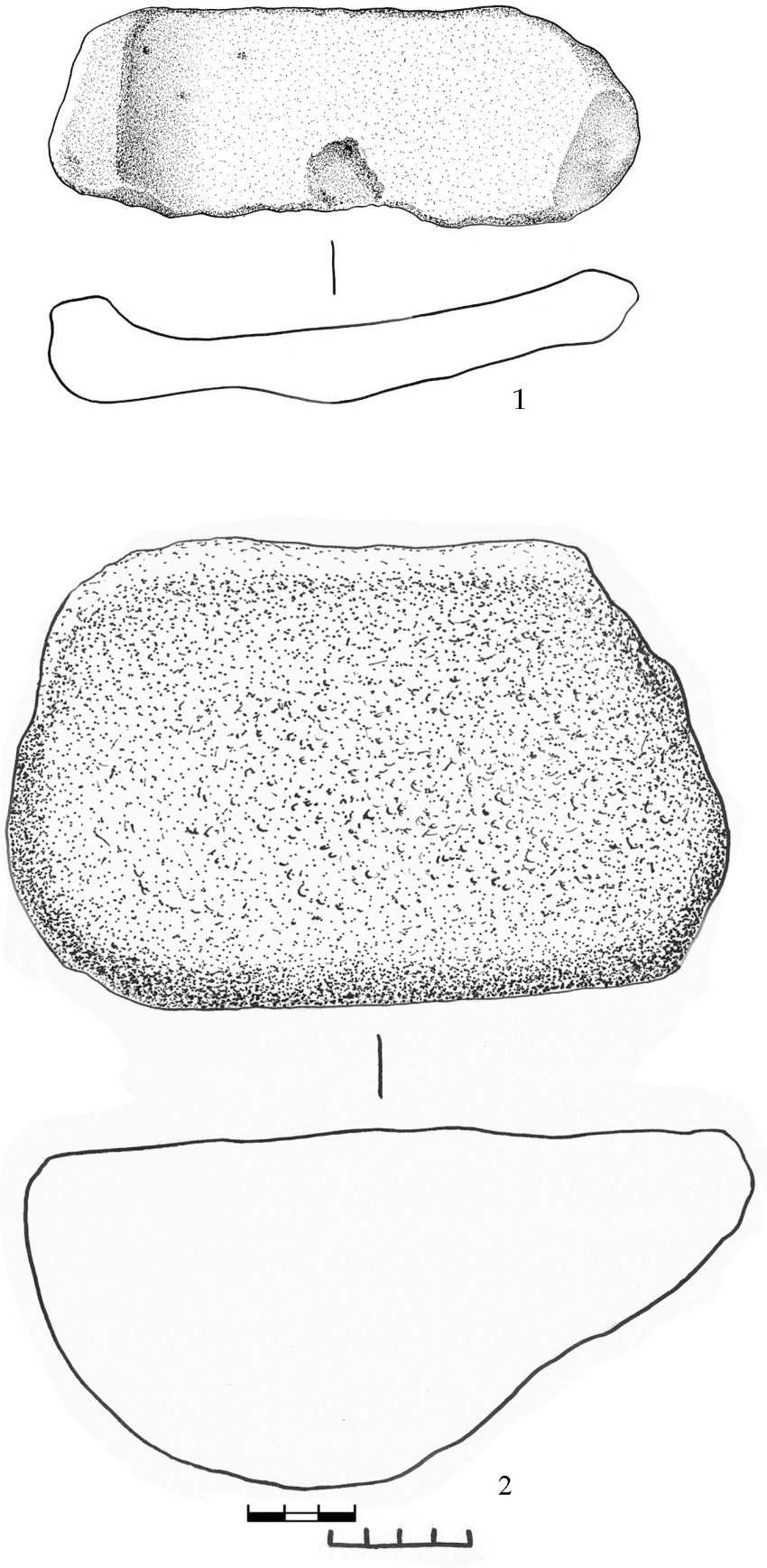

Fig. 51. Râşniţe din piatră. 1-2 - Taraclia-Gaidabul [115] (inedit).

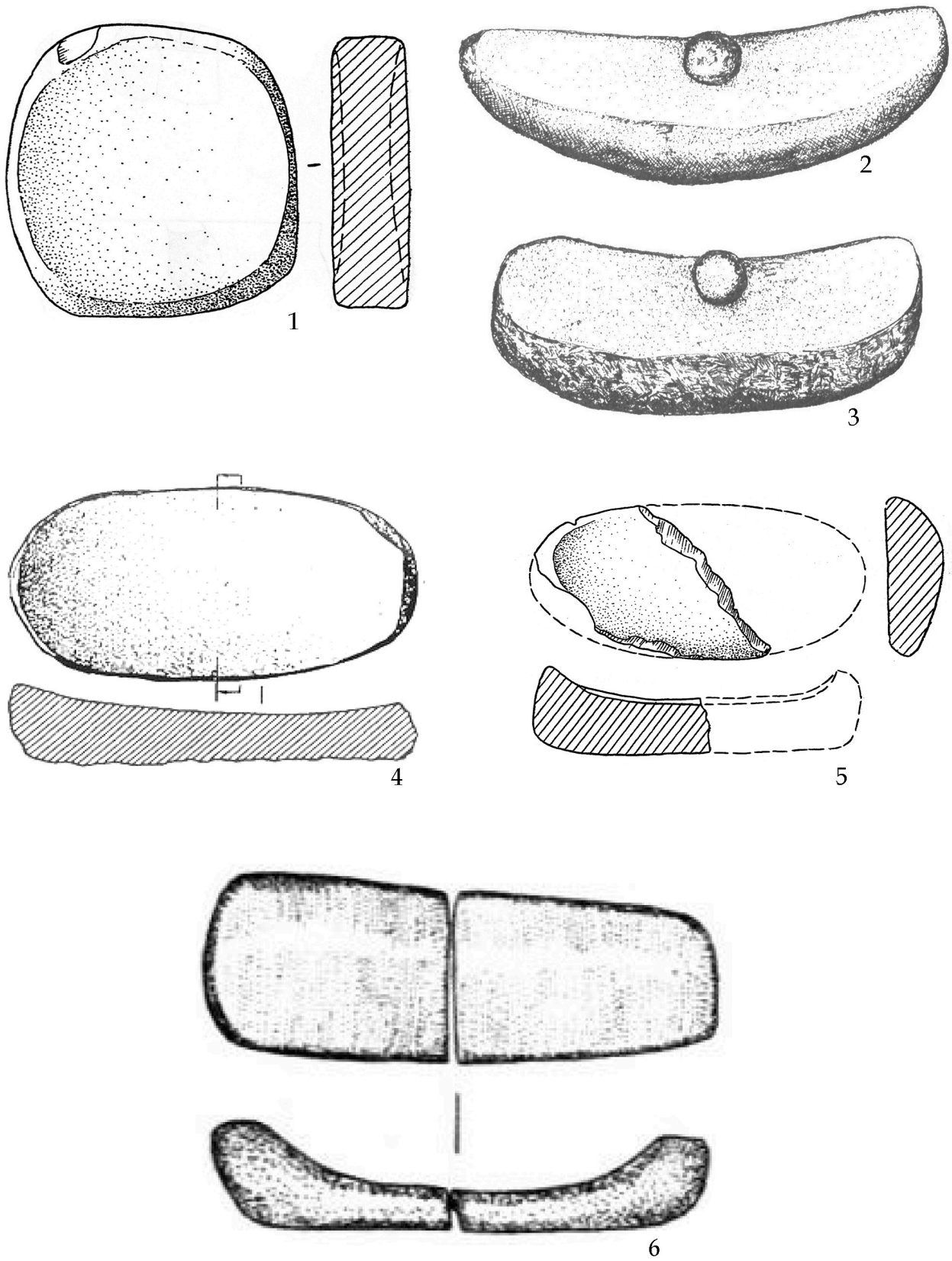

Fig. 52. Râşniţe din piatră. 1 - Obitočnoe 20 [33]; 2-3 - Rai-GuraHulubăţ [331]; 4 - Kazan-Kulak [87]; 5 - Novokiïvka [58]; 6 - Burun-Ali [63] (1, 5 - după Gerškovič 1999; 2-3 - după Rotaru 2009a; 4 - după Суботин 2002; 6 - după Колотухин 1990). Scări diferite.

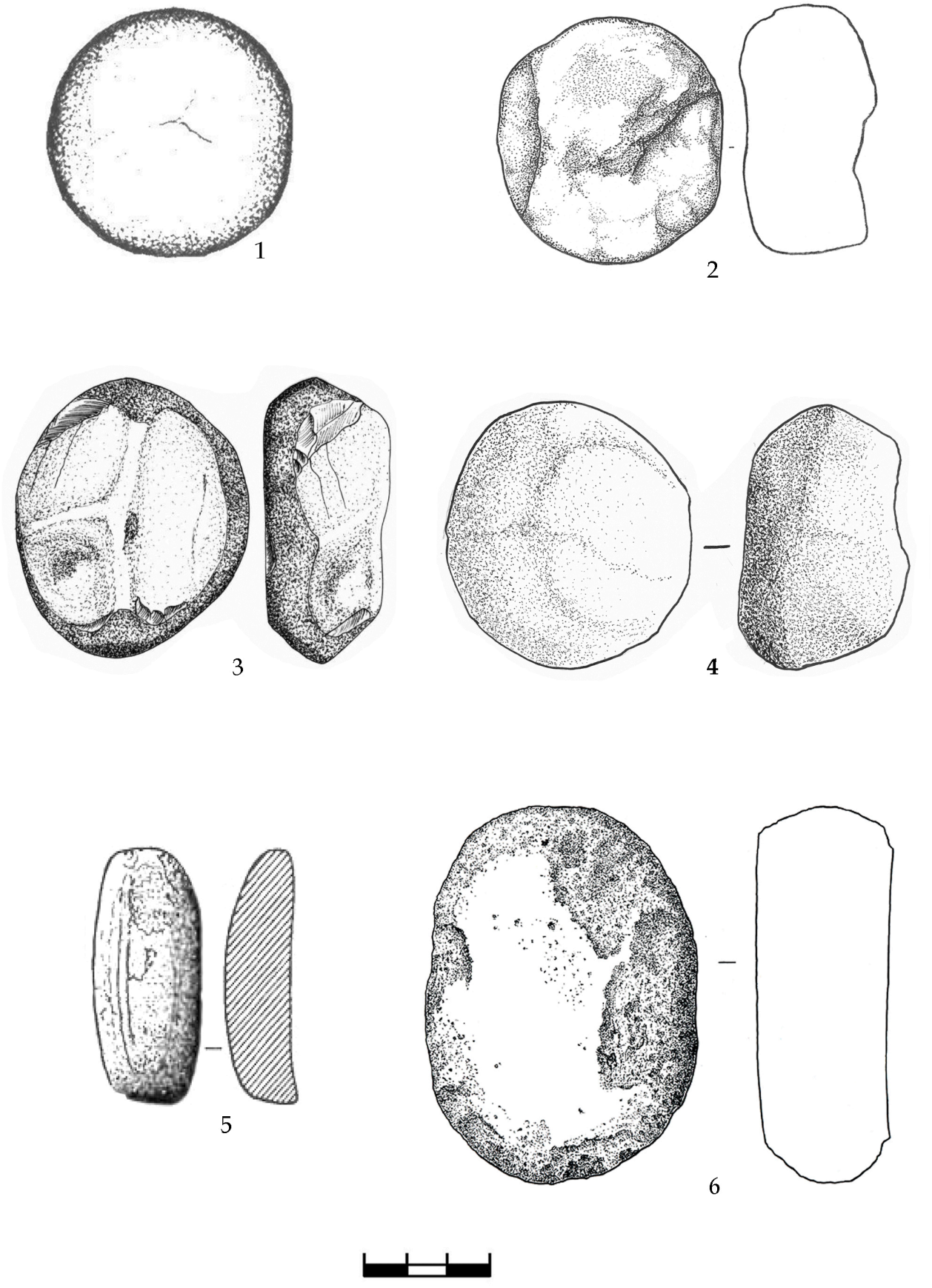

Fig. 53. Frecătoare din piatră. 1 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 2- Cobîlea [164]; 3 - Topoliţa "La Izvor" [300]; 4, 6 - Taraclia-Gaidabul [115]; 5 - Kazan Kulak II [87] (1 - după Rotaru 2009a; 2 - după Sava 2014; 3 - după Diaconu 2014a; 4, 6 - inedit; 5 - după Суботин 2002).

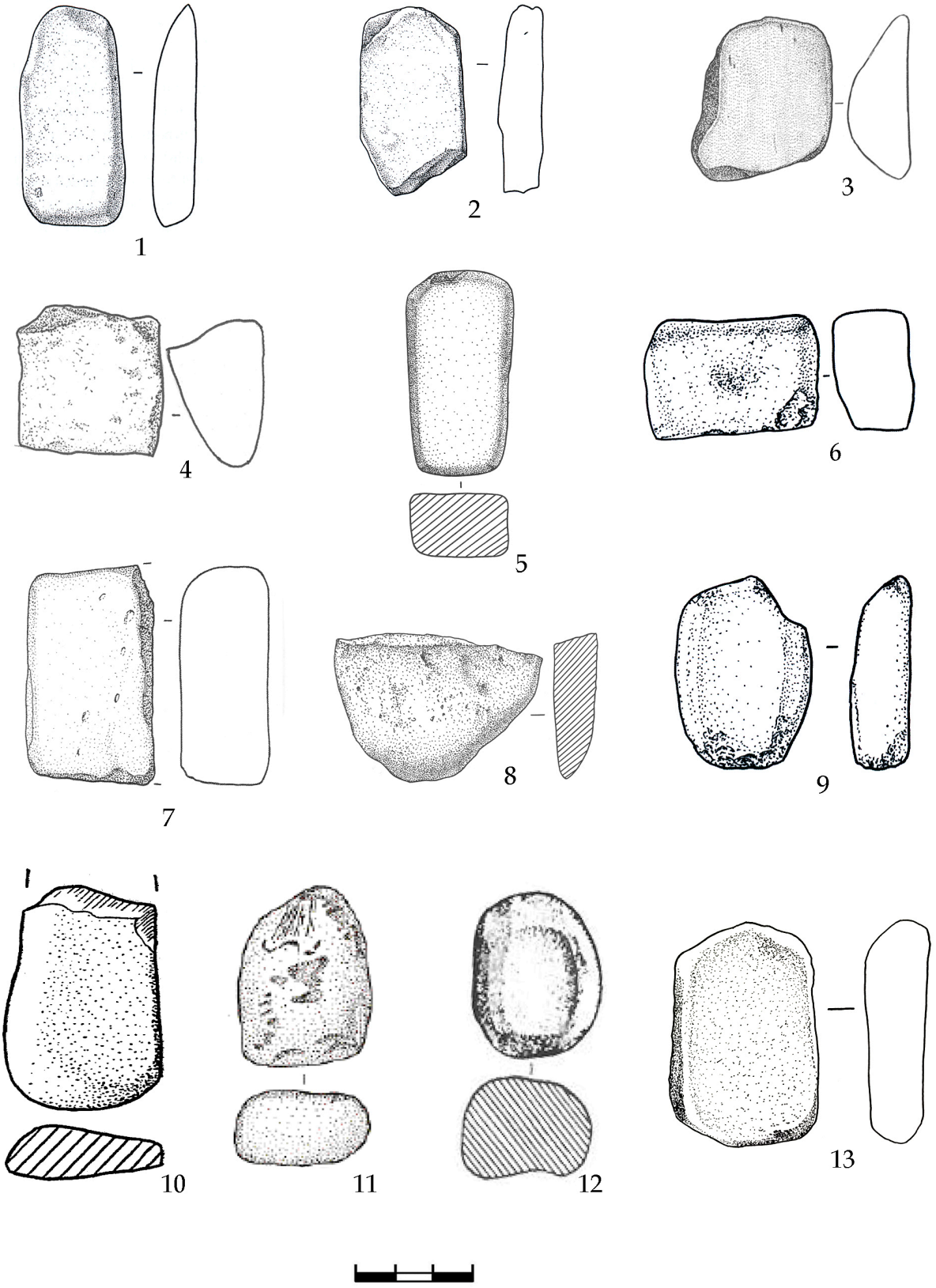

Fig. 54. Abrazive din piatră. 1-2, 7 - Odaia-Miciurin [149]; 3 - Cobîlea [164]; 4 - Căuşeni [94]; 5, 8 - Petruşeni III [154]; 6, 9 - Feteşti I [145]; 10 - Novokiïvka [58]; 11- Panskoe [1]; 12 - Kazan-Kulak II [87]; 13 - Taraclia-Gaidabul [115] (1-3, 5-6, 8-9 - după Sava 2014; 4 - după Левинский 1987; 10 - după Gerškovič 1999; 11 - după Стадник 2008; 12 - după Суботин 2002; 13 - inedit).

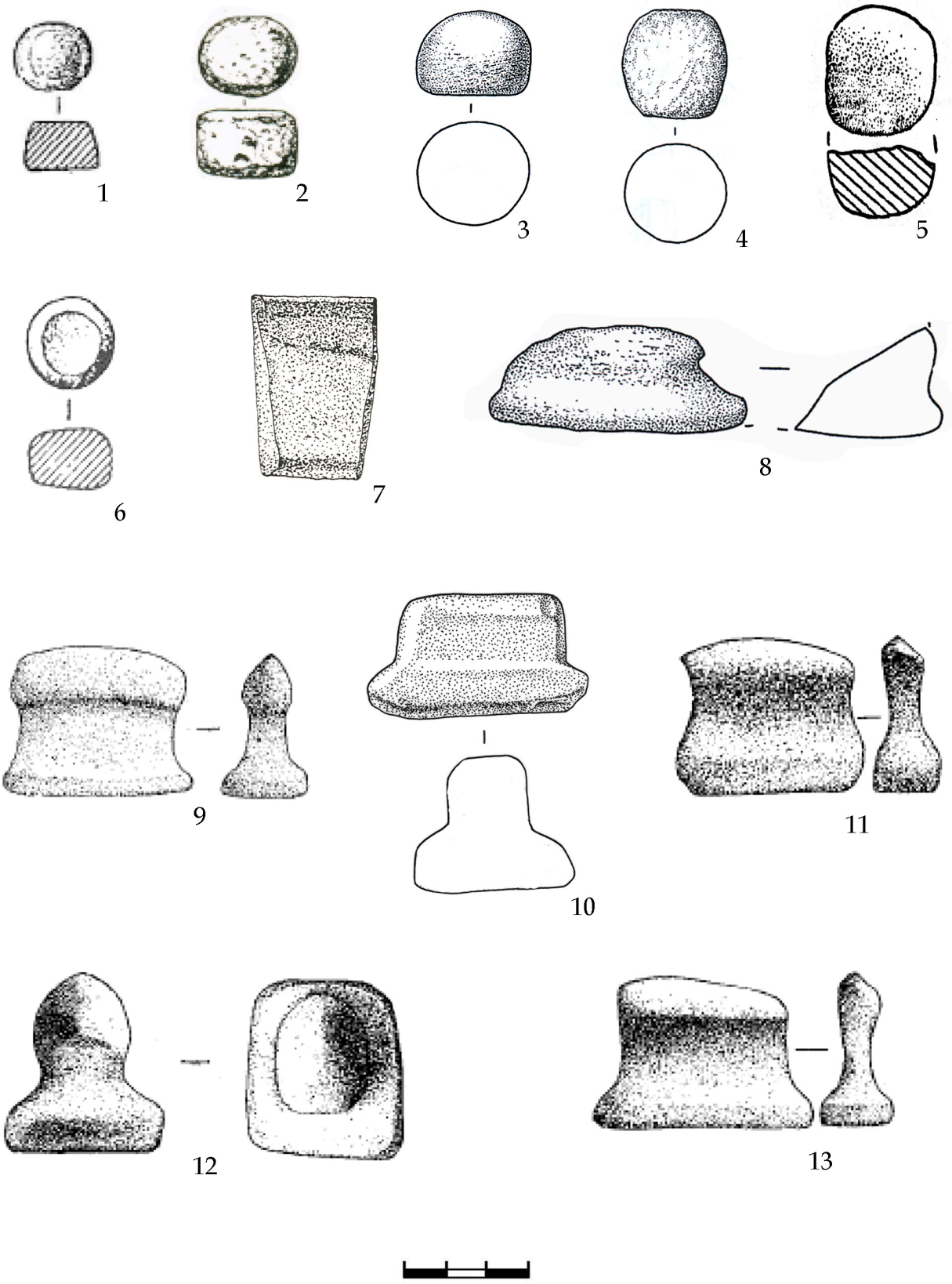

Fig. 55. Şlefuitoare din piatră. 1 - Baj-Kijat [62]; 2 - Burun-Ali [63]; 3-4,8 - Odaia-Miciurin [149]; 5 - Novokiïvka [58]; 6 - Kazan-Kulak II [87]; 7 - Comrat I [105]; 9 - Volos'ke [9]; 10 - Ghindeşti VI [160]; 11, 13 - Kapulivka IV [14]; 12 - Zolota Balka [48] (1 - după Колотухин 2000; 2 - după Колотухин 1990; 3-4, 8, 10 - după Sava 2014; 5 - după Gerškovič 1999;6 - după Суботин 2002; 7 - după Рикман 1962; 9, 11-13 - după Шарафутдінова 1972).

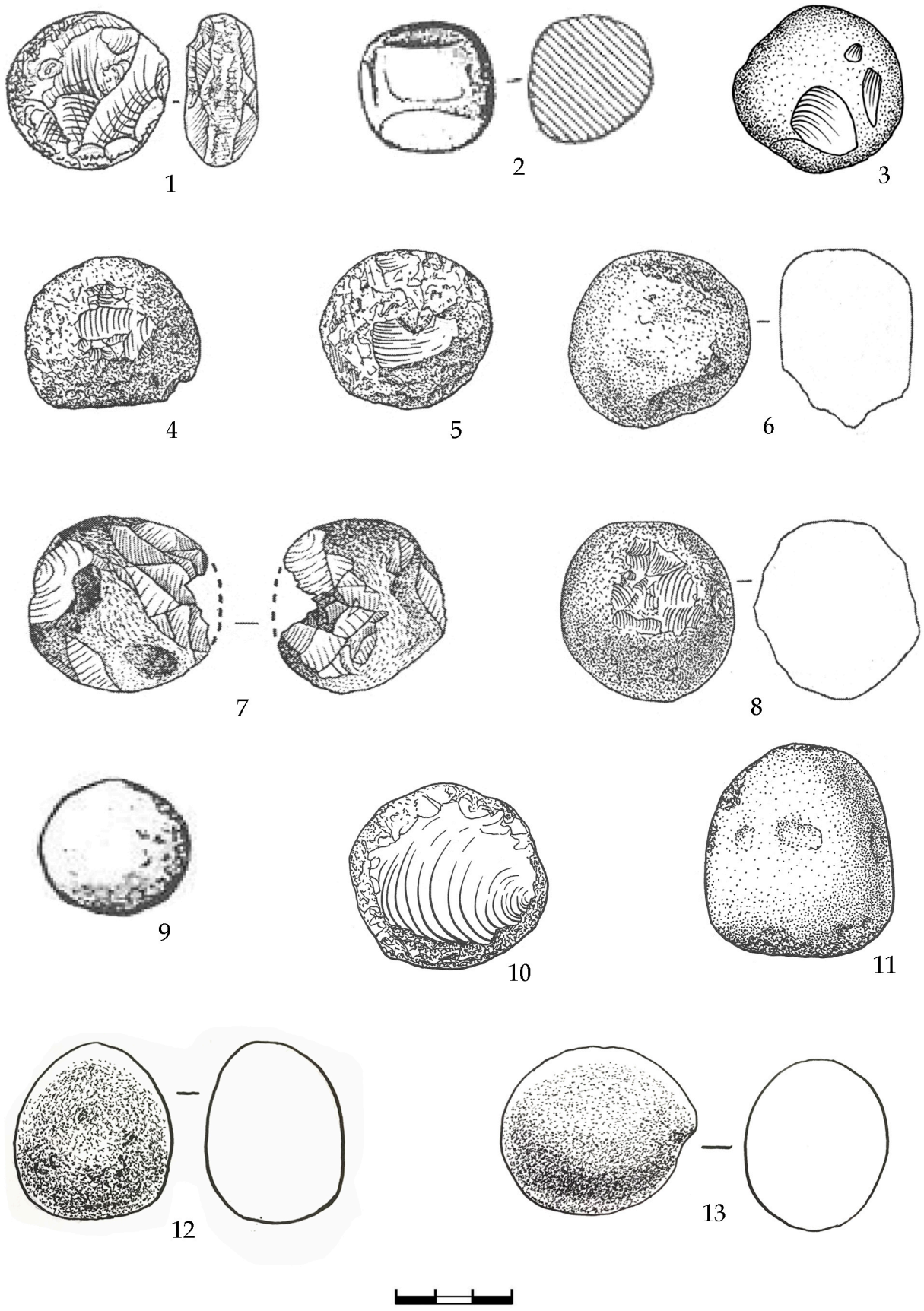

Fig. 56. Percutoare din piatră (2-3, 9, 12-13) şi silex (1, 4-8, 10-11). 1 - Čortovec' [123]; 2, 9 - Kazan-Kulak II [87]; 3 - Feteşti I [145]; 4-5, 10-11 - Slobozia-Şirăuţi III [143]; 6, 8 - Petruşeni III [154]; 7 - Odaia-Miciurin [149]; 12-13 - Taraclia-Gaidabul [115] (1 - după Крушельницька 2006; 2, 9 - după Суботин 2002; 3 - după Larina, Sîrbu 2014; 4-8, 10-11 - după Sava 2014; 12-13 - inedit).

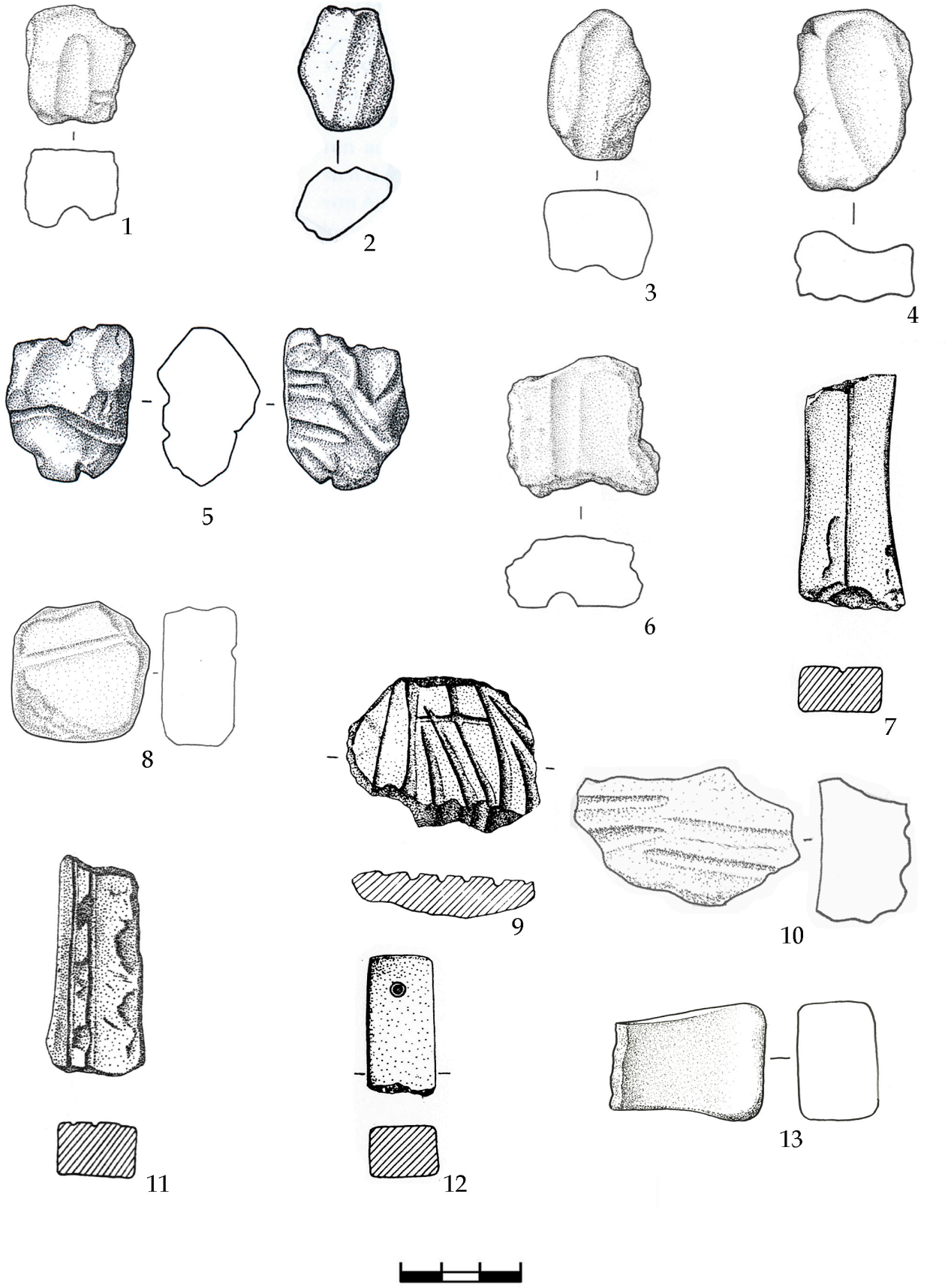

Fig. 57. Piese din piatră. Polizoare (1-11), cutii (12-13). 1-6 - Odaia-Miciurin [149]; 7 - Corlăteni [183]; 8 - Hansca Limbari-Căprăria [98]; 9 - Tăvădăreşti [358]; 10 - Čortovec' [123]; 11- Gârbovăţ [363]; 12 - Dorobanţu [430]; 13 - Taraclia-Gaidabul [115] (1-6 - după Sava 2014; 7, 9, 11-12 - după Florescu 1991; 8 - după Postică, Cavruc 1991; 10 - după Крушельницька 2006; 12-13 - inedit).

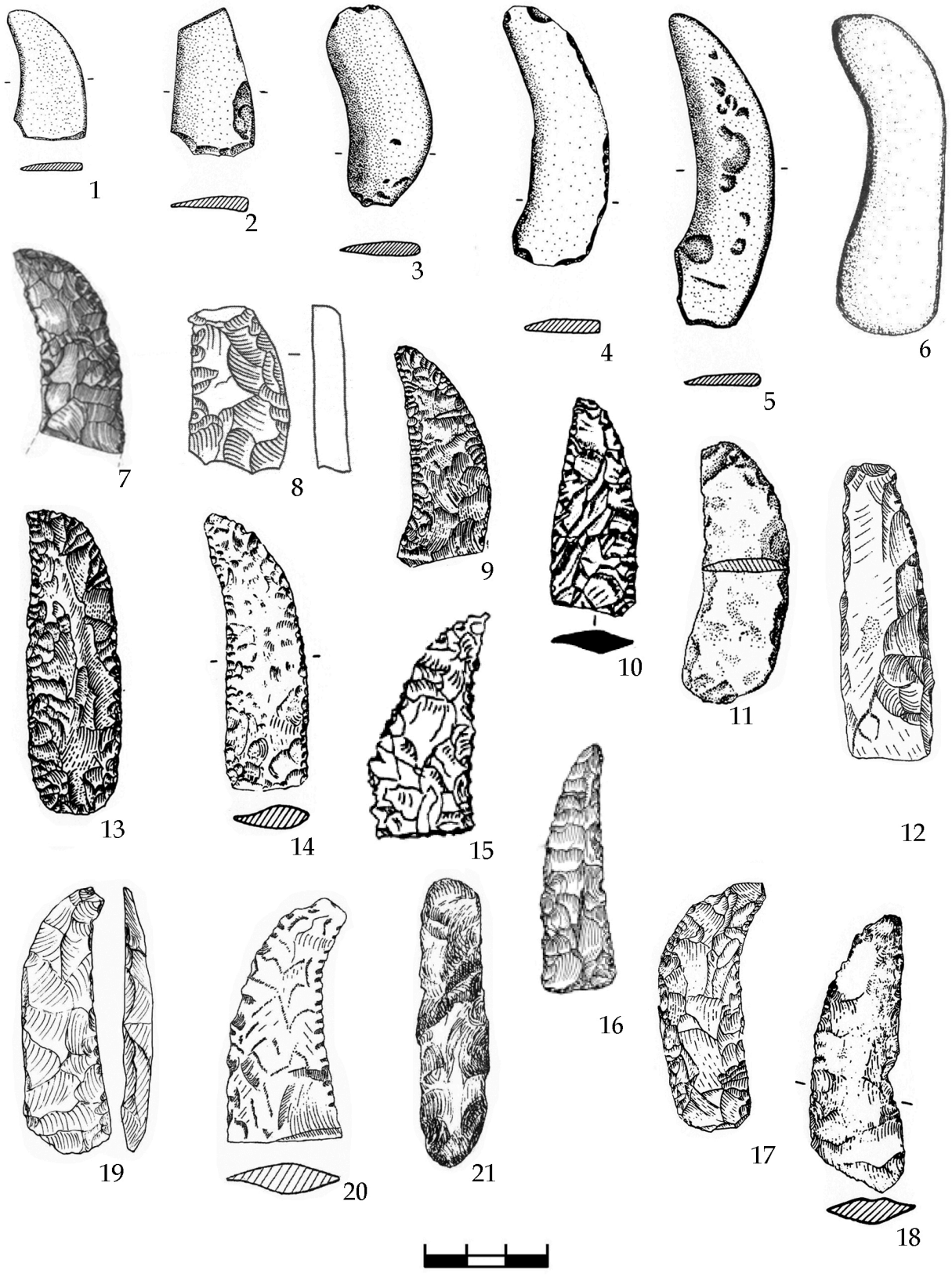

Fig. 58. Cosoare (Krummesser) din piatră (1-6) şi silex (7-20), daltă din silex (21). 1 - Lichitişeni [356]; 2 - Dorobanţu [430]; 3 - Valea Lupului [270]; 4 - Gârbovăţ [363]; 5 - Tăvădăreşti [358]; 6 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 7 - Poieneşti-Măgura [326]; 8 - Petruşeni III [154];9 - Ghireni [182]; 10 - Čujunči [67]; 11 - Cândeşti [370]; 12, 19-20 - Crasnaleuca [181]; 13 - Probota "La Grădină" [260]; 14 - Corlăteni [180]; 15 - Lugovoe [66]; 16 - Kirovo [65]; 17 - Truşeşti [212]; 18 - Bărboasa [345]; 21 - Răuceşti [288] (1-5, 9, 13-14, 17-18 - după Florescu 1991; 6 - după Rotaru 2009a; 7 - după Lazarovici, Babeş 2015; 8 - după Sava 2014; 10, 15 - după Колотухин 1996; 16 - după Лесков 1970; 11-12, 19-21 - după Diaconu 2014a).

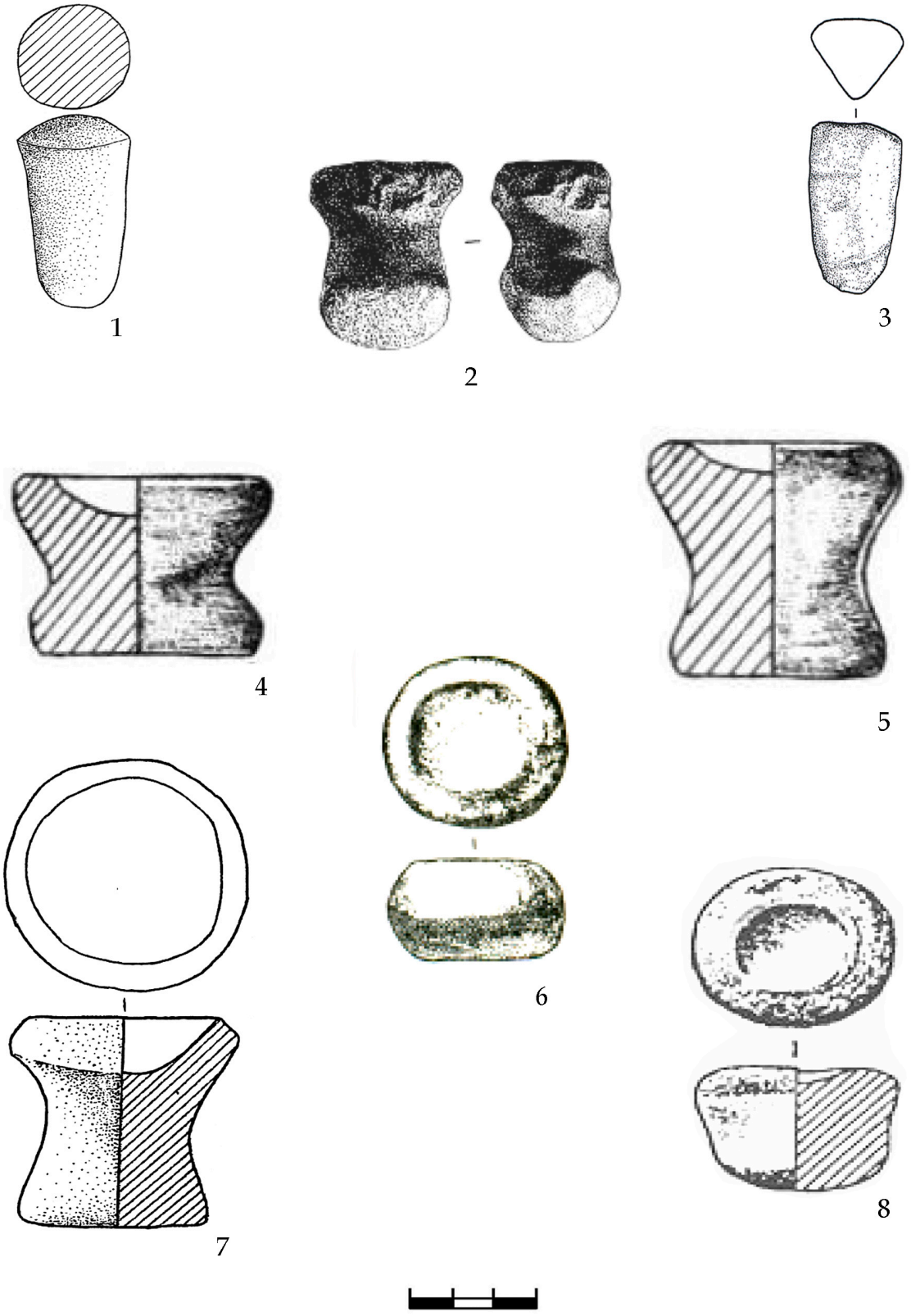

Fig. 59. Pisăloage (1-3) şi mojare (4-8) din piatră. 1 - Sergeevskij Zaliv [79]; 2 - Jushni Bug [38]; 3 - Odaia-Miciurin [149]; 4-6 - Burun-Ali [63]; 7 - Uškalka [47]; 8 - Kazan-Kulak II [87] (1, 7 - după Geršković 1999; 2 - după Kluschinzew 1993; 3 - după Sava 2014; 4-6 - după Колотухин 1990; 8 - după Суботин 2002).

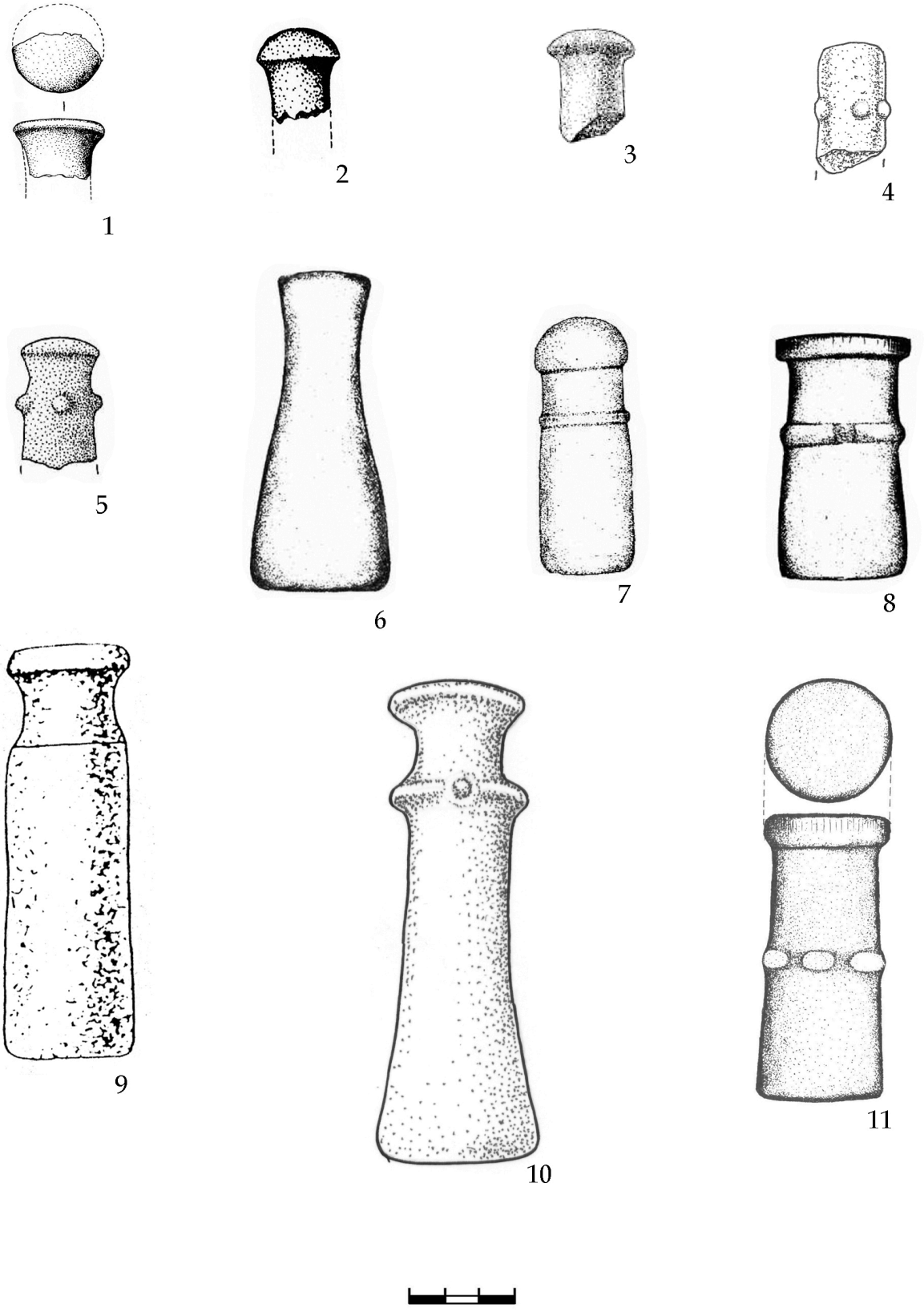

Fig. 60. Sceptre-pisălog din piatră. 1 - Dorobanţu [430]; 2 - Andrieşeni [233]; 3 - Uškalka [47]; 4 - Ghindeşti VI [160]; 5 - Davideni [273]; 6 - Murgeni-Oiţa [330]; 7 - Giurcani SV [318]; 8 - Şuletea-Şipote [335]; 9 - Mihajlovka [60]; 10 - Čikalivka [6]; 11 - Rai-Gura Hulubăţ [331] (1-2 - după Florescu 1991; 3 - după Телегін 1961; 4 - după Sava 2014; 5-8 - după Diaconu 2014a; 9 - după Сава 1987; 10 - după Шарафутдінова 1964; 11 - după Rotaru 2009a).

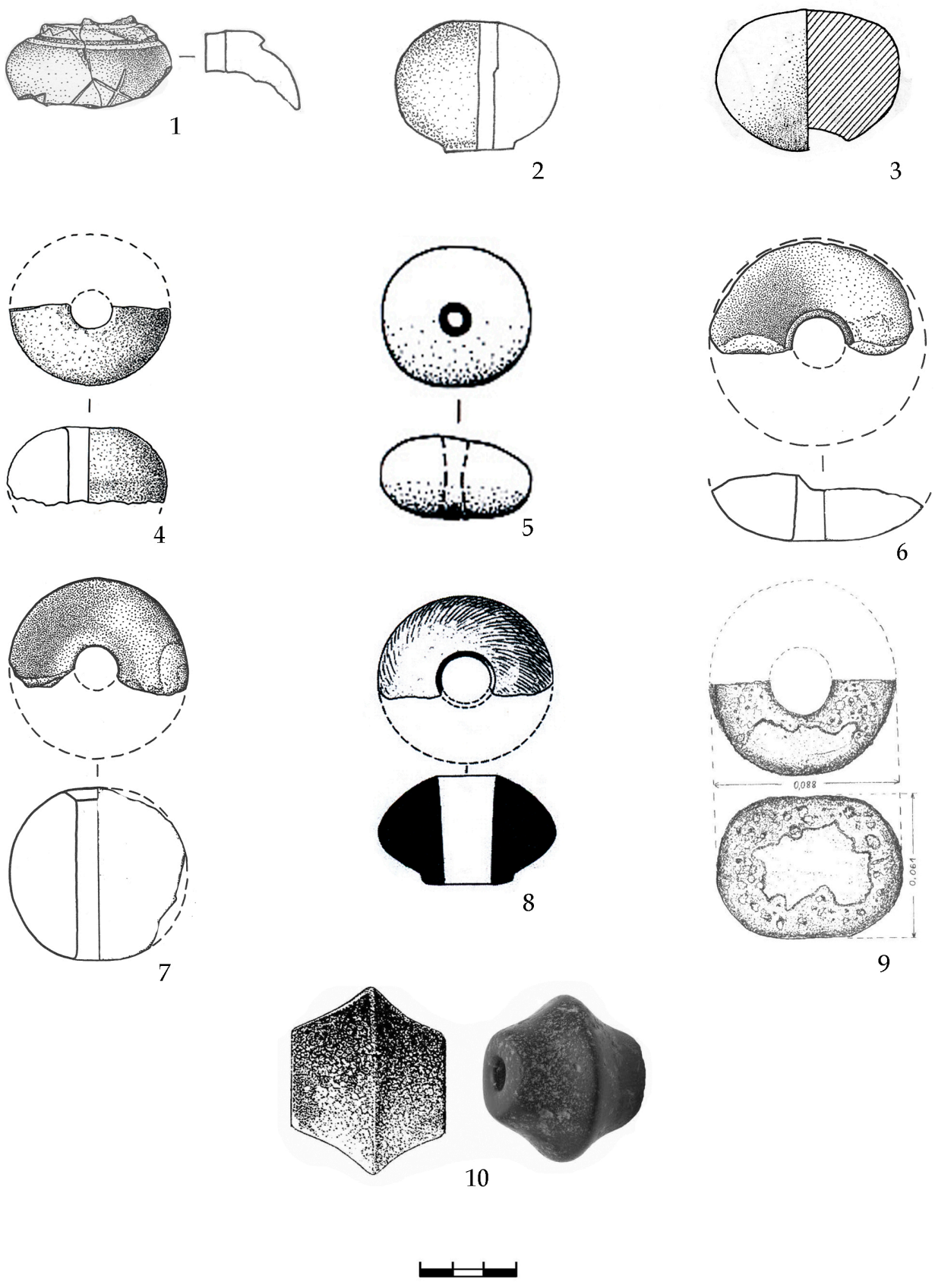

Fig. 61. Sceptre (măciuci) din piatră. 1, 6-7 - Slobozia-Şirăuţi [143]; 2 - Ghindeşti VI [160]; 3 - Zlatopil' [21]; 4 - Stolniceni II [147]; 5 - Rădeni [287]; 8 - Târpeşti [297]; 9 - Murgeni- Oiţa [330]; 10 - Şcheia [224] (1-2, 6-7 - după Sava 2014; 3 - după Gerškovič 1999; 4 - după Sîrbu, Ţerna 2017; 5, 8 - după Diaconu 2016; 9 - după Rotaru 2009b; 10 - după Diaconu 2014a).

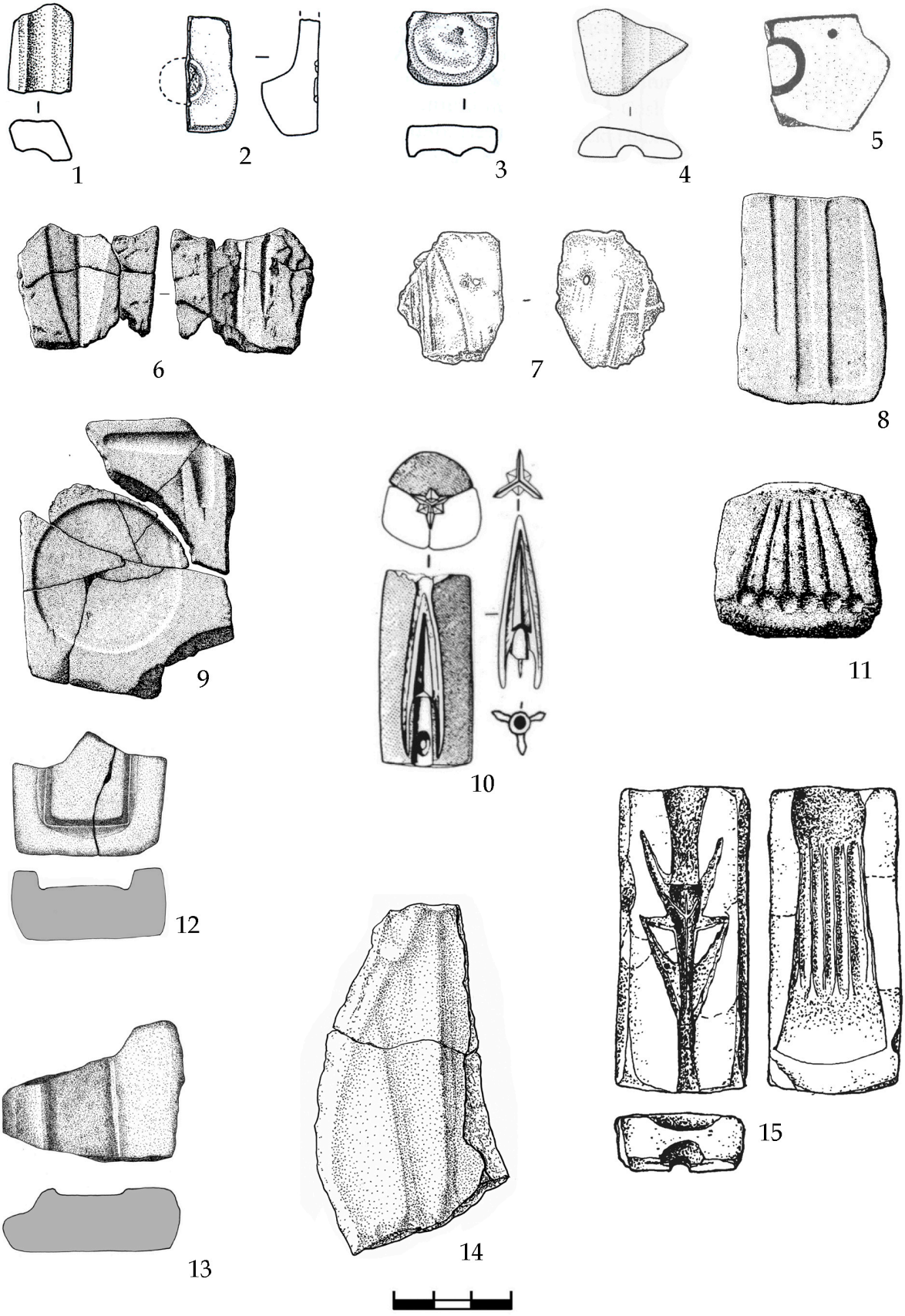

Fig. 62. Forme de turnare din piatră. 1 - Stolniceni II [147]; 2-4 - Odaia Miciurin [149]; 5 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 6 - Mahala [130]; 7 - Cobîlea [164]; 8-9 - Ostrivec'[122]; 10 - Kirovo [65]; 11 - Čikalivka [6]; 12-13 - Gârbovăţ [363]; 14 - Taraclia-Gaidabul [115]; 15 - Grădiştea-Coslogeni [431] (1 - după Sîrbu, Ţerna 2017; 2-4, 7 - după Sava 2014; 5 - după Rotaru 2009a; 6, 8-9, 11 - după Bockarev, Leskov 1980; 10 - după Klochko 2001; 12-13 - după Diaconu, Alexa 2016; 14 - inedit; 15 - după Neagu, Nanu 1986).

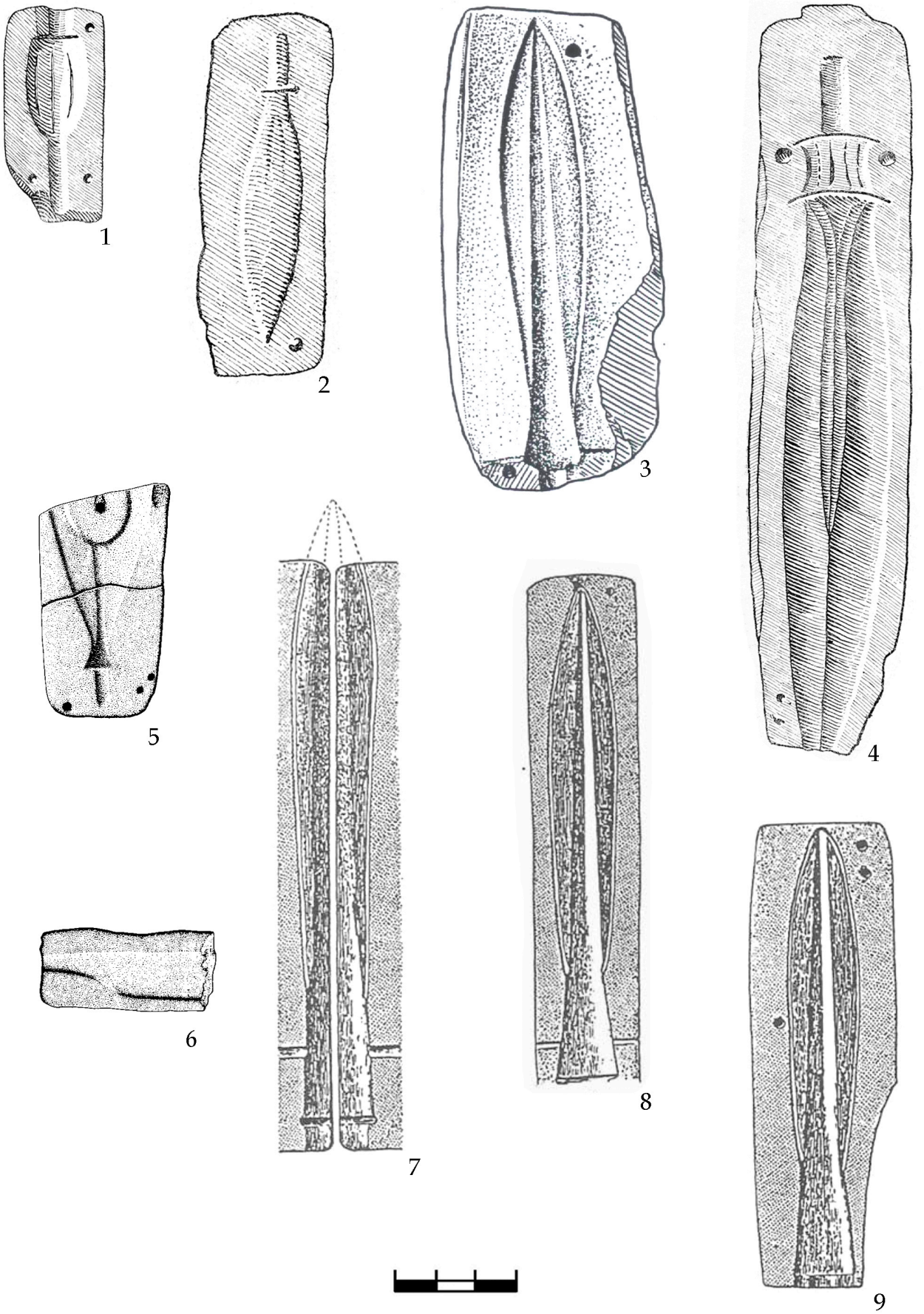

Fig. 63. Forme de turnare din piatră. 1-2, 4 - Krasnye Okni [75]; 3 - Ostrivec' [122]; 5-6 - Volos'ke [9]; 7-9 - Novokiïvka [58] (1-2, 4 - după Фабрициус 1951; 3 - după Балагурі 1964; 5-6 - după Bockarev, Leskov 1980; 7-9 - după Klochko 2001).

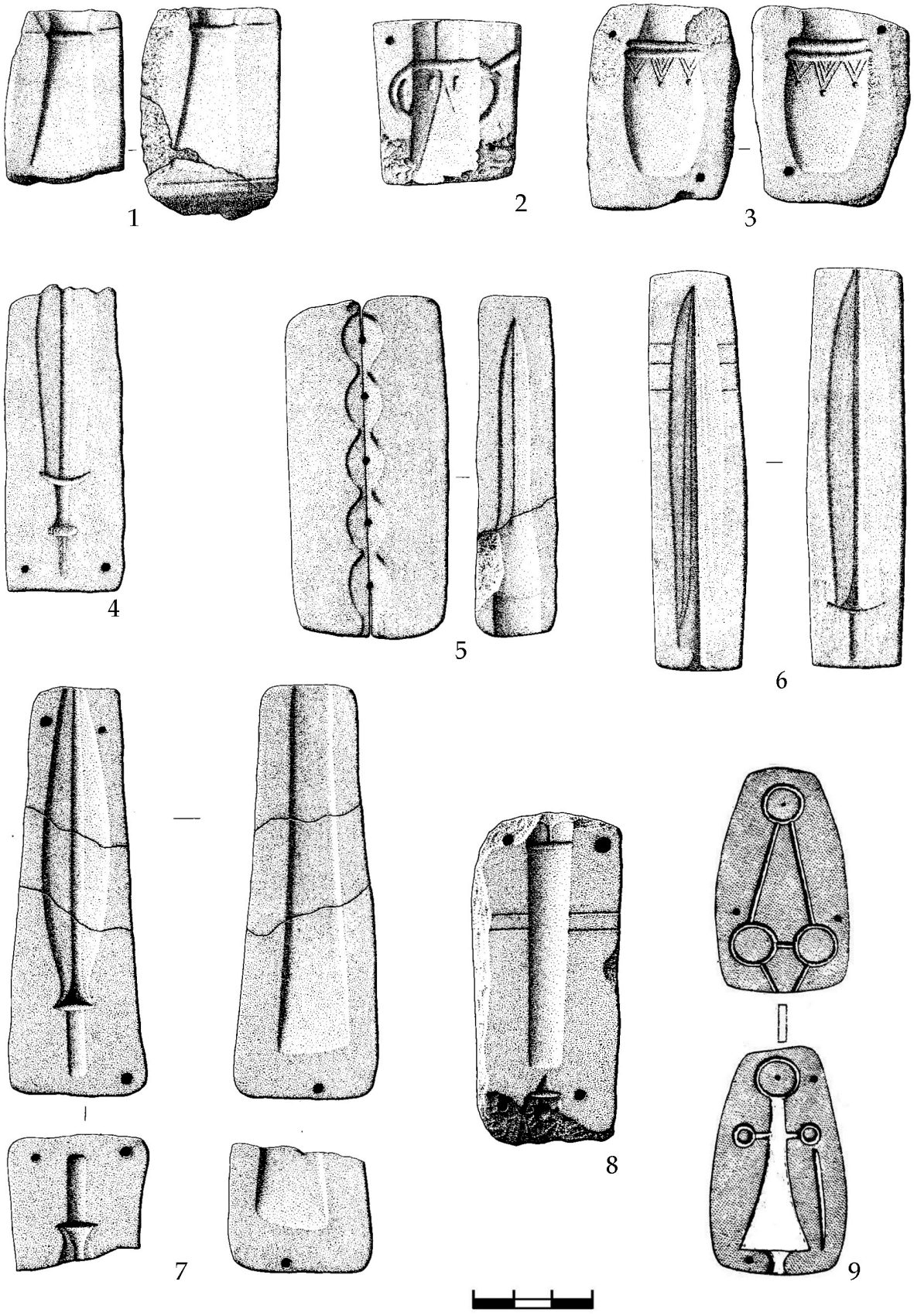

Fig. 64. Forme de turnare din piatră. 1, 3 - Ostrivec' [122]; 2 - Kirovo [65]; 4-5, 7-8 - Volos'ke [9]; 6 - Marinivka [25]; 9 - Više Tarasovka II [12] (1-8 - după Bockarev, Leskov 1980; 9 - după Шарафутдінова 1987).

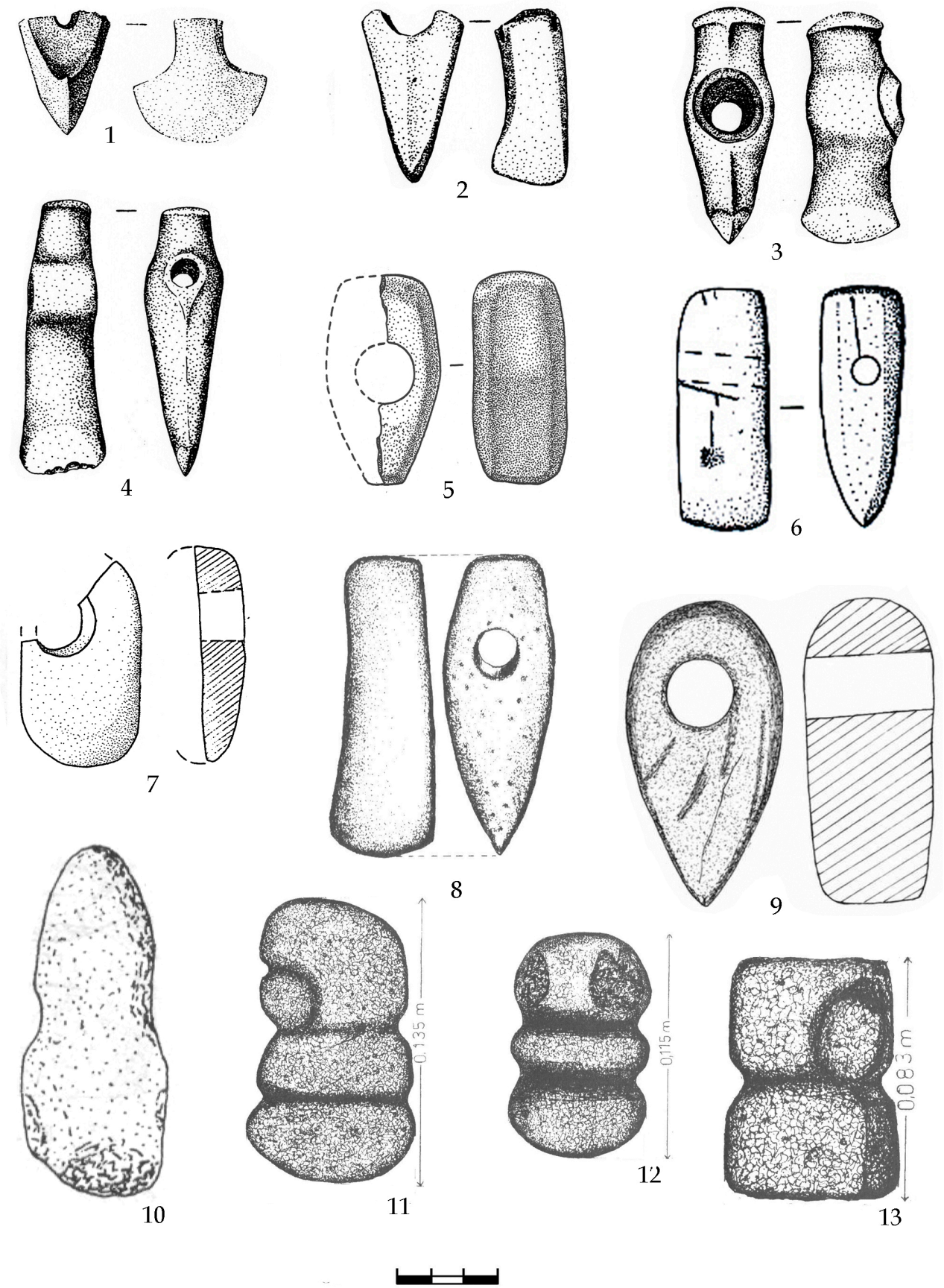

Fig. 65. Topoare din piatră. 1 - Ulmu [438]; 2 - Pietroiu [415]; 3-4 - Tăvădăreşti [358]; 5 - Petruşeni III [154]; 6 - Rădeni [287]; 7- Radens'k [57]; 8 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 9 - Oglinzi [281]; 10 - Hortica-Lipovaja [17]; 11-13 - Poşta-Elan [328] (1-4 după Florescu 1991; 5 - după Sava 2014; 6- după Diaconu 2016; 7 - după Gerškovič 1999; 8, 10-15 - după Rotaru 2009; 9 - după Diaconu 2014a; 10 - după Казачек 1991).

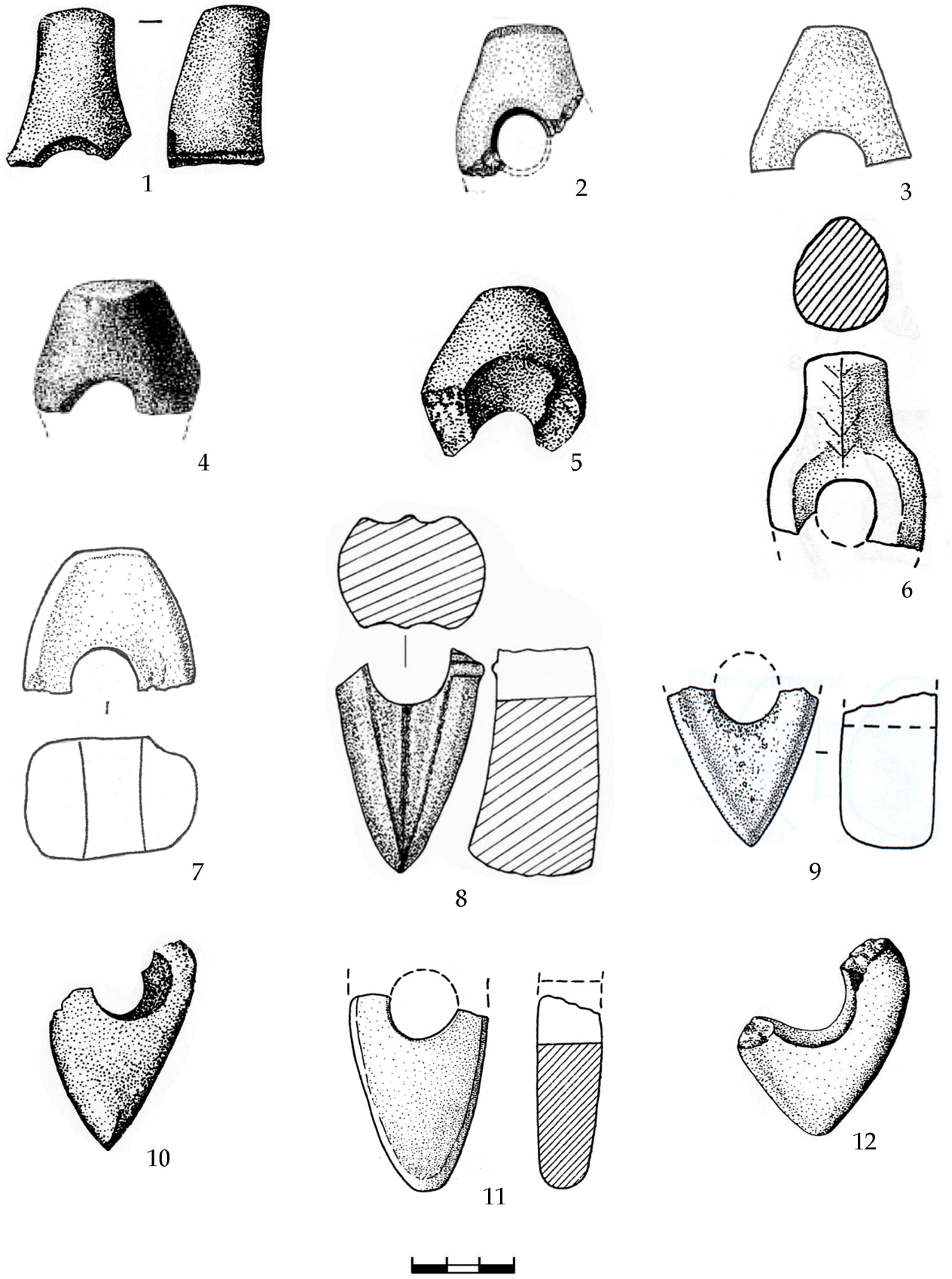

Fig. 66. Topoare din piatră. 1 - Valea Lupului [270]; 2 - Kirovo [65]; 3 - Ghindeşti VI [160]; 4 - Jushni Bug [38]; 5, 10 - Andrieşeni [234]; 6 - Uškalka [47]; 7 - Mahala [130]; 8 - Topoloţa "N-V de sat" [299]; 9 - Odaia-Miciurin [149]; 11 - Zlatopil' [21]; 12 - Gârbovăţ [363] (1, 5, 10, 12 - după Florescu 1991; 2 - după Лесков 1970; 3 - după Мелюкова 1961; 4 - după Kluschinzew 1993; 6, 11 - după Gerškovič 1999; 7 - după Смирнова 1972; 8 - după Diaconu 2014a).

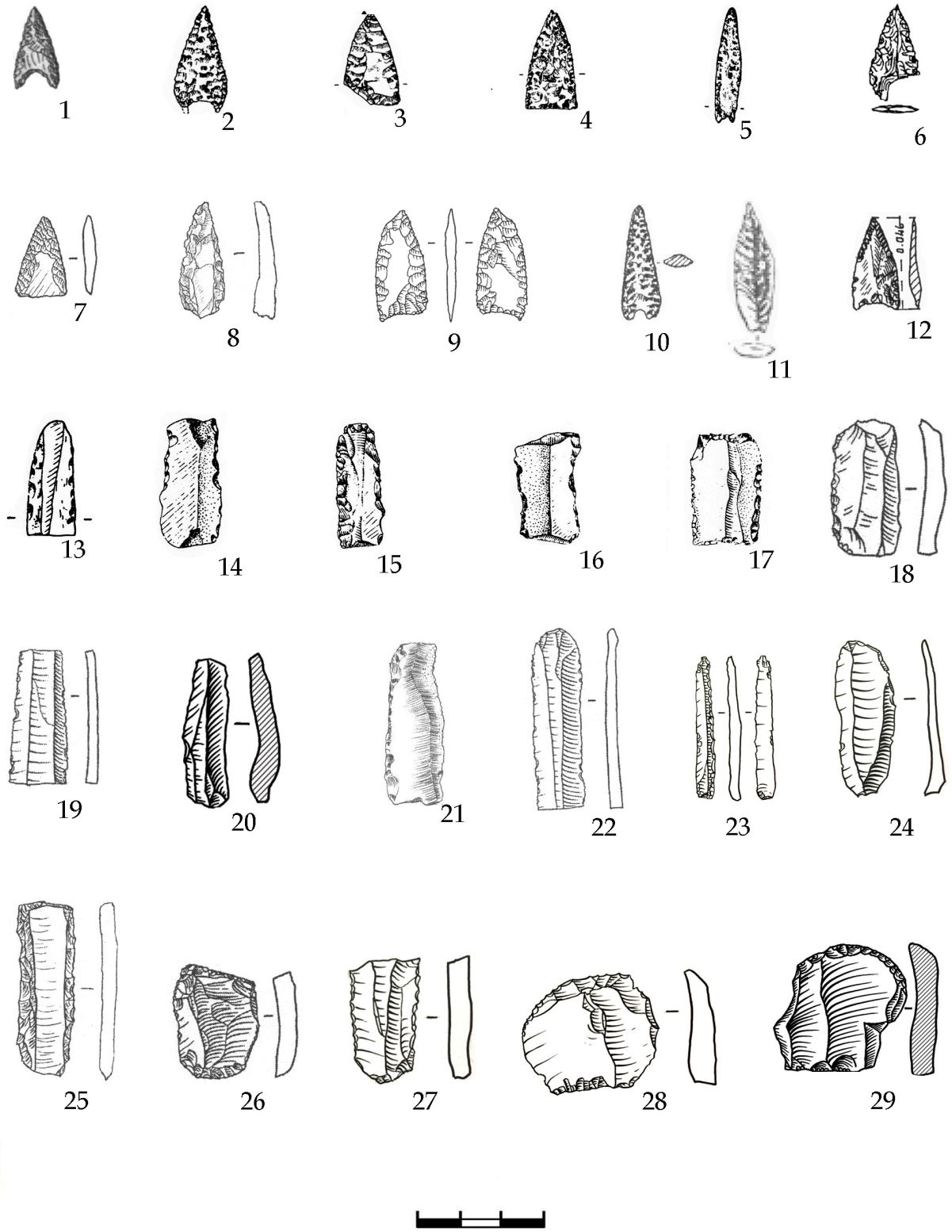

Fig. 67. Piese din silex. Vârfuri de săgeţi (1-12); lame (13-25) şi gratoare (26-29). 1 - Poieneşti-Măgura [326]; 2-5, 13 - Gârbovăţ [363]; 6 - Drujnoe II [70]; 7-8, 25 - Cobîlea [164]; 9, 19, 22 - Odaia-Miciurin [149]; 10, 21 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 11 - Burun-Ali [63]; 12 - Truşeşti[212]; 14 - Cavadineşti [362]; 15 - Dorobanţu [430]; 16-17 - Grădiştea-Coslogeni [431]; 18 - Căuşeni [94]; 20, 29 - Feteşti I [145]; 26 - Slobozia-Şirăuţi III [143]; 23-24, 27-28 - Taraclia-Gaidabul [115]; (1 - după Lazarovici, Babeş 2015; 2-5, 13-17 - după Florescu 1991; 6, 11 - după Колотухин 1996; 7-9, 18-19, 22, 25-26 - după Sava 2014; 12 - după Diaconu 2014a; 20, 29 - după Larina, Sîrbu 2014; 23-24, 27-28 - inedit).

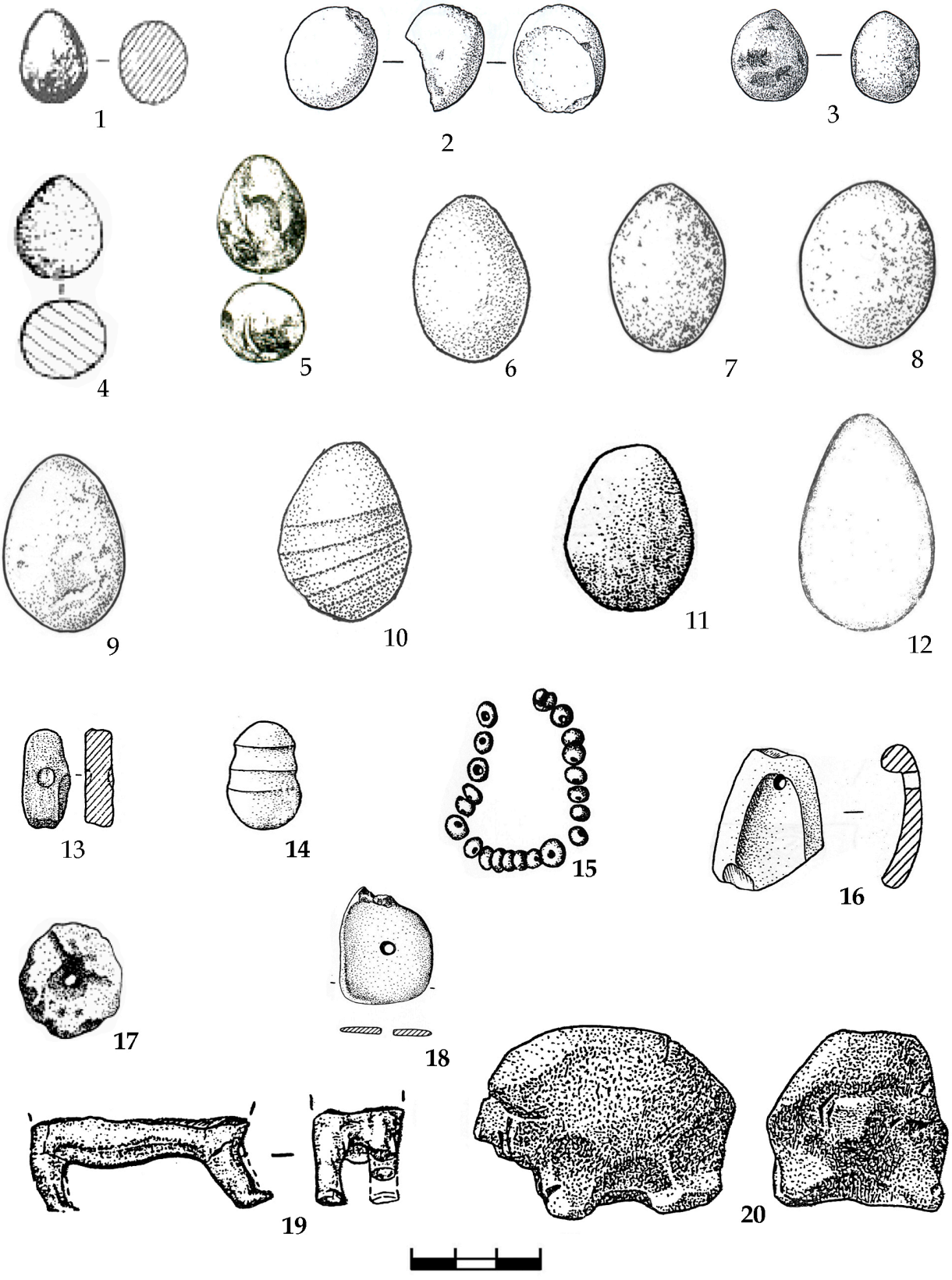

Fig. 68. Piese din piatră. Sculpturi în formă de ou (1-12); piese incerte (13-14); mărgele din calcar (15); pandantiv (16); fusaiolă (17); rondelă (18) şi figurine zoomorfe (13-14). 1 - Kazan-Kulak II [87]; 2-3 - Odaia-Miciurin [149]; 4 - Lipovaja [17]; 5 - Burun-Ali [63]; 6 - Novoselica [84]; 7-9 - Čikalivka [6]; 10 - Ghindeşti VI [160]; 11 - Zlatopil' [21]; 12 - Murgeni-Oiţa [330]; 13-14, 19-20 - Novokiïvka [58]; 15 - Ulmi-Liteni [268]; 16 - Obitočnoe 20 [24]; 17 - Kirovo [65]; 18 - Gârbovăţ [363] (1 - după Суботин 2002; 2-3, 10 - după Sava 2014; 4 - după Козачок 1991; 5 - după Колотухин 1990; 6 - după Тощев, Черняков 1986; 7-9 - după Шарафутдінова 1964; 11,13-14, 16, 10-20 - după Gerškovič 1999; 12 - după Rotaru 2009b; 17 - după Лесков 1970).

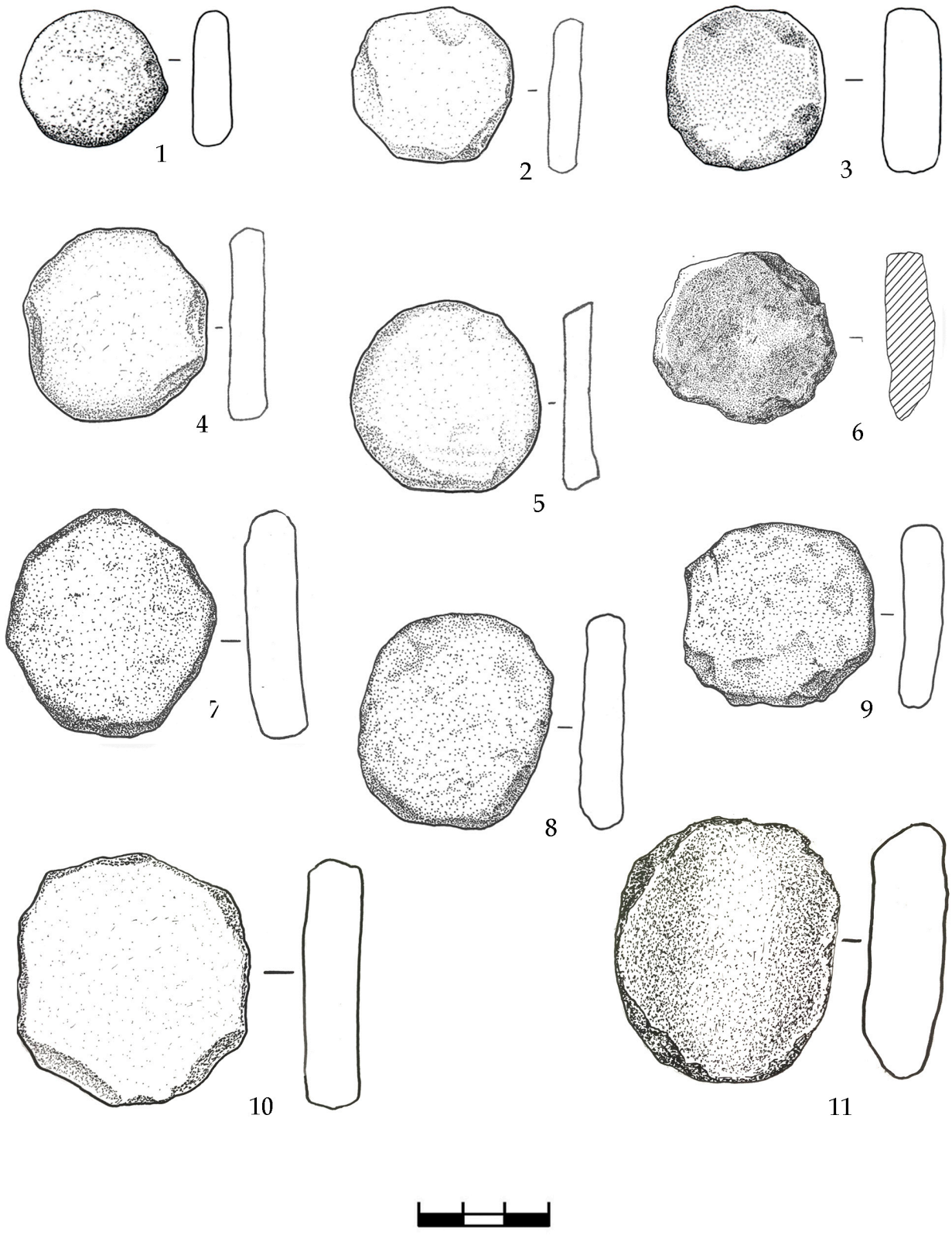

Fig. 69. Discuri din piatră. 1, 3 - Ghindeşti VI [160]; 2 - Feteşti I [145]; 4-5 - Cuconeştii Vechi V [144]; 6 - Nisporeni [102]; 7-9 - Slobozia-Şirăuţi III [149]; 10 -11 - Taraclia-Gaidabul [115] (1-9 - după Sava 2014; 10 -11 - inedit).

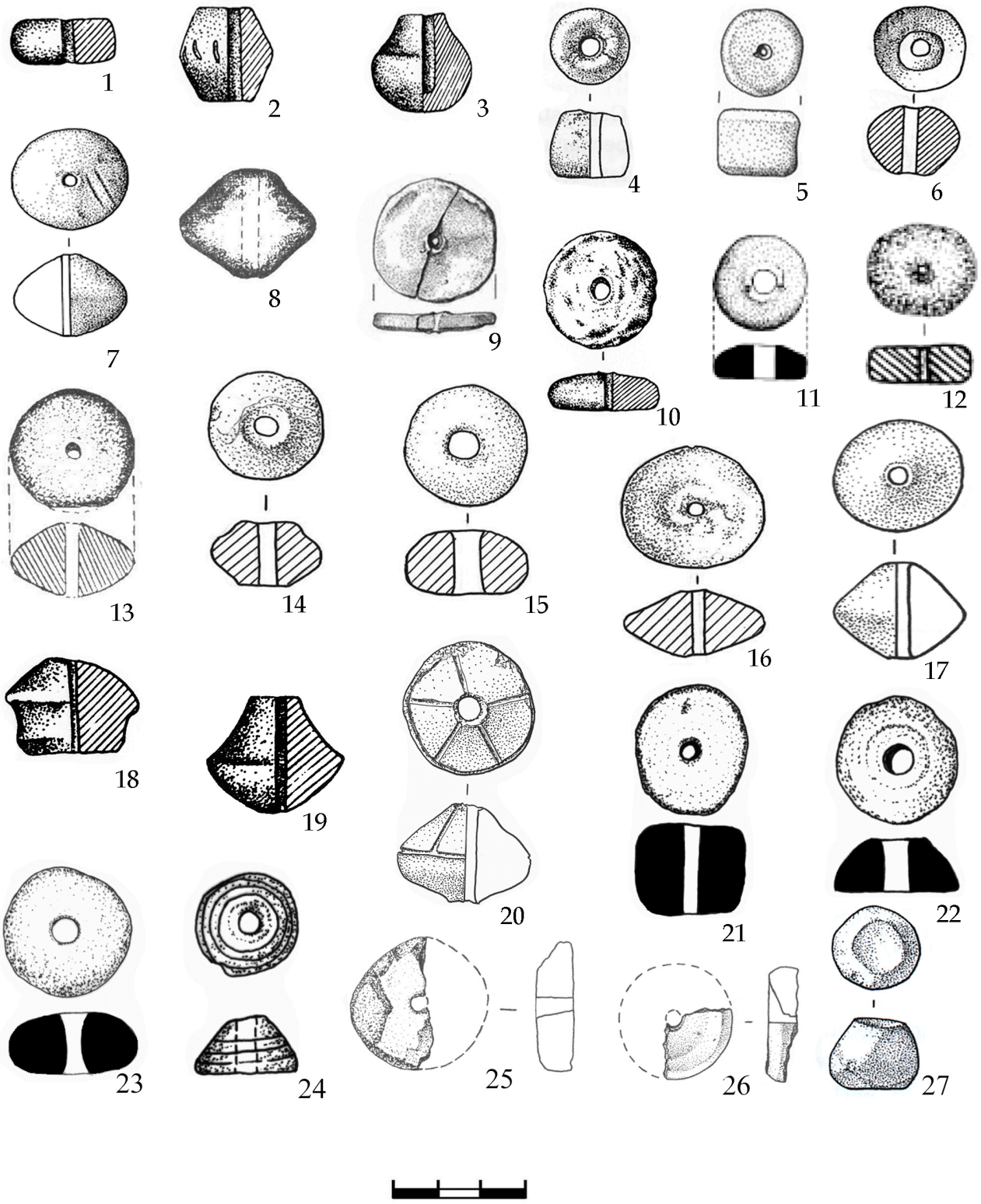

Fig. 70. Fusaiole din lut ars (1-24), fusaiole din perete de vas ceramic (25-26) şi semifabricat de fusaiolă (27). 1, 19 - Truşeşti [212]; 2 - Dorobanţu [430]; 3 - Simioneşti [326]; 4, 25-27- Odaia-Miciurin [149]; 5, 9 - Poieneşti-Măgura [326]; 6 - Uškalka [47]; 7 - Stolniceni II [147]; 8 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 10 - Gârbovăţ [363]; 11 - Şipot „La Baltă"[406]; 12 - Dremajlivka [54]; 13 - Giurcani SV [318]; 14-15 - Petruşeni III [154]; 16 - Cobîlea [164]; 17 - Căuşeni [94]; 18 - Andolina [426]; 20 - Tarcalia-Gaidabul [115]; 21 - Lăţeşti [325]; 22, 24 - Cândeşti [370]; 23 - Oglinzi [281] (1-3, 10, 18-19 - după Florescu 1991; 4, 14-17, 25-27 - după Sava 2014; 5, 9 - după Lazarovici, Babeş 2015; 6 - după Gerškovič 1999; 7 - după Sîrbu, Ţerna 2017; 8, 13 - după Rotaru 2009b; 11 - după Popa, Totoianu 2010; 12 - după Самар 1998; 20 - inedit; 21-24 - după Diaconu 2014a).

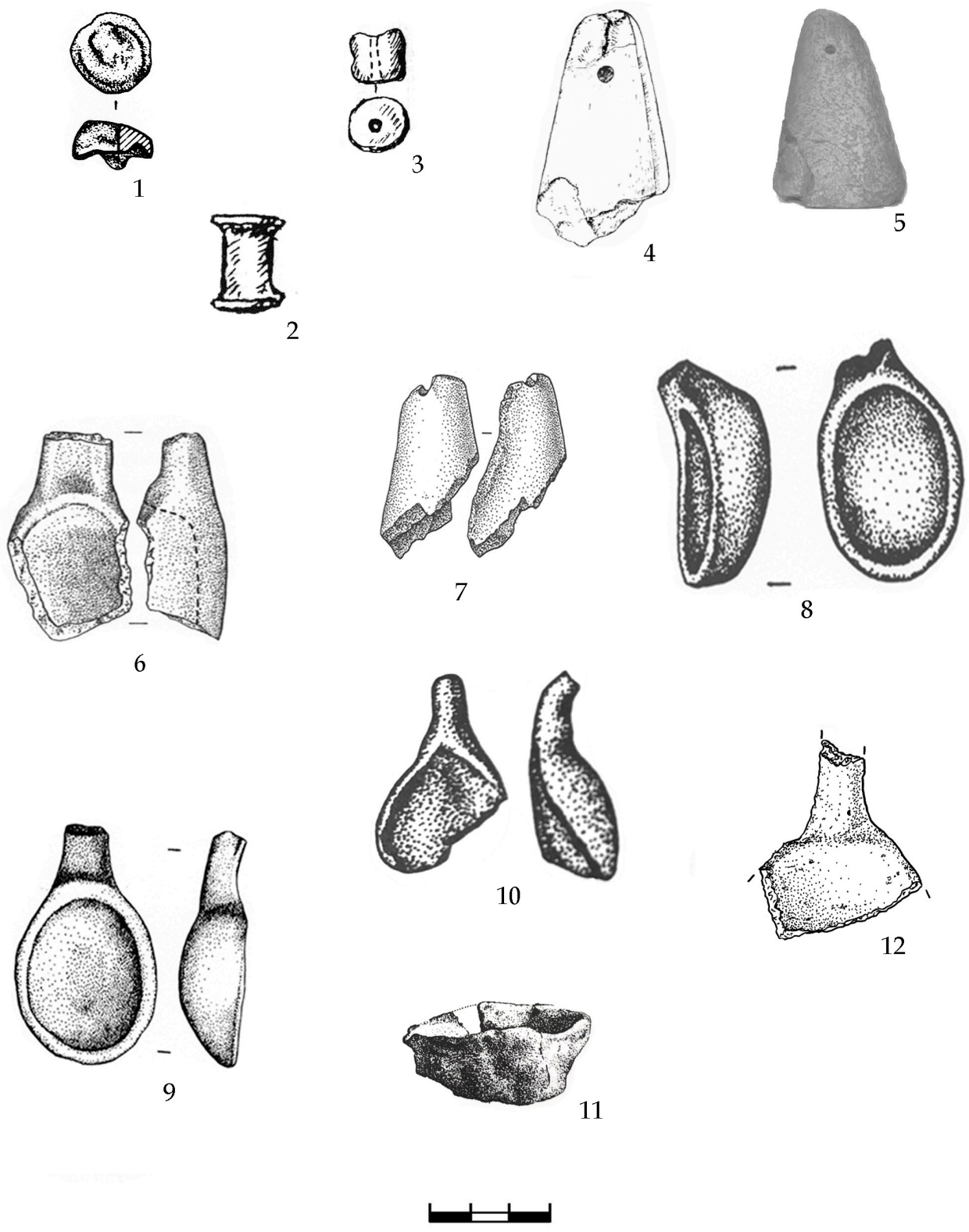

Fig. 71. Piese din lut ars. Buton (1), mosoare (2-3), greutăţi (4-5), creuzete (6-12). 1, 8 - Gârbovăţ [363]; 2 - Čornokinci [119]; 3 - Volja IV [120]; 4 - Ormeniş [402]; 5 - Rotbav [383]; 6 - Poieneşti-Măgura [326]; 7 - Petruşeni III [154]; 9 - Simioneşti[375]; 10 - Coteala "La Hârtop" [140]; 11 - Comrat I [105]; 12 - Taraclia-Gaidabul [115] (1, 8 -9 - după Florescu 1991; 2-3 - după Крушельницька 2006; 4 - după Ciugudean 1979; 5 - după Dietrich 2010a; 6 - după Lazarovici, Babeş 2015; 7 - după Sava 2014; 10 - după Дергачев, Сава 1985; 11 - după Рикман 1962; 12 - inedit).

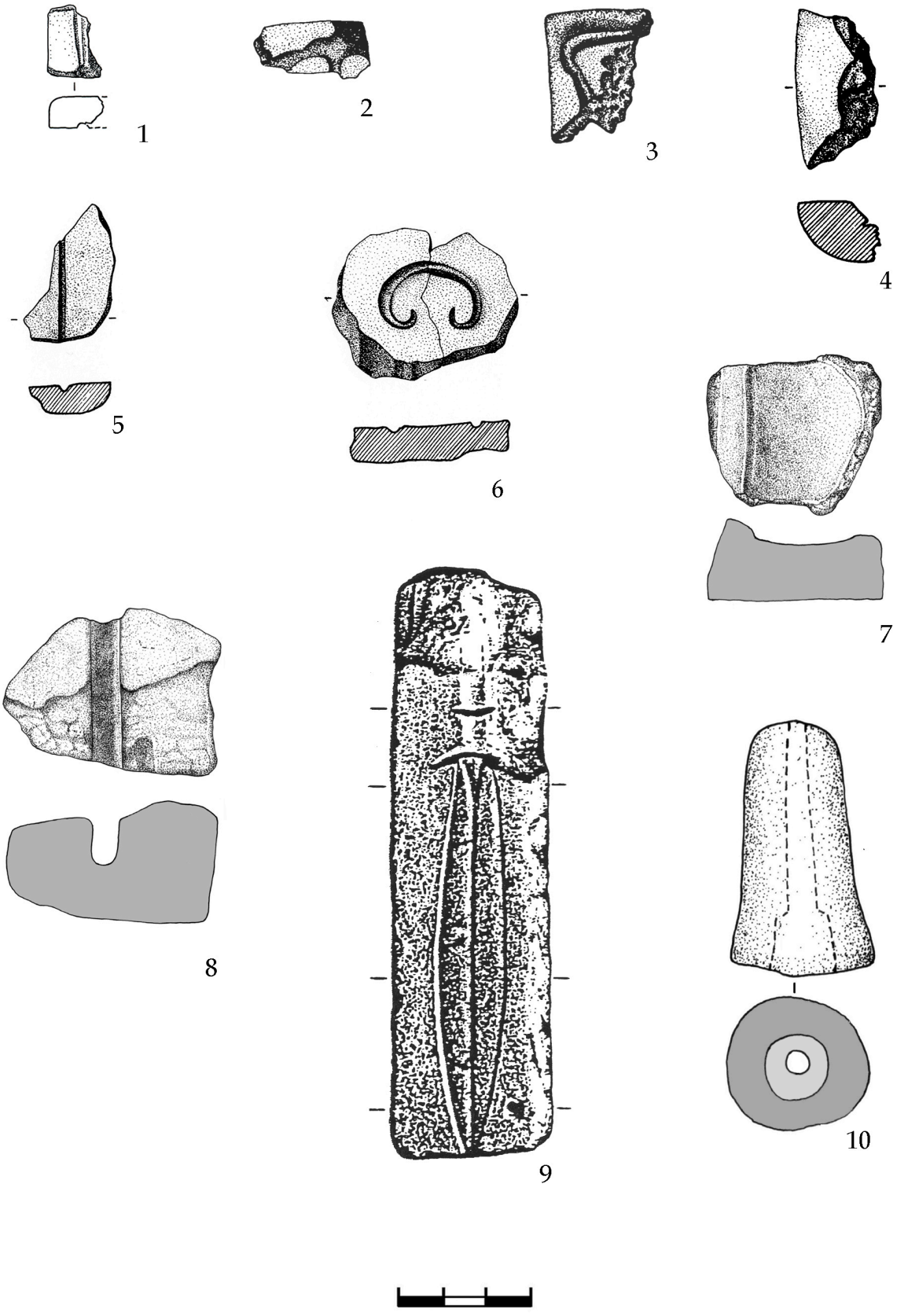

Fig. 72. Piese din lut ars. Tipare de turnare (1-9), duză (10). 1 - Congaz-Carasu [107]; 2-4 - Holboca [351]; 5-6 - Nicoleni [373]; 7-8, 10 - Gârbovăţ [363]; 9 - Dudčani [49] (1 - inedit; 2-6 - după Florescu 1991; 7-8, 10 - după Diaconu, Alexa 2016; 9 - după Gerškovič 1999).

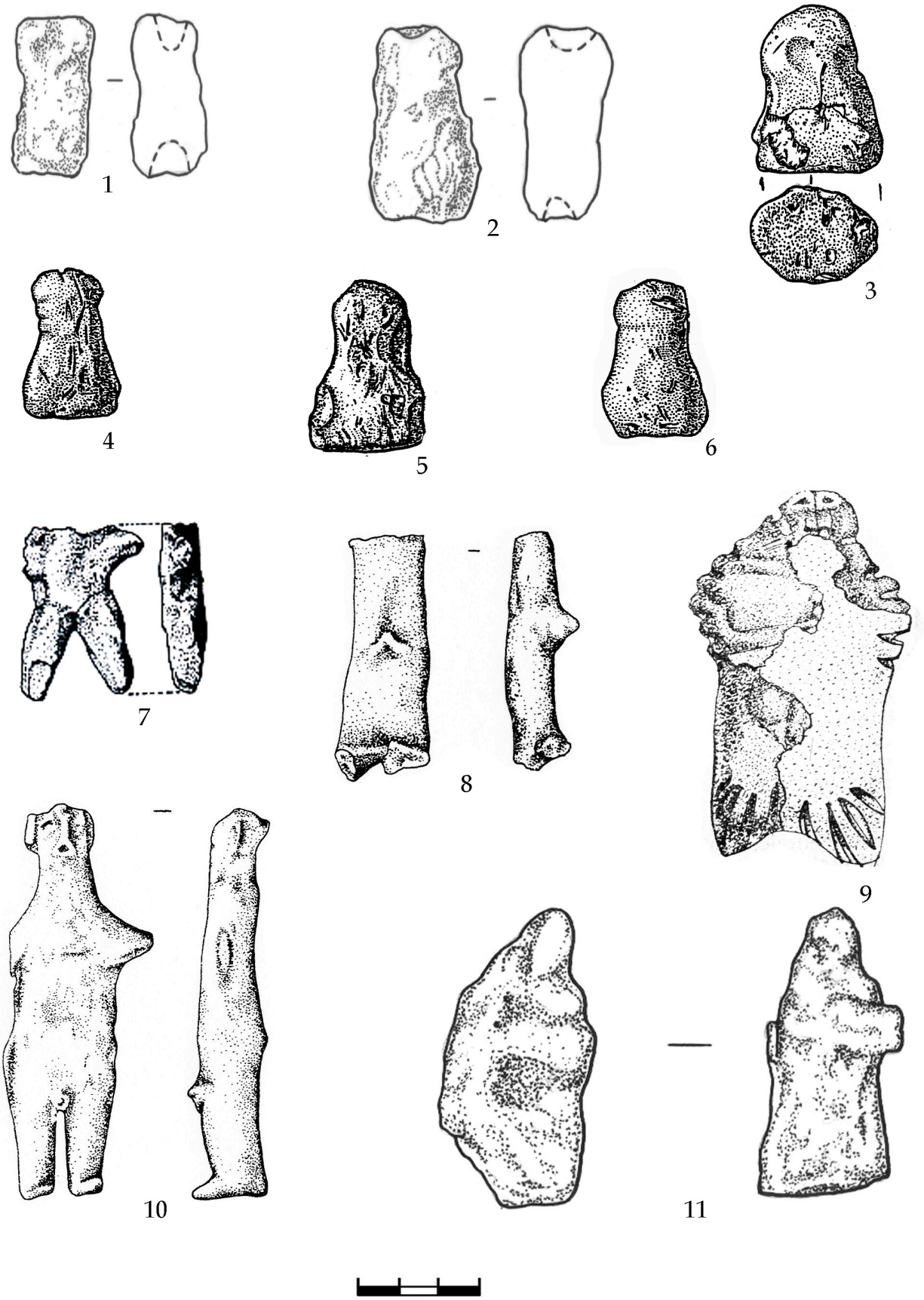

Fig. 73. Figurine antropomorfe din lut ars. 1-2 - Cobîlea [164]; 3-6 - Novokiïvka [58]; 7 - Săbăoani "La Izlaz" [291]; 8, 10 - Nicoleni [373]; 9 - Sava-Zornevo [447]; 11 - Mologa II [80] (1-2 - după Sava 2014; 3-6 - după Gerškovič 1999; 8, 10 - după Florescu 1991; 7 - după Diaconu 2016; 9 - după Tončeva 1991; 15 - după Агульников, Малюкевич 2010).

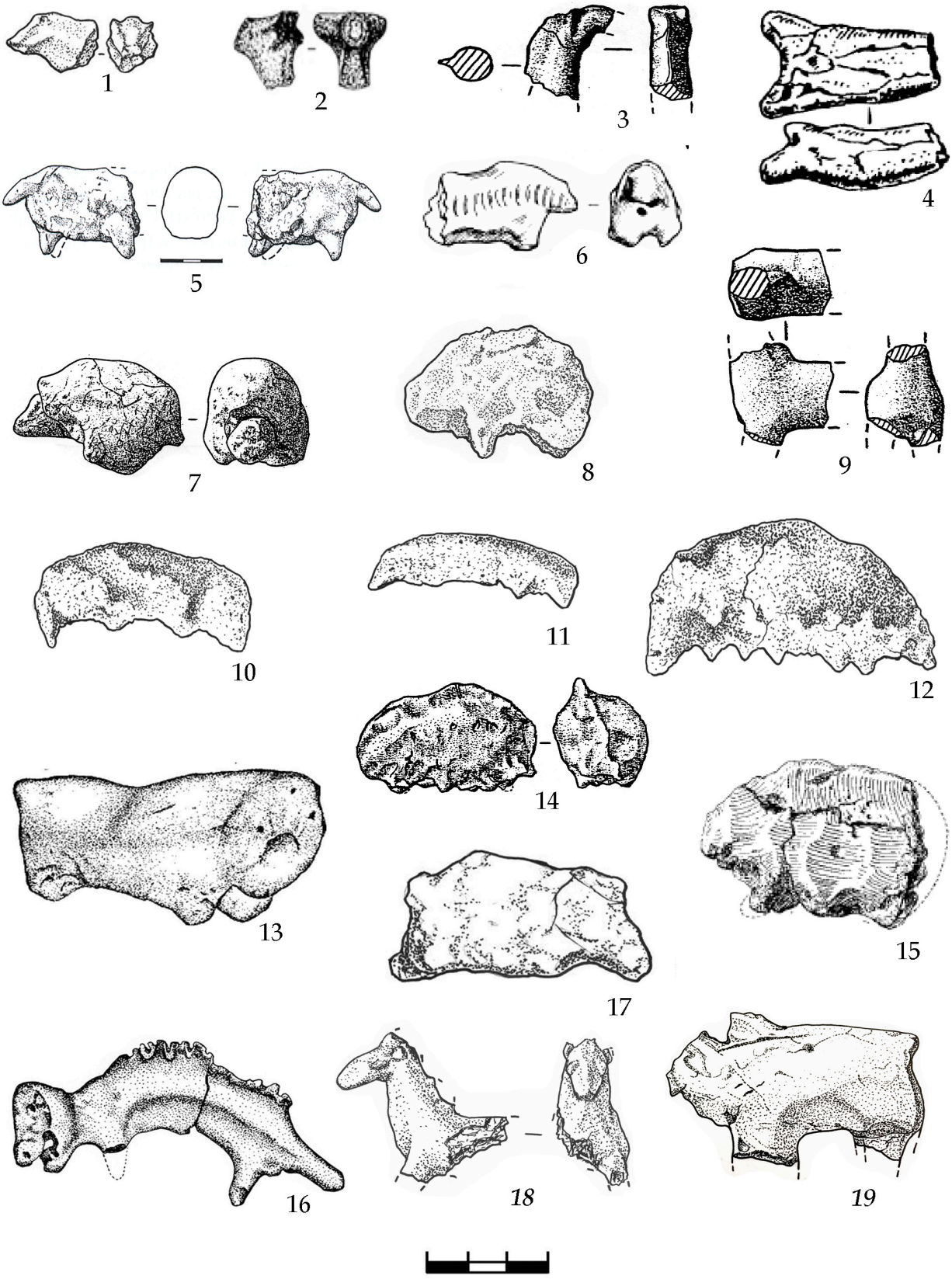

Fig. 74. Figurine zoomorfe din lut ars. 1 - Hansca "Limbari-Căprăria"[98]; 2 - Dremajlivka [54]; 3, 7, 9, 14 - Novokiïvka [58]; 4 - Lugovoe [66]; 5 - Odaia-Miciurin [149]; 6 - Kirovo [65]; 8 - Stepove [46]; 10-12 - Ghindeşti VI [160]; 13 - Platoneşti"La Paizan" [418]; 15 - Čikalivka [6]; 16 - Lichitişeni [356]; 17 - Mereni II [93]; 18-19 - Taraclia-Gaidabul [115] (1 - după Postică, Cavruc 1991; 2 - după Самар 1998; 3, 7, 9, 14 - după Gerškovič 1999; 4 - după Колотухин 1996; 5, 17, 19 - după Sava 2014; 6 - după Лесков 1970; 8 - după Шарафутдінова 1985; 10-12 - după Sîrbu 2012; 13 - după Renţa 2008; 15 - după Шарафутдінова 1964; 16 - după Florescu 1991; 18-19 - inedit).

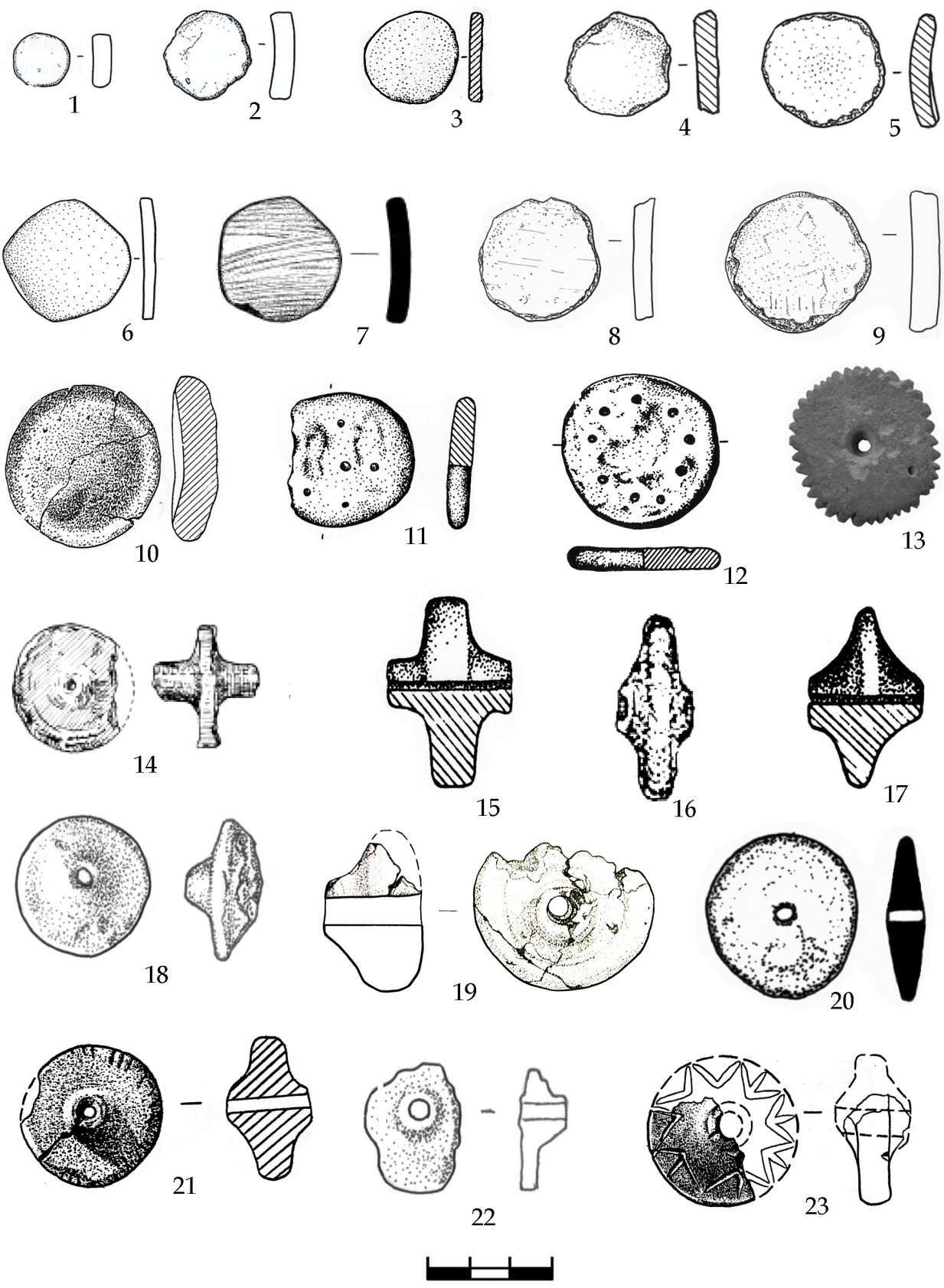

Fig. 75. Piese din ceramică (1-9) şi lut ars (10-21). Rondele (1-13) şi rotiţe (14-23).
1-2 - Odaia-Miciurin [149]; 3, 10, 21, 23 - Novokiïvka [58]; 4-5 - Cobîlea [164]; 6 - Căuşeni [94]; 7 - Rozanivka I [36]; 11 - Tăvădăreşti [358]; 12, 13 - Gârbovăţ [363]; 14 - Kirovo [65]; 15 - Ulmu [438]; 16 - Drujnoe II [70]; 17 - Simioneşti [375]; 18 - Suruceni VI [99]; 19 - Taraclia-Gaidabul [115]; 20 - Cândeşti [370]; 22 - Costeşti VIII [152] (1-2, 4-6, 18 - după Sava 2014; 3, 10, 21, 23 - după Gerškovič 1999; 7 - după Філатов, Смирнов 2014; 9-10 - inedit; 11, 12, 15, 17 - după Florescu 1991; 13 - după Diaconu 2014a; 14 - după Лесков 1970; 16 - după Колотухин 1996; 19, 22 - inedit).

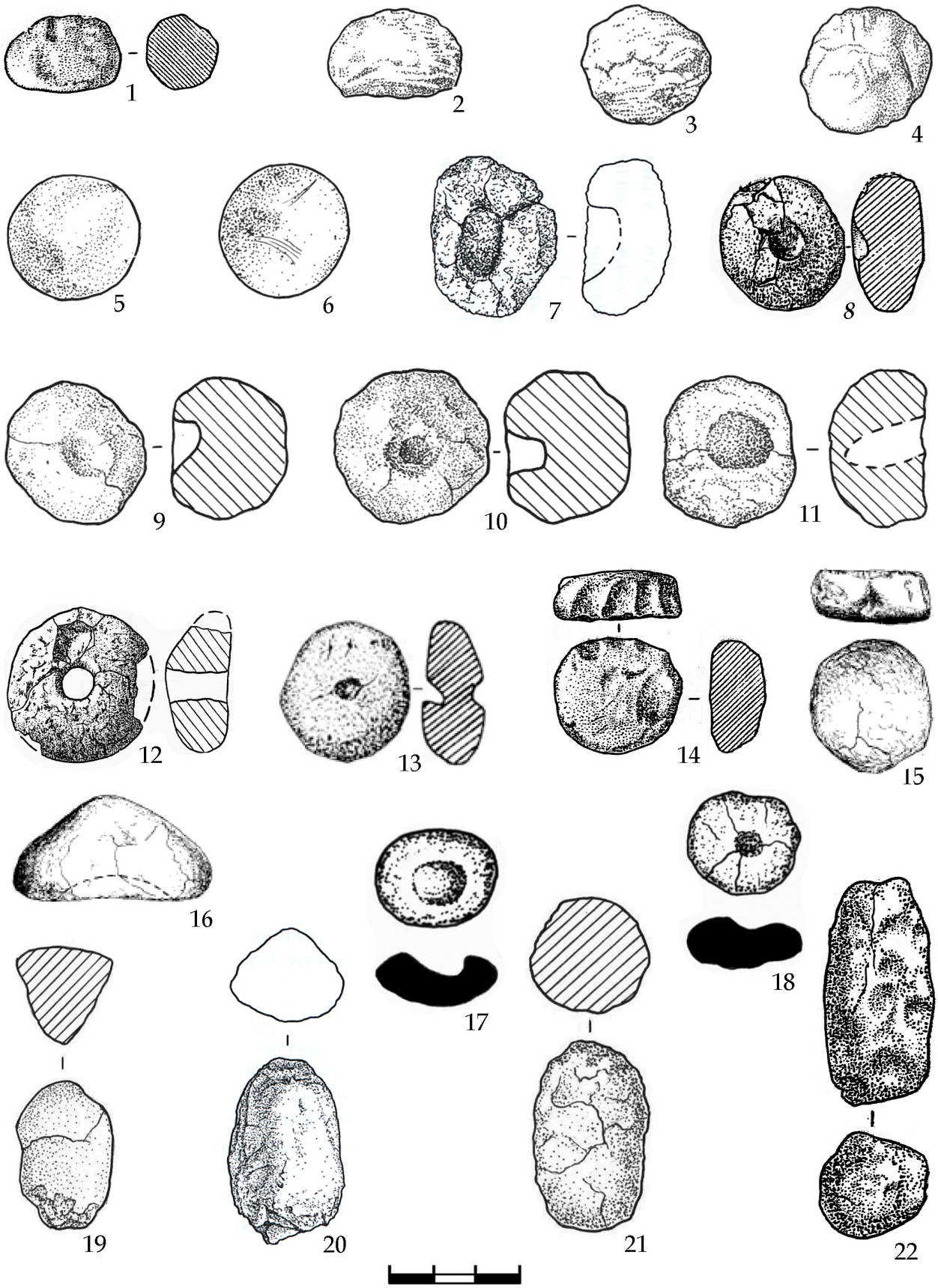

Fig. 76. “Pâinici” (“hlebcy”) din lut ars. 1, 8, 12, 14, 22 - Novokiïvka [58]; 2-3 - Mahala [130]; 4 - Cobîlea [164]; 5-6, 21 - Petruşeni III [154]; 7, 19-20 - Odaia-Miciurin [149]; 9-10 - Căuşeni [94]; 11 - Mologa II [80]; 13 - Dremajlivka [54]; 15-16 - Čikalivka [6]; 17-18 - Giurcani SV [318] (1, 8, 12, 14, 22 - după Gerškovič 1999; 2-3 - după Смирнова 1972; 4-7, 9-10, 19-21 - după Sava 2014; 12 - după Агульников, Малюкевич 2010; 13 - după Самар 1998; 15-16 - după Шарафутдінова 1964; 17-18 - după Diaconu 2014a).

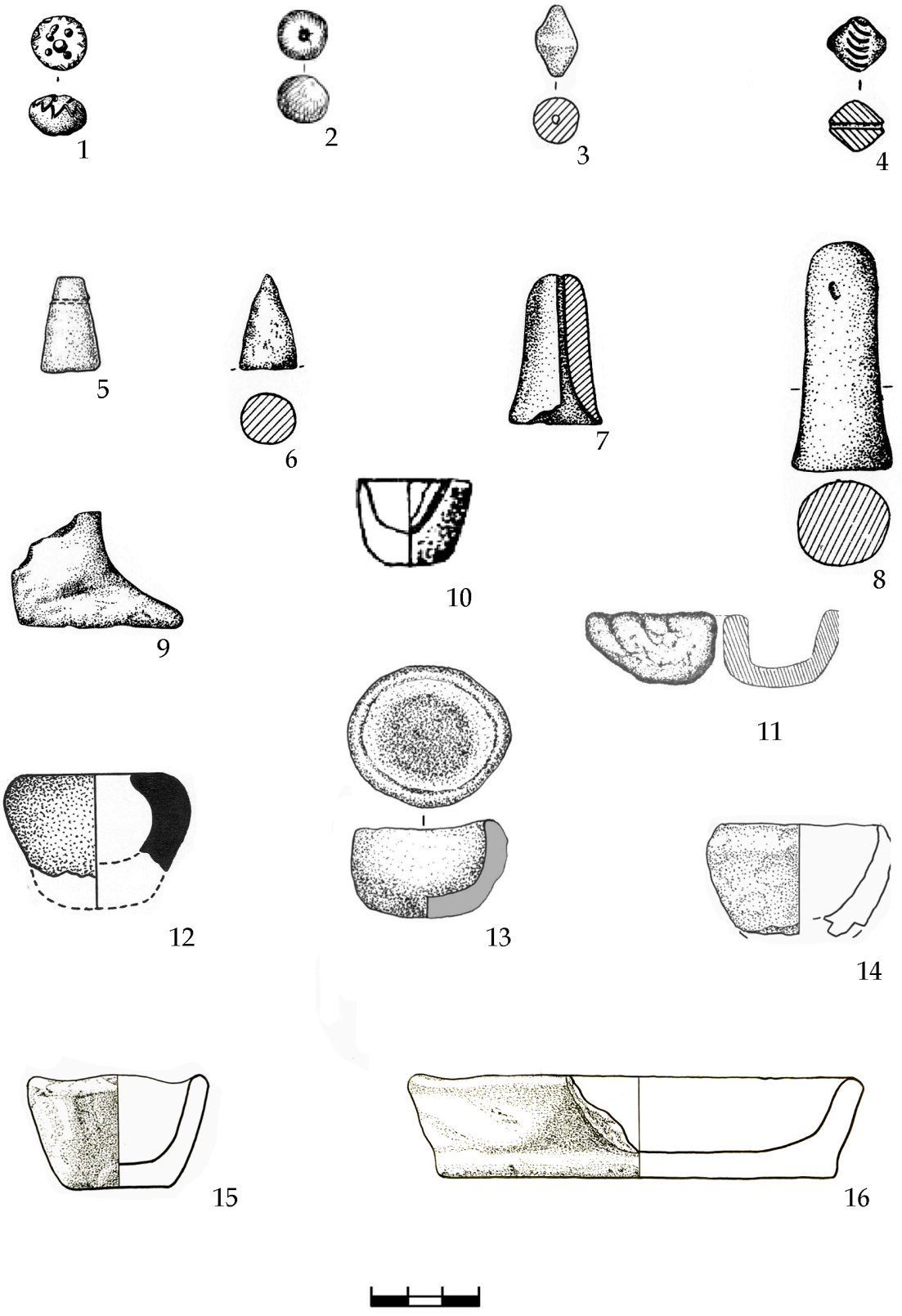

Fig. 77. Piese din lut. Mărgele (1-4), elemente de plastică (5-9), vase miniaturale (10-14).
1 - Cavadineşti "Râpa Glodului" [362]; 2 - Kirovo [65]; 3 - Căuşeni [94]; 4, 6, 9 - Bărboasa [345]; 5 - Ostrivec' [122]; 7, 13 - Gârbovăţ [363]; 8 - Nicoleni [373]; 10 - Lugovoe [66]; 11 - Rai-Gura Hulubăţ [331]; 12 - Cobîlea [164]; 14 -16 - Taraclia-Gaidabul [115] (1, 4, 6, 9 - după Florescu 1991; 2 - după Лесков 1970; 3, 12 - după Sava 2014; 5 - după Балагурі 1968; 10 - după Колотухин 1996; 11 - după Rotaru 2009a; 13 - după Diaconu, Alexa 2016; 14 - 16 - inedit).

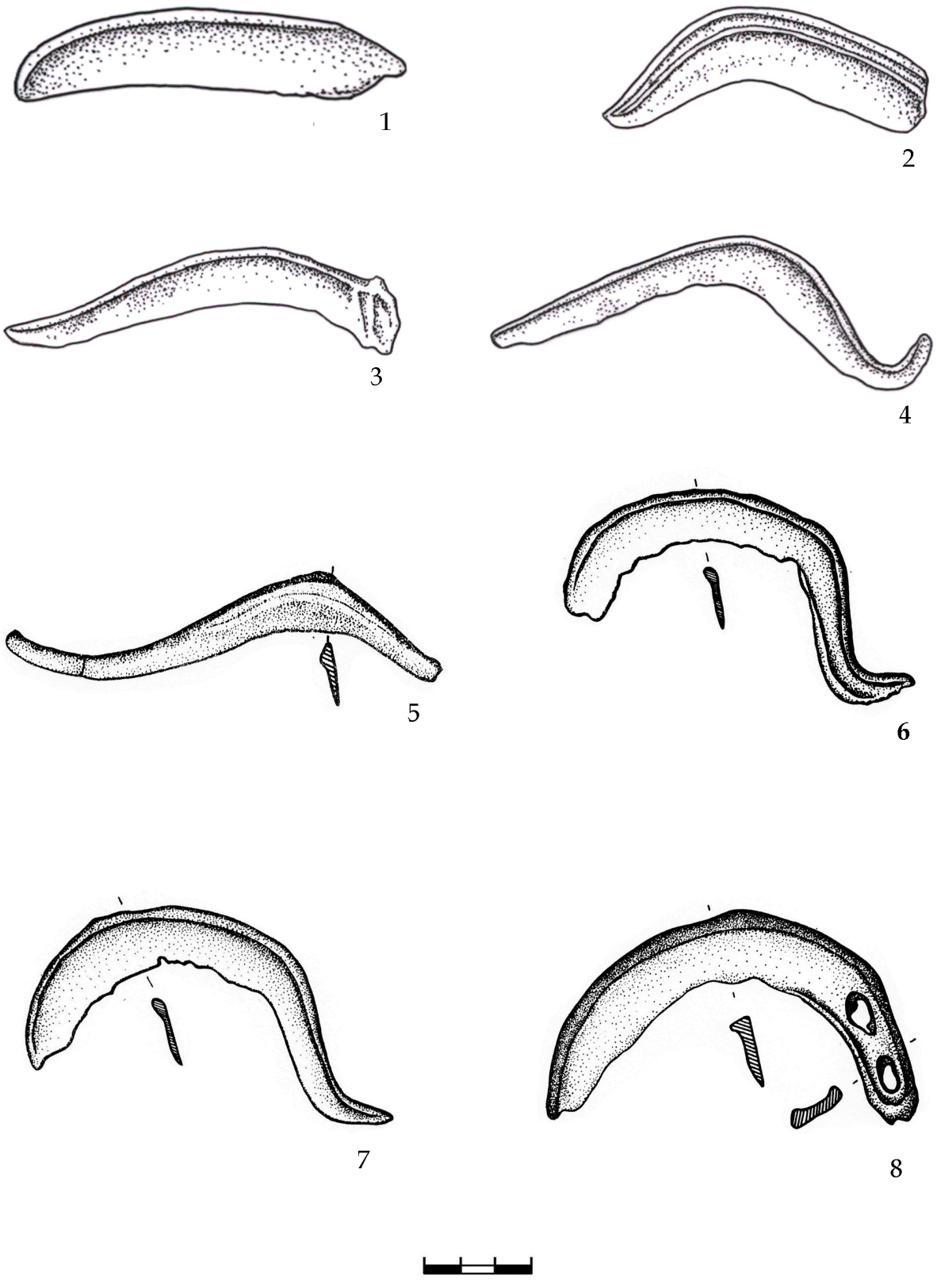

Fig. 78. Seceri din bronz. 1 - Roşieticii Vechi V [161]; 2-3 - Stecivka II [127]; 4 - Mahala [130]; 5 - Ulmi-Liteni [268]; 6-7 - Ţigăneşti "Pe Lac" [360]; 8 - Dodeşti [311] (1 - după Sava 2014; 2-3 - după Крушельницька 2006; 4 - după Смирнова 1969; 5-8 - după Florescu 1991).

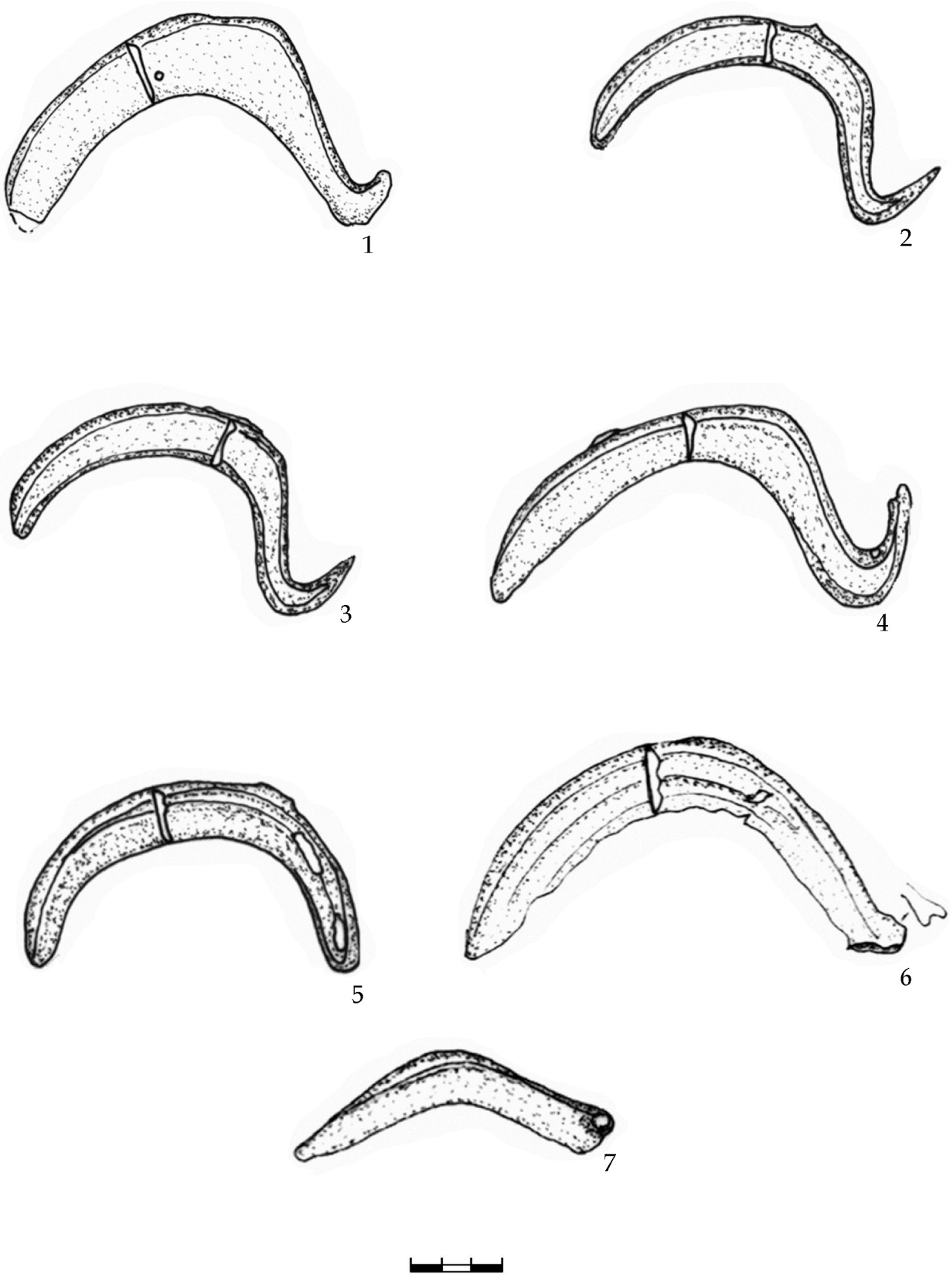

Fig. 79. Seceri din bronz. 1 - Ştefan cel Mare "Piciorul Stâncii" [295]; 2-3, 5 - Ciorani [371]; 4, 6 - Cândeşti [370]; 7 - Şcheia [224] (după Diaconu 2014a).

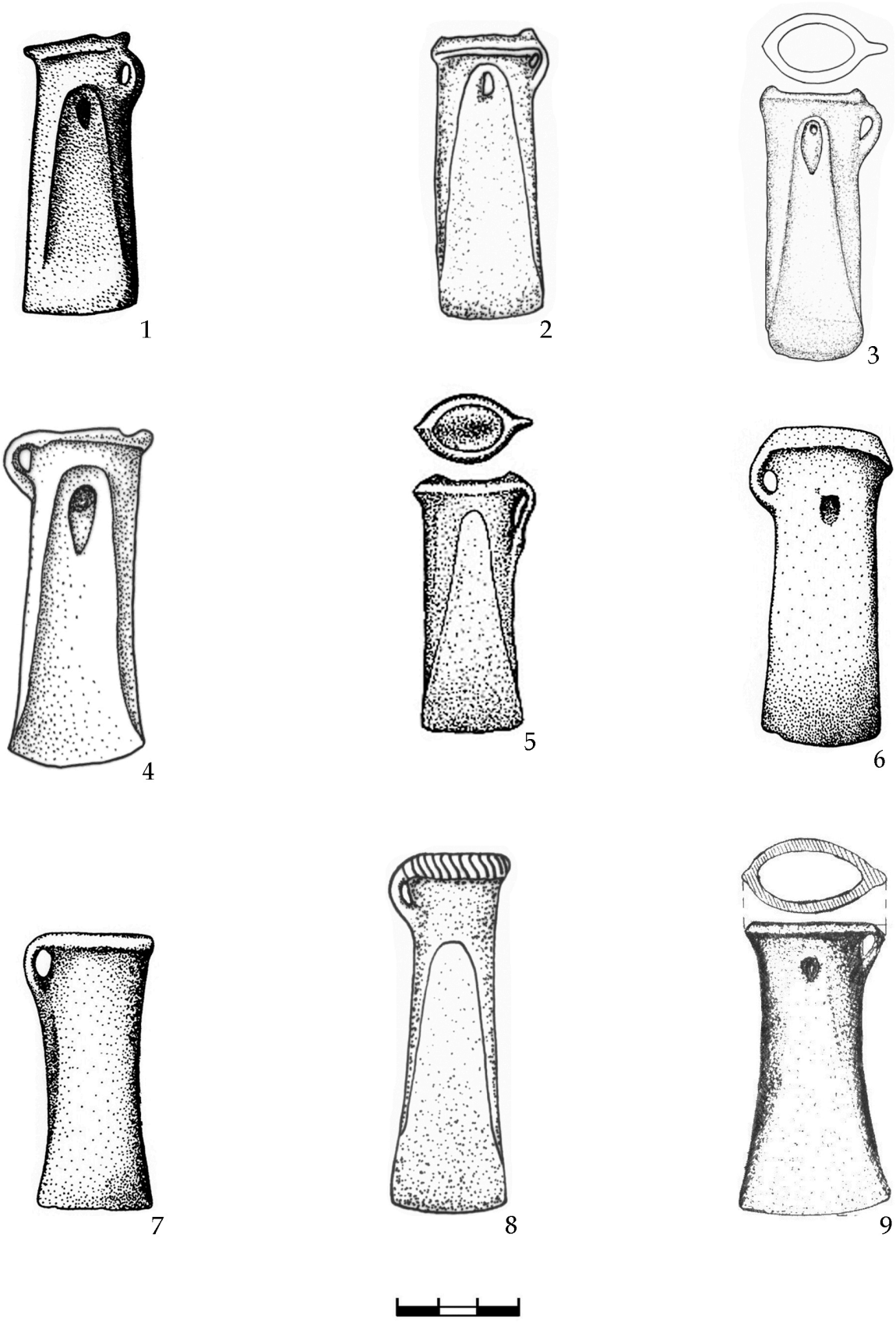

Fig. 80. Topoare-celt din bronz. 1-2 - Tăvădăreşti [358]; 3 - Ţibucani [302]; 4 - Pivdenne [81]; 5 - Davideni [273]; 6 - Tanacu "Jitari" [337]; 7 - Poiana-Dulceşti [284]; 8 - Copăceana [310]; 9 - Rai -Gura Hulubăţ [331] (1, 6 - după Florescu 1991; 2-3, 8 - după Diaconu 2014a; 4 - după Sîrbu 2014; 5 - după Diaconu 2016; 9 - după Rotaru 2009a).

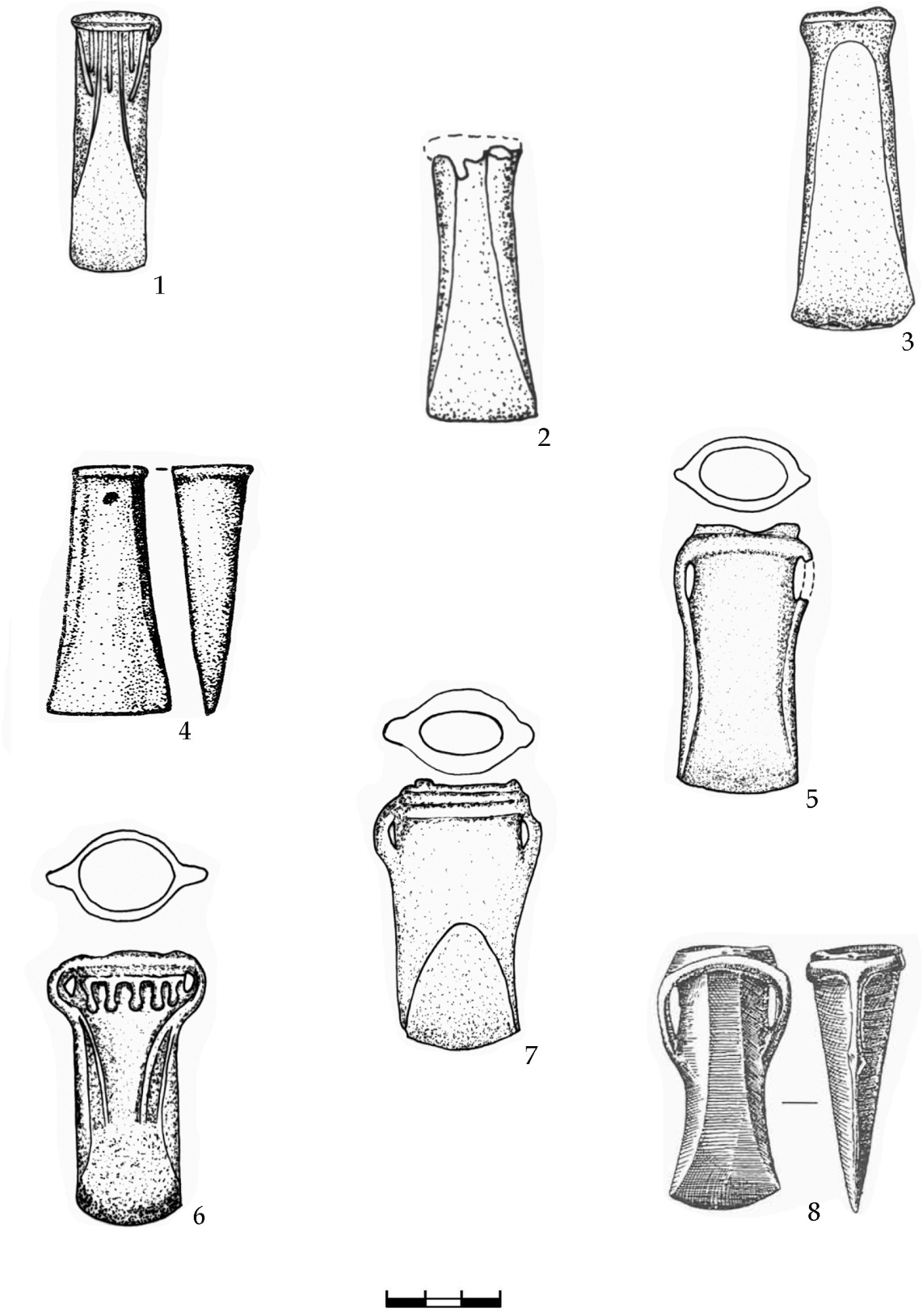

Fig. 81. Topoare-celt din bronz. 1 - Cândeşti [370]; 2 - Ţibucani [302]; 3, 5 - Giurcani SV [318]; 4 - Ulmi-Liteni [268]; 6 - Deleni [245]; 7 - Rădeni "Corlăţi"[286]; 8 - Dremajlivka [54] (1-3, 5-7 - după Diaconu 2014a; 4 - după Florescu 1991; 8 - după Klochko 2001).

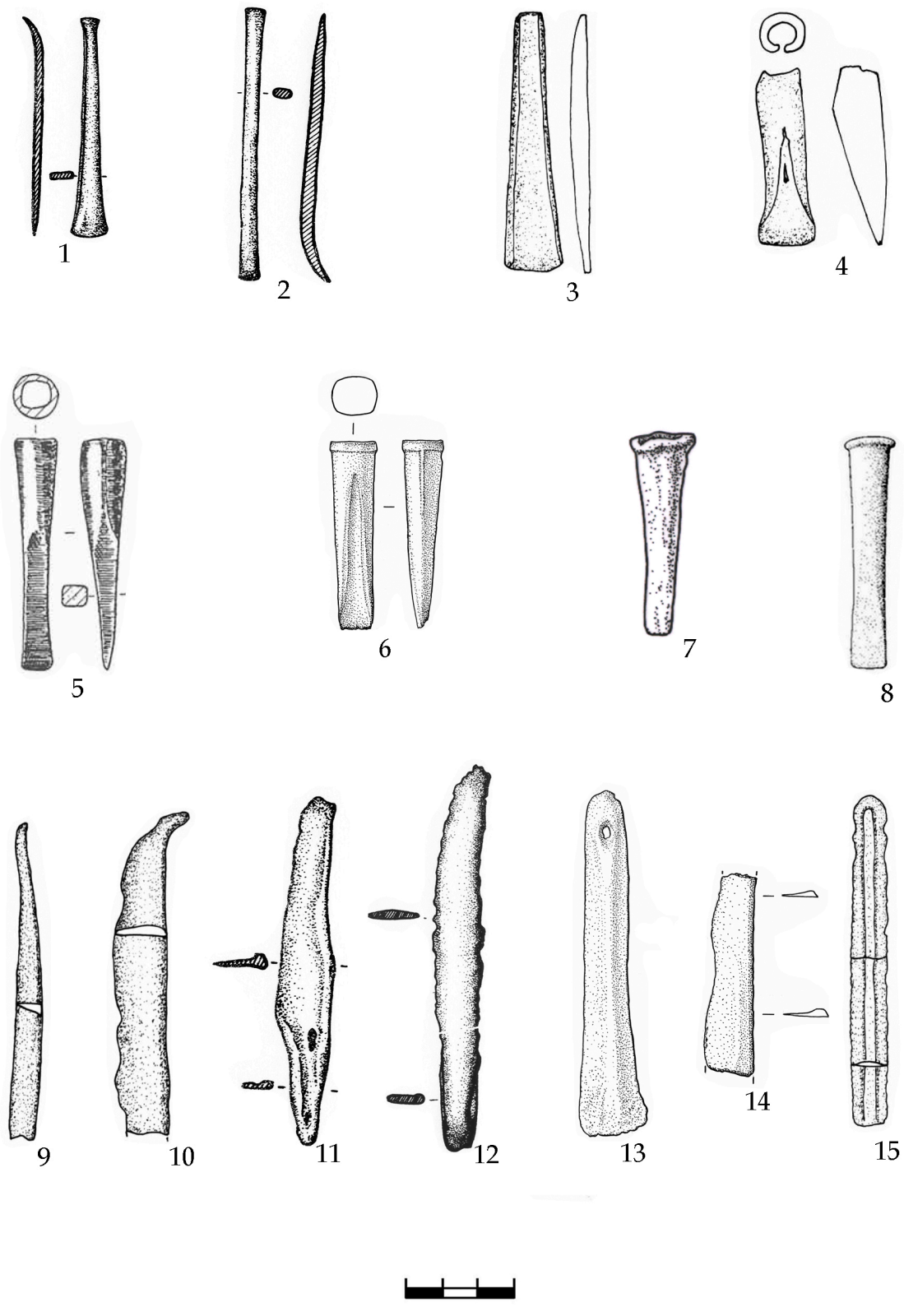

Fig. 82. Piese din bronz. Dălţi (1-8), cuţite (9-14) şi lamă de ferestrău (15). 1-2, 11 - Ulmi-Liteni [268]; 3-4 - Rădeni "Corlăţi" [286]; 5 - Dremajlivka [54]; 6, 13-14 - Taraclia-Gaidabul [115]; 7- Mahala [130]; 8 - Ruginoasa [290]; 9 - Truşeşti [212]; 10 - Horoiata [322]; 12 - Botoşana [217]; 15 - Mihălăşeni "Şesul Başeului" [194] (1-2, 11-12 - după Florescu 1991; 2-4, 8-10, 15 - după Diaconu 2014a; 5 - după Klochko 2001; 6, 13-15 - inedit; 7 - după Смирнова 1969).

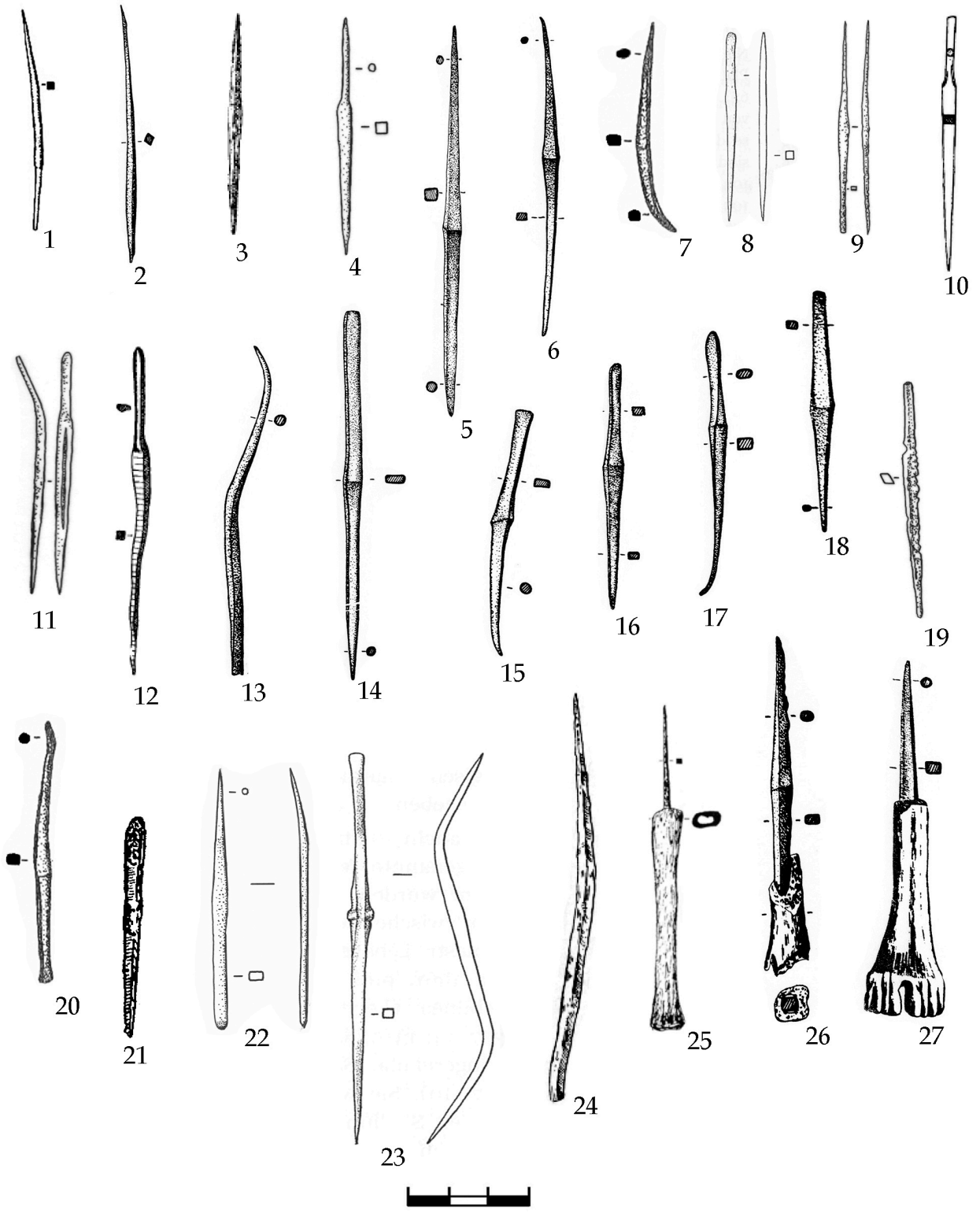

Fig. 83. Piese din bronz. Împungătoare (1-24), cu mâner de os (25-27).
1 - Davideni [273]; 2 - Piatra-Neamţ "Steagu Roşu" [283]; 3 - Sabatinivka [33]; 4 - Bălăbăneşti [91]; 5, 26 - Gârbovăţ [363]; 6 - Truşeşti [212]; 7, 20 - Cavadineşti [362]; 8 , 23 - Odaia-Miciurin [149]; 9 - Cobîlea [164]; 10 - Rotbav [383]; 11 - Cucoara I [111]; 12 - Suha Balka [45]; 13 - Poiana-Dulceşti [284]; 14 - Săveni "Valea Boului" [208]; 15 - Văleni "La Moară" [306]; 16 - Bărboasa [345]; 17 - Dodeşti [311]; 18 - Lupşanu [432]; 19 - Ghindeşti VI [160]; 21 - Uškalka [47]; 22 - Taraclia-Gaidabul [115]; 24 - Kirovo [65]; 25 - Dremajlivka [54]; 27 - Tăvădăreşti [358] (1 - după Diaconu 2016; 2, 5-6, 13-18, 26-27 - după Florescu 1991; 3 - după Добровольский 1952; 4, 8-9, 11, 19 - după Sava 2014; 7, 20 - după Diaconu 2014a; 10 - după Székely 2000; 12 - după Никитин 1971; 21 - după Телегін 1961; 22 - inedit; 24 - după Лесков 1970; 25 - după Самар 1998).

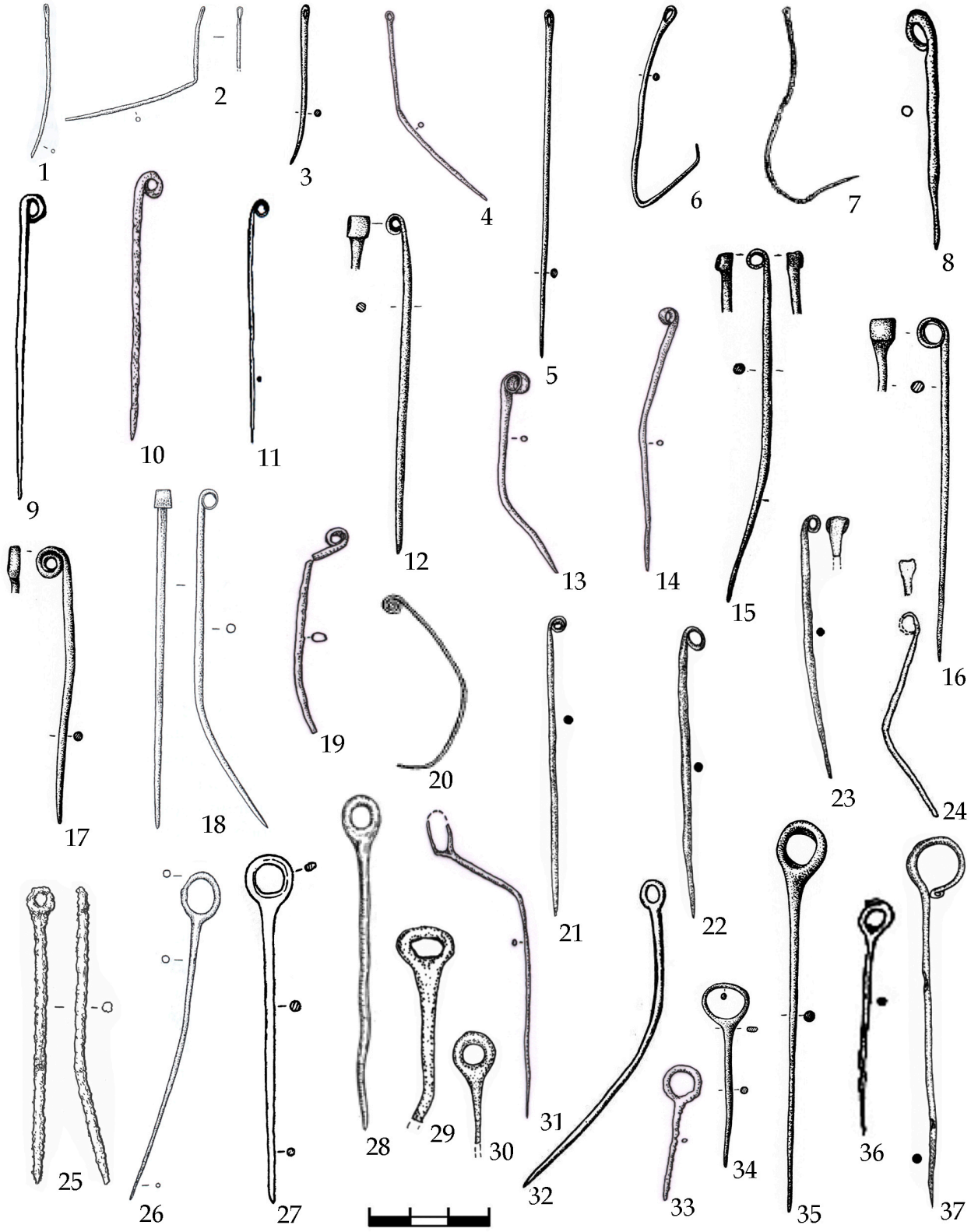

Fig. 84. Ace din bronz. 1-2,18, 26 - Odaia-Miciurin [149]; 3, 5-6, 16, 35 - Gârbovăţ [363]; 4, 13-14, 31- Ghindeşti VI [160]; 7 - Uškalka [47]; 8 - Tăvădăreşti [358]; 9 - Ostrivec' [122]; 10 - Mahala [130]; 11, 36 - Văleni "La Moară" [306]; 12 - Corlăteni [183]; 15, 34 - Truşeşti [212]; 17 - Poiana-Dulceşti [284]; 19 - Gura-Galbenei [103]; 20 - Derijivka [28]; 21 - Mihălăşeni [194]; 22-23 - Crasnaleuca [181]; 24 - Vinogradnij Sad [14]; 25 - Taraclia-Gaidabul [115]; 27 - Novokiïvka [58]; 28 - Kirovo [65]; 29-30 - Cândeşti [370]; 32 - Volos'ke [9]; 33 - Slobozia-Şirăuţi [143]; 37 - Davideni [273] (1-2, 4,13-14, 18-1926, 31, 33 - după Sava 2014; 3, 5-6, 8, 12, 15-17, 34-35 - după Florescu 1991; 7 - după Телегин 1961;9 - după Крушельницька 2006; 10 - după Смирнова 1957; 11, 36 - după Diaconu 2016; 19 - inedit; 20 - după Шарафутдінова 1974; 21-23, 29-30, 37 - după Diaconu 2014a; 25 - inedit; 27 - după Gerškovič 1999; 28 - după Лесков 1970; 24, 32 - după Шарафутдинова 1987).

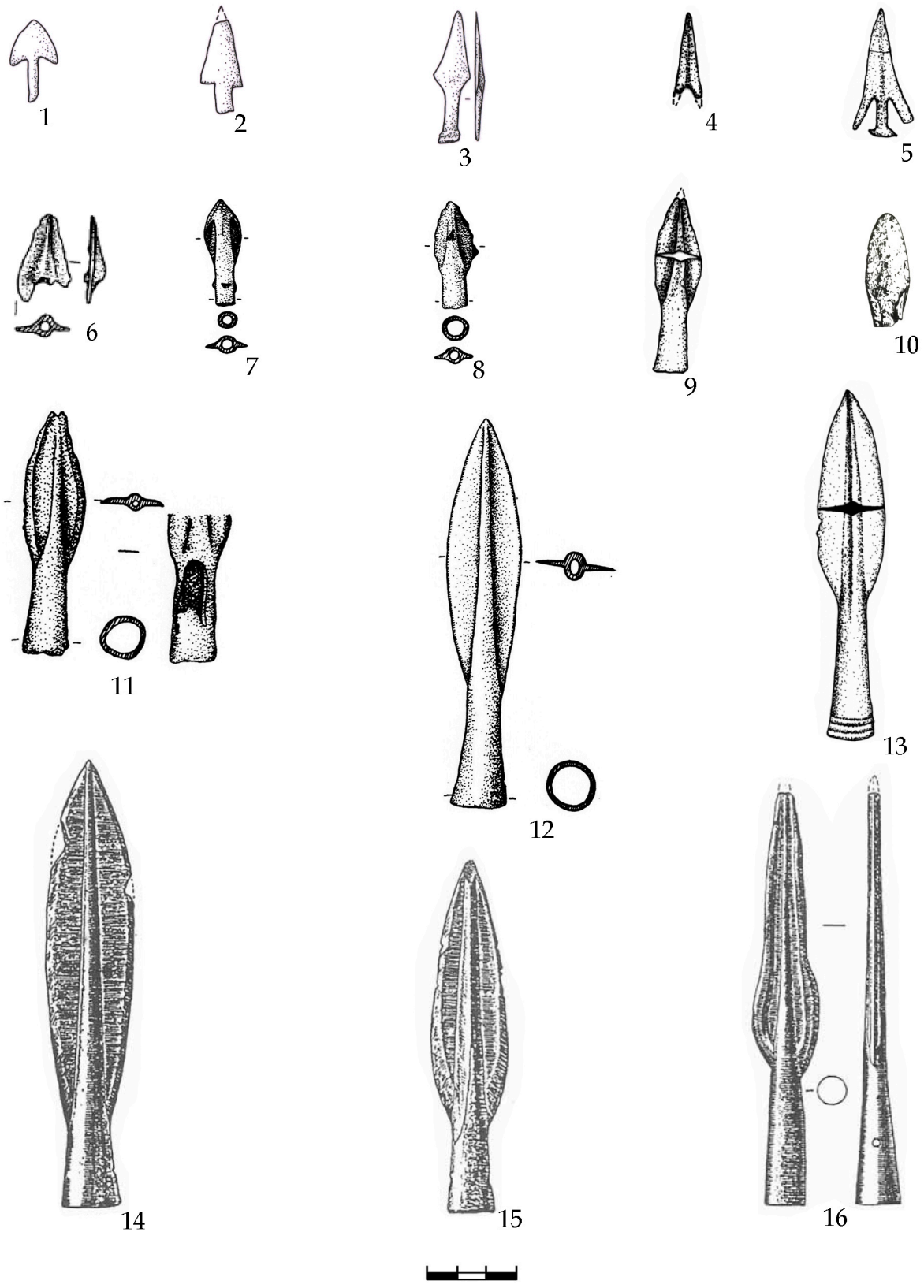

Fig. 85. Arme din bronz. Vârfuri de săgeţi (1-10); vârfuri de lance (11-16). 1 - Novoselica [70]; 2 - Mahala [130]; 3 - Cucoara I [111]; 4-5 - Cândeşti [370]; 6 - Pălatca "Togul lui Mândruşca"[399]; 7 - Valea Seacă [424]; 8 - Grădiştea-Coslogeni [431]; 9 - Meria-Mereşti [364]; 10 - Comrat I [105]; 11-12 - Stuhuleţ [333]; 13 - Ruginoasa [290]; 14 - Dremajlivka [54]; 15 - Volos'ke [9]; 16 - Novi Trojani [89] (1 - după Тощев, Черняков 1986; 2 - după Смирнова 1969; 3 - după Sîrbu 2014; 4-5, 9, 13 - după Diaconu 2014a; 6 - după Rotea 2011; 7-8, 11-12 - după Florescu 1991; 10 - după Рикман 1962; 14-16 - după Klochko 2001).

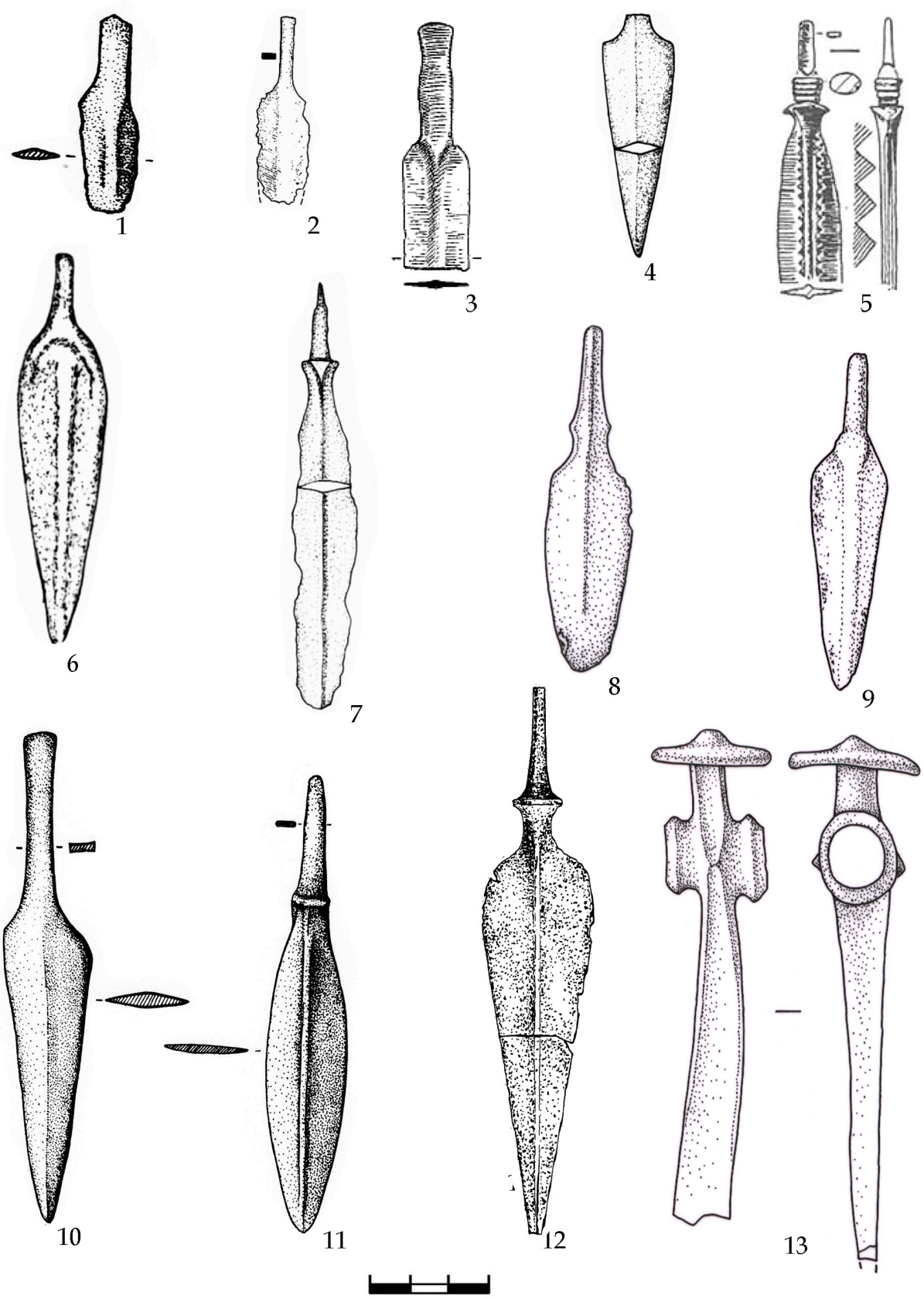

Fig. 86. Arme din bronz. Pumnale (1-12); topor (13). 1 - Ulmi-Liteni [268]; 2 - Târpeşti [297]; 3 - Derijivka [27]; 4 -Truşeşti „Movila din Şesul Jijiei" [212]; 5 - Volos'ke [9]; 6 - Copăceana [310]; 7 - Vânători [307]; 8 - Mereni II [93]; 9 - Mahala [130]; 10 - Gârbovăţ [363]; 11 - Rogojeni [366]; 12 - Grădiştea-Coslogeni [431]; 13 - Stecivka II [127] (1, 10-11 - după Florescu 1991; 2, 4, 6-7 - după Diaconu 2014a; 8 - după Sava 2014; 9 - după Смирнова; 12 - după Neagu, Nanu 1986; 13 - după Крушельницька 2006).

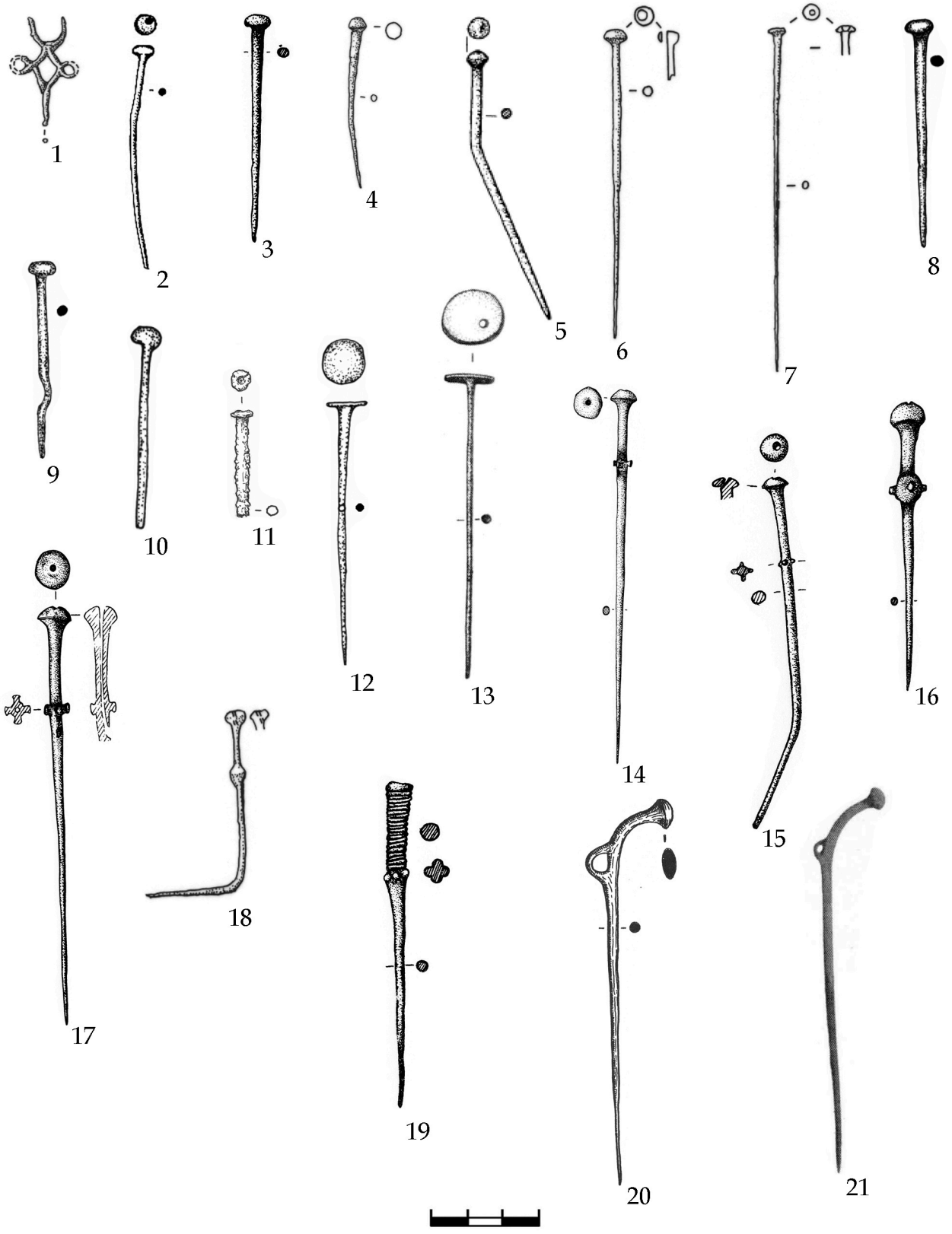

Fig. 87. Ace de păr, bronz. 1 - Roşieticii Vechi V [161]; 2, 12 - Davideni [273]; 3 - Cavadineşti [362]; 4, 20 - Petruşeni III [154]; 5 - Pălatca-Togul lui Mândruşcă [399]; 6 - Bălăbăneşti [91]; 7 - Hansca "Limbari-Căprăria" [98]; 8 - Chirceşti [309]; 9 - Hlipiceni „Pe Podiş" [190]; 10 - Cândeşti [370]; 11 - Taraclia-Gaidabul [115]; 13, 21 - Rotbav [383]; 14 - Văleni "La Moară" [306]; 15 - Corlăteni [183]; 16 - Teaca "Grajdurile IAS" [391]; 17, 19 - Tăvădăreşti [358]; 18 - Ostrivec' [122] (1, 4, 6-7, 21 - după Sava 2014; 2, 8-10, 12 - după Diaconu 2014a; 11- inedit; 13, 21 - după Dietrich 2008; 3, 14-16, 17, 19 - după Florescu 1991; 5 - după Rotea 2011; 6 - după Никулицэ 1983; 7 - după Каврук 1985; 18 - după Балагурі 1968).

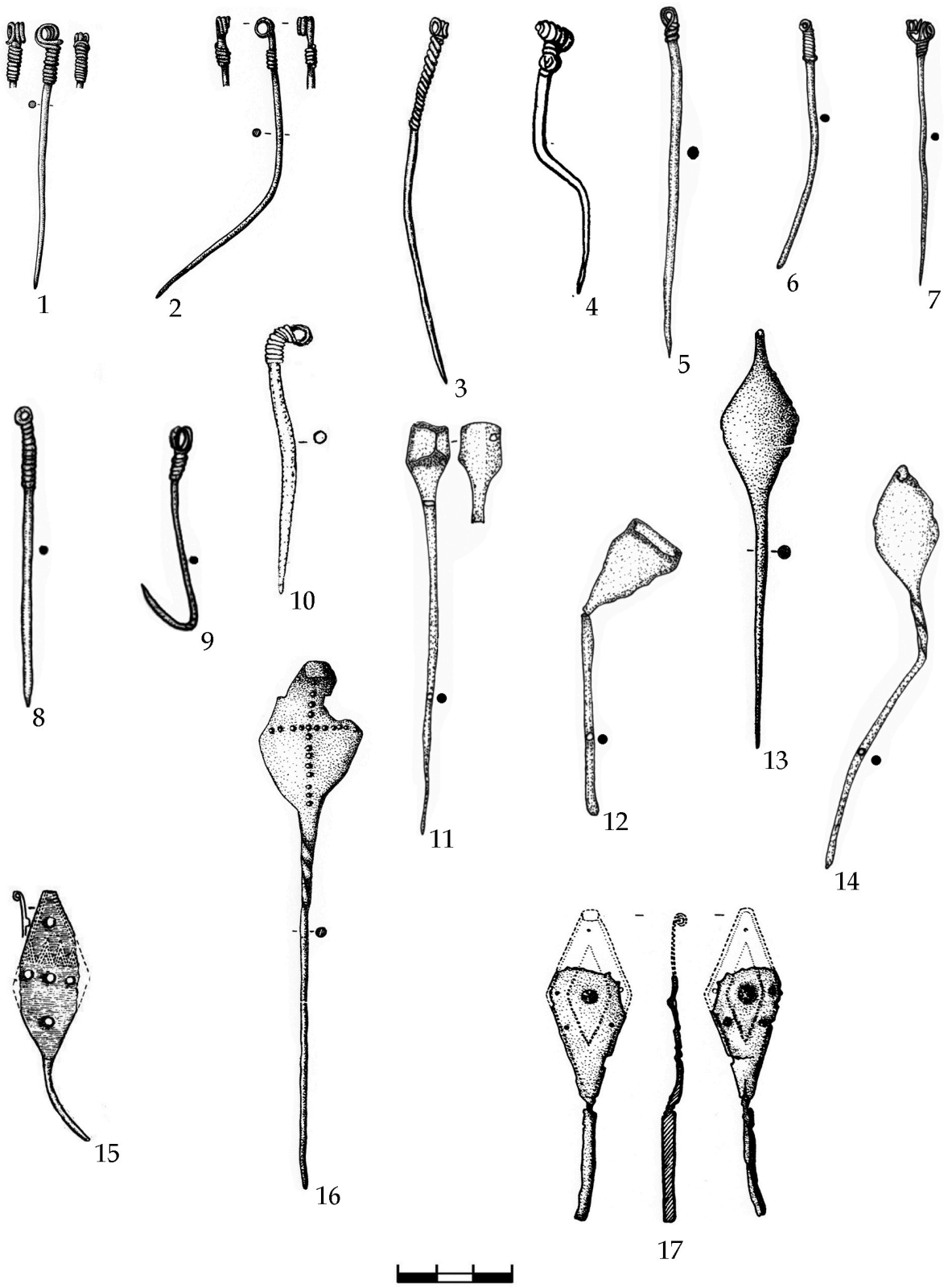

Fig. 88. Ace din bronz. 1, 6, 14 - Gârbovăţ [363]; 2, 8-9 - Târpeşti "Râpa" [297]; 3 - Sabatinivka [33]; 4 - Ostrivec' [122]; 5 - Davideni [273]; 7 - Piatra-Neamţ [283]; 10 - Rotbav [383]; 11 - Glăvăneştii Vechi [248]; 12 - Truşeşti [212]; 13 - Simioneşti [375]; 15 - Volos'ke [9]; 16 - Sebeş-Podul Pricopului [403]; 17 - Ulmu [438] (1-2, 13, 16-17 - după Florescu 1991; 3, 15 - după Шарафутдинова 1987; 4 - după Крушельницька 2006; 5-9, 11-12, 14 - după Diaconu 2014a; 10 - după Dietrich 2009).

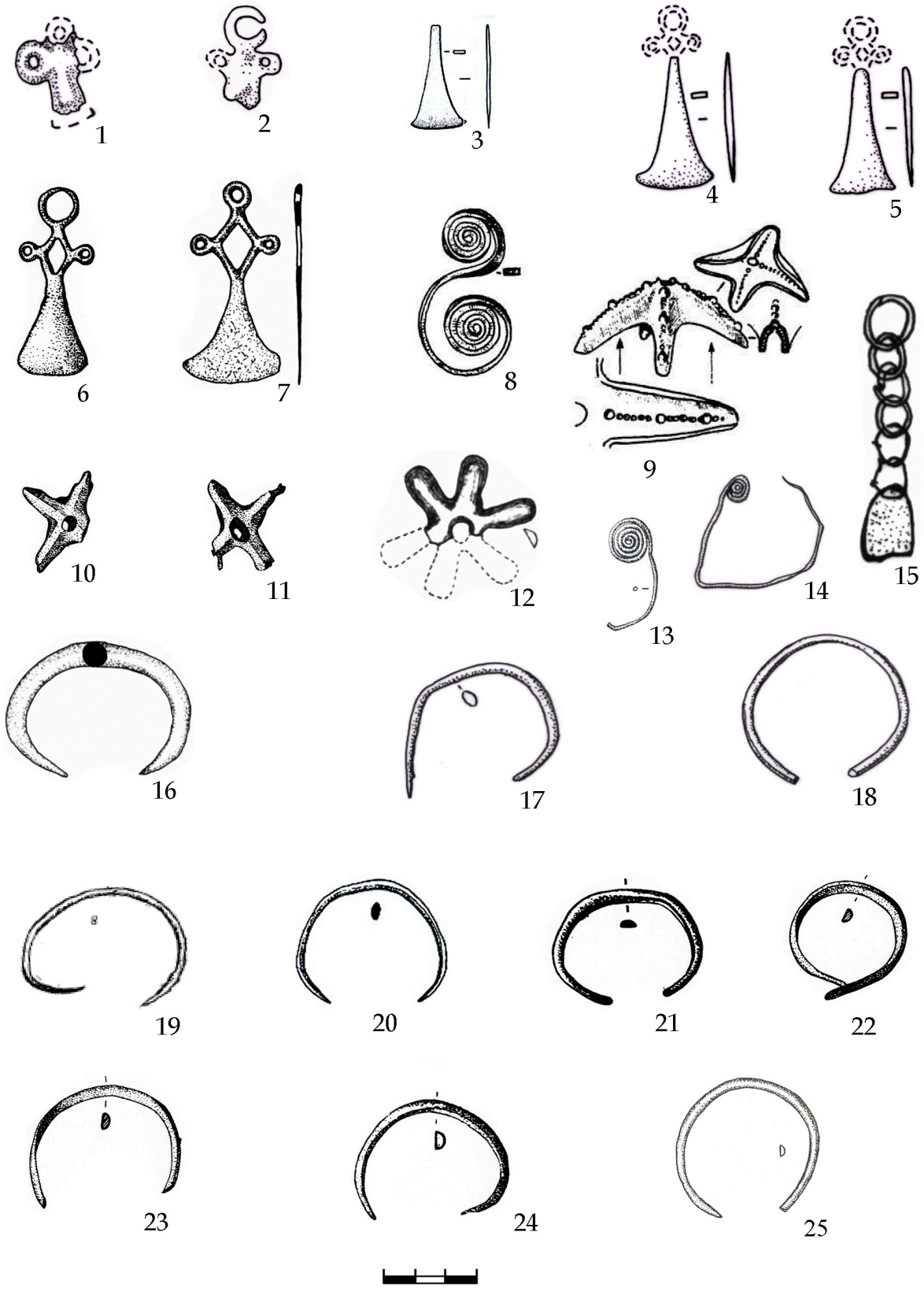

Fig. 89. Piese din bronz. Pandantive (1-12), atribute de podoabă (13-15), brăţări (16-25). 1, 14, 17-18 - Ostrivec' [122]; 2 - Mahala [130]; 3, 13 - Odaia-Miciurin [149]; 4-5 - Ghindeşti VI [160]; 6-7- Ulmi-Liteni [268]; 8 - Stepove [46]; 9 - Novogrigorivka [39]; 10-11, 22 - Tăvădăreşti [358]; 12 - Sarata-Basarab [206]; 15 - Valea Lupului [270]; 16 - Hlăpeşti [280]; 19 - Čikalivka [6]; 20 - Davideni [273]; 21 - Bărboasa [345]; 23-24 - Gârbovăţ [363]; 25 - Taraclia-Gaidabul [115] (1, 14, 17-18 - după Балагурі 1968; 2 - după Смирнова 1969; 3, 13 - după Sava 2014; 4-5 - Дергачев 2012; 6-7, 12, 15-16 - după Diaconu 2014a; 21-24 - după Florescu 1991; 19 - după Шарафутдінова 1964; 20 - după Diaconu 2016; 25 - inedit).

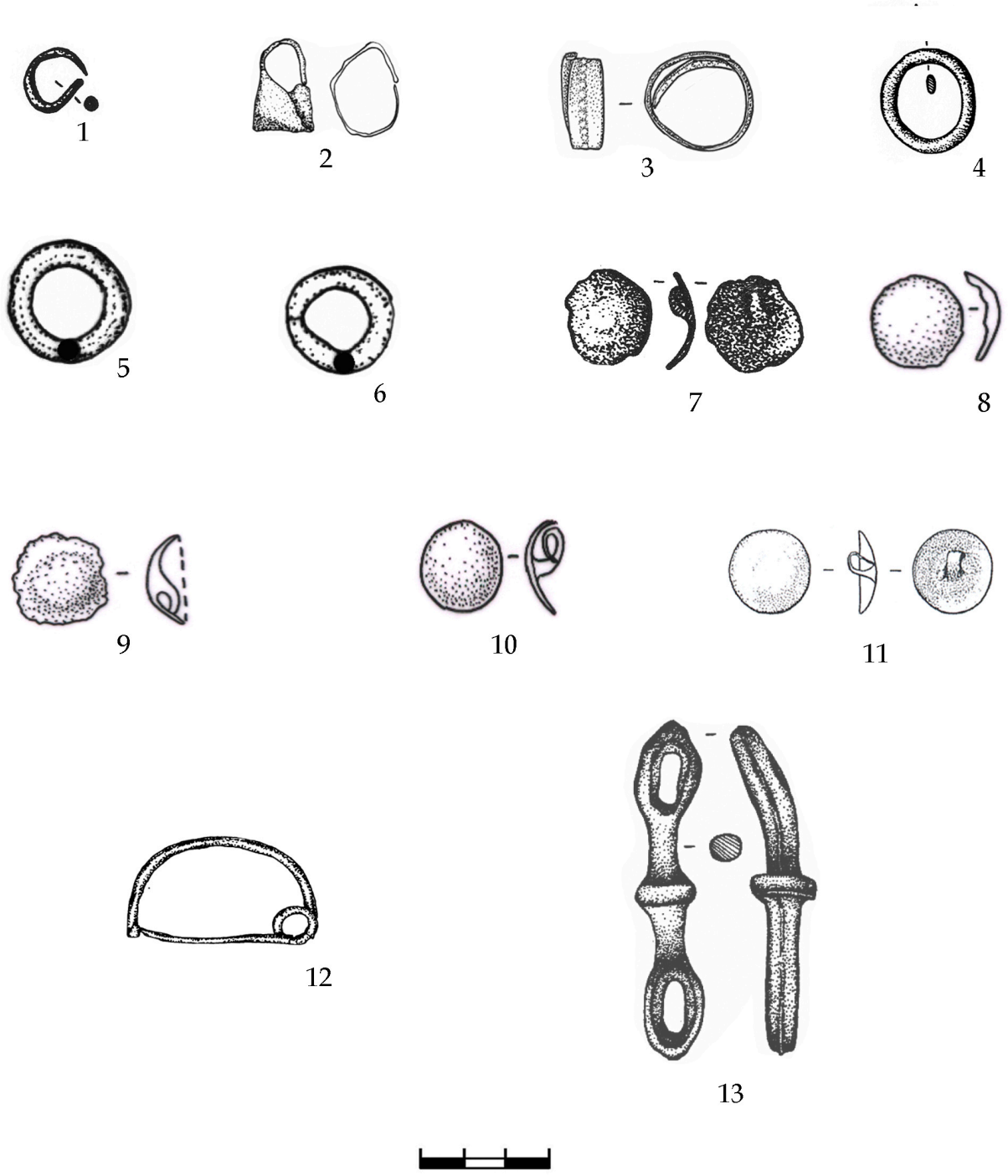

Fig. 90. Piese de podoabă (1-12) şi harnaşament (13) din bronz. Cercei de tâmplă (1-3); verigi (4-6); aplice (7-11); fibulă (12), psalie (13). 1 - Truşeşti [213]; 2, 5-6, 13 - Gârbovăţ [363]; 3 - Taraclia-Gaidabul [115]; 4 - Tăvădăreşti [358]; 7 - Ulmi-Liteni [268]; 8 - Ostrivec' [122]; 9 - Ghindeşti VI [160]; 10 - Cobîlea [164]; 11 - Odaia-Miciurin [149]; 12 - Grădiştea-Coslogeni [431] (1, 4-7, 13 - după Florescu 1991; 2, 13 - după Diaconu 2014a; 3 - inedit; 8 - după Балагурі 1968; 9-11 - după Sava 2014; 12 - după Neagu, Nanu 1986).

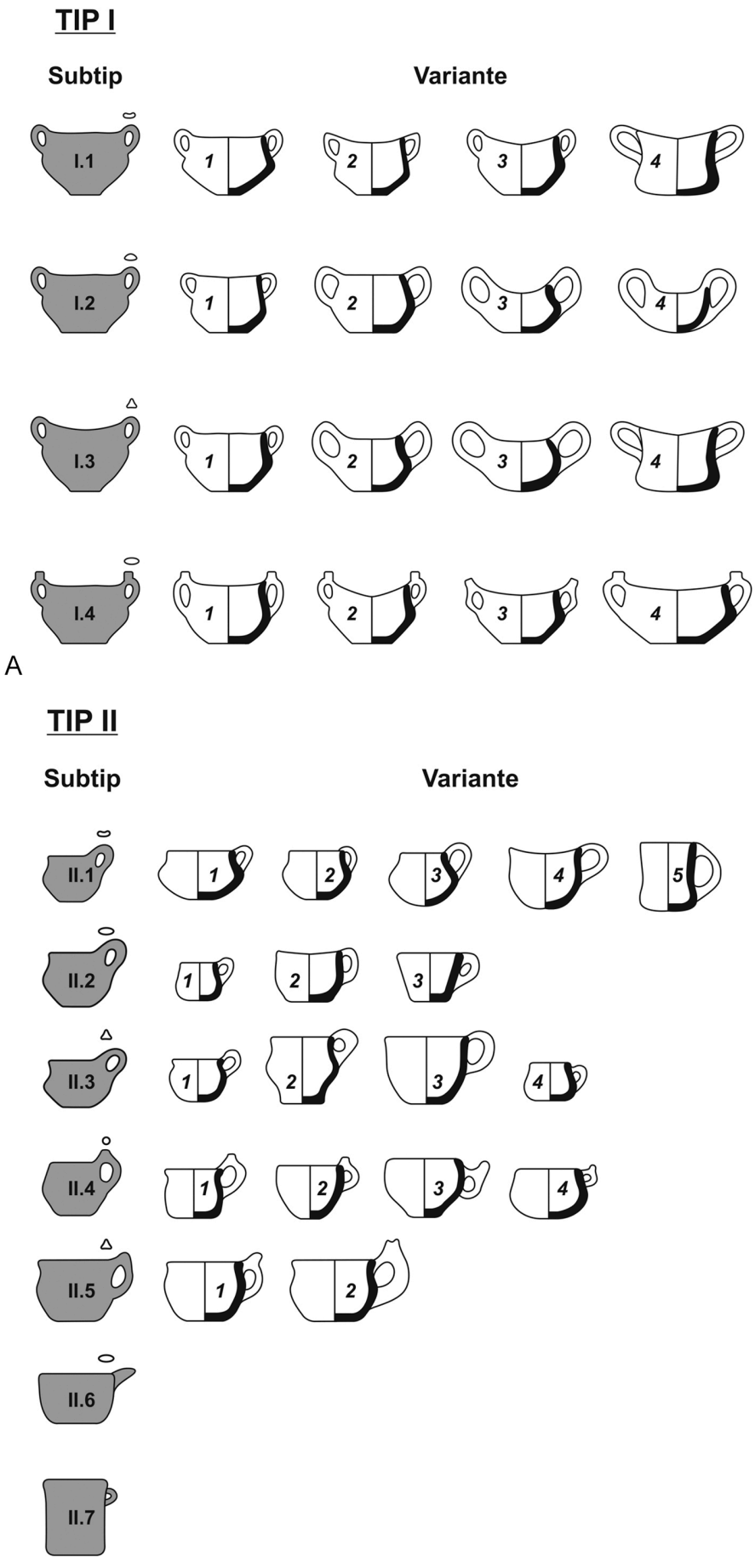

Fig. 91. Tipologia ceramicii. A - tipul I (vase cu două toarte); B - tipul II (cești).

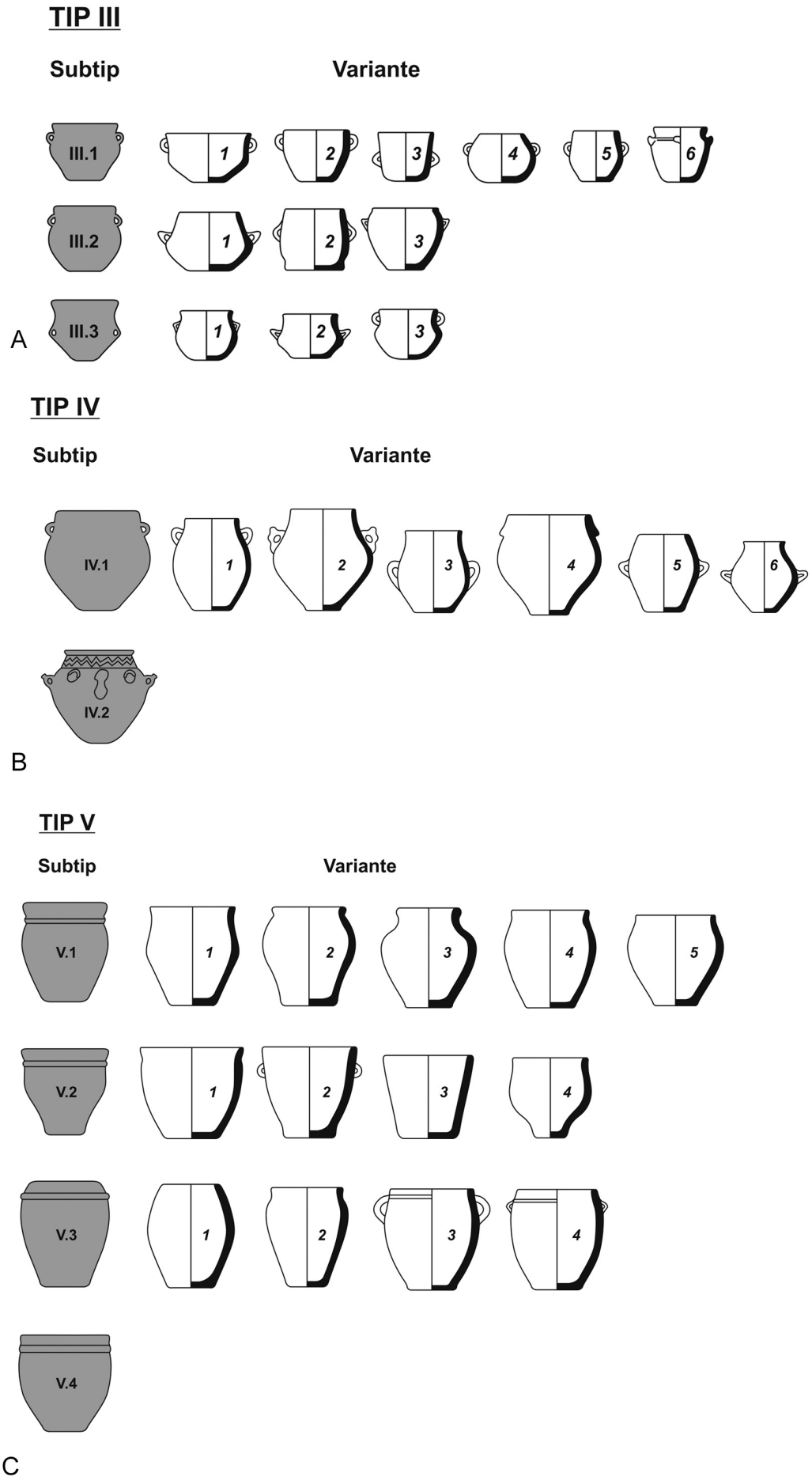

Fig. 92. Tipologia ceramicii. A - tipul III (vase mici cu toarte); B - tipul IV (vase mari cu corp profilat și toarte); C - tipul V (vase mari cu corp profilat „vase borcan").

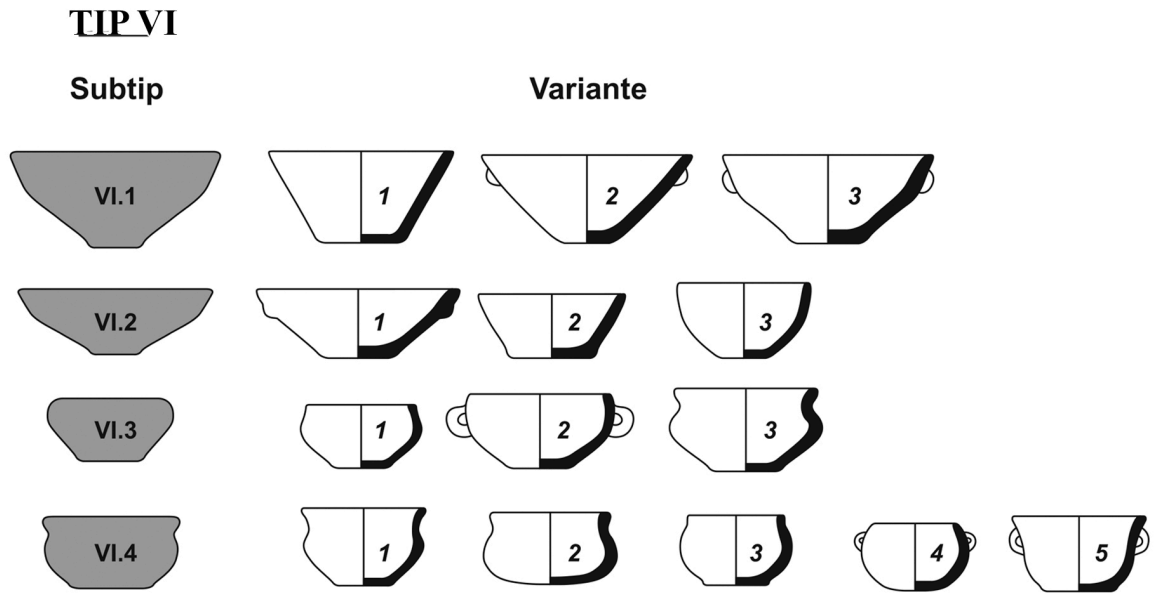

A

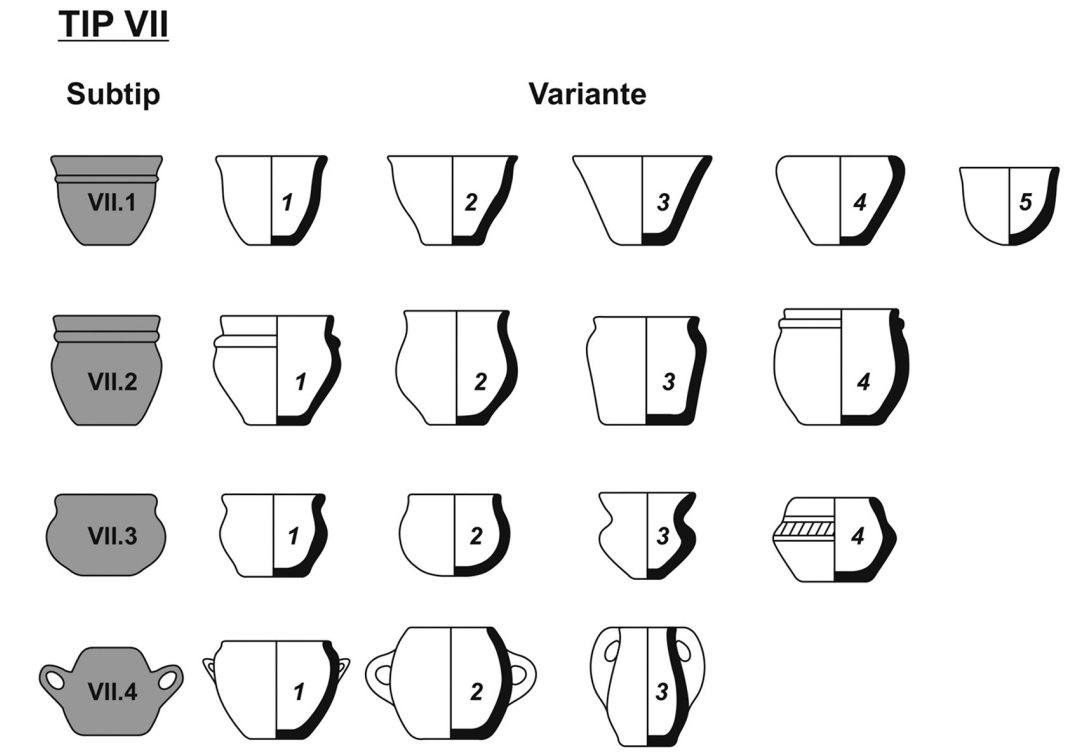

B

Fig. 93. Tipologia ceramicii. A - tipul VI (vase adânci cu deschidere mare, străchini, castroane); B - tipul VII (vase medii cu corp ușor profilat, oale).

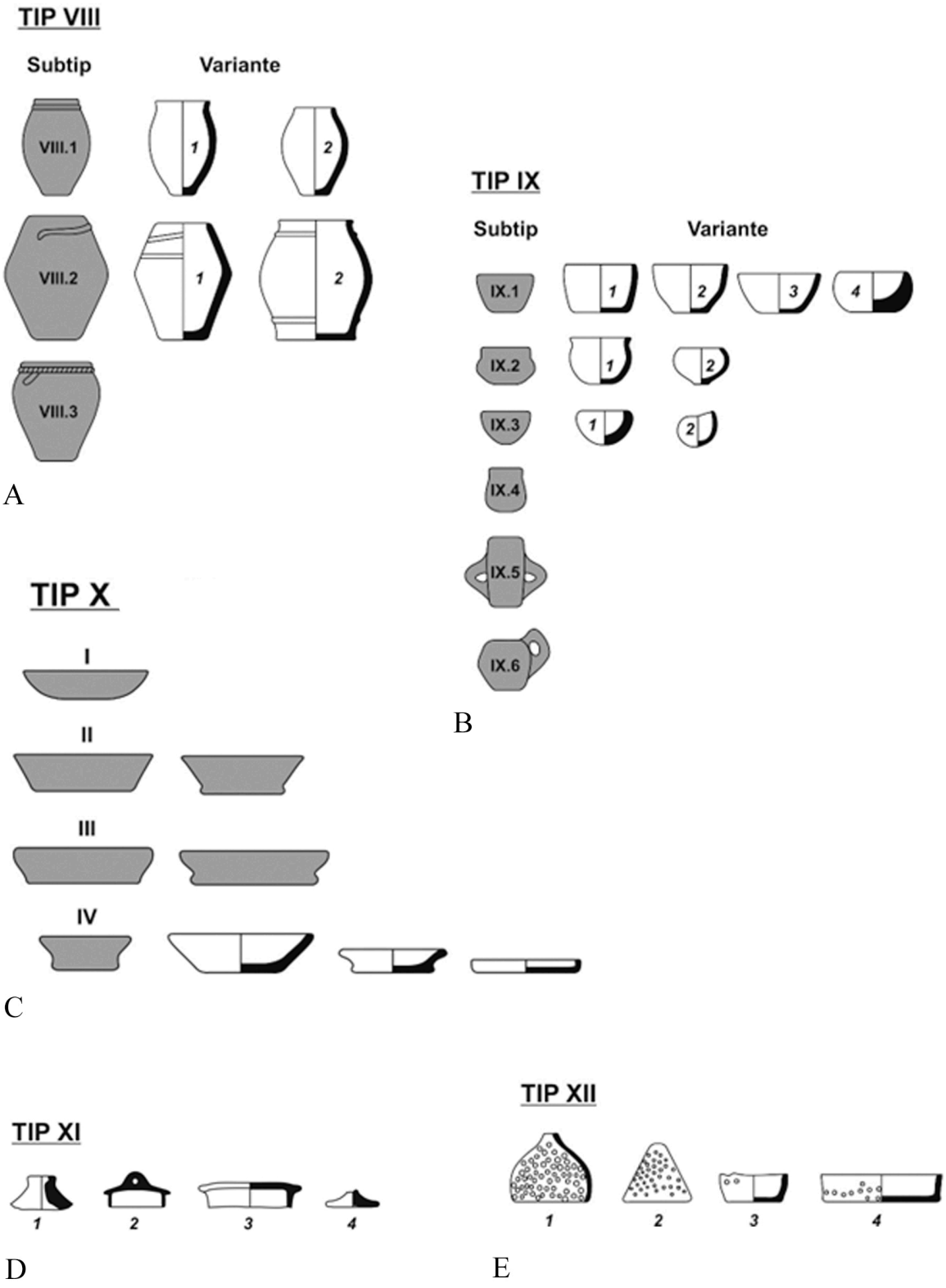

Fig. 94. Tipologia ceramicii. A - tipul VIII (vase de provizii); B - tipul IX (vase miniaturale); C- tipul X (tigăi); D - tipul XI (capace); E - tipul XII (strecurători).

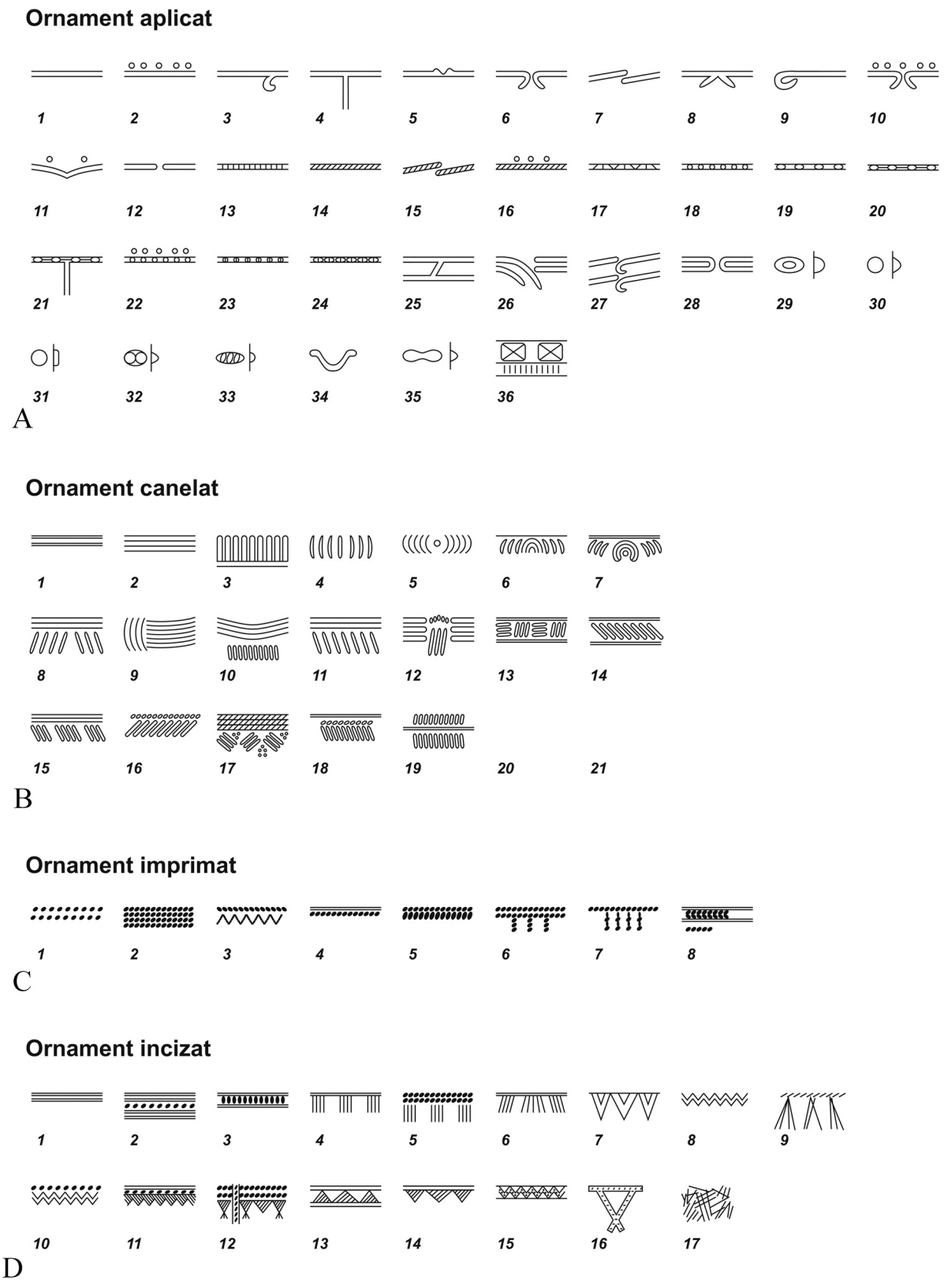

Fig. 95. Elemente decorative. A - ornament aplicat; B - ornament canelat; C- ornament imprimat; D - ornament incizat.

Fig. 96. Vase de Tipul I. 1-2,4 - Ostrivec'; 3 - Dobric; 5 - Gârbovăţ; 6 - Simioneşti; 7 - Poiana; 8 - Truşeşti; 9 - Tăvădăreşti (1-2,4 - după Балагурі 1985; 3, 5-9 - după Florescu 1991). Cultura Noua. Scări diferite.

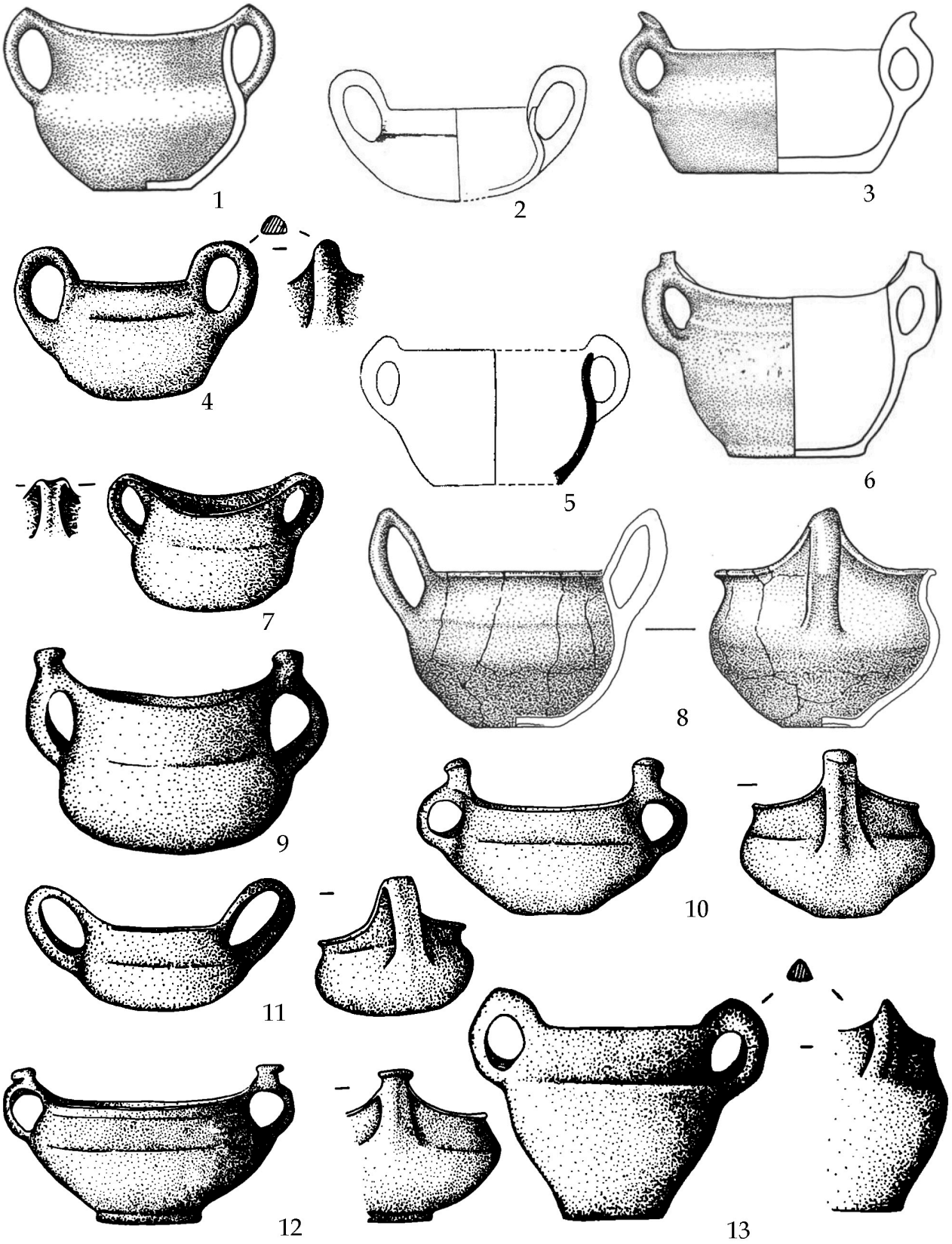

Fig. 97. Vase de Tipul I. 1 - Costeşti; 2 - Tutracan; 3 - Slobozia-Şirăuţi; 4 - Căscioarele; 5 - Čikalivka; 6 - Calfa; 7 - Lăţeşti; 8 - Cialîc; 9 - Lichitişeni; 10-12 - Feldioara; 12 - Sibiu. (1, 3, 5, 8 – după Sava 2014; 2 - după Alexandrov et al. 1998; 4, 7, 9-13 - după Florescu 1991; 5 - după Шарафутдинова 1964). 1, 3, 7, 9-13 - cultura Noua; 2, 4 - cultura Coslogeni, 5-6, 8 - cultura Sabatinovka. Scări diferite.

Fig. 98. Vase de Tipul I, foto, 1-3 (torţi), 4-13 (vase). 1-3 - Odaia-Miciurin; 4, 8 - Ceacu; 5-6 - Durankulak; 7, 9-11, 13 - Doina; 12 - Piatra-Neamţ. (1-3 după Sava, Kaiser, 2011; 4, 8 - după Bolohan 2016; 5-6 - după Тодорова и др. 2011; 7, 9-13 - după Diaconu 2014a). 1-3, 7, 9 -13 - cultura Noua; 4-6, 8 - cultura Coslogeni. Scări diferite.

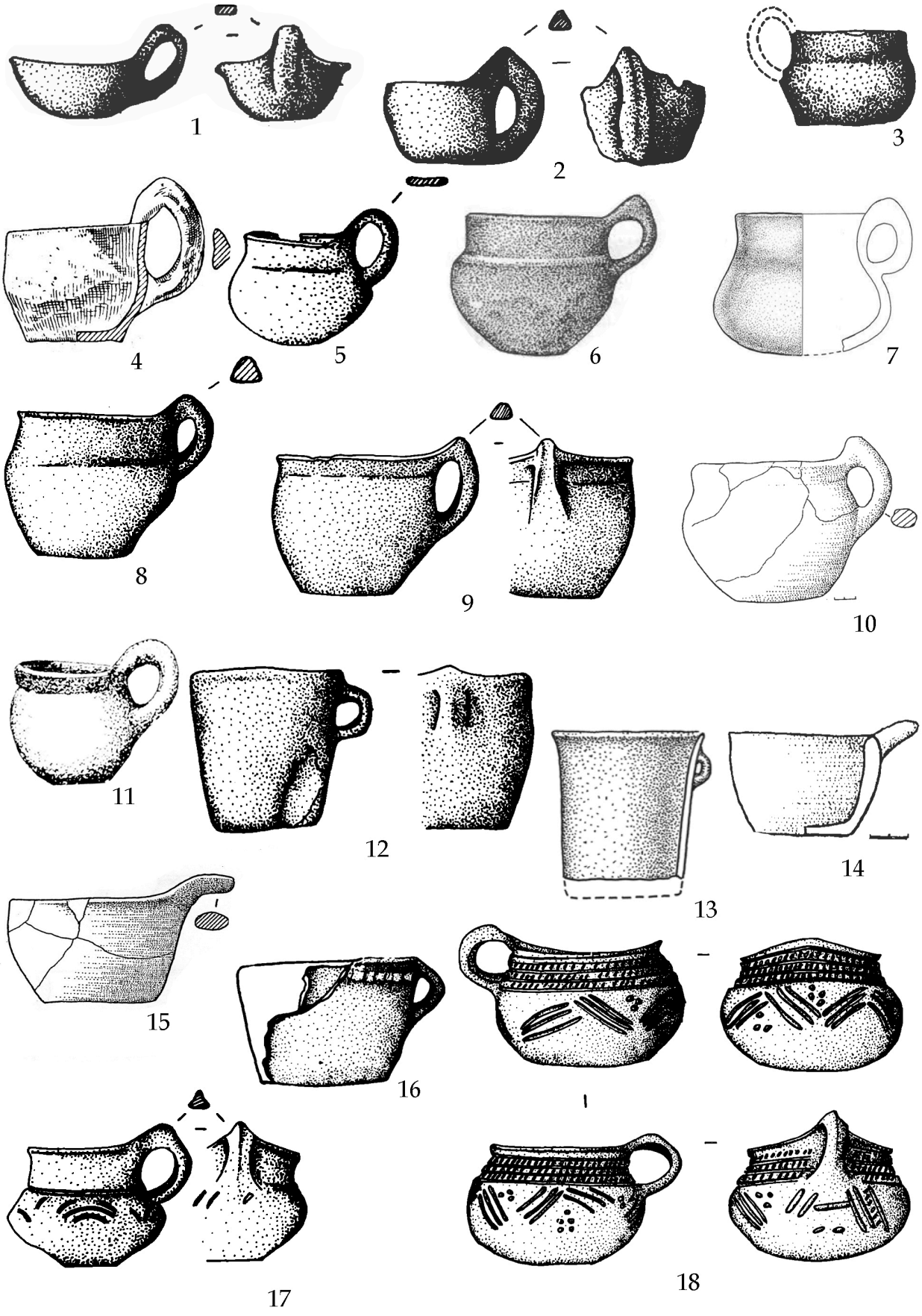

Fig. 99. Vase de Tipul II. 1, 18 - Gârbovăţ; 2 - Lupeşti; 3 - Simioneşti; 4 - Mahala; 4 - Valea Lupului; 6 - Ostrivec'; 7 - Cobîlea; 8 - Iclod; 9 - Brăiliţa; 10, 14-15 - Novokiïvka; 11 - Jagnilo; 12 - Bărboasa; 13 - Costeşti; 16 - Braşov; 17 - Teaca. (1-3, 5, 8, 12, 16-18 - după Florescu 1991; 4 - după Смирнова 1957; 6 - după Балагурі 1985; 7, 13 - după Sava 2014; 10, 14-15 - după Gerškovič 1999; 9, 11 - după Bolohan 2016). 1-8, 12-13, 16-18 - cultura Noua; 9, 11 - cultura Coslogeni; 10, 14-15 - cultura Sabatinovka. Scări diferite.

Fig. 100. Vase de Tipul II, foto. 1 - Budeşti; 2, 7 - Durankulak; 3-4- Radovanu; 5-6 - Truşeşti-Ţuguieta; 8 - Sarinasuf. (1, 3-4, 8 - după Bolohan 2016; 2, 7 - după Тодорова и др. 2011; 5-6 - după Diaconu 2014a). 1-4, 7-8 - cultura Coslogeni; 5-6 - cultura Noua. Scări diferite.

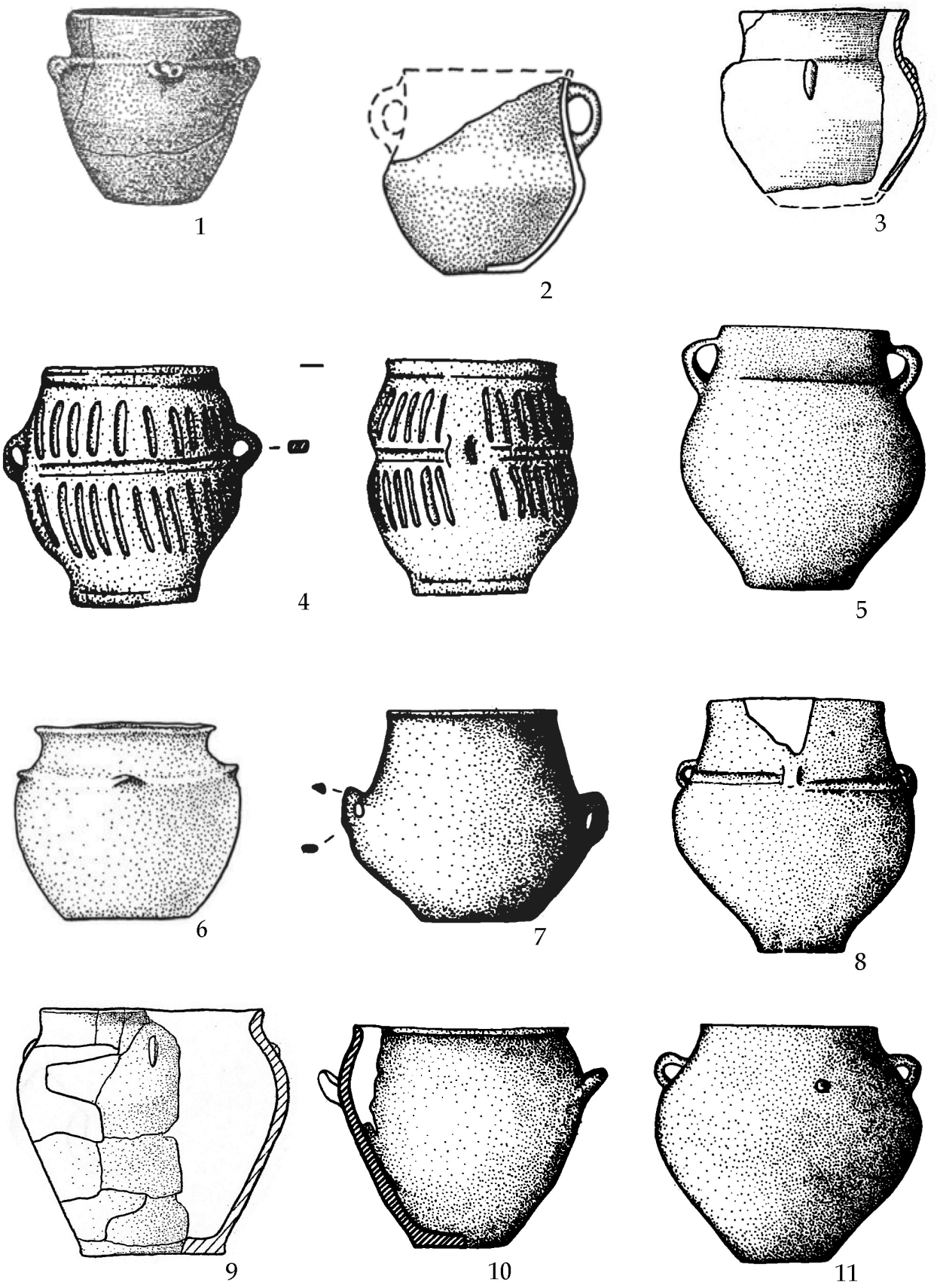

Fig. 101. Vase de Tipul III. 1 - Ostrivec'; 2 - Costeşti; 3, 9 - Čikalivka; 4 - Gârbovăţ; 5 - Lechinţa de Mureş; 6 - Tudora XII; 7 - Şuletea-Şipote; 8, 11 - Peteni; 10 - Grădiştea-Coslogeni (1 - după Балагурі 1985; 2, 6 - după Sava 2014; 3, 9 - după Герškovič 1999; 4-5, 7-8, 10-11 - după Florescu 1991). 1-2, 4 -5, 7-8, 11 - cultura Noua; 3, 6, 9 - cultura Sabatinovka; 10 - cultura Coslogeni. Scări diferite.

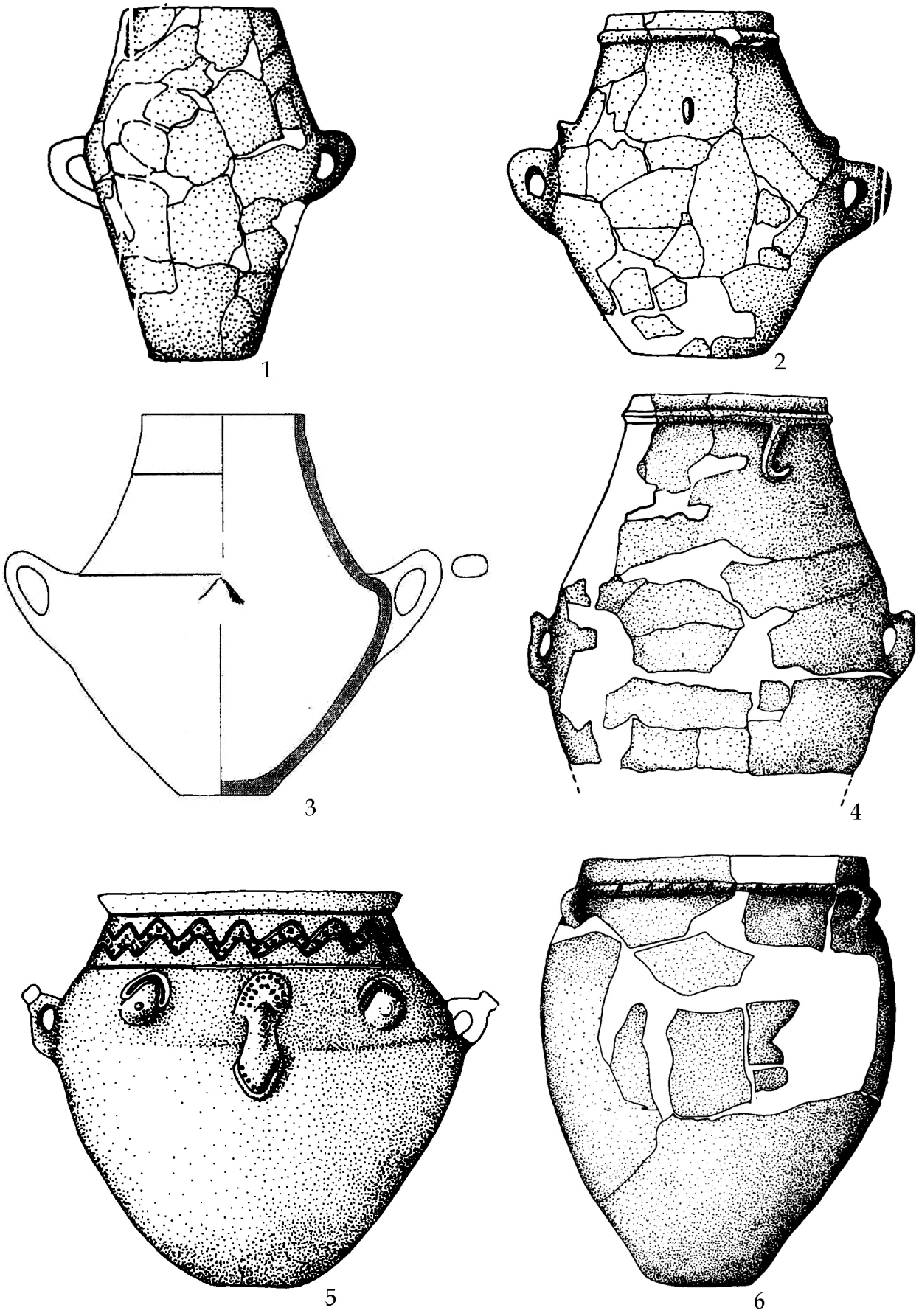

Fig. 102. Vase de Tipul IV. 1-2, 4-5 - Călăraşi-Măgureni; 3 - Tutrakan; 6 - Simioneşti. (1-2, 4-6 - după Florescu 1991; 3 - după Alexandrov et al. 1998). 1-5 - cultura Coslogeni; 6 - cultura Noua. Scări diferite.

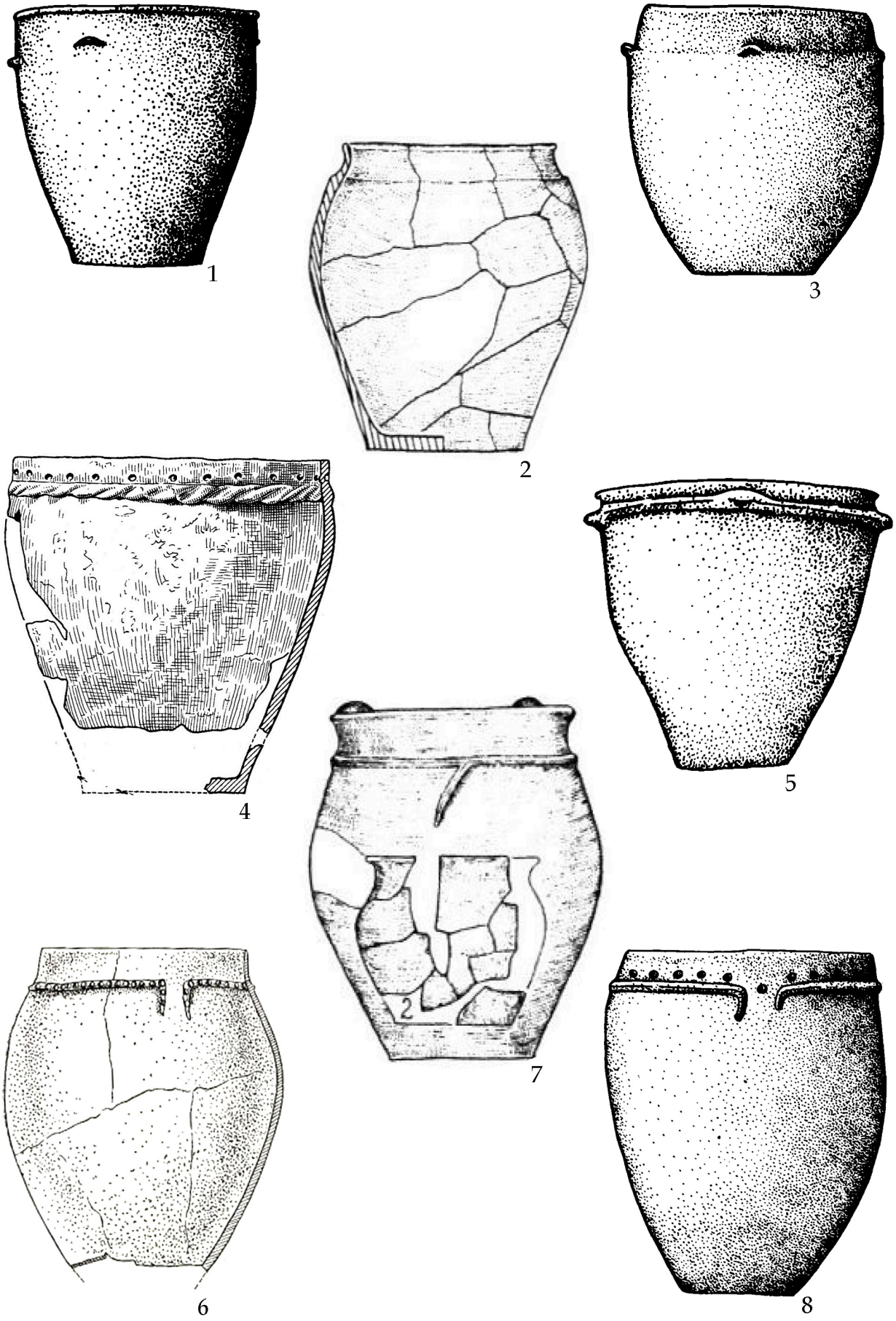

Fig. 103. Vase de Tipul V. 1 - Hărmani; 2, 7 - Baj Kijat; 3 - Rotbav; 4 - Mahala; 5 - Gârbovăţ; 6 - Bovšiv; 8 - Şcheia.(1-2, 4, 6 - după Florescu 1991; 3 - după Смирнова 1957; 5 - după Крушульницька 1976; 2, 7 - Колотухин 2003). 1, 3, 4-6, 8 - cultura Noua; 2, 7 - cultura Sabatinovka. Scări diferite.

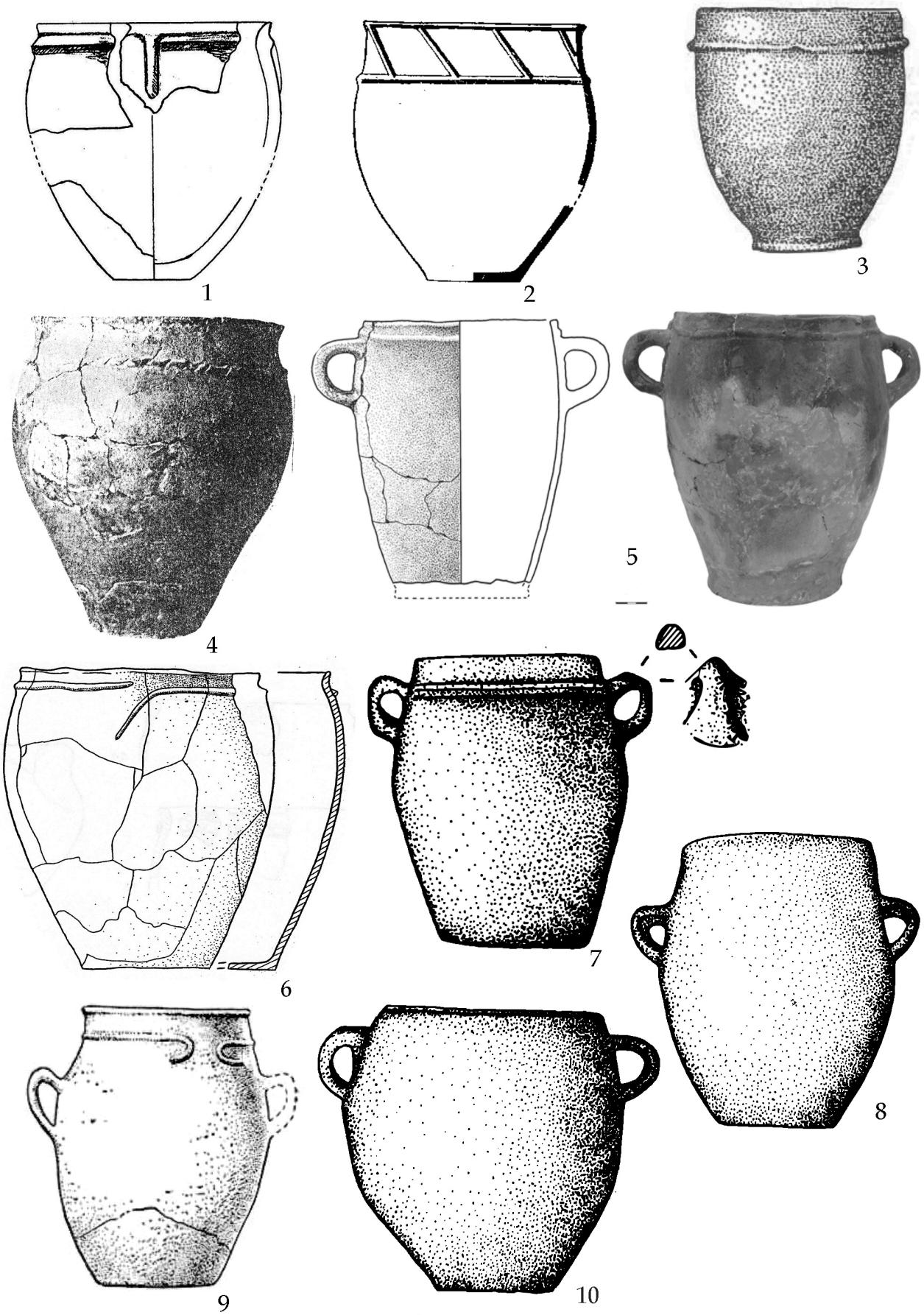

Fig. 104. Vase de Tipul V. 1 - Tutrakan; 2 - Čikalivka; 3 - Ostrivec'; 4 - Ulmu; 5 - Odaia-Miciurin; 6 - Novokiïvka; 7 - Truşeşti; 8 - Feldioara; 9 - Ghindeşti VI; 10 - Nicoleni (1 - după Alexandrov et al. 1998; 2 - după Шарафутдинова 1964; 3 - după Балагурі 1985; 4 - după Романовская 1964; 5 - după Sava 2014; 6 - după Gerškovič 1999; 7-8, 10 - după Florescu 1991; 9 - după Мелюкова 1961). 1 - cultura Coslogeni; 2, 4 - cultura Sabatinovka; 3, 5-8 - cultura Noua. Scări diferite.

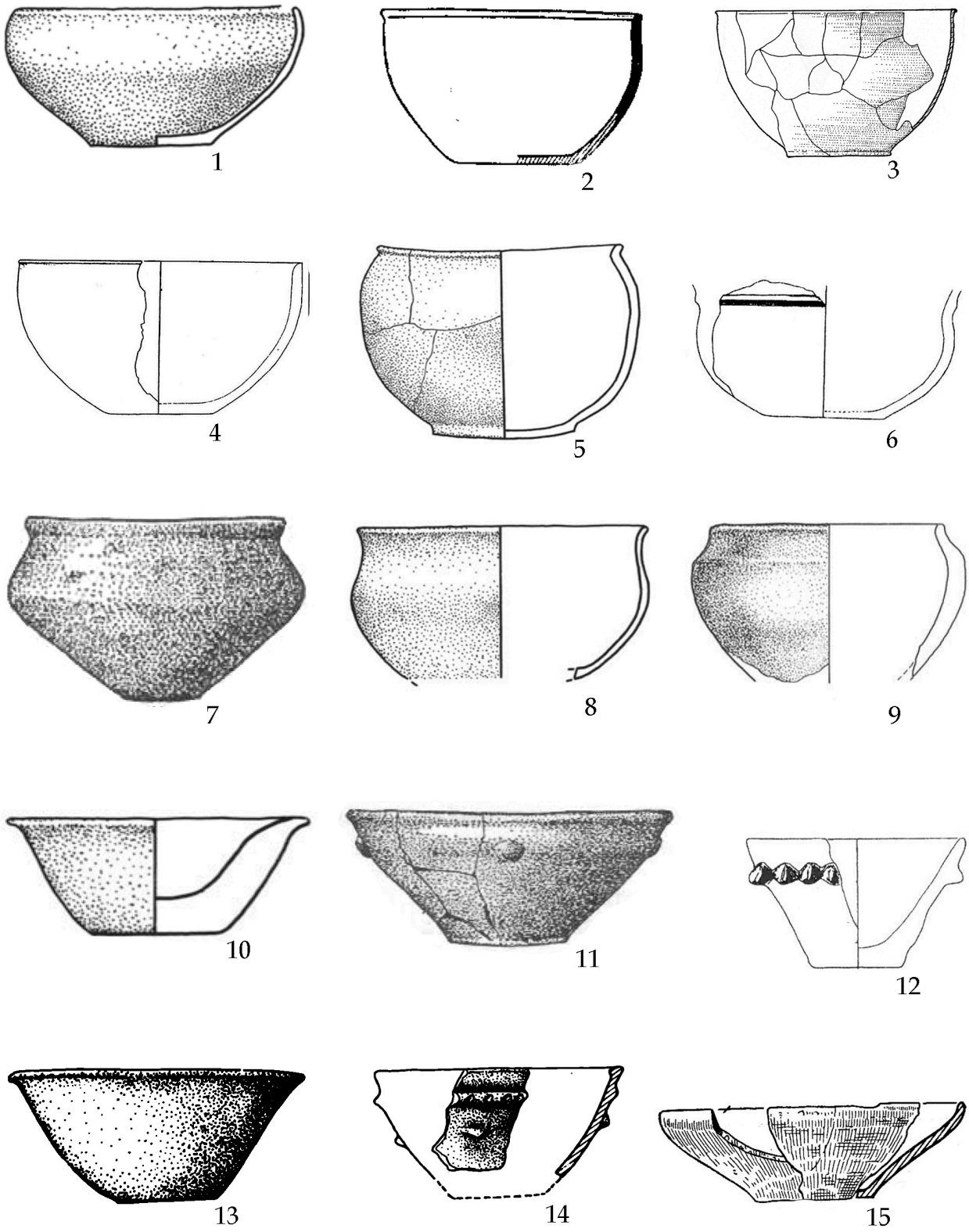

Fig. 105. Vase de Tipul VI. 1 - Costeşti; 2 - Čikalivka; 3 - Novokiïvka; 4, 6, 12 - Tutrakan; 5 - Calfa; 7, 11 - Ostrivec'; 8, 10 - Petruşeni III; 9 - Cobîlea; 13-14- Bărboasa; 15 - Mahala (1, 5, 8-10 - după Sava 2014; 2 - după Шарафутдинова 1964; 3 - după Gerškovič 1999; 4, 6, 12 – după Alexandrov et al. 1998; 7, 11 - după Балагурі 1985; 13-14 - după Florescu 1991; 15 - după Смирнова 1957). 1,7-11, 13-15 - cultura Noua; 2-3, 5 - cultura Sabatinovka; 4, 6, 12 - cultura Coslogeni. Scări diferite.

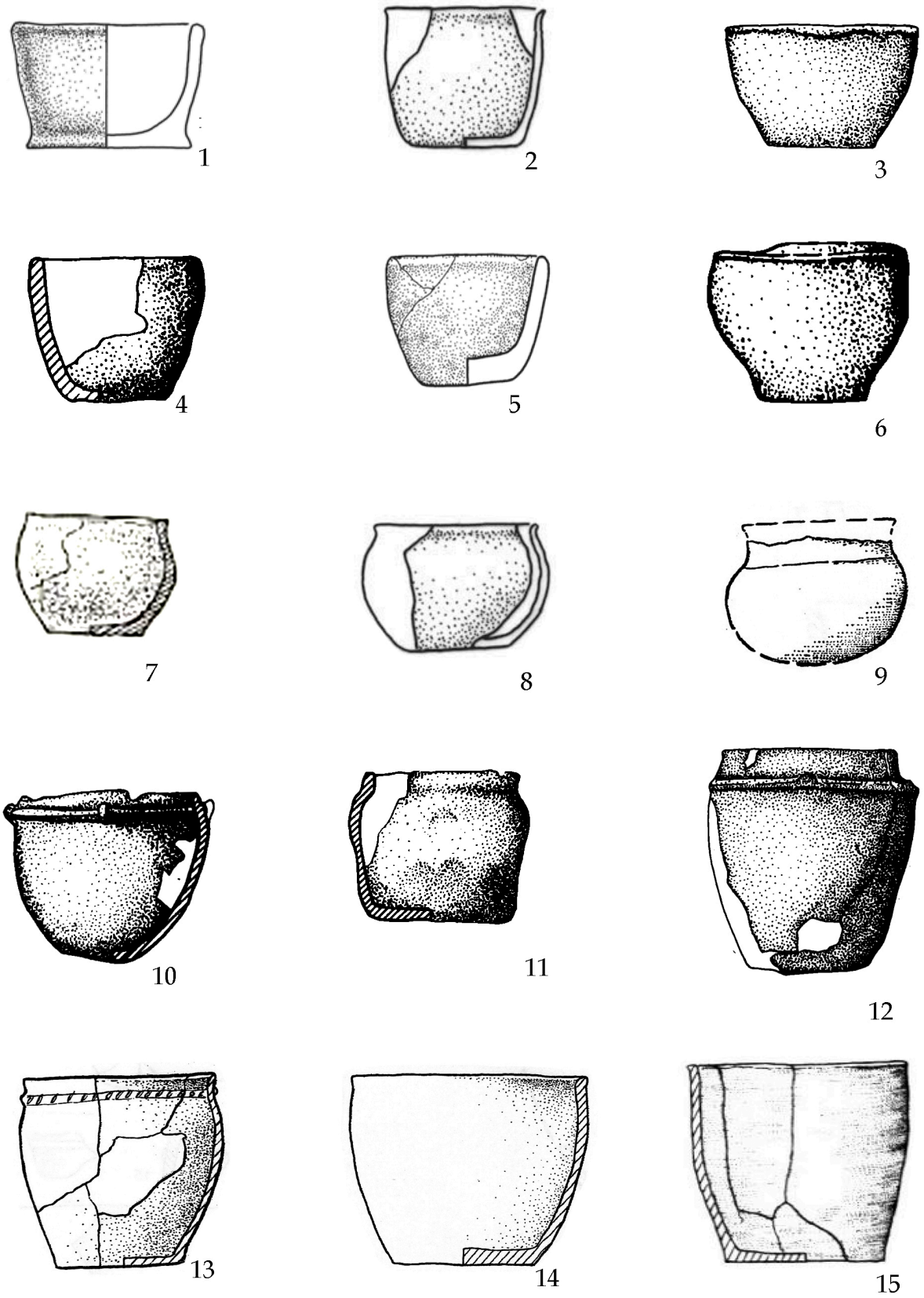

Fig. 106. Vase de Tipul VII. 1 - Mereni II; 2, 8 - Ghindeşti VI; 3 - Bărboasa; 4 - Sebeş; 5 - Tomai; 6 - Braşov; 7 - Bovšiv; 9 - Uşkalka; 10 - Grădişte-Coslogeni; 11 - Căscioarele; 12 - Ceacu; 13-14 - Novokiïvka; 15 - Burun Ali (1-2, 5, 8 - după Sava 2014; 3-4, 6, 10-12 - după Florescu 1991; 7 - după Крушельницька 1976; 9 , 13-14 - după Gerškovič 1999; 15 - după Колотухин 2003). 1, 5, 9,13-14 - cultura Sabatinovka; 2-4, 6-8, 12, 15 - cultura Noua; 10-11 - cultura Coslogeni. Scări diferite.

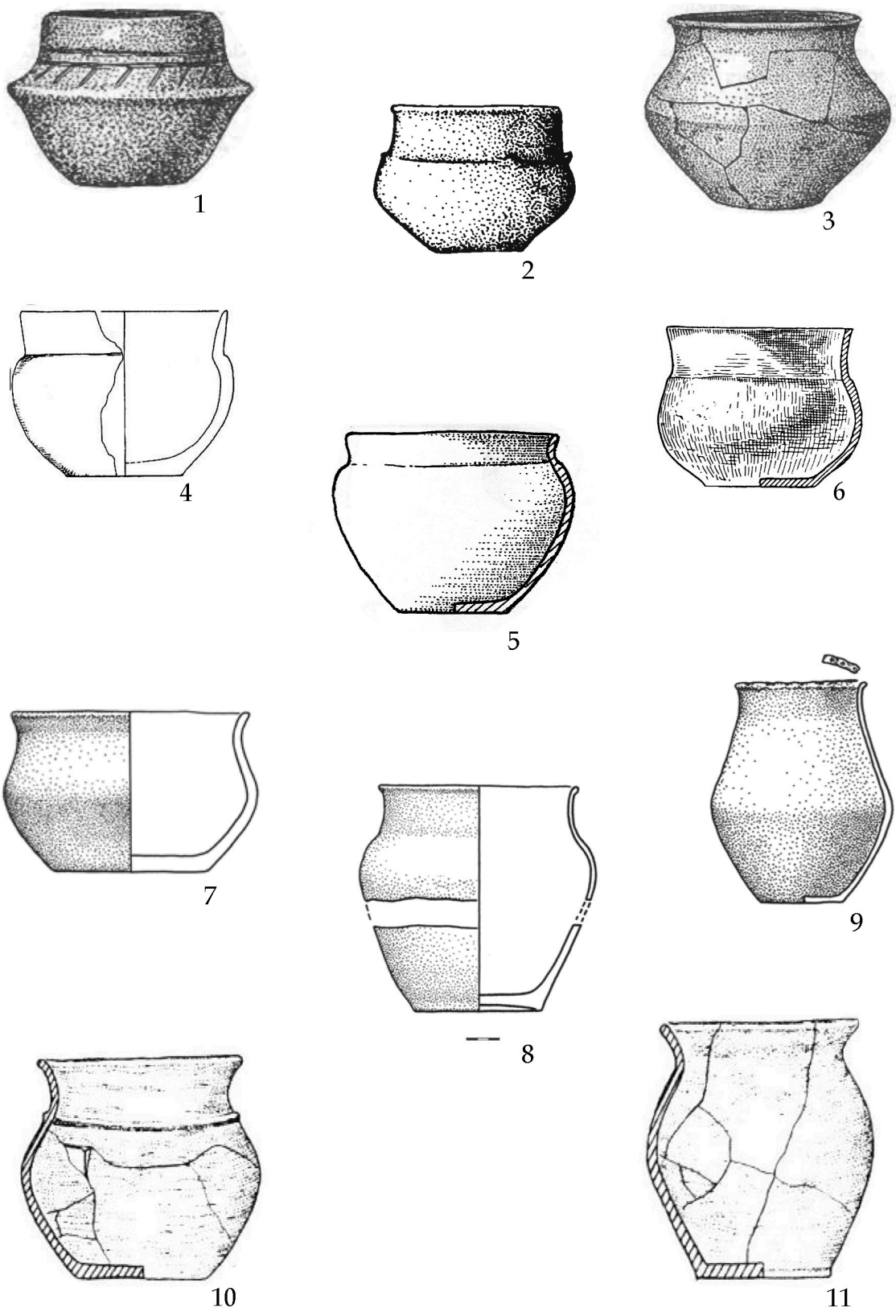

Fig. 107. Vase de Tipul VII. 1, 3 - Ostrivec'; 2 - Movila Ruptă; 4 - Tutrakan; 5 - Novokiïvka; 6 - Mahala; 7 - Slobozia-Şirăuţi; 8 - Tomai; 9 - Costeşti; 10-11 - Baj-Kijat (1, 3 - după Балагурі 1985; 2 - după Florescu 1991; 4 - după Alexandrov et al. 1998; 5 - după Gerškovič 1999; 6 - după Смирнова 1957; 7, 8-9 - după Sava 2014; 10-11 - după Колотухин 2003). 1-3, 6-7, 9 - cultura Noua; 4 - cultura Coslogeni; 5, 8, 10-11 - cultura Sabatinovka. Scări diferite.

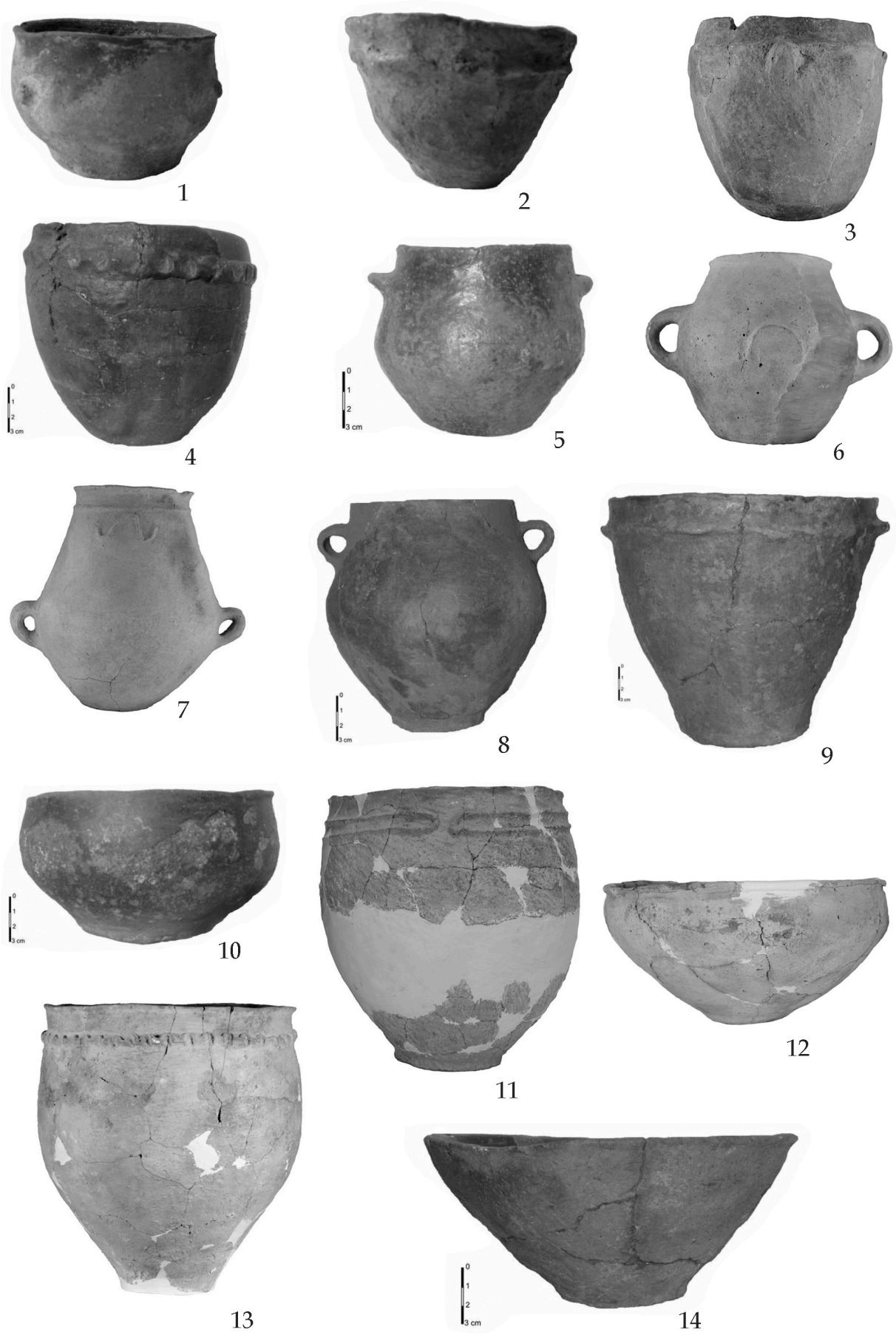

Fig. 108. Vase de Tipurile III-VII, foto. 1-2 - Truşeşti-Ţuguieta; 3 - Ceacu; 4, 9, 14 - Piatra-Neamţ; 5, 8 - Doina; 6 - Călăraşi; 7, 11 - Stelnica-Grădiştea Mare; 10 - Davideni; 12 - Slobozia-Nouă, 13 - Târguşor-Grădina. (1-2, 4,-5, 8-10, 14 - după Diaconu 2014a; 3, 6-7, 11-13 - după Bolohan 2016). 1-2, 4,-5, 8-10, 14 - cultura Noua; 3, 6-7, 11-13 - cultura Coslogeni. Scări diferite.

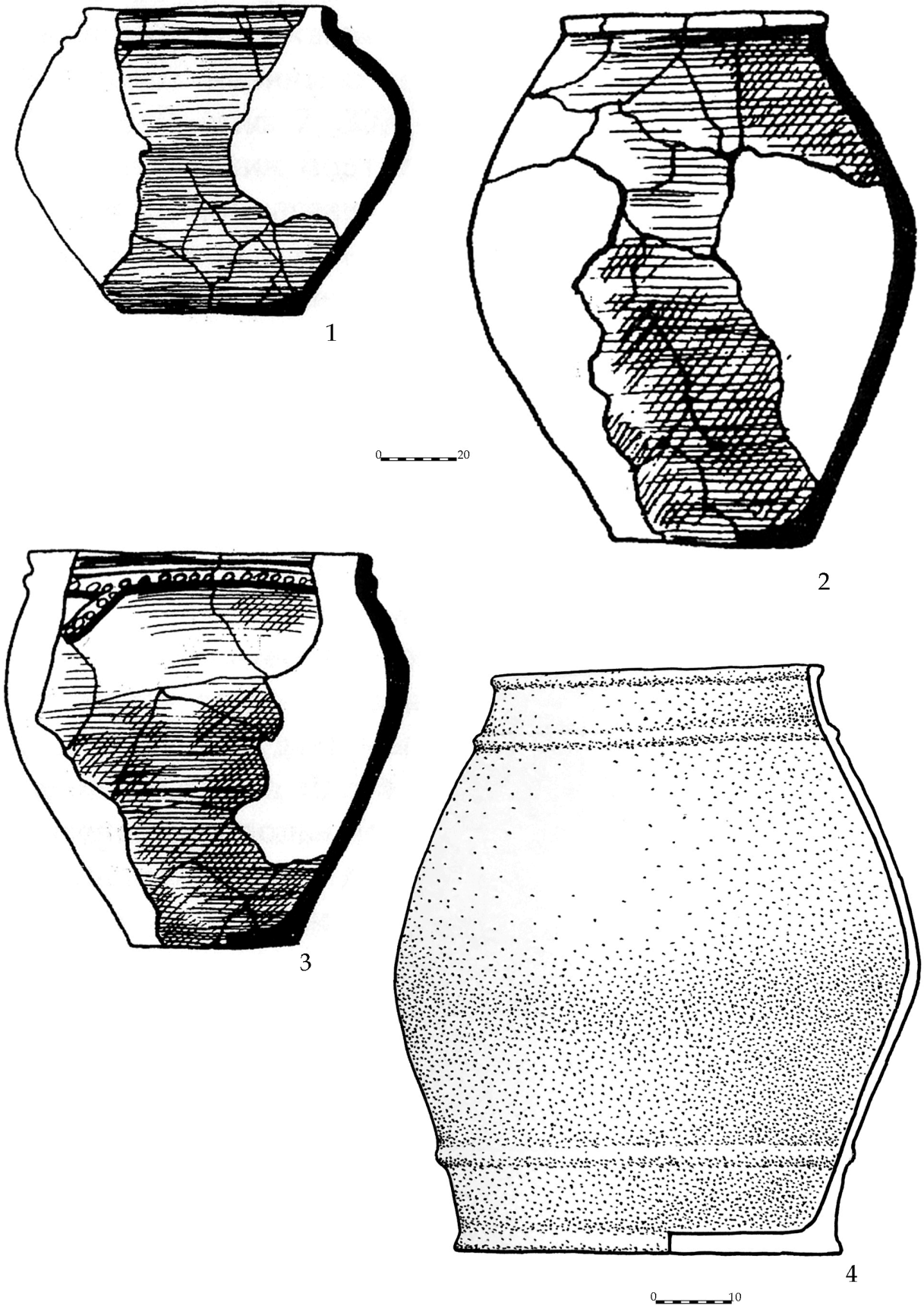

Fig. 109. Vase de Tipul VIII. 1-3 - Novoselica; 4 - Taraclia-Gaidabul (1-3 - după Тощев, Черняков 1986; 4 - inedit). Cultura Sabatinovka.

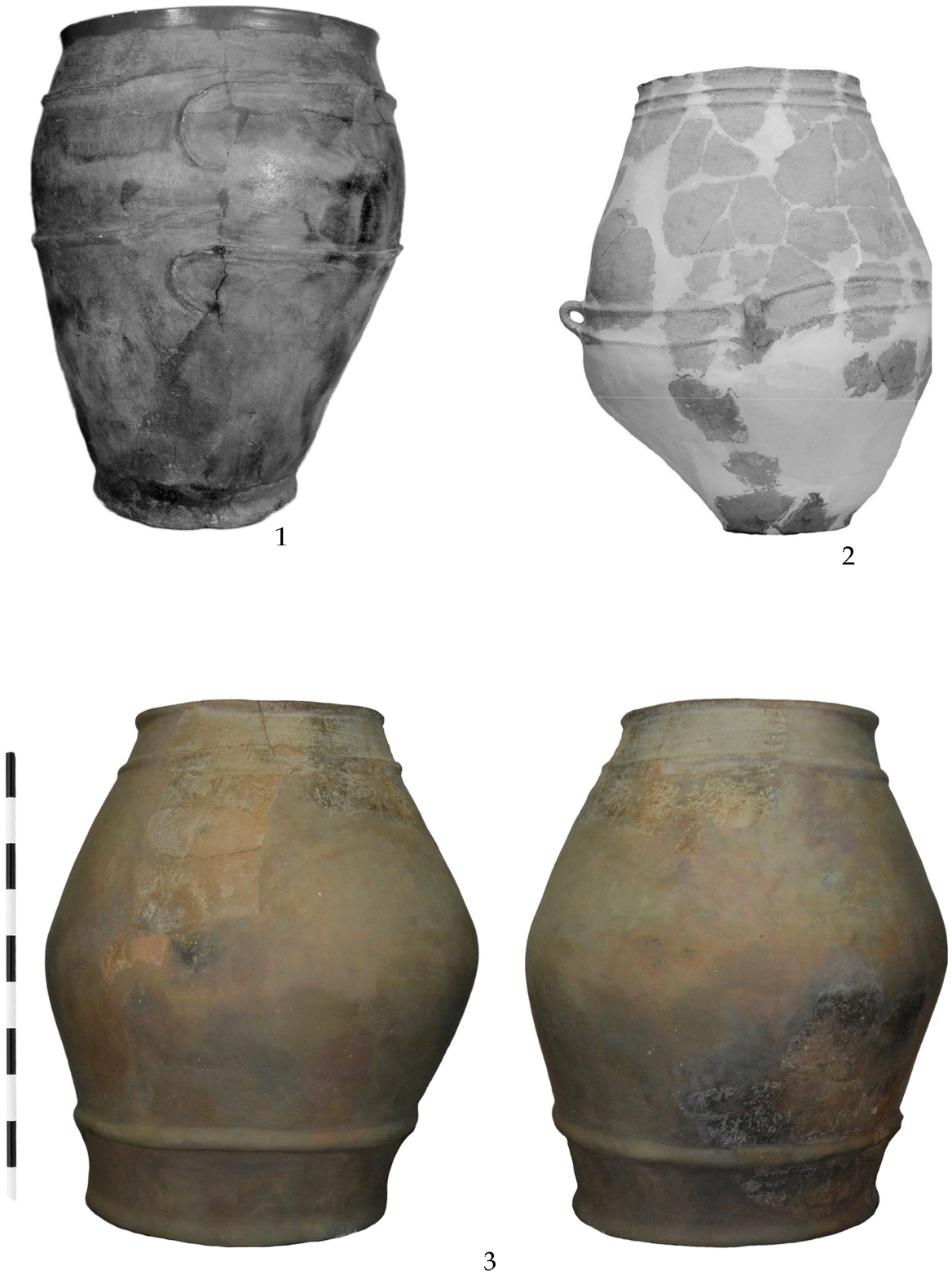

Fig. 110. Vase de tipul VIII, foto. 1 - Grădina; 2 - Stelnica-Grădiştea Mare; 3 - Cazaclia II. (1- 2 - după Bolohan 2016; 3 - inedit). 1-2 - cultura Coslogeni; 3 - cultura Sabatinovka. Scări diferite.

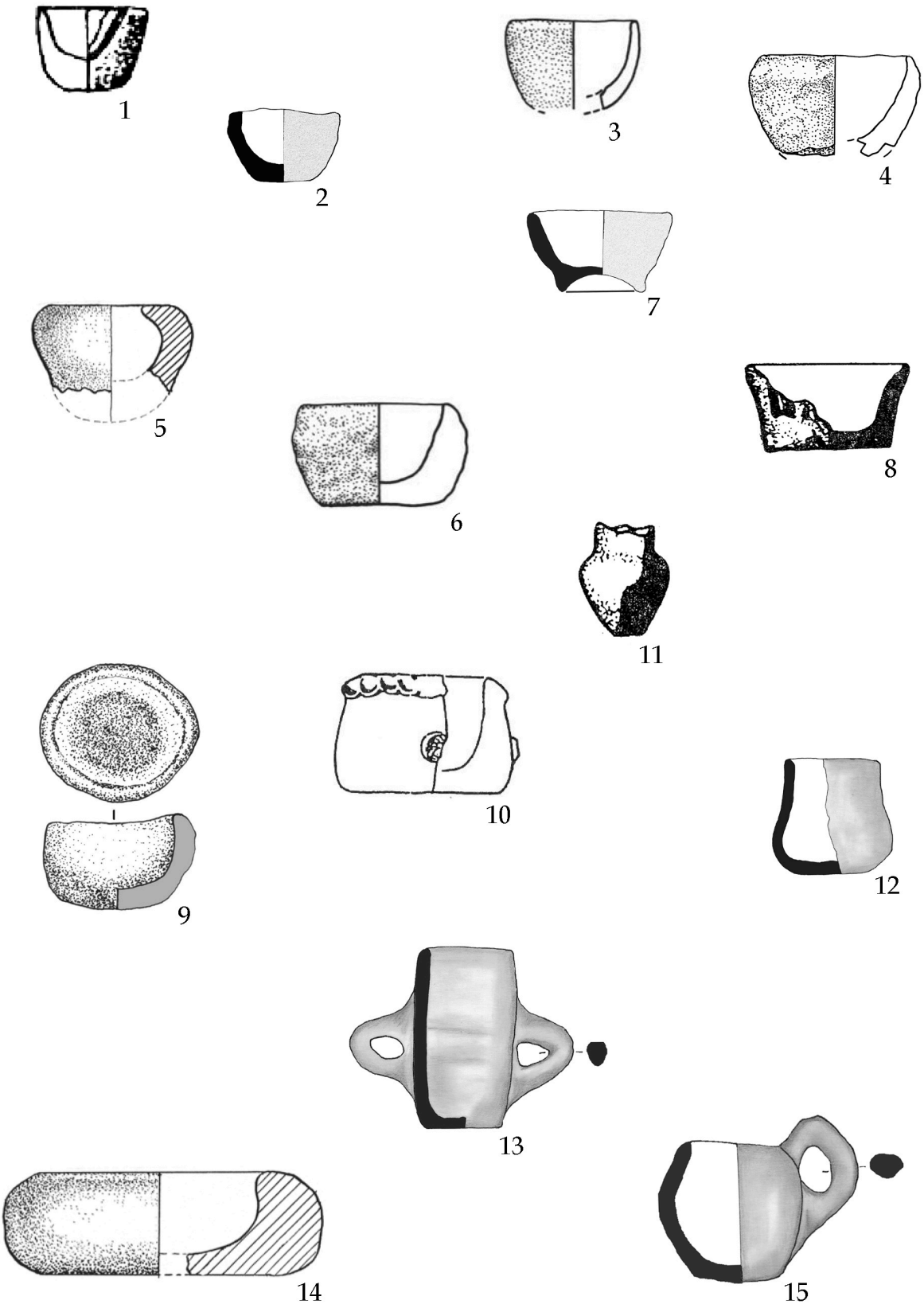

Fig. 111. Vase de tipul IX. 1 - Lugovoe; 2 - Vărăşti; 3, 6 - Petruşeni III; 4 - Taraclia-Gaidabul; 5, 14 - Cobîlea; 7, 12, 15 - Grădiştea-Coslogeni; 8, 11 - Ostrivec'; 9 - Gârbovăţ; 10 - Tutrakan; 13 - Andolina (1 - după Колотухин 1996; 2, 7, 12-13, 15 - după Bolohan 2016; 4 - inedit; 5-6, 14 - după Sava 2014; 8, 11 - după Балагурі 1968; 9 - după Diaconu, Alexa 2016; 10 - după Alexandrov et al. 1998). 1, 4 - cultura Sabatinovka; 2, 7, 10, 12-13, 15 – cultura Coslogeni; 3, 5-6, 8-9, 11, 14 - cultura Noua. Scări diferite.

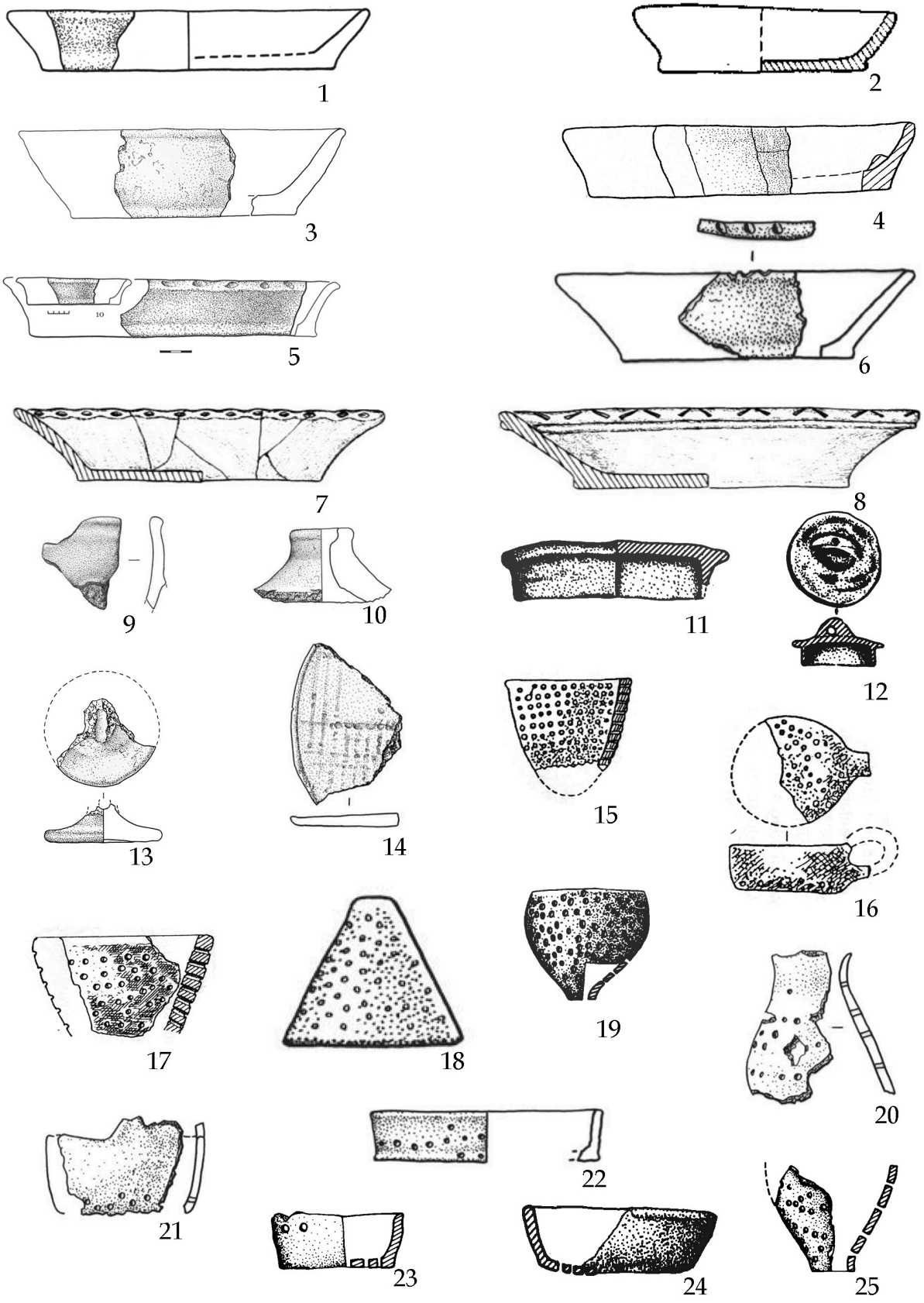

Fig. 112. Vase de tipul X (1-6), XI (7-12) şi XII (13-23). 1 - Căuşeni; 2 - Čikalivka; 3, 13 - Taraclia-Gaidabul; 4 - Uşkalka; 5 - Mereni II; 6, 14 - Tudora XII; 7-8 - Baj Kijat; 9 - Pelinia; 10 - Cuconeşti Vechi V; 11-12, 24-25 - Gârbovăţ; 15-17- Bovšiv; 18 - Slobozia-Şireuţi; 19 - Truşeşti; 20-21 - Ghindeşti VI; 22 - Petruşeni III; 23 - Simioneşti. (1, 5-6, 9-10, 14, 20-22 - după Sava 2014; 2 - după Шарафутдинова 1964; 3, 13 - inedit; 4 - după Gerškovič 1999; 7-8 - după Колотухин 2003; 11-12, 19, 23-25 - după Florescu 1991; 15-17 - după Крушельницька 2006). 1-6, 11-12 - cultura Sabatinovka; 7-10, 13-23 - cultura Noua. Scări diferite.

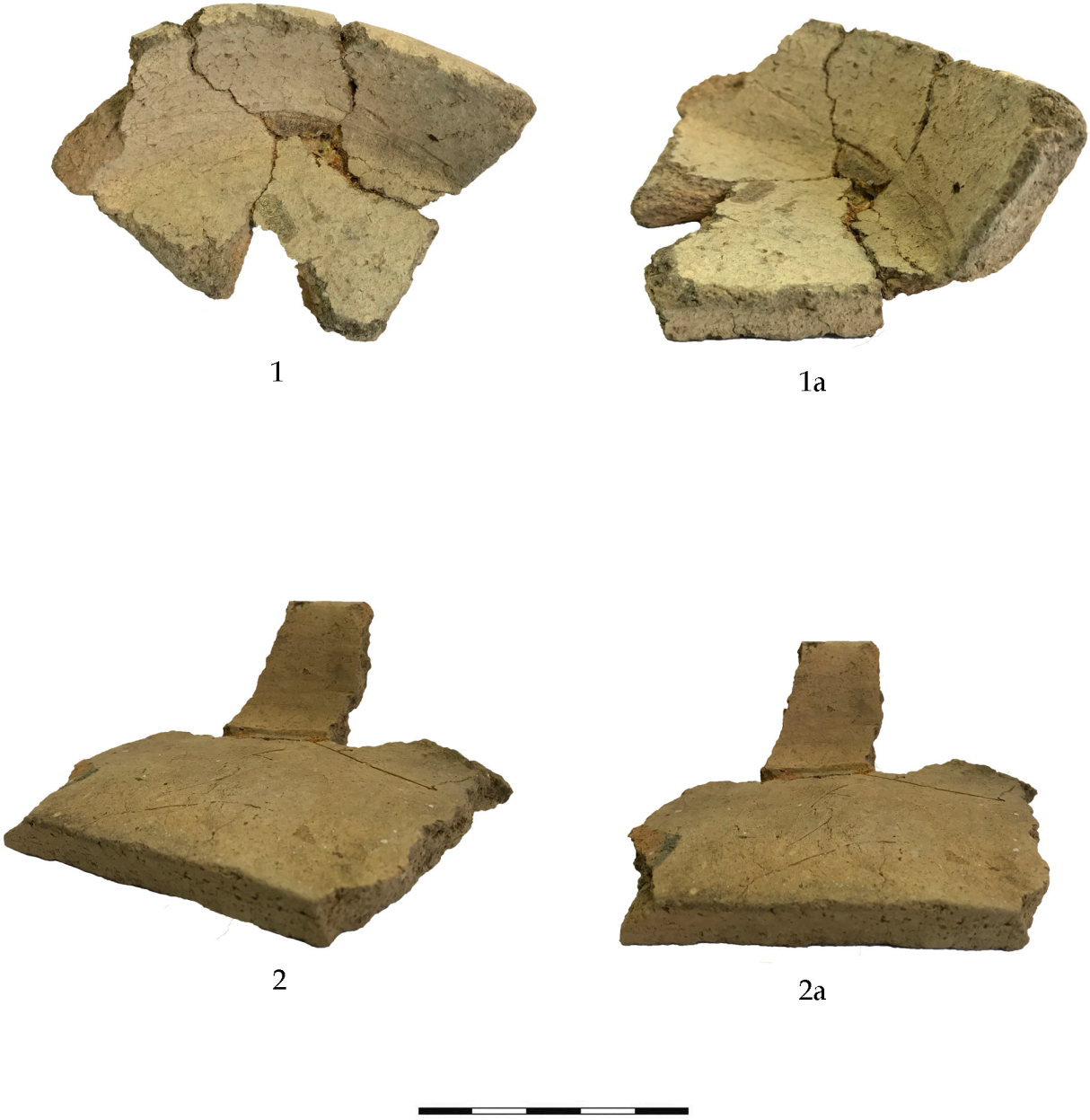

Fig. 113. Formă particulară de vas ceramic descoperit în aşezarea culturii Sabatinovka de la Taraclia-Gaidabul (inedit).

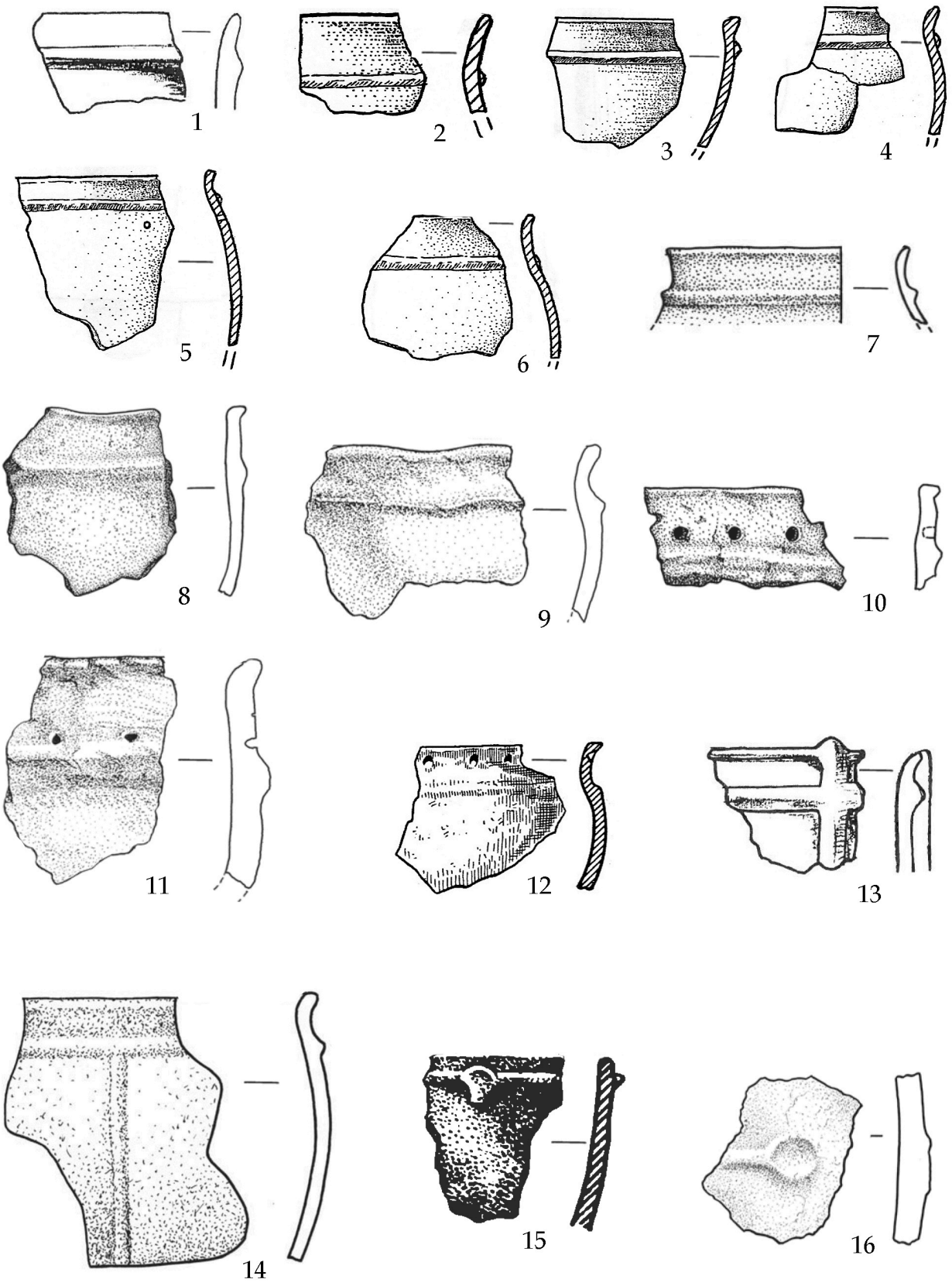

Fig. 114. Ceramică cu aplicaţii plastice. 1, 13 - Tutrakan; 2, 5 - Novokiïvka; 3 - Zlatopol; 4 - Uškalka; 6 - Berislav; 7 - Petruşeni III; 8, 10, 16 - Odaia-Miciurin; 9, 11 - Cobîlea; 12 - Mahala;14 - Căuşeni; 15 - Ulmu. (1, 13 - după Alexandrov et al. 1998; 2-6 - după Gerškovič 1999; 7-11, 14, 16 - după Sava 2014; 12 - după Смирнова 1957; 15 - după Florescu 1991). 1, 13, 15 - cultura Coslogeni; 2-6, 14 - cultura Sabatinovka; 7-12, 16 - cultura Noua. Scări diferite.

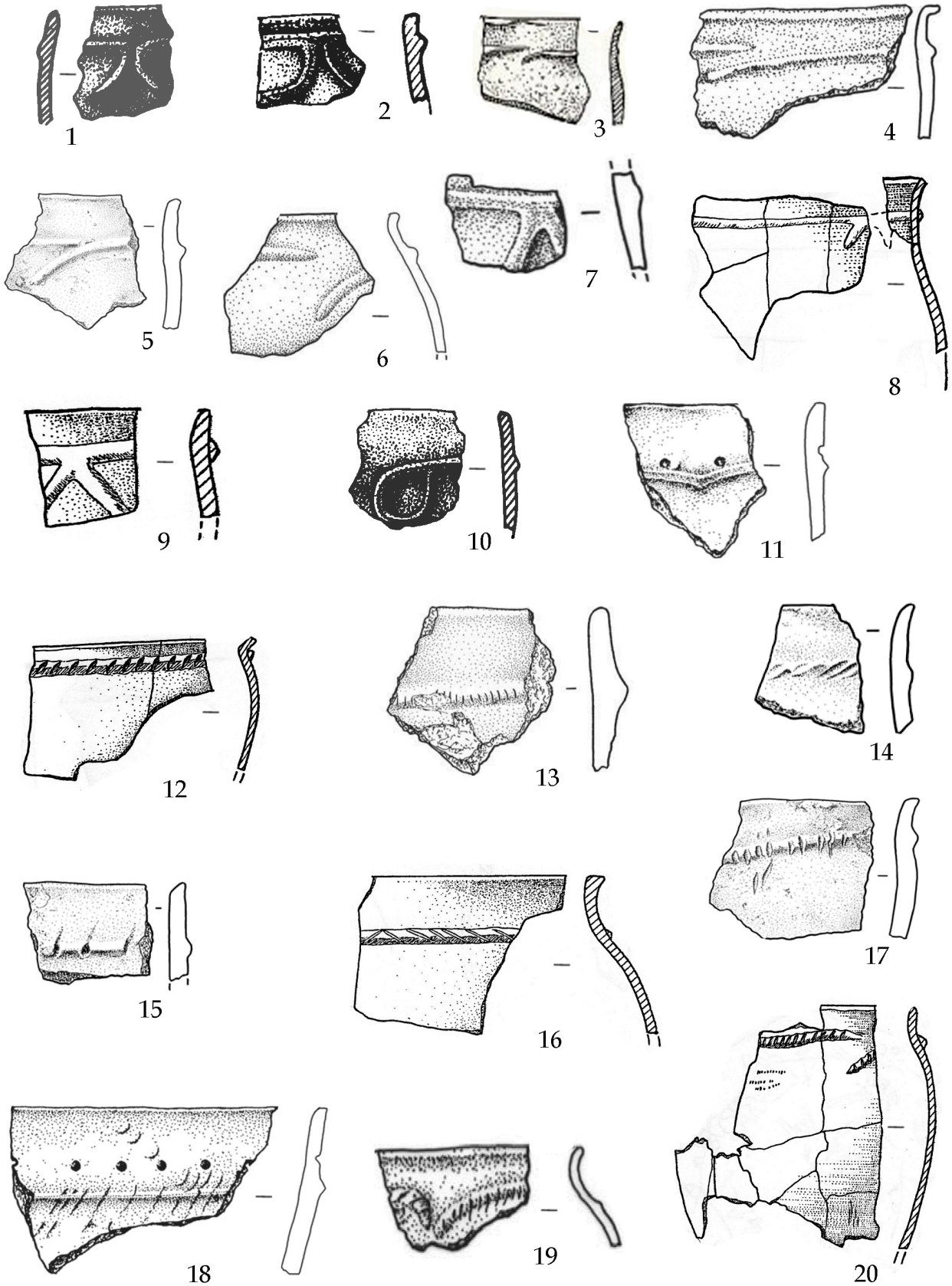

Fig. 115. Ceramică cu aplicații plastice. 1 - Ulmu; 2 - Gârbovăţ; 3 - Bovšiv; 4 - Ghindeşti VI; 5,13-16 - Odaia-Miciurin; 6 - Mereni II; 7 - Petruşeni III; 8, 20 - Novokiïvka; 9, 12 - Uškalka; 10 - Bârlad-Cărămidărie; 11, 18 - Bulboaca; 17 - Berislav; 19 - Tudora. (1-2, 10 - după Florescu 1991; 3 - după Крушельницька1976; 4-7, 11, 13-16, 18-19 - după Sava 2014; 8 - după Гершкович 1987; 9, 12, 17, 20 - după Gerškovič 1999). 1 - cultura Coslogeni; 2-4, 5, 7, 10-11, 13-16, 18 - cultura Noua; 6, 8-9, 12, 17, 19-20 - cultura Sabatinovka. Scări diferite.

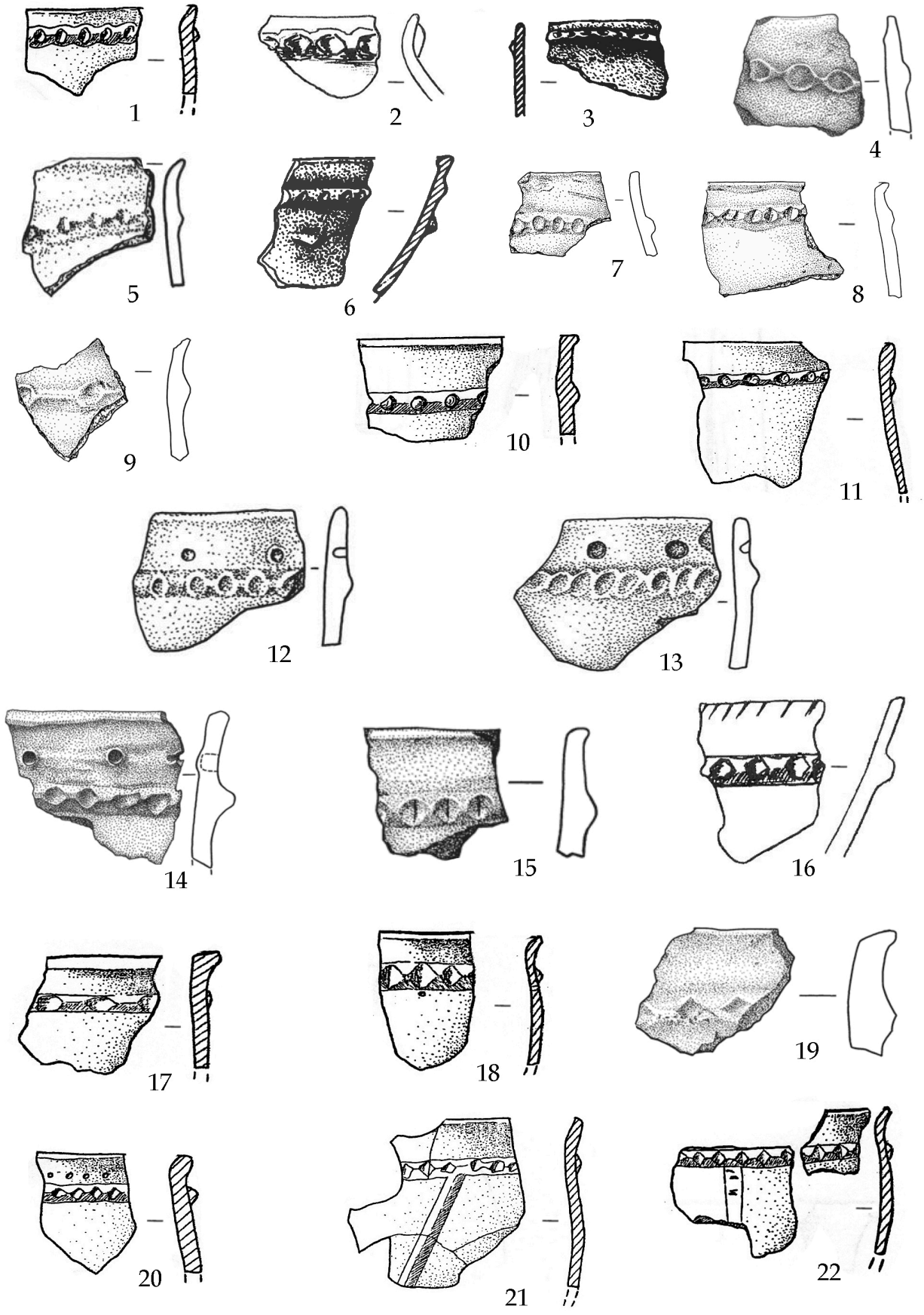

Fig. 116. Ceramică cu aplicații plastice. 1, 20-21 - Dudcani; 2, 16 - Tutrakan; 3 - Ulmu; 4, 14 - Cotiujeni; 5 - Ghindeşti VI; 6 - Bărboasa; 7-9 - Taraclia-Gaidabul; 10 - Blagovescenka; 11 - Zlatopol; 12-13 - Slobozia-Şirăuţi; 15, 19 - Odaia-Miciurin; 17 - Berislav; 18 - Uškalka; 22 - Novokiïvka (1, 10-11, 17-18, 20-22 - după Gerškovič 1999; 2, 16 - după Alexandrov et al. 1998; 3, 6 - după Florescu 1991; 4-5, 12-15, 19 - după Sava 2014; 7-9 - inedit). 1, 7-11, 17-18, 20-22 - cultura Sabatinovka; 2-3, 16 - cultura Coslogeni; 4-6, 12-15, 19 - cultura Noua. Scări diferite.

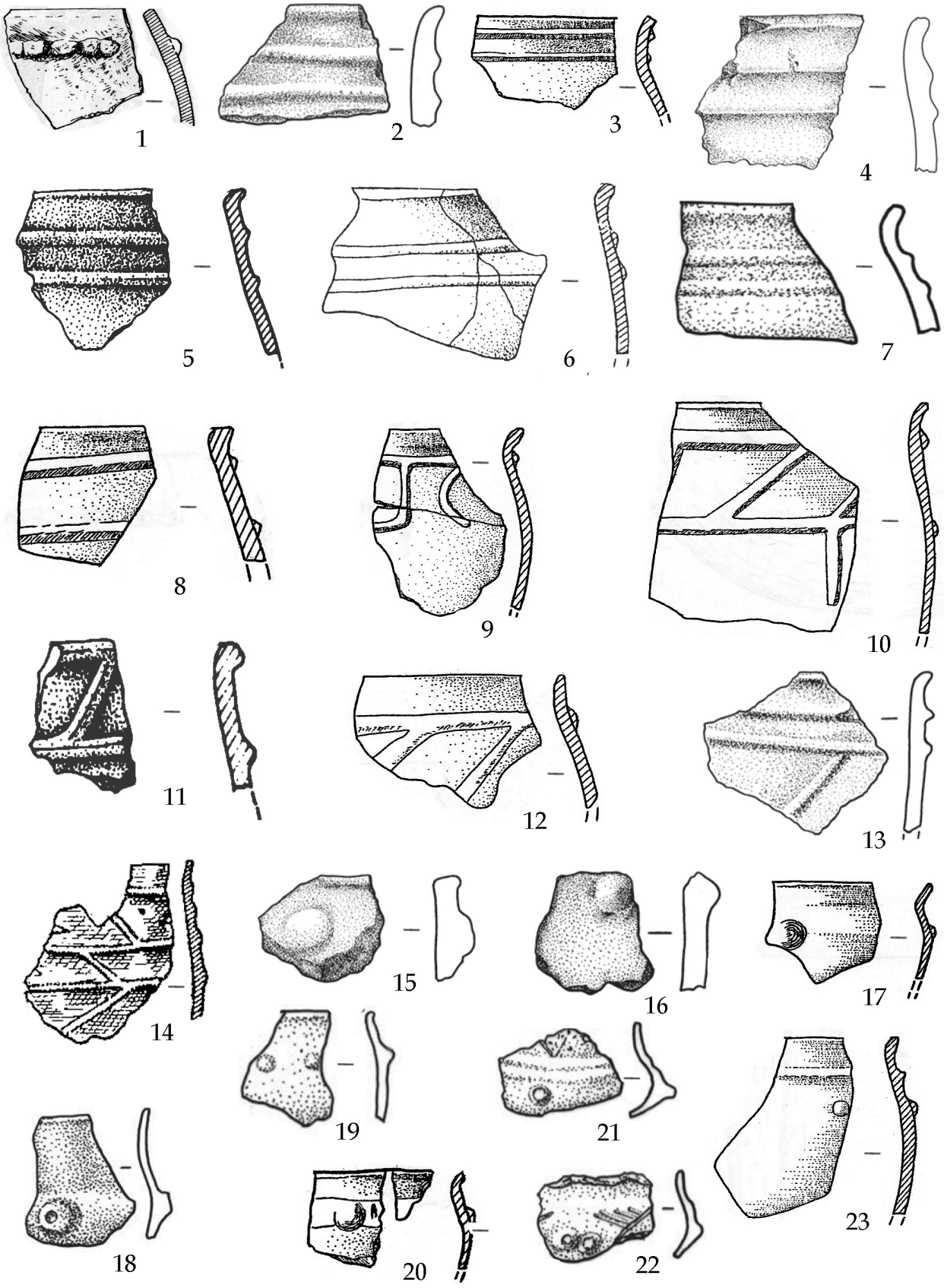

Fig. 117. Ceramică cu aplicații plastice. 1 - Bovšiv; 2, 13, 15-16 - Odaia-Miciurin; 3, 12 - Berislav; 4 - Cobîlea; 5 - Cavadineşti; 6, 20 - Novokiïvka; 7 - Căuşeni; 8 - Uškalka; 9 - Zlatopol; 10, 23 - Blagovescenka; 11 - Gârbovăţ; 14 - Čikalivka; 17 - Dudcani; 18 - Slobozia-Şirăuţi; 19 - Ghindeşti VI; 21-22 - Tudora. (1 - după Крушельницька 1976; 2, 4, 7, 13, 15-16, 18-19, 21-22 - după Sava 2014; 3, 6, 8-10, 12,17, 20, 23 - după Gerškovič 1999; 5, 11 - după Florescu 1991; 14 - după Шарафутдинова 1964). 1-2,-4-5, 11, 13, 15-16, 18-19 - cultura Noua, 3, 6-10, 12, 14, 17, 20-23 - cultura Sabatinovka. Scări diferite.

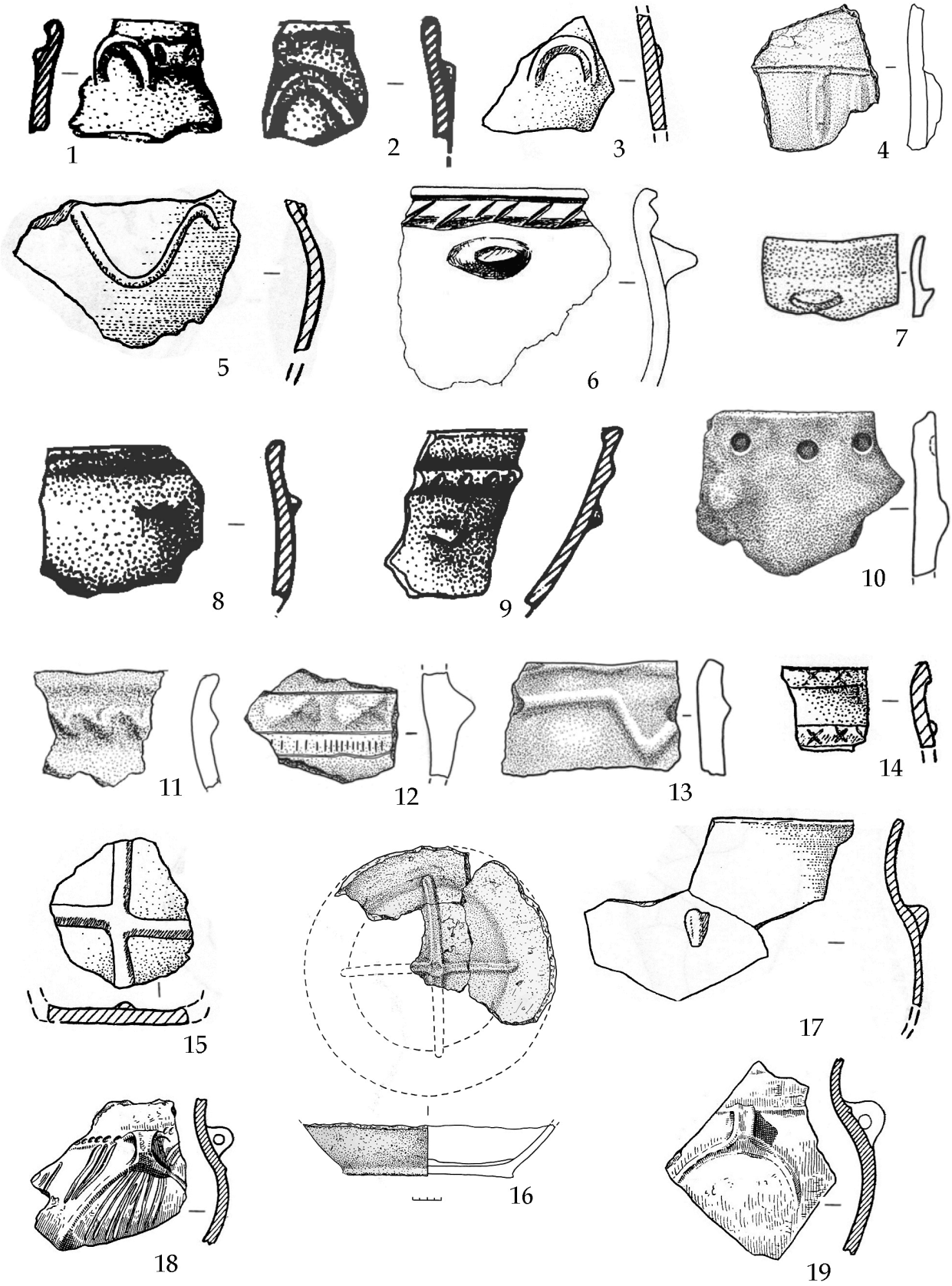

Fig. 118. Ceramică cu aplicaţii plastice. 1 - Ulmu; 2 - Vânători; 3, 5, 15, 17 - Novokiïvka; 4, 16 - Taraclia-Gaidabul; 6 - Tutrakan; 7 - Slobozia-Şirăuţi; 8-9 - Bărboasa; 10 - Cotiujeni;11 - Cobîlea; 12 - Petruşeni III; 13 - Odaia-Miciurin; 14 - Uškalka; 18-19 - Mahala. (1-2, 8-9 - după Florescu 1991; 3, 14-15, 17 - după Gerškovič 1999; 4, 16 - inedit; 5 - după Гершкович 1987; 6 - după Alexandrov et al. 1998; 7, 10, 11-13; 18-19 - după Смирнова 1957). 1, 6 - cultura Coslogeni; 2, 7-13, 18-19 - cultura Noua; 3-6, 14-17 - cultura Sabatinovka. Scări diferite.

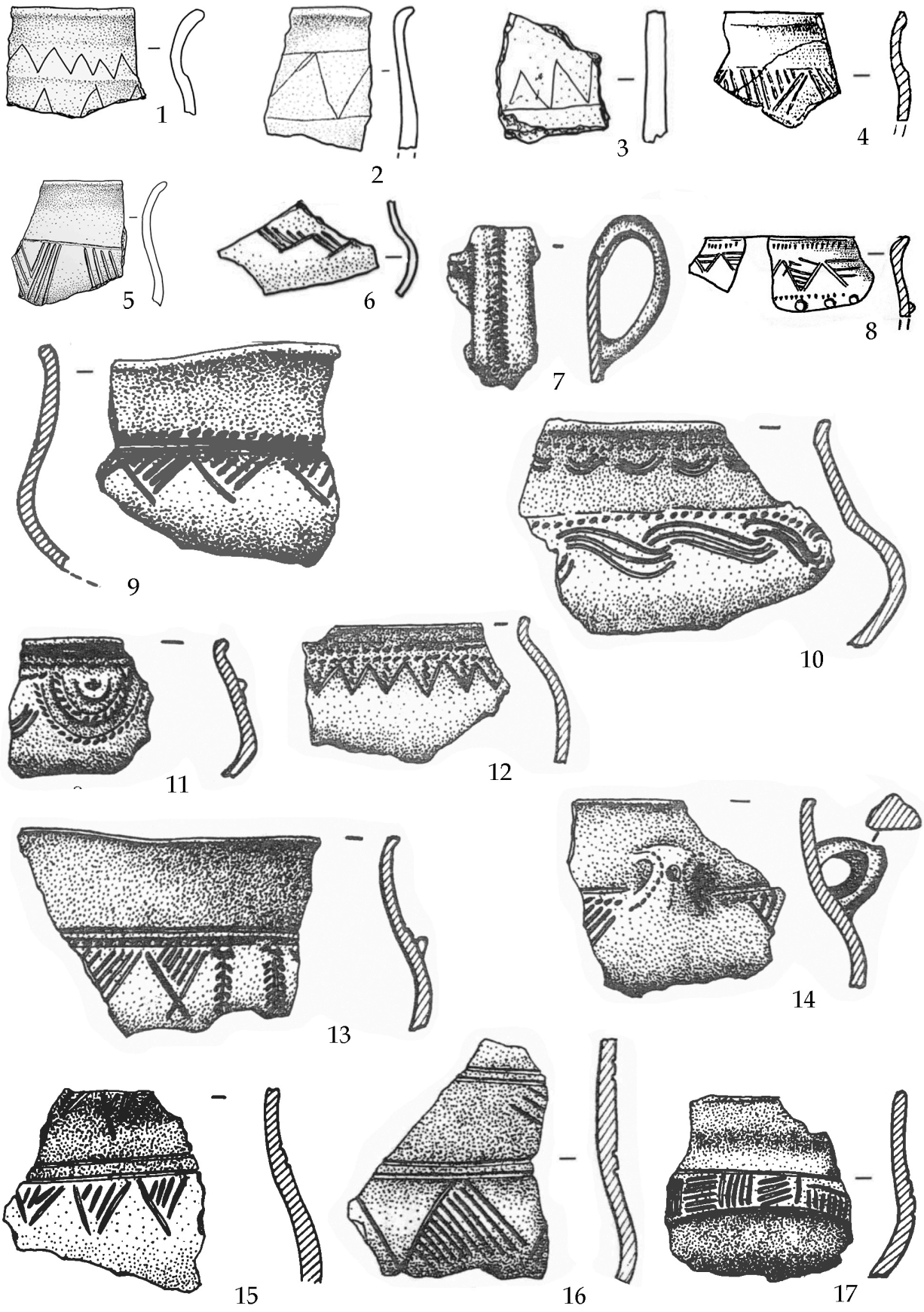

Fig. 119. Ceramică cu decoruri incizate. 1, 5 - Taraclia-Gaidabul; 2 - Odaia-Miciurin; 3 - Feteşti I; 4 - Novokiïvka; 6 - Tudora XII; 7 - Truşeşti; 8 - Uškalka; 9 - Suceveni; 10-14 - Gârbovăţ; 15 - Ulmu; 16 - Tăvădăreşti; 17 - Dorobanţu. (1, 5 - inedit; 2-3, 6 - după Sava 2014; 4, 8 - după Gerškovič 1999; 7, 9-17 - după Florescu 1991). 1, 4-6, 8 - cultura Sabatinovka; 2-3, 7, 9-14, 16-17 - cultura Noua;15 - cultura Coslogeni. Scări diferite.

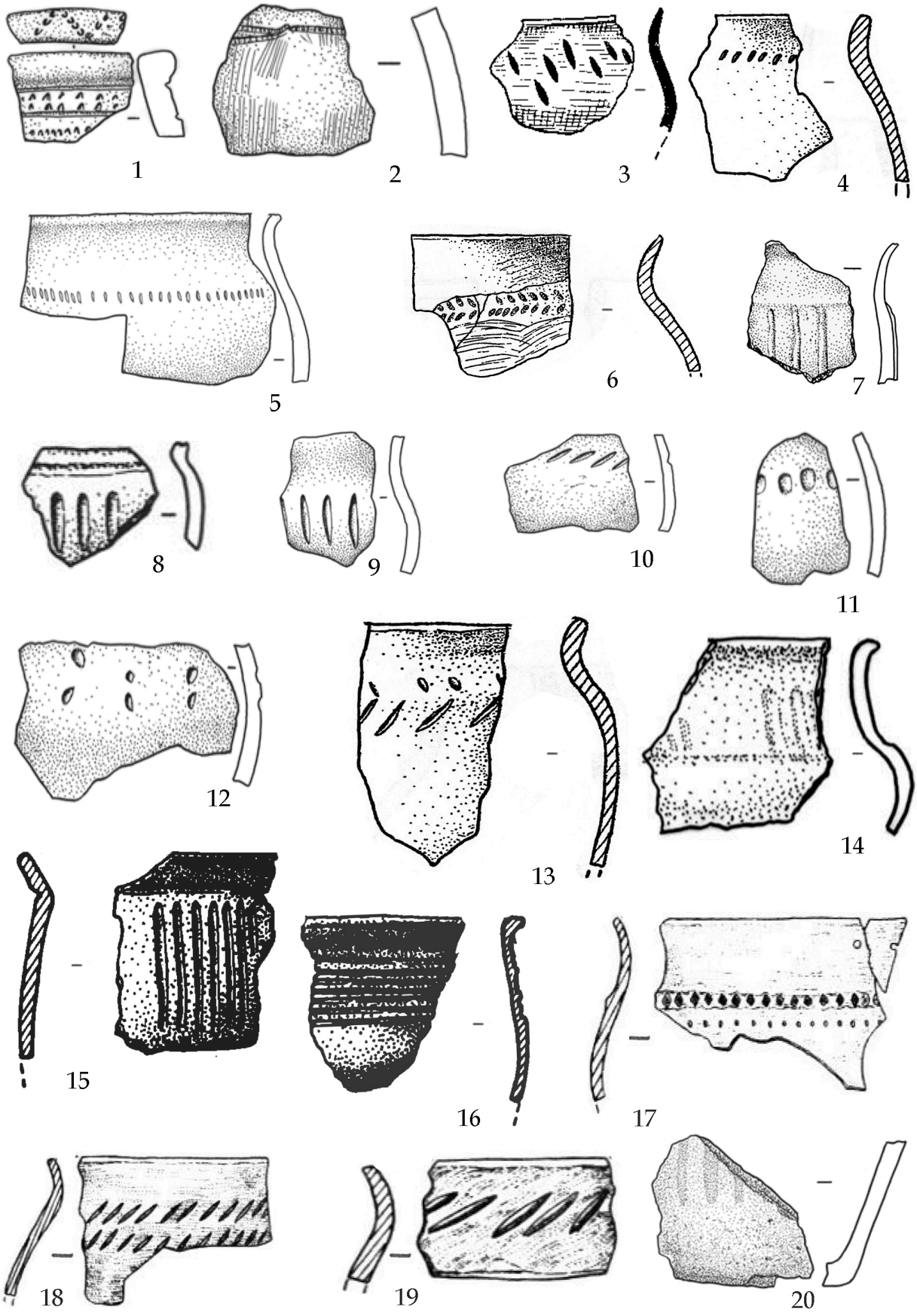

Fig. 120. Ceramică cu decoruri imprimate (1-6, 17), canelate (7-19) şi pictate (20). 1-2, 5, 9-12 - Mereni II; 3 - Čikalivka; 4, 13 - Berislav; 6 - Uškalka; 7 - Taraclia-Gaidabul; 8 - Palanca V; 14 - Tudora XII; 15-16 - Bărboasa; 17- Baj Kijat; 18-19 - Burun Ali; 20 - Odaia-Miciurin.(1-2, 5, 9-12, 14, 20 - după Sava 2014; 3 - după Шарафутдинова1964; 4, 6, 13 - după Gerškovič 1999; 7 - inedit; 15-16 - după Florescu 1991; 17-19 - după Колотухин 2003). 1-14, 17-19 - cultura Sabatinovka; 15-16, 20 - cultura Noua. Scări diferite.

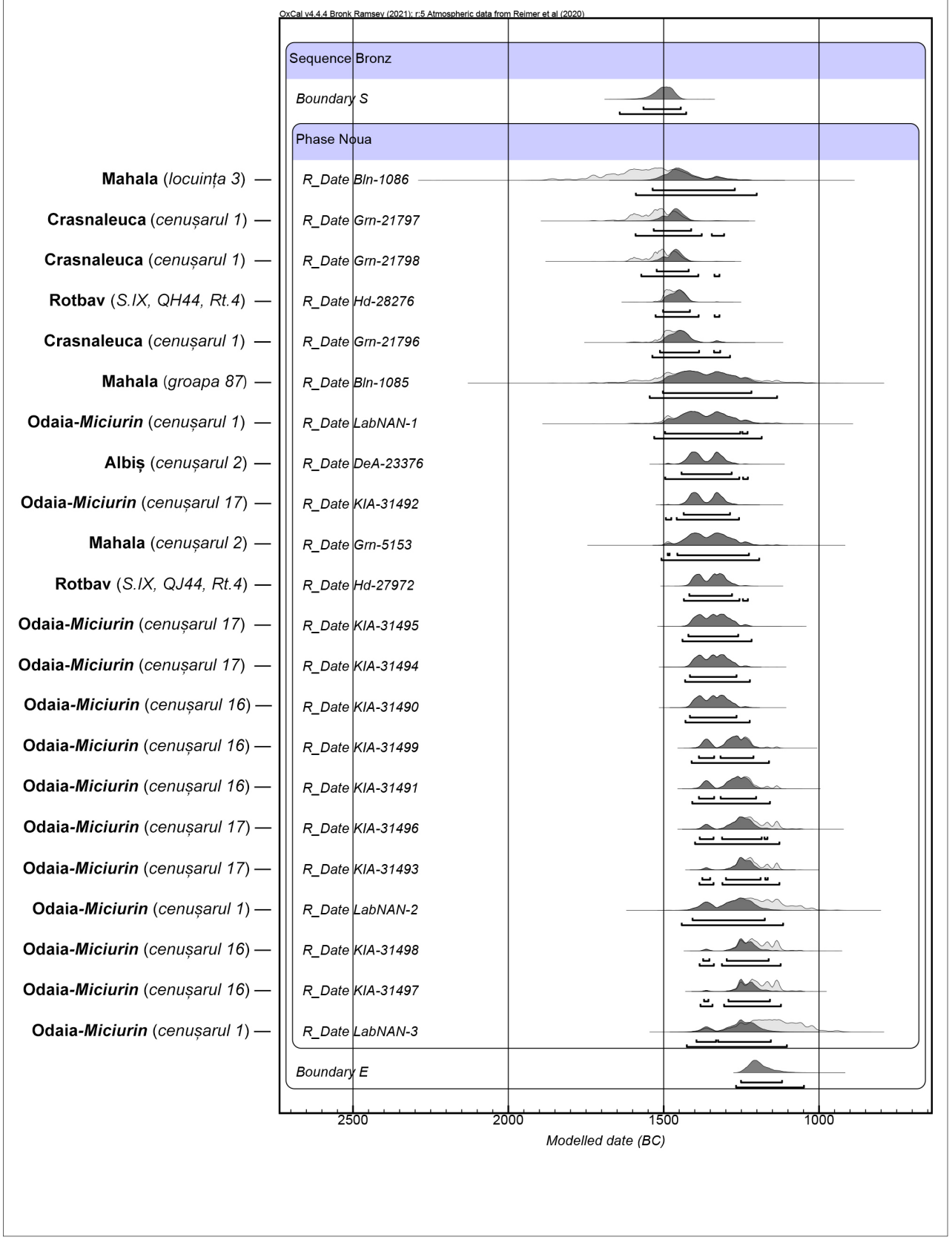

Fig. 121. Cultura Noua. Distribuția pe verticală a probelor C14 calibrate, cu dispunere de la cele mai timpurii spre cele mai târzii.

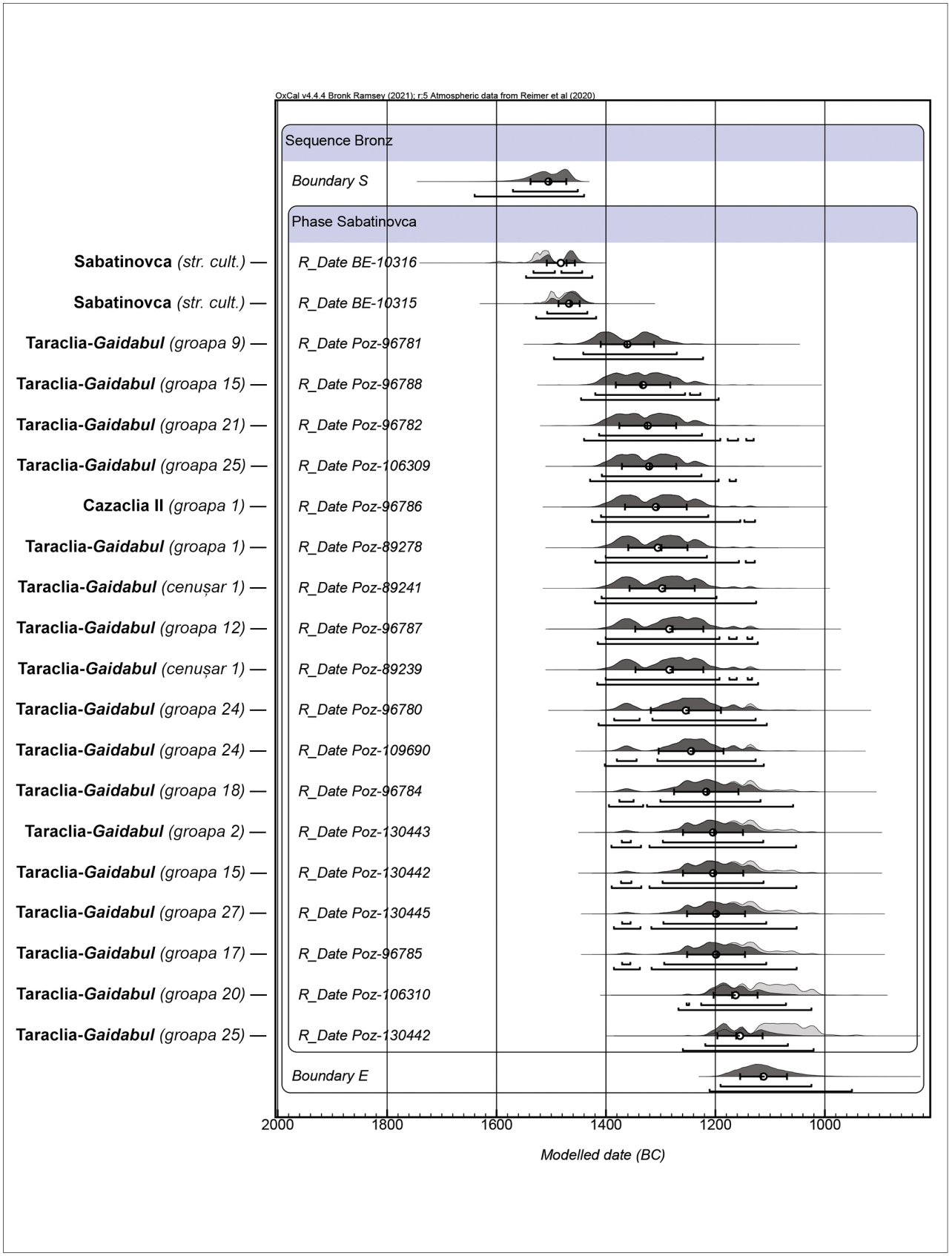

Fig. 122. Cultura Sabatinovka. Distribuția pe verticală a probelor C14 calibrate, cu dispunere de la cele mai timpurii spre cele mai târzii.

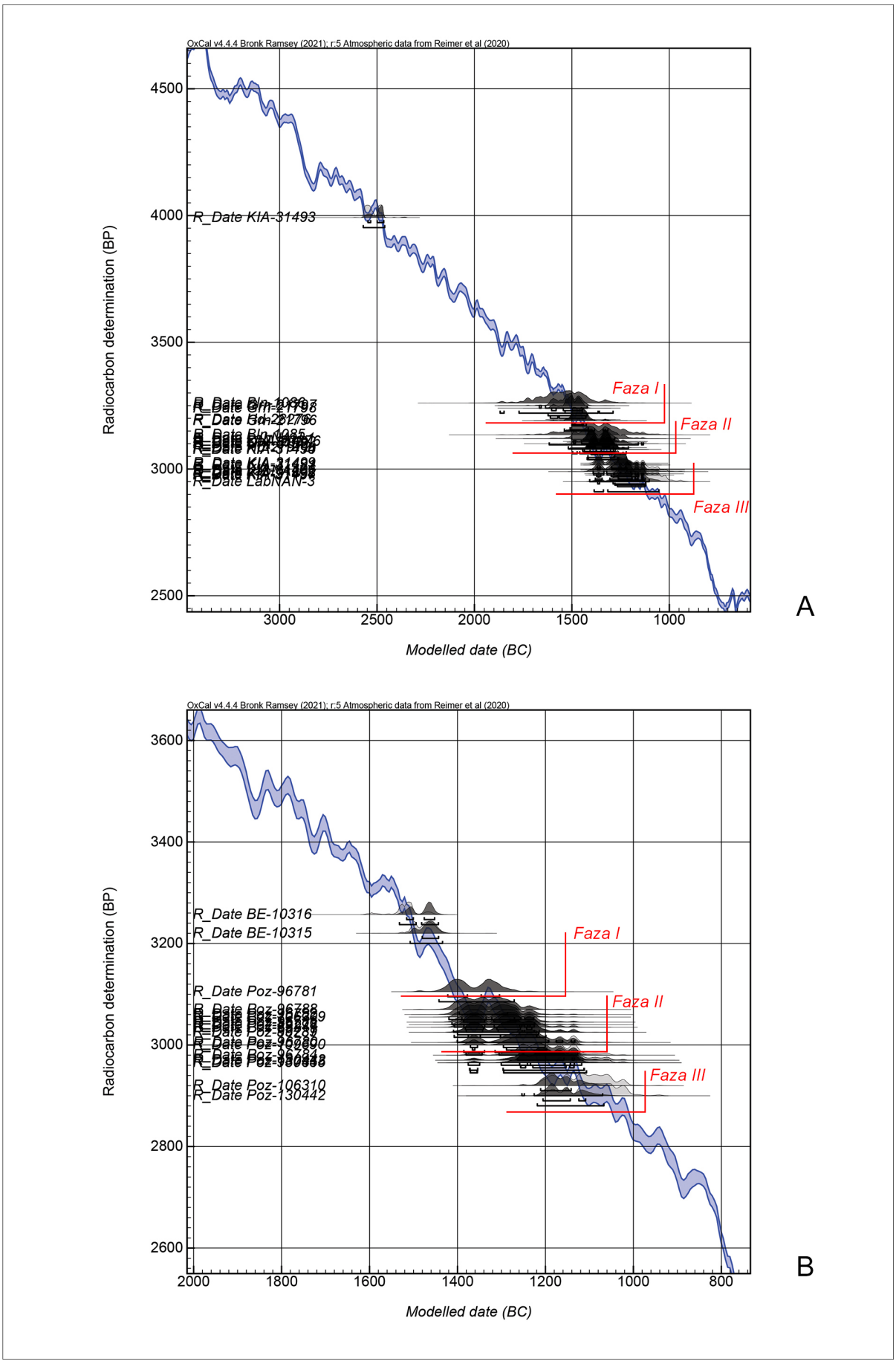

Fig. 123. Proiectarea datelor C14 pe curba de calibrare. A – pentru cultura Noua; B – pentru cultura Sabatinovka.

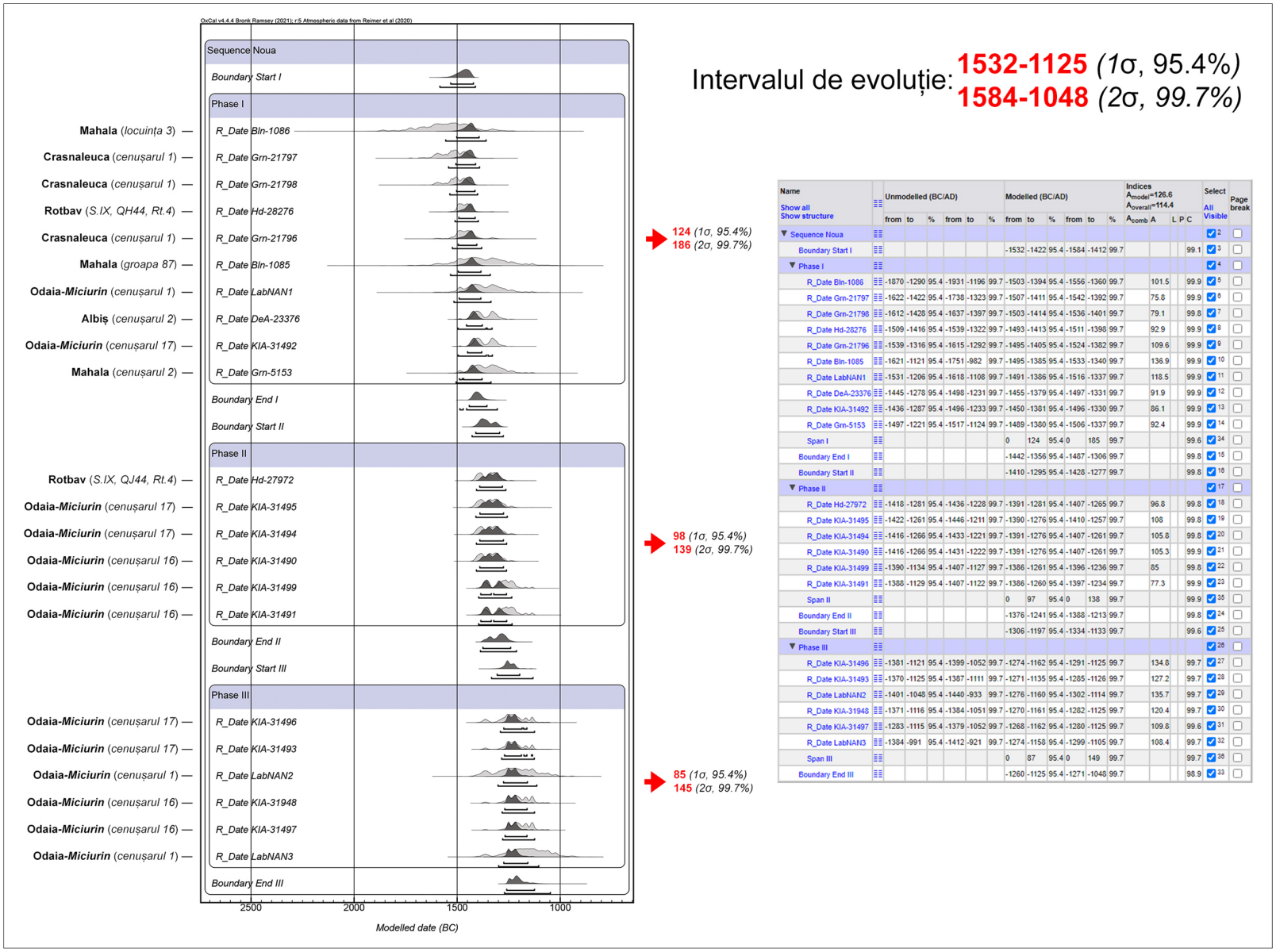

Name	Unmodelled (BC/AD)						Modelled (BC/AD)						Indices A_{model}=126.6 $A_{overall}$=114.4				Select	Page break
Show all Show structure	from	to	%	from	to	%	from	to	%	from	to	%	A_{comb}	A	L	P C	All Visible	
Sequence Noua																	2	
Boundary Start I							-1532	-1422	95.4	-1584	-1412	99.7				99.1	3	
Phase I																	4	
R_Date Bln-1086	-1870	-1290	95.4	-1931	-1196	99.7	-1503	-1394	95.4	-1556	-1360	99.7		101.5		99.9	5	
R_Date Grn-21797	-1622	-1422	95.4	-1738	-1323	99.7	-1507	-1411	95.4	-1542	-1392	99.7		75.8		99.9	6	
R_Date Grn-21798	-1612	-1428	95.4	-1637	-1397	99.7	-1503	-1414	95.4	-1536	-1401	99.7		79.1		99.8	7	
R_Date Hd-28276	-1509	-1416	95.4	-1539	-1322	99.7	-1493	-1413	95.4	-1511	-1398	99.7		92.9		99.9	8	
R_Date Grn-21796	-1539	-1316	95.4	-1615	-1292	99.7	-1495	-1405	95.4	-1524	-1382	99.7		109.6		99.9	9	
R_Date Bln-1085	-1621	-1121	95.4	-1751	-982	99.7	-1495	-1385	95.4	-1533	-1340	99.7		136.9		99.9	10	
R_Date LabNAN1	-1531	-1206	95.4	-1618	-1108	99.7	-1491	-1386	95.4	-1516	-1337	99.7		118.5		99.9	11	
R_Date DeA-23376	-1445	-1278	95.4	-1498	-1231	99.7	-1455	-1379	95.4	-1497	-1331	99.7		91.9		99.9	12	
R_Date KIA-31492	-1436	-1287	95.4	-1496	-1233	99.7	-1450	-1381	95.4	-1496	-1330	99.7		86.1		99.9	13	
R_Date Grn-5153	-1497	-1221	95.4	-1517	-1124	99.7	-1489	-1380	95.4	-1506	-1337	99.7		92.4		99.9	14	
Span I							0	124	95.4	0	185	99.7				99.6	34	
Boundary End I							-1442	-1356	95.4	-1487	-1306	99.7				99.8	15	
Boundary Start II							-1410	-1295	95.4	-1428	-1277	99.7				99.8	16	
Phase II																	17	
R_Date Hd-27972	-1418	-1281	95.4	-1436	-1228	99.7	-1391	-1281	95.4	-1407	-1265	99.7		96.8		99.8	18	
R_Date KIA-31495	-1422	-1261	95.4	-1446	-1211	99.7	-1390	-1276	95.4	-1410	-1257	99.7		108		99.8	19	
R_Date KIA-31494	-1416	-1266	95.4	-1433	-1221	99.7	-1391	-1276	95.4	-1407	-1261	99.7		105.8		99.8	20	
R_Date KIA-31490	-1416	-1266	95.4	-1431	-1222	99.7	-1391	-1276	95.4	-1407	-1261	99.7		105.3		99.9	21	
R_Date KIA-31499	-1390	-1134	95.4	-1407	-1127	99.7	-1386	-1261	95.4	-1396	-1236	99.7		85		99.8	22	
R_Date KIA-31491	-1388	-1129	95.4	-1407	-1122	99.7	-1386	-1260	95.4	-1397	-1234	99.7		77.3		99.9	23	
Span II							0	97	95.4	0	138	99.7				99.9	35	
Boundary End II							-1376	-1241	95.4	-1388	-1213	99.7				99.8	24	
Boundary Start III							-1306	-1197	95.4	-1334	-1133	99.7				99.6	25	
Phase III																	26	
R_Date KIA-31496	-1381	-1121	95.4	-1399	-1052	99.7	-1274	-1162	95.4	-1291	-1125	99.7		134.8		99.7	27	
R_Date KIA-31493	-1370	-1125	95.4	-1387	-1111	99.7	-1271	-1135	95.4	-1285	-1126	99.7		127.2		99.7	28	
R_Date LabNAN2	-1401	-1048	95.4	-1440	-933	99.7	-1276	-1160	95.4	-1302	-1114	99.7		135.7		99.7	29	
R_Date KIA-31948	-1371	-1116	95.4	-1384	-1051	99.7	-1270	-1161	95.4	-1282	-1125	99.7		120.4		99.7	30	
R_Date KIA-31497	-1283	-1115	95.4	-1379	-1052	99.7	-1268	-1162	95.4	-1280	-1125	99.7		109.8		99.6	31	
R_Date LabNAN3	-1384	-991	95.4	-1412	-921	99.7	-1274	-1158	95.4	-1299	-1105	99.7		108.4		99.7	32	
Span III							0	87	95.4	0	149	99.7				99.7	36	
Boundary End III							-1260	-1125	95.4	-1271	-1048	99.7				98.9	33	

Fig. 124. Modelarea Bayesiană a probelor C14 și delimitarea fazelor de evoluție pentru cultura Noua.

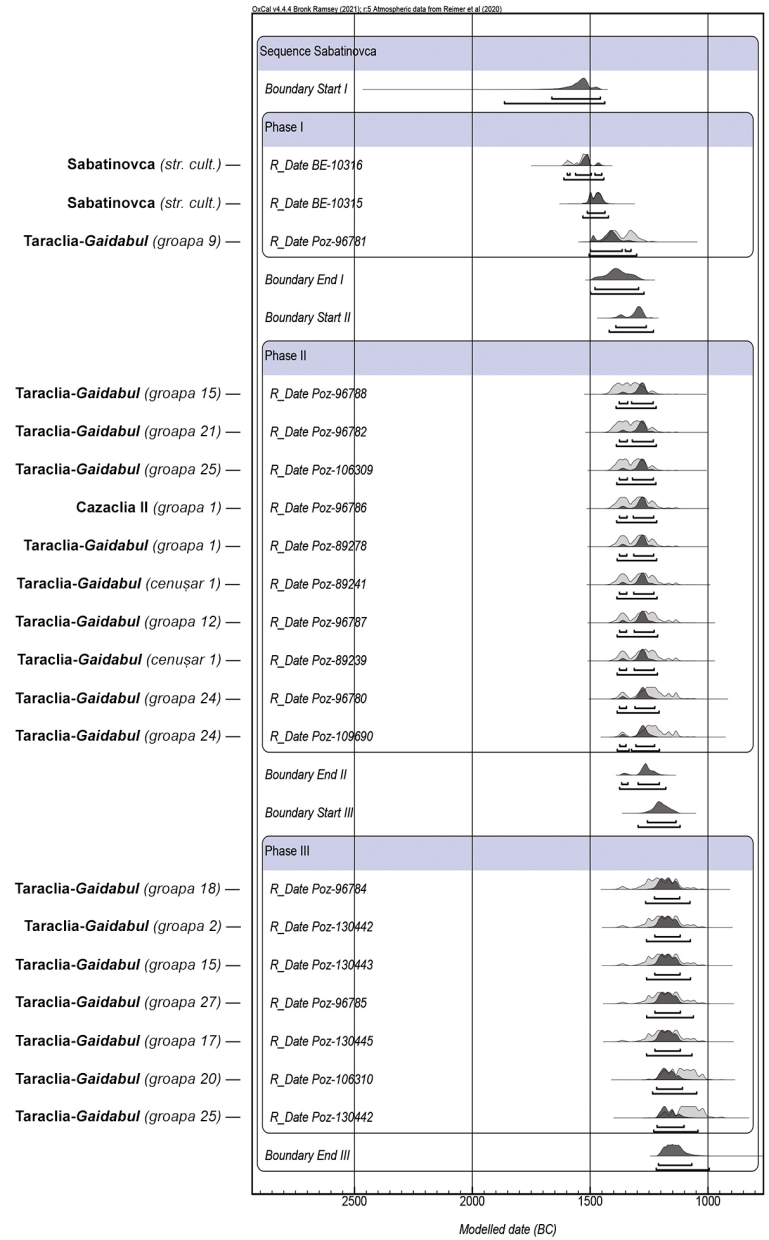

Intervalul de evoluție: **1598-1210** *(1σ, 95.4%)*
1612-951 *(2σ, 99.7%)*

189 *(1σ, 95,4%)*
252 *(2σ, 99,7%)*

109 *(1σ, 95,4%)*
161 *(2σ, 99,7%)*

112 *(1σ, 95,4%)*
180 *(2σ, 99,7%)*

Name	Unmodelled (BC/AD)						Modelled (BC/AD)						Indices A_{model}=133.8 $A_{overall}$=133.8				Select	Page break
Show all / Show structure	from	to	%	from	to	%	from	to	%	from	to	%	A_{comb}	A	L	P	C	All / Visible	
Warning! Duplicate names - Poz-130442																			
▼ Sequence Sabatinovca																		☑ 2	☐
Boundary Start I							-1668	-1457	95.4	-1906	-1443	99.7					97	☑ 3	☐
▼ Phase I																		☑ 4	☐
R_Date BE-10316	-1612	-1501	95.4	-1620	-1454	99.7	-1598	-1451	95.4	-1612	-1443	99.7		102.7			99.5	☑ 5	☐
R_Date BE-10315	-1516	-1436	95.4	-1534	-1423	99.7	-1513	-1438	95.4	-1532	-1424	99.7		99.7			99.8	☑ 6	☐
R_Date Poz-96781	-1445	-1268	95.4	-1498	-1224	99.7	-1500	-1328	95.4	-1505	-1303	99.7		82.1			99.8	☑ 7	☐
Span I							0	189	95.4	0	252	99.7					99.6	☑ 32	☐
Boundary End I							-1479	-1296	95.4	-1498	-1273	99.7					99.6	☑ 8	☐
Boundary Start II							-1393	-1263	95.4	-1421	-1232	99.7					99.4	☑ 9	☐
▼ Phase II																		☑ 10	☐
R_Date Poz-96788	-1421	-1226	95.4	-1447	-1131	99.7	-1377	-1233	95.4	-1391	-1221	99.7		92.4			99.8	☑ 11	☐
R_Date Poz-96782	-1414	-1224	95.4	-1441	-1128	99.7	-1377	-1232	95.4	-1390	-1220	99.7		104.9			99.9	☑ 12	☐
R_Date Poz-106309	-1408	-1226	95.4	-1429	-1132	99.7	-1377	-1232	95.4	-1389	-1221	99.7		108.3			99.8	☑ 13	☐
R_Date Poz-96786	-1412	-1213	95.4	-1427	-1126	99.7	-1376	-1231	95.4	-1388	-1218	99.7		120			99.9	☑ 14	☐
R_Date Poz-89278	-1401	-1216	95.4	-1421	-1127	99.7	-1376	-1231	95.4	-1387	-1219	99.7		122.1			99.9	☑ 15	☐
R_Date Poz-89241	-1409	-1134	95.4	-1423	-1122	99.7	-1376	-1230	95.4	-1388	-1217	99.7		125.4			99.9	☑ 16	☐
R_Date Poz-96787	-1399	-1130	95.4	-1423	-1112	99.7	-1376	-1229	95.4	-1386	-1215	99.7		125.7			99.9	☑ 17	☐
R_Date Poz-89239	-1399	-1130	95.4	-1423	-1112	99.7	-1376	-1229	95.4	-1386	-1215	99.7		125.8			99.9	☑ 18	☐
R_Date Poz-96780	-1386	-1123	95.4	-1409	-1054	99.7	-1376	-1226	95.4	-1386	-1209	99.7		108.9			99.9	☑ 19	☐
R_Date Poz-109690	-1381	-1124	95.4	-1401	-1055	99.7	-1375	-1227	95.4	-1386	-1206	99.7		94			99.9	☑ 20	☐
Span II							0	109	95.4	0	161	99.7					99.7	☑ 33	☐
Boundary End II							-1366	-1207	95.4	-1376	-1181	99.7					99.6	☑ 21	☐
Boundary Start III							-1260	-1136	95.4	-1296	-1120	99.7					99.3	☑ 22	☐
▼ Phase III																		☑ 23	☐
R_Date Poz-96784	-1377	-1056	95.4	-1394	-1017	99.7	-1228	-1121	95.4	-1266	-1078	99.7		111.2			99.4	☑ 24	☐
R_Date Poz-130442	-1369	-1052	95.4	-1386	-1014	99.7	-1226	-1119	95.4	-1262	-1075	99.7		120.8			99.5	☑ 25	☐
R_Date Poz-130443	-1369	-1052	95.4	-1386	-1014	99.7	-1226	-1119	95.4	-1263	-1073	99.7		120.8			99.3	☑ 26	☐
R_Date Poz-96785	-1366	-1050	95.4	-1386	-1011	99.7	-1226	-1118	95.4	-1261	-1068	99.7		123.7			99.5	☑ 27	☐
R_Date Poz-130445	-1366	-1050	95.4	-1386	-1011	99.7	-1226	-1118	95.4	-1261	-1069	99.7		123.7			99.4	☑ 28	☐
R_Date Poz-106310	-1214	-1016	95.4	-1264	-981	99.7	-1219	-1109	95.4	-1237	-1048	99.7		95.8			99.3	☑ 29	☐
R_Date Poz-130442	-1209	-1005	95.4	-1225	-930	99.7	-1217	-1102	95.4	-1231	-1038	99.7		59			99.4	☑ 30	☐
							Warning! Poor agreement - A= 59.0%(A'c= 60.0%)												
Span III							0	112	95.4	0	180	99.7					99.8	☑ 34	☐
Boundary End III							-1210	-1068	95.4	-1221	-990	99.7					97.9	☑ 31	☐

Fig. 125. Modelarea Bayesiană a probelor C14 și delimitarea fazelor de evoluție pentru cultura Sabatinovka.

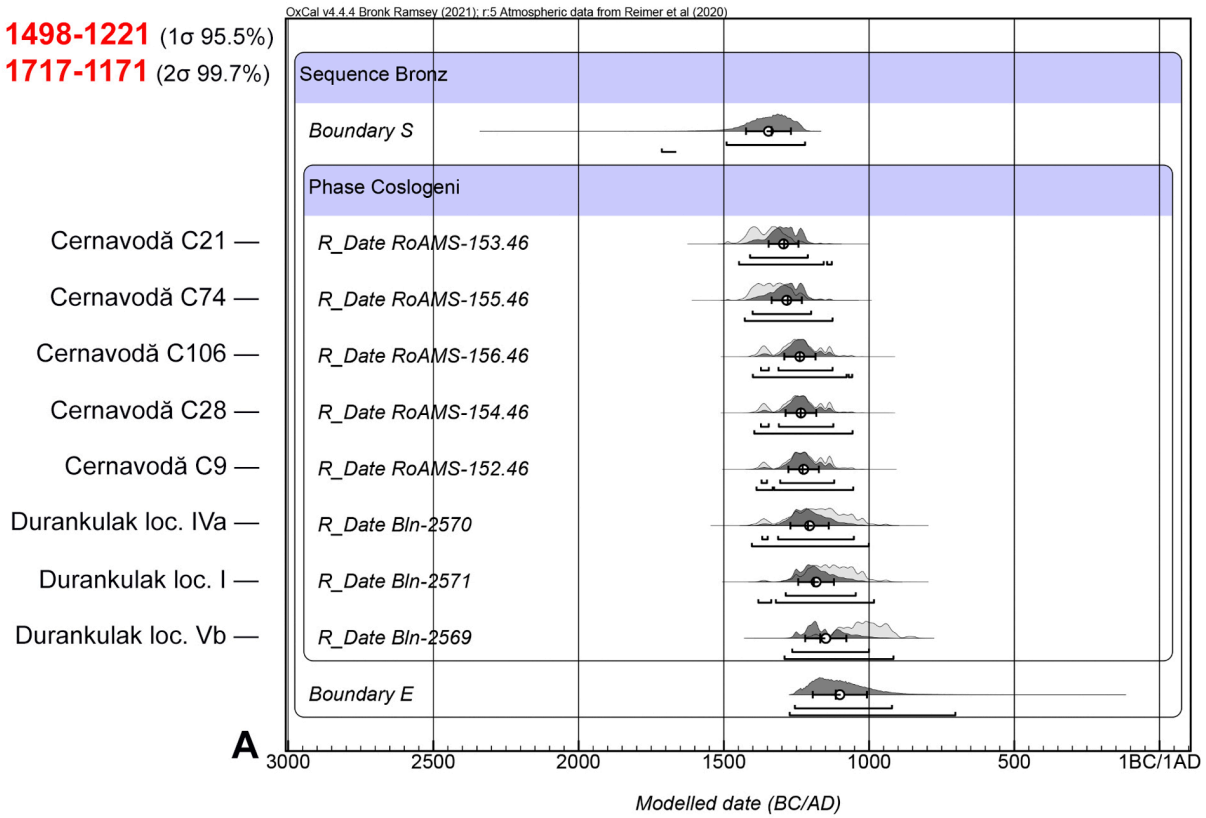

B

Name	Unmodelled (BC/AD)						Modelled (BC/AD)						Indices A_{model}=79.8 $A_{overall}$=78.2					Select	Page break	Edit
	from	to	%	from	to	%	from	to	%	from	to	%	A_{comb}	A	L	P	C			
▼ Sequence Bronz																		2		
Boundary S							-1498	-1221	95.4	-1717	-1171	99.7					97.2	3		
▼ Phase Coslogeni																		4		
R_Date RoAMS-153.46	-1490	-1228	95.4	-1503	-1198	99.7	-1410	-1213	95.4	-1449	-1129	99.7		77			99.6	5		
R_Date RoAMS-155.46	-1428	-1218	95.4	-1495	-1125	99.7	-1403	-1201	95.4	-1430	-1126	99.7		86.4			99.4	6		
R_Date RoAMS-156.46	-1391	-1121	95.4	-1413	-1052	99.7	-1374	-1125	95.4	-1401	-1058	99.7		111.8			99.8	7		
R_Date RoAMS-154.46	-1389	-1119	95.4	-1411	-1051	99.7	-1373	-1124	95.4	-1396	-1056	99.7		112			99.7	8		
R_Date RoAMS-152.46	-1386	-1060	95.4	-1406	-1047	99.7	-1371	-1120	95.4	-1390	-1056	99.7		111.4			99.8	9		
R_Date Bln-2570	-1387	-1007	95.4	-1416	-926	99.7	-1371	-1051	95.4	-1406	-1001	99.7		110.6			99.7	10		
R_Date Bln-2571	-1283	-940	95.4	-1387	-918	99.7	-1287	-1046	95.4	-1383	-982	99.7		97.3			99.5	11		
R_Date Bln-2569	-1202	-899	95.4	-1257	-828	99.7	-1264	-1001	95.4	-1291	-914	99.7		49.8			99.1	12		
							Warning! Poor agreement - A= 49.8%(A'c= 60.0%)													
Boundary E							-1254	-916	95.4	-1275	-697	99.7					97.3	13		

Fig. 126. Cultura Coslogeni. A – distribuția pe verticală a probelor C14 calibrate, cu dispunere de la cele mai timpurii spre cele mai târzii; B – Modelarea Bayesiană a probelor C14 și dispunerea sub formă de tabel a rezultatelor obținute.

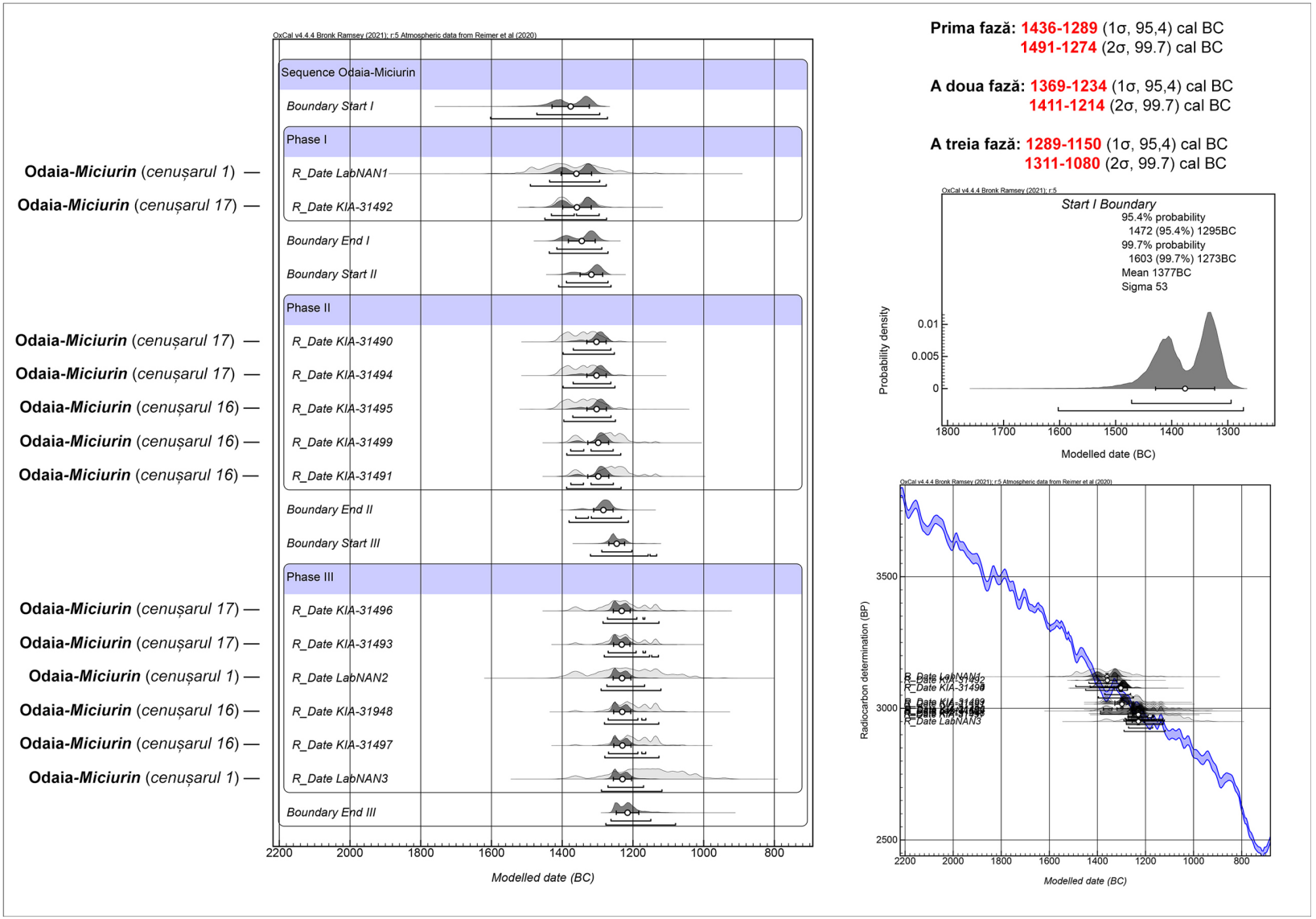

Fig. 127. Așezarea Odaia-Miciurin. A – distribuția pe verticală a probelor C14 calibrate, cu dispunere de la cele mai timpurii spre cele mai târzii; B – suma (prin algoritmul S-Boundary) datelor C14 cu delimitarea intervalului în limita de probabilitate 68.3%; C – proiectarea pe curba de calibrare.

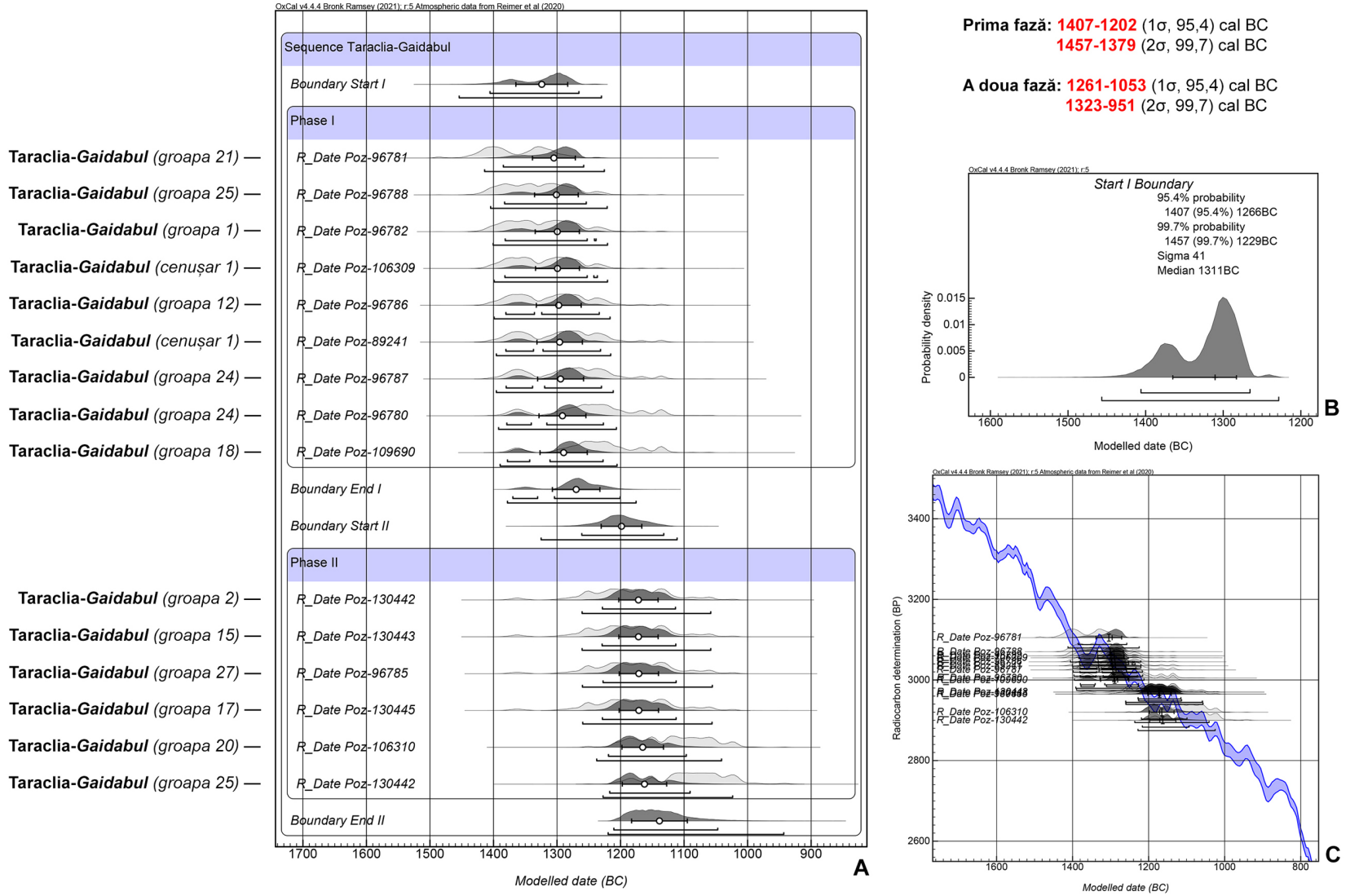

Fig. 128. Așezarea Taraclia-Gaidabul. A – distribuția pe verticală a probelor C14 calibrate, cu dispunere de la cele mai timpurii spre cele mai târzii; B – suma (prin algoritmul S-Boundary) datelor C14 cu delimitarea intervalului în limita de probabilitate 68.3%; C – proiectarea pe curba de calibrare.

DECLARAŢIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, Sîrbu Mariana, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări şi realizări ştiinţifice. Conştientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecinţele în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Sîrbu Mariana
Semnătura
Data

CV-UL CANDIDATULUI

Nume și prenume	**Sîrbu Mariana**
Cetățenie	Republica Moldova
Studii	**1999-2004** Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” Licență în istorie **2010-2012** Universitatea de Stat din Moldova Magistru în istorie **2014-2018** Universitatea de Stat din Moldova Studii de doctorat
Stagii	2013- cursuri de formare profesională "Managementul proiectelor patrimoniului imobil", 14-28 octombrie, Sfântu-Gheorghe, România. 2016- Deutsches Archäologisches Institut, 3-15 martie, Berlin
Domenii de interes	Epoca bronzului, în special perioada târzie a acestei epoci.
Participări la proiecte științifice naționale și internaționale	- Proiectul de Stat 15.817.06.22A Rolul patrimoniului muzeal în dezvoltarea societății contemporane (2015-2018), director – E. Sava - Proiectul de Stat 20.80009.0807.43 Patrimoniul muzeal şi memoria istorică: cercetare, interpretare, prezentare (2020-2023), director E. Sava.
Participări la manifestări științifice (naționale și internaționale)	35
Lucrări științifice și științifico-metodice publicate	1 monografie (aport) 23 articole și studii 24 rezumate
Cunoașterea limbilor	Română – maternă Rusă – bine Germană – la nivel de conversație Engleză – la nivel de conversație
Date de contact de serviciu	Muzeul Național de Istorie a Moldovei Sectorul Arheologie +37369330640 sirbumary24@yahoo.com sirbumary24@gmail.com